

LUND UNIVERSITY

Den ofärdiga vetenskapen

Om krisen i svensk litteraturforskning och litteraturtolkningens villkor

Hyltén-Cavallius, Isak

2018

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hyltén-Cavallius, I. (2018). *Den ofärdiga vetenskapen: Om krisen i svensk litteraturforskning och litteraturtolkningens villkor*. Media-Tryck, Lund University, Sweden.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Isak Hyltén-Cavallius

Den ofärdiga vetenskapen

OM KRISEN I SVENSK LITTERATURFORSKNING
OCH LITTERATURTOLKNINGENS VILLKOR

En brist på konsensus i litteraturvetenskapen, gällande såväl det litterära forskningsobjektets grundläggande egenskaper som vilka teorier och metoder för att studera detta objekt som är mest giltiga, har varit påtaglig sedan 1960-talet. Det är även allmänt bekant att denna brist ligger till grund för vad som har kallats en epistemologisk "kris" inom ämnet.

Isak Hyltén-Cavallius avhandling, *Den ofärdiga vetenskapen*, undersöker möjligheten att betrakta den epistemologiska krisens inre motsättningar som ett produktivt villkor för en särpräglad form av kunskap, vilken är specifik för förståelsen av människan och hennes objekt som stadda i vardande. För detta ändamål vänder han sig till den kritiska hermeneutiken och främst så som den kommer till uttryck i Paul Ricœurs *La Métaphore vive*.

DEN OFÄRDIGA VETENSKAPEN

Den ofärdiga vetenskapen

Om krisen i svensk litteraturforskning
och litteraturtolkningens villkor

Isak Hyltén-Cavallius

LUNDS
UNIVERSITET

Avdelningen för litteraturvetenskap
Språk- och litteraturcentrum
CRITICA LITTERARUM LUNDENSIS 16

Critica litterarum Lundensis kan beställas via Lunds universitet:
www.ht.lu.se/serie/critica/
E-post: skriftserier@ht.lu.se

© Isak Hyltén-Cavallius

ISBN 978-91-88899-00-2 (tryck)

ISBN 978-91-88899-01-9 (pdf)

ISSN 1651-2367

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet
Lund 2018

MADE IN SWEDEN

Media-Tryck är ett miljömärkt och
ISO 14001-certifierat tryckeri.
Läs mer om vårt miljöarbete på
www.mediatryck.lu.se

*Till Tore och Sigrid som lärde mig
och Elin förstås, alltid du, att kärlek finns*

Innehållsförteckning

Inledning	9
Syfte och bakgrund	10
Teori	22
Forskningsläge	36
Övergripande disposition, metod, formalia och formella överväganden	78
I. Problemfältets avgränsning. Litteraturvetenskapens epistemologiska kris	87
Inledning	87
Urval	88
Disposition	94
Om mångfalden av perspektiv i litteraturvetenskapen	96
Autonomt och heteronomt litteraturbegrepp.	
En konflikt om litteraturvetenskapens objekt	96
Text- och kontextanalys. Ett pluralistiskt förhållningssätt till objektet	98
Pluralismens varianter	100
Icke-fungerande och fungerande pluralism	100
Pluralismen. En tredje möjlighet	105
Kris	109
Organisk och kritisk forskning	109
Den epistemologiska krisen	116
Att bejaka konflikten mellan epistemologiska förhållningssätt. Krisen flyttar in	126
Koppling till hermeneutiken	130

II. Praktiker med krisen som förutsättning. Hermeneutiken, hermeneutikens problem och dess plats i den krisande litteraturvetenskapen	139
Inledning	139
Urval	141
Disposition	143
1. Pluralismens varianter i praktiken	146
Pluralismen i praktiken. Analys	146
Den fungerande och den icke-fungerande pluralismen samt en tredje väg	151
2. Helhet som litteraturvetenskapligt problem	161
Litteraturvetenskapens objekt som det hela verket. En kritik	161
Strävan efter helhet i praktiken. Analys	162
Dialektiken som hermeneutikens logik	170
Tolkning och relationer mellan texter	176
Tolkning utan helhetstänkande	181
Öppnandet av verket i praktiken. Analys	212
3. Intets ontologi och mellanrummet	216
Översättningens tragedi hos Friedrich Hölderlin	216
Översättningshermeneutik. Tolkning som intar mellanrummet	221
<i>Antigone</i> / <i>Antigonä</i> och mellanrummet i praktiken. Analys	223
Intets ontologi	234
III. Paul Ricœurs <i>La Métaphor vive</i>. Det krisande objektet och en hermeneutik med krisen som produktivt villkor	245
Inledning	245
Urval	247
Disposition	248
Den hermeneutiska positionen mellan Kant och Hegel	250
1. Inomspråkliga aspekter av metaforen	273
Spänningen mellan två ord	273
Spänningen mellan bokstavlig och figural tolkning	277
Spänningen mellan identitet och skillnad i den metaforiska kopulan	281

Formalismen. En kritik	284
2. Utomspråkliga och verklighetsrelaterade aspekter av metaforen	290
Diskursteori	290
Om tolkningen av metaforen och dess förhållande till verkligheten	301
Metaforen i vetenskapen	330
IV. Vetenskapen om litteratur. Det öppna objektet och dess begrepp	339
Inledning	339
Disposition	339
Återkoppling till litteraturvetenskapen och den epistemologiska krisen	340
Det litterära verkets begränsade öppenhet. Minnet av helheten i Paul Ricœurs hermeneutik	342
Slutord. Verket, tolkningen och erfarenheten av sanningen som öppning	347
Verket	347
Tolkningen	350
Erfarenheten av sanningen som öppning	361
Efterskrift. Självkritik	364
Summary	367
Referenser	373
Personregister	391

Inledning

Paul Ricœur omformulerar och utvecklar i "The Crisis of the Cogito" den bekanta cartesianska formeln "cogito ergo sum" till "I doubt, I am".¹ Det bestämda och på sin egen existens säkra Jaget – för René Descartes filosofins början – måste enligt Ricœur, för att filosofin också ska ha en fortsättning, i nästa moment vältas från sin position av "first truth" och därmed bli ett "själv" ["soi"].² I denna det yttersta tvivlets stund kommer en Jagets kris till uttryck i form av en konflikt inom hennes perspektiv på sig själv såväl som på sin värld, i form av en epistemologisk kris. Denna kris kan därefter återidentifieras på varje nivå av människans värld: i tankens rörelse såväl som i de objekt som tanken studerar och konstruerar, i hennes handlingar, uttryck och artefakter. Inte minst i litteraturen kommer krisen som något väsentligen mänskligt till uttryck.

Man kan, vid en översikt av den svenska litteraturvetenskapliga ämnesdebatten under den andra halvan av 1900-talet och fram till idag, inte undgå att uppmärksamma det återkommande bruket av ordet kris för att beskriva flera olika företeelser, men sällan eller aldrig i denna positiva bemärkelse, som ett grundläggande karaktärsdrag för litterära objekt såväl som för det mänskliga sinne-
laget.³

¹ Paul Ricœur, "The Crisis of the Cogito", i *Synthese. An International Journal for Epistemology, Methodology and Philosophy of Science*, vol. 106 1:1996, s. 59; Paul Ricœur, *Oneself as Another*, övers. Kathleen Blamey, Chicago/London 1992, s. 7f. ("première vérité" (Paul Ricœur, *Soi-même comme un autre*, Paris 1990, s. 18f)).

² Ricœur, 1996, s. 57; Ricœur, 1992, s. 16–20; Ricœur, 1990, s. 27–30. För mer om ett "wounded cogito", se Paul Ricœur, *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*, övers. Denis Savage, New Haven/London 1970, s. 439ff. ("cogito blessé" (Paul Ricœur, *De l'Interprétation. Essai sur Freud*, Paris 1965, s. 425ff)). För en mer initierad diskussion på svensk mark, om Ricœurs "postnietzscheanska cartesianism" och hans tankar om det sårade cogitot, kan man med fördel vända sig till Bengt Kristensson Ugglas avhandling (Bengt Kristensson Ugglå, *Kommunikation på bristningsgränsen. En studie i Paul Ricoeurs projekt* (skriftserien Moderna franska tänkare, nr. 19, red. Brutus Östling), Stockholm/Stehag 1994, s. 47–57, 442ff.)

³ För enkelhets skull kommer jag, trots att ämnet bytte namn från litteraturhistoria med poetik till litteraturvetenskap först i slutet av 1960-talet, genomgående att skriva litteraturvetenskap.

Syfte och bakgrund

Denna avhandlings syfte är att utifrån en begränsad del av det humanistiska fältet, nämligen litteraturvetenskapen,⁴ undersöka de möjligheter för produktion av kunskap som krisen *på en vetenskapsteoretisk nivå*, som en strid mellan väsensskilda epistemologiska utgångspunkter, erbjuder.⁵ Avsikten är, med andra ord, att undersöka huruvida en affirmativ hållning till krisen inom litteraturvetenskapen på något sätt skulle kunna betraktas som produktiv. För denna diskussion aktualiserar jag, först på en allmän nivå utifrån flera olika tankeskolor, ett modernt kritiskt – jag kallar det självkritiskt – hermeneutiskt förhållningssätt och sedan, specifikt, hermeneutiken som den står att finna i Ricœurs *La Métaphore vive* från 1975.⁶ De frågor som avhandlingen försöker besvara utifrån detta perspektiv är: hur *kan* det se ut när krisen kommer till uttryck i litteraturvetenskapens faktiska praktiker, det vill säga i den direkta interaktionen mellan forskare och litterärt verk? Hur skulle en litteraturvetenskap som istället för att försöka göra upp med krisen bejaka den och tar den som utgångspunkt *kunna* försvaras vetenskapsteoretiskt? Vilken typ av kunskap skulle den i så fall producera och omsätta?⁷ Ett sådant affirmativt

⁴ Litteraturvetenskap blir här ett omfattande begrepp av inkluderande snarare än strikt avgränsande karaktär. Det som avses är helt enkelt den akademisk forskningsdisciplin inom vilken ett litteraturbegrepp omsätts och, i bästa fall, kritiseras.

⁵ När jag i fortsättningen talar om kris är det den svenska litteraturvetenskapens epistemologiska kris, i form av en kris *mellan* väsensskilda epistemologiska utgångspunkter snarare än en strid *inom* en specifik epistemologisk utgångspunkt, som avses förutsatt att inget annat anges. Jag menar dock inte med detta, att dessa två slag av kris skulle vara väsensskilda, snarare menar jag att de är starkt kausalt knutna till varandra. Hur litteraturvetenskapens epistemologiska kris kommer till uttryck på en vetenskapsteoretisk nivå kommer att göras klart i avhandlingens första kapitel. Också: när jag i det fortsatta talar om krisens produktivitet, om krisen som produktiv osv. så är det, så länge inget annat anges, krisens kapacitet för att producera kunskap i någon form som avses.

⁶ Paul Ricœur, *La Métaphore vive*, Paris 1975. Ricœurs tänkande har i själva verket delvis utvecklats ur ett försök att göra det problem för vetenskapen som här kommer att kallas dess epistemologiska kris produktivt. Bengt Kristensson (senare Kristensson Uggla) lyfter fram detta och påpekar samtidigt att det är besynnerligt hur Ricœurs tänkande på denna punkt har kunnat försummas i diskussionen om krisen inom filosofin (Bengt Kristensson, "Paul Ricoeur i tolkningarnas konflikter", i *Res Publica. Tidskrift för politisk kultur och kulturpolitik*, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, 9:1987, s. 50). Ett resonemang som jag menar är tillämpligt även på ämnesdebatten inom litteraturvetenskapen.

⁷ Det är redan här värt att explicera nyanserna i dessa frågeställningar. Jag kommer endast att analysera ett fåtal litteraturvetenskapliga praktiker för att finna exempel på hur krisen *kan* ta sig uttryck och jag försöker av dem inte heller dra några generella slutsatser om hur litteraturvetenskapens kris nödvändigtvis manifesterar sig i de faktiska praktikerna. Följaktligen

förhållningssätt till krisen tillskriver den oundvikligen en positiv konnotation som kan kännas obekant för läsaren. Denna möjlighet till utveckling av synen på krisen kommer dock inte att kunna redovisas förrän i ett senare skede av avhandlingen, det vill säga att avhandlingen successivt arbetar sig fram till denna nya krisförståelse, och jag ber därför läsaren om tålamod samt om att ha detta i åtanke.

Den allmänna krisdiskussionen inom litteraturvetenskapen riktar idag ofta in sig på frågor om institutionella strukturer och ekonomiska orättvisor i förhållande till andra ämnen. Frågor som rör utlysningar av tjänster, fördelning av forskningsmedel, publikationsvillkor, det vill säga litteraturvetenskapens yttre förutsättningar, står ofta i centrum för krisdiskussionen. Ett tydligt uttryck för detta är Peter Lutherssons artikel "Humanioras blodförlust" från 2000, som under elva punkter diskuterar litteraturvetenskapens kris som i hög grad beroende av yttre omständigheter, på politisk dumhet eller ovilja att förstå universitetets behov och uppgift. Mer intressant är att Luthersson, när han vänder blicken inåt, mot ämnets egna aktörer, knappt berör de vetenskapsteoretiska problem som har präglat den sena ämnesdebatten. När litteraturvetenskapen backar "in i en extrem 'vetenskaplighet'" är det på grund av det yttre hotet, inte på grund av behov och brister i ämnets teoretiska och metodiska självreflektion, menar han.⁸ Luthersson är rimligen bekant med de vetenskapsteoretiska diskussioner som präglat litteraturvetenskapen under det senaste halvsekllet men han väljer i sin artikel att koncentrera sig på de yttre aspekterna av litteraturämnets kris. Frågan här är dock om den yttre krisen verkligen låter sig avgränsas från den inre. Svante Nordin beskriver i *Humaniora i Sverige* hur intern "identitetskris" och yttre "legitimationskris" är starkt sammanbundna.⁹ Den senare krisen följer enligt Nordin på den förra och jag

handlar det alltså inte om att utifrån analyserna lyfta fram *en* slutgiltig och definitiv vetenskapsteori för den krisande litteraturvetenskapen utan endast om att söka ett möjligt (såtillvida att det faktiskt finns där implicit i redan etablerade litteraturvetenskapliga praktiker) vetenskapsteoretiskt fundament för en litteraturvetenskap med krisen som utgångspunkt. Med andra ord är det ett av ett, potentiellt, betydande antal möjliga sådana vetenskapsteoretiska fundament som ska framställas i avhandlingen. Det är *en* väg *genom* krisen till någon form av kunskap som söks, inte den enda tänkbara vägen till den enda tänkbara litteraturvetenskapliga kunskapsformen. Det kunskapsbegrepp som här kommer att framställas har alltså endast giltighet förutsatt att man följer den väg genom krisen som jag teoretiserar här. Jag ämnar således inte lägga fram en för tankandet om litteratur allmänt giltig kunskapsteori, utan endast den teori om kunskap som är möjlig på den här föreslagna vägen genom krisen.

⁸ Peter Luthersson, "Humanioras blodförlust. 11 punkter i en paranoiakritik", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:2000, s. 31.

⁹ Svante Nordin, *Humaniora i Sverige. Framväxt, guldålder, kris*, Stockholm 2008, s. 286.

delar i viss utsträckning hans synsätt. Detta i motsättning till exempelvis den krisförståelse som Søren Kjørup torgför i *Människovetenskaperna* där han ensidigt lyfter fram "legitimeringskrisen" och hävdar att humanioras kris inte är ("var") "en kris i humaniora utan en kris för humaniora", grundad i yttre ekonomiska förutsättningar.¹⁰ I detta är jag oenig och det kommer bli klart i det följande hur det krisbegrepp som jag lyfter fram föranleder denna oenighet.¹¹ Den yttre krisen som den framträder idag är i hög grad resultatet av en oförmåga att förstå, eller åtminstone att förmedla, vad det är för särskild typ av kunskap som litteraturvetenskapen producerar och varför den är viktig. Samtidigt som sambandet mellan dagens inre och yttre kris kan tecknas på detta sätt, så menar jag dock, i motsättning till Nordin, att den avsaknad av yttre tecken på kris i litteraturvetenskapen som han finner under den första halvan av 1900-talet inte nödvändigtvis innebär att den saknade krissymptom på en epistemologisk nivå.¹² Jag menar att studiet av litteratur under hela sin mycket långa historia befunnit sig i någon form av kris. Samtidigt är det klart att litteraturvetenskapen under perioder har varit förhållandevis omedveten om eller förtigit detta. Den yttre kris som idag drabbar litteraturvetenskapen på kännbara ekonomiska sätt, är, enligt mitt synsätt och till skillnad från Nordins, en effekt av en successivt tilltagande medvetenhet om en inre, epistemologisk kris, som präglar studiet av litterära verk i allmänhet.

Luthersson pekar ut yttre hot mot litteraturvetenskapen och undviker således den vetenskapsteoretiska diskussionen. Samtidigt tycks han mena att den Teoretiskt drivna, till själva det epistemologiska fundamentet för vetenskapen kritiska, litteraturvetenskapen, vilken underbyggt litteraturämnets kris-medvetenhet, är ett hot som måste elimineras, snarare än en styrka för litteraturvetenskapen.¹³ Något som Eva Hættner Aurelius vänder sig mot i sin i

¹⁰ Søren Kjørup, *Människovetenskaperna. Problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*, övers. Sven-Erik Torhell, Lund 1999, s. 59f.

¹¹ Det blir klart utifrån Kjørups fortsatta framställning att det i första hand är skillnaden mellan hans och mitt krisbegrepp (hans rent negativt, mitt som här successivt kommer att tillskrivas en positiv konnotation), snarare än en skillnad i förståelse av humanioras (i mitt fall litteraturvetenskapen specifikt) situation, som i första hand ligger till grund för denna oenighet.

¹² Närvaron av en krisdiskussion, åtminstone "sedan slutet av förra seklet [1800-talet]", lyfts i ämnesdebatten fram bl.a. av Inge Jonsson i *Idéer och teorier om ordens konst*, (2:a reviderade utgåvan) Lund 1978 (1971), s. 11. Man kan också anmärka tystnaden, det vill säga avsaknaden manifesta uttryck för konflikt, inte nödvändigtvis är ett tecken på att allt står väl till.

¹³ Luthersson, s. 31f. Jag skriver här och härefter Teori med inledande versal då jag avser vad som, t.ex. med Thomas Götselius, även skulle kunna gå under samlingsnamnet "theory", dvs. "den kritiska, generellt syftande strömning som huvudsakligen men kanske inte enbart uppstått i spåren av strukturalismen" (Thomas Götselius, "Den teoretiska texten", i *Tidskrift för*

övrigt sympatiskt inställda, om än nyanserande kommentar till Lutherssons text.¹⁴ Teorin är ”varken en flykt från eller ett svar på de yttre hoten”.¹⁵ Örjan Torells kommentar till Lutherssons text är å ena sidan generellt inte lika sympatiskt inställd som Hættner Aurelius, men instämmer å andra sidan i kritiken av Teorin. Torells position blir således den motsatta. Teorin är, liksom för Luthersson, enligt Torell litteraturvetenskapens fiende. Intressant är dock att han utför sin kritik av Teorin från vad som skulle kunna betraktas som en implicit ideologikritisk position. ”Det är *systemen* som ligger bakom humaniorakrisen”, skriver Torell och ”system” är det som Teorin enligt honom upprättar.¹⁶ Oavsett hur man förhåller sig till Torells kritik, såväl den av Lutherssons artikel som den av litteraturvetenskapen i allmänhet, kan man konstatera att den återför diskussionen om litteraturvetenskapens kris till en vetenskapsteoretisk nivå. Detta perspektiv på krisen verkar vara en oundviklig aspekt av diskussionen. Anders Johansson beskriver i sin artikel ”Projektfiering” från 2014 hur diskussionen om ekonomi och den krisdiskussion som ackompanjerar detta tema har kunnat bli alltmer omfattande

litteraturvetenskap, 4:2002, s. 20). Eller, för att specificera ytterligare, som t.ex. med Eva Hættner Aurelius kan förstås som en kritik av teori i ordets allmänna bemärkelse (ordet i denna allmänna bemärkelse kommer i det fortlöpande att stå ommarkerad) ”utifrån ståndpunkten att dessa begreppsscheman [teorier] är konstruktioner” (Eva Hættner Aurelius, ”Begreppsscheman och skepticism”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:2002, s. 65f). Enligt Hættner Aurelius är förvisso den radikala distinktionen mellan Teori och teori i allmänhet, i praktiken omöjlig att göra och varje föreställning om en sådan distinktion falsk och reduktiv av båda parter. Båda slag av teori är i själva verket begreppsscheman (Hættner Aurelius, 2002, s. 66). Det kommer dock bli tydligt att det i den begreppsvärld som denna avhandling framställer och omsätter fortfarande är relevant, om inte annat så för framställningens klarhets skull, att upprätthålla en skillnad i form av en svag distinktion mellan, å ena sidan, Teorier på en högre, vetenskapsteoretisk nivå som aktivt intar, eller i alla fall implicit genom sina grundläggande epistemologiska överväganden arbetar utifrån, en kritisk grundhållning gentemot det gängse litteraturstudiets kunskapsteoretiska fundament och, å andra sidan, teori som ett allmänbegrepp på en lägre nivå, som ofta kommer till uttryck i form av försök att beskriva specifika litterära företeelser och deras funktion. Ytterligare en omständighet kommer dock att problematisera terminologin. Termen kommer nämligen här även att användas i en tredje bemärkelse, som avseende rent abstrakt, ickeempiriskt, tänkande i kontrast till ”praktik”. I dessa fall kommer den att skrivas med inledande gemen, inom citattecken: ”teori”. Således skulle en mening i värsta fall kunna se ut som följer: Enligt Ricœurs teori om metaforen är den både ”teoretisk” och ”praktisk” och ingår, som sådan, som ett led i hans hermeneutiska Teori.

¹⁴ Eva Hættner Aurelius, ”Om blodförluster. En kommentar till Peter Lutherssons paranoiakritik i 11 punkter”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 61.

¹⁵ Hættner Aurelius, 2001, s. 61.

¹⁶ Örjan Torell, ”Humaniorakrisen i ett bärplockarperspektiv”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 65.

medan diskussionen om litteraturvetenskapens epistemologiska kris blivit alltmer perifer och till synes allt mer irrelevant: Hur "[d]et som en gång var ett medel – forskningsanslag – för att kunna uppnå ett mål, förvandlas till själva målet. Det som var mål – ny litteraturvetenskaplig kunskap – blir i sin tur ett medel för att erhålla mer pengar."¹⁷ Denna avhandling vill åter vända blicken mot det som jag betraktar som själva kärnan i litteraturvetenskapens kris, mot de vetenskaps- och kunskapsteoretiska frågorna. Det är min övertygelse och en premiss för denna avhandling att litteraturämnets nuvarande kristillstånd, som i hög grad kommer till uttryck i form av yttre krissymptom, kan kopplas till i alltför liten utsträckning beaktade frågor om litteraturvetenskapens vetenskaplighet. Vilket i sin tur leder till en oförmåga att legitimera den egna forskningen för omvärlden och att föra fram ett eget kunskapsbegrepp som relevant till ansvariga politiker, potentiella litteraturstudenter och samhället i stort. Eftersom kriterier för bedömning av forskning som överhuvudtaget inte är lämpliga för en vetenskap om litterära objekt ändå appliceras på och inom litteraturvetenskapen, givetvis med förödande resultat, måste sådana tendenser bemötas med en stark föreställning om det slag av kunskap som den internt krisande litteraturvetenskapen faktiskt är bra på att producera.

Denna avhandlings frågeställning lyder: Vad kan man som litteraturvetare göra med krisen som förutsättning och vilken typ av kunskap skulle en litteraturvetenskap präglad av kris kunna ge tillgång till? Jag söker varken några uttömmande svar på dessa frågor eller någon generell metod för litteraturvetenskapen, och menar inte ens att den krissituation som här kommer att lyftas fram nödvändigtvis råder för alla ämnesutövare. Avhandlingen begränsar sig till att söka svaret på om det finns något, i brist på bättre ord, gott, eller produktivt, i litteraturvetenskapen givet dess krissituation – vilket det stora flertalet ämnesutövare förefaller vara överens om att det gör. Avhandlingens ambition är alltså inte att göra en uttömmande inventering av litteraturvetenskapens kunskapsproducerande praktiker utan endast att, i enlighet med ovanstående anspråk, försöka finna *något* som litteraturvetare gör och kan göra bra utifrån den situation de verkar i och med de medel som står till buds. Avhandlingen är således ett försök att se till de möjligheter att nå kunskap om sitt objekt som litteraturvetenskapen redan äger och är därmed utpräglad affirmativ. Den har i första hand en deskriptiv ambition, nämligen att, genom att analysera ett fåtal litteraturvetenskapliga tolkningspraktiker, visa på motstridiga tendenser hos dem som samtidigt skulle kunna sägas generera

¹⁷ Anders Johansson, "Projektfieringen. Litteraturvetenskapen som vara", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:2014, s. 56.

kunskap och att sedan beskriva denna kunskaps art. Anspråken är således från ett perspektiv ganska ringa, trots att de på grund av avhandlingens grundläggande affirmativitet nog kan framstå som mycket omfattande i relation till de många misstrogna inläggen i ämnesdebatten, varav några kommer att djupstuderas i avhandlingens första kapitel. I ett utpräglat skeptiskt sammanhang blir det affirmativa förhållningssättet kritiskt. Men det finns även en mer anspråksfull, normativ aspekt av projektet, nämligen en vilja att visa på ett möjligt sätt att göra de motstridiga tendenser som beskrivs i analyserna av de krisande praktikerna mer produktiva, genom att förstå dem och sidoställa dem på ett särskilt sätt. Således är avhandlingen genomgående ett närmande till ett sätt att tolka, som förvisso kan härledas till de praktiker som redan är verksamma i litteraturvetenskapen och som beskrivits i analyserna, men som behöver stärkas genom att lyftas fram i ljuset och bli medvetet.¹⁸ Det handlar alltså här inte i första hand om att spränga litteraturvetenskapens ramar eller om att utmana dess doxa, inte heller ämnar jag föreslå en banbrytande ny metod eller att introducera ett nytt vetenskapsparadigm. Jag intresserar mig i första hand för det som med krisen som förutsättning låter sig göras *inom* litteraturvetenskapen; för att lyfta fram och beskriva något som litteraturvetare redan gör, men från ett perspektiv som på ett bättre sätt begreppslig- och medvetandegör dess produktivitet. Innan detta arbete påbörjas, kan man med fördel konkretisera och ge en bakgrund till det krisbegrepp som här används med hjälp av relevanta exempel ur krisdiskussionens historia inom ämnet.

I flera av bidragen till Tomas Forsers och Thomas Karlsohns antologi *Till vilken nytta?* från 2013 kommer både en inre och en yttre kris till uttryck, ofta utan att någon tydlig distinktion mellan dem görs. Frågan om ”nyttan” ligger också i gränslandet mellan identitetskris och legitimeringskris.¹⁹ För att kunna

¹⁸ Den hermeneutik som utvecklas här kan i själva verket betraktas som i sig *både* deskriptiv (filosofisk) och normativ (metodisk). Den beskriver hur människan, om än förledd av ideologiska sannings- och kunskapsbegrepp som får henne att försöka dölja detta faktum, faktiskt tolkar och samtidigt uppmuntrar den henne till och visar henne hur hon ska göra det mer. Detta möjliggörs genom en förståelse grundad hos Immanuel Kant, av subjektet som *både* aktivt och passivt i förhållande till sina objekt, men mer om detta senare. Samma dubbelhet återfinns hos Ricoeur och jag menar att man nödvändigtvis måste ta vara på den om man vill kunna tänka en hermeneutik enligt vilken krisen kan betraktas som produktiv (Bengt Kristensson Ugglå, ”Vad är det som står på spel i den hermeneutiska erfarenheten?”, i *Hans-Georg Gadamer och hermeneutikens aktualitet*, red. Anders Burman, Stockholm 2014, s. 229).

¹⁹ *Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter*, red. Tomas Forser och Thomas Karlsohn, Göteborg 2013. Kjørup gör gällande att nyttan med humaniora inte skiljer sig från nyttan med agronomin. I detta är jag oenig med Kjørup på ett mer grundläggande sätt än rent begreppsligt. När han menar att de humanistiska vetenskaperna kan existera på samma villkor som andra genom att anpassa sig efter arbetsmarknadens behov menar jag att det är just applikationen av

förstå eller ens tala om litteraturvetenskapens nytta i det yttre sammanhanget måste det slag av kunskap som den producerar vara klargjord. Men humanister, och särskilt litteraturvetare, är allt annat än eniga om den egna vetenskapens epistemologiska grund. Denna underliggande oenighet är implicit men blir omedelbart uppenbar om man bläddrar genom Forsers och Karlsohns antologi. Inläggen i antologin betonar förvisso humanioras inneboende kvaliteter, dess nytta om inte annat när det kommer till att definiera vad nytta är,²⁰ men frågan om vad nyttig forskning inom de olika humanistiska ämnena är verkar ha många disparata svar. Det är denna oenighet, eller med Nordin's ord denna vetenskapsteoretiska "villrådighet i fråga om vad humanistisk forskning går ut på", som kännetecknar dess identitetskris.²¹ Under det senaste dryga halvsekl har denna kris inom litteraturvetenskapen kommit till uttryck i ett stort antal skrifter som reflekterat över villkoren och möjligheterna för det akademiska studiet av litteratur.

En text som ofta lyfts fram som ett tidigt uttryck för krisen är Lars Lönnroths *Litteraturforskningens dilemma* från 1961. Som en av de huvudsakliga "krisorsakerna" lyfter Lönnroth fram den svenska litteraturforskningens brist på enhetlighet.²² Till skillnad från filosofin och kanske främst historievetenskapen hade litteraturvetenskapen försökt upprätthålla en enligt Lönnroth omöjlig mångsidighet, den har "behållit alla sina anspråk, tills den i dag håller på att sprängas av alla specialiteter, bedömningsgrunder, nya och gamla 'metoder'".²³ För att räddas ur krisen måste litteraturvetenskapen enligt Lönnroth renodla sin viktigaste verksamhet, den litteraturhistoriska, och med hjälp av historie-

denna måttstock som skjuter humaniora i sank och dessa argument som gör den yttre krisen så hotande (Kjørup, s. 72). Enligt mitt synsätt kan humanioras nytta i lika hög grad mätas i dess kapacitet för att komma till insikt om och ifrågasätta samhällets normer och värden, och överhuvudtaget inte i dess grad av anpassning till dessa normer och värderingar. Det är inom humaniora som kritiken (inte i någon radikal mening utan som ett nyanserat, både affirmerande och negerande förhållningssätt) av det enskilda subjektets anpassning till dessa normer, i bästa fall, kan ske. Men samtidigt är det även inom humaniora som dessa normer kan sökas upp och göras synliga som kritiserbara. Humaniora kan, i bästa fall, lära sina utövare att inta den nyanserade (samtidigt affirmativa och negativa) kritiska – i första hand självkritiska (för vad bär upp samhällets normer och ideologier om inte de enskilda subjekten, och deras språk, som utgör det och verkar i dess institutioner?) – hållning som idag i allt högre grad verkar lysa med sin frånvaro.

²⁰ Svante Nordin, "Att begreppsliggöra historien och definiera nyttan", i *Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter*, red. Tomas Forser och Thomas Karlsohn, Göteborg 2013, s. 80.

²¹ Nordin, 2008, s. 286.

²² Lars Lönnroth, *Litteraturforskningens dilemma*, Malmö/Lund 1961, s. 7.

²³ Lönnroth, 1961, s. 8.

vetenskapens metoder göras strikt vetenskaplig. I historievetenskapen menar han att den vetenskaplighet som enligt honom är nödvändig för att skilja litteraturvetenskapen från den subjektiva och godtyckliga kritiken stod att finna.²⁴ Lönnroths diskussion i *Litteraturforskningens dilemma* är varken det mest relevanta eller mest tongivande inlägget i ämnesdebatten, vilket även framgår av att han snart reviderade sin hållning, men hans framställning får likväl här tjäna som exempel för den ensidigt "scientistiska" polen i den krisdiskussion som kommer att prägla andra halvan av 1900-talet. En andra pol i denna uppställning utgörs av Carl Fehrman's mångfaldsbejakande förhållningssätt till krisen. Han kommenterar Lönnroths "broschyr" i sin *Forskning i förvandling* från 1972,²⁵ med ett visst mått förståelig indignation eftersom några av hans egna arbeten där utsatts för en ganska hård kritik: "Kanske hade Lönnroth ambitionen att bli en den svenska litteraturforskningens Lauritz Weibull. Framtidsvägen för litteraturvetenskapen skulle gå 'inte genom kompromisser utan genom utrensningar'." ²⁶ Fehrman fortsätter:

Tanken att förvandla historien till en modellvetenskap för litteraturforskningen visade sig emellertid förhastad eller kanske snarare försenad. I själva verket befann sig historievetenskapen i en besvärande krissituation; dess vetenskapsteoretiska fundament visade sig vid närmare granskning så vacklande att den ingalunda kunde duga som något osvikligt mönster för någon annan vetenskapsgren (knappast ens för sig själv).²⁷

Ett par år efter Lönnroths bok, närmare bestämt 1964, utkom Sven Linnér's *Litteraturhistoriska argument*.²⁸ Även hos Linnér, som förvisso inte heller han var någon vän av Lönnroths scientistiska hållning (och troligtvis inte heller av Lönnroth personligen eftersom även han fått sig en känga i *Litteraturforskningens*

²⁴ Lönnroth, 1961, s. 88.

²⁵ Lönnroth, 1961, s. 49f, 74, 85f; Carl Fehrman, *Forskning i förvandling. Män och metoder i svensk litteraturvetenskap*, Stockholm 1972, s. 125.

²⁶ Fehrman, 1972, s. 126.

²⁷ Fehrman, 1972, s. 126. Den fortsatta debatten om Lönnroths *Litteraturforskningens dilemma* har varit minst sagt långvarig. Så sent som 1998 finner man ett utbyte mellan Birgitta Holm och Lönnroth som åter aktualiserar boken (Birgitta Holm, "Litteraturhistoria, litteraturvetenskap, litteraturkritik. Likheter eller särart?", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:1998, s. 30f; Lars Lönnroth, "Särart och korsbefrukning. Svar till Birgitta Holm", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:1998; Birgitta Holm, "Slutreplik", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:1998).

²⁸ Sven Linnér, *Litteraturhistoriska argument. Studier i en vetenskaps metodpraxis*, Stockholm 1964.

dilemma), framstår litteraturhistorien som litteraturvetenskapens huvuddisziplin.²⁹ Men en mer nyanserad bild av vad litteraturhistoria innebär samt av dess metoders varierande grad av vetenskaplighet framträder hos Linnér.

Metodfrågor kom även fortsättningsvis att i hög grad stå i centrum för diskussionen om litteraturvetenskapens vetenskaplighet (eller brist därpå). Fehrman beskriver en situation där strid snarare än samförstånd mellan olika metoder och målsättningar inom litteraturvetenskapen blivit det allmänt rådande tillståndet, där varje föreslagen metod också söker herraväldet över vetenskapen. "Den gemensamma ideologi som – mera som en tyst överenskommelse – låg bakom de historiska och estetiska vetenskapernas tidigare framgång, existerar inte längre", skriver han.³⁰ Han menar att det humanistiska bildningsideal kring vilket litteraturvetenskapen i sin metodiska och teoretiska mångfald tidigare förenats har gått i graven och "[i] detta trängda läge, i detta kärvar klimat värjer man sig bland annat genom att föra fram strängare vetenskapskrav på den forskning som skall ge sig i kast med de litterära fenomenen".³¹ Detta leder till vad Fehrman kallar en "reduktionistisk" tendens, en föreställning enligt vilken samtliga ämnesutövare måste enas om *en* teori om vetenskapen alls ska kunna överleva.³² Metod- och teoristrider saknas förvisso inte i ämnets historia, men en pragmatisk grundhållning inriktad mot relevansen av resultaten av forskningen snarare än mot hur dessa resultat erhålls har gjort meningsskiljaktigheterna överkomliga eller åtminstone acceptabla.³³ Det nya i den situation som Fehrman beskriver är enligt honom ämnesdebattens inriktning mot och försök till uppgörelse med ämnets "vetenskapsteoretiska grundförutsättningar och argumentationsmetoder".³⁴

Lönnroths bud på hur kraven på vetenskaplighet borde bemötas har redan berörts och så även Fehrmans kritik av det som alltför ensidigt, men ett annat inlägg i ämnesdebatten, som delar vissa drag med Lönnroths, kom att spela en viktig roll i den fortsatta ämnesutvecklingen. I programskriften *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder* från 1966 lyfter Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius fram tidigare närvarande om än marginaliserade metoder inom litteraturvetenskapen

²⁹ Lönnroth, 1961, s. 54f, 84f.

³⁰ Fehrman, 1972, s. 125.

³¹ Fehrman, 1972, s. 125.

³² Fehrman, 1972, s. 124, 126.

³³ Fehrman, 1972, s. 124.

³⁴ Fehrman, 1972, s. 124.

som centrala för ämnets fortlevnad i och med de krav på vetenskaplighet som det ställts inför.³⁵ Generellt framhävs i boken en kvantitativ metodik som utnyttjar empiriska data.³⁶ Som sådan kan denna metodik ta den specifika formen av statistisk analys vad gäller stil och innehåll, av litteratursociologiskt studium av, till exempel, litterära verks läsekretsar eller liknande. Redaktörernas gemensamt skrivna inledning visar fram en mer nyanserad hållning än den lönnrothska. Dessa metoder hävdas av de egna förespråkarna vara endast kompletterande av andra perspektiv.³⁷ Fehrman är trots det återigen skeptisk. Han tycks, trots försäkringar om motsatsen, misstänka en ersättande snarare än en kompletterande ambition i de metodförslag som ”mål- och metodmännen” lägger fram.³⁸ Fehrman menar att de strängare vetenskapskraven förvisso har en viktig roll att spela, men alls inte i den utsträckning som de som introducerar dem föreställer sig.³⁹ Han har inget specifikt emot varken Lönnroths eller mål- och metodmännens respektive perspektiv, men understryker att de i sina ensidigt empiristiska utgångspunkter är otillräckliga, att de på den vägen missar något väsentligt, nämligen det mänskliga i litteraturen. Den specialisering och reduktion av mångfalden av teoretiska infallsvinklar och metoder som dessa förslag för med sig är enligt honom förkastliga då de inte tar hänsyn till det litterära verkets unicitet som vetenskapligt objekt och underlåter att se den mänskliga fantasins roll i interaktionen med det.⁴⁰ Det litterära verket som vetenskapligt objekt verkar enligt Fehrman förutsätta eller åtminstone kunna härbärgera en mångfald av perspektiv och metoder i fredlig samlevnad. Således framstår den ensidighet och reduktion som Lönnroth föreslog och ”mål- och metodmännen” kanske implicerade, som onödigt och kontraproduktiv.

³⁵ Se t.ex. Peter Hallberg, ”Statistik i den litterära analysens tjänst”, i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, red. Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, Stockholm 1966, s. 10; Jan Thavenius, ”Kvantitativa metoder i stilistiken”, i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, red. Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, Stockholm 1966, s. 37.

³⁶ Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, ”Förord”, i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, red. Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, Stockholm 1966, s. 7f.

³⁷ Se t.ex. Hallberg et al., 1966, s. 8; Hallberg, 1966, s. 9f; Thavenius, s. 45; Karl Erik Rosengren, ”Innehållsanalys”, i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, red. Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, Stockholm 1966, s. 70.

³⁸ Fehrman, 1972, s. 127.

³⁹ Jfr Fehrman, 1972, s. 128.

⁴⁰ Fehrman, 1972, s. 126, 127, 129.

I "Literary History and Literary Criticism" från 1968 gör Lönnroth sin här redan omtalade avbön från slutsatserna i den sju år äldre skriften *Litteraturforskningens dilemma*, men denna grundsyn vidmakthåller han:⁴¹ den nödvändiga distinktionen mellan två grundläggande typer av förhållningssätt i studiet av litteratur, det vetenskapliga respektive det kritiska, eller med Lönnroths terminologi litteraturhistoria eller litteraturforskning å ena sidan och litteraturkritik å den andra.⁴² Det som han där retirerar från är istället kravet på reduktion. De två perspektivens epistemologiska grundantaganden är förvisso oförenliga, men Lönnroth menar inte längre att detta innebär att det ena perspektivet måste rensas ut ur litteraturvetenskapen till förmån för det andra. Mångfalden av metoder och teorier är, utifrån Lönnroths reviderade position, i själva verket viktig och bör om något uppmuntras och utvecklas ytterligare – detta dock under förutsättning att den enskilde forskaren är medveten om, och tydligt redovisar när hon sysslar med vetenskap respektive när hon sysslar med kritik.⁴³ Efter den självkritik som Lönnroth utför i artikeln landar han i en position som inte ligger särskilt långt från Fehrman. En mångfaldsbejakande pragmatisk hållning som med blicken mot resultaten av forskningen låter avgöra huruvida den kvalificerar sig som litteraturvetenskap eller inte. Men de skyggglappar som denna pragmatism erbjuder verkar inte längre vara tillräckliga. Lönnroths försök att nyansera den position han tidigare intagit i *Litteraturforskningens dilemma* är påtagligt paradoxalt. Den fredliga samlevnad som Fehrman tillskriver den tidigare eran verkar hopplöst förlorad och ett moment av strid mellan vetenskap och kritik som ingen pragmatism kan komma till rätta med kommer att skina igenom allt starkare. Fehrman ser detta moment av konflikt, tidigare dolt bakom "gemensam ideologi" och "tyst överenskommelse".⁴⁴ Ämnet hotar att splittras och till dess framtida och samtida utövare riktar han en uppmaning.

⁴¹ Lars Lönnroth, "Literary History and Literary Criticism. A Renegades View", i *Scandinavica. An International Journal of Scandinavian Studies*, vol. 7 1:1968, s. 31.

⁴² Lönnroth, 1968, s. 31.

⁴³ Lönnroth, 1968, s. 31, 33

⁴⁴ Fehrman, 1972, s. 131f.

Den som vill försöka rädda litteraturvetenskapens identitet genom alla förvandlingar, den som vill slå vakt om litteraturforskningens primära – av ingen annan vetenskap övertagbara – roll att beskriva och tolka de litterära verken, både de nutida och de förflutna, i de större sammanhang där de hör hemma, måste försöka sig på uppgiften att formulera en humanistisk basideologi, där människans estetiska behov erkänns och bejakas. Det blir – i varje fall för mitt sätt att se – en väsentlig uppgift för den nuvarande och kommande generationen av forskare att finna och formulera en litteraturteori som inkluderar vad Hans Larsson kallat ett humanistiskt minimum.⁴⁵

Fehrman önskan implicerar en dialektisk, krisartad, position mellan vetenskap och kritik, en position omkring vilken de många perspektiven, sina grundläggande skillnader till trots, i bästa fall skulle samlas och i relation till varandra göras produktiva. I ett sådant vetenskapsteoretiskt förhållningssätt verkar han finna en möjlighet till inskrivandet av det humanistiska minimum som han efterfrågar i litteraturvetenskapen. Det krav på vetenskaplighet som Lönnroths *Litteraturforskningens dilemma* framställer, som med Fehrman visats förbjuda fantasi och föreställningen om det litterära objektets unicitet såväl som den i grunden fredliga och vad gäller vetenskapens fundament okritiska samvaron av väsensskilda vetenskapliga perspektiv i litteraturvetenskapen, kan endast bemötas med ett sådant kunskapsbegrepp som en litteraturvetenskap med krisen som förutsättning och produktivt villkor implicerar. Det vill säga: kravet på vetenskaplighet kan endast bemötas med en vetenskapsteori som internaliserar krisens epistemologiska konfliktmoment. Avsikten är således överhuvudtaget inte att avfärda ”vetenskapligheten” i litteraturvetenskapen, utan endast att bryta dess monopol på sanningen *inom* ämnet.⁴⁶ Inte heller syftar det till att föreslå ett varken-eller-tänkande, utan till ett fortgående icke-syntetiserat både-och.⁴⁷ Detta är den djupa innebörden av åtagandet att söka krisens produktivitet. Om man finner ett sätt att betrakta den som produktiv i sig får den vetenskapliga praktik som utgår från den inte vara en praktik som strävar mot dess utsläckande, utan mot dess upprätthållande. Denna avhandling söker en vetenskapsteori som kan ligga till grund för ett sådant kunskapsbegrepp – utan att förfalla vare sig till den ensidighet eller till den konfliktförnekande eklekticism som varje förslag till eliminering av krisens spänningsmoment

⁴⁵ Fehrman, 1972, s. 132.

⁴⁶ Jfr Thomas Bredsdorff, Mihail Larsen och Ola Thyssen, *Till Glädjen. En stridsskrift om humanism och humaniora*, övers. Maj Frisch och Sven Vahlne, Stockholm 1981, s. 92.

⁴⁷ Jfr Bredsdorff, Larsen, Thyssen, s. 93ff.

tvingas förespråka. Den söker således en dialektisk syn på kunskap som något vetenskapligt, stabilt, vetbart och *samtidigt* mänskligt, dynamiskt, ovetbart. Hermeneutikens intåg i den svenska litteraturvetenskapen skulle kunna betraktas som ett svar på Fehrmans uppmaning till sina samtida, såväl som till kommande litteraturvetare. I hermeneutiken kan man nämligen finna en sådan dialektisk position av fredlig strid mellan för litteraturstudiet lika väsentliga om än motsatta perspektiv. I det följande kommer detta hermeneutiska spår att plockas upp och därefter, förvisso med en mängd utvecklingar, att hållas aktuellt till avhandlingens slut. I och med att detta hermeneutiska spår anträds i den litteraturvetenskapliga ämnesutvecklingen kan man även säga att denna avhandling har nått fram till sin egentliga början. Men varför är det hermeneutiska spåret överhuvudtaget relevant här?

Teori

Det finns, från ett perspektiv, ett mycket stort antal föreslagna förhållningssätt till den epistemologiska kris som präglat humaniora och i förlängningen litteraturvetenskapen under det senaste halvsekle. I någon mening kan varje ny teori eller metod som introducerats i den svenska litteraturvetenskapen också betraktas som en normativ inlaga i dess ämnesdebatt.⁴⁸ De bygger alla på (åtminstone) en kunskapsteoretisk grundhållning som de, implicit eller explicit, torgför. I Sverige är förslagen således många på hur litteraturvetenskapen bäst bör bedrivas och riktar man blicken utomlands så handlar det omedelbart om ett, för en enskild avhandling, ohanterligt antal teoretiska och metodiska ingångsvinklar till detta problem. Det vore alltså orimligt att försöka inventera alla dessa ingångsvinklar här, förutsatt att man inte gör det på ett så reduktivt sätt att framställningen skulle vara av ringa värde för att diskutera de frågor som denna avhandling ställer – om krisen och dess potentiella produktivitet – på ett givande sätt.⁴⁹ Inom varje teoritradition, ung som gammal, ryms nyanserade

⁴⁸ Kom ihåg att den distinktion mellan Teori och teori som här görs för framställningens klarhets skull enligt Hættner Aurelius är att betrakta som falsk. I själva verket är Teori och teori i grunden likartade fenomen, de bygger båda på begreppsscheman (Hættner Aurelius, 2002, s. 66).

⁴⁹ Därmed inte sagt att en sådan inventering inte skulle kunna vara av mycket stort värde i andra sammanhang. Kjørup identifierar i *Människovetenskaperna* sju allmänna epistemologiska utgångspunkter för, eller med honom "traditioner", inom humaniora. Han tar upp: 1) "Retoriken"; 2) "Semiotiken"; 3) "Hermeneutiken"; 4) "Positivismen"; 5) "Marxismen"; 6) "Strukturalismen"; 7) "Dekonstruktionen" (Kjørup, s. 201, 224, 247, 267, 285, 308, 329).

perspektiv som en sådan framställning aldrig tillfullo skulle kunna ta hänsyn till. I själva verket är den enskilda hermeneutiska teoritradition som här ska lyftas fram i sig så rik att denna avhandling visat sig vara otillräcklig för att helt göra den rättvisa. Den huvudsakliga avsikten med denna avhandling är inte att avfärda några specifika förhållningssätt och den har heller inte för avsikt att ge en heltäckande bild av det hermeneutiska förhållningssätt som den ställer i relation till krisen. Den ämnar, med andra ord, inte till att lyfta fram hermeneutiken som om den vore det enda tänkbara förhållningssättet som skulle göra det möjligt att betrakta krisen som produktiv; varje försök att hävda något sådant vore naturligtvis endast en fåfång dogmatism. Anspråken är således begränsade till att visa på *ett* förhållningssätt som är kapabelt att inkorporera krisen och göra den produktiv; *ett* förhållningssätt som förvisso har funnits vara synnerligen relevant i sammanhanget, men som för den sakens skull inte nödvändigtvis är unikt i fråga om att äga denna egenskap. Det är *ett* sådant kapabelt och relevant, Teoretiskt förhållningssätt som får sitt rätta namn i hermeneutiken och i det följande ska dess roll i litteraturvetenskapens senare ämneshistoria utvecklas.

Den moderna hermeneutiken introduceras förvisso först i större omfattning i den svenska humanistiska kontexten av Gerhard Radnitzky i dennes avhandling *Contemporary Schools of Metascience* från 1968.⁵⁰ Eftersom den avhandlingen föranledde en offentlig strid av nationell omfattning inom filosofiämnet torde åtminstone delar av dess innehåll kommit även litteraturvetenskapen till del.

Man finner även att den danska receptionen av hermeneutiken har spelat en viktig roll för den svenska. Exempel på detta, av mer lokalhistorisk prägel, finner man på litteraturlistan för en läskurs för doktorander i *Litteraturvetenskaplig tolkningsteori*, sammansatt av Louise Vinge, i Lund 1974.⁵¹ Tillsammans med texter av Friedrich Schleiermacher, E.D. Hirsch, Hans-Georg Gadamer, Tzvetan Todorov med flera finner man där även Peter Brasks digra *Tekst og tolkning*, som aktualiserar hermeneutiker såsom Umberto Eco, Jürgen Habermas, Karl-Otto

Men inom ramen för varje sådan utgångspunkt kan i själva verket en mängd olika, om än aldrig väsensskilda, specifika teorier med olika, om än aldrig väsensskilda, epistemologiska utgångspunkter skrivas in (det är denna mångfald som jag syftar på när jag talar om fältets "oöverskådlighet"). Utan att gå på djupet med Kjørups välvägd framställningar av respektive tradition gör jag här det till synes storvulna anspråket att framställa *en* dialektisk vetenskapsteori under vilken jag menar att samtliga dessa epistemologier skulle kunna samlas.

⁵⁰ Gerhard Radnitzky, *Contemporary Schools of Metascience, Anglo-Saxon Schools of Metascience*, I, Göteborg 1968; Gerhard Radnitzky, *Contemporary Schools of Metascience, Continental Schools of Metascience*, II, Göteborg 1968.

⁵¹ Louise Vinge, *Litteraturvetenskaplig tolkningsteori* (Läskurs för doktorsexamen), Lund 1974 [opublicerad kursplan, kopia i författarens ägo].

Apel, och inte minst Paul Ricoeur, vars tänkande får representeras av essäsamlingen *Le Conflit des interprétations*.⁵²

Föga överraskande, eftersom hermeneutiken utvecklats under sekler av Bibelstudier, var även teologerna tidigt ute med att introducera och diskutera den moderna hermeneutiken på svenska. Ett exempel finner man i att doktoranderna på Vinges läskurs rekommenderades att läsa Bengt Hägglunds (vid tidpunkten professor i kristendomens idéhistoria i Lund) med fleras sammanfattning av Gadammers *Warheit und Methode* i artikeln "Vad är tolkning?", som 1970 publicerades i *Svensk teologisk kvartalskrift*.⁵³

På den svenska litteraturvetenskapliga arenan får en modern form av hermeneutik sin första mer omfattande introduktion i och med Erland Lagerroth i den andra, omarbetade och utvidgade upplagan av *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen* från 1974 och han utvecklar sedan denna förståelse av hermeneutiken i *Romanen i din hand* från 1976 och senare i *Litteraturvetenskapen vid en korsväg* från 1980.⁵⁴ I de första två verken finner man en förståelse av hermeneutiken som i hög grad bygger på Hirschs *Validity in Interpretation* från 1967, vilken alltså måste anses vara en viktig källa för den tidiga introduktionen av hermeneutiken i den svenska litteraturvetenskapen, medan E. Lagerroth i det senare verket i viss mån utvecklar sin position utifrån tänkare som till exempel Ricoeur.⁵⁵ E. Lagerroth aktualiserar dock hermeneutiken redan 1973 i en omfattande recensionsartikel i *Tidskrift för litteraturvetenskap* med titeln "En fenomenologisk hermeneutik".⁵⁶ Recensionen gäller Erwin Leibfrieds *Kritische*

⁵² Vinge, 1974, s. 1ff; Peter Brask, *Tekst og tolkning. Bidrag til den litterære semantik*, I, Roskilde 1974; Peter Brask, *Tekst og tolkning. Bidrag til den litterære semantik*, II, Roskilde 1974.

⁵³ Vinge, 1974, s. 6; Bengt Hägglund et al., "Vad är tolkning? En studie i H. G. Gadammers hermeneutik", i *Svensk teologisk kvartalskrift*, 2:1970; Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen 1960.

⁵⁴ Erland Lagerroth, "Närstudium, funktionsanalys, tolkning", i *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*, red. Lars Gustafsson, (2:a reviderade och utvidgade utgåvan) Stockholm 1974 (1970); Erland Lagerroth, *Romanen i din hand. Att läsa, studera och förstå berättarkonst*, Stockholm 1976; Erland Lagerroth, *Litteraturvetenskapen vid en korsväg. Traditionell forskning, marxism, strukturalism, hermeneutik, humanism, finalism*, Stockholm 1980.

⁵⁵ E.D. Hirsch, *Validity in Interpretation*, New Haven/London 1967. Intressant är att E. Lagerroth, utifrån bl.a. dessa källor, i *Litteraturvetenskapen vid en korsväg* kommer att plädера för "finalismen" som nödvändig för den humanistiska vetenskapen, vilket står i direkt opposition till de slutsatser om litteraturvetenskap och hermeneutik som denna avhandling drar (E. Lagerroth, 1980, s. 230–242).

⁵⁶ Erland Lagerroth, "En fenomenologisk hermeneutik. Ett bidrag till litteraturtolkningens teori" [recension av Erwin Leibfried, *Kritische Wissenschaft vom Text. Manipulation, Reflexion, transparente Poetologie*], i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3:1972/1973.

Wissenschaft vom Text (som även tas upp på litteraturlistan för Vinges läskurs⁵⁷) och gör en grundläggande genomgång av hermeneutiken från dennes perspektiv i och med vilken han aktualiserar hermeneutiska tänkare såsom Gadamer, Apel och Habermas.⁵⁸ Således måste det recenserade verket betraktas som en relevant källa till introduktionen av hermeneutiken i Sverige via E. Lagerroth. Ytterligare en tidig introduktion finner man i Kurt Aspelins *Textens dimensioner* från 1975.⁵⁹ Hos Aspelin finner man hermeneutiken i en helt annan kontext än den som man finner hos E. Lagerroth, nämligen den marxistiska.

Både E. Lagerroths och Aspelins behandling av hermeneutiken föranledde en fortsatt diskussion som initieras i artikeln "Hermeneutik på svenska" från 1976 av några av ämnets då yngre företrädare, Birgitta Holm, Ola Holmgren och Arne Melberg.⁶⁰ Här anklagas både E. Lagerroths och Aspelins introduktioner för att vara otillräckliga, men udden riktas i huvudsak mot E. Lagerroth, vars introduktion hävdas vara "ett försök att upprätthålla en värdebeträderande tolkningstradition" som står i strid med en syn på hermeneutiken som en kritisk praktik.⁶¹ Tönen i artikeln är hård och E. Lagerroths svar inte utan följdriktig kärvhet. I "Hermeneutisk teori och praktik eller *Romanen i din hand* om bakfoten" bemöter han till viss del kritiken och ger en fördjupad bild av sin förståelse av hermeneutiken.⁶² Två linjer i receptionen av hermeneutiken kommer dock slutligen att utkristalliseras i denna debatt. En lagerrothsk "värdebeträderande" och en melbergsk "kritisk".

Det är också denna senare linje som i första hand kommer till uttryck i den fortsatta receptionen av hermeneutiken i Sverige,⁶³ som får sitt nästa uttryck av betydande omfattning i antologin *Hermeneutik. En antologi* från 1977, redigerad av Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson och som innehåller kommenterade översättningar av Martin Heidegger,

⁵⁷ Vinge, 1974, s. 3.

⁵⁸ E. Lagerroth, 1972/1973, s. 175, 179.

⁵⁹ Kurt Aspelin, *Textens dimensioner. Problem och perspektiv i litteraturstudiet*, Stockholm 1975.

⁶⁰ Birgitta Holm, Ola Holmgren och Arne Melberg, "Hermeneutik på svenska. Introducerande reflektioner föranledda av Erland Lagerroths *Romanen i din hand*", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1976.

⁶¹ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 277, 281.

⁶² Erland Lagerroth, "Hermeneutisk teori och praktik eller *Romanen i din hand* om bakfoten", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1977, s. 87–106.

⁶³ Samtidigt som man skulle kunna hävda att E. Lagerroths hållning är den ideologiska segraren så tillvida att den nog i högre grad stämmer överens med den idag rådande vardagsförståelsen av hermeneutiken.

Hans-Georg Gadamer, Paul Ricœur, Jean-Pierre Richard, Hans Robert Jauß och Rüdiger Bubner.⁶⁴ E. Lagerroth kommenterar antologin i sin tidigare omnämnda *Litteraturvetenskapen vid en korsväg*, där han tillskriver antologin en ”slagsida åt det filosofiska”.⁶⁵ I detta kortfattade avfärdande döljer sig en annan nyans av den strid mellan de hållningar som jag här valt att kalla den lagerrothska respektive den melbergska. Där den förra lägger större vikt vid metodiska aspekter av hermeneutiken, vid dess brukbarhet, lägger den senare större vikt vid det filosofiska, vid dess sanningsanspråk, eller avsaknad av sådana anspråk. Samtidigt är det mer eller mindre klart för båda parter att hermeneutiken måste vara både och, att den både måste vara en praktik och samtidigt en reflektion över denna praktiks produkter.

Den mellanposition som därmed framträder kommer att lyftas fram i A. Olssons *Den okända texten* från 1987.⁶⁶ Här blir dock E. Lagerroths introduktion återigen måltavla för kritik. A. Olsson angriper hur E. Lagerroth i sin bok lanserar ”denna uråldriga tradition” som ”en final hermeneutik”, som ”en ny giv i humanistisk forskning”.⁶⁷ Men A. Olsson angriper även, vilket i åtminstone detta sammanhang är mer intressant, det som skulle kunna kallas den filosofiska aspekten av E. Lagerroths hermeneutikförståelse, det sanningsbegrepp som den aktualiserar. A. Olsson avfärdar det slag av ”helhetsorienterat” tolkningsarbete som E. Lagerroth sympatiserar med och menar, utifrån Manfred Franks och Peter Szondis nyläsningar av Schleiermacher, att ett långt mer utvecklat, komplext och produktivt hermeneutiskt förhållningssätt har framställts redan hos denne.⁶⁸ A. Olsson har inte för avsikt att framställa någon handbokshermeneutik, inte att föreslå en formaliserad metod och det är heller inte min avsikt. Istället vill jag lyfta fram hermeneutiken som ett möjligt sätt att förhålla sig till och tänka på krisen, som

⁶⁴ *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977. Hallberg, bekant från *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, kommenterar *Hermeneutik. En antologi* och de teoretiska perspektiv som aktualiseras i den i sin artikel ”Hermeneutik” från 1978 (Peter Hallberg, ”Hermeneutik”, i *Sammlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, vol. 99 1978). I sin stora omfattning utgör Hallbergs artikel något av en introduktion till hermeneutiken i sig.

⁶⁵ E. Lagerroth, 1980, s. 29.

⁶⁶ Anders Olsson, *Den okända texten. En essä om tolkningsteori från kyrkofäderna till Derrida*, Stockholm 1987.

⁶⁷ Erland Lagerroth enl. A. Olsson, 1987, s. 32.

⁶⁸ Erland Lagerroth enl. A. Olsson, 1987, s. 32. Det kommer allteftersom denna avhandling utvecklar sig att bli påtagligt hur helhetsproblemet blir det mest brännande för hermeneutiken att lösa.

istället för att försöka reducera den gör den relevant i förhållande till ett litterärt material, som tillåter de många väsensskilda perspektiv som grundlägger den men som trots detta tillåter produktionen av någon form av kunskap. Men hermeneutiken, när det kommer till att erbjuda dessa möjligheter, präglas av sina egna problem. A. Olsson sammanställer i *Den okända texten* de han finner vara mest besvärande.⁶⁹ Det handlar om: 1) Ett "tendentiöst meningsökande" hos hermeneutiken som bortser från "teknik, språkliga förutsättningar, traditioner och stilistisk egenart". 2) Svårigheten att utifrån ett hermeneutiskt perspektiv "göra en litteraturhistorisk bestämning av verket, när meningen ensidigt resulterar ur mottagarens perspektiv och receptionen inte längre har rum för det produktiva i verket". 3) Att hermeneutikens "meningsorientering och tro på att en klagörande översättning av verket är möjlig och önskvärd" vilket kommer "i konflikt med det litterära och poetiska i språket". 4) Att hermeneutikernas tolkningar "utmärks av en strävan efter helhet och inre sammanhang, 'koherens', vilket tenderar att släta över skarvar och brottpunkter i verket eller i författarskapet som helhet. Man söker genomgående överensstämmelser, en

⁶⁹ Jag har tidigare förklarat hur ett stort antal potentiella teoretiska perspektiv omedelbart aktualiseras då man frågar hur litteraturvetenskap bäst bör bedrivas. Av dessa kan vissa kallas hermeneutikkritiska och vissa till och med direkt anti-hermeneutiska. A. Olssons kritik av hermeneutiken sammanfattar, på ett sätt som fullgott tillgodoser denna avhandlings behov, de grunder på vilka hermeneutiken ifrågasatts eller helt avfärdats. Söker man en mer ingående men överskådlig redogörelse för hermeneutikkritiska och anti-hermeneutiska tendenser i litteraturteorins många yttringar kan man med fördel vända sig till Jesper Gulddals artikel "Tolkning" (Jesper Gulddal, "Tolkning", i *Litteratur. Introduktion till teori och analys*, övers. Sven-Erik Torhell, red. Lasse Horne Kjelldgaard, Lis Møller, Dan Ringgaard, Lilian Munk Rosing, Peter Simonsen och Mads Rosendahl Thomsen, Lund 2015). Här nämns bl.a. Umberto Eco som framställer verket som öppet, som ett mångtydigt fält av betydelsemöjligheter (Umberto Eco, *The Open Work*, Cambridge (Mass.) 1989); Roland Barthes som performance-tänkare (Roland Barthes, "Från verk till text", i *Kris. Kritik, estetik, politik*, övers. Thomas Andersson och Aris Fioretos, vol. 28 1984, s. 50); Theodor W. Adorno om litteraturens gåtkaraktär (Theodor W. Adorno, *Aesthetic Theory*, övers. Robert Hullot-Kentor, red. Gretel Adorno och Rolf Tiedemann, London/New Delhi etc. 1997); Hans Ulrich Gumbrecht som stämningsorienterad läsare (Hans Ulrich Gumbrecht, *Atmosphere, Mood, Stimmung. On a Hidden Potential of Literature*, övers. Erik Butler, Stanford 2012 och Hans Ulrich Gumbrecht, *Production of Presence. What Meaning Cannot Convey*, Stanford 2004); Horace Engdahl som gör en poäng lik Gumbrechts om än ett decennium tidigare (Horace Engdahl, *Beröringens ABC. En essä om rösten i litteraturen*, Stockholm 1994); Susan Sontag som kritiserar hermeneutiken för att vara alltför innehållsorienterad (Susan Sontag, i "Against Interpretation", i *Against Interpretation. And other Essays*, New York 1966) m.fl. (Gulddal, s. 30–33). Dessa och flera hermeneutikkritiska och anti-hermeneutiska teoretiska perspektiv är samtliga värda att ta ställning till. Genom att här utgå från A. Olssons sammanställning av kritiken mot hermeneutiken, och utveckla den hermeneutiska position som här ska framläggas därefter till den grad att den kommer att framträda som en självkritisk hermeneutik, menar jag att man också tar hänsyn till det stora flertalet av sådana enskilda kritiker.

sammanhållande plan, snarare än skillnader och motsägelser". 5) Att "[d]essa svagheter blir så mycket påtagligare när de konfronteras med arvet från Schleiermacher, såsom det förvaltas av Peter Szondi eller Manfred Frank, som rymmer en helt annan känslighet för samspelet mellan språkssystem och individuellt yttrande, grammatisk och retorisk analys, konventionell och individuell mening".⁷⁰ Detta är samtliga mycket rimliga kritiska punkter i förhållande till den typ av hermeneutik som till exempel E. Lagerroth sympatiserar med, men även av hermeneutiken som den kommer till uttryck hos Gadamer. A. Olssons kritik är, menar jag, i första hand giltig i förhållande till en allmänt spridd vardagsförståelse av hermeneutiken, som säkerligen var och kanske fortfarande är den dominerande. Men han försummar, när han gör gällande att hans kritiska punkter är giltiga för hermeneutiken i allmänhet, samtidigt att lyfta fram en senare utveckling hos hermeneutiken som kommer till stånd genom att den riktar en, i allt väsentligt, liknande kritik mot sig själv. Därmed kommer den moderna kritiska hermeneutiken att utvecklas till en självkritisk hermeneutik, som gör upp med de problem som A. Olsson lägger fram under sina fem punkter. Man skulle i själva verket kunna hävda att denna utveckling från kritisk till självkritisk hermeneutik finns representerad inom ramen för A. Olssons femte kritiska punkt, i form av Franks och Szondis nyläsningar av Schleiermacher.⁷¹ Detta förutsatt att man kan betrakta dessa nyläsningar av några av hermeneutikens mest tongivande verk från positioner inom det hermeneutiska fältet som kritiska tolkningar. Sammanfattningsvis: de kritiska punkter som listas hos A. Olsson har helt visst riktats mot hermeneutiken från stridbara positioner utanför den, men har under hermeneutikens senare utveckling i lika hög grad framträtt genom en samvetsgrann intern process av hermeneutisk självgranskning. Jag menar att detta moment av självkritik i själva verket kommit att bli ett signum för mycket av den moderna hermeneutiken.

⁷⁰ A. Olsson, 1987, s. 54f. Den sista punkten i denna uppställning behandlar alltså Szondis och Franks nytolkningar av Schleiermachers hermeneutik. Det som A. Olsson, med dem, i första hand menar gör Schleiermachers hermeneutik distinkt och mer framgångsrik än dennes efterföljares är dess sätt att ställa "den litterära meningen som system" å ena sidan och som "individuell akt" å andra sidan i en för förståelsen produktiv dialektisk relation till varandra, samt i det faktum att han aldrig låter denna dialektiska rörelse fulländas i en helhetlig förståelse. Detta har att göra med att det enligt en sådan nytolkning av Schleiermacher inte är "givna tecken som tolkas utan mer en inställning till en värld i tillblivelse som träder fram i det skrivna under och genom tecknen. Föremålet är 'nästan osynligt', *beinahe unsichtbar*, när det utvidgar gränserna för det sägbara" (A. Olsson, 1987, s. 40).

⁷¹ A. Olsson, 1987, s. 34.

I min framställning kommer särskilt Gianni Vattimos och Giorgio Agambens tänkande att få representera denna utveckling inom hermeneutiken. Men en än mer nyanserad och mer framgångsrik uppgörelse med dessa för hermeneutiken mycket allvarliga problem finner man, menar jag, hos Ricœur och då specifikt i hans *La Métaphore vive*. Ett verk som många anser vara hans främsta bidrag till filosofin. Till exempel skriver Fredric Jameson om Ricœurs verk: "*La Métaphore vive* (*The Rule of Metaphor*) is the most durable part of his own work and his most original contribution to contemporary philosophy."⁷² Men man behöver inte vända blicken så långt bort som till USA för att hitta stöd för tesen att Ricœurs tänkande, och då specifikt som det kommer till uttryck i *La Métaphore vive*, är av allra största vikt. De potentiella implikationerna av detta verk sträcker sig långt utanför litteraturvetenskapens gränser. Detta framträder inte minst i Bengt Kristensson Ugglas – Ricœurs främsta introduktör i Sverige – artikel "The Hermeneutics of Creativity and Innovation in Knowledge Society" där han visar hur Ricœurs metafor teori inte enbart är nyckeln till att förstå det litterära språkets (i tolkningen framträdande) märkliga spänningsfylldhet, mångfald och produktivitet, utan att metaforiskt tänkande även ligger till grund för innovationens möjlighet i kunskapssamhället, det vill säga för möjligheten att tänka och göra nytt. Han skriver:

From the metaphor, as a paradigm of creativity and innovation at the epistemological micro level, we may learn something important concerning the necessity of rule-breaking, risk-taking and the importance of being attentive to the other, to include vulnerability as a virtue and the necessity of a communicative framework for a culture of innovation. Considering the strategic place of the poetic use of language for our entire cultural infrastructure, we may also acknowledge that the privileged place in which to cultivate the prerequisite for creativity and innovation, the creation of novelty, is to be found in the arts.⁷³

Ricœurs hermeneutik introduceras i Sverige för första gången i större omfattning i Radnitzkys *Contemporary Schools of Metascience*. På det litteraturvetenskapliga fältet kommer det dock att dröja ytterligare nästan tio år innan Holmgren gör den första mer omfattande introduktionen av Ricœur i den tidigare omnämnda antologin *Hermeneutik. En antologi*. Ricœur tänkande aktualiseras även, i

⁷² Fredric Jameson, *Valences of the Dialectic*, London/Brooklyn 2009, s. 484.

⁷³ Bengt Kristensson Ugglas, "The Hermeneutics of Creativity and Innovation in Knowledge Society. Between Structuralism and Pragmatism", i *Philosophy of Management*, vol. 16 3:2017, s. 262f.

Aspelins *Textens dimensioner*, i Holms, Holmgrens och Melbergs kommentarer i "Hermeneutik på svenska" till E. Lagerroths introduktion av en mer handboksmaässig hermeneutik i *Romanen i din hand* och säkert på ytterligare några ställen.⁷⁴ Holms, Holmgren och Melbergs artikel kommer jag få anledning att återvända till längre fram. Vad viktigare är än att räkna upp så många av dessa ställen som möjligt, torde vara att gå till vad som framstår som en av de huvudsakliga källorna till införandet av Ricœurs tänkande i svensk litteraturvetenskap. E. Lagerroth beskriver hur han tillsammans med bland annat Atle Kittang var lärare på ett seminarium i Godøysund i maj 1976 där bland annat Holm, Holmgren och Melberg var närvarande som doktorander.⁷⁵ Kittangs bok *Litteraturkritiske problem* som gavs ut 1975, gör ytligt sett ingen större sak av Ricœurs hermeneutik. Referenser till Ricœurs *De l'Interprétation* från 1965 och *Le Conflit des interprétations* från 1969 förekommer där men förklarligt nog inga till *La Métaphore vive* som gavs ut samma år som Kittangs bok.⁷⁶ Men ett förhållningssätt som ligger nära det Ricœur framställer i *La Métaphore vive* verkar ändå, vilket kommer att göras klarare allteftersom denna avhandling fortskrider, genomsyra *Litteraturkritiske problem* och på seminariet i Godøysund verkar Ricœurs tänkande, som introducerats av bland annat Kittang, ha varit av stor vikt.⁷⁷ Både Holmgren och Melberg kommer året efter, tillsammans med Engdahl, Lysell och A. Olsson, som sagt att bli redaktörer för den tidigare nämnda antologin *Hermeneutik* i vilken Kittang skriver en inledande essä för vilken Ricœur blir en nyckelreferens. I dessa framställningar har Ricœurs hermeneutik en påtaglig närvaro. I Rikard Schönströms artikel "Språk och existens i Paul Ricœurs tolkningsteori" från 1979, som utifrån en då redan spirande dansk Ricœur-reception med Peter Kemp, dansk teolog och filosof, som förgrundsgestalt, talar både med och mot Melbergs och Holmgrens tidigare utläggningar om hermeneutiken, blir Ricœurs tänkande helt centralt.⁷⁸ I en artikel med titeln "'Skapande falskhet'. Till metaforens teori" från 1980 kommer Schönström sedan att göra en mer omfattande introduktion av Ricœurs

⁷⁴ Aspelin, 1975, s. 251; Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 277, 282, 286. Vad jag har kunnat finna aktualiserar E. Lagerroth inte Ricœur i detta verk, men väl i det svar han riktar till Holms, Holmgrens och Melbergs kritik av det (E. Lagerroth, 1977, s. 94ff).

⁷⁵ E. Lagerroth, 1977, s. 87.

⁷⁶ Atle Kittang, *Litteraturkritiske problem. Teori og analyse*, Bergen/Oslo/Tromsø 1975, s. 20, 45; Paul Ricœur, *Le Conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris 1969.

⁷⁷ E. Lagerroth, 1977, s. 94.

⁷⁸ Rikard Schönström, "Språk och existens i Paul Ricoeurs tolkningsteori", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1979, s. 228.

metaforteori specifikt. Denna artikel är inte någon explicit inlägg i ämnesdebatten, men Schönström klargör där den uppenbara bristen på och vikten av att en modern metaforteori som Ricœurs introduceras i den svenska litteraturvetenskapliga kontexten.⁷⁹

Med ett visst språng i tiden kan det här även vara relevant att nämna det nummer av *Res Publica* som gavs ut i samband med ett av Ricœurs besök i Sverige 1987 och som på temat "Text och verklighet. Paul Ricœur" framställer Ricœurs filosofi från en mängd olika perspektiv.⁸⁰ Redaktörer för temadelen var nämnda Peter Kemp och Bengt Kristensson (senare Kristensson Uggla),⁸¹ vars avhandling

⁷⁹ Rikard Schönström, "Skapande falskhet". Till metaforens teori", i *Radix. Tidskrift för humanism*, 3–4:1980, s. 21.

⁸⁰ Kristensson, 1987a, s. 37.

⁸¹ Året efter redigerade och sammanställde Kemp och Kristensson översättningar av ett antal av Ricœurs essäer och artiklar i antologin *Från text till handling* (Paul Ricœur, *Från text till handling. En antologi om hermeneutik* (skriftserien Moderna franska tänkare, nr. 1, red. Brutus Östling), övers. Margareta Fatton, Peter Kemp och Bengt Kristensson, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, (4:e reviderade utgåvan) Stockholm/Stehag 1993 (1988)). Bengt Kristensson förklarar i "Paul Ricœur i tolkningarnas konflikt" hur det utan tvekan är så "att Ricœur-receptionen [i Sverige] i hög grad gått *via Danmark*" och då i första hand via Kemp (Kristensson, 1987a, s. 61). Detsamma görs gällande i Kristensson Ugglas avhandling *Kommunikation på bristningsgränsen* där Kemps roll, inte enbart som introduktör, utan även som "en av dem som mest aktivt deltagit i den internationella diskussionen om Ricœurs tänkande med både konstruktiva och kritiska bidrag" görs gällande (Kristensson Uggla, 1994, s. 575f). Därför kan det vara lämpligt att här nämna några av Kemps mest relevanta texter i detta sammanhang. Redan 1970 utges antologin *Sprogfilosofi* som samlar några av Ricœurs texter i dansk översättning där Kemp står för urval, inledning och delar av översättningen (Peter Kemp, "Inledning", i Paul Ricœur, *Sprogfilosofi* (skriftserien Stjernebøgernes kulturbibliotek), övers. Grete Karl Sørensen och Peter Kemp, red. Peter Kemp, Köpenhamn 1970). Till antologin *Filosofiens kilder* från 1973 står han för urval och inledning (Peter Kemp, "Inledning", i Paul Ricœur, *Filosofiens kilder* (skriftserien Stjernebøgernes kulturbibliotek), övers. Vagn Andersen, Lis Kræmmer, Karen Røndal Lauritsen, Laurits Lauritsen, Grete Karl Sørensen och Lisbeth Østergaard, red. Peter Kemp, Köpenhamn 1973). Samma år utgavs Kemps digra tvåbandsavhandling *Théorie de l'engagement*, från 1973. Där refererar Kemp extensivt till Ricœur (Peter Kemp, *Théorie de l'engagement. Pathétique de l'engagement*, I, Paris 1973; Peter Kemp, *Théorie de l'engagement. Poétique de l'engagement*, II, Paris 1973). Här talar Kemp om en teologi läst i en kris gällande det dogmatiska språkets möjlighet att tala om mänsklig erfarenhet; om detta logiska och formella språks gräns (Kemp, 1973a, s. 65). Man kan alltså med detta tala om två typer av epistemologisk kris, en som framträder inom ett enskilt epistemologiskt perspektiv och en som framträder mellan flera epistemologiska perspektiv. Där Kemp talar om en kris av det föregående slaget talar jag om en av det senare. Kemps inomepistemologiska kris kan i själva verket betraktas som en föregångare till den mellanepistemologiska kris vars potentiella produktivitet jag ämnar undersöka. Den språkkris som Kemp talar om tillskrivs den monistiska vetenskaplighet som föregår den epistemologiska pluralismen och som i själva verket skulle kunna betraktas som en av de huvudsakliga anledningarna till introduktionen av den Teori som leder till den epistemologiska pluralism

som ligger till grund för den kris som jag önskar tala om. Språkkrisen är en kris som vidhänger den vetenskap, i Kemps fall teologin, i mitt litteraturvetenskapen, som är icke-pluralistisk och okritisk till sina egna epistemologiska utgångspunkter. För att undvika språkkrisen behöver teologin enl. Kemp se med nya ögon på de symboliska, mytiska och historiska aspekterna av de religiösa narrativen och göra dem verksamma som poetiska och förutsättande av tolkning (Kemp, 1973a, s. 66). Så bör de betraktas även enl. Ricœur (Jfr Kristensson Uggle, 1994, s. 490). För detta ändamål ämnar Kemp utveckla en teologisk poetik som utmanar den konventionella dogmatiska språksynen och för detta kommer Ricœurs tänkande visa sig komma väl till pass (Kemp, 1973a, s. 66). Kemps avhandling är rik; dess utgångspunkter produktiva och den uppmuntrar således, på ett sätt som kan återfinnas i Ricœurs arbeten, till fortsatt diskussion. Jag nöjer mig dock med att på detta sätt, genom att visa hur den språkkris som Kemp talar om i teologin inte är densamma som den epistemologiska kris som jag här talar om i litteraturvetenskapen, göra dess perspektiv distinkt från mitt eget. Att det funnits fortsatt intresse för Kemps avhandling kan inte minst skönjas i det anmärkningsvärda faktum att de diskussioner som fördes under Kemps disputation, med Ricœur själv som en av opponenterna, finns utgivna tillsammans med några av Kemps essäer på temat teologins kris (*Teologins kris till debatt*, övers. och red. Laurits Lauritsen, Köpenhamn 1974). I Kemps antologi med titeln *Språk och existens* från 1979, som till merparten utgörs av en översättning av hans *Nye franske filosoffer 1940–1970*, kommer hans syn på Ricœurs tänkande den svenska publiken till dels (Peter Kemp, "Symbol och tolkning, Paul Ricœur", i förf:s *Språk och existens. Moderna franska filosofer* (skriftserien Ansikten, red. Trygve Carlsson), övers. Svante Hansson, Stockholm 1979; Peter Kemp, *Nye franske filosoffer 1940–1970* (skriftserien Stjernebøgernes kulturbibliotek), (2:a reviderade utgåvan) Köpenhamn 1977 (1971)). I den svenska antologin är det en Ricœurförståelse som, åtminstone inte explicit, tar någon hänsyn till *La Métaphore vive* från 1975, på referenslistan finner man ett gap mellan Ricœurs *Le Conflit des interprétations* från 1969 och hans *Interpretation Theory* från 1976 som är anmärkningsvärt. Inte för att Kemp gör något som helst anspråk på att täcka in hela Ricœurs författarskap i sin diskussion utan med tanke på den ringa hänsyn till *La Métaphore vive* som jag längre fram kommer att spåra i den tidiga svenska Ricœur-receptionen (Paul Ricœur, *Interpretation Theory. Discourse and the Surplus of Meaning*, Fort Worth 1976). 1987 utges ett kompendium med titeln *Paul Ricœurs filosofi* av den filosofiska institutionen vid Köpenhamns universitet (Peter Kemp, *Paul Ricœurs filosofi. Om tid og fortælling*, (3:e utgåvan) Köpenhamn 1990 (1987)). Kompendiet sammanställer fem föreläsningar av Kemp som var och en tar sig an en ny aspekt av Ricœurs *Temps et récit*, men som därutöver aktualiserar en mängd andra verk av Ricœur (Paul Ricœur, *Temps et récit*, I, Paris 1983; Paul Ricœur, *Temps et récit*, II, Paris 1984; Paul Ricœur, *Temps et récit*, III, Paris 1985). Däribland det, i samband med föregående nämnda verk av Kemp, saknade *La Métaphore vive*. Det är talande både för Ricœurs popularitet i Danmark och för Kemps centrala roll i den danska Ricœur-receptionen att detta kompendium, efter att ha återutgivits två gånger slutligen kommer att omarbetas och, med tillägg av en efterskrift och en bibliografi, ges ut som bok (Peter Kemp, *Tid og fortælling. Introduktion til Paul Ricœur* (skriftserien Socialanalytik), (3:e utgåvan) 1999 (1995)). Att denna i sin tur utgivits ytterligare två gånger kan endast förstärka detta intryck. Kemps introduktion till *Temps et récit* kommer även den svenska publiken till dels. I det tidigare nämnda numret av *Res Publica*, för vilket Kristensson och Kemp är redaktörer, publiceras en artikel av Kemp på ett närliggande ämne (Peter Kemp, "Etik och narrativitet. På spaning efter den implicita etiken i Ricœurs verk om "Tid och berättelse", i *Res Publica. Tidskrift för politisk kultur och kulturpolitik*, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, 9:1987). Vad gäller den danska Ricœur-receptionen i allmänhet kan det även vara värt att nämna Arne Grøns omfattande kommentar till Henrik Juels danska

i systematisk teologi: *Kommunikation på bristningsgränsen* utgiven 1994, utgör den mest omfattande introduktionen av Ricœurs filosofi som gjorts på svenska. Där finner man även ett förslag på en vetenskapsteori för teologin som tar utgångspunkt i Ricœurs tänkande och således uppvisar stora likheter med mitt eget arbete. Den vetenskapsteoretiska diskussionen hos Kristensson Ugglå är således att betrakta som tidigare forskning och kommer som sådan att diskuteras mer ingående först i nästa avsnitt. Låt mig dock först återvända till litteraturvetenskapen och 1987 för att fortsätta följa den svenska Ricœur-receptionen.

Samma år som *Res Publicas* Ricœur-nummer gavs ut publicerades alltså även A. Olssons *Den okända texten*. A. Olssons allmänna kritik av hermeneutiken listas där, under de nämnda fem punkterna, men han riktar även udden direkt mot Ricœur. A. Olsson hävdar att man i tolkningen enligt Ricœur först och främst betraktar ”verket som om det vore ett språkssystem”.⁸² Förvisso medger A. Olsson att Ricœur framställer ytterligare ett moment i tolkningen i vilket verket istället betraktas som ”en individuell språkhandling”, men han menar att Ricœur misslyckas med att kombinera dessa två motsatta moment i en och samma modell. ”Modellen faller isär i två motstridiga delar”, skriver A. Olsson och han förklarar hur detta ”ger hela företaget en ensidig inriktning” mot en strukturanalys som försummar verkets karaktär av händelse, av diskurs.⁸³ Schönström beskriver i ”Språk och existens i Paul Ricœurs tolkningsteori” hur Holmgrens introduktion av Ricœurs tolkningsteori i *Hermeneutik. En antologi*, som A. Olsson var en av redaktörerna för, kommer till korta då det gäller att klargöra just ”hur de olika skikten i Ricœurs texthermeneutik förhåller sig till varandra” och denna förståelse verkar alltså delas av A. Olsson.⁸⁴ Den med Kristensson tidigare omtalade ”närsynthet och perspektivlöshet som präglat stora delar av den svenska Ricœur-receptionen” verkar med andra ord vara närvarande även hos honom. Det är enligt Kristensson vanligt i den svenska receptionen att ”[t]olkningen av Ricœur vrids i strukturalistisk riktning”.⁸⁵ En snedvridning som alltså även A. Olsson gör sig skyldig till. Schönström däremot betonar dubbelheten i Ricœurs modell. ”I en viss mening kan man [...] tala om texten som ett förtingligt språk. Men å andra sidan, säger Ricœur, får människan tack

översättning av Ricœurs *Interpretation Theory* som gavs ut 1979 (Paul Ricœur, *Fortolkningsteori*, övers. Henrik Juel, Köpenhamn 1979).

⁸² A. Olsson, 1987, s. 54.

⁸³ A. Olsson, 1987, s. 54.

⁸⁴ Schönström, 1979, s. 228.

⁸⁵ Kristensson, 1987a, s. 61.

vare texten en värld”, konstaterar Schönström.⁸⁶ Han betonar, till skillnad från A. Olsson, den dialektiska spänningen i Ricœurs modell och beskriver honom som ”en av de största – och farligaste – fienderna till strukturalismen” som samtidigt ”inte undgått att påverkas av den”.⁸⁷ Jag kommer i min tur, i avhandlingens tredje kapitel, att visa hur det i tolkningen enligt Ricœur blir nödvändigt att samtidigt bejaka och avfärda strukturalismen. Strukturella aspekter av språket är för Ricœur lika viktiga som diskursiva. De kan i själva verket endast skiljas från varandra i ”teorin”. I verkligheten är alla yttranden enligt Ricœur spänningsfyllda sammansättningar av både langue och parole som upprättar dialektiska relationer av *både* identitet och skillnad, till en mänsklig värld som är att betrakta som lika spänningsfylld. Denna relation som framträder i tolkningen, mellan verket som språkssystem och verkets värld kan med Ricœur kallas metaforisk eller poetisk och han ägnar sitt kanske viktigaste verk, *La Métaphore vive*, till att teoretisera den. Det är just där, i den möjlighet till en produktiv dialektik mellan motsatta perspektiv som Ricœur erbjuder i detta verk, som denna avhandling söker möjligheten till en litteraturvetenskap med krisen som förutsättning och produktivt villkor. Avsaknandet av detta grundläggande moment i Ricœurs tänkande i A. Olssons framställning, som för övrigt måste vara en av de mest initierade texterna om hermeneutiken som publicerats inom svensk litteraturvetenskap, och de begränsade antalet försök att, inom ämnesdebatten i övrigt, undersöka krisens produktivitet är ett tydligt tecken på att Ricœurs verk om metaforen behöver aktualiseras igen och i större omfattning i den svenska litteraturvetenskapliga kontexten.⁸⁸ Som en indikation på lämpligheten av Ricœurs *La Métaphore vive* för detta ändamål kan man återigen citera från Jamesons initierade diskussion om Ricœur i *Valences of the Dialectic*: ”As we shall see, in Ricœur’s hands the aporia is neither to be resolved, nor to be exhibited (as in [Jacques] Derrida’s essay [’Ousia et Grammé’]) as the

⁸⁶ Schönström, 1979, s. 230.

⁸⁷ Schönström, 1979, s. 230. Samtidigt menar Kristensson att även Schönström till syvende och sist försummar ”det djupt dialektiska draget i Ricœurs filosofi” (Kristensson, 1987a, s. 65).

⁸⁸ Det ter sig för mig som om A. Olsson i *Den okända texten* snarare söker och närmar sig den ricœurska positionen än lämnar den, vilket han hävdar att han gör. Enligt min förståelse av *La Métaphore vive* etablerar Ricœurs hermeneutik just ett sådant spänningsfält mellan, i grova drag, gadamersk hermeneutik och en derridansk dekonstruktion som A. Olsson ställer upp. Slutet av *Den okända textens* fjärde kapitel samt den diskussion som får inleda dess femte och avslutande kapitel som han kallar ”ett eget ställningstagande” i vilket han försöker göra upp med det han finner vara ”ensidigt” hos Derrida, stämmer åtminstone i hög grad överens med min förståelse av Ricœurs hermeneutik som den kommer att läggas fram här (A. Olsson, 1987, s. 5, 121ff, 123).

sign of the futility of the philosophical project in the first place: it is to be made productive by expansion, by generating further, more complex and interesting aporias out of itself.”⁸⁹ Detta sammantaget gör Ricœurs bok synnerligen relevant för vårt fält såväl som för humaniora i stort.

Diskussionen om hermeneutiken inom den svenska litteraturvetenskapen verkar avstanna något i och med att gruppen bakom *Hermeneutik. En antologi*, varav de flesta sedan kom att ingå i redaktionen för tidskriften *Kris*, vänder sig till dekonstruktionen. A. Olssons redogörelse för Ricœurs hermeneutik i *Den okända texten* lämnar, som sagt, flera viktiga aspekter därhän. Det är problematiskt att med hjälp av Frank och Szondi hävda att den främsta hermeneutiken står att finna hos Schleiermacher och därmed betrakta hermeneutiken som ett avslutat kapitel. Hos Marcia Sá Cavalcante Schuback, som kommer att bli en teoretisk huvudkälla i avhandlingens andra kapitel, framträder en mer nyanserad appologetisk hållning till Schleiermacher än den som A. Olsson ger uttryck för. Förvisso kan man inte klandra A. Olsson för att han i *Den okända texten* inte aktualiserar den självkritiska hermeneutik som kommer till uttryck hos till exempel Vattimo, vilken även den kommer att diskuteras i avhandlingens andra kapitel, eftersom han framställer denna position med tydlighet först efter *Den okända texten* publicerats. Men att Ricœurs *La Métaphore vive*, tio år efter dess publikation, inte ens tas upp på litteraturlistan är en tydlig indikation på att hermeneutikens senare utveckling har försummats inom den svenska litteraturteorin, ofta till förmån för mer radikala teorier.

Som en motkraft till detta har Kristensson Ugglar varit en ständigt närvarande röst för Ricœur på den svenska scenen. Sedan det tidigare aktualiserade temanumret av *Res Publica* har han återvänt till Ricœur i flertalet av sina förehavande inom så spridda fält som teologi, filosofi, litteraturvetenskap, filmvetenskap, idéhistoria, organisationsvetenskap och ekonomi. Ofta placerar hans tänkande sig på gränsen mellan dessa (och ytterligare några) vetenskaper. I kontexten av den bakgrund till Ricœur-receptionen i svensk litteraturvetenskap som tecknas här är det kanske, förutom Kristensson Ugglas avhandling som kommer att diskuteras längre fram, främst de inledningar som han skrivit till flera översättningar av Ricœurs arbeten till svenska som är relevanta: den som han skrivit tillsammans med Kemp till den tidigare nämnda antologin *Från text till handling*, den till *Minne, historia, glömska* och den till antologin *Homo Capax*.⁹⁰ Men även de i första hand teologiska arbeten som aktualiserar Ricœur

⁸⁹ Jameson, 2009, s. 487.

⁹⁰ Bengt Kristensson och Peter Kemp, "Från hermeneutik till etik", i Paul Ricœur, *Från text till handling. En antologi om hermeneutik* (skriftserien Moderna franska tänkare, nr. 1, red. Brutus

har relevans i denna kontext. Inte minst eftersom Ricœur betraktar de religiösa texterna som poetiska. Här kan med fördel ta upp Kristensson Ugglas biografi över *Gustaf Wingren*, för vilken Ricœurs tänkande är en aktiv närvaro både i förgrunden och bakgrunden, nämnas.⁹¹ Detsamma gäller för hans idéhistoriska verk *Slaget om verkligheten* och det bildningsfilosofiska verket *Gränspassager*.⁹²

Forskningsläge

Perspektivet i den föregående genomgången av den tidiga litteraturvetenskapliga ämnesdebatten har varit allmänt och haft den dubbla avsikten att dels rikta läsarens blick mot krisen, dels att leda fram till introduktionen av hermeneutiken i svensk litteraturvetenskap och sedan specifikt till introduktionen av Ricœurs hermeneutik i denna kontext. I följande avsnitt är det däremot fråga om ett annat perspektiv, nämligen det som bestäms av det forskningsläge som mitt projekt griper in i. Här är utgångspunkten frågan huruvida det funnits tidigare diskussioner av ämnets kris som utifrån ett hermeneutiskt, och i vissa fall än mer specifikt ricœurskt, perspektiv försöker visa på krisens möjligheter, det vill säga, som istället för att försöka lösa krisen betraktar den som ett produktivt villkor för litteraturvetenskapen.

Diskussioner om en kris inom den svenska litteraturvetenskapen har varit återkommande under 1900-talet, men jag vill i första hand lyfta fram tre särskilt intensiva perioder av ämneskritisk diskussion under det senaste halvsekle, det vill säga sedan hermeneutikens introduktion i Sverige, som jag här valt att koncentrera mig på. Av dessa är den första också den mest omfattande och utdragna. Den utspelar sig under snart sagt hela 1970-talet och halva 1980-talet. År 1993 blåser publiceringen av svaren på en enkätfråga om olika ämnesföreträdares vetenskapssyn i *Tidskrift för litteraturvetenskap* nytt liv i

Östling), övers. Margareta Fatton, Peter Kemp och Bengt Kristensson, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, (4:e reviderade utgåvan) Stockholm/Stehag 1993 (1988); Bengt Kristensson Ugglå, "På seglats med tremastat fartyg", i Paul Ricœur, *Minne, historia, glömska*, övers. Eva Backelin, Göteborg 2005; Bengt Kristensson Ugglå, "Ricœur. Hermeneutikens metamorfoser och självet hermeneutik", i Paul Ricœur, *Homo Capax. Texter av Paul Ricœur om etik och filosofisk antropologi*, övers. Eva Backelin, red. Bengt Kristensson Ugglå, Göteborg 2011.

⁹¹ Bengt Kristensson Ugglå, *Gustaf Wingren. Människan och teologin*, Stockholm/Stehag 2010.

⁹² Bengt Kristensson Ugglå, *Slaget om verkligheten. Filosofi, omvärldsanalys, tolkning*, Stockholm/Stehag 2002; Bengt Kristensson Ugglå, *Gränspassager. Bildning i tolkningens tid*, Stockholm 2012.

debatten och den intensifieras ännu en gång. Ett annat nummer av *Tidskrift för litteraturvetenskap* från 2000, på temat "Litteraturvetenskap", gör detsamma ett knappt decennium senare. Detta nummer följs upp av ett "Debattnummer" från 2001, ett nummer på temat "Nya perspektiv för litteraturstudiet", ett om "Litteratur och didaktik" och ett nummer som publicerar föredrag från konferensen "Teorins ställning i svensk litteraturvetenskap", samtliga från 2002. Dessa nummer av *Tidskrift för litteraturvetenskap* kan betraktas som mer utpräglade debattnummer, men debatten har givetvis förts även i andra nummer av samma tidskrift såväl som i andra tidskrifter och i andra medier. Framställningen här koncentrerar sig i huvudsak på att försöka identifiera hermeneutiska perspektiv på krisen och visa på dess närvaro under dessa tre perioder av intensifierad debatt, men drar utöver detta in relevanta inlägg från mellanperioderna. Detta med avsikten inte att göra en heltäckande genomgång utan att få en indikation på hermeneutikens roll i krisdiskussionen; att undersöka dess eventuella roll i den vetenskapsteoretiska diskussion som förts. Inlägg i ämnesdebatten återfinns som sagt på många ställen: i de flesta litterära magasin och tidskrifter, i dagspressen såväl som i monografier av teoriintroducerande och ämneshistorisk art. Dessutom finner man, särskilt under den senare perioden, att inlägg om litteraturvetenskapens epistemologiska förutsättningar letar sig in i diverse läromedel. En grundlig genomgång av och reflektion över ett så omfattande material torde utgöra en avhandling i sig och därför har jag, förvisso med vissa utblickar, valt att koncentrera mig på de inlägg som gjorts i *Tidskrift för litteraturvetenskap*. Det är helt enkelt så att den huvudsakliga debatten förts där. Utöver detta har jag, då dessa spelat en omfattande roll i utvecklingen av ämnet och till stor del ligger till grund för tidskriftsdebatten, valt att närmare diskutera sådana monografier och antologier som är särskilt relevanta för mitt hermeneutiska perspektiv på ämnets utveckling och kris.

Eftersom principen för urvalet av de texter som tas upp i en forskningsöversikt nödvändigtvis hämtas från det föreliggande arbetets egna teser, undersökning och resultat kommer sådana avsnitt också oundvikligen att föregripa det som komma skall. Vad gäller sådana föregripande har jag funnit det nödvändigt att vara relativt tillåtande här. Detta är dock, menar jag, inte nödvändigtvis av ondo, eftersom det orienterat läsarens blick mot de problem och lösningar som denna avhandling i det följande kommer att fördjupa sig.

Diskussioner om en litteraturvetenskap med krisen som förutsättning har förts av bland annat Forser, som gör sitt perspektiv på saken gällande i den av

honom redigerade antologin *Humaniora på undantag?* från 1978.⁹³ Antologin är resultatet av ett projekt med titeln *Humanistiska forskningstraditioner i Sverige* och artiklarna är författade av representanter från flera humanistiska discipliner.⁹⁴ Litteraturvetarna är dock särskilt väl representerade som tre av totalt åtta författare: Kurt Aspelin, Tomas Forser och Per Arne Tjäder. Här är frågan om krisen närvarande från första raden i den artikel av Sven-Eric Liedman som inleder antologin; man kan konstatera att det humanistiska kristänkandet var omfattande; att den ämneskritiska diskussionen var ansenlig, i den tid som antologin publicerades.⁹⁵ Vad som främst är relevant i Forsers bidrag ”En helig och allmänlig kyrka” är att det representerar ett förhållningssätt som, likt det hermeneutiska som jag söker här, tar krisen som utgångspunkt. Det i detta sammanhang viktigaste avsnittet av artikeln har rubriken ”Den goda metodiska trätan”, i allt väsentligt överensstämmande med en tidigare artikel av Forser betitlad ”Till frågan om den goda metodiska trätan”, publicerad i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1976.⁹⁶ Forser argumenterar i avsnittet utifrån begrepp som ”paradigm” [”paradigms”] och ”normalvetenskap” [”normal science”], hämtade från Thomas S. Kuhns analys av naturvetenskapens historiska utveckling i *The Structure of Scientific Revolutions*, för krisens nödvändighet.⁹⁷ Det inleds med ett citat från Fehrmans här tidigare aktualiserade text *Forskning i förvandling*: ”Någon tummelplats för revolutioner har den svenska litteraturhistorien knappast varit.”⁹⁸ Forser vänder sig i sin artikel mot denna fehrmanska föreställning om litteraturvetenskapen som en plats för fredlig diskussion mellan perspektiv utan att dess ”vetenskapsteoretiska grundförutsättningar och argumentationsmetoder” ifrågasätts, kallar den en ”skönmålning” och visar istället en kontrasterande bild av vetenskaps-utvecklingen som präglad av strid

⁹³ *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. En antologi*, red. Tomas Forser, Stockholm 1978.

⁹⁴ Kurt Aspelin, Sven-Eric Liedman och Jan Ling, ”Förord”, i *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. En antologi*, red. Tomas Forser, Stockholm 1978, s. 7.

⁹⁵ Sven-Eric Liedman, ”Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv”, i *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. En antologi*, red. Tomas Forser, Stockholm 1978, s. 9.

⁹⁶ Tomas Forser, ”Till frågan om den goda metodiska trätan”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1976.

⁹⁷ Tomas Forser, ”En helig och allmänlig kyrka...”, i *Humaniora på undantag*, red. Tomas Forser, Stockholm 1978, s. 154; Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, (3:e utgåvan) Chicago/London 1996 (1962), s. 10.

⁹⁸ Carl Fehrman enl. Forser, 1978, s. 135.

och utrensningar.⁹⁹ ”Motsättningarna mellan olika forskningsmodeller är antagonistiska. Forskningsprocessen har ett revolutionärt förlopp”, konstaterar han.¹⁰⁰ Han beskriver avslutningsvis hur han i sin text försökt ”urskilja en vetenskapsfilosofisk grundsyn i ämnet, kallat den positivistisk eller faktapositivistisk och påvisat den intolerans mot andra alternativa forskningsstrategier som detta paradigm medför”.¹⁰¹ Forsers exempel är upplysande vad gäller litteraturvetenskapens historiska utveckling och jag instämmer i hans analys. Avvikande föreställningar om litteraturvetenskapens epistemologiska grundantagande har ignorerats och rensats ut under litteraturvetenskapens vetenskapsutveckling. Jag menar dock att man genom att tänka denna utveckling som en strid mellan inkommensurabla paradigmlåser sig till en förståelse av krisen som ett problem som ska lösas till den ena eller den andra sidans förmån, snarare än att det skulle handla om att låta en mångfald komma till uttryck och bli produktiv. Krisen må vara utgångspunkten för Forser, men den är inte hans slutsats. Kuhns syn på vetenskapsutvecklingen inom naturvetenskapen är inte direkt förenlig med den hermeneutiska vetenskapsteori som jag har för avsikt att framställa. Det är möjligheten att i litteraturvetenskapen istället tänka krisen som ett tillstånd att träda in i, bejaka och upprätthålla som det hermeneutiska förhållningssätt, som jag ämnar lyfta fram, erbjuder.

Forsers artikel föranledde en omfattande diskussion. Hallberg kommenterar i ”Vem är ’positivist?’” från 1976 Forsers artikel såväl som Aspelins här tidigare aktualiserade bok *Textens dimensioner* med en diskussion om Aspelins och Forsers användning av termen positivist och bristen på definition av denna term.¹⁰² Hallberg menar att de karaktärsdrag som Aspelin och Forser tillskriver positivisterna, dess krav på fakta som kan verifieras, är en inneboende egenskap hos ”all vetenskap” och missar således i någon mening poängen med Forsers kritiska perspektiv.¹⁰³ Forser önskar inte i första hand ifrågasätta vetenskapens sökande efter fakta, utan han har för avsikt ifrågasätta de grundantaganden och metoder som ligger till grund för det vetenskapliga tillskrivandet av fakticitet. Även Mats Furberg, förvisso filosof (vars omfattande monografi *Säga, förstå,*

⁹⁹ Se t.ex. diskussionen om Axel Strindberg i Forser, 1978, s. 143; Fehrman, 1972, s. 124; Forser, 1978, s. 157.

¹⁰⁰ Forser, 1978, s. 157.

¹⁰¹ Forser, 1978, s. 176.

¹⁰² Peter Hallberg, ”Vem är ’positivist?’”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1976.

¹⁰³ Hallberg, 1976a, s. 163.

tolka från 1982, varit vikt för diskussionen om hermeneutik inom humaniora i allmänhet) men med utbildning i och självproklamerad närhet till litteraturvetenskapen och här alltså verksam inom den litteraturvetenskapliga kontexten, kommenterar Forsers utspel i artikeln "Mer om träta".¹⁰⁴ Furberg är mer sympatiskt inställd till Forsers försök än vad Hallberg är: "Hans teser innehåller nog en försvarlig sanningskärna men kräver preciseringar" skriver han och behovet av precisering gäller bland annat just positivismbegreppet hos Forser.¹⁰⁵ Furberg försöker sig här på ett klagande av begreppet "där dock 'förnuftstron'", som lyfts fram som relevant hos Forser, "utelämnas som för definitionen ovidkommande".¹⁰⁶ Detta utelämnande finner jag dock, utan att ha fördjupat mig alltför mycket i saken, vara problematiskt. Är det inte just en okritisk förnuftstro, en tro på att ideala system kan överensstämma med verkligheten, på att för tänkandet förvisso kanske nödvändiga föreställningar om till exempel kausalitet skulle vara återidentifierbara i verklighetens processer, som gör positivismen ideologisk och är det då inte just en sådan positivism som Forser ämnar beskriva och bestrida? Någon sådan hållning kommer dock inte till uttryck i hans "Svar" till både Hallberg och Furberg i samma nummer.¹⁰⁷

Hallbergs inlägg om positivismen tillsammans med ytterligare en artikel av honom med titeln "Det vetenskapliga språkets kris" som publiceras i samma nummer av *Tidskrift för litteraturvetenskap*, föranleder dock ytterligare kommentar med, vid det här laget, bekanta signaturer.¹⁰⁸ Engdahl, Lysell och A. Olsson följer i någon mening samma linje som den jag föreslår mot Furberg när de bemöter Hallbergs artiklar. I "Den okända verkligheten" från 1976 ställer de frågan var de "fakta" som han menar att all vetenskap måste komma fram till finns.¹⁰⁹ "Vi får höra tt de förekommer 'i verkligheten', men vad är egentligen 'verkligt'?" skriver de.¹¹⁰ Särskilt när det kommer till litteraturvetenskapens objekt menar de tre att frågan blir pockande. De skriver:

¹⁰⁴ Mats Furberg, *Säga, förstå, tolka. Till yttrandets och textens problem*, Bodafor 1982; Mats Furberg, "Mer om träta", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1976. För Furbergs relation till litteraturvetenskapen, se hans enkätsvar i *Tidskrift för litteraturvetenskap* (Mats Furberg i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1993, s. 89).

¹⁰⁵ Furberg, 1976, s. 173.

¹⁰⁶ Furberg, 1976, s. 176.

¹⁰⁷ Tomas Forser, "Svar", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1976.

¹⁰⁸ Peter Hallberg, "Det vetenskapliga språkets kris", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1976.

¹⁰⁹ Horace Engdahl, Roland Lysell, Anders Olsson, "Den okända verkligheten. Anteckningar till Peter Hallbergs vetenskapssyn", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1976, s. 314.

¹¹⁰ Engdahl et al., 1976, s. 314.

Grundläggande för ett faktum är enligt Hallberg att det finns i världen, att det har ontologisk status oberoende av varje konstitutionssammanhang, samt att det är tillgängligt för en intersubjektivt giltig observation, dvs. en observation som kan upprepas på principiellt samma vis som fysikens experiment tillåter upprepning. Att reception, läsning av texter inte går till på det sättet är uppenbart.¹¹¹

Med hänsyn till att litteraturvetenskapens forskningsobjekt är litterära verk präglade av "[d]et litterära språkets mångtydighet" förklarar de hur Hallbergs vetenskapssyn "strider mot varje slag av tolkning, mot varje tänkbar *litteraturvetenskap*".¹¹² Symbolen är, menar de, inte "ett enkelt faktum" utan "precis raka motsatsen" och denna kritik leder dem i sin tur till en hermeneutisk position som de, året efter, tillsammans med Melberg och Holmgren, kommer att diskutera och lägga fram i större omfattning i *Hermeneutik. En antologi*.¹¹³ Här, i slutet av Engdahls, Lysells och A. Olssons kommentar till Hallberg, är närheten till den hermeneutiska vetenskapsteori som jag här ämnar lägga fram som en möjlighet att betrakta krisen som produktiv mycket stor. Artikeln präglas dock av en tro på helhetssökande tolkning, på att det egentligen inte finns någon motsättning "mellan lärd empiri och högtflygande teoribygge", som främmande

¹¹¹ Engdahl et al., 1976, s. 314. Engdahls, Lysells och A. Olssons kritik av Hallbergs vetenskapssyn bemöts så vitt jag kan bedöma ganska framgångsrikt i Hallbergs svar i samma nummer av *Tidskrift för litteraturvetenskap* (Peter Hallberg, "Tre män i en båt. Anteckningar om innanläsning m.m.", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1976). Detta påverkar dock inte rimligheten i den hermeneutiska position som Engdahl et al. föreslår. Snarare vill jag hävda att Hallberg då han i denna artikel nyanserar sin egen position, eller förtydligar den, själv närmar sig en hermeneutisk position, utan att för den delen göra den explicit. Vetenskapen är för honom en "fortgående process" och han observerar att det finns en problematisk spänning mellan abstrakt begreppsspråk och konkret "allmänspråk" som forskaren måste mediera (Hallberg, 1976c, s. 324f). Dessutom förklarar han där att han "alltid hävdar att en essayistiskt hållen framställning mycket väl kan röja en långt djupare vetenskaplighet än en aldrig så omsorgsfullt dokumenterad avhandling" (Hallberg, 1976c, s. 320). Samtidigt lämnar Hallberg inte riktigt den fehrmanska pragmatiska synen på litteraturvetenskapen som en plats för den fredliga samvaron av en mångfald av perspektiv. Han skriver: "någon motsättning mellan 'empiri' och 'teoribygge' behöver inte råda" (Hallberg, 1976c, s. 320). Men från den hermeneutiska vetenskapsteoretiska position som jag vill lyfta fram, som Engdahl et al. implicerar och, vilket snart kommer att göras klart, Melberg gör explicit måste denna strid alltid stå, det är i grunden denna kris som, enligt ett sådant synsätt, gör litteraturvetenskapen produktiv.

¹¹² Engdahl et al., 1976, s. 314f.

¹¹³ Engdahl et al., 1976, s. 315, 319.

för den hermeneutiska vetenskapsteori som jag ämnar ställa fram här.¹¹⁴ Här är det snarare konflikten mellan empirism och Teori som möjliggör och frambringar ett särskilt slag av kunskap om litteratur. Jag har redan visat hur A. Olsson tio år senare, i *Den okända texten*, kommer att göra avsteg från varje tro på "det hela" som det sanna, att en sådan helhetsvurm är den huvudsakliga brist som han beslår hermeneutiken med och hur denna brist för honom utgör en anledning att istället söka sig till dekonstruktionen. Jag menar dock att – och avser att visa hur – uppgörelsen med helhetstänkandet är möjligt inom ramen för en ricœursk hermeneutik.

En vetenskapsteori lik den jag söker här blir ännu mer framträdande när Melberg, i tidigare nämnda "Hermeneutik på svenska", gör upp med den syn på hermeneutiken som kommer till uttryck i E. Lagerroths *Romanen i din hand*. Melbergs bidrag till artikeln har, likt den tidigare aktualiserade artikeln av Forser, marxistiska förtecken. Men där Forsers artikel verkar präglas av en vilja att styrka ett marxistiskt förhållningssätt genom att, på ett förvisso problematiskt sätt, dra in Kuhns tänkande om vetenskapliga "revolutioner" präglas Melbergs artikel i högre grad av en vilja att "komma vidare bortom våra egna blockeringar som marxister" genom att vända sig till hermeneutiken i en viss form.¹¹⁵ Kärnfullt beskriver han här vad han menar är "poängen med det hermeneutiska studiet" på ett sätt som ligger nära men som på en väsentlig punkt skiljer sig från Engdahls, Lysells och A. Olssons i "Den okända verkligheten". Nämligen "att de motstridiga vetenskapliga strategier som återfinns i humanvetenskaperna i stort just i hermeneutiken ställs emot varandra med en tydlighet som *gör kollisionen fruktbar* [min kurs.] och inte enbart förstörande eller frustrerande".¹¹⁶ Dessutom, vilket för honom ytterligare ett steg närmare min position, gör han klart att han då han talar om hermeneutiken "knyter an till främst Ricœur".¹¹⁷ Artikeln är, som tidigare gjorts klart, en kritik av E. Lagerroths vetenskapssyn i *Romanen i din hand*, men kan i detta inte undvika att ställa upp en alternativ vetenskapssyn till E. Lagerroths, en hermeneutisk sådan.

Humanioras strid kan enligt Melberg sammanfattas i två motstridiga traditioner. Å ena sidan handlar det om en "värdetraderande" position vars utgångspunkt är "verkligheten sådan den ter sig, verket sådant det föreligger och

¹¹⁴ Engdahl et al., 1976, s. 316f.

¹¹⁵ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 277.

¹¹⁶ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 278. Här säger Melberg att han talar även för de två övriga författarna till artikeln.

¹¹⁷ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 277.

författarintentionen sådan den är uttalad. I verkligheten finns fakta att insamla; ur verket emanerar estetiken att avnjuta; ur författarintentionen härrör avsikt och mening med hela verksamheten.”¹¹⁸ Den värdeetraderande hållningen finner Melberg ha varit dominant i litteraturvetenskapen. Detta är en förståelse som finner stöd i de ämneshistoriska framställningar som jag i avhandlingens första kapitel kommer att fördjupa mig i. Den värdeetraderande litteraturvetenskapen bygger på en överenskommen och allmänt vedertagen ”consensus om ’verklighetens’ och ’litteraturens’ rätta innebörd” och det är när denna konsensus upphör, som krisen uppstår.¹¹⁹ Det gör den i och med att en ”kritisk” hållning bryter sig igenom och kommer till uttryck. Den ”kritiska” traditionen å andra sidan ”godtar inte verkligheten sådan den omedelbart ter sig, lika lite som den kan ta det litterära verket eller författarintentionen för gott”.¹²⁰ Utgångspunkten för den kritiska traditionen är ”att verkligheten inte är identisk med våra föreställningar om den” och vetenskapen kommer därför, för denna tradition, att gå ut på ”att rekonstruera verkligheten ur våra föreställningar”.¹²¹ Melberg nämner Karl Marx, representanter från Frankfurtskolan och Sigmund Freud som några av den kritiska skolans förgrundsfigurer. Men, och detta är av högsta vikt, ”också den kritiska traditionen kommer i svårigheter”.¹²² Den kritiska vetenskapstraditionen riskerar nämligen, om den praktiseras ensidigt, att förlora sin kritiska kapacitet. ”Marxismen löper samma risk att petrifieras till statsbärande ideologi, där den fungerar som facit till verkligheten, som freudianismen att förvandlas till kvacksalveri”, menar Melberg.¹²³ För att vetenskapen ska hållas levande förutsätts en dialektik mellan motsägande värdeetraderande respektive kritiska förhållningssätt och, menar Melberg, ”denna dialektik implicerar en tolkningsteori”.¹²⁴ Denna tolkningsteori beskriver två moment. ”Tillspetsat sagt så är den kritiska hermeneutikens uppgift att förstöra de värden som den traderande hermeneutiken vill upprätthålla”, skriver Melberg.¹²⁵ Det är detta dubbla angreppssätt i tänkandet om litteratur, denna

¹¹⁸ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 278.

¹¹⁹ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 278.

¹²⁰ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 278.

¹²¹ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 279.

¹²² Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 279.

¹²³ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 279.

¹²⁴ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 278f.

¹²⁵ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 281.

vägran till syntes, alltså "faller dialektiken så faller också den eftersträlvade vetenskapligheten" skriver Melberg, vars hållning alltså har potential att göra krisen produktiv.¹²⁶

Kanske fortsätter ett ricœurskt hermeneutiskt förhållningssätt att prägla Melbergs litteraturvetenskapliga gärning, men i så fall är detta i de flesta fall endast implicit närvarande. Melbergs bidrag till *Hermeneutik. En antologi* är förvisso ett undantag från detta. Utöver en översättning av en text av Bubner, finner man här en av Melberg författad inledning som rimligen är skriven under ungefär samma period som "Hermeneutik på svenska". Här skisserar han återigen i korthet de grova dragen för en allmän hermeneutisk vetenskapsteori för litteraturvetenskapen. Där faller han dock, likt Forser, in i en kuhnsk förklaringsmodell som riskerar att verka reduktiv på hermeneutikens dialektiska potential.¹²⁷ Det tycks mig dock som om Melberg på ett bättre sätt än Forser undviker denna fälla genom en diskussion om hermeneutikens dialektiska process som återkopplar just till Ricœur.¹²⁸ Något mer omfattande försök att utveckla Ricœurs hermeneutik till en litteraturvetenskaplig vetenskapsteori har jag inte funnit hos Melberg och man undrar om han gett upp det starka ställningstagande för en ricœursk hermeneutik i litteraturvetenskapen som han gör i "Hermeneutik på svenska". Någon enstaka referens till Ricœurs *Interpretation Theory* finner man i *Realitet och utopi* från 1978, vilken utöver att fortsatt undersöka hermeneutiska perspektiv odlar ett intresse för Theodor W. Adornos tänkande.¹²⁹ Man finner även en relativt omfattande diskussion om det mimesisbegrepp som Ricœur hämtar från Aristoteles och utvecklar i *Temps et récit* i Melbergs *Mimesis* från 1992.¹³⁰ Samtidigt är förhållandet till Ricœurs tänkande där inte utan invändningar och antalet anförda verk av till exempel Derrida och Paul de Man är långt flera på detta verks litteraturlista.¹³¹ Man kan

¹²⁶ Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 279. Det är dock inte helt uppenbart att Melberg, i sitt bidrag till artikeln, följer denna dialektiska vetenskapsteoretiska linje till sitt slut. Hans tal om att "verklighet, verk och intention faktiskt alltid kräver tolkning för att kunna *begripas* [min kurs.]" är inte förenligt med den mycket svaga begreppslighet som jag här kommer att tillskriva det litterära språket (Holm, Holmgren, Melberg, 1976, s. 278).

¹²⁷ Arne Melberg, "Inledning", i *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977, s. 9f.

¹²⁸ Melberg, 1977a, s. 11.

¹²⁹ Arne Melberg, *Realitet och utopi. Urkast till en dialektisk förståelse av litteraturens roll i det borgerliga samhällets genombrott*, Stockholm 1978, s. 158, 137, m.fl. ställen.

¹³⁰ Arne Melberg, *Mimesis. En repetition*, Stockholm/Stehag 1992, s. 48 m.fl. ställen.

¹³¹ Se t.ex. Melberg, 1992, s. 53. Melbergs fortsatta förhållande till hermeneutiken verkar främst representeras av ett intresse för Jauß, vilket kommer till uttryck redan i hans artikel

ta detta som en indikation på att Melberg, likt flera av de övriga redaktörerna för *Hermeneutik. En antologi*, låtit hermeneutiken träda i bakgrunden till förmån för andra Teoretiska förhållningssätt. I en intervju för *Tidskrift för litteraturvetenskap* från 1993 återkommer Melberg flera gånger till de Mans och dennes efterföljares försök att finna en kompromiss mellan ett retoriskt och ett historiskt förhållningssätt till litteraturen.¹³² Samtidigt framstår det i intervjun som om det är en hermeneutisk mellanposition som Melberg har sökt och söker inta i sin forskning, eller kanske snarare som om han vill lyfta fram det hermeneutiska, i den ricœurska bemärkelse som han gjort klar i "Hermeneutik på svenska", hos de Man, om man nu kan tillåta sig att tala om något sådant. Det vill säga en position mellan "fenomenologi och retorik å ena sidan och contextualisering i olika former å andra, alltså historia, moralfilosofi, och annat som man vill använda litteraturen till".¹³³ Än mer ricœursk, framstår hans relation till språket som ägande "två olika funktioner eller möjligheter [...]; att å ena sidan ha detta intresse för att placera sig i världen, å den andra sidan negera världen. Men i slutändan så uppstår överhuvudtaget inte litteratur om man inte installerar en sorts distanseringseffekt i förhållande till en referentiell mening i språket."¹³⁴ Men varför lämnar han då Ricœur och hermeneutiken därhän?

"Hermeneutiska problem i receptionsetetiken" från 1977 (Arne Melberg, "Hermeneutiska problem i receptionsetetiken", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2:1977). Även Jauß är en återkommande referens i Melbergs följande artiklar. Att han fortsätter att ha ett allmänt intresse för hermeneutiken blir kanske mest påtagligt i hans val att 1997 översätta delar av Gadamer's *Wahrheit und Methode* (Hans-Georg Gadamer, *Sanning och metod. I urval*, övers. och red. Arne Melberg, (2:a utgåvan) Göteborg 2002 (1997)). En översättning i vilken han inledningsvis gör en initierad beskrivning av Gadamer's tänkande, förvisso utan att ge någon antydning om huruvida hans ställningstagande för en ricœursk hermeneutik som litteraturvetenskaplig vetenskapsteori tjugo år tidigare dröjer kvar (Arne Melberg, "Inledning och läsanvisning", i Hans-Georg Gadamer, *Sanning och metod. I urval*, övers. och red. Arne Melberg, (2:a utgåvan) Göteborg 2002 (1997)). Kanske kan man skönja ett outtalat ricœurskt anslag i Melbergs senare verk, såsom *Försök att läsa Montaigne* och *Försök att läsa Nietzsche* (Arne Melberg, *Försök att läsa Montaigne*, Stockholm/Stehag 2000; Arne Melberg, *Försök att läsa Nietzsche*, Stockholm/Stehag 2001). "Försöket" är väl här i första hand knutet till essäformens möjligheter och begränsningar, men skulle även kunna beskriva en tolkningens självkritiska karaktär som den kommer att lyftas fram i det följande. Några direkta teori- och metoddiskussioner som hänvisar till Ricœur som skulle kunna styrka en sådan förståelse står dock inte att finna i verken.

¹³² Peter Hansen, "Retorik och imperialism i litteraturvetenskapen. En intervju med Arne Melberg", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1993, s. 95f.

¹³³ Hansen, s. 95f.

¹³⁴ Hansen, s. 97.

Melberg beskriver i intervjuens början hur hermeneutiken för honom endast var "något som jag tyckte jag var tvungen att arbeta mig igenom och begripa någonting utav" samt hur de tänkare som han vid tillfället för intervjun sympatiserar med är motståndare till bland annat dialektiken.¹³⁵ Dekonstruktionens motstånd mot dialektiken är dock, så vitt jag kan förstå, ett motstånd mot ett specifikt slag av dialektik, nämligen den hegelska, enligt vissa samtida läsare av Hegel (till exempel Jameson) endast förment syntesdrivna eller upphävande dialektiken.¹³⁶ A. Olsson beskriver i *Den okända texten* hur "Derridas bild av självmedvetandet [...] påminner mycket starkt om Hegels dialektiska spel mellan motsatser – med den viktiga skillnaden att för Derrida finns ingen dialektik [min kurs.], inget tredje upphävande moment som kan förena motsatserna i Andens självmedvetande".¹³⁷ Det kommer dock att göras klart här att något tredje inte heller finns för den dialektik som driver den ricœurska hermeneutik som aktualiserats hos Melberg: en dialektik utan syntes. Jameson har i tidigare nämnda *Valences of the Dialectic* skrivit ett synnerligen komplett och uttömmande verk om dialektikens många varianter. Det tidigare citerade ställe där han förklarar hur motsättningen, i Ricœurs hermeneutik, inte ska lösas eller visas fram som ett exempel på språkets bristfällighet, utan göras produktiv för tänkandet förutsätter en typ av dialektiskt tänkande som uppvisar just de karaktärsdrag som A. Olsson tillskriver Derridas tänkande: en dialektik utan något tredje, det vill säga utan upphävande moment.¹³⁸ En syntetiserande dialektik som inte når syntes.¹³⁹ Jag föreställer mig att Melberg skulle kunna skriva under på nödvändigheten av en dialektik av detta slag för tänkandets rörelse. I och med denna inledande diskussion om Melbergs vetenskapssyn har även den hermeneutiska vetenskapsteori som jag söker här, det vill säga en vetenskapsteori som gör den epistemologiska krisen till produktivt villkor, introducerats i korthet. Det är också från perspektivet av den, som de texter som i detta sammanhang kan betraktas som tidigare forskning kan identifieras och forskningsläget för denna avhandling klargöras. Att etablera detta perspektiv, för

¹³⁵ Hansen, s. 95, 94.

¹³⁶ En sådan syn på Hegels dialektik har dock ifrågasatts. Till exempel gör Jameson ett försök att "rescue the *Phenomenology [of Spirit]* from its stereotypical reading as an out-of-date teleology" genom att pröva att betrakta Hegels dialektiska system som "open-ended" (Fredric Jameson, *Hegel Variations. On the Phenomenology of the Spirit*, London/New York 2010, s. 4). Mer om detta senare.

¹³⁷ A. Olsson, 1987, s. 80f.

¹³⁸ Jameson, 2009, s. 487.

¹³⁹ Jfr Jameson, 2009, s. 19ff.

att alls göra detta avsnitt om forskningsläget möjligt, förutsätter med andra ord ett visst föregripande av avhandlingens slutsatser. Det är dock min avsikt att begränsa dessa föregripanden i görligaste mån.

Vad gäller hermeneutikens närvaro i den fortsatta litteraturvetenskapliga ämnesdebatten vill jag först låta några av svaren på den enkät om litteraturvetenskapens vetenskapsbegrepp som *Tidskrift för litteraturvetenskap* ställde till ett stort antal ämnesföreträdare under tidigt 1990-tal, samt diskussionen däromkring, utgöra exempel. Enkäten ställer två frågor av vilka främst den första är relevant för den vetenskapsteoretiska krisdiskussionen:

1. Mot bakgrund av den teoretiska och metodiska pluralism som under de senaste decennierna praktiserats inom litteraturvetenskapen, förefaller det omöjligt att upprätthålla ett entydigt vetenskapsbegrepp. Exempelvis vid tjänsteställning, så skall enligt högskoleförordningen den "vetenskapliga skickligheten" utgöra ett avgörande kriterium. För att kunna bedöma denna skicklighet, krävs att en vetenskaplig validitet kan fastställas. Var – enligt Dig – går gränsen för vetenskaplig validitet? Hur ser de kriterier ut som skulle kunna dra en sådan gräns? Finns det något nödvändigt krav som måste uppfyllas för att begreppet vetenskaplig validitet kan anses föreligga?¹⁴⁰

Härmed erbjuds alltså ett strålande tillfälle för de eventuella ämnesföreträdare som ser hermeneutiken som en möjlighet till att göra litteraturvetenskapens kris produktiv att komma till uttryck. De inkomna svaren är flera och man finner bland dem den i enkäten redan förutspådda mångfalden av perspektiv. Man finner de som likt Fehrman talar för fredlig pluralism inom ramen för en enhetlig vetenskapsteori där forskningen bedöms utifrån sina resultat snarare än utifrån sin Teoretiska grund och sina tillvägagångssätt.¹⁴¹ Där återfinns feministiska perspektiv utifrån vetenskapen om att sådan fredlighet oavsett hur pluralistisk man vill framställa den alltid uppstår på någons bekostnad.¹⁴² Man återfinner även mer eller mindre explicita hänvisningar till ett allmänt hermeneutiskt perspektiv, vilket alltså är av större vikt i detta sammanhang. Jag ska kortfattat gå igenom några av dem.

¹⁴⁰ "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 85. Samma enkät återgiven i det följande numret av *Tidskrift för litteraturvetenskap* tillsammans med ytterligare inkomna enkätsvar ("Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1994, s. 107).

¹⁴¹ Thure Stenström i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1994, s. 109ff.

¹⁴² Birgitta Holm i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 90f.

Till exempel finner man i Inge Jonssons svar, eller snarare i det verk av honom själv som han där refererar till, en krisbejakande hållning som kanske inte kan kallas hermeneutisk men som åtminstone tillåter en sådan hermeneutisk vetenskapsteori som jag här ämnar lyfta fram.¹⁴³ Ulla-Britta Lagerroth i sin tur framhåller hermeneutiken som *ett* av en mångfald väsentligen olika, men samexisterande, perspektiv inom litteraturvetenskapen. Istället för att betona den fredliga samvaron av dessa perspektiv lyfter hon dock, från ett enligt mig nära nog hermeneutiskt perspektiv, fram vikten av nya sätt att tänka, av " *kreativitet*" och "*gränsöverskridanden*" i forskningen.¹⁴⁴ Även Aris Fioretos laborerar, om än inte explicit, med vad jag vill kalla en hermeneutisk position där han menar att verifierbara fakta om litteratur visst kan ställas upp då det till exempel kommer till rent filologiska aspekter av forskningen, men inte när det kommer till försök att förstå litterära texter.¹⁴⁵ Dock behålls hos Fioretos en öppenhet för en mångfald av perspektiv. I varje enskilt fall måste litteraturvetenskapliga försök enligt Fioretos valideras "i förhållande till den stränghet och konsekvens med vilken en analys redovisar och tillämpar *sina* [min kurs.] principer" och han landar således i samma krissituation utifrån vilken frågan om litteraturvetenskapens vetenskaplighet först ställdes.¹⁴⁶ "Med vilken befogenhet talar man om validitetens *egen* validitet" när "två exempel på det som avses med litteraturvetenskap mycket väl kan motsäga varandra", frågar Fioretos.¹⁴⁷ Återigen impliceras en position som jag vill kalla hermeneutisk i det svar på krisen som Fioretos lägger fram: Samtidigt som man å ena sidan bör "undvika en reduktion av vad som räknas som giltigt till en allenarådande universalism, som i sista hand måste falla tillbaka på en systematiserbarhet vars principer bara kan vara axiomatiska" måste å andra sidan även "den dogmatiska relativismen

¹⁴³ Inge Jonsson i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 91f. Jonsson refererar, i enkätsvaret, till sin bok *Den sköna lögnen*, där denna syn på krisen görs explicit (Inge Jonsson, *Den sköna lögnen*, Stockholm 1986, s. 32). Fast krisen inte framställs som någon tolkningskris och den direkta kopplingen mellan kris och hermeneutik uteblir hos Jonsson, får en sympatisk framställning av hermeneutiken och dess möjligheter, bl.a. med referens till Ricoeur, avsluta hans bok (Jonsson, 1986, s. 107–122). Föreställningen om litteraturen som "den sköna lögn, som kan gestalta djup sanning", presenterad i bokens sista mening, rimmar för övrigt väl med Ricoeurs litteratursyn (Jonsson, 1986, s. 124).

¹⁴⁴ Ulla-Britta Lagerroth i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 93.

¹⁴⁵ Aris Fioretos i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 87.

¹⁴⁶ Fioretos i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 87.

¹⁴⁷ Fioretos i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 88.

tillbakavisas".¹⁴⁸ Även i detta, hos Fioretos, finner jag att något impliceras som i hög grad påminner om och i det följande kommer att framträda som en ricœursk position. Någon explicit föreställning om hermeneutiken överhuvudtaget eller specifikt som en möjlighet till att samla dessa perspektiv framställs dock aldrig hos Fioretos. I Lysells enkätsvar däremot, blir det hermeneutiska perspektivet på litteraturvetenskapen explicit. Han konstaterar att validitetsproblemet överhuvudtaget "märkligt nog mest åberopats inom den positivistiska litteraturforskningen, men mest diskuterats inom den hermeneutiska traditionen".¹⁴⁹ Med hänvisning till Fioretos tidigare aktualiserade svar kan man ställa sig frågan: Vad är validiteten hos ett validitetsbegrepp som inte får ifrågasättas (och som inte ifrågasätter sig själv)? Den moderna hermeneutik som jag vill lyfta fram, till skillnad från den "positivism" som Lysell nämner, diskuterar ständigt frågor om de egna resultatens validitet. Detta kommer att bli framträdande allteftersom denna avhandling utvecklar sig. Samtidigt hör det, enligt Lysell, "*till tolkningens teoretiska status att icke kunna verifieras*".¹⁵⁰ Lysell gör inte explicit någon föreställning om hermeneutikens möjlighet att utgöra en för litteraturvetenskapen sammanhållande vetenskapsteori, men refererar uppmuntrande till "den kontinentala litteraturvetenskapen" inom vilken "filologin och den filosofiskt inriktade nyare hermeneutiska traditionen [kan] mötas i saklig argumentation".¹⁵¹ Denna föreställning skulle helt klart kunna implicera en ricœursk position, vilket inte heller vore orimligt. Bland annat eftersom Lysell som bekant var en av redaktörerna för *Hermeneutik. En antologi*, där han förvisso främst stod för introduktionen och översättningen av Richard, men främst eftersom han använder Ricœur när han i sin avhandling, *Erik Lindegrens imaginära universum*, argumenterar för sin syn på tolkning och till och med hämtar den för avhandlingens titel och fortsatta argumentation helt centrala föreställningen om en "*imaginär värld*" från Ricœur.¹⁵² Lysell beklagar sig dock över en till synes relativt omfattande "oskultsfull okunnighet om tolkningens karaktär" hos övriga ämnesföreträdare.¹⁵³ Med exempel från sakkunnigutlåtanden gällande hans egna hermeneutiska arbeten visar han hur validitetskrav som verkar höra till en helt annan vetenskapssfär skonings- och

¹⁴⁸ Fioretos i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 88.

¹⁴⁹ Roland Lysell i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 97.

¹⁵⁰ Lysell i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 95.

¹⁵¹ Lysell i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 96.

¹⁵² Roland Lysell, *Erik Lindegrens imaginära universum*, Stockholm 1983, s. 19.

¹⁵³ Lysell i svar på "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", 1993, s. 96.

huvudlöst applicerats på de egna tolkningarna.¹⁵⁴ Någon mer abstrakt vetenskapsteoretisk diskussion om hermeneutikens potential för att göra mångfalden av epistemologiska utgångspunkter inom litteraturvetenskapen produktiv förs dock inte heller hos Lysell. Till syvende och sist är det en exkluderande snarare än inkluderande hermeneutisk hållning som framställs hos honom. Likt Fioretos menar Lysell att ett arbetes kvalitet ska bedömas ”*utifrån de kriterier som gäller inom vederbörande tradition*”.¹⁵⁵ Lysell antyder helt enkelt att hermeneutiken bör betraktas som den främsta av dessa traditioner.

Ämnesdebatten under tidigt 1990-tal sträcker sig dock utanför dessa enkätsvar och på många andra ställen kan hermeneutiska perspektiv och tendenser påvisas. Om man fortsätter att låta diskussionen i *Tidskrift för litteraturvetenskap* utgöra exempel så kan man ur den bland annat lyfta fram en intervju med Ebba Witt-Brattström från 1993, där hon antyder ett hermeneutiskt förhållningssätt genom att tala om att överge ”den stelbenta bodelningen mellan vetenskap och läsande” i litteraturvetenskapen.¹⁵⁶ Man finner det i Anders Ohlssons artikel ”Vad kommer efter ’författarens död’?” från 1994, som i hög grad bygger på en syn på tolkning som Torsten Pettersson utvecklat och som kommer att diskuteras ingående längre fram.¹⁵⁷ I Holms artikel ”Litteraturhistoria, litteraturvetenskap, litteraturkritik” från 1998 förstärks den bild av feminismens, åtminstone enligt det hermeneutikbegrepp som jag kommer att utveckla här, i någon mening hermeneutiska grundförutsättningar som i förbifarten kom till uttryck hos Witt-Brattström. Med referens till Julia Kristeva talar Holm om en ”tredje kunskapsväg” och ”ett objekt för kunskap som samtidigt gör motstånd mot den” som från mitt perspektiv kan och bör kallas hermeneutisk såväl som om ”det dialektiska sambandet mellan historieskrivning och litteraturkritik” som med

¹⁵⁴ Lysell i svar på ”Enkät om litteraturvetenskaplig validitet”, 1993, s. 96. Lysell lyfter dock fram Jonssons sympatiska inställning till hermeneutiken i en annan av dennes texter, nämligen i ”Text och textkritik” (Inge Jonsson, ”Text och textkritik”, i *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter* (föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 september 1990), red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 1991, s. 39f), men påpekar samtidigt hur Jonsson här tar avstånd från det slag av filosofiskt präglad, mindre metodiskt hänsyftande, hermeneutik i vilken denna avhandling i sin tur finner en möjlig grund för en litteraturvetenskaplig vetenskapsteori med krisen som utgångspunkt (Lysell i svar på ”Enkät om litteraturvetenskaplig validitet”, 1993, s. 96).

¹⁵⁵ Lysell i svar på ”Enkät om litteraturvetenskaplig validitet”, 1993, s. 98.

¹⁵⁶ Leif Dahlberg, ”Vad vill litteraturvetenskapen? En intervju med Ebba Witt-Brattström”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1993, s. 92.

¹⁵⁷ Anders Ohlsson, ”Vad kommer efter ’författarens död’? Om den biografiska kontexten”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1994, s. 23.

viss öppenhet gällande vad termen "litteraturkritik" innebär även det, från den förståelse av saken som ska lyftas fram här, skulle kunna betraktas som ett hermeneutiskt ställningstagande.¹⁵⁸ Holm gav ju redan så tidigt som i ämnesdebatten under 1970-talet sitt stöd till ett hermeneutiskt förhållningssätt till ämnets kris, grundat hos Ricoeur, i den tidigare diskuterade artikeln "Hermeneutik på svenska" i vilken hon tillsammans med Holmgren och Melberg riktar skarp kritik mot E. Lagerroths syn på tolkning.

Det stora flertalet av de inlägg från 1990-talets ämnesdebatt i *Tidskrift för litteraturvetenskap* som tagits upp här går inte i någon större utsträckning i polemik med andra ämnesutövare. Det hårda debattklimat som präglade 1970- och 1980-talets ämneskritik framträder under denna period i mindre omfattning. Man finner överhuvudtaget, tycks det mig utifrån det urval som jag undersökt, färre repliker på debattinlägg under denna period. Ämnesdebatten under 1990-talet verkar bereda plats för mer nyanserade och mindre utmanande perspektiv på hermeneutiken såväl som på krisen överlag. Ett sådant perspektiv, som kommer att utgöra en tydlig närvaro i debatten på 1990-talet och även återaktualiseras under debatten kring år 2000, är T. Petterssons.

T. Pettersson pekar, i artikeln "Kampen om kontexten" från 1993, tillbaka på och sammanfattar i viss mån en syn på tolkning som han tidigare utvecklat i *Literary Interpretation* från 1988. Eftersom denna bok, till skillnad från artikeln, är sparsam vad gäller den ämneskritiska reflektion som i detta sammanhang är av högsta relevans har den senare artikeln fått ligga till grund för den inledande diskussionen om T. Petterssons synsätt här. T. Pettersson utgår i artikeln från den "håpnadsväckande metodiska pluralism" som han finner vara rådande inom litteraturvetenskapen.¹⁵⁹ Han listar därefter flera av dess "metoder" och som en av dem tar han upp hermeneutiken. Vid första anblicken kan T. Petterssons perspektiv på saken därför komma att likställas med det som både U-B Lagerroth och Lysell torgför enligt vilket hermeneutiken är en av många litteraturvetenskapliga praktiker snarare än ett potentiellt samlande sätt att förhålla sig till pluralismen. Samtidigt verkar T. Pettersson, likt mig, tillskriva pluralismen en större potential än vad ett sådant synsätt ger vid handen. Under den vetenskapliga kris som metodpluralismen anses innebära verkar han skönja en mer grundläggande konflikt mellan tolkningar som åtminstone från mitt perspektiv mycket väl skulle kunna kallas en hermeneutisk. Litteraturvetenskapen har enligt T. Pettersson, och det är även min mening, inte

¹⁵⁸ Holm, 1998, s. 31, 32; Julia Kristeva enl. Holm, 1998, s. 31.

¹⁵⁹ Torsten Pettersson, "Kampen om kontexten", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1993, s. 201.

genomgått något paradigmskifte i och med Teoriernas intåg. ”Däremot har det förekommit ständiga paradigmatillägg, som de tidigare ’paradigmen’ har lyckats överleva.”¹⁶⁰ Så har pluralismen inom ämnet uppstått menar T. Pettersson. Relevansen av detta är att han menar att dessa ”tillägg” inte varit möjliga om inte det material som litteraturvetenskapen undersöker tillåtit en ”mångfald av disparata tolkningsperspektiv”.¹⁶¹ Tolkningen framstår således i T. Petterssons framställning inte som en avgränsad del av det litteraturvetenskapliga fältet; inte som en metod bland många, utan som ett mer grundläggande och allmänt moment i det litteraturvetenskapliga arbetet och till yttermera visso som själva grunden till ämnets kris. Men hur ser han då på denna litteraturvetenskapens (hermeneutiska) kris? Betraktar han den som en källa till ämnets ovetenskaplighet, nödvändig att göra upp med? Eller framställer han den, som jag ämnar försöka, som ett produktivt moment i litteraturvetenskapen? För att klargöra detta behöver T. Petterssons tankar om saken här ges en mer omfattande framställning.

T. Petterssons tolkningsteori tar i hög grad hänsyn till den ”kontext” utifrån vilken verket tolkas, det vill säga utifrån vilken tolkaren väljer bland det potentiellt outtömliga antal ”implikationer” som en text enligt T. Pettersson kan tillskrivas och som syntetiserar detta urval.¹⁶² En text kan sägas implicera ”den hållning eller världsbild som en person enligt gängse språkbruk och tolkningskonventioner kan sägas medvetet uttrycka eller omedvetet avslöja genom att han använder vissa ord”.¹⁶³ Tolkningsskontroverser i litteraturvetenskapen gäller sällan ett verks mening menar T. Pettersson, utan springer vanligen ur ”varierande uppfattningar om textens implikationer”.¹⁶⁴ T. Pettersson tillskriver i *Literary Interpretation* det han kallar för implikationer fyra grundläggande karaktärsdrag: 1) De antal implikationer som en sekvens av ord kan äga är obestämbart och denna ”open-endedness” gör att nya tolkningar av texter alltid är möjliga.¹⁶⁵ 2) En texts implikationer kan uppvisa en oförutsägbar variation från tolkning till tolkning.¹⁶⁶ 3) Förhållandet mellan en texts mening

¹⁶⁰ T. Pettersson, 1993, s. 202.

¹⁶¹ T. Pettersson, 1993, s. 202.

¹⁶² T. Pettersson, 1993, s. 203. Torsten Pettersson, *Literary Interpretation. Current Models and a New Departure*, Åbo 1988, s. 89.

¹⁶³ T. Pettersson, 1993, s. 203.

¹⁶⁴ T. Pettersson, 1993, s. 203; T. Pettersson, 1988, s. 87.

¹⁶⁵ T. Pettersson, 1988, s. 89.

¹⁶⁶ T. Pettersson, 1988, s. 93.

och dess implikation som den lyfts fram genom tolkningen är kontingent.¹⁶⁷ 4) Den potentiellt oändliga variationen hos en texts implikationer, det vill säga möjligheten till nya tolkningar begränsas av tolkningskonventioner etablerade genom tidigare användning av språket.¹⁶⁸

Genom att vara knutna till en bestämd kontext begränsas förvisso vissa texters potentiella implikationer mer, vilket är fallet i sakprosan, men det motsatta gäller enligt T. Pettersson för litterära texter då de inte har någon sådan bestämd kontext. I tolkningen av litterära texter är det därför upp till tolkaren att välja den kontext som tolkningen ska utgå ifrån i selektionen och tillskrivandet av implikationer.¹⁶⁹ Tillsammans beskriver dessa punkter en textens förvisso begränsade men trots det omfattande, med T. Petterssons ord, "manifold interpretability".¹⁷⁰ T. Pettersson visar här på en essentiell rikedom hos tolkningens objekt som jag i mycket sympatiserar med. Dock vill han, till skillnad från mig, inte härleda denna mångfald till objektets mening. Han finner rent av frågan om en dikts mening ovidkommande i tolkningen av dikten.¹⁷¹ Han vill inte tala om diktens "mångtydighet" ["ambiguity"] utan vill snarare knyta mångfalden av potentiella implikationer till textens varierade *verkan* på olika tolkare.¹⁷² "Varför kan inte litteraturvetare vara sams?" frågar han sig.¹⁷³ T. Pettersson beskriver en strid mellan olika tolkningar inom litteraturvetenskapen i form av "en fortgående kamp om vad som skall betraktas som den relevanta eller primära kontexten", det vill säga om den kontext som samtliga tolkare av ett verk skulle behöva utgå ifrån för att vetenskaplig konsensus gällande tolkningen av verket skulle vara möjlig.¹⁷⁴ Endast utifrån en gemensam, överenskommen tolkningskontext i litteraturvetenskapen skulle en tolkning kunna bedömas som sann eller falsk. Så länge oenighet om kontexten råder är, utifrån ett sådant perspektiv, varje form av vetenskap omöjlig. T. Pettersson menar att tillståndet av splittring "i västerlandet" har nått sin yttersta form; att

¹⁶⁷ T. Pettersson, 1998, s. 94.

¹⁶⁸ T. Pettersson, 1988, s. 99.

¹⁶⁹ T. Pettersson, 1993, s. 203.

¹⁷⁰ T. Pettersson, 1988, s. 55.

¹⁷¹ T. Pettersson, 1988, s. 87.

¹⁷² T. Pettersson, 1988, s. 55, 87f.

¹⁷³ T. Pettersson, 1993, s. 204.

¹⁷⁴ T. Pettersson, 1993, s. 204.

oenigheten gällande tolkningskontexten nu (1993) är fullständigt utvecklad.¹⁷⁵ Samtidigt romantiserar han ingalunda det "teoretiskt" tänkbara, om än kanske praktiskt ouppnåeliga, motsatta tillståndet av fullständig samsyn, utan liknar det vid "den påtvingade ortodoxin inom den sovjetiska litteraturvetenskapen".¹⁷⁶ En "mera konvergerande forskning skulle förutsätta ett mer likriktat samhälle och mera statiska vetenskapsideal", menar han, varav "[i]ngendera är att föredra framför det nuvarande, men det hindrar inte att metodpluralismen ibland känns lika besvärande som berikande".¹⁷⁷

Men vad är då källan till "ständig diversifiering" i litteraturvetenskapen?¹⁷⁸ T. Pettersson ger två förklaringar: "kristendomens tillbakagång under 1900-talet har lämnat fältet fritt för en stor mängd konkurrerande ideologier och världsförklaringar" och den splittring som detta orsakar spås på av "den strävan efter innovation, som präglar all modern vetenskap".¹⁷⁹ T. Pettersson låter sig dock inte nedslås av den krissituation som mångfalden av tolkningar leder till. "[P]luralismen ligger i sakens natur" förklarar han och den kan vara produktiv om man bara lyckas "öppna sig för mångfalden".¹⁸⁰ I dessa mer generella ställningstaganden ligger T. Petterssons synsätt mycket nära mitt, men "saken" refererar hos T. Pettersson endast till tolkningen. Om man däremot vill tala om "saken" som tolkningens sak och därmed knyta pluralismen till objektet, vilket är grundläggande för mitt perspektiv, krävs en kritik av T. Petterssons sätt att se på saken. När han beskriver hur konflikter mellan olika tolkningar av en dikt sällan gäller dess mening, utan allt som oftast endast berör dess "implikationer", gör han det från det pragmatiska perspektiv som jag tidigare visat vara hans och intresserar sig för textens verkan på olika tolkare. Samtidigt som detta är ett helt giltigt perspektiv framträder krisen på en än mer grundläggande nivå, som en konflikt mellan tolkningar inom varje enskild tolkning, då man istället ställer den ontologiska frågan om hur objektet för tolkningen är konstituerat. Genom att inte ta hänsyn till den litterära textens sätt att ge mening, eller snarare genom att förutsätta att dikten ger mening på samma sätt som konventionella texter, problematiseras aldrig diktens sätt att referera hos T. Pettersson. Tolkarens kontext och följaktligen textens implikationer får mycket stort utrymme i

¹⁷⁵ T. Pettersson, 1993, s. 204.

¹⁷⁶ T. Pettersson, 1993, s. 204.

¹⁷⁷ T. Pettersson, 1993, s. 204f.

¹⁷⁸ T. Pettersson, 1993, s. 204.

¹⁷⁹ T. Pettersson, 1993, s. 204.

¹⁸⁰ T. Pettersson, 1993, s. 205.

tolkningen; textens strukturella, formaliserade aspekter mycket litet. Således undviker T. Pettersson en motsättning, en dialektik mellan semiotiska och semantiska aspekter av det litterära verket som jag menar är och här kommer visas vara essentiell för att verkligheten kunna tänka tolkningens kris som produktiv.

T. Petterssons tolkningsteori redogör för hur inkompatibla tolkningar av samma verk trots allt kan vara giltiga genom att tillskriva dem plausibilitet. Han hävdar, med Joseph Margolis, att de är "logically weak", i.e. they are more or less 'plausible' rather than true or false. Consequently, the law of noncontradiction presiding over statements that are true or false need not be applied: two irreconcilable interpretations may both be accepted."¹⁸¹ Jag menar förvisso att plausibilitetsbegreppet kanske kan vara användbart för att beskriva tolkningars status men endast om det ges en dialektisk definition i stil med: "det som är plausibelt är *både* sant och falskt". Nonkontradiktionsprincipen är helt enkelt inte applicabel när det kommer till tolkningar av litterära verk och detta för att de kan betraktas som väsentligen motsägelsefulla. Jag kommer längre fram med Ricoeur att visa hur en sådan position möjliggörs genom att det litterära verket definieras som metaforiskt, eller snarare som ett nätverk av metaforer. Jag menar att en förståelse av pluralismen (eller med andra ord krisen) som produktiv för litteraturvetenskapen kan byggas på ett sådant litteraturbegrepp. Ett problem som redan aktualiserats i och med A. Olssons kritik och som i det följande kommer att lyftas fram som hermeneutikens största vidlåder i "Kampen om kontexten" T. Petterssons tänkande, trots den öppenhet som han vill tillskriva det litterära verket i tolkningen.¹⁸² Objektets rikedom ska trots den potential som T. Pettersson tillerkänner pluralismen enligt honom reduceras till "en helhet" i tolkningen.¹⁸³

I *Dolda principer* från 2002, det vill säga under nästa period av intensifierad ämnesdebatt som *Tidskrift för litteraturvetenskap* initierade i och med numret på temat "Litteraturvetenskap" från 2000, återupptar och till stor del upprepar T. Pettersson den diskussion om tolkning som han tidigare fört i *Literary Interpretation* under 1980-talet och i "Kampen om kontexten" under 1990-talet. Således kan en liknande kritik appliceras även på detta verk. T. Pettersson formulerar det bidrag som han med *Dolda principer* ämnar lämna till ämnesdebatten så:

¹⁸¹ T. Pettersson, 1988, s. 83.

¹⁸² T. Pettersson, 1993, s. 203.

¹⁸³ T. Pettersson, 1993, s. 203.

Den ökade uppmärksamhet som under de senaste decennierna har ägnats kulturfenomenens kunskapsteoretiska status har berett vägen för insikten att de till synes diametralt motsatta kunskapsteoretiska hållningarna [å ena sidan realism och å andra sidan idealism/konstruktivism/antirealism] måste kombineras på detta område. Den pluralistiska realism som jag här har förespråkat är ett försök till en sådan kombination.¹⁸⁴

I detta finner man en ambition som jag i allt väsentligt delar. Det som skiljer mitt och T. Petterssons synsätt åt är hur vi föreställer oss att denna ”kombination” kan/ska/bör komma till stånd. Det framstår för mig som att T. Petterssons strävan, till skillnad från min, är att försöka överbrygga motsägelser i tolknings- och litteraturbegreppen, inte att försöka göra dem produktiva. Anders Palm beskriver, förvisso bejakande, i sin recension av *Dolda principer* hur T. Petterssons metod går ut på att ”överbrygga motsägelserna i ett begrepp genom att finna en formel för den minsta gemensamma nämnaren”.¹⁸⁵ Någon explicit diskussion om dialektiken förs inte i något av de två verken och man frågar sig hur den pluralism som T. Pettersson framställer alls håller samman. Det ter sig för mig problematiskt att utifrån båda framställningarnas strävan att ge en adekvat bild av begreppet tolkning inte föra en sådan diskussion.¹⁸⁶ Att detta inte kommer upp ter sig måhända mindre märkligt när man undersöker litteraturlistan för de två verken. T. Pettersson hänvisar varken till Schleiermacher, Heidegger, Gadamer eller för den delen Agamben. Än mer besynnerligt ter det sig att Ricœur inte nämns, då ändamålet för den andra delen av *Dolda principer* uppges vara att ”med utgångspunkt i de oförenliga tolkningarnas problem” studera ”först litteraturtolkningens natur och därefter de konsekvenser som mitt synsätt medför för tolkandets kunskapsteoretiska status och det litterära verkets ontologi”.¹⁸⁷ Ricœurs relevans för frågor om tolkningars konflikt måste sägas vara omfattande. Man kan förvisso då hävda att min egen litteraturlista uppvisar större luckor än T. Petterssons, men jag gör inte heller anspråk på att ge en allmängiltig bild av vad tolkning är utan endast på att lyfta fram *en* syn på tolkning utifrån vilken man kan föreställa sig krisen som

¹⁸⁴ Torsten Pettersson, *Dolda principer. Kultur- och litteraturteoretiska studier*, Lund 2002, s. 84.

¹⁸⁵ Anders Palm, [obetitlad recension av Torsten Pettersson, *Dolda principer. Kultur- och litteraturteoretiska studier*], i *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, vol. 124 2003, s. 428. För en mer ingående diskussion av denna metod, se T. Pettersson, 2002, s. 11ff.

¹⁸⁶ T. Pettersson, 1988, s. 11ff. T. Pettersson, 2002, s. 13, 31.

¹⁸⁷ T. Pettersson, 2002, s. 13.

produktivt villkor. Det är till synes så att det tolkningsbegrepp som T. Pettersson etablerar, eller snarare menar vara "etablerat och välbekant men otillräckligt medvetandegjort" och dessutom det "mest försvarliga", undviker flera av de hermeneutiska teorier som jag menar är nödvändiga för att kunna definiera ett sådant begrepp.¹⁸⁸ Detta blir inte minst tydligt om man ser till den starka närvaron av den kontinentala traditionen i diskussionen om tolkningens problem och möjligheter i Sverige. Sammanfattningsvis beskriver T. Pettersson sin syn på saken så: "En tolkning T1 är en medvetet producerad sammanhängande begreppslig representation av tänkande varelsers verksamhet eller av resultaten av en sådan verksamhet. Den inriktar sig på element som adressaten enligt uttolkarens uppfattning inte förstår tillräckligt väl och försöker klargöra deras innebörd eller funktion."¹⁸⁹ Om detta är representativt för den allmänna synen på tolkning innebär det att det stora flertalet svenska litteraturvetare inte varit särskilt uppmärksamma när de under teoretiska introduktionskurser (rimligen) kommit i kontakt med till exempel Ricœurs syn på tolkning. Från ett ricœurskt perspektiv kan nämligen åtminstone det första ledet i T. Petterssons beskrivning starkt ifrågasättas. Detta kommer att framgå allteftersom det hermeneutiska förhållningssätt som denna avhandling framställer utvecklas.

De synsätt som kommer till uttryck i T. Petterssons båda böcker såväl som i den här diskuterade artikeln är som sagt närliggande. Något som tillkommer i *Dolda principer* är dock bland annat en sådan framställning av den litterära textens specificitet, om "verkets ontologi" som efterlystes i min diskussion av *Literary Interpretation*. Denna presenteras i *Dolda principer* i avsnitten om "Den böjliga texten".¹⁹⁰ Det litterära verket "präglas av en förbryllande kombination av variabilitet och stabilitet" skriver T. Pettersson där.¹⁹¹ Utgångspunkten för framställningen är "[a]tt litterära verk legitimt kan bli föremål för en stor mängd delvis oförenliga tolkningar".¹⁹² T. Pettersson beskriver hur vi i "vårt umgänge med andra fenomen är [...] vana vid att ett argument för ett förhållande p med logisk nödvändighet är ett argument mot det motsatta förhållandet icke-p".¹⁹³ Den litterära texten tillåter dock enligt T. Pettersson på något sätt "både p och

¹⁸⁸ T. Pettersson, 2002, s. 31.

¹⁸⁹ T. Pettersson, 2002, s. 31.

¹⁹⁰ T. Pettersson, 2002, s. 63.

¹⁹¹ T. Pettersson, 2002, s. 63.

¹⁹² T. Pettersson, 2002, s. 69.

¹⁹³ T. Pettersson, 2002, s. 81.

icke-p att vara korrekta tolkningsutsagor” och därmed inställer sig frågan: ”Hur är denna tolkningarnas pluralism möjlig? Hur kan litterära verk bli föremål för tolkningar som är oförenliga, d.v.s. kan motsäga varandra men ändå var för sig vara korrekta?”¹⁹⁴ T. Pettersson svarar: ”Det som behövs för att förklara denna *skenbara* [min kurs.] paradox är en *bild* [min kurs.] av det litterära verket som inte förutsätter vare sig den monistiska realismens soliditet eller konstruktivismens löslighet.”¹⁹⁵ T. Pettersson kommer därmed att tala om en ”verkets ’böjlighet’”.¹⁹⁶ Böjliga objekt liknar litterära verk såtillvida att

[d]e kan anta ett obestämt antal olika former, men bara inom de gränser som uppställs av den ifrågavarande strukturens omfattning och hållbarhet. Därtill är delarna i denna struktur beroende av varandra i den meningen, att ifall en bestämd del formas på ett visst sätt, så kan detta begränsa möjligheterna att forma de övriga delarna. På samma sätt består ett litterärt verk enligt denna modell av element vars tolkningsbarhet visserligen är av obestämd omfattning men ändå begränsas både av elementens egen beskaffenhet och av (den tolkning som görs av) övriga element.¹⁹⁷

Det är talande att T. Pettersson som förklaringsmodell erbjuder en bild, en metafor, eftersom metaforer, åtminstone enligt den syn på saken som jag kommer att lyfta fram, inkorporerar samma mångtydighet, samma samtidiga ”variabilitet” och ”stabilitet” som T. Pettersson tillskrivit det litterära verket. Jag menar att T. Pettersson när han lämnar den strikta logiken till förmån för bilden för att förklara hur litterära verk fungerar indikerar att det litterära verkets paradox inte alls är skenbar. Annars torde en klar, saklig och logisk beskrivning av dess funktion varit lämpligare för T. Pettersson att ta till än denna bild. Men om man accepterar T. Petterssons förfaringssätt, att ge en bild för en bild, kan man fråga sig hur lämplig den valda bilden är för att beskriva sådana litterära objekt som T. Pettersson vill tala om. Jag tvekar om bilden av ett böjligt föremål verkligen kan beskriva ett objekt som är öppet för ”många olika och även *oförenliga* [min kurs.] tolkningar”, eller än mer radikalt, en typ av objekt som kan ”vara både en sak och dess *motsats* [min kurs.]”.¹⁹⁸ De olika grader av böjning

¹⁹⁴ T. Pettersson, 2002, s. 81.

¹⁹⁵ T. Pettersson, 2002, s. 73.

¹⁹⁶ T. Pettersson, 2002, s. 73.

¹⁹⁷ T. Pettersson, 2002, s. 73.

¹⁹⁸ T. Pettersson, 2002, s. 78, 82.

som ett föremål kan utsättas för är väl per definition förenliga, förvisso inte i samma ögonblick, men genom att vara manifestationer av ett och samma objekt vid olika tillfällen och från olika perspektiv. Har T. Petterssons bild då verkligen förmågan att ge giltighet till tolkningar som är "oförenliga"? De beskriver ju samma objekt, med samma egenskaper (varav böjlighet är en), om än i olika lägen, från olika perspektiv, vid olika tillfällen. Har inte två till synes motsatta tolkningar av ett sådant objekt i så fall endast misslyckats med att identifiera sin minsta gemensamma nämnare, det vill säga det hela, om än böjbara, objekt som de i slutändan båda söker finna? Tolkningarna av ett böjligt objekt kan inte vara "oförenliga" eller "motsatta" i någon grundläggande mening då de samtliga kan betraktas som möjliga konfigurationer av samma objekt, om än vid olika tillfällen. Det är också en temporal aspekt hos tolkningen och dess objekt, litteraturen som ett objekt i vardande och som i sin tur refererar till en värld i vardande, som enligt mitt synsätt fattas hos T. Pettersson. Inget nytt tillkommer i egentlig mening T. Petterssons objekt då det böjs i tolkningen. Det är låst och låses genom tolkningen i en, trots sin essentiella böjlighet, invariabel struktur som helt enkelt inkorporerar denna böjlighet som en grundläggande egenskap, likt ett objekt med en bestämd färg eller en bestämd form. Objektet är trots potentialen för variation fortfarande ett och samma. Annars hade T. Pettersson inte slutgiltigen kunnat hävda att "den riktiga tolkningen" är "något som man finner och inte något som man skapar".¹⁹⁹ Detta till skillnad från det slag av tolkning som jag ämnar framställa med Ricœur: en tolkning som både "upptäcker" ["découvre"], det vill säga finner, och "skapar" ["crée"] ett objekt som är essentiellt motsägelsefullt, som alltid endast är likt, det vill säga, på samma gång identiskt och särskilt från sig självt, och som således refererar till en värld som alltid både "är" ["est"] och "inte är" ["n'est pas"].²⁰⁰

T. Pettersson förklarar utifrån *Hamlet* hur objektets böjlighet är reglerad: "Liksom ett litterärt verk som helhet uppvisar Polonius uttalande [...] en betydande böjlighet, men endast inom gränserna för hur det är uppbyggt."²⁰¹ Tolkningen i vilket det böjliga objektet framträder bekräftar således dess strukturella aspekter snarare än öppnar upp det. Det slag av tolkning som jag ämnar tala om är snarare sysselsatt med att öppna "gränserna" för verket än att verka innanför dem. Det som hårbäreras i en sådan syn på tolkning är en idé

¹⁹⁹ T. Pettersson, 2002, s. 81.

²⁰⁰ Paul Ricœur, *The Rule of Metaphor. The Creation of Meaning in Language* (skriftserien Routledge Classics), övers. Robert Czerny, Kathleen McLaughlin och John Costello, (ny utgåva) London/New York 2003 (1977), s. 283, 294; Ricœur, 1975, s. 301, 313.

²⁰¹ T. Pettersson, 2002, s. 78.

om återverkan. Tolkning enligt sådana premisser förändrar, om än i begränsad omfattning, genom detta moment av återverkan de strukturella aspekterna av verket, eller mer precist den allmänna språkliga (och ideologiska) konsensus som förklaringen av denna struktur bygger på. Eller med andra ord: sådan tolkning inkorporerar ett (ideologi- och doxa-)kritiskt verkande moment. Objektet hos T. Pettersson är, trots böjligheten, fortfarande ett och samma i varje tolkning. Det är ett objekt som kanske kan sägas vara i rörelse i tolkningen men inte som tolkat, och framstår således till skillnad från den kritiska tolkningen inte som ett objekt i vardande. T. Petterssons bild av verket som böjligt begränsar snarare än uppmuntrar den förmåga att producera ny mening som jag med Ricœur menar att krisen, tolkningskonflikten innebär för det poetiska språket. Enligt ett sådant synsätt är den ”riktiga tolkningen” inte endera (om än irrelevant vilken) av ”p eller inte-p”, utan konflikten i sig. Det litterära objekt som jag kommer framställa framträder endast i tolkningen, det vill säga så länge konflikten mellan tolkningar, krisen, pågår. Varje avslutad tolkning må förvisso beskriva ett objekt som tolkaren, bland annat genom att likt T. Pettersson studera den stora variationen av tolkningar av detsamma, kanske bäst föreställer sig som böjligt. Men objektet har i detta skede redan formaliserats till en (om än essentiellt böjlig) helhet och därmed även, enligt det synsätt som jag ämnar framställa, upphört att vara litterärt. Endast i (tolknings-)krisen, kan det litterära objektet framträda som litterärt. ”[P] och icke-p” är från ett sådant perspektiv inte båda ”korrekta tolkningsutsagor”, de utgör tillsammans en ”korrekt” spänningsfylld tolkning.²⁰² Tolkningen är på detta sätt en fortgående upptäckt och samtidigt ett skapande av en värld samt av det tolkande jaget, i vardande, under utveckling och nedsänkta i tidens kontinuum.

Så har jag kommit fram till det tillfälle i kronologin där Kristensson Ugglas tidigare aktualiserade framläggning av en vetenskapsteori för teologi grundlagd i Ricœurs tänkande kan diskuteras mer ingående. I egenskap av teologisk avhandling sticker den ut i detta sammanhang, i övrigt främst reserverat för litteraturvetenskapliga texter, men för Ricœur ”kännetecknas det religiösa språket av att det är en poetisk diskurs som syftar till att benämna och tala om Gud”.²⁰³ Detta gör släktskapet mellan den vetenskapsteori som jag ämnar framlägga som en möjlig väg för litteraturvetenskapen och Kristensson Ugglas för teologin påtagligt.

²⁰² T. Pettersson, 2002, s. 81.

²⁰³ Kristensson Ugglas, 1994, s. 567.

För den vetenskapsteori som Kristensson Ugglå utvecklar för teologin kommer "[d]en pluralitet och växling som präglar kristendomen och dess historia" att "bli en nödvändig förutsättning för genomförandet av själva uppgiften och förståelsen av den värld som öppnar sig *framför* texten", det vill säga människans värld.²⁰⁴ Teologin verkar, likt litteraturvetenskapen, vara (eller i alla fall ha varit) ensidigt ställd under "den logiska empirismens och positivismens", eller med andra ord den konventionella vetenskaplighetens, krav på att bestämma en värld bakom texten och detta, om möjligt, med än mer förödande resultat än vad det har för litteraturvetenskapen.²⁰⁵ Det är denna vetenskapstradition som Kristensson Ugglå går i polemik med i sin utläggning.²⁰⁶ Han citerar Gustaf Wingrens kritik av detta sakförhållande: "Tages människan bort, så tages adressen bort ur det bibliska ordet, och då faller delarna i detta ord isär och blir antikvariska lämningar efter två forntida religioner, en israelisk och en urkristen."²⁰⁷ Varken Kristensson Ugglå eller Wingren önskar se teologin reduceras till en kristen idéhistoria, de önskar kunna tala om kristendomen för och med den levande människan.²⁰⁸ Bibeln bör således inte betraktas som en "stabil bok med ett enhetligt och oföränderligt 'budskap', utan [som] en konfliktfylld värld av intertextualitet och som sådan en *öppen* [min kurs.] bok för läsning".²⁰⁹ Det finns i själva verket inget "entydigt empiriskt objekt" för empirismen att applicera sina metoder på.²¹⁰ Det kommer bli påtagligt i det följande hur väl denna syn på Bibeln, hämtad från Ricoeur, överensstämmer med densammes allmänna litteraturbegrepp och således hur nära teologins problem och möjligheter ligger litteraturvetenskapens. Bibelns instabilitet, bristen på ett entydigt objekt, bör i själva verket, varken enligt Kristensson Ugglå eller Ricoeur, betraktas som ett problem utan utgör snarare en möjlighet för det "teologiska tänkandet" att tänka mer.²¹¹ För att utnyttja denna möjlighet måste dock teologin "slå vakt om textens öppenhet och möjligheten av ständigt nya läsningar" snarare än att försöka bestämma texten och stänga den för kreativ

²⁰⁴ Kristensson Ugglå, 1994, s. 495.

²⁰⁵ Kristensson Ugglå, 1994, s. 487.

²⁰⁶ Jfr Kristensson Ugglå, 1994, s. 490, 492.

²⁰⁷ Gustaf Wingren enl. Kristensson Ugglå, 1994, s. 496.

²⁰⁸ Kristensson Ugglå, 1994, s. 482f

²⁰⁹ Kristensson Ugglå, 1994, s. 447f.

²¹⁰ Kristensson Ugglå, 1994, s. 482.

²¹¹ Jfr Kristensson Ugglå, 1994, s. 489.

läsning. ”En ensidig logisk analys som förlorat kontakten med källorna till språkets menings och identitetsbildande processer riskerar att leda det teologiska tänkandet allt längre in i en steril öken” skriver Kristensson Uggle.²¹² Denna ensidighet får dock heller inte slå över i sin motsats, det vill säga i rent kreativa tolkningar (vore sådana möjliga). Någon fullständig relativism är det inte tal om hos Kristensson Uggle. Varken teologin eller någon annan diskurs kan reduceras till en ren poetisk diskurs (en sådan kan i själva verket endast föreställas i ”teorin” och aldrig i samband med språk i bruk), men de poetiska aspekterna av teologins texter är de som ”’föder’ det teologiska tänkandet” enligt en sådan vetenskapsteori som Kristensson Uggle framlägger med hjälp av Ricœur.²¹³ Mångfalden i den teologiska diskursen förutsätter ett pluralistiskt angreppssätt. I detta kan man skönja det bejakande av krisen som jag, utifrån det perspektiv som denna avhandling anlägger, önskar tala om i större utsträckning än Kristensson Uggle. Bejakandet av en sådan pluralism kan med fördel spåras åtminstone tillbaka till den tyska hermeneutiken hos bland annat Wilhelm Dilthey, som, i strid mot ”positivistisk monism”, gör en för tänkandet grundläggande distinktion mellan ”generaliserande förklaringar (*Erklären*) och förståelsen av det individuella (*Verstehen*)” för att således ”etablera ett epistemologiskt brott mellan naturvetenskap och humanvetenskap”.²¹⁴ Pluralismen i denna dikotomiserade form, som betraktar dessa två slag av tänkande som diskreta entiteter, kan dock inte betraktas som produktiv enligt Ricœur.²¹⁵ Ricœurs hermeneutik är ingen ”enkel förståelsehermeneutik”; den ”utvecklar sin egenart som en kritisk hermeneutik genom sin ambition att aktivt inkorporera både förklarande och förstående moment i ett mer komplext och sammansatt tolkningsbegrepp”.²¹⁶ Tolkningens kritiska moment, förståelsen, grundas med andra ord, och finner själva sitt existensberättigande, i en konventionellt vetenskaplig, ”logiskt empiristisk”, ”positivistisk” eller vad än man önskar kalla den, förklaring som den står i en dialektisk relation – en relation av både identitet och skillnad – till. Först när man lärt sig reglerna kan

²¹² Kristensson Uggle, 1994, s. 490.

²¹³ Kristensson Uggle, 1994, s. 490. I det poetiska språket ryms i enl. Ricœur i själva verket en rikedom som varken teologin, filosofin eller, för den delen, naturvetenskapen kan klara sig utan (Jfr Kemp, 1973a, s. 66; Kristensson Uggle, 2011, s. 31). Nödvändigheten av denna typ av, enl. konventionen, bokstavliga diskurser att vända sig mot det poetiska språkets rikedom kommer att diskuteras i avhandlingens tredje kapitel.

²¹⁴ Kristensson Uggle, 1994, s. 498.

²¹⁵ Kristensson Uggle, 1994, s. 500.

²¹⁶ Kristensson Uggle, 1994, s. 500.

man bryta mot dem.²¹⁷ Det är enligt ett sådant mönster som man, med Ricœur, kan finna ett "ansvarigt tolkningsbegrepp" med, med min terminologi, en epistemologisk kris som sin förutsättning; en tolkning "bortom både objektivismens absoluta sanningsanspråk och en subjektivistisk relativism".²¹⁸ Denna epistemologiska dialektik, pluralismen, det vill säga krisen i en sådan konfiguration, kan istället för att betraktas som ett problem, förstås som en förutsättning för vetenskaper om objekt av det slag som både jag och Kristensson Uggle väljer att kalla "öppna".²¹⁹ Det handlar med andra ord om vetenskaperna om människan, hennes göromål och artefakter.

En tolkning som består av en kritik som fortgående gör sig påmind om sina empiristiska förutsättningar "intensifierar kommunikationen", enligt Kristensson Uggle, men driver den samtidigt till "bristningsgränsen".²²⁰ Enligt den uppfattning som jag kommer att utveckla här, att kunskap om litterära objekt endast kan underställas ofärdiga begrepp, är det på bristningsgränsen som dessa kan återfinnas. För god kommunikation är ett begreppsspråk grundat i intersubjektivitet en förutsättning, men någon intersubjektiv samsyn gällande sådana ofärdiga begrepp är inte möjlig, då vore de inte längre ofärdiga.²²¹ I detta skiljer sig Kristensson Uggles ricœurska teologi från min ricœurska litteraturvetenskap.²²² Strävan mot intersubjektiv acceptans är inte något som måste operationaliseras utan snarare begränsas när det kommer till att kommunicera det särskilda slag av kunskap som jag kommer visa att tolkningen av litteratur ger upphov till. Litteraturvetenskapen studerar den minst intersubjektiva formen för kommunikativt språk, litteraturen, och dess minsta enhet, metaforen, som de yttersta uttrycken för spänningen mellan det brukade språkets kommunikativa moment och dess samtidiga moment av bristande.

Nordin och A. Olsson, som båda kommer visa sig spela omfattande roller i denna avhandling, recenserar Kristensson Ugglas avhandling. I den följande diskussionen om båda recensionerna, har jag inte i första intresserat mig för kritiken av Kristensson Ugglas arbete, utan för Nordins och A. Olssons respektive förhållningssätt till Ricœurs hermeneutik.

²¹⁷ Jfr Kristensson Uggle, 1994, s. 560.

²¹⁸ Kristensson Uggle, 1994, s. 497, 509.

²¹⁹ Kristensson Uggle, 1994, s. 557.

²²⁰ Kristensson Uggle, 1994, s. 570.

²²¹ Däremot kan premisserna, de spänningsfält inom vilka dessa begrepp framträder som ofärdiga, redogöras för och kommuniceras.

²²² Jfr Kristensson Uggle, 1994, s. 484.

Nordins uppskattande recension lyfter fram den kommunikativa aspekten av Ricœurs tänkande som det framställs hos Kristensson Ugglå, men jag menar att Nordin betonar detta drag alltför ensidigt när han låter det representera Ricœurs tänkande i allmänhet.²²³ Ricœurs hermeneutik skiljer sig, vilket kommer bli tydligt i det följande, i allra högsta grad från de handboksmässiga tolkningsmetoder som har kommit att kallas hermeneutiska och kan inte med rätta låtas klä skott för ”strukkturalisters och poststrukkturalisters eldgivning” mot förståelser av språket som ett välsmort verktyg kommunikation.²²⁴ Nordin menar, utifrån exemplet historievetenskapen, att ”Ricœur alltför litet beaktat den historiska forskningens kritiska funktion” och påpekar att ”[d]en historiska forskningen handlar inte bara om att berätta utan om att underminera berättelser”.²²⁵ I och med detta försummar Nordin att lyfta fram det faktum att kommunikationen hos Ricœur och i enlighet med Kristensson Ugglå avhandlingstitel har sin hemvist på ”bristningsgränsen” – att den har karaktären av ett fortgående bristande, ett bristande i vardande – som jag finner vara mer relevant för att se Ricœurs egenart inom tolkningsteorins vidsträckta fält. Det kritiska moment som Nordin saknar finns redan inskrivet i Ricœurs betoning av ”berättandet” som av yttersta vikt för historieskrivningen, vilket Nordin förvisso lyfter fram men alltså inte uppmärksammar den kritiska potentialen i, och som samtidigt utgör just ett sådant ”humanistiskt minimum” som Fehrman saknar i den scientistiska källkritiska metod som Lönnroth önskar importera till litteraturvetenskapen i *Litteraturforskningens dilemma*. Det kritiska momentet i Ricœurs hermeneutik kommer i denna avhandlings tredje och fjärde kapitel att visas vara helt grundläggande för Ricœurs tänkande. Nordin begår således det misstag som Kristensson, i sin artikel ”Paul Ricoeur i tolkningarnas konflikt” i nämnda nummer av *Res Publica*, menar är representativt för receptionen av Ricœurs tänkande i Sverige. Där talar Kristensson om en ”närsynthet och perspektivlöshet som präglar stora delar av den svenska Ricœur-receptionen” och som kan härledas till att man, ofta ”[u]tifrån ett mycket litet material, ofta bestående endast av boken *Tolkningsteori*, har [...] gett sig på generella bedömningar av hela Ricœurs filosofi.”²²⁶ Nu vill jag inte hävda att denna brist

²²³ Svante Nordin, *Ricoeur på den svenska scenen* [recension av Bengt Kristensson Ugglå, *Kommunikation på bristningsgränsen. En studie i Paul Ricoeurs projekt*, Stockholm/Stehag 1994], i *Signum. Katolsk orientering om kyrka, kultur och samhälle*, vol. 20 9/10:1994, s. 301.

²²⁴ Nordin, 1994, s. 301.

²²⁵ Nordin, 1994, s. 302.

²²⁶ Kristensson, 1987a, s. 58.

på beläsenhet ligger till grund för Nordins ensidiga betonande av det kommunikativa draget och försummande av det kritiska draget i Ricœurs hermeneutik. Nordin refererar till Ricœur sin avhandling i teoretisk filosofi *Interpretation and Method* från 1978 och han verkar sedan dess, det framgår bland annat av recensionen, ha utvecklat denna bekantskap ytterligare allteftersom Ricœur fortsatt att publicera sig.²²⁷ Längre fram kommer jag att lyfta fram hur man genom en större bekantskap med *La Métaphore vive* specifikt kan råda bot på detta reduktiva drag i receptionen av Ricœur i Sverige, dess tendens till ensidiga läsningar. Där framträder nämligen en mer problematiserande syn på språkets kommunikativa förmåga, på dess förmåga till referens och sanning som direkt konstituerande för Ricœurs hermeneutik.

I A. Olssons recension av Kristensson Ugglas *Kommunikation på bristningsgränsen*, "Irrandet och hemkomsten", blir hans förhållningssätt till Ricœurs tänkande specifikt, mer framträdande än i *Den okända texten*.²²⁸ Redan i inledningen till A. Olssons recension får man dock en förvarning om att en lika reduktiv syn på Ricœurs tänkande är att vänta även där. Där sätter A. Olsson nämligen Ricœurs tänkande i relation till en, enligt honom, tidstypisk "egensinnig eklekticism" i filosofin efter Immanuel Kant, G.W.F. Hegel, Edmund Husserl och Martin Heidegger.²²⁹ Det är förvisso följdriktigt, i ljuset av den kritik av Ricœur som A. Olsson ställer fram i *Den okända texten*, att knyta Ricœur till den eklektiska tankeskolan. Endast utifrån en förståelse av Ricœur som eklektiker kan man hävda att hans modell "faller isär i två motstridiga delar". Detta är ju i sig ett kondensat av den gängse kritiken av eklekticismen sådan som den först formaliserades av tänkare som Victor Cousin. Inget skulle dock kunna vara mer främmande för Ricœur än detta. Ricœur skärskådar redan relativt tidigt i sitt författarskap eklekticismen och belyser dess naivitet och få har så konsekvent som han gjort upp med den i den filosofiska praktiken. Ricœur undviker i *La Métaphore vive* sorgfälligt varje ingivelse att falla till föga för den naiva metaepistemologi som betraktar de många teoretiska perspektivens harmoniska samvaro som möjlig och han kallar den, på ett annat ställe, en

²²⁷ Svante Nordin, *Interpretation and Method. Studies in the Explication of Literature*, Lund 1978, s. 92f.

²²⁸ Anders Olsson, "Irrandet och hemkomsten. Paul Ricœurs dialogiska förnuft", i *Göteborgs-Posten*, 1995-01-15.

²²⁹ A. Olsson, 1995.

”caricature of the dialectic” och därtill, ”of thought”.²³⁰ Men mer om dialektiken och karikatyren av den längre fram.

Kritiken av Ricœur i *Den okända texten* återkommer, om än i annan orddräkt, i A. Olssons recension. Han kritiserar bristen på ifrågasättande av Ricœurs tänkande i Kristensson Ugglas avhandling så: ”Inte heller går han in på de svårigheter Ricoeur har att förena struktur och mening, förklaring och förståelse i sin tolkningsmodell.”²³¹ Ricœurs modell ”faller isär”. Återigen finner man i A. Olssons kritik här, menar jag, en indikation på den lucka i den svenska Ricœur-receptionen som jag redan tidigare tagit upp och som jag i denna avhandlings tredje kapitel har för avsikt att fylla. Det är nämligen i tolkningen av metaforen som den teoretiseras i *La Métaphore vive*, som karaktären av den spänningsfyllda relationen mellan struktur och mening, förklaring och förståelse hos Ricoeur finner ett av sina huvudsakliga fundament. Det är i och med metaforen, i egenskap av ett motsägelsefullt bruk av språket, som modellen hålls samman i en spänningsfylld dialektisk relation och följaktligen där som denna relations karaktär framträder med störst klarhet. Där, i tolkningen av metaforen, framträder den spänningsfyllda, epistemologiskt krisande, sammanställningen av struktur och mening, förklaring och förståelse, ”teori” och ”praktik” som produktiv för tänkandet. Metaforen är i själva verket ett språkligt fenomen som visar fram sin komplexa karaktär av en kommunikation på bristningsgränsen och gör den till en dygd. Om Kristensson Ugglas avhandling ska kritiseras, är det inte för dess utgångspunkt i Ricœurs tänkande utan snarare för att inte i tillräckligt hög grad ha utnyttjat möjligheten att göra modellens sammanhängande klart genom att i högre grad vända sig till *La Métaphore vive* i den vetenskapsteoretiska framställningen.

Samtidigt är Kristensson Ugglas framställning otvetydigt klar vad gäller det faktum att det är det poetiska i de religiösa texterna, det vill säga metaforer, symboler och så vidare, som i den nya teologiska vetenskap som han teoretiserar måste tillvaratas och göra produktivt.²³² Läsaren har med andra ord endast att

²³⁰ Paul Ricœur, ”Consciousness and the Unconscious”, i förf:s *Conflict of Interpretation. Essays in Hermeneutics*, övers. Willis Domingo, red. Don Ihde, 2004 (1989), s. 115. (”caricature de la dialectique” (Paul Ricœur, ”Le Conscient et l’inconscient”, i förf:s *Le Conflit des interprétations. Essais d’herméneutique*, Paris 1969, s. 119)); Paul Ricœur, ”A Philosophical Interpretation of Freud”, i förf:s *Conflict of Interpretation. Essays in Hermeneutics*, övers. Willis Domingo, red. Don Ihde, 2004 (1989), s. 172. (”de la pensée” (Paul Ricœur, ”Une Interprétation philosophique de Freud”, i förf:s *Le Conflit des interprétations. Essais d’herméneutique*, Paris 1969, s. 176)).

²³¹ A. Olsson, 1995.

²³² Kristensson Ugglå, 1994, s. 486, 567 m.fl. ställen.

vända sig till den diskussion om *La Métaphore vive* som företas i ett tidigare skede av avhandlingen för att finna en fördjupad förståelse av innebörden av denna poetisering av det teologiska källmaterialet.²³³ Där framträder den grundläggande dialektiska sammanhållningen av Ricœurs modell, spänningen mellan semiotik och semantik, langue och parole i metaforen och följaktligen mellan förklaring och förståelse i tolkningen av det poetiska språket med större tydlighet. Samtidigt är Kristensson Ugglas framställning av det moment i Ricœurs *La Métaphore vive* där denna spänningsfyllda sammanhållnings möjlighet enligt mig framträder som tydligast, det moment till vilket denna möjlighet i metafortolkningen i själva verket kan härledas, det vill säga hans kritik av Beardsleys formalistiska metafor-teori, mycket begränsad.²³⁴ För att i efterhand avvärja Olssons kritik av Ricœur, som den framställs i både *Den okända texten* och i recensionen av Kristensson Ugglas avhandling, i egenskap av en hållning som alltså verkar prägla den svenska Ricœur-receptionen i allmänhet, lyfter jag i avhandlingens tredje kapitel fram Ricœurs kritik av formalismen, som representerad av Beardsley, i större omfattning.

Hos Palm finner man det till mitt mest närliggande förhållningssättet till krisen som jag har funnit inom den litteraturvetenskapliga ämnesdebatten. Detta är påtagligt i tidigare nämnda recension av T. Petterssons *Dolda principer*, men främst framträder det i antologiartikeln "Arte(f)akten" i *Teori och pedagogik* från 1997, i "Att tolka texten" i *Litteraturvetenskap* från 1998 och senare även i "Egenart, egenskaper, egenvärden" i *Litteraturens värden* från 2009 (om än där insatt i en mer omfattande teoretisk kontext) kommer Palms synsätt till uttryck.²³⁵ Det handlar i dessa fall om tre kortare texter, om mellan femton och trettio sidor vardera, det vill säga om texter med begränsade möjligheter, i förhållande till de som en avhandling erbjuder, att fördjupa och utveckla det hermeneutiska förhållningssättet till krisen. Därför finner jag denna närhet mellan Palms förhållningssätt och det i denna avhandling utvecklade vara oproblematiskt, ja rent av vara ett stöd för min egen studie. På grund av denna närhet kan den följande korta redogörelsen för Palms artiklar, i egenskap av tidigare forskning, i hög grad även betraktas som en orientering av perspektivet inför att denna avhandling ska ta sin egentliga början i följande kapitel.

²³³ Kristensson Ugcla, 1994, s. 383–403.

²³⁴ Kristensson Ugcla, 1994, s. 392f.

²³⁵ Anders Palm, "Egenart, egenskaper, egenvärden. Bidrag till en litterär värdeteori", i *Litteraturens värden*, red. Anders Mortensen, Stockholm/Stehag 2009.

”Arte(f)akten” är en av Palm utvecklad term med vilken han tillskriver det litterära objektet ett slags dubbelnatur. Å ena sidan är den litterära texten enligt Palm en artefakt – ”[d]en latinska etymologin talar ett tydligt språk om ’ars’, konst, som är fullgjord, fullbordad som ’fakt(um)’, perfekt particip-formen av ’facere’, göra” – såtillvida att den har en ”uppsättning odiskutabla, konventionellt beskrivbara egenskaper och basala innebörder som ger den identitet”.²³⁶ Verket som artefakt tar således formen av en bestämd och bestämbar helhet.²³⁷ Å andra sidan är den litterära texten en ”arteakt” såtillvida att den ”är i sitt blivande och vardande, betecknat av verbalsubstantivet ’akt’, av latinets ’agere’, handla”.²³⁸ Den litterära textens dubbelnatur består alltså enligt Palm av att den samtidigt har en statisk identitet av ”varande” och en dynamisk identitet av ”blivande”.²³⁹ Utifrån en sådan syn på litteraturvetenskapens objekt kan man dra vissa slutsatser om ämnets kris. Palm uppmärksammar den omfattande pluralism av teoretiska och metodiska perspektiv, till synes oförenliga, som ligger till grund för denna kris. Bäst beskriver han kanske sin syn på krisen i ”Att tolka texten”. ”Litteraturvetenskapen är en tolkningsvetenskap” inleder han här med att konstatera, och fortsätter lite längre fram:²⁴⁰

²³⁶ Anders Palm, ”Arte(f)akten. En formel för diktverkets ontologi”, i *Teori och pedagogik. I litteratur och mediestudier* (skriftserien Absalon. Skrifter utgivna vid litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, red. Birthe Sjöberg), Lund 1997, s. 45.

²³⁷ Denna aspekt av objektet kan dock endast i ”teorin” framträda i sin rena form (Palm, 1997, s. 46).

²³⁸ Palm, 1997, s. 47.

²³⁹ Palm, 1997, s. 47.

²⁴⁰ Anders Palm, ”Att tolka texten”, i *Litteraturvetenskap. En inledning*, red. Staffan Bergsten, (2:a reviderade och utvidgade utgåvan) Lund 2002 (1998), s. 189.

Aldrig i litteraturvetenskapens historia har tolkningarnas mängd, variation-srikedom och motsägelsefullhet varit så ofantlig som under de senaste femtio åren. Man har talat om "the age of interpretation", som då inbegriper hela det breda och konfliktladdade utbud av texttolkande metoder som har utvecklats i konsekvens med gamla och nya teorier och metoder: formalism, nykritik, strukturalism, ideologikritik, marxism, receptionsetetik, feminism, poststrukturalism, pragmatism, dekonstruktion, nyhistoricism och vad därefter kommer. Under var och en av dessa huvudrubriker i ämnets samtidshistoria har det bedrivits en forskning som haft en ny väg till textförståelse både som medel och mål för sin vetenskapliga verksamhet.²⁴¹

Palm menar alltså att krisen består i att en mångfald av olika, ibland direkt motstridiga teoretiska och metodiska perspektiv på litteraturen tävlar om herraväldet i litteraturvetenskapen. "I varje teori tycks en bestämd, men en avgränsad, idé om diktverkets ontologi ligga inkapslad."²⁴² Istället för att från en egen sådan "bestämd" och "avgränsad" position försöka avfärda samtliga andra perspektiv på det litterära objektet försöker Palm tänka sig ett mer övergripande förhållningssätt under vilket alla dessa perspektiv kan samlas, och härleda detta till det litteraturvetenskapliga objektets särart. "Diktens totala existensform förefaller vara permanent resistent mot varje enskild så kallad litteraturteori med totalitetsanspråk", skriver han.²⁴³ Ingen totalitär litteraturteori kan alltså beskriva ett sådant objekt eller föreslå ett lämpligt förhållningssätt till det. Vart vänder sig då Palm för att finna en icke-totalitär syn på det litterära objektet? Till den fenomenologiska hermeneutik som han kallar "ett ofrånkomligt alternativ" och specifikt till Ricœur vars insats på detta område han sammanfattar som "ovärderlig".²⁴⁴ Hos honom finner man en förståelse av verket som i "spänningsfältet mellan en statisk identitet och en dynamisk", eller som vad jag skulle kalla framträdande i spänningsfältet mellan ett avgränsande, helhetssökande moment och ett kontrasterande öppnande, kritiskt moment

²⁴¹ Palm, 2002, s. 191. Det är värt att uppmärksamma att Palm, till skillnad från t.ex. T. Pettersson, inte nämner hermeneutiken som ett av de många olika perspektiv vars oförenlighet ligger till grund för krisen. Palm menar att hermeneutiken erbjuder möjligheten till en mer övergripande förståelse av ämnets kris än vad varje enskilt av de övriga perspektiven gör. I detta är jag enig, vilket kommer att göras klart i det följande.

²⁴² Palm, 1997, s. 45.

²⁴³ Palm, 1997, s. 45.

²⁴⁴ Palm, 1997, s. 55.

inom ramen för samma tolkning.²⁴⁵ Vad skiljer då ett sådant objekt från det böjliga objektet hos T. Pettersson, som även det har både en statisk och en dynamisk aspekt? Det utgör ingen helhet. Det är ett öppet objekt som inte bara förenar oförenliga, ja rent av motsägande tolkningar, det är ett objekt som alltid, så länge det lever i den fortgående tolkningen, är både ”p och icke-p”. Men hur är ett sådant objekt möjligt? Att besvara denna fråga kräver en mer ingående framställning av Ricœurs teori om metaforen (och i förlängningen det litterära verket), det vill säga om metaforen, samt en mer ingående diskussion av det särskilda slag av dialektiskt tänkande som ett sådant objekt möjliggör och kräver. Till stor del kommer denna avhandling att ägnas en sådan framställning.

Hos Palm finner man början till ett svar på hans föregångare Fehrman uppmaning till sina samtida och efterkommande litteraturvetare, ställd i *Forskning i förvandling* cirka trettio år tidigare, att för att ”slå vakt om litteraturforskningens primära [...] roll att beskriva och tolka de litterära verken” försöka ”formulera en humanistisk basideologi, där människans estetiska behov erkänns och bejakas”.²⁴⁶

Hos T. Pettersson, Kristensson Uggle och Palm finner man alltså tre sätt att se på tolkning, och i förlängningen på litteraturvetenskapens kris, som båda, de senare mer än det första, kan sägas ligga nära det förhållningssätt som jag ämnar utveckla här. Men hur närvarande är det hermeneutiska perspektivet på krisen i debatten kring år 2000 i övrigt? Återigen vänder jag mig till *Tidskrift för litteraturvetenskap* för att försöka ge en bild av detta.

Under de första åren av 2000-talet får ämnesdebatten förnyad fart. Inte minst med anledning av att tidigare nämnda temanummer av *Tidskrift för litteraturvetenskap* med ämneskritisk inriktning kommer att utges under denna period. Debatten inleds effektivt med Johanssons artikel ”Till vad behövs litteraturvetenskap?” i det sista numret av tidskriften år 2000 och kommer att få relativt omfattande proportioner i dess därpå följande nummer. Artikelns titel, likt den på hans avhandling: *Avhandling i litteraturvetenskap* publicerad tre år senare,²⁴⁷ verkar avsedd att väcka debatt och han återför *något* av den energi som tillhörde 1970- och 1980-talets debattklimat då han snart går i polemik med två

²⁴⁵ Palm, 1997, s. 54.

²⁴⁶ Fehrman, 1972, s. 132.

²⁴⁷ Anders Johansson, *Avhandling i litteraturvetenskap. Adorno Deleuze och litteraturens möjligheter*, Göteborg 2003.

tongivande ämnesdebattörer, nämligen Anders Pettersson och Beata Agrell.²⁴⁸ Hos båda finner han, om än från bestämt olika perspektiv, ett kvardröjande positivistiskt vetenskapsideal, implicit i deras respektive grundantaganden, men samtidigt även tendenser till brott med ett sådant ideal.²⁴⁹ Tolkningen innebär enligt Agrell att ”gå in i ett slags dialog eller kanske dispyt” med texten och enligt A. Pettersson ”att satsa något av sin egen person”.²⁵⁰ Dessa tendenser är enligt Johansson anti-doxiska och det är denna egenskap hos tolkningen som han vill ta fasta på och renodla.²⁵¹ Denna ”kluvenhet”: mellan positivistiskt vetenskapsideal och strävan att gå utanför gränserna och tolka kreativt, menar Johansson genomsyrar tidens litteraturforskning.²⁵² Johansson framställer i sin artikel och utvecklar i sin avhandling, vilken kommer att diskuteras mer ingående i avhandlingens första kapitel, en syn på krisen som produktiv som i hög grad inspirerat mitt eget synsätt och redan från början legat till grund för formuleringen av detta projekt. Jag menar att Johansson vågar ställa den obekväma frågan: Vad är vetande om litteratur förutsatt rådande premisser? Och följaktligen frågan: Till vad behövs litteraturvetenskap? Våra respektive svar på dessa frågor skiljer sig dock åt. Där Johansson vill renodla det anti-doxiska spåret och söka en praktik som på ett mycket radikalt sätt bryter ned litteraturvetenskapens gränser, vill jag istället visa på produktiviteten i den ämnesinterna spänning som Johansson framställer så klart i sin artikel, det vill säga att litteraturvetenskapen redan är och kanske alltid, trots sina pretentioner på konventionell vetenskaplighet och trots, under vissa perioder, vällyckade försök att förtrycka den kreativa aspekten av interaktionen med litteratur, har varit en gränslös hermeneutisk vetenskap. Krisens kontinuerliga närvaro är i själva verket just ett tecken på detta.

Johansson får också svar på tal. A. Pettersson bemöter Johanssons artikel i ”Värden i litteratur och litteraturvetenskap” från 2001. A. Pettersson talar där om hur Johansson vill ”skjuta litteraturtolkningen i förgrunden bland

²⁴⁸ Anders Johansson, ”Till vad behövs litteraturvetenskap? Om en frågas frånvaro i svensk litteraturforskning”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:2000, s. 7.

²⁴⁹ Johansson, 2000, s. 8f.

²⁵⁰ Beata Agrell enl. Johansson, 2000, s. 8; Johansson, 2000, s. 8. Agrell var för övrigt tidigt ute med att använda Ricœur i sin avhandling från 1982 (Beata Agrell, *Frihet och fäkticitet. Om oordning, ordning, lydnad och frihet i Sven Delblancs roman Prästkappan. Hjältar, bragder, myter; läsare, läsakt text*, I, Göterborg 1982).

²⁵¹ Johansson, 2000, s. 10f.

²⁵² Johansson, 2000, s. 9.

litteraturvetarens uppgifter”.²⁵³ A. Pettersson menar förvisso själv att den hermeneutiska hållningen är av vikt i litteraturvetenskapen. Han är ”förtjust över mångfalden” av perspektiv inom ämnet men vill samtidigt plädera för vikten av att ”man upprätthåller traditionella vetenskapliga dygder som väl specificerade frågeställningar, omsorgsfullt val av material, ingående kännedom om forskningsobjektet, klarhet i språket, konsistent argumentation och tydlig redovisning av resultat”.²⁵⁴ Är det inte så att A. Pettersson därmed, till synes oberörd av Johanssons kritik, bekräftar dennes bild av litteraturvetenskapen som en paradoxal praktik? Förvisso är de vetenskapliga dygder som A. Pettersson ställer upp värda att skriva under på men om de inte samtidigt som de praktiseras också ifrågasätts, motverkar de just den typ av mångfald som A. Pettersson säger sig värna om och i synnerhet sådana perspektiv som till syvende och sist vill tänka de litterära verken såväl som vetenskapen om dem som öppna. ”För mig är litteraturtolkning/litteraturanals, litteraturhistoria och litteraturteori tre likvärdiga delar av litteraturvetenskapen och dessutom djupt beroende av varandra inbördes”, skriver A. Pettersson.²⁵⁵ Vad som saknas för att detta samspel och inbördes utbyte ska kunna komma till stånd hos A. Pettersson är, menar jag, en kritisk grundhållning som fortgående utmanar, utan att någonsin helt kunna avfärda de vetenskapliga dygder som A. Pettersson håller högst. För att den hermeneutiska position som A. Pettersson i övrigt explicit vill bejaka alls ska kunna existera är en sådan utveckling så vitt jag kan förstå nödvändig.²⁵⁶ Men en utpräglad anti-dialektisk hållning genomsyrar A. Petterssons inlägg. Hans ovilja att identifiera den egna positionen som dialektisk kommer kanske som tydligast till uttryck då han i artikeln ställer två enligt honom inkommensurabla sannings- och implicita litteraturbegrepp mot varandra: ”Antingen finns de här sanningarna i verken, och då är de tillgängliga för vanlig litteraturvetenskaplig analys. Eller också är de saker som litteraturvetaren subjektivt konstruerar, inspirerad av sin litteraturläsning.”²⁵⁷ A. Pettersson lyfter förvisso avslutningsvis i sin artikel fram omöjligheten i att någonsin nå en slutgiltig, av alla accepterad lösning på denna strid om litteraturvetenskapens grundläggande begrepp men

²⁵³ Anders Pettersson, ”Värden i litteratur och i litteraturvetenskap”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3:2001, s. 27.

²⁵⁴ A. Pettersson, 2001, s. 24.

²⁵⁵ A. Pettersson, 2001, s. 26.

²⁵⁶ En sådan önskan kommer till uttryck bl.a. hos A. Pettersson (A. Pettersson, 2001, s. 20, 31).

²⁵⁷ A. Pettersson, 2001, s. 28.

utvecklar aldrig något sätt att göra denna strid produktiv i sig.²⁵⁸ Till den tidigare, i min kritik av T. Pettersson aktualiserade, beskrivningen av plausibla tolkningar som *både* sanna och falska kan man med fördel lägga att de, från ett dialektiskt förhållningssätt som det i denna avhandling eftersökta, är *både* objektiva och subjektiva. Synen på sanning som antingen objektiv eller subjektiv bestrids med andra ord av hermeneutiken i den form som jag här ämnar lyfta fram och det är även därför som de traditionella vetenskapliga dygder som A. Pettersson bejaktar konstant måste utmanas, om än aldrig avskaffas, i det litteraturvetenskapliga arbetet.

Vinge utvecklar, när hon kommenterar Johanssons artikel i "Litteraturvetarens uppgift och ansvar" från 2001, i sin tur ett synsätt som i viss mån verkar acceptera ett sådant dialektiskt förhållningssätt. Litteraturvetaren måste enligt Vinge erkänna det "personliga engagemang som Johansson förespråkar" men måste samtidigt "bygga sina värderingar på en grund av djup beläsenhet och röra sig över vida kunskapshorisonter".²⁵⁹ Vinges framställning bär mindre drag av antingen-eller-tänkande och en större öppenhet för både-och-tänkande än vad A. Petterssons gör men har i sin korthet inte någon möjlighet att utveckla sin ståndpunkt i dessa frågor. Klart är att Vinge är sympatiskt inställd till Johanssons ambition.²⁶⁰ Men frågan hur den dialektiska position som här impliceras kommer att påverka kunskapsbegreppet i sig, vad kunskap om litteratur, som den produceras i en sådan dialektisk vetenskap, kommer att ha för karaktärsdrag varken ställs eller besvaras. Det är svaret på denna fråga som jag söker och en början till ett sådant svar finner man i Johanssons *Avhandling i litteraturvetenskap*, vilken jag som sagt kommer att undersöka i detalj längre fram. Men först, åter till undersökningen av hermeneutikens närvaro i debatten kring år 2000.

Hermeneutiska perspektiv och förhållningssätt till ämnet, av olika omfattning och slag, kommer där till uttryck på flera ställen. I det nummer av *Tidskrift för litteraturvetenskap* som inleder debatten är denna närvaro förvisso begränsad. Intressant nog finner man explicita hermeneutiska tankegångar främst i litteratursociologen Johan Svedjedals artikel "Utanför marginalen", men implicit, vilket gjorts klart i det föregående, vill jag hävda att de även präglar

²⁵⁸ A. Pettersson, 2001, s. 32.

²⁵⁹ Louise Vinge, "Litteraturens uppgift och ansvar", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 52.

²⁶⁰ Vinge, 2001, s. 55.

Johanssons inledande inlägg i grunden.²⁶¹ I det därpå följande debattnumret av *Tidskrift för litteraturvetenskap* från 2001 är ett hermeneutiskt perspektiv endast marginellt närvarande. Man finner i Anders Tyrbergs artikel "Estetik och etik" förvisso en explicit ricœursk syn på jaget och en i någon mening (om än inte min) hermeneutisk syn på texten.²⁶² I U-B Lagerroths artikel "Intermedialitet" impliceras ett förhållningssätt till krisen likt det jag här ämnar föreslå om än utifrån ett, förvisso inte orelaterat men i viss mån annat, intermedialt perspektiv.²⁶³ Tydligast framträder dock hållningar som liknar den jag intar till ämnet och dess kris i *Tidskrift för litteraturvetenskaps* konferensnummer från 2002. Här finner man en sådan hållning på en metanivå, i Thomas Götselius artikel "Den teoretiska texten", där han föreslår en läsning av Teorin "som varken är ressentimentets eller försvarstalets".²⁶⁴ Agrell skriver inledningsvis i sin artikel "Teori och läsning" fram den hermeneutiska position som föranleds av att "det specifika undersökningsobjektet konstrueras i läsningen, även om den historiska *texten* är given från början".²⁶⁵ Agrell refererar dessutom till den tidigare diskuterade Palm och hans arte(f)akt-begrepp, samt till Iser och Jauß.²⁶⁶ Hættner Aurelius framställer i sin tur i "Begreppsscheman och skepticism" en tanke om språkssystemets öppenhet, det vill säga om språkhandlingars återverkan på det system ur vilka de kommer till uttryck, som i grova drag överensstämmer med det hermeneutiska synsätt som jag ämnar lyfta fram.²⁶⁷ Hennes kritik av den poststrukturalistiskt anstrukna satsen "det finns ingen säker kunskap" som meningslös: "för att bevisa satsen måste man ju kunna visa att den är sann" är i själva verket en variant av den tidigare omtalade helhetsproblematik som den moderna (själv-)kritiska hermeneutiken försöker förhålla sig till.²⁶⁸

²⁶¹ Johan Svedjedal, "Utanför marginalen", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4: 2000, s. 55f.

²⁶² Anders Tyrberg, "Estetik och etik. Kommunikation och läsarposition", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 22f.

²⁶³ Ulla-Britta Lagerroth, "Intermedialitet. Ett forskningsområde på frammarsch och en utmaning för litteraturvetenskapen", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 32.

²⁶⁴ Götselius, s. 22.

²⁶⁵ Beata Agrell, "Teori och läsning. Till frågan om den teoretiska praktiken", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:2002, s. 37.

²⁶⁶ Agrell, s. 38, 42.

²⁶⁷ Hættner Aurelius, 2002, s. 73.

²⁶⁸ Hættner Aurelius, 2002, s. 74. Detta kommer att göras tydligt i den kommande diskussionen om Agambens, Vattimos och Ricœurs hermeneutiker.

Ulf Olsson talar, sist men inte minst, i sin artikel "Teorins delning" om den tilltagande graden av teoretisering av den för ämnet helt centrala litteraturtolkningen samt om förgivettagandet av den i litteraturvetenskapen. Jag gör i denna avhandling gemensamt syfte med U. Olsson såtillvida att jag, likt honom, ämnar försöka "klyva identiteten" hos den framtvingade, enligt U. Olsson "hermeneutiska", gemenskap som är litteraturvetenskapen.²⁶⁹ Det vill säga att jag, likt U. Olsson, ämnar göra upp med dess okritiska, eklektiska pluralism. Jag menar dock, vilket vid det här laget nog är klart, att möjligheten till detta redan finns inom ramen av en sådan självkritisk hermeneutisk Teori som jag ämnar lyfta fram här och att denna Teori alltså i hög grad överensstämmer med det typ av tänkande som U. Olsson efterfrågar. Den beskrivning av hermeneutiken som U. Olsson utgår ifrån hämtas i första hand från E. Lagerroths här tidigare uppmärksammade introduktion av densamma (och intressant nog nämns även Palm, som enligt mig inte kan placeras i samma fack), och är således inte representativ för hermeneutiken i sin utvecklade form.²⁷⁰ "[L]itteraturvetenskapen kan förstå sig själv bara i en kritik av sig själv. Litteraturvetenskapen är den falska helhet, den identitet, vilken teorin har till uppgift att dela", skriver U. Olsson.²⁷¹ Han skriver även: "Den dialektiska relationen mellan teori och praktik" är nödvändig för att en "klyvande" vetenskap om litteratur ska bli möjlig; att teorin "måste ingå i praxis men utan att påtvingas en praktik" och detsamma gäller rimligen för det omvända förhållandet om denna dialektiska relation ska kunna upprätthållas.²⁷² Detta

²⁶⁹ Ulf Olsson, "Teorins delning. En kritik av den hermeneutiska gemenskapen", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2002:4, s. 88f.

²⁷⁰ U. Olsson, s. 80, 89.

²⁷¹ U. Olsson, s. 90.

²⁷² U. Olsson, s. 89. Mellan de två citaten gör U. Olsson ett enligt mig otillbörligt språng mellan två av de tre teoribegrepp (Teori och "teori") som jag i det föregående har försökt att skilja åt. Jag menar förvisso att skillnaden mellan, å ena sidan, Teori och empirism i den mellanepistemologiska krisen på den vetenskapsteoretiska nivån och, å andra sidan, "teori" och "praktik" i den inomepistemologiska kris som präglar varje enskilt epistemologiskt perspektiv, inte så stort som man först kan tro. Klyftan mellan krisen på dessa två nivåer är ingen avgrund. Jag vill istället, med stöd hos Johansson, framhålla, vilket även det kommer att göras klart i det följande, att krisen som den framträder på den vetenskapsteoretiska nivån, mellan Teori och empirism, i själva verket kan spåras direkt till den mer grundläggande motstridighet, mellan "teori" och "praktik", som präglar varje enskilt epistemologiskt perspektiv, samt att närheten mellan dessa två moment hos krisen här impliceras i U. Olssons framställning. U. Olsson verkar dock, i och med detta "språng", mena att empirism och "praktik" i sig är mycket näraliggande företeelser och så även Teori och "teori" (Jfr U. Olsson, s. 80, 83). Om detta är jag alltså inte lika övertygad.

ämna jag visa: Den fortgående kritiska, dynamiska (kris-)situation i vilken vetenskapen om litteratur enligt U. Olsson blir möjlig, kan, trots hans hävdande av motsatsen, beskrivas som hermeneutisk. Den dialektiska förståelse av relationen mellan "teori" och "*praktik*" som U. Olsson sympatiserar med, den position som jag kallar den kritiska hermeneutiska, har utvecklats, kanske till störst fulländning om än inte utan problem, av samma forskare som inledde ämnesdebatten kring millennieskiftet, nämligen av Johansson i hans *Avhandling i litteraturvetenskap* vilken, som sagt, kommer att diskuteras ingående i följande kapitel.²⁷³

Vinge konstaterar i sin tidigare aktualiserade kommentar till Johanssons artikel att "'tolkningen' har stått i centrum för det litteraturvetenskapliga arbetet sedan årtionden" och jag menar att det nu är tid för att låta den inta sin rättmätiga helt centrala plats i krisdiskussionen.²⁷⁴ Efter den hos Melberg (Holmgren och Holm) kortfattade diskussionen om hermeneutiken, som en av de många perspektiven samlande dialektisk litteraturvetenskaplig vetenskapsteori i "Hermeneutik på svenska", menar jag att diskussionen om litteraturvetenskapen lämnat ett mycket relevant perspektiv bakom sig innan det hunnit utvecklas tillfullo.²⁷⁵ Med hjälp av ett sådant perspektiv kan ett

²⁷³ Ordet praktik kommer i det följande att användas dels i den bestämda bemärkelsen av ett görande, i motsättning tänkande dvs. "teori", och kommer i dessa fall att skrivas inom citattecken: "praktik". En sådan uppdelning mellan rent görande och rent tänkande är i själva verket omöjligt. "Praktik" och "teori" är direkt motsägande men samtidigt av varandra ömsesidigt beroende nödvändiga moment i varje aspekt av den mänskliga interaktionen med empiriska objekt, men på en "teoretisk", abstrakt nivå är distinktionen nödvändig just för att göra den faktiska omöjligheten av en sådan distinktion klar. I övriga fall, när praktik i mer allmän mening, dvs. en praktik som i själva verket är ett amalgam av "teori" och "praktik", avses utelämnas citattecken kring ordet. En mening skulle med denna terminologi i åtanke i värsta fall kunna se ut som följer: Den litteraturvetenskapliga praktik som jag här undersöker är både "praktisk" och "teoretisk".

²⁷⁴ Vinge, 2001, s. 52.

²⁷⁵ Den framställning som redan året efter görs i *Hermeneutik. En antologi*, för vilken bland annat Melberg är redaktör, är präglad av en förenklad förståelse av Ricœurs hermeneutik som inte var närvarande i "Hermeneutik på svenska" och som drastiskt reducerar dess förtjänstfullhet som vetenskapsteori för den krisande litteraturvetenskapen. I antologin kommer Ricœurs hermeneutik att framträda som en form av sådant helhetstänkande som, med A. Olssons (en annan av antologins redaktörer) kritik av hermeneutiken (tio år senare i *Den okända texten*), lyfts fram som en av dess största svagheter. Man finner en sådan syn på Ricœur t.ex. i den essä av Kittang som inleder antologin, när han talar om en slutgiltig syntes mellan förklaring och förståelse hos Ricœur (Atle Kittang, "Hermeneutikk og litteraturvitenskap", i *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977, s. 46). Man finner det även antytt när A. Olsson lyfter fram "försoning" som huvudmotivet i Ricœurs författarskap (Anders Olsson, "Fenomenologi och hermeneutik", i *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell,

vetenskapsteoretiskt förhållningssätt som Johanssons, som tar krisen som utgångspunkt och försöker föreställa sig den som produktiv, utvecklas och grundas i litteraturvetenskapens, enligt bland annat Vinge, mest grundläggande aktivitet: litteraturtolkningen. I någon mening griper denna avhandling tag där Melberg lämnade Ricœur, det vill säga i "Hermeneutik på svenska", och kommer till detta att foga yngre hermeneutiska teorier, som från självkritiska positioner gör upp med de brister som bland annat A. Olsson lyft fram hos hermeneutiken i allmänhet. Men främst avser jag att visa på hur Ricœurs hermeneutik, som den kommer till uttryck i *La Métaphore vive*, i hög grad redan gör upp med dessa brister.

Det hermeneutiska perspektivet har visats vara närvarande, implicit och explicit, på många ställen i debatten. Det torde vara ett perspektiv som ett stort antal ämnesutövare är bekanta med och som det framstår som att många accepterat som grundförutsättning för studiet av litteratur. Det ytterligare steg av fördjupad reflektion som erbjuds här, för att med hjälp av hermeneutiken kunna betrakta krisen, inte bara som ett acceptabelt tillstånd, utan som ett produktivt villkor för litteraturvetenskapen torde, trots de i vissa fall ganska radikala nyförståelser av begrepp som tolkning, kunskap, sanning, verklighet och språk som denna fördjupade reflektion förutsätter, därmed inte vara omöjlig för ämnets krishärdade utövare att inspireras av.

Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977, s. 67). Man finner även hos Holmgren, som ansvarar för den huvudsakliga introduktionen av Ricœurs tänkande i antologin, ett betonde av att texten genom tolkningen "fullbordas [min kurs.] som diskurs" (Ola Holmgren, "Språkfilosofi och texthermeneutik hos Paul Ricoeur", i *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977, s. 133). Detta kan man dock, enligt min förståelse av Ricœur, endast hävda om man betraktar den diskurs i vilken texten fullbordas genom tolkningen som en öppen, aldrig avslutad eller hel, företeelse. Dvs. om man betraktar fullbordandet som ett fullbordande av ett öppnande av texten (samtidigt är denna föreställning om ett fullbordande överhuvudtaget problematisk i förhållande Ricœur hos vilken inte heller objektets öppenhet är radikal, eller fullständig utan begränsad). Jag menar att den förståelse av Ricœurs hermeneutik i *Hermeneutik. En antologi* som impliceras på dessa ställen är reduktiv såtillvida att den inte kan upprätthållas i ljuset av Ricœurs kanske viktigaste verk, *La Métaphore vive*. Jag menar vidare att dessa redogörelser för Ricœurs tänkande mycket väl kan betraktas som uttryck för den "närsynthet" som Kristensson tillskriver den svenska Ricœur-receptionen och som han menar beror bl.a. på att man i den utgått från ett alltför begränsat urval av Ricœurs verk (Kristensson, 1987a, s. 58, 60f). Jag menar dock att denna reduktiva tendens i receptionen av Ricœur i Sverige kan tillskrivas det faktum att man inte tillräckligt uppmärksammat Ricœurs *La Métaphore vive* specifikt och underlätit att behandla den som den nyckeltext den är för att förstå Ricœurs hermeneutik i allmänhet. Jag menar följaktligen att ett fördjupat studium av *La Métaphore vive* specifikt möjliggör en uppgörelse med denna reduktiva tendens i den svenska receptionen av Ricœur och det är också delvis det som jag ämnar göra i avhandlingens tredje kapitel.

Direkt härpå kommer, inom ramen för inledningen, en kortare genomgång av avhandlingens upplägg och beskrivning av dess metod att följa, därefter tar dess första kapitel vid. I och med detta kommer den ämneskritiska diskussion som inletts här i inledningen att fortsättas, men på ett väsentligen annat sätt. I avhandlingens första kapitel kommer jag, istället för den breda och ytliga exposé över en typ av tänkandes roll i ämnesutvecklingen som här erbjudits, att gå på djupet med fyra specifika ämneskritiska verk från senare tid, samtliga tillkomna under den period som följer på ämnesdebatten omkring år 2000. Detta i ett försök att framställa krisens aktuella specificitet.

Övergripande disposition, metod, formalia och formella överväganden

Avhandlingens första kapitel riktar blicken mot krisen i en specifik form och söker dess begrepp. Där undersöks i huvudsak fyra tongivande ämneskritiska verk som aktualiserar krisen inom litteraturvetenskapen och föreslår mer eller mindre olika lösningar på den. Utifrån dessa olika perspektiv på krisen ämnar jag utveckla och precisera det krisbegrepp som sedan kommer att omsättas i den fortsatta avhandlingen. Gemensamt för de fyra huvudtexterna är dock att de, likt denna avhandling, har ett vetenskapsteoretiskt snarare än ett vetenskaps-sociologiskt perspektiv på krisen, och kapitlet ämnar i första hand att försöka ringa in krisens vetenskapsteoretiska specificitet. Krisen framträder i kapitlet som en strid mellan å ena sidan en förment empiristisk litteraturvetenskaplig vetenskapssyn som man kan kalla konventionellt vetenskaplig, å andra sidan en Teoretisk, kritisk, vetenskapssyn inom litteraturvetenskapen. Samtidigt formulerar detta kapitel en problemställning. Båda de stridande parterna kan i själva verket framställa giltiga argument för sin respektive ståndpunkt, båda perspektiv framstår således som nödvändiga moment i interaktionen med litterära objekt. Denna motsägelse har ännu inte kunnat lösas utan på sin höjd ignoreras och krisen dröjer sig därför kvar, den omfattande ämnesdebatten under det senaste halvsekllet till trots. Ett förhållningssätt har inte vunnit över det andra i den ämneskritiska diskussionen och någon överenskommelse om litteraturvetenskapens epistemologiska grundantaganden har inte kunnat upprättas. En vetenskap inom vilken utövarna inte kan komma överens om sitt objekts grundläggande natur kan enligt flera av de ämneskritiska verk som jag undersöker omöjligen kallas en vetenskap. Tillståndet av kvardröjande oförlöst kris utmanar alltså litteraturvetenskapens existensberättigande som vetenskap.

Avhandlingens grundläggande frågeställning kan i ljuset av en sådan problemformulering te sig alltför självklar att ställa och alltför banal. Men hur självklart det än kan framstå att pröva vad man kan åstadkomma genom att istället för att försöka avfärda eller ignorera krisen ta den som utgångspunkt, genom att försöka föreställa sig vad en väg *genom* krisen kan erbjuda, så är det mitt intryck att detta gjorts i alltför liten utsträckning. I hermeneutiken finner man en möjlighet till sådant tänkande, men hermeneutiken dras, som A. Olsson visar, med sina egna problem.

I avhandlingens andra kapitel kommer hermeneutiken att lyftas fram som en möjlighet att tänka litteraturvetenskapens kris som intern och nödvändig för dess vetenskaplighet, snarare än som en brist hos den. Kapitlet är uppbyggt kring analyser av tre litteraturvetenskapliga praktiker. Dessa analyser är inte i första hand kritiska diskussioner av dessa texter, utan observerande, identifierande och bejakande av en viss typ av drag som kan kopplas till krisen, som gör dem till uttryck för den, och sedan vidarekopplas till en viss typ av hermeneutik som visar hur krisen kan förstås som produktiv. Snarare än att endast undersöka metatext i form av till exempel recensioner, sakkunnigutlåtanden, inledningar, teori- och metodkapitel, vilket är det gängse ämneskritiska tillvägagångssättet, har det från första början varit en viktig utgångspunkt för detta projekt att undersöka hur den faktiska interaktionen med litterära texter kan se ut i litteraturvetenskapen. Därmed har jag även försökt undvika att låta metatexter styra mig i analyserna. Om man vill säga något om vad som faktiskt går att göra i litteraturvetenskapen och inte endast om vad litteraturvetenskaplig forskning säger sig göra, så är detta en förutsättning. Samtidigt blir detta slag av studium, som söker en praktik bortom den hävdade, explicita, av praktiska skäl begränsad till ett förhållandevis litet material. Det är ett krävande hermeneutiskt arbete att undersöka hur explicita teoretiska och metodiska ställningstaganden förhåller sig till, alltid endast implicita och ibland rent av dolda, praktiker. På grund av det ringa antalet primärtexter för detta analyskapitel omöjliggörs även de generella slag av slutsatser som den konventionella typen av ämneskritik, med sitt mer omfattande och syntetiserande angreppssätt, kan komma fram till. Sådana ämneskritiska studier, och detta gäller inte minst de som jag undersöker i det första kapitlet, är dock i allmänhet mycket grundliga och genomför den uppgift de åtagit sig med stor omsorg. Det finns med andra ord ingen anledning att avfärda de resultat som de studier av vad litteraturvetare hävdar att de gör kommer fram till, eller att försöka producera dem ånyo. Men det finns anledning att ställa sådana studiers resultat i relation till de som en studie av vad som faktiskt görs, om än endast i ett fåtal litteraturvetenskapliga praktiker, kommer fram till. Det vill säga att ställa dem i relation till vad som faktiskt *kan* göras med

de medel som står litteraturvetaren till buds. Analyserna i det andra kapitlet fyller delvis en sådan funktion. Genom att spåra krisen, som lyfts fram som en allmän företeelse i det första kapitlet, i sina enskilda uttryck i faktiska litteraturvetenskapliga praktiker kommer den att framstå i en annan dager: som ett tillstånd som delar många egenskaper med hermeneutikens utgångspunkter. Det som framträder i mina analyser av litteraturvetenskapens kris i praktikerna är i själva verket några olika sätt att interagera med litterära verk som på mer eller mindre uppenbara sätt i någon mening kan kallas hermeneutiska, visas ha hermeneutiska tendenser eller kanske snarare kan visas vara produktiva med hjälp av en hermeneutisk förklaringsmodell. I kapitlet kommer flera olika specifika teorier om tolkning att aktualiseras och diskuteras, men inget klart begrepp om hermeneutiken kommer där till stånd. I kapitlet vägs hela tiden hermeneutikens möjligheter att lösa den uppgift som här ställts den, det vill säga att förklara hur krisen i litteraturvetenskapen kan förstås som dess produktiva villkor, mot de potentiella problemen med en sådan förklaringsmodell. Snarare än som en framställning av en specifik hermeneutisk teori kan kapitlet ses som en tvekande rörelse mellan ett hermeneutikbegrepp och ett annat. I denna rörelse framträder alltså inget klart begrepp om, men väl en bild av tolkningen som ett verktyg för krisens produktivitet.

Först i det tredje kapitlet kommer ett sådant hermeneutiskt förhållningssätt att ges specificitet och dess produktivitet beläggas. Kapitlet utgörs av en grundlig presentation av Ricœurs *La Métaphore vive* och dess syfte är dubbelt. Utöver att uppfylla avhandlingens huvudsyfte, att finna en vetenskapsteoretisk möjlighet till att betrakta krisen i litteraturvetenskapen som produktiv, ska kapitlet också kunna fungera som en fristående introduktion till detta verk, som är en av den moderna hermeneutikens viktigaste texter. Behovet av en sådan introduktion i den svenska litteraturvetenskapliga kontexten har påvisats i det föregående. Det är dock viktigt att redan här betona att *La Métaphore vive* inte är någon direkt framställning av en hermeneutisk vetenskapsteori för litteraturvetenskapen, utan i första hand framställer en teori om litterära verk, det vill säga en teori om sådana objekt som den krisande litteraturvetenskapen studerar, och först i andra hand framställer en teori om tolkning av sådana verk. Men dessa teorier utgör tillsammans, menar jag, två moment i en mer omfattande allmän Teori, som jag här ämnar föreslå som en möjlig vetenskapsteori för den krisande litteraturvetenskapen. Det litterära verket framställs hos Ricœur som ett krisande, mångtydigt, obestämbart, ontologiskt tvivlande och dynamiskt objekt, som endast kan framträda i sin fulla rikedom i och med en, i sin tur, lika krisande tolkning. Verk och tolkning är förutsättningar för varandra enligt Ricœur. Varje verk är också en tolkning. Genom introduktionen av Ricœurs Teori i

avhandlingens tredje kapitel kommer litteraturvetenskapens kris att härledas till det objekt som denna vetenskap ämnar studera – ett objekt som i sin rikedom inte bara är öppet för perspektiv av väsentligen olika slag utan förutsätter flera, epistemologiskt väsensskilda, perspektiv för att framträda – och en tolkningsteori som visar hur en medveten dialektisk sammanställning av dessa perspektiv – en krisande tolkning som motsvarar det krisande objektet – att framläggas. Om varje vetenskap kräver att dess aktörer är överens om sitt gemensamma objekts grundläggande natur, låter Ricœurs teori om det litterära verket som i sig krisande litteraturvetenskapens kris framträda som ett produktivt tillstånd, väl motsvarande sitt objekt. Följaktligen blir det också möjligt att betrakta den Teori – ett amalgam av verkteori och tolkningsteori – som Ricœur lägger fram i *La Métaphore vive* som en generell vetenskapsteori för litteraturvetenskapen enligt vilken dess kris kommer att framträda som ett produktivt tillstånd – en vetenskapsteori som gör det möjligt att tänka litteraturvetenskapen som enad *i och med* den epistemologiska oenighet om både teori och metod som präglat den under åtminstone det senaste halvsekle. Här ligger även svaret på frågan varför jag koncentrerar mig uteslutande på litteraturvetenskapen, istället för att tala om humanioras kris i stort. Det är helt enkelt så att frågan om krisens eventuella produktivitet blir mest påträngande i förhållande till det vetenskapliga studiet av litterära objekt. Efter detta finns det däremot inget som hindrar att någon, för att undersöka om det resonemang som förs här angående litteraturvetenskapen även kan gälla för humaniora i stort, ställer och försöker besvara följdfrågan: I vilken mån är de andra humanistiska vetenskapernas objekt "litterära"?

Ytterligare ett villkor som torde gälla för varje vetenskap är att den leder till kunskap, men vad kan man veta om ett objekt av sådant slag? Avslutningsvis, i det tredje kapitlet, diskuteras denna fråga. Där kommer kunskapen om det litterära verket att lyftas fram som kunskapen om och samtidigt erfarenheten av det ständigt nya. Det är en sådan kunskapsersfarenhet och erfarenhetskunskap som produceras i tolkning enligt de hermeneutiska premisser som denna avhandling ställer upp. Det litterära språket erbjuder, i sin obestämdhet och dynamik, en möjlighet till det konventionella, bestämmande, begreppsliga och formaliserade språket att tala om det nya och för dess tolkare att tänka det nya och är därför en nödvändighet för allt tänkande och alla yttranden om objekt i vardande. Språket i allmänhet visar sig i Ricœurs Teori, i den grad det ämnar säga något om något (vilket gäller för allt språk i bruk), ha en poetisk eller litterär aspekt. Detta innebär inte att alla texter borde kallas litterära, men väl att alla yttranden, även det konventionellt vetenskapliga slag av texter som försöker dölja det bakom ett formaliserat begreppsspråk, har en litterär aspekt. Det litterära har alltså en roll att spela i vetenskapen, att erbjuda en kunskapsersfarenhet och

erfarenhetskunskap om det som är i vardande, om det studerade objektet som nedsänkt i tidens kontinuum. Men vad innebär Ricœurs hermeneutik för vetenskapen om det litterära, vad blir litteraturvetenskapens uppgift från det hermeneutiska förhållningssätt som gör krisen produktiv?

I avhandlingens fjärde kapitel skrivs Ricœurs Teori, som en litteraturvetenskaplig vetenskapsteori genom vilken krisen kan förstås som produktiv, in i den litteraturvetenskapliga kontext som i dess föregående kapitel för en stund lämnats därhän och dess direkta relevans för den krisande litteraturvetenskapen görs explicit. I ljuset av Ricœurs hermeneutik, enligt vilken krisen präglar varje aspekt av interaktionen med litterära objekt, från objektet självt till den kunskap som kan göras om det, framträder en möjlig uppgift för den krisande litteraturvetenskapen. Nämligen att i en poetisk-filosofisk ansträngning fortgående tänka det nya, att studera mänskliga artefakter och därmed även den talande, skrivande och tolkande människan kritiskt, som i vardande, som ständigt (genom sitt tolkande) stadd i tillblivelse, eller med andra ord: att hålla tolkningen oavslutad. Fortsatt visar jag hur hon för detta ändamål endast, har vad jag tentativt har valt att kalla ofärdiga begrepp, att tillgå. Kapitlet avslutas därefter med en självkritik.

Avslutningsvis är det på sin plats att säga något om avhandlingens formella överväganden och formalia. Vad gäller det förra så har, förvisso med en kliché men väl i enlighet med den ricœurska hermeneutik som här ska framläggas, vägen varit målet för denna avhandling. Jag har följaktligen i texten strävat efter att i så stor utsträckning som möjligt bevara den begreppsutvecklande form som allt tänkande om objekt inledningsvis måste ta. Snarare än att, genom en förvanskande eller reduktiv redigeringsprocess som tvingas ta sin utgångspunkt i studiens uppnådda resultat för att dölja varje drag av process, försöka klä mina tankar i en rent begreppslig form, har jag försökt att sätta processen i centrum för framställningen. Snarare önskar jag att läsaren ska betrakta denna rörelse i avhandlingen som en rörelse *från* ett krisbegrepp, *från* ett hermeneutikbegrepp och *från* en förställning om vad litteraturvetenskap bör göra, än som en framställning av bestämda nya begrepp om dessa saker. Denna negativa, kritiska rörelse *från* något bestämt, ämnets formaliserade uppfattningar om dessa företeelser, och dess försök att gå *genom* något obestämt och obestämbart, dessa företeelser som de faktiskt föreligger i sin irreducibla rikedom, kommer dock till stånd genom en i hög grad affirmativ och bejakande tolkningspraktik. Som jag tidigare konstaterat är den affirmativa hållningen, i en kontext präglad av skepsis och misstänkliggörande, kritisk. Dessa tillvägagångssätt, den kritiska rörelsen från det bestämda med hjälp av en affirmativ hållning, riskerar att ha en förbryllande effekt på läsaren som jag med denna reflektion hoppas kunna lindra

något. Tålmod kommer dock fortsatt att vara en nödvändig dygd hos den läsare som vill ta del av den tankeprocess och utveckling av ett tänkande som avhandlingen framställer. Det närmande till begrepp som i avhandlingens sista två kapitel sedan prövas är ett tentativt sådant, såtillvida att det föresätter att man överhuvudtaget önskar betrakta krisen som ett produktivt villkor för litteraturvetenskapen, vilket jag förvisso menar är mer eller mindre nödvändigt, och tvekande såtillvida att det endast ämnar ställa upp möjliga premisser, utan att hävda någon nödvändighet av just dessa premisser, för en krisens produktivitet. En sådan svag begreppslighet finner jag i mina analyser vara karaktäristisk för sådana praktiker i vilka krisen kommer till uttryck och min avhandlings begränsade begreppslighet, eller kanske snarare ovilja till begrepp, är i någon mening att betrakta som en spegling av detta förhållande i ämnets metavetenskap.

Sist, vad gäller formalia, så är det av vikt att lyfta fram att jag, med läsbarheten som ledstjärna, undviker referenser i parenteser i den löpande texten. Istället använder jag mig av fotnoter. Det är även för läsbarhetens skull som jag i löpande text i första hand använder mig av svenska översättningar (förutom när det gäller engelska originaltexter eller, med få undantag, sådana som ursprungligen är författade på andra skandinaviska språk än svenska), i de fall sådana står till buds, i andra hand av engelska översättningar och i tredje hand översätter på egen hand till svenska.²⁷⁶ Citaten återges dock genomgående, i de fall det gäller franska, tyska eller italienska texter som citeras i svensk översättning i brödtexten, på originalspråk i noter. I noterna har jag även angett eventuella avvikelser från originalet i översättningen i de fall som de är av någon avgörande betydelse i den nya kontexten. I de fall då citat står inom citat i översatta texter går jag, förutsatt att citatet inom citatet är hämtat från texter som jag själv fördjupat mig i, för att notapparaten ska bli så konsekvent som möjligt, till originaltexten för citatet på originalspråk. I övriga fall återger jag citatet som det står i primärtexten. I löpande text citerar jag genomgående enligt svensk praxis, men i utlyfta citat har den praxis som tillhör det citerade språket fått råda. Spärrade fraser eller ord i källorna har i min återgivning genomgående kursiverats.

²⁷⁶ Från denna princip undantas dock vissa fall när endast delar av ett verk finns i svensk översättning. Detta gäller t.ex. när jag refererar till Hegels inledning till estetikföreläsningarna. Denna inledning finns översatt till svenska, men, eftersom jag även refererar till andra ställen i estetiken, har jag i det löpande konsekvent valt att referera till den engelska översättningen (G.W.F. Hegel, *Inledning till estetiken*, övers. Sven-Olov Wallenstein, Göteborg 2005. G.W.F. Hegel, *Hegel's Aesthetics. Lectures on Fine Art*, I, övers. T.M. Knox, Oxford/New York 1975, s. 1–90).

Fortsatt är det viktigt att påpeka att franska och italienska verk har lästs i engelska eller svenska översättningar när sådana funnits att tillgå, om än med stöd i originalutgåvorna. Anledningen till detta är att mina kunskaper i franska och italienska helt enkelt är för begränsade för att göra texter på dessa språk rättvisa. Detta är givetvis ett problem. Det finns dock förmildrande omständigheter vad gäller det verk som måste betraktas som avhandlingens viktigaste och mest refererade: Ricœurs *La Métaphore vive*. Ricœur levde och verkade mellan åren 1970 och 1985 i första hand i USA. Där undervisade han vid Divinity School, University of Chicago och skrev samtidigt flera av sina viktigaste verk, däribland *La Métaphore vive*, som också vilar med ett ben i den anglo-saxiska språkfilosofin. Han hade därmed mycket goda förutsättningar att bidra till formandet av den amerikanska receptionen av sitt tänkande. Klart är att han varit direkt delaktig i framställningen av manuset till Robert Czernys, Kathleen McLaughlins and John Costellos engelska översättning av verket.²⁷⁷ I fallet *La métaphor vive* har översättaren dessutom haft tillgång till Ricœurs manuskript i vilket han själv haft möjlighet att korrigera fel som han funnit i den första franska utgåvan.²⁷⁸ Den engelska översättningen är alltså i någon mening även en av författaren reviderad utgåva. Detta är dock inte enbart en styrka, utan även ett problem. Inte minst för att det innebär en risk för svårigheter i samband med återgivningen av citaten på originalspråk i noterna, vid de tillfällen när den engelska och den franska texten inte överensstämmer. Ett problem som förvisso visat sig vara av mindre omfattning än jag först föreställt mig att det skulle vara.²⁷⁹ I de få fall där avvikelser mellan översättningar värda att anmärka har påträffats har jag med största möjliga omsorg om det aktuella verkets andemening diskuterat dessa avvikelser i noten.

²⁷⁷ Robert Czerny, "Translator's Introduction", i Paul Ricœur, *The Rule of Metaphor. The Creation of Meaning in Language* (skriftserien Routledge Classics), övers. Robert Czerny, Kathleen McLaughlin och John Costello, (ny utgåva) London/New York 2003 (1977), s. ix.

²⁷⁸ Czerny, s. viii.

²⁷⁹ I själva verket har jag, i motsättning till vad jag fått intrycket av att vara den allmänna synen på den engelska översättningen av *La Métaphore vive*, funnit avvikelserna mellan original och översättning vara relativt små i jämförelse med dem mellan övriga verk på främmande språk som jag har arbetat med här och deras översättningar. Grunden till att översättningen av *La Métaphore vive* i allmänhet verkar vara ganska illa sedd ligger kanske snarare i den anmärkningsvärt bristfälliga översättningen av verkets titel till *The Rule of Metaphor*, som i själva verket implicerar motsatsen till den livfullhet hos metaforen som originaltiteln lyfter fram, än i översättningen av verket i sig.

I övrigt gällande noternas uppbyggnad samt citat, hänvisningar och referenslista har jag med få undantag utgått från de regler och förslag som ges i *Lathund för doktorander och uppsatsförfattare*.²⁸⁰

²⁸⁰ Eric Johannesson och Marie-Christine Skuncke, *Lathund för doktorander och uppsatsförfattare*, (3:e reviderade utgåvan) Uppsala 1994 (1985).

I. Problemfältets avgränsning.

Litteraturvetenskapens epistemologiska kris

Inledning

I detta kapitel ska den epistemologiska krisens begrepp, som i avhandlingens inledning används intuitivt, utvecklas och få en klarare bestämning. Utifrån samtida ämneskritiska texter presenterar jag här ett allmänt utbrett teori- och metodpluralistiskt förhållningssätt inom litteraturvetenskapen. En pluralism som kommer till uttryck i form av en eklekticism, det vill säga en föreställd harmoni av perspektiv, både inom enskilda forskares arbeten men även i form av en ämnesövergripande och allmänt accepterande (åtminstone inte avvisande) hållning till de många perspektivens samvaro i litteraturvetenskapen. Denna accepterade pluralism anses dock av företrädare för en utbredd ämneskritisk ståndpunkt vara hämmande för litteraturvetenskapens förmåga att producera kunskap om sitt objekt. I själva verket bygger de många perspektiv som till synes samsas i litteraturvetenskapen på väsensskilda epistemologiska grundantaganden och varje föreställd harmoni dem emellan kan således endast betraktas som en illusion. Enligt en sådan ämneskritisk hållning försätter pluralismen litteraturvetenskapen i kris. Detta kapitel ämnar framställa krisens specificitet och därmed även formulera det problem som denna avhandling tar som utgångspunkt i sitt sökande efter ett vetenskapsteoretiskt förhållningssätt enligt vilket krisen kan förstås som produktiv. Genom en kritik av kritiken pekar jag här ut en väg mot ett sådant förhållningssätt.

Urval

Litteraturvetenskapen har, som avhandlingens inledning visat, en lång historia av metastudier, ämneshistoriska studier och vetenskapskritik och det är i en sådan tradition som denna avhandling skriver in sig. För att göra en uppfattning om den samtida synen på ämnets kris och de problem som den för med sig och placera in mitt projekt i diskussionen om denna kris har jag i detta kapitel valt att mer ingående undersöka fyra ämneshistoriska, eller kanske snarare ämneskritiska, verk av senare datum. Det handlar om Johanssons *Avhandling i litteraturvetenskap* från 2003; Michael Gustavssons "Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976–1995" i *Universitetsämne i brytningstider. Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1974–1995* från 2005; Hanne-Lore Anderssons *Doxa & debatt. Litteraturvetenskap runt sekelskiftet 2000* från 2008; Nordins *Humaniora i Sverige* från samma år.²⁸¹ Av flera anledningar har jag funnit dessa vara särskilt lämpliga att gå i dialog med på vägen fram till det krisbegrepp som sedan kommer att omsättas i den fortsatta diskussionen om krisens eventuella produktivitet.

Generellt gällande urvalet kan man säga att det har varit av vikt att författarna till de fyra huvudverken är litteraturvetare eller, vilket gäller i Nordins fall, i alla fall har litteraturvetenskaplig bakgrund. Det är en i grunden litteraturvetenskaplig situation, starkt knuten till vetenskapliga försök att studera just litterära objekt, men som i och för sig måste sägas ha implikationer även för humaniora i stort såväl som för andra vetenskapsfält, som jag ämnar undersöka och diskutera. Diskussionen kommer i vissa fall att kompletteras med ytterligare metavetenskapliga perspektiv, det vill säga att även andra ämneshistoriska, ämneskritiska, vetenskapsteoretiska och filosofiska texter kommer att aktualiseras. De fyra arbeten som nämnts här kommer dock att stå i centrum för detta kapitel.

Den relativt begränsade spridningen vad gäller verkens publikationstillfällen, samtliga alltså publicerade inom loppet av sex år under 2000-talets första decennium, och deras i stort sett gemensamma studieobjekt, litteraturvetenskapens utveckling från 1960-talet och framåt, vilket även är den mest relevanta perioden i sammanhanget här, ligger även det till grund för valet av

²⁸¹ Michael Gustavsson, "Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976–1995", i *Universitetsämne i brytningstider. Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1974–1995* (skriftserien Historia litterarum, nr. 25), red. Bengt Landgren, Uppsala 2005; Hanne-Lore Andersson, *Doxa & debatt. Litteraturvetenskap runt sekelskiftet 2000*, Göteborg/Stockholm 2008.

dem.²⁸² Trots denna enhetlighet i förhållningssätt och undersökningsobjekt är deras resultat nämligen olika och ibland rent av motsägande. Inte minst vad gäller den litteraturvetenskapliga krisens omfattning och verkan och, kanske än viktigare, gällande hermeneutikens roll i den krissituation som samtliga verk diskuterar, är detta ett faktum. Denna brist på samsyn inom ämneskritiken, trots verkens i hög grad gemensamma ansatser, får krisen att med än större tydlighet framträda som en period av kunskapsteoretisk mångfald. Endast genom en fördjupad förståelse av den epistemologiska krisens specificitet, är det möjligt att utveckla en syn på den som produktiv. Denna möjlighet erbjuder dessa fyra texter tillsammans i sina olikheter och detta ligger följaktligen till grund för urvalet av dem.

Om texterna

I det följande ger jag en kort, allmän introduktion av de fyra huvudtexterna. I *Doxa & debatt* granskar Andersson ett stort material bestående av olika slag av metatexter inom och kommentarer till litteraturvetenskapen,²⁸³ detta med avsikt att klargöra vad som är doxa inom litteraturvetenskapen omkring år 2000.²⁸⁴ Andersson beskriver inledningsvis hur hon började sina studier i litteraturvetenskapen under tidigt 1970-tal och hur hon, när hon återvänder på 1990-talet upplever att tiden, "all ny teori till trots", verkar ha stått stilla "samtidigt som det hela tiden talades om litteraturämnets stora förändringar".²⁸⁵ Denna syn på ämnet kommer att visa sig bjärt kontrastera mot den som åtminstone två av de övriga tre studierna aktualiserar. En diskussion om Anderssons avhandling får inleda kapitlet av den anledningen att hennes framställning i högre grad och på ett mer ingående sätt är deskriptiv av sakernas tillstånd, snarare än kritisk till dem.

Detta gäller bland annat Nordins *Humaniora i Sverige*, publicerad samma år som Anderssons studie. Nordin tar där ett bredare grepp än Andersson, bland annat då hans ambition är att göra en historik över tillståndet hos humaniora i stort. Dock låter han de "humanistiska discipliner som [han] genom självsyn är bäst förtrogen med (idéhistoria, filosofi, litteraturvetenskap, historia) [...] spela

²⁸² Nordins studie är indelad i tre huvudkapitel varav det första, "Framväxt", börjar på 1800-talet men jag förhåller mig i huvudsak till dess andra huvudkapitel, "Guldålder", och dess tredje, "Kris", som i grova drag undersöker perioden från tidigt 1900-tal och framåt (Nordin, 2008).

²⁸³ Andersson, s. 40.

²⁸⁴ Andersson, s. 24.

²⁸⁵ Andersson, s. 7.

en dominerande roll”.²⁸⁶ Nordin finner att svensk humaniora sedan 1800-talet genomgått två faser och gått in i en tredje, en framväxtfas präglad av idealism, en ”guldålder” präglad av konsensus kring humanioras epistemologiska grundantaganden och avslutningsvis en ännu rådande ”kris” präglad av antagonism mellan två vetenskapliga paradig, ett empiristiskt och ett som är kritiskt till empirismens epistemologiska grundvalar. Materialet för att kunna genomföra en studie av sådan omfattning som Nordins är självfallet mycket stort. Han fördjupar sig i källor av många slag för att ge sin bild av humanioras historiska utveckling. Vetenskapliga monografier, teoriintroducerande och teoretiska verk samsas med inlägg från både svensk och utländsk ämnesdebatt. Samtidigt tillskrivs även de iakttagelser han själv gjort under sin utbildning och karriär, gällande smått och stort, stor betydelse i Nordins framställning.

Den tredje huvudtexten i min undersökning, Gustavssons ”Litteraturteorins expansion”, ingår i en antologi om litteraturundervisningen vid svenska universitet 1947–1995. Hans studie inriktar sig på en begränsad del av denna tidsperiod för att undersöka vad han kallar den ”moderna teorins” inträde på den svenska litteraturvetenskapliga scenen.²⁸⁷ En period som i grova drag överensstämmer med den som denna avhandling i första hand intresserar sig för. Gustavssons första urvalskriterium begränsar materialet till avhandlingar, dels för att antologin i vilken hans text publiceras är inriktad på utbildningen inom litteraturvetenskapen och inte i första hand på litteraturforskningen, dels för att han menar att doktorander i högre grad än seniora forskare är exponerade ”för ämnets trender och nyorienteringar”.²⁸⁸ Således kan man med fördel få syn på hur den ”moderna teorin” i sina olika former först träder in i det litteraturvetenskapliga fältet genom att undersöka just avhandlingar. Vad som gäller för ”modern teori” bestäms hos Gustavsson inledningsvis genom en formell temporal avgränsning. Genom att dra två, till synes, godtyckliga streck i historien, ett vid 1975 och ett vid 1995, fastställs ett urvalskriterium.²⁸⁹ Den ”moderna teorin” är helt enkelt den som introduceras under perioden mellan dessa årtal. Avgränsningen av den ”moderna teorin” från övriga perspektiv inom litteraturvetenskapen är i detta inledande skede alltså formell, men kommer, allteftersom Gustavssons undersökning utvecklas, att tillskrivas mer och mer innehåll och i praktiken att innebära det som här kallats Teori, vilket för övrigt

²⁸⁶ Nordin, 2008, s. 7.

²⁸⁷ Gustavsson, s. 452f.

²⁸⁸ Gustavsson, s. 452.

²⁸⁹ Gustavsson, s. 452f.

också är den innebörd som Nordin tillskriver ordet när han talar om teori i allmänna ordalag.²⁹⁰ Vad som, med Andersson och även med Nordin, kallas en "strid" inom ämnet,²⁹¹ mellan ett äldre empiristiskt forskningsideal och Teorin, kommer att bli påtaglig även i Gustavssons studie och allteftersom den utvecklas kommer de stridande parterna att definieras med allt större tydlighet. Således kommer striden, som kommer till uttryck i och med krisen, parallellt att framträda med allt större specificitet hos honom.

Johansson i sin tur är inte ointresserad av striden mellan empirism och Teori, men härleder den till en mer grundläggande och allmängiltig motstridighet mellan "praktik" och "teori" som för honom blir krisens signum. Johanssons framställning är endast till en del historisk. Den är i första hand en uppgörelse med konventionell litteraturforskning och dess mest optimerade form av förmedling: avhandlingen, som han menar begränsar den akademiska litteraturtolkningens potential. Den konventionella avhandlingsform som Johansson vänder sig mot präglas enligt honom av "[t]ron på möjligheten att fullständigt utreda något, att föra en undersökning till ett naturligt slut, föreställningen om att det finns begränsade ämnen och ett vetenskapligt sätt" och han frågar i förlängningen "måste inte varenda litteraturvetenskaplig avhandling förhålla sig till, och helst underkasta sig, de antagandena?"²⁹² Denna fråga kan hans avhandling i sin helhet betraktas som ett omfattande och utdraget, nekande svar på. Han är skeptisk till de grundantaganden som han menar att den konventionella litteraturvetenskapen bygger på och försöker hitta ett sätt att förhålla sig till litteratur som kan bryta ned de gränser för tänkandet som han menar att dessa grundantaganden upprättat. En till synes radikal hållning mot vilken en bejakande hållning till avhandlingsgenrens ramar hos till exempel Gustavsson kan ställas: "En doktorsavhandling bör följa en gängse vetenskaplig mall, med angivande av syfte och metod, teoretiska *utgångspunkter* till de

²⁹⁰ Denna tilltagande upptagenhet hos Gustavsson vid "den moderna teorins" innehåll, vid frågor om dess epistemologiska grundvalar och dess plats i litteraturvetenskapen, har påvisats även av Andersson som konstaterar att Gustavsson återkommande kommer in "på frågan om normen för vetenskapligt skrivande" (Andersson, s. 124). Jag menar att man därmed kan hävda att Gustavssons tal om "modern teori" i själva verket avser just Teori. Detsamma gäller för Nordins allmänna tal om teori då det framgår att det är just teorier som står i motsättning till den traditionella litteraturvetenskapens epistemologiska grundantaganden, som är explicit eller implicit kritiska av dessa grundantaganden, som blir relevanta för dem. Således uppfyller även de teorier som Nordin i första hand talar om kraven för att betraktas som Teorier i den bemärkelse som framställts här.

²⁹¹ Andersson, s. 202; Nordin, 2008, s. 137.

²⁹² Johansson, 2003, s. 7.

metoder som *tillämpas*, referenser och källor, underbyggda resonemang, bestyrkta teser eller slutsatser osv. – dvs. en metodik som i allt väsentligt bygger på den empiristiska vetenskapssynen.”²⁹³ Vad är då relevant hos Johanssons avhandling i detta sammanhang? Jo, för att uppnå den gränssprängande antidoxiska tolkningen och bryta med den litteraturvetenskapliga avhandlingsgenrens begränsningar ämnar han utnyttja, snarare än eliminera den spänning som krisen innebär. Johansson laborerar med en till synes mycket liknande spänning som Nordin och Gustavsson. Även Johansson tecknar ämnets sena historia och bekräftar närvaron av en strid inom det mellan två parter som han benämner ”teori” respektive ”praktik”. Medan de tre övriga ämneshistorikerna i detta kapitel föreställer sig endera förhållningssättets nödvändiga dominans och slutgiltiga seger i den strid som utgör krisen är Johanssons förhållningssätt till den dock ett annat. Han uppfattar i viss mån konflikten på samma sätt som de övriga, men söker till skillnad från dem ett sätt att tänka genom den, att gå vidare med konflikten som förutsättning.²⁹⁴ För att kunna göra detta måste han även tänka krisen som något mer grundläggande, för att inte säga allmänmänskligt. Skillnaden mellan den strid mellan empirism och Teori som Nordin och Gustavsson föreställer och Johanssons mellan ”praktik” och ”teori” är att den förra manifesterar sig som en konflikt *mellan* tolkningar och den senare som en konflikt inom tolkningen av litterära verk. Hos Johansson flyttar, så att säga, krisen in och blir essentiell för relationen mellan verk och läsande subjekt. Det vill säga att inom varje sätt att förhålla sig till ett litterärt verk, empiriskt eller Teoretiskt, står en mer grundläggande strid mellan ”praktik” och ”teori”. Mer om detta senare. Vad som ytterligare med fördel kan betonas inledningsvis är den skillnad som föreligger mellan Gustavssons begrepp ”modern teori” (här Teori) och begreppet ”teori” som Johansson framställer. I detta avseende är alltså Teorin såväl som empirismen både ”praktiska” och ”teoretiska” verksamheter.

Johansson bejaktar konflikten mellan Teoretiska och empiriska förhållningssätt i litteraturvetenskapen och hans avhandling är även i sig ett exempel på en pluralistisk praktik. Han finner i kritiken, till vilken det Teoretiska litteraturstudiet brukar förpassas av empiristerna, en för litteraturvetaren avundsvärd förmåga att röra sig mellan verk och verklighet, att ”använda” litteraturen och ”göra den viktig”.²⁹⁵ Ambitionen att knyta denna förmåga till

²⁹³ Gustavsson, s. 539.

²⁹⁴ Johansson, 2003, s. 27.

²⁹⁵ Johansson, 2003, s. 14.

litteraturvetenskapen och att göra spänningen mellan, å ena sidan, Teori och, å andra sidan, det som hos Johansson kallas "vetenskap" – som i grova drag överensstämmer med den doxiska litteraturvetenskaplighet som här, i enlighet med Nordins terminologi, kommer att kallas empirism – produktiv delar jag med honom. För Johansson är dock den kris som Nordin och Gustavsson härleder till en konflikt *mellan* väsensskilda epistemologiska utgångspunkter endast ett uttryck för en mer grundläggande konflikt. En konflikt *inom* varje enskilt perspektiv på litteraturvetenskapens objekt såväl som på sin verklighet i allmänhet, nämligen den epistemologiska konflikten mellan "teori" och "praktik".²⁹⁶ Men mer om denna mer grundläggande konflikt senare.

Av de fyra verk som huvudsakligen studeras i detta kapitel är Johanssons det som syftesmässigt ligger närmast mitt eget. För att utveckla ett produktivt förhållningssätt till krisen vänder sig Johansson i första hand till Theodor W. Adorno och Gilles Deleuze, som han ställer vid sidan av varandra och jämför med avseende på både överensstämmelser och skillnader.²⁹⁷ Jag å min sida vänder mig till hermeneutiken och Ricoeur för att lyfta fram och visa på den produktivitet som krisen redan innebär. I detta föreligger den grundläggande skillnaden mellan mitt och Johanssons arbete: medan Johanssons förhållningssätt till litteraturvetenskapen främst är skeptiskt och, med en krisande pluralistisk praktik, försöker identifiera litteraturvetenskapens gränser för att därefter visa på ett sätt att *överskrida* dem, är mitt i första hand affirmativt. Jag är intresserad av vad man, med krisen som den kommer till uttryck i litteraturvetenskapens faktiska praktiker som förutsättning, kan göra och vad som görs *inom* ramen för det vi kallar och har kallat litteraturvetenskap,²⁹⁸ av för tänkandet produktiva krismoment *inom* litteraturvetenskapen som vi redan känner den, men som förvisso, genom ökad medvetenhet och reflektion, kanske skulle kunna förstärkas.

²⁹⁶ Johanssons avhandling är alltså inte enbart en lämplig källa för den teoretiska diskussionen här, utan även ett exempel på den typ vetenskaplig pluralism, på den kris vars produktivitet denna avhandling ämnar undersöka. Genom en analys av Johanssons pluralism kan man med fördel exemplifiera den pluralistiska hållning som han, och jag, företräder och visa på dess verkan.

²⁹⁷ Johansson, 2003, s. 28.

²⁹⁸ Johansson, 2003, s. 14, 27.

Disposition

De fyra huvudverken kommer här inte att aktualiseras i någon kronologisk ordning, varken vad gäller deras publikationsdatum eller den tidsperiod de studerar. Kapitlet är i första hand tematiskt och inte historiskt disponerat. Det följer, i kontrast till avhandlingens inledning, inte ämnets historiska utveckling utan försöker snarare framställa en generell struktur i det samtida litteraturvetenskapliga kristänkandet. Genom att låta de fyra huvudverk som här tas upp kontextualisera varandra kan denna struktur göras synlig.

Kapitlet ämnar ge en bild av litteraturvetenskapens epistemologiska kris från flera perspektiv; att kartlägga olika moment i dessa samt att avslutningsvis peka ut en väg mot *en* möjlig förståelse av krisen som produktiv. Med hjälp av Anderssons avhandling, i egenskap av en i högre grad än de övriga verken deskriptiv framställning av krisen snarare än en kritisk, kommer en inledande förståelse av litteraturvetenskapen som en verksamhet rik på perspektiv, samt den konflikt som kan uppstå när de många perspektiven inte är förenliga, att exemplifieras. Den epistemologiska perspektivrikedom som Andersson finner prägla litteraturvetenskapen, dess pluralism, kommer sedan att teoretiseras och problematiseras med hjälp av Gustavsson som visar att pluralismen förvisso, i fall då de många perspektiven utgår från samma epistemologiska grundantaganden, kan vara funktionell, men att situationen i allmänhet inte är sådan. I dessa fall blir pluralismen enligt honom istället icke-funktionell och problematisk. Pluralismens problem och möjligheter kommer därefter att belysas genom ett exempel.

Johanssons avhandling är utpräglad pluralistisk, men passar varken in på beskrivningen av funktionell eller icke-funktionell pluralism hos Gustavsson. Johansson aktualiserar istället en tredje typ av pluralism, en relation mellan epistemologiska perspektiv som gör motsägelserna mellan dem till en dygd, närmare bestämt en dialektisk relation. Det är klart att sådana relationer från ett gustavssonskt perspektiv ska betraktas som problematiska och detta synsätt får stöd av Nordin. I det följande lyfts det förment empiristiska förhållningssätt som Nordin och Gustavsson förespråkar som det mest vetenskapliga och minst motsägelsefulla fram och ges konkretion, såväl som det Teoretiska förhållningssätt som de menar är den sanna, empiristiska vetenskapens fiende i en strid om herraväldet över litteraturvetenskapen. En sådan strid, mellan till synes inkommensurabla motparter, ligger enligt Gustavsson och Nordin till grund för litteraturvetenskapens kris, och deras syn på krisen, utifrån det empiristiska vetenskapliga förhållningssättet, utvecklas i det följande. Därefter kommer denna förståelse att kritiseras. I och med Teorins inträde på den litteratur-

vetenskapliga scenen kommer också en väsentligen annan förståelse av krisen att göras möjlig. Med hjälp av Johansson kommer krisen att härledas till en mer grundläggande nivå, till en motsättning mellan ”praktik” och ”teori” inom varje enskild ståndpunkt, den vetenskapliga empiristiska likaväl som den Teoretiska. Efter Teorins månghövdade kritik av den empiristiska vetenskapssynen kan krisen inte längre förstås som något som kan avvärjas, som man genom att renodla *ett* epistemologiskt perspektiv skulle kunna undvika. Om de litteraturbegrepp som Teorin erbjuder och det – från dem väsensskilda – litteraturbegrepp som den förment vetenskapliga empirismen erbjuder ska kunna hållas för giltiga inom en och samma litteraturvetenskap, måste krisen betraktas som ett grundläggande villkor för litteraturvetenskapen. Johansson visas här erbjuda en möjlighet att förstå krisen, konflikten mellan epistemologiska perspektiv, som produktiv för tänkandet. Det dialektiska förhållningssätt som han etablerar i den egna praktiken lyfts av honom fram som ett väsentligen nytt sätt att tolka litteratur utifrån de förutsättningar som krisen erbjuder. Det är, som sagt, också möjligheten till ett dialektiskt förhållningssätt, ett förhållningssätt med krisen som förutsättning och som produktivt villkor som jag vill undersöka. Dock menar jag, till skillnad från Johansson, att ett sådant förhållningssätt inte behöver sökas utanför litteraturvetenskapens ramar. Jag menar och kommer i följande kapitel att visa, att studiet av litteratur i allmänhet, under en stor del av sin långa historia, har präglats av kris och under långa perioder också arbetat med krisen som förutsättning. Det vill säga att mångfalden av epistemologiska perspektiv under en mycket längre tid än vad Nordin och Gustavsson hävdar, varit en nödvändig aspekt av studiet av litterära objekt, om än förtryckt och osynliggjord under perioder såsom den som Nordin beskriver som empirismens ”guldår”. Den moderna hermeneutiken, filosofisk såväl som metodisk, målar en relativt entydig bild av tolkningens historia som just epistemologiskt krisande och det är också till de möjligheter till interaktion med litteratur, till tolkning, som hermeneutiken erbjuder som jag avslutningsvis vänder mig i detta kapitel. Där slår jag in på det hermeneutiska spår som avhandlingen därefter fortsatt kommer att följa.

Om mångfalden av perspektiv i litteraturvetenskapen

Autonomt och heteronomt litteraturbegrepp. En konflikt om litteraturvetenskapens objekt

Andersson identifierar i *Doxa & debatt* en konflikt i litteraturvetenskapen omkring år 2000 mellan vad man skulle kunna kalla ett smalt respektive ett brett litteraturbegrepp. Hon lyfter fram hur litteratur, till exempel med Bengt Landgren, definieras som "konstnärligt organiserade texter", det vill säga som texter som låter sig studeras "som autonoma litterära texter".²⁹⁹ Det är, om man vänder sig direkt till Landgrens artikel, klart att han står för denna hållning men det bör sägas att han inte framhåller den så dogmatiskt som det riskerar att framstå i Anderssons framställning. Landgren beskriver hur han gärna lyssnar

intresserat på dem som vill studera texten som författarens eller läsarens eller samhällets text. Jag lyssnar eftertänksamt och tålmodigt också på dem som insisterar på att texten är det undermedvetnas text [...]. Men jag lyssnar på dem blott så länge de inte gör gällande att texten *bara* [...] kan vara det eller detta. Alla sådana exklusivitetsanspråk, all sådan dogmatik som utesluter andra perspektiv skrämmer mig.³⁰⁰

Trots dess i övrigt polemiska ton, finner man i Landgrens artikel alltså en inställning allmänt sympatisk till andra perspektiv på litteraturen, en antidogmatik som bejaktar pluralismen. Denna eklekticism kommer här att visas vara representativ för litteraturvetenskapens (ofta intuitiva) vetenskapsteoretiska förhållningssätt i stort. Landgrens framlyftande av "autonoma litterära texter" som litteraturideal implicerar dock en hypotetisk motparts hållning som Landgren i sin anti-dogmatik må acceptera, men som är väsensskild från det litteraturideal som han själv framställer. Det vill säga en hållning som tänker det litterära verket som heteronomt och gränslöst.³⁰¹

²⁹⁹ Bengt Landgren enl. Andersson, s. 66f.

³⁰⁰ Bengt Landgren, "Vad är en litterär text?", i *Litteraturvetenskap. En inledning*, red. Staffan Bergsten, (2:a reviderade och utvidgade utgåvan) Lund 2002 (1998), s. 30f.

³⁰¹ En sådan gränslöshets natur kommer att preciseras längre fram i en diskussion av olika sätt att definiera intertextualitet.

I och med detta sidoställande impliceras ett spänningsfält implicit i den av Landgren bejakade pluralismen, ett spänningsfält som utgör själva spelplanen för en konflikt mellan ett smalt, autonomt och avgränsande respektive ett brett, heteronomt och öppnande litteraturbegrepp inom litteraturvetenskapen. Denna konflikt får så ligga till grund för Anderssons sökande efter de ofta implicita reglerna för litteratururval inom litteraturvetenskaplig forskning, det vill säga för hennes sökande efter det vedertagna och dominanta litteraturbegreppet inom litteraturvetenskapen. Genom att gå igenom en stor mängd ytterligare metavetenskapliga litteraturvetenskapliga texter visar hon hur det heteronoma litteraturbegreppet är det marginaliserade inom litteraturvetenskapen, att autonomt och heteronomt litteraturbegrepp båda är närvarande men att det förre är förhärskande, är doxa, det vill säga grundläggande för en "vetenskaplighet" som kan accepteras utan att ifrågasättas.³⁰²

Det autonoma litteraturbegreppet är alltså det som enligt Andersson i första hand styr vilka texter den litteraturvetenskapliga forskningen väljer att undersöka, samtidigt som det utmanas av ett heteronomt litteraturbegrepp med vilket det inte är kompatibelt. Det är inte orimligt att betrakta denna oenighet om objektets mest grundläggande egenskaper som en av grunderna till litteraturvetenskapens kris. Litteraturvetenskapens kris kan spåras till en mängd konflikter som delar denna grundläggande motsättnings allmänna premisser och Anderssons studie stannar inte heller vid litteraturvetenskapens oenighet kring litteraturbegreppet. I nästa steg vänder hon blicken mot de vetenskapliga praktiker i vilka dessa litteraturbegrepp omsätts, återigen för att finna det perspektiv som är dominant. "I centrum här står [...] frågan vad litteraturvetare gör med sitt/sina objekt", skriver Andersson.³⁰³

³⁰² Andersson, s. 95. Ett problem i Anderssons sätt att granska den litteraturvetenskapliga praktiken ligger i att det doxiska perspektiv som hon söker antas vara entydigt. En sådan pluralistisk hållning som Landgren har den explicita ambitionen att värna om fångas inte upp utifrån ett sådant perspektiv och det finns skäl att hävda att just denna pluralistiska, mångfaldsbejakande hållning är och har varit den dominanta och icke-ifrågasättbara i litteraturvetenskapen under långa perioder. I nästa exempel kommer detta att framträda än mer klart.

³⁰³ Andersson, s. 131.

Text- och kontextanalys. Ett pluralistiskt förhållningssätt till objektet

Andersson ämnar således i sin avhandling utreda vilka perspektiv på litteraturen som är dominanta eller, med hennes terminologi vad som är doxa, inom litteraturvetenskapen.³⁰⁴ För detta ändamål går hon igenom en mängd

³⁰⁴ Ordet doxa har en historia som går tillbaka till antiken. Doxa i den bemärkelse Andersson avser är dock ett fenomen av betydligt yngre datum. I första hand handlar det för henne om doxa som Mats Rosengren finner den hos Pierre Bourdieu. Hos M. Rosengren definieras Bourdieus doxa som det "inom en viss grupp [...] som aldrig ifrågasätts helt enkelt därför att ingen inom gruppen kommer på tanken att ifrågasätta det" (Mats Rosengren, *Doxologi. En essä om kunskap*, (2:a reviderade utgåvan) Åstorp 2008 (2002), s. 74). Detta duger dock inte för Andersson, som i sin roll som litteraturvetare föresätter sig att finna just litteraturvetenskapens doxa. Det visar sig också att M. Rosengren kommer Andersson till undsättning i detta, när han snart nyanserar definitionen till den grad att doxa blir något som vi "naturligtvis" inte är hindrade från att "som *enskilda* individer eller grupper av individer [...] kritiskt vända oss mot" om vi skulle uppfatta något som "felaktigt, dumt eller mindre lyckat inom de olika doxor vi möter varje dag, disciplinära såväl som mer allmänna" (M. Rosengren, s. 80). För att komma till rätta med de problem som hon finner med Bourdieus begrepp aktualiserar Andersson även Barthes förståelse av doxa. Hos honom är doxa inte något osynligt, gömt, som styr aktörerna inom ett fält. För Barthes, enligt Andersson, handlar vetenskapen om att, doxakritiskt, ta strid med majoritetens förståelse av något, med en undertryckande konsensus inom ett fält (Andersson, s. 34f). Andersson vill dock, "[t]ill skillnad från Barthes", inte heller förstå doxa som något per definition "negativt" men hon lånar från honom uppfattningen om "en ständigt pågående kamp" inom varje fält (Andersson, s. 36). "Striden inom ämnet handlar [...] inte om doxa eller inte doxa utan om vilken doxa som ska gå segrande ur kampen" enligt Andersson (Andersson, s. 36). Bourdieus doxa verkar vara ett begrepp som ofta aktualiseras för att snart lämnas. Hos M. Rosengren blir doxa på en allmän nivå synonymt med "common sense" (M. Rosengren, s. 76). Hos Andersson kommer det istället genom en rad nyanseringar att bli synonymt med "norm" (Andersson, s. 30, 35). Doxa framstår i ljuset av allt detta som en term som är svår att tillämpa. Det är dock inte min uppgift att här värdera det amalgamerade doxabegrepp som Andersson konstruerar. Klart är dock att doxa i den bemärkelse som Andersson avser, som något synligt och förhandlingsbart, lämnar något av det Bourdieu avser att benämna med termen därhän. När Andersson kommit fram till det hon finner vara doxa inom litteraturvetenskapen är något fortfarande, och i värsta fall än mer, osynligt för fältets aktörer. Med detta inte sagt att det som Andersson finner i sina analyser skulle vara felaktigt. "Striden" som hon lyfter fram i litteraturvetenskapen framstår som mycket väl belagd och grundad på analyser av ett mycket omfattande material. Också: Johansson använder även han termen doxa, vilket Andersson påpekar (Andersson, s. 35). Därför kan det vara lämpligt att introducera även Johanssons bruk av termen här. Hos honom är det Barthes definition som tillämpas. Johansson skriver: "Det gäller å ena sidan att se doxan, för att därmed uppnå medvetenhet om det som begränsar ens läsande och teoretiserande. Å andra sidan gäller det att se doxan just *som doxa*, det vill säga att inse att de nämnda begränsningarna inte är naturgivna, utan i hög grad är resultatet av överenskomelser och vanor. Alltså kan de rubbas och förändras – en annan litteraturvetenskap är möjligt" (Johansson, 2003, s. 27). Adorno och Deleuze, de huvudsakliga Teoretikerna i Johanssons studie, engageras som tänkare av "*paradoxa*, det vill säga all doxas svurna fiende" (Johansson, 2003, s. 28). Medan Andersson försöker analysera

metavetenskapliga texter, främst recensioner av litteraturvetenskapliga monografier. Perspektiven varierar något mellan hennes exempel men samtliga lyfter fram att textanalysen, i vid bemärkelse, är av särskild vikt. Slutsatsen man kan dra av kritiken av litteraturforskningen ”är att det textanalytiska perspektivet intar en hegemonisk ställning. Att en inomtextlig litteraturanalys kan berömmas utan att rättfärdigas.”³⁰⁵ Men hur ska textanalys definieras? Olika forskare och kritiker verkar tänka sig den textanalytiska praktik som de sympatiserar med på olika sätt. I det undersökta materialet nämner Andersson åtminstone en specifik metod för textanalys, ”close reading”, men även den mer allmänna termen ”tolkning”, som verkar vara av lika stor vikt.³⁰⁶ Andersson lyfter fram hur ”analys, liksom tolkning, är centrala begrepp i recensioner i *Samlaren*”.³⁰⁷ Hon menar dock att viss oenighet råder kring vad tolkning egentligen innebär.³⁰⁸ Andersson kartlägger inte tolkningsbegreppets mångfald i den litteraturvetenskapliga metatexten, men oenigheten kring tolkningsbegreppet och kring tolkningens roll i litteraturvetenskapen kommer det finnas skäl att återvända till.

Textanalysen står alltså inte ensam som verktyg i litteraturvetenskapen. Även andra perspektiv kräver utrymme i den litteraturvetenskapliga forskningen. ”Formeln för litteraturvetenskapliga avhandlingar är således inte ’textanalys *eller*’ utan ’textanalys *och*’”, skriver Andersson.³⁰⁹ Men vad refererar detta kursiverade ”*och*” till, vilka perspektiv är det som tillåts komplettera det textanalytiska enligt Anderssons analys?

Andersson finner i sina källor uppmaningar till och ett bejakande av ett studium av ett verks kontext som komplement till textanalysen. Med hennes ord:

litteraturvetenskapens doxa utför Johansson en direkt doxakritik. En doxakritisk inlaga i den kamp som Andersson lyfter fram.

³⁰⁵ Andersson, s. 138, 153.

³⁰⁶ Andersson, s. 134.

³⁰⁷ Andersson, s. 132.

³⁰⁸ Andersson, s. 136f.

³⁰⁹ Andersson, s. 135. Här finner man förvisso, om än begränsat till två likartade perspektiv, spår av en tillåtande mångfaldsprincip som den som i det föregående lyfts fram hos Landgren, men det är fortfarande så att ett av dessa perspektiv enl. studiens premisser måste vara dominant och doxiskt, i detta fall textanalysen, medan ett annat endast kan vara kompletterande, i detta fall kontextanalysen. Själva spänningen mellan perspektiv, starkare i fallet smalt respektive brett litteraturbegrepp, men närvarande även i fallet text- respektive kontextanalys, verkar i sig inte kunna vara doxa enligt Anderssons synsätt. Således försvinner med en sådan metod även varje möjlighet att betrakta spänningen mellan epistemologiska perspektiv, det vill säga själva den epistemologiska krisen, som produktiv.

”Text- och kontextstudier ska ses som kompletterande delar av litteraturstudiet.”³¹⁰ Kontextstudiet innebär således inte applikationen av ett nytt, väsentligen annat epistemologiskt perspektiv utan endast ett vidgande av det redan rådande perspektivet. Litterära verks litteratur- och idéhistoriska kontexter kan dras in som stöd för textanalysen. Studiet av den enskilda litterära texten är alltså i själva verket ett studium av flera texter, i vid bemärkelse.³¹¹ Till skillnad från den antagonistiska relationen mellan det smala respektive breda litteraturbegreppet framstår det textuellt respektive det kontextuellt orienterade studiet som kombinerbara och Andersson visar att forskaren ofta verifierar sina textanalytiska fynd med hjälp av kontexten.

Pluralismens varianter

Icke-fungerande och fungerande pluralism

Gustavsson identifierar i sin tur samma pluralistiska tendens som här presenterats med hjälp av Andersson i den moderna litteraturvetenskapen, om än på en högre abstraktionsnivå, och han finner den vara synnerligen problematisk.³¹² Pluralismens närvaro i litteraturvetenskapen är omfattande; från 1986 och åtminstone till 1995, där Gustavssons undersökning slutar, till och med ”allt överskuggande”.³¹³ Han presenterar problemet med pluralismen så:

Vad jag närmast tänker på är det vanliga greppet att vilja förena olika teorier i undersökningen av ett och samma objekt. Dels förenas i praktiken ofta teoribildningar som i teorin är oförenliga – de är oförenliga i den meningen att de helt enkelt, *enligt teorin*, inte har ett och samma objekt. Dels avslöjas därmed forskarens empiristiska grundantaganden – bl.a. antagandet om ett givet positivt undersökningsobjekt – trots att han eller hon ofta vill distansera sig från den empiristiska vetenskapssynen.³¹⁴

³¹⁰ Andersson, s. 152.

³¹¹ Andersson, s. 155.

³¹² Gustavsson, s. 516, 592.

³¹³ Gustavsson, s. 545.

³¹⁴ Gustavsson, s. 457.

Gustavsson menar att man genom att anlägga flera perspektiv i tron att man på så sätt skapar en rikare förståelse av ett och samma objekt i allmänhet är fel ute. Enligt Gustavsson leder en sådan pluralism oftast snarare till att flera olika objekt konstrueras, som i egentlig mening inte har någonting med varandra att göra. Gustavsson skriver:

Under det pluralistiska angreppssättet ligger en ofta uttalad textuppfattning: det är *en och samma* text som belyses ur olika perspektiv. Man kan till och med säga att detta empiriska identitetskriterium utgör en förutsättning för den teoretiska pluralismen. Man belyser eller undersöker *en och samma* text ur olika perspektiv.³¹⁵

Ännu starkare är kritiken mot pluralismen i följande utsaga:

Pluralismen [...], medför, som vi har sett problemet att oförenliga ståndpunkter sätts samman på ett olyckligt vis. Det kan handla om att [...] empiristiska, objektiva, metoder förenas med uttalat icke-empiriska synsätt [...] i en och samma avhandling utan hänsyn till de oöverstigliga epistemologiska gap som finns mellan dessa perspektiv.³¹⁶

Gustavsson identifierar i citatet vad han betraktar som det litteraturvetenskapliga fältets huvudsakliga stridande parter, men likt Andersson, intresserar han sig inte i första hand för striden i sig och dess möjligheter utan för vilket av dessa perspektiv som är det dominanta inom litteraturvetenskapen. Gustavsson undersöker som sagt genomslaget av Teorin i litteraturvetenskapen under perioden 1976–1995. I och med att begreppet ”modern teori” successivt utvecklas i Gustavssons framställning kommer den som sagt allt tydligare att stå i motsättning till en under lång tid praktiserad och därmed etablerad, hävdad empirisk vetenskapspraktik. Det är i sådana fall av pluralism, av konflikt mellan en empiristisk, förment vetenskaplig ståndpunkt å ena sidan och en Teoretisk, förment ovetenskaplig å andra sidan, som krisen inom litteraturvetenskapen framträder, enligt Gustavsson såväl som Nordin. Denna pluralism kan givetvis identifieras inom det litteraturvetenskapliga fältet, som en spänning mellan olika forskningsinriktningar och traditioner, men även inom enskilda litteraturvetenskapliga arbeten.

³¹⁵ Gustavsson, s. 593.

³¹⁶ Gustavsson, s. 545.

Motsättningen mellan dessa ståndpunkter bygger enligt Gustavsson på en väsensskillnad gällande respektive parts epistemologiska grundantaganden. Till grund för det empiristiska vetenskapsidealet ligger ett antagande "om ett givet *positivt* [min kurs.] undersökningsobjekt".³¹⁷ Teorin å andra sidan präglas enligt Gustavsson av flera problem. Dess objekt är sällan "på förhand givna" och möjligheten att avgränsa "den specifikt *litterära* texten" som objekt för en studie erkänns sällan eller aldrig av den trots att den, som Gustavsson beskrivit, tvingas att avgränsa sitt objekt i någon mening.³¹⁸

I den litteraturvetenskapliga avhandlingens av Johansson framlyfta och kritiserade ambition att "fullständigt utreda" något, kan man tänka sig att själva motivationen ligger för att anta ett pluralistiskt förhållningssätt likt det textuella-kontextuella som Andersson visat på. För att åstadkomma denna uttömmande förståelse av ett litterärt verk föreställer sig forskaren ofta att det måste betraktas ur olika perspektiv. Intuitivt tänker man sig att *ett* perspektiv inte är nog för att på ett uttömmande sätt säga något om sitt objekt. Inneboende i själva avhandlingsformen ligger alltså en tänkbar motivation till det pluralistiska förhållningssätt som Gustavsson finner vara närvarande, ofta dominant, i senare litteraturvetenskap. En analys som Nordin delar då han, från perspektivet av just den konventionella förståelse av litteraturvetenskapens uppgift som Johansson är kritisk till, hävdar att "[a]ll forskning med utsikt till framgång förfar eklektiskt och pragmatiskt".³¹⁹

Gustavsson nyanserar dock sin anti-pluralistiska hållning. Grunden för hans kritik ligger, som sagt, i att olika Teoretiska perspektiv bygger på sinsemellan oförenliga epistemologiska grundantaganden. I ljuset av detta låter han förstå att Teoretiska perspektiv, om de i tillräckligt hög grad har gemensamma grundantaganden, trots allt kan kombineras.³²⁰ "Att förena Freud och [Jacques] Lacan låter sig naturligtvis göras", skriver Gustavsson, "även om Lacan avviker från Freud bl.a. i synen på språkets centrala betydelse."³²¹ För att ett sådant

³¹⁷ Gustavsson, s. 457.

³¹⁸ Gustavsson, s. 595f.

³¹⁹ Nordin, 2008, s. 287. Detta kommer här att visa sig vara både fel och rätt. Ett pluralistiskt förhållningssätt, om än inte ett eklektiskt, är nödvändigt, men endast för det motsatta ändamålet att upplösa verkets gränser och bryta med varje helhetsförståelse.

³²⁰ Måste man inte tänka sig att all Teori i sig består av sådana kombinationer, explicita eller implicita, av flera teoretiska perspektiv inom ett och samma epistemologiska paradigm? Intertextualiteten, som kommer att diskuteras senare, är ett villkor även för alla verk, även Teori-framställande.

³²¹ Gustavsson, s. 552.

förfarande ska lyckas måste dock vissa krav uppfyllas. ”Innan man låter olika teorier samsas i en undersökning måste man rimligen göra klart om de behandlar en och samma sak, om det föreligger ett identiskt kunskapsobjekt”, skriver Gustavsson.³²² Denna typ av enhetlighet rörande kunskapsobjektet råder enligt Gustavsson dock främst mellan empirismens många metoder, medan Teorin är heterogen i detta avseende:

När det gäller de så kallade traditionella litteraturvetenskapliga metoderna – biografisk, komparativ, idéhistorisk m.fl. – går det ju helt visst att tala om metodisk pluralism eftersom dessa metoder alla har sin utgångspunkt i, och är förenliga med, empirismens kunskapsteori: synen på objektet och relationen mellan kunskapssubjekt och objekt är gemensam.³²³

Nordin ser samma sak som Gustavsson och lyfter fram ”[d]en metodologiska pluralismen [som] fortsatte att prägla svensk litteraturvetenskap” under den tid han kallar humanioras ”guldålder”.³²⁴ Han skriver fortsatt:

Inom litteraturvetenskapen bröts det historiska perspektivet mot det estetiska. Somliga föredrog en komparativ metod för att kartlägga influenser och idéströmningar. Andra inriktade sig på det enskilda konstverkets inre uppbyggnad och verknytningsmedel. Relationen mellan litteratur och samhälle sattes i fokus av en skola, andra intresserade sig för att ge diktarnas symbolspråk djuppsykologiska förklaringar eller studera romanernas berättarteknik.³²⁵

Den skillnad mellan den andra pluralism som lyftes fram med Andersson mellan textuella och kontextuella perspektiv och den första mellan autonomt och heteronomt litteraturbegrepp, kan betraktas som exempel på de två slag av pluralism som teoretiseras hos Gustavsson, den fungerande harmoniska respektive den icke-fungerande icke-harmoniska. Enligt Gustavsson är textualisering respektive kontextualisering två perspektiv på litteratur som trots att de är olika inte per se kan sägas bygga på olika kunskapsteoretiska

³²² Gustavsson, s. 516.

³²³ Gustavsson, s. 516.

³²⁴ Nordin, 2008, s. 109.

³²⁵ Nordin, 2008, s. 133. Det är intressant att denna iakttagelse verkar vara näst intill identisk med Anderssons gällande en allmänt utbredd bejakande hållning till kontextualisering av textanalyser i litteraturvetenskapen omkring år 2000, det vill säga under en period långt efter det att Nordins ”guldålder” ska ha gått över i kris.

utgångspunkter.³²⁶ Båda är i själva verket empiriska. Däremot utgör den andra pluralismen, mellan praktiker som omsätter ett autonomt respektive ett heteronomt litteraturbegrepp, som lyfts fram med hjälp av Andersson, en problematisk eller icke-funktionell pluralism. De två perspektiven bygger i detta fall på oförenliga epistemologiska grundantaganden. Dessa två perspektivs samtidiga närvaro i litteraturvetenskapen indikerar alltså en, med ett adjektiv lånat från Gustavsson, "modern" pluralistisk situation. Med Karen-Margrethe Simonsen beskriver Johansson denna situation i den sena litteraturvetenskapen så här:

[O]m vi lever i en post-teoretisk tid så betyder det ingalunda att teoretiserandet upphört, snarare tvärtom. Det som har hänt är att den metafysiskt grundade Teorin med stort T har ersatts av ett nätverk av teorier; sökandet efter ett teoretiskt fundament har fått ge vika för ett mer flexibelt teoretiserande med lokala anspråk; ingen vill längre agera representant för *en* teori, alla är eklektiker.³²⁷

Här kallas den tid under vilken Gustavsson menar att Teorin är verksam för "post-teoretisk", men trots variationen i terminologi är det samma företeelse, mångfalden av perspektiv i den moderna litteraturvetenskapen, som båda intresserar sig för. Det vill säga en rörelse från enhetlighet till mångfald av Teoretiska perspektiv, eller mer precist av epistemologiska utgångspunkter, inom litteraturvetenskapen. Johansson kallar alltså detta senare tillstånd eklektiskt. Till grund för all eklekticism ligger en, menar Johansson, ofta falsk föreställning om de många perspektivens harmoni. Även Gustavsson använder termen och visar samtidigt på den allmänna frånvaron av sådan harmoni i den Teoretiska, eller "post-teoretiska", situation han analyserar. Perspektiven i den litteraturvetenskap som använder, applicerar eller inspireras av Teori är, trots att de ofta föreställs vara det, sällan inbördes förenliga menar Gustavsson men särskilt oförenliga är

³²⁶ Gustavsson, s. 474. Gustavsson hävdar förvisso inte att *alla* sammanställningar av textnära och kontextualiserande praktiker är fungerande, det vill säga uppvisar överensstämmelse vad gäller epistemologiska grundantaganden, bara att denna relation kan vara och ofta är det i det material som han undersökt. Underförstått: beroende på hur man tänker att kontextualiseringen försiggår kan relationen vara antingen möjlig och epistemologiskt försvarbar, eller omöjlig och epistemologiskt motsägelsefull. I avhandlingens andra kapitel kommer skillnaden mellan en fungerande pluralism av textnära och kontextualiserande praktiker respektive icke fungerande sådan beskrivas som skillnaden mellan ett komparatistiskt och ett intertextuellt perspektiv på litteratur.

³²⁷ Karen-Margrethe Simonsen enl. Johansson, 2003, s. 16.

de med de empiristiska perspektiv som de enligt Gustavsson i princip aldrig kan undvika.³²⁸ Eklekticismen, som en falsk föreställning om perspektivens enhetlighet och objektets helhet, kan såtillvida sägas prägla fältet under krisen.

Pluralismen. En tredje möjlighet

Ett litteraturvetenskapligt arbete som inte skyggar för pluralism är Johanssons *Avhandling i litteraturvetenskap*. Johanssons avhandling används här dels som en Teoretisk källa, som förklarar pluralismen i litteraturvetenskapen, men i hans avhandling finner man även ett exempel på en sådan pluralism. Genom en analys här av Johanssons pluralism ämnar jag konkretisera problemen kring pluralismen och aktualisera frågan om dess möjligheter.

Johansson sammanställer i huvudsak två Teorier till en, dialektiskt sammansatt, Teori i sin monografi: Adornos och Deleuzes. För att undersöka den relation Johansson tänker sig mellan deras respektive Teorier kan man inledningsvis se till hans användning av uttryck som ”ympa in” eller termen ”korsbefrukta” för att beskriva hur han gått till väga i sammanförandet.³²⁹ Vid första anblicken kan den första termen, förvisso bekant från Derrida men som i kontexten av Deleuzes tänkande snarare ger en bild av reduktivt trådtänkande, av en mer identitetssökande, harmonierande typ av sammanställning, medan den senare tycks antyda en mer spänningsfylld relation som implicerar de sammanställda Teoriernas överensstämmande aspekter och samtida skillnader i förhållande till varandra. Frågan om identiteten respektive skillnaden mellan de två Teorierna i Johanssons sammanställning är närvarande genom hela hans teoridiskussion. Återkommande frågor om deras ”kompatibilitet”, om möjligheten till ”syntes” och huruvida Teorierna är ”förenliga” gör detta tydligt.³³⁰ ”[M]ålet är [...] inte”, framhåller Johansson på ett ställe, ”att deduktivt argumentera sig fram till ett slutgiltigt, uttömmande svar på frågan om förhållandet mellan en deleuziansk och en adornosk litteraturanalis, utan att – genom att gå på gång närma sig beröringspunkterna och skillnaderna från olika håll, i anslutning till olika objekt – successivt ge en bild av förhållandet”.³³¹ Prövandet av arten hos denna relation är alltså fortgående i Johanssons

³²⁸ Gustavsson, s. 457.

³²⁹ Johansson, 2003, s. 51, 55.

³³⁰ Johansson, 2003, s. 237, 238 m.fl. ställen.

³³¹ Johansson, 2003, s. 54f.

framställning. Nya sätt att tänka relationen träder hela tiden i förgrunden för att sedan förpassas till minnet då ytterligare ett nytt sätt beskrivs. Relationen uppstår ömsom som fungerande (identitetsgrundad), ömsom som icke-fungerande (skillnadsgrundad). Till exempel skriver Johansson vid ett tillfälle: "[E]n viss basal kompatibilitet mellan Adorno och Deleuze har demonstrerats. Avståndet mellan deras filosofiska positioner må vara stort, men i en litteraturvetenskaplig praktik är likheterna, i det här perspektivet, oavvisliga."³³² På ett annat ställe läser man om respektive filosofers terminologi:

Men är då inte detta mest en fråga om vad man väljer att kalla saker och ting – 'möjlighet', 'virtualitet', 'immanens', 'transcendens' etc.? Jo, det kan man naturligtvis säga, men den invändningen kan i så fall vändas till min fördel: den indikerar att likheterna [...] är större än skillnaderna [...]. Beröringspunkten finns där under alla omständigheter, och *det* är för mitt vidkommande det avgörande.³³³

Men samtidigt som Teorierna i hög grad sägs överensstämma är skillnaderna hela tiden framlyfta hos Johansson. Man finner ibland honom ifrågasätta huruvida en kombination av de två "verkligen är möjlig". "En sådan syntes verkar kräva att man kompromissar med det som är karaktäristiskt för endera tänkandet [...] vilket resulterar i att man kastar ut barnet med badvattnet."³³⁴ Hotet om reduktion av den ena Teorin till den andra är ständigt närvarande i Johanssons framställning. Han sammanställer givetvis Teorierna för att de på något sätt kompletterar varandra, eftersom den ena har något som inte den andra har och vice versa och att reducera dem till identitet vore således kontraproduktivt.³³⁵ Trots att den övergripande ambitionen verkar vara att visa på närheten mellan Adornos och Deleuzes tänkande reducerar Johansson aldrig Teorierna till fullständig överensstämmelse. Både identitet och skillnad är hela tiden närvarande. Det omfattande och argumenterande sätt på vilket Johansson lyfter fram ömsom identitet, ömsom skillnad får läsaren att förstå vikten av att ha båda perspektiven presenta och detta sidoställande ges även ett namn: risken för fullständig identitet eller fullständig skillnad "hindrar [...] inte att man, med ett uttryck från [...] [Albrecht] Wellmer, använder dem 'stereoskopiskt', det vill

³³² Johansson, 2003, s. 237.

³³³ Johansson, 2003, s. 266f.

³³⁴ Johansson, 2003, s. 257f.

³³⁵ Johansson, 2003, s. 253f.

säga parallellt, som jag försökt göra, i syfte att uppenbara deras latent djupdimensioner".³³⁶ Men vad innebär "stereoskopiskt" ["stereoskopisch"] här?³³⁷ Termen betecknar ursprungligen den förmåga till djupseende som det faktum att människan har två ögon, på ett visst avstånd ifrån varandra men riktade mot samma punkt, innebär.³³⁸ Johansson hämtar alltså termen från Wellmer som verkar avse just en sådan förmåga till djupseende med hjälp av ett dubbelt perspektiv. Intressant i detta sammanhang är dock att termen även används hos Ricœur. Där, som den etablerats hos William Bedell Stanford i *Greek Metaphor*, för att beskriva metaforens funktion: "[M]etaphor is the stereoscope of ideas", skriver han.³³⁹ Styrkan i detta dubbla perspektiv, som trots sina olika utgångspunkter sammanfaller i samma objekt, är implicit hos Stanford,³⁴⁰ men Ricœur utvecklar det inom ramen för sin egen metafor-teori. Utan att föregripa denna avhandlings slutsats kan man säga att det i någon mening är denna "metaforiska" förmåga till djupseende som även Johansson vill uppnå genom det dubbla perspektiv som han anlägger i sin studie. Stereoskopi förutsätter varken radikal reduktiv identitet eller radikalt splittrande skillnad mellan de två perspektiv som sammanförs, utan endast likhet. Mellan Adorno och Deleuze föreligger inget "identiskt kunskapsobjekt". Det dubbla perspektivets objekt är här inte identiskt med sig självt. Det är ett objekt i rörelse, i vardande, under utveckling som alltid är ett annat, som alltid blott liknar sig självt, på vilket perspektivet alltid behöver vara ett nytt. Stereoskopin erbjuder möjligheten att följa denna rörelse i flera dimensioner. Den dialektiska karaktären hos denna perspektivens likhetsrelation, dess karaktär av både

³³⁶ Albrecht Wellmer enl. Johansson, 2003, s. 257f.

³³⁷ Albrecht Wellmer, *Dialektiken mellan det moderna och det postmoderna. Förnuftskritik efter Adorno* (skriftserien Samhällsvetenskapligt bibliotek, red. Brutus Östling), övers. Joachim Retzlaff, Stockholm/Lund 1986, s. 49. Albrecht Wellmer, *Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne. Vernunftkritik nach Adorno* (skriftserien Suhrkamp taschenbuch wissenschaft, nr. 532), Frankfurt am Main 1985, s. 44.

³³⁸ Föreställningen om parallellitet i samband med stereoskopin är således problematisk. Poängen med stereoskopin är väl snarare att de två siktlinjerna inte är parallella utan konvergenta. Det är vinkeln mellan de två siktlinjerna som gör djupseendet möjligt.

³³⁹ William Bedell Stanford, *Greek Metaphor. Studies in Theory and Practice*, Oxford 1939, s. 105.

³⁴⁰ Stanford skriver, förvisso helt utan den föreställning om parallellitet som Johansson tillskriver stereoskopin: "By representing *two different* [min kurs.] points of view on *one* [min kurs.] idea" erbjuder stereoskopin en form av djupseende, men ger samtidigt vid handen att han genom denna funktion inte har för avsikt att tillskriva språket en förmåga till transcendens (Stanford, s. 105). Stereoskopin erbjuder endast "the *illusion* [min kurs.] and conviction of solidity and reality" (Stanford, s. 105). Vilket snarare verkar ge stöd åt Gustavssons syn på pluralismen än till den föreställning om pluralismen som produktiv för tänkandet som söks här.

identitet och skillnad, kommer att visa sig vara helt grundläggande för denna avhandlings försök att förena krisens olika perspektiv och göra krisen produktiv för tänkandet.

Gustavsson möjliggör med sin kritik endast två slag av pluralism: antingen en fungerande som uppnår fullständig identitet och gör två perspektiv till ett (och således eliminerar sig själv), eller en icke-fungerande av fullständig skillnad som etablerar två förhållningssätt till två olika objekt. Det tredje slag av pluralism som här påvisats hos Johansson intar däremot en mellanposition som framträder först då man ser *likhet* mellan två perspektiv på objektet, då man finner två perspektiv som är samstämmiga i någon grad men som samtidigt inte reduceras till identitet. I en sådan pluralism är perspektiven relaterade i sin skillnad från varandra. De är både identiska och särskilda, de är lika varandra. Ett sådant pluralistiskt förhållningssätt är helt i linje med Johanssons inledande ställningstagande mot den konventionella avhandlingsformens intention att "fullständigt utreda något".³⁴¹ Man kan ond göra sig över Johanssons tvekande framställningssätt och kalla det för en brist i avhandlingen, men man finner alltså att dess velande i själva verket är konsekvent och väl underbyggt. Den allmänna relationen mellan Adornos och Deleuzes Teorier måste utifrån de förutsättningar som den stereoskopiska blicken erbjuder förbli obestämd, dess objekt öppet.

Med undersökningen av Johanssons diskussion har jag haft för avsikt att belysa en tredje, mer komplex, form av pluralism bortom Gustavssons fungerande respektive icke-fungerande. Det är i hög grad möjligheten till denna typ av komplex pluralism och dess eventuella produktivitet för tänkandet som denna avhandling ämnar utreda.

³⁴¹ Johansson, 2003, s. 7.

Kris

Organisk och kritisk forskning

Efter att ha teoretiserat de tre slagen av pluralism vill jag nu, försedd med dessa verktyg, återvända till diskussionen om ämnets kris för att slutligen peka på den tredje vägens möjligheter i detta sammanhang. Enligt Gustavsson och även Nordin, vars hållning kommer att tydliggöras i det följande, kan pluralismen inom litteraturvetenskapen inte betraktas som annat än problematisk. Jag ska i det följande försöka utkristallisera den specifika konflikt mellan å ena sidan en sådan konventionell vetenskaplighet, som här kallats empirism, och å andra sidan Teori som de menar att krisen består i, genom att ge ytterligare konkretion till dessa ståndpunkter.

Den moderna litteraturvetenskapens situation i allmänhet är inte enhetlig. De kombinatoriska praktiker som tillhör den traditionella litteraturvetenskapen, dess "fungerande" pluralism, fungerar i själva verket dåligt sedan Teorins många kritiska perspektiv aktualiserats. Istället för samförstånd och konsensus verkar strid mellan perspektiv, förhållningssätt och hela forskningsparadigm sedan dess ha blivit det allmänna tillståndet. Denna utveckling understryks och historiseras hos Nordin.

Nordins studie konstaterar att dagens humaniora förlorat sin grundläggande funktion att "tillvarata arvet, vidareföra det till nya generationer, kritisera det och omtolka det i en fortgående självkritik" samt "använda det som auktoritativ kompass mot framtiden".³⁴² Anledningen till detta är enligt honom att humaniora blivit historielös och det är bland annat denna utveckling som Nordin vänder sig mot. Enligt Nordins analys skedde detta efter att 1960- och 1970-talsvänstern först på ideologisk grund hade gjort upp med stora delar av det arv som de humanistiska vetenskaperna var avsedda att tillvarata, eftersom det ansågs vara borgerligt. När marxisterna sedan misslyckades med sitt revolutionära projekt – den västerländska revolutionen kom ju aldrig till stånd, varken nationellt eller internationellt – slutade de enligt Nordin att tro på framtiden och med detta slutade de även att räkna med historien. Ett stort antal marxister inom de humanistiska ämnena kom enligt Nordin med detta att stå utan grund vilket fick dem att söka sig till nya Teoretiska positioner.³⁴³ Ur detta

³⁴² Nordin, 2008, s. 22.

³⁴³ Nordin, 2008, s. 143. Nordin skriver att Marx hade lärt sina anhängare hur beroende framtiden var av historien. Med hänvisning till Maurice Merleau-Ponty förklarar Nordin att "[b]ara

menar han att en postmodern hållning som gav fri lejd till postmarxistiska Teorier såsom kritisk teori, dekonstruktion och genusteori kunde växa i styrka inom humaniora.³⁴⁴ Nordin beskriver hur ”en vänsternietzsche på vars banér står mångkulturalism, feminism, queerteori, postkolonialism och poststrukturalism” får fäste i litteraturvetenskapen under denna tid.³⁴⁵

När Kristeva, som en av poststrukturalismens banérförare, introducerar Bachtins tänkande i Frankrike i ”Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman” beskriver hon en litterär språklig struktur som är ”most noticeable in folk games as well as in medieval theatre and prose” och som hon med Bachtin kallar karnalistisk.³⁴⁶ Hon beskriver vidare hur det handlar om en typ av språk ”which destroys a god in order to impose its own dialogical laws” och förklarar, alltså helt i linje med Nordins syn på postmodernismen, hur sådant språk anknyter till ”Nietzsches Dionysianism”.³⁴⁷ Denna struktur kontrasterar hon mot vad hon kallar en monologisk ”[e]pic logic”.³⁴⁸ ”Epic logic is therefore causal, that is, theological; it is a *belief* in the literal sense of the word.”³⁴⁹ Om denna logik tillhör de troende, tillhör den karnevaliska språkliga strukturen alltså de otrogna.

hoppet om det klasslösa, kommunistiska samhället kunde [...] ge historien mening” för marxisterna och nu utan hopp om en sådan framtid blev också historien utan ”förnuft och mening” för dem (Nordin, 2008, s. 143). Han beskriver fortsatt hur detta i sin tur öppnade upp för de postmoderna teoribildningarnas etablering vid svenska lärosäten. Huruvida det band mellan den samhälleliga revolutionära marxismen och den litteraturvetenskapliga Teoretiska marxismen, som alltså är en förutsättning för ämnesutvecklingen såsom Nordin beskriver den, var så starkt som han hävdar kan jag varken belägga eller bestrida (Nordin, 2008, s. 143–148). Jag är dock övertygad om att det finns ett annat narrativ enl. vilket övergången från marxism till postmarxism var mindre av en reträtt från, i den nya samhälleliga kontexten, föräldrad marxism och mer som en rörelse framåt mot nya Teoretiska landvinningar.

³⁴⁴ Nordin, 2008, s. 22.

³⁴⁵ Nordin, 2008, s. 277.

³⁴⁶ Julia Kristeva, ”Word, Dialogue and Novel”, i förf:s *The Kristeva Reader*, övers. Alice Jardine, Thomas Gora och Léon S. Roudiez, red. Toril Moi, Oxford 1986, s. 48. (”se manifeste le mieux dans les jeux populaires, le théâtre médiéval et la prose médiéval” (Julia Kristeva, ”Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman, i *Critique: revue générale des publications françaises et étrangères*, vol. 33 1967, s. 453)). Kristeva reserverar alltså till synes denna språkliga struktur för en viss typ av litterära uttryck (även om uttrycket ”most noticeable” implicerar en viss reservation vad gäller detta) men jag menar att man hos Ricœur finner liknande egenskaper vara kännetecknande för litteraturen överhuvudtaget, om än i varierande grad.

³⁴⁷ Kristeva, 1986, s. 49. (”qui détruit un dieu pour imposer ses lois dialogiques”, ”Le dionysisme nietzschéen” (Kristeva, 1967, s. 453)).

³⁴⁸ Kristeva, 1986, s. 48. (”logique épique” (Kristeva, 1967, s. 452)).

³⁴⁹ Kristeva, 1986, s. 48. (”elle est, par conséquent, causale, c’est-à-dire théologique: une *croyance* au sens propre du mot.” (Kristeva, 1967, s. 453))

Detta slag av språklig struktur vill Kristeva, med Bachtin, alltså tillskriva eposet, men jag finner den, i linje med Ricœurs tänkande som det kommer att framställas längre fram, även kunna karaktärisera det slag av vetenskaplighet som Nordin sympatiserar med och tillskriver humanioras "guldålder". Den episka logiken representerar i så fall en (omedvetet) motsägelsefull, men konventionell vetenskaplighet mellan rationalism ("kausal", "teologisk" det vill säga metafysisk) och empirism ("söker det allmänna med utgångspunkt från det enskilda") och det är ett liknande slag av vetenskaplighet som Nordin tillskriver sin "guldålder".

Nordin ger denna ståndpunkt flera namn, bland annat kallar han den "organisk". "Med en 'guldålder' menar jag då vad [Henri] Saint-Simon eller Auguste Comte skulle ha kallat en 'organisk' (i motsats till en 'kritisk') period i vetenskapens utveckling, en tid av framgångsrik normalvetenskap när grundvalarna för verksamheten förefaller något sånär givna och orubbliga" skriver Nordin.³⁵⁰ Citatet namnger parterna i den strid om herraväldet inom humaniora som Nordin framställer och som han menar blir manifest i och med krisen. I citatet ställs "guldålder" mot en implicit tid av kris. Båda betecknar faser i humanioras utveckling och genomlöper Nordins framställning. Under "guldåldern" råder enligt citatet en "organisk" vetenskaplighet och under krisen följaktligen en "kritisk". Det är med andra ord i kontrast till den organiska vetenskapligheten som Nordins krisförståelse kan preciseras. Organisk humaniora kännetecknas enligt Nordin av ett positivt, empiristiskt för att inte säga scientistiskt förhållningssätt till sina objekt medan de Teoretiska tankeskolorna knyts till ett negativt, kritiskt, ideologiskt, postmarxistiskt, postmodernt eller antiscientistiskt förhållningssätt.³⁵¹ Nordin kallar själv den allmänna hållningen inom Teorin positivismkritisk, men är ovillig till att kalla den empiriska vetenskapen positivistisk (vilket även gäller för Gustavsson).³⁵² Däremot kallar han den alltså gärna organisk. Den hållning som Nordin talar om och sympatiserar med delar med andra ord både metoder (de empiriska) och struktur (den organiska) med det vetenskapstillstånd som positivisterna Comte kommer att kalla det positiva.³⁵³ Jag menar att man därmed inte kan göra någon distinktion mellan den typ av vetenskaplighet som Nordin förespråkar och dess positivistiska ursprung. Genom att förstå vad positivismen hos Comte innebär kan man alltså även förstå Nordins förment empiristiska vetenskapsideal.

³⁵⁰ Nordin, 2008, s. 95.

³⁵¹ Nordin, 2008, s. 7, 22, 61, 95, 165, 174, 282 m.fl. ställen.

³⁵² Nordin, 2008, s. 165, 174, 189f; Gustavsson, s. 474f.

³⁵³ Nordin, 2008, s. 190.

Grunden för Saint-Simons positivism ligger i fysiologin, ett ämne som han studerar från 1801. Det dröjer inte länge innan han utifrån sina erfarenheter av detta naturvetenskapliga studium börjar utveckla en teori om social organisation enligt ett organiskt mönster: en social fysiologi.³⁵⁴ Keith Taylor skriver i förordet till *Henri Saint-Simon (1760–1825)*, i vilken han översatt några av Saint-Simons mest centrala texter till engelska:

Saint-Simon considered the science of man to be a branch of physiology, the science of organic phenomena. According to this view human society was seen as an organic entity whose development, like that of any other organic body, was governed by certain natural laws which it was the purpose of scientific inquiry to reveal. From the notion of *organism* it was a short step to that of *organisation*.³⁵⁵

Det är med andra ord inte i första hand vetenskapen som är organisk hos Saint-Simon, utan det objekt som den föreställer sig undersöka, men som *organiskt* menar han att detta objekt måste hanteras med ett *organisande* tänkande för att rätt förstås. Därefter måste samhället följa efter och organiseras enligt de principer som studiet av den mänskliga organismen ger vid handen. Närheten mellan humaniora och naturvetenskap inom positivismen etableras således genom antagandet av att en analogi föreligger mellan respektive vetenskaps objekt.

Den sociala fysiologin och i förlängningen hela den positivistiska humanvetenskapen kan samtidigt enligt Saint-Simon, i och med dess objekts strukturlikhet med naturvetenskapens, även låna dess metoder. För Saint-Simons positivism, och sedan även för Comte, blir empirisk observation helt grundläggande för den fullt utvecklade, positiva intelligensen.³⁵⁶ Kopplingen till naturvetenskapen blir om något än mer utpräglad hos Comte. Han skriver: "Since [Francis] Bacon, intelligent people are agreed that there is no real knowledge save that which rests on observed facts."³⁵⁷ Genom att studera

³⁵⁴ Keith Taylor, "Introduction", i Henri Saint-Simon, *Henri Saint-Simon (1760–1825). Selected Writings on Science, Industry and Social Organization*, övers. och red. Keith Taylor, London 1975, s. 30.

³⁵⁵ Taylor, s. 30.

³⁵⁶ Taylor, s. 30.

³⁵⁷ Auguste Comte, *The Essential Comte. Selected from Cours de Philosophie Positive*, övers. Margaret Clarke, red. Stanislaw Andreski, London 1974, s. 21. ("Tous les bons esprits répètent, depuis Bacon, qu'il n'y a de connaissances réelles que celles qui reposent sur des faits observés." (Auguste Comte, *Cours de philosophie positive. Les Préliminaires généraux et la philosophie mathématique*, I, (3:e utgåvan med tillägg av förord av É. Littré) Paris 1869 (1830), s. 12)).

observerbara fakta vill positivisten, enligt Comte, kartlägga verklighetens struktur. Endast så kan man förstå den mänskliga organismen och organisationen av universum och när denna struktur slutligen blottlagts kommer människan att ha vunnit en kunskap så omfattande och absolut att hon till och med kommer att kunna förutspå samhällets och verklighetens utveckling.³⁵⁸ För detta krävs dock att man härleder generella orsakssamband ur det empiriska materialet. Själva föreställningen om objektet som organiskt och att ett sådant objekt förutsätter ett organiserande tänkande är ett rationalistiskt förgivettagande. Comte skriver: "The study of the external world was *alone* [min kurs.] able to produce and develop the great idea of the laws of nature, that indispensable basis of the positive philosophy, which gradually extended itself to phenomena of ever greater irregularity, and in the end attained to complete generalization by being applied to man and society."³⁵⁹ Detta "alone" är dock problematiskt. En rationalistisk föreställning om kausalitet torde vara en förutsättning för generaliseringen av empiriska observationer till lagar på detta sätt, för det organiserande av kunskapen som den tänkande människan under det positiva tillståndet åläggs. Empirismens metoder kompletteras alltså, i den organiska vetenskapligheten, under det positiva tillståndet med ett rationalistiskt drag. Positivismen hos Comte uppstår genom denna omedvetet paradoxala härledning av all kunskap till den empiriska metoden och det samtidiga subsumerandet av alla objekt under lagar a priori med rationalistiska förtecken. När Nordin tillskriver sin empirism en organisk karaktär blottar han den för samma kritik. Detta kan inte heller den "guldålderns" empirism som Nordin vill föreställa sig undvika. Även *dess* grundantaganden är just antagna.

Vetenskapsutvecklingen och utvecklingen av allt vetande sker, med Comte, genom tre väsensskilda tillstånd. "[E]ach branch of our knowledge, passes through three different theoretical states: the theological or fictitious, the metaphysical or abstract, and the scientific or positive."³⁶⁰ Det teologiska

³⁵⁸ Comte, 1974, s. 146.

³⁵⁹ Comte, 1974, s. 110. ("L'étude directe du monde extérieur a pu seule, au contraire, produire et développer la grande notion des lois de la nature, fondement indispensable de toute philosophie positive, et qui par suite de son extension graduelle et continue à des phénomènes de moins en moins réguliers, a dû être enfin appliquée à l'étude même de l'homme et de la société, dernier terme de son entière généralisation." (Auguste Comte, *Cours de philosophie positive. La Philosophie chimique et la philosophie Biologique*, III, (3:e utgåvan med tillägg av ett förord av É. Littré Paris) 1869 (1838), s. 188f))

³⁶⁰ Comte, 1974, s. 20. ("[C]haque branche de nos connaissances, passe successivement par trois états théoriques différents: l'état théologique, ou fictif; l'état métaphysique, ou abstrait; l'état scientifique, ou positif." (Comte, 1869a, s. 8))

tillståndet är "the necessary starting-point of human intelligence" för här orienteras tänkandet mot varats natur, men dess förklaringsmodeller bygger uteslutande på tro, eller på återförandet av alla företeelser på en föreställning om "arbitrary intervention" av "supernatural agents".³⁶¹ Under det metafysiska tillståndet, som är ett övergångstillstånd, konfronteras dessa övernaturliga agenter med naturen och dess abstrakta krafter, inneboende i varats olika former. Dess förklaringsmodeller bygger på återförandet av varje "observed phenomena", varje föreställning, på dess ovetenskapligt antagna "corresponding entity" i en ovetenskapligt antagen verklighet.³⁶² Det metafysiska tillståndet utgör själva övergången från den teologiska till den positiva vetenskapen men något bevaras alltså också av det. I citatet från Comte här, framträder det positiva tillstånd som enligt honom är vetenskapens klimax, i sin pluralism:

[A]ll its essential attributes are summed up in the word *Positive*, which I applied to the new philosophy at its outset. All the languages of Western Europe agree in understanding by this word and its derivatives the two qualities of *reality* and *usefulness*. Combining these, we get at once an adequate definition of the true philosophic spirit, which, after all, is nothing but good sense *generalised* [min kurs.] and put into a *systematic* [min kurs.] form. The term also implies in all European languages, *certainty* and *precision*, qualities by which the intellect of modern nations is markedly distinguished from that of antiquity.³⁶³

Det positiva tillståndets organiska vetenskap framstår med andra ord, samtidigt som den är grundad i den empiriska metoden, i observation, som en realism och samtidigt som en rationalism. Comte skriver:

³⁶¹ Comte, 1974, s. 20. ("le point de départ nécessaire de l'intelligence humaine", "l'intervention arbitraire", "d'agents surnaturels" (Comte, 1869a, s. 9)).

³⁶² Comte, 1974, s. 20. ("phénomènes observés", "l'entité correspondante" (Comte, 1869a, s. 9)).

³⁶³ Auguste Comte, *System of Positive Polity. Or Treatise on Sociology. Instituting the Religion of Humanity*, I (skriftserien Burt Franklin: Research and Source Works, nr. 125), New York 1875, s. 44f. ("[T]ous les caractères essentiels de la nouvelle philosophie se résument spontanément par la qualification que je lui ai appliquée dès sa naissance. Toutes nos langues occidentales s'accordent, en effet, à indiquer, par le mot *positif* et ses dérivés, les deux attributs de réalité et d'utilité, dont la combinaison suffirait seule pour définir désormais le véritable esprit philosophique, qui ne peut être, au fond, que le bon sens généralisé et systématisé. Ce même terme rappelle aussi, dans tout l'Occident, les qualités de certitude et de précision, par lesquelles la raison moderne se distingue profondément de l'ancienne." (Auguste Comte, *Système de politique positive. Ou Traité de sociologie. Instituant la Religion de l'humanité*, I, Paris 1851, s. 57))

Finally, in the positive state, the human mind, recognising the impossibility of attaining to absolute concepts, gives up the search for the origin and destiny of the universe, and the inner causes of phenomena, and confines itself to the discovery, through *reason and observation combined* [min kurs.], of the actual laws that govern the succession and similarity of phenomena. The explanation of the facts, now reduced to its real terms, consists in the establishment of a link between various particular phenomena and a few general facts, which diminish in number with the progress of science.³⁶⁴

Nordin lyfter fram denna mångfalds möjlighet hos den vetenskapssyn som han själv sympatiserar med när han skriver att "[a]ll forskning med utsikt till framgång förfar eklektiskt och pragmatiskt".³⁶⁵ Men Nordin drar inte de fulla konsekvenserna av denna eklektiska pluralism. Han problematiserar inte den relation mellan "praktik" och "teori" som en sådan vetenskaplighet förutsätter utan fixerar krisen på den högre nivån, som en strid endast mellan olika epistemologiska utgångspunkter snarare än som en spänning mellan "praktik" och "teori" inom varje enskild epistemologisk utgångspunkt. Således kan han undvika att belägga sitt kategoriska avvisande av den kritiska syn på relationen mellan tänkande och verklighet som, åtminstone i och med den moderna "kontinentala" filosofin sedan Kant och, i allra högsta grad, sedan Nietzsche åtminstone måste betraktas som ett legitimt problem, med några som helst argument förutom att vetenskapen i och med detta ifrågasättande av dess grundantaganden blir en problematisk verksamhet.³⁶⁶ All eklekticism förutsätter sådan naivitet/reduktion av den mer grundläggande krisen mellan "praktik" och "teori" inom snart sagt varje enskild epistemologisk utgångspunkt (jag reserverar mig här i första hand för matematiken och den rena logiken (om nu något sådant

³⁶⁴ Comte, 1974, s. 20. ("Enfin, dans l'état positif, l'esprit humain, reconnaissant l'impossibilité d'obtenir des notions absolues, renonce à chercher l'origine et la destination de l'univers, et à connaître les causes intimes des phénomènes, pour s'attacher uniquement à découvrir, par l'usage bien combiné du raisonnement et de l'observation, leurs lois effectives, c'est-à-dire leurs relations invariables de succession et de similitude. L'explication des faits, réduite alors à ses termes réels, n'est plus désormais que la liaison établie entre les divers phénomènes particuliers et quelques faits généraux dont les progrès de la science tendent de plus en plus à diminuer le nombre." (Comte, 1869a, s. 9f))

³⁶⁵ Nordin, 2008, s. 287.

³⁶⁶ Jfr Simon Critchley, *Continental Philosophy. A Very Short Introduction*, Oxford/New York 2001, s. 112f.

kan föreställas³⁶⁷)). Krisen kommer i själva verket, allteftersom avhandlingen fortlöper, att visa sig vara ett produktivt villkor för allt tänkande om objekt. För att kunna "tillvarata arvet, vidareföra det till nya generationer, kritisera det och omtolka det i en fortgående självkritik" samt "använda det som en auktoritativ kompass mot framtiden" måste humaniora i själva verket krisa fortgående.³⁶⁸ Med denna diskussion har jag dock föregripit avhandlingens slutsats. För den fortsatta framställningens skull måste den konventionella vetenskapssyn som jag genomgående kallar empirism tillåtas vara det den föreställer sig att vara. Det vill säga en renodlad, stabil och entydig vetenskaplig ståndpunkt, så vitt inget annat anges.

Den epistemologiska krisen

Nordins syn på litteraturvetenskapens kris bygger på den konflikt mellan empiristiska och Teoretiska förhållningssätt som råder inom ämnet. Han visar hur en specifik typ av kritik, kopplad till Teorin, föder krisen inom humaniora. Krisen enligt Nordin är ett resultat av att en specifik form av kritiskt tänkande börjar utvecklas och appliceras inom humaniora, av inträdet av en tendens, främmande för humanistisk forskning som han känner den, som är kritisk till den organiska, det vill säga den empiriska vetenskaplighetens epistemologiska grundantaganden. Därför, menar jag, är det också rimligt att tänka humanioras kris i termer av ett kritiskt vetenskapstillstånd. Comte beskriver en specifik historisk vetenskaplig utveckling som genom en kritisk period, en kris, leder fram till ett slutgiltigt tillstånd av absolut kunskap, till ett "fixed and final state".³⁶⁹ I Nordins historisering får dock, i det som han kallar det organiska tillståndet, det vill säga den empiristiska vetenskapstraditionen, en utmanare i Teorin. Liksom det kritiska tillståndet i Comtes beskrivning, träder i Nordins beskrivning Teorin in som verkande på ett föregående tillstånd. Krisen är för Comte ett i någon mening produktivt tillstånd, som till sist föder den positiva vetenskapen. Det är här, i teleologin, som Nordins vetenskapssyn skiljer sig från Comtes. Det organiska vetenskapstillstånd som rådde under "guldåldern" är för Nordin inget slutgiltigt tillstånd, "guldåldern" är positivistisk såtillvida att dess struktur är organisk och dess metod empiristisk, men den har inga av de utopiska drag som

³⁶⁷ Jfr G.W.F. Hegel, *Andens fenomenologi*, övers. Brian Manning Delaney och Sven-Olov Wallenstein, Stockholm 2008, s. 83f.

³⁶⁸ Nordin, 2008, s. 22.

³⁶⁹ Comte, 1974, s. 20. ("état fixe et définitif" (Comte, 1869a, s. 9)).

hör till Comtes positivism. Till skillnad från den utveckling som Comte beskriver föreställs det kritiska kristillstånd som Nordin beskriver inte som ett övergångstillstånd mot något bättre, mot en högre grad av vetande, utan snarare som ett felsteg från ett redan uppnått sådant tillstånd av organisk vetenskaplighet.³⁷⁰ Hos Nordin är den så kallade empiriska vetenskapen ständigt hotad och måste försvaras. Gång på gång finner han sig tvungen att postulera dess grundantaganden som svar på den kritik som Teorin lägger fram. Jag sympatiserar till fullo med denna praktik. Empirismen måste hela tiden försöka befästa sin position gentemot Teorin, detta dock, och här skiljer sig mitt och Nordins synsätt åter åt, under förutsättning att man betraktar krisen som ett produktivt sakförhållande. Jag delar med andra ord inte Nordins svartsyn gällande innebörden av detta fortgående tillstånd av kris. Likt Comte vill jag vidhålla att det kritiska tillståndet, krisen, kan vara ett i någon mening produktivt tillstånd och att detta gäller även för vår samtid. Frågan om vad detta tillstånd är produktivt av får dock väsentligen andra svar hos Comte än de som denna avhandling erbjuder. Men detta är en fråga för ett senare kapitel.

Som utgångspunkt för en diskussion om det kritiska tillståndets produktivitet kan man dock redan här göra en mycket förenklad och allmän definition av kritik. I *Nationalencyklopedin* finner man att kritik i en första bemärkelse kan vara en "(framställning som utgör) angrepp (på ngn eller ngt) genom att utpeka (vissa) påstådda misstag eller felaktigheter i (ngns) handlingar, yttranden etc.". Kritik är i denna bemärkelse detsamma som ren skepsis och det är i själva verket endast enligt en sådan förståelse av termen, som stämmer väl överens med den vardagsspråkliga användningen av den, som krisen kan målas upp som en radikal motsättning mellan vetenskap och kritik. I en andra bemärkelse kan kritik snarare handla om en "värderande granskning av förtjänster och brister hos konstnärligt el. vetenskapl. verk". Denna mer nyanserade innebörd närmar sig den jag ger termen, men med det tillägget att kritiken inte i första hand ska förstås som en verksamhet som specifikt utförs av kulturkritiker, utan som en mer allmän form av tänkande. I läroboken *Kritiskt tänkande* refererar författarna till en definition från *Webster's New World Dictionary* som lyder: "Critical

³⁷⁰ Vissa eftergifter för en sådan syn på saken görs avslutningsvis i Nordins framställning (Nordin, 2008, s. 287ff). Han beskriver här Teoriernas intåg som "oåterkalleligt", men humanioras främsta uppgift i ljuset av krisen är till syvende och sist att "söka återvinna det som förlorats – lärdomen" (Nordin, 2008, s. 290). Nordins slutsats om behovet av ett värnande om lärdomen är, i sin generalitet, svår att inte sympatisera med och den bringar viss klarhet i hur Nordin ser på vetenskapsutvecklingen i förhållande till Comte. Samtidigt är det implicit hos Nordin att detta måste ske på Teorins bekostnad, att kunskap och Teori är oförenliga. I detta är jag och Nordin däremot, vilket kommer att göras klart i det följande, inte eniga.

thinking is characterized by careful analysis and judgment” och fortsatt: ”critical, in its strictest sense, implies an attempt at objective judgment so as to determine both merits and faults”.³⁷¹ En sådan definition eliminerar det problematiska begränsandet av kritiken till kulturkritik i den föregående definitionen, men behåller både kritikens affirmativa och negativa moment. En sådan definition närmar sig den som jag här låtit vägleda diskussionen om Teorins allmänna kritik av den så kallade empiristiska vetenskapssynen.

Teorin. Kritiken av empirismen och den epistemologiska krisens upprinnelse

Nordin urskiljer ”fem moment som tillsammans bär upp idén om ’humaniora’”:³⁷² en särskild idé om ”bildning/uppfostran/lärdom”, om ”människan”, om ”[h]istorism”, om ”forskning” och en tanke om ”humanvetenskapernas särart”.³⁷³ Humaniora av god kvalitet, det vill säga den typ av humanistisk forskning som hör till ”guldåldern”, värnar om och bejakar dessa idéer.³⁷⁴ Nordin förklarar hur humanioras specifika vetenskaplighet och begrepp om sig själv under det senare 1800-talet kommer till stånd via dessa fem ”olikartade och heterogena” beståndsdelar och han betonar fortsatt hur ”[d]en helhet de formade var som bäst motsägelsefylld, konfliktfylld och instabil”.³⁷⁵ Vid första anblicken framträder detta som en brist på överensstämmelse mellan Nordins och Gustavssons förståelser av den traditionella empiristiska litteraturvetenskapen som sammanhållen och enhetlig. Detta är dock en felaktig iakttagelse. Nordin beskriver humanioras framväxt under 1800-talet som en rörelse ”bort från den idealistiska filosofin i riktning mot mera renodlad empirisk forskning” inom ”humanvetenskaperna”.³⁷⁶ Denna renodling av empirismen kan anses löpa parallellt med odlingen av dessa fem moment i vetenskapen. Gustavssons och Nordins respektive förståelser av ”guldåldern” och dess

³⁷¹ Pernilla Hultén, Jens Hultman och Lars Torsten Eriksson, *Kritiskt tänkande*, red. Ola Håkansson och Mia Ljunggren, Malmö 2007, s. 16; ”Critical”, i *Websters New World Dictionary. Of American English. Third College Edition*, (3:de reviderade utgåvan) New York/London etc. 1994 (1953), s. 329.

³⁷² Nordin, 2008, s. 24.

³⁷³ Nordin, 2008, s. 24, 27, 30, 32.

³⁷⁴ Stöd för detta finner man bl.a. i diskussionen om upplösningen av idén om forskning (Nordin, 2008, s. 275).

³⁷⁵ Nordin, 2008, s. 34.

³⁷⁶ Nordin, 2008, s. 61.

forskningsideal stämmer överens såtillvida att den mångfald av perspektiv som Nordin pekar ut, genom att vara överens vad gäller sina epistemologiska grundantaganden, kan anses vara funktionell i Gustavssons mening. De fem beståndsdelarna formar i dessa fall en "helhet" enligt Nordin. Dessa idéer framstår som grundade i ett och samma sanningsbegrepp och som tillsammans producerande sanningen om de humanistiska vetenskapernas objekt.

Detta sanningsbegrepp baseras i första hand på ett objektivitetsideal som Nordin menar var "allmänt omfattat" under humanioras "guldålder".³⁷⁷ "En verksamhet som inte strävar efter att finna en objektiv sanning kan knappast kallas vetenskap", konstaterar han.³⁷⁸ I samband med en diskussion som specifikt berör historieämnet, men som i Nordins framställning även gäller för humaniora i stort, beskriver han fortsatt "den erodering som tilltron till sanningsbegreppet genomgått inom historievetenskaperna under de senaste fyra årtiondena".³⁷⁹ Objektivitetens möjlighet ligger enligt Nordin i det fria tänkandet. Han citerar: "Där den fria tanken, det fria sanningssökandet slagits i bojor, där har antropoiden triumferat. All vetenskap har sanningen som ledstjärna."³⁸⁰ Det är Hans Ruins (d.ä.) ord men Nordin bejakar resonemanget. I den humanistiska forskningen under "guldåldern" "fanns föreställningen om en objektiv vetenskap, ett fritt sanningssökande, ett forskningens oberoende" skriver han.³⁸¹ Ett ifrågasättande av hur fri den "fria tanken" och hur fritt "det fria sanningssökandet" i verkligheten var, verkar dock aldrig ha varit accepterat under "guldåldern". Konsensus bland ämnesutövarna om vad sanning är, om det tänkande subjektets kapacitet för frihet överhuvudtaget och så vidare var antaganden som alla ämnesutövare måste dela för att "friheten" i sin tur skulle kunna garanteras. Den paradox som framträder i de flesta diskussioner av frihet, att någon form av bundenhet och ramverk nödvändigtvis behöver ligga till grund för den verkar alltså även ligga till grund för den empiriska vetenskaplighetens tautologiska "frihet är frihet". Lagen i detta fall är lagen om att aldrig ifrågasätta och därmed evigt upprätthålla empirismens epistemologiska grundantaganden. Både hos Nordin och hos Gustavsson är denna lag för den goda

³⁷⁷ Nordin, 2008, s. 134.

³⁷⁸ Nordin, 2008, s. 275.

³⁷⁹ Nordin, 2008, s. 211.

³⁸⁰ Hans Ruin enl. Nordin, 2008, s. 134.

³⁸¹ Nordin, 2008, s. 134. Det är även intressant att fundera över hur denna föreställning om fritt tänkande och fri forskning står i relation till understrykandet av vikten av konsensus gällande vetenskapens epistemologiska grundantaganden hos Nordin. Den frihet som han framställer förefaller i ljuset av detta samtidigt vara starkt intersubjektivt reglerad.

guldåldersforskningen tydligt framträdande. Bakom detta ligger ytterligare ett förgivettagande, av "praktikens" och "teorins" möjlighet att tillsammans utgöra en harmonisk helhet. Tydligast blir detta hos Gustavsson när han talar om empirismens fungerande pluralism. Vad gäller den "går det ju helt visst att tala om metodisk pluralism eftersom dessa metoder alla har sin utgångspunkt i, och är förenliga med, empirismens kunskapsteori".³⁸² Det är i grunden denna möjlighet att förena "praktik" och "teori" som Nordins och Gustavssons empirister är överens om.

Endast genom konsensus kring de företeelser som beskrivits ovan kan tänkandets frihet och objektivitet garanteras enligt Nordin. Kravet på konsensus ska alltså i den empiriska vetenskap som Nordin beskriver inte förstås som en ersättning för kravet på objektivitet i vetenskapen, utan som ett komplement till det, detta trots att de två, intersubjektiviteten och objektiviteten, från ett annat perspektiv kan tyckas stå i motsättning till varandra. Kardinalsynen inom den humanistiska vetenskapen under "guldåldern" verkar följaktligen ha varit att ifrågasätta dess förgivettagna samt genom konsensus förment garanterade objektivitet.

För den forskning som har Teorin som ledstjärna är förhållandet enligt Nordin det motsatta: "Om kravet på objektivitet dessutom är ett uttryck för könsmakt, rasism eller borgerlig fördomsfullhet kan dess avvisande rent av te sig som ett steg på vägen mot frigörelse och klarsyn."³⁸³ Den humanistiska vetenskapen under Nordins "guldålder" präglas av att den egna objektiviteten garanteras av att det helt enkelt råder konsensus bland den tidens forskare att de överenskomna premisserna för objektivitetens möjlighet är de rätta. Teorin ifrågasätter grunden för denna konsensus samtidigt som den ifrågasätter objektivitetens möjlighet överhuvudtaget. Om man ser till den grupp ämnesutövare som denna konsensus baseras på under "guldåldern" torde en ganska homogen bild framträda. Den konsensus som ligger till grund för guldåldersforskningens möjlighet till objektivitet är såtillvida en begränsad konsensus som stänger ute vissa perspektiv och aktörer. I citatet tas den egna objektiviteten, garanterad genom konsensus hos en sådan homogen grupp och utestängande av andra perspektiv och förhållningssätt för given.³⁸⁴ Likt Teorin

³⁸² Gustavsson, s. 516.

³⁸³ Nordin, 2008, s. 279f.

³⁸⁴ Nordins och Gustavssons temporala avgränsningar sammanfaller förvisso inte exakt. Nordin talar om mitten på 1960-talet och om vissa specifika årtal under detta decennium som särskilt viktiga (Nordin, 2008, s. 137), medan Gustavsson redan i sin undertitel gör en formell avgränsning för Teorins intåg vid 1976. Denna skillnad mellan Nordins och Gustavssons

kan man utifrån den hermeneutiska vetenskapsteoretiska position som denna avhandling ämnar etablera, karaktärisera samtliga de empirismens förgivettaganden som här aktualiserats som omöjliga, falska och ideologiska. Det som i huvudsak skiljer det hermeneutiska förhållningssättet från det Teoretiska är att det, trots denna insikt, erkänner ideologins, den falska vetenskapens mycket viktiga roll i danandet av kunskap. Mer om detta senare.

Linjen i Nordins framställning är klar från första början. Han vill värna om de överenskomna ramar som han menar möjliggör forskningens objektivitet, den konsensus som garanterar den. Han inleder med frågan: "Hur står det till med humaniora i Sverige?" och svarar omedelbart: "Uselt".³⁸⁵ Det är intressant att detta verkar gå stick i stäv med resultaten av Anderssons studie. Hon visar i sin tur på hur, vad man skulle kunna kalla samförståndets doxa, råder inom litteraturvetenskapen kring år 2000, "en tendens att tona ned motsättningar" i litteraturvetenskapen, en konsensus i allt väsentligt lik den Nordin och Gustavsson sympatiserar med.³⁸⁶ Denna bild av Teorins egentligen ganska ringa närvaro i litteraturvetenskapen under den tid Nordin kallar krisen, dess relativt ringa påverkan utanför ämnesdebatten på den faktiska forskningen under slutet av förra århundradet är en återkommande bild som till syvende och sist bekräftas till och med av Gustavssons egna analyser, trots att detta knappt syns i hans avslutande diskussion om krisen och Teorins hot mot litteraturvetenskapen. Samtidigt är det klart att en spänning mellan ståndpunkter föreligger inom litteraturvetenskapen, om än kanske i mindre grad än vad Nordin och Gustavsson hävdar. Spänningen finns där. Teorins inträde gör den tydlig för alla, men utgör inte någon vetenskaplig revolution, utan snarare ett successivt

gränsdragningar kan i hög grad antas bero på hur man ser på marxismens roll i den konflikt mellan Teoretiska och empiristiska förhållningssätt som präglar krisen. Hos Nordin råder en viss tvekan kring marxismens egentliga status i denna uppställning. Den framstår hos honom nästan som en mellankategori genom vilken vägen från "guldålder" till kris går (Nordin, 2008, s. 21f). Gustavsson diskuterar inte nämnvärt marxismen i sin studie då dess intåg i litteraturvetenskapen sker före 1976. Hans val att förlägga gränsen just där skulle förvisso kunna kritiserars, men klart är att det är ett effektivt sätt för Gustavsson att omedelbart komma till kärnan av den problematik som framstår som hans huvudsakliga intresse, till den krissituation som han menar att Teorin leder till i litteraturvetenskapen.

³⁸⁵ Nordin, 2008, s. 9.

³⁸⁶ Andersson, s. 190.

framträdande av en, genom en självunderbyggande konsensus,³⁸⁷ tidigare dold eller undertryckt ståndpunkt.

Trots vissa reservationer från Nordin – den postmoderna kritiken är ”förhärskande” men inte ”allenarådande”; det produceras trots allt fortfarande ”intelligent, innovativ och intressant forskning” men ”en villrådighet, en osäkerhet om verksamhetens syften och förutsättningar” råder ändå och så vidare – kan man inte förstå annat av hans framställning än att han anser att Teorin blivit en överväldigande kritisk kraft inom humaniora.³⁸⁸ För Nordin stavas detta tillstånd alltså kris.

Humanioras kris är av ett dubbelt slag, enligt Nordin. Den är dels en ”identitetskris” som består i en allmän tvekan bland ämnesutövarna kring den egna uppgiften. ”Humanioras identitetskris består helt enkelt i att frågorna om vad humaniora är, vad de går ut på, hur de bör bedrivas blivit oerhört mycket mera omstridda än tidigare.”³⁸⁹ Denna identitetskris leder sedan till en ”legitimationskris”, en tvekan om humanioras vetenskapliga förmåga från dess bedömare.³⁹⁰ Han konstaterar: ”I de troendes ögon är legitimiteten orubbad, i de icke troendes obefintlig.”³⁹¹ Nordin etablerar begreppen: från hans perspektiv är ”de troende”, implicit ”de som inte vet”, de som sätter sin tillit till vad Gustavsson kallar Teori.³⁹² Men samma kritik kan, utifrån Teorins kritiska förhållningssätt som etablerats ovan, riktas även mot empirismen. Med Kristeva är det, som sagt, nietzscheanerna, ett epitet som Nordin tillskriver de som anammat det Teoretiska förhållningssättet, som inte tror och empiristerna, de som följer den ”episka logiken”, som är de troende: de som tror att de vet.

”Praktik” och ”teori”. En mer grundläggande konflikt

Från ett annat perspektiv framstår dock den konflikt mellan empirism och Teori som Nordin och Gustavsson menar utgör krisen som mindre grundläggande. Gustavsson tangerar en mer djupgående konflikt då han talar om Teoriernas skepsis gentemot empirismen men hur de samtidigt inte kan undvika att

³⁸⁷ Denna konsensus har, bl.a. enligt Forser, varit självunderbyggande såtillvida att endast de som godtagit dess premisser har fått lov att delta i det litteraturvetenskapliga samtalet före Teorin uppmärksammades i Sverige.

³⁸⁸ Nordin, 2008, s. 153, 287.

³⁸⁹ Nordin, 2008, s. 276.

³⁹⁰ Nordin, 2008, s. 280.

³⁹¹ Nordin, 2008, s. 280.

³⁹² Nordin, 2008, s. 278.

identifiera och avgränsa objekt då de appliceras i en vetenskaplig studie. Han skriver:

Poststrukturalismen, intertextualiteten, den lacanska psykoanalysen, den moderna feminismen, men även hermeneutik och tematisk kritik bygger på helt andra kunskapsteoretiska förutsättningar än den traditionellt empiristiska forskningen, men måste ändå, tycks det, möjligen med undantag för feminismen, anpassas till denna vetenskapssyn och resultatet blir taktik eller "termskrammel" och jargong. Varför, kan man fråga? Svaret är kanske så enkelt att ämnet litteraturvetenskap, såsom namnet antyder, kräver en empiristisk och analytisk vetenskapsmetodik. Ämnet kräver av sina doktorander att de har sina undersökningsobjekt som de metodiskt undersöker utifrån uppfattningen att detta objekt är något så när identifierbart och avgränsbart.³⁹³

På samma sätt som Teorin inte kan undvika "praktisk" konkretion kan det empiristiska förhållningssättet givetvis inte undvika "teoretisk" abstraktion, eftersom det förlitar sig på ett strikt formaliserat vetenskapligt begreppsspråk, men jag håller mig för tillfället till att framställa Gustavssons synsätt. Ämnet litteraturvetenskap förutsätter alltså även i sina mest Teoretiska uttryck enligt Gustavsson ett mer "praktiskt" perspektiv likt det som empirismen anlägger. Det Teoretiska perspektivet låter sig inte renodlas till "teori". Vad man ser i citatet är hur krisen, som Nordin och Gustavsson föreställt sig ligga mellan empirism och Teori, för ett ögonblick förskjuts till en mer grundläggande nivå, hur den internaliseras i ett förhållningssätt. Det vill säga hur krisen snarare än att vara en för varje ståndpunkt extern företeelse, en strid mellan ståndpunkter, blir något immanent för varje enskild ståndpunkt, för allt tänkande om objekt. Snarare än som något som kan elimineras genom att anlägga ett korrekt perspektiv på litteraturen framträder krisen på denna djupare nivå som ett nödvändigt villkor för all litteraturvetenskap. Det tidigare begreppsparat empirism/Teori verkar på denna konfliktnivå inte längre kunna fylla sin roll som namn för de stridande lägren. Inom varje enskild ståndpunkt, empiristisk såväl som Teoretisk, står "praktik" i strid med "teori". Den "praktiska" positiviteten som citatet tillskriver empirismen är ett nödvändigt led i allt tänkande om objekt. En "praktik" aposteriori, knuten till sinnesförmågan förutsätts alltid i tänkandet om verkliga objekt och all "praktik" är till skillnad från rent abstrakt "teori", som har förmågan till att vara kritisk, positiv. Det som görs "är" per definition, medan det som endast är tänkt "inte är" i någon reell mening. Det tänkta är på sin höjd

³⁹³ Gustavsson, s. 595.

om något. Denna ontologiska motsättning präglar varje relation mellan subjekt och objekt och torde såtillvida speglas i varje vetenskapsteori. Det kommer här allteftersom bli tydligt hur det litterära objektet i synnerhet gör denna ontologiska spänning manifest och hur en pluralismbejakande vetenskapsteori som kan handskas med ett sådant objekt kan tänkas.³⁹⁴

Johanssons krisförståelse i *Avhandling i litteraturvetenskap* ligger i linje med denna utläggning. Han talar om krisen som en "inneboende konflikt i allt litteraturvetande, eller rent av i allt läsande" mellan ett ateoretiskt/"praktiskt" å ena sidan och ett "teoretiskt" perspektiv å andra sidan.³⁹⁵ Hans sätt att begreppsliggöra striden inom litteraturvetenskapen skiljer sig således från Nordins och Gustavssons. Den befinner sig på en mer grundläggande nivå, men parallellerna är tydliga. Johansson skriver: "I sin renodlade form är konflikten ytterst trivial. Å ena sidan det normala läsandet, textens omedelbara meningsfullhet i läsakten: vi öppnar en roman, blicken löper längs raderna, ögat sänder signaler till hjärnan som omvandlar synintrycken till mening – vi förstår något; kommunikationen fungerar."³⁹⁶ För att bekräfta denna insikt citerar Johansson Gustavsson: "Det är t.ex. omöjligt för den som läser denna mening att låta bli att förstå den" och fortsätter därefter med en passage som framstår som den direkta motpolen till det längre blockcitatet från Gustavsson här ovan.³⁹⁷

³⁹⁴ Det är i ljuset av den förståelse som Johansson presenterar här inte svårt att se varför Andersson finner just den textcentrerande textläsningen och det smala litteraturbegreppet vara doxisk i litteraturvetenskapen. Till att börja med kan sådana perspektiv på litteraturen, med dragning åt det "praktiska", om de (kunde) dras till sin yttersta spets enligt Johansson alltså inte göra annat än att reproducera doxa. I linje med detta skulle Nordins monografi, i en försätlig läsning, kunna hävdas göra just detta: att reproducera doxa, och inget annat. Viktigare är dock att det Teoretiska förhållningssättet, med dragning åt "teorin", i sin tur, om det (kunde) dras till sin spets, enligt Johanssons synsätt aldrig skulle kunna bli doxa. Teorin verkar på empirismen; den är kritiken av empirismens hävdade "är". Eller: Teorin är doxakritisk såtillvida att den verkar på produkterna av det empiristiska förhållningssätt som alltid är och alltid reproducerar doxa, vilket Teorin alltså aldrig själv kan göra. Samtidigt understryker detta citat hur nära de spänningar inom litteraturvetenskapen som Johansson och Andersson och för den delen även Gustavsson och Nordin lyfter fram, ligger varandra. Man finner med andra ord att spänningen hos Johansson mellan "praktik" och "teori" är spänningen mellan det enda förhållningssätt som man skulle kunna finna vara doxa respektive det enda som man skulle kunna finna motarbeta doxa.

³⁹⁵ Johansson, 2003, s. 18.

³⁹⁶ Johansson, 2003, s. 17.

³⁹⁷ Michael Gustavsson enl. Johansson, 2003, s. 17.

Å andra sidan vetenskapen om att det inte finns något omedelbart i denna värld. Varken läsaren eller det lästa är bara sig själva, utan alltid också något annat. Trycksvärtan är inte bara trycksvärta utan också ord; orden är inte bara ord utan också kunskap; kunskapen inte bara kunskap utan också makt etc. Läsaren är inte bara ögon och hjärna, utan också förutfattade meningar, uppfostran, bildning, karriärhänsyn, humör, ekonomi, begär etc. Det finns med andra ord inget normalt, praktiskt, neutralt, omedelbart eller rent läsande – allt läsande inbegriper redan från utgångspunkten vad man skulle kunna kalla 'teori'.³⁹⁸

Å ena sidan lyfter Johansson fram föreställningen om det renodlade, sanna, enhetliga perspektivets och hela objektets möjlighet. Å andra sidan föreställningen om motsatsen. Denna spänning mellan ett "praktiskt" och ett "teoretiskt" perspektiv menar Johansson är intern förhållningssätt. Varken "teori" utan "praktik" eller "praktik" utan "teori" är möjlig. Både empirismen och Teorin är såtillvida i sig uttryck för krisen i detta dess mer grundläggande uttryck, de internaliserar den utan att nödvändigtvis vara medvetna om det. Den strid mellan empirism och Teori som Gustavsson och Nordin identifierar är alltså enligt Johansson endast manifestationen på en annan, högre eller åtminstone mer explicit nivå av en mer grundläggande kris mellan "praktik" och "teori" som är förenad med allt tänkande om verkliga objekt. Johansson skriver: "Det är möjligt – kanske går det inte att undvika – att betrakta denna konflikt som en strid mellan två läger, två åskådningar som var och en måste välja emellan. Det är emellertid intressantare att se den som en inneboende konflikt i allt litteraturvetande, eller rent av i allt läsande."³⁹⁹ Johansson talar här alltså först om en konflikt likt den tidigare diskuterade mellan en empirisk och en Teoretisk ståndpunkt som ligger till grund för Gustavssons och Nordins krisförståelser, men är också kritisk till denna uppdelning. Han vill istället härleda krisen till en i varje vetenskaplig ståndpunkt inneboende strid mellan ett "praktiskt" och ett "teoretiskt" perspektiv. Dessa perspektiv kan var för sig inte åstadkomma något. Rent "praktiska" perspektiv, vore de möjliga, skulle endast bekräfta sig själva i oändlighet och därmed endast producera tautologier medan rent "teoretiska" skulle reducera sitt objekt "till en eller annan färdig formel".⁴⁰⁰ Johansson skriver: "Draget till sin tautologiska spets kommer det ateoretiska läsandet att reducera det lästa till den doxa läsandet utgår från, de institutionella strukturer det utövas

³⁹⁸ Johansson, 2003, s. 17.

³⁹⁹ Johansson, 2003, s. 18.

⁴⁰⁰ Johansson, 2003, s. 22.

inom. Omvänt kommer det till sin reduktiva extrem draga teoretiserandet att närma sig en tautologisk upprepning av teorin.”⁴⁰¹ Johansson skriver om den hypotetiska, men i verkligheten omöjliga hållningen som föreställer sig vara rent ”praktisk”: ”Problemet med den första hållningen, den icke-teoretiska (eller kanske *ateoretiska*), ur den senares, den [föreställt rent] teoretiska, perspektiv är att den tycks inbegripa en naiv optimism som i sin tur medför en oförmåga till självkritik.”⁴⁰² Den saknar ett reflexivt moment och läsandet kan därmed, enligt Johansson, från en sådan position ”omöjligt läsa sig fram till sitt eget totala tillkortakommande, och följaktligen inte ifrågasätta sig självt”.⁴⁰³ ”Risken [...] är att denna meningsoptimism leder till blindhet inför det som *inte* har mening”, det vill säga att ”[j]ust det som gör litteraturen intressant i förhållande till filosofi eller vetenskap – att den kan uttrycka det ’man icke kan tala om’ [dvs. tänka begreppsligt] – förloras ur sikte. Litteraturen reduceras till det potentiellt begripliga”, till begreppsliga konstruktioner som – förvisso utifrån den förment vetenskapliga, ”praktiskt” orienterade hållningen – föreställs ha direkt tillgång till något som ”är”, men som i själva verket är instängda i en ideell begreppsvärld.”⁴⁰⁴ För den hypotetiska, men i verkligheten omöjliga motsatta hållning som föreställer sig vara rent ”teoretisk”, råder följaktligen det motsatta förhållandet, men med samma resultat. Utan postulerandet av ett positivt objekt, av något som ”är” riskerar det att fastna i en reflexiv loop som endast kan tala om de transcendentala förutsättningarna för tänkandet och som därmed inte är förmöget att tänka om verkliga objekt överhuvudtaget. Lösningen på detta problem finner Johansson i ett bejakande av konflikten mellan ”praktik” och ”teori”.

Att bejaka konflikten mellan epistemologiska förhållningssätt. Krisen flyttar in

Lösningen på de problem som pluralismen orsakar verkar för Gustavsson ligga i en återgång till empirismen. Han frågar sig huruvida man kan ”*tillåta* [min kurs.] modern teori [Teori]” eller inte och implicerar således att sådana Teoretiska

⁴⁰¹ Johansson, 2003, s. 24.

⁴⁰² Johansson, 2003, s. 18.

⁴⁰³ Johansson, 2003, s. 18f. Även Nordin är sympatiskt inställd till humanioras förmåga till självkritik, dess förmåga ”att känna sig själv”, men verkar onekligen ge ordet en annan innebörd än vad Johansson gör (Nordin, 2008, s. 22, 290).

⁴⁰⁴ Johansson, 2003, s. 19.

perspektiv skulle vara något som kan väljas bort, att den kritik av empirismens epistemologiska grundantaganden som Teorin för med sig inte skulle vara relevant och att man därför inte behöver bemöta den med vinnande argument, utan att man helt enkelt kan ignorera den och fortsätta som man alltid gjort.⁴⁰⁵ Men striden mellan ”praktik” och ”teori” står, som sagt, även inom empirismen, den är bara inte lika framträdande där eftersom den döljs bakom en konsensus gällande både objektets natur och hur forskarens relation till det bör se ut. Nordin, i sin tur, är uppgiven. Han erkänner inte en tillbakagång till humanioras tidigare oskuldsfulla tillstånd som en möjlighet, ”[t]eoriernas intåg är oåterkalleligt”, men finner heller inte någon tydlig väg framåt, ut ur den rådande situationen.⁴⁰⁶ Dock konstaterar han att kris, i ordets äldre medicinska bemärkelse, betecknade den avgörande fasen i ett sjukdomsförlopp och hade två möjliga utfall: döden eller återvunnen hälsa.⁴⁰⁷ Utifrån perspektivet att Teorins kritiska insikter ofta är oavvisliga och, än viktigare, att dess kritiska funktion är nödvändig för varje sanningssökande praktik, ämnar jag med hjälp av det tredje, dialektiska slaget av pluralism som utvecklas bland annat hos Johansson, göra ett försök att tänka en vetenskap om litteratur med krisen som utgångspunkt och produktivt villkor. Detta försök springer ur övertygelsen att den pluralism som ligger till grund för krisen inte kan avvisas bara för att den gör litteraturvetenskapen till en problematisk verksamhet.

Dragna till sin respektive spets kommer, vore de möjliga, det rent ”praktiska” respektive det rent ”teoretiska” perspektivet enligt Johansson att generera resultat som är anmärkningsvärt lika till sin art: tautologier och formalismer. För Johansson kan det gå på ett ut.⁴⁰⁸ Men själva uppdelningen är falsk, menar Johansson. ”[D]et finns i realiteten varken några icke-praktiska eller icke-teoretiska avhandlingar. Vad som finns är avhandlingar som är omedvetna om sin ofrånkomligen teoretiska (både i betydelsen ’ideologiska’ och ’förmedlade’) karaktär.”⁴⁰⁹ En hållning som man enligt U. Olsson kan återfinna hos Adorno.⁴¹⁰ ”Det finns med andra ord inget normalt, praktiskt, neutralt, omedelbart eller rent läsande.”⁴¹¹ I ljuset av denna iakttagelse, att det ”praktiska” och det

⁴⁰⁵ Gustavsson, s. 539.

⁴⁰⁶ Nordin, 2008, s. 290.

⁴⁰⁷ Nordin, 2008, s. 287.

⁴⁰⁸ Johansson, 2003, s. 22ff.

⁴⁰⁹ Johansson, 2003, s. 55.

⁴¹⁰ U. Olsson, s. 89.

⁴¹¹ Johansson, 2003, s. 18.

”teoretiska” perspektivet genom en falsk uppdelning är isolerade från varandra, ”skulle litteraturvetenskapens kris kunna förstås som frukten av en oförlöst inre blockering, en oförmåga både att leva upp till och ta sig ut ur distinktionen teori/praktik”, menar Johansson.⁴¹² Krisen är en kris för möjligheten till kunskap, men ligger inte i själva striden mellan förhållningssätt (på den mellanepistemologiska nivån) eller mellan ”teori” och ”praktik” (på den inomepistemologiska nivån), utan i den konsekventa oförmågan att se stridens produktivitet på grund av ett allt överskuggande begär efter objektets helhet, det vill säga i föreställningen om eklekticismens möjlighet och försvarbarhet, snarare än i konflikten. Problemet är inte konflikten mellan empirism Teori utan empirismens grundläggande tro på att dess interna kris (krocken mellan ”praktik” och ”teori”) kan lösas, att identitet, helhet, eller kanske hellre sanning enligt dess okritiska begrepp om sanning som korrespondens kan uppnås. Teorins huvudsakliga kritik av empirismen är just denna kritik av dess föreställning om sanningens, i denna bemärkelse, möjlighet. Medan Nordins och Gustavssons krisanalys stannar vid sina första iakttagelser, att två direkt motsägelsefulla ståndpunkter står i strid med varandra i litteraturvetenskapen, går Johanssons djupare och visar fram en mer komplex bild utifrån vilken man inte kan ge företräde åt endera ståndpunkten. En bild enligt vilken båda ståndpunkterna är lika krisande, enligt vilken både empirism och Teori internaliserar ett ”praktiskt” och ett kontrasterande ”teoretiskt” moment. Den empiristiska ståndpunkten har redan i det föregående lyfts fram som internt krisande. Den identitet som dess sanningsbegrepp förutsätter är omöjlig eftersom den inte kan undvika ett moment av rationalism.

Johansson säger, med referens till Nietzsche, att det förefaller honom ”som om litteraturvetenskapen, utifrån värderingen ’att det bestämda är mer värt än det obestämda’, alltför ofta försöker avskaffa oklarheter [...] istället för att acceptera eller bejaka dem”.⁴¹³ Han frågar om det vore möjligt att ”göra dess [litteraturvetenskapens] inneboende konflikt fruktbar?”⁴¹⁴ Men hur? Genom att ”bejaka den dialektik som gör det både omöjligt och nödvändigt att hålla isär teori och läsande [’praktik’]”.⁴¹⁵ Krisen gör förvisso vetenskapens objekt obestämt, men Johansson ser alltså inte enbart problem i detta utan försöker istället tänka en ny vetenskaplig ståndpunkt utifrån krisen.

⁴¹² Johansson, 2003, s. 24.

⁴¹³ Friedrich Nietzsche enl. Johansson, 2003, s. 14.

⁴¹⁴ Johansson, 2003, s. 27.

⁴¹⁵ Johansson, 2003, s. 27.

En möjlighet till detta kan han skönja i och med Teorins inträde i litteraturvetenskapen och den kris som därmed kommer till uttryck: "Något som förenar så vitt skilda och i sig heterogena perspektiv som psykoanalys, feminism, strukturalism och postkolonialism är uppfattningen att varje föreställning om omedelbarhet är illusorisk."⁴¹⁶ Det vill säga att det som texten säger "är" egentligen "inte är". Teorin tillåter oss, genom denna insikt, att inta "en annan position", alltså ett nytt sätt att se på samma sak.⁴¹⁷ Hur kan då det dubbla perspektiv, utifrån väsensskilda epistemologiska utgångspunkter, som krisen erbjuder försvaras? Gustavssons argument mot pluralismen, att varje i grunden annat perspektiv endast kan konstruera ett annat objekt, verkar ovedersägligt.

Johansson beskriver hur man vid läsning "måste lyfta [sig] i håret; läsa och samtidigt betrakta läsandet utifrån. Eller uttryckt i termer av teori och läsande ['praktik']: läsa så tautologiskt det bara går och *på samma gång* ägna [sig] åt ett reduktivt teoretiserande."⁴¹⁸ Här är inte platsen för att fördjupa sig i Adornos eller Deleuzes tänkande men man kan konstatera utifrån Johanssons framställning av dem att det är en sådan paradoxal, krisande läsart som de tillsammans erbjuder. Pluralismen får här den tredje form, utöver den fungerande och den icke-fungerande som Gustavsson talar om, som tidigare exemplifierats med Johansson, nämligen formen av en dialektisk relation som får sin styrka ur ett medvetet bruk av samma motsägelse som Gustavsson använder för att avfärda den icke-fungerande pluralismen som en omöjlig hållning.

Gustavsson oroar sig för att pluralismen av perspektiv inom litteraturvetenskapen ska konstruera ett objekt vars gränser inte kan bestämmas. Nordins oro gäller de humanistiska vetenskapernas oförmåga att enas om sina kunskapsobjekts mest grundläggande egenskaper. Jag menar att man inom litteraturvetenskapen, för att kunna avfärda Gustavssons och Nordins gemensamma förståelse av krisen som improduktiv, det vill säga för att kunna välja den tredje, dialektiska vägen genom pluralismen, måste utveckla ett väsentligen annat sätt än det konventionellt vetenskapliga att förhålla sig till sitt objekt och, dessutom, en väsentligen annan syn på litteraturen som objekt. Johansson och jag har samma grundläggande syn på litteraturvetenskapens kris och dess produktiva potential. Det finns dock väsentliga skillnader mellan våra tillvägagångssätt. Johansson söker den dialektiska likhetsrelationen mellan Adornos och Deleuzes Teorier för att kunna ställa upp vad han betraktar som

⁴¹⁶ Johansson, 2003, s. 21.

⁴¹⁷ Johansson, 2003, s. 21.

⁴¹⁸ Johansson, 2003, s. 27.

ett väsentligen nytt och gränsöverskridande sätt att interagera med litteratur. Jag å min sida ämnar snarare identifiera produktiva förhållningssätt till litteratur som redan rymts inom litteraturvetenskapens ramar eller, mer precist, visa på hur litteraturvetenskapen kan vara produktiv med den rådande krisen som villkor och förutsättning.

Koppling till hermeneutiken

I detta kapitel har jag med Johansson argumenterat för att en vetenskaplig verksamhet som föreställer sig själv som rent "praktisk" och förutsätter sin egen objektivitet, det vill säga som är stängd för all väsentlig kritik, är dömd till att på ett tautologiskt sätt endast bekräfta dessa förutsättningar, bli tautologisk och, stick i stäv med sina egna föresatser, resultera i ren formalism. Genom Teorin kan ett kritiskt perspektiv på litteraturvetenskapen och dess objekt, som så att säga bryter upp denna formalism, anläggas. Men denna Teori riskerar i sin tur att, dragen till sin yttersta spets, att åter reducera objektet till en rent "teoretisk" konstruktion. Detta är den till synes omöjliga situation, två motsatta vägar som leder till samma återvändsgränd, samma kunskapskris, som detta kapitel ställer litteraturvetaren inför. Johansson menar att det största problemet med Teorin inte är dess reduktionistiska tendens i sig, då det kan betraktas som *ett* nödvändigt moment i allt tänkande om objekt, utan att den "kritiska potentialen gått förlorad, om den nu någonsin har funnits".⁴¹⁹ Jag föreställer mig att skälet till denna förlust är att Teorin har glömt bort att empirismen, eller åtminstone den konventionella vetenskapen, utgör själva dess existensberättigande, vilket den i någon mening eliminerar då den begär fullständigt herravälde över litteraturvetenskapen. Nordin och Gustavsson argumenterar för att ståndpunkter med "oförenliga" epistemologiska utgångspunkter skyr varandra, att deras samvaro måste förstås som en logisk omöjlighet och att de oavsett vilken sida som innehar herraväldet således måste rensas bort ur litteraturvetenskapen för att krisen till varje pris ska avväjas. Jag menar tvärtom att den kritiska potentialen hos Teorin går förlorad i det ögonblick då föremålet för kritiken, det vill säga det positiva objekt som det empiriska förhållningssättet väljer ut och avgränsar, inte längre tillåts närvara. Teorin kan inte vara kritisk om den inte är en kritik av något. Dess hypotetiska seger skulle enligt ett sådant synsätt samtidigt innebära dess reduktion till ensidig "teori" och följaktligen till kritikens död. Vid detta tillfälle slutar man *studera* och börjar *konstruera* sitt

⁴¹⁹ Johansson, 2003, s. 22.

objekt men det är i själva verket nödvändigt att göra både och för att en kritisk förståelse av objektet ska kunna erhållas. Utvecklingen av Teorin till en sådan okritisk verksamhet beskrivs av Johansson:

Alla de dekonstruktiva analyser som genomfördes under 1980- och 90-talen ledde, med facit i hand, inte till någon omvälvning av kanon, något detroniserande av litteraturvetenskapens vetenskaplighet etc. Tvärtom fick man ett litteraturvetande som mer och mer gick på tomgång, ett litteraturvetande vars enda drivkraft ofta tycktes vara att överträffa den föregående analysen i komplexitet.⁴²⁰

Här finner man ett underliggande incitament för denna avhandling. Parallellt med behovet av en väg genom krisen och från den renodlade empirismen föreligger ett motsatt behov att stävja den skenande kritiska rörelse, den Teoretisering som Johansson beskriver här. I utförandet av en sådan balansakt menar jag att hermeneutiken i en specifik form har en mycket viktig roll att spela. Krisen kan i själva verket och kommer här att beskrivas som en hermeneutisk situation.

Men hur förhåller det sig då egentligen med litteraturvetenskapens kris? Hur omfattande är den? Om man fördjupar sig i Gustavssons undersökning finner man, Nordins iakttagelser till trots, att Teorins faktiska närvaro åtminstone i litteraturvetenskapen varit relativt ringa. För det första är de avhandlingar som överhuvudtaget aktualiserar Teori inte så många. Gustavsson kommer fram till att det handlar om drygt, utifrån tillåtande kriterier, 23 procent av avhandlingarna under perioden 1976–1995.⁴²¹ För det andra på grund av att Teori-mättnaden i åtminstone en del av dessa redan relativt få avhandlingar måste ses som låg.⁴²² ”[D]en teoretiska pluralismen till trots följer de flesta

⁴²⁰ Johansson, 2003, s. 22f.

⁴²¹ Gustavsson koncentrerar sin studie på avhandlingar eftersom han menar att ”[d]oktoranden [...] är mer exponerad för ämnets trender och nyorienteringar, än vad fallet är med många mer etablerade forskare” (Gustavsson, s. 452).

⁴²² Gustavsson, s. 589f. Gustavsson kan dock inte dra några bestämda slutsatser om detta eftersom hans metod i första hand går ut på att analysera förord, syftesbeskrivningar, metod- och teorikapitel och liknande i sitt material. Avhandlingarnas faktiska läspraktiker har inte undersökts av Gustavsson på något djupare sätt. Detta vore också en praktisk omöjlighet eftersom det handlar om ett så omfattande material. I övrigt bör även sägas att några skolor som Nordin med all säkerhet skulle föra till de Teoretiska faller bort i Gustavssons studie på grund av dess formella urvalsprincip. Dessa är dock få och borde inte påverka de kvantitativa resultaten av Gustavssons studie i någon större utsträckning. Åtminstone inte i en sådan utsträckning att det Teoretiska förhållningssättet istället skulle framstå som dominant.

doktorsavhandlingarna [i litteraturvetenskap under perioden], med vissa undantag, en traditionell empiristisk vetenskapsnorm", skriver Gustavsson, "så även till sin form och uppbyggnad."⁴²³ Den stora majoriteten av avhandlingarna i litteraturvetenskap från 1976 till 1995, det vill säga åtminstone under ungefär halva den period som Nordin beskriver som en tid av kris, bryter överhuvudtaget inte mot den empiristiska normen.⁴²⁴ Och Nordin är bekant med Gustavssons text; han refererar till den i berömmande ordalag, men inte till denna dess slutsats vilket givetvis är anmärkningsvärt.⁴²⁵ Trots detta resultat av den egna studien utgör Teorin enligt Gustavsson ett reellt och överhängande hot mot litteraturvetenskapen som vi känner den. Inte ens när hans egen studie med all önskvärd tydlighet visat att Teorins närvaro inte är särskilt omfattande i litteraturvetenskapen, finner han skäl att mildra denna oro. Krisen är likväl ett faktum. Ibland kan det nästan framstå som om Teorin utgör ett så stort hot att det räckte att en enda litteraturvetenskaplig skrift aktualiserade den, eller att en enda litteraturvetenskaplig forskare uttryckte kritiska tankar om den empiristiska litteraturvetenskapens epistemologiska grundantaganden för att krisen skulle bryta ut.

Idag är krisen, oavsett den låga Teori-mättnad som Gustavssons studie visar på, med andra ord ett faktum; den har med den första kritiken av empirismens epistemologiska grundantaganden väckts ur sin slummer, den mer grundläggande konflikten mellan "praktik" och "teori" har blivit synlig. Jag menar att det sakförhållande som Gustavsson målar upp stämmer, trots att jag inte delar hans slutsatser vad gäller innebörden av det. Oavsett om Teorins explicita närvaro är marginell eller omfattande är krisen det rådande tillståndet. Trots att Teorin inte kunnat visas dominera litteraturvetenskapen ens under den period då Teori introducerades i störst omfattning, får krisen, den oförlösta spänningen mellan "praktik" och "teori" sägas vara ett faktum. En enda kritisk tanke är nog. Det blir i ljuset av detta uppenbart att Anderssons fråga, såväl som Nordins och Gustavssons, om vilket perspektiv som dominerar inom litteraturvetenskapen bygger på felaktiga premisser. Det är inte fråga om det ena perspektivets dominans. Det är snarare så att kritiken av empirismens epistemologiska grundantagande, alltså Teorin, så snart den kommer till uttryck avslöjar en mer grundläggande motsägelse mellan "praktik" och "teori" i det

⁴²³ Gustavsson, s. 593.

⁴²⁴ För en sammanfattning av de kvantitativa resultaten av Gustavssons undersökning se Gustavsson, s. 594ff.

⁴²⁵ Nordin, 2008, s. 200f.

litteraturvetenskapliga studiet av litteratur som varit närvarande under såväl "guldålder" som krisår i litteraturvetenskapen. En motsägelse som den traditionella empiristiska litteraturvetenskapen genom ett raffinerat hegemoniskt, strikt formaliserat och stängt begreppsspråk i hög grad osynliggjort. Denna motsägelse, menar jag och kommer jag att visa, kan härledas till litteraturvetenskapens objekt. Till en litteraturens dubbelidentitet som ett ensidigt, renodlat perspektiv (vore det möjligt), "praktiskt" eller "teoretiskt", aldrig skulle kunna få tillgång till. I hermeneutiken av ett specifikt slag kan man däremot finna både en definition av det litterära objektet och ett motsvarande dialektiskt förhållningssätt till det, som tar höjd för denna dubbelhet och den rikedom som den innebär. Ett objekt som nödvändiggör både ett "praktiskt" och ett "teoretiskt" perspektiv.

Att två kunskapsteoretiskt divergenta perspektiv på samma verk måste konstruera väsensskilda objekt är ett felslut som kan skyllas på en alltför icke-dialektisk syn på litteraturvetenskapens objekt. Uppdelningen mellan "praktik" och "teori" i litteraturvetenskapen är lika falsk (men samtidigt nödvändig) som det vore att separera form från innehåll eller semiotiska aspekter från semantiska hos det litterära objektet. Litteraturen har både form och innehåll och den har både betydelse och mening och trots att dessa aspekter hos det litterära verket inte kan vara identiska kan de i realiteten inte särskiljas från varandra och varje försök att göra det är förgäves eller rent av kontraproduktivt. Den förment "praktiska" litteraturvetenskapen saknar inte "teori" och den förment "teoretiska" kan givetvis inte tillämpas på ett objekt utan "praktik". I förlängningen av en diskussion om C.P. Snows *The Two Cultures* ställer Nordin frågorna: "Hämtar humaniora sin legitimitet ur att den bevarar kulturen? Eller ur att den underminerar den? Sysslar humanisterna med vetenskap? Eller med att föra krig mot vetenskapen?"⁴²⁶ I ljuset av det ovanstående måste man på dessa frågor helt enkelt svara: Ja! Som svar på den tidigare frågan om huruvida det är empiristerna eller Teoretikerna som är de troende kan man följaktligen säga att det spelar ingen roll. Man måste i själva verket både tro och tvivla.

⁴²⁶ Nordin, 2008, s. 286. C.P. Snow, *The two Cultures* (skriftserien New American Library, nr. 557), (reviderad och utvidgad utgåva) Cambridge 1998 (1959). För övrigt kan Ricœurs arbete, inte minst *La Métaphor vive*, i hög grad betraktas som en ansträngning för att motverka den splittring i en litterär och en vetenskaplig kultur, eller med Ricœur hellre diskurs, som Snow beskriver och önskar komma till bukt med (Snow, s. 3–17). Ricœur menar förvisso att dessa diskurser är väsentligen olika, men att de samtidigt förutsätter varandra. Mer om detta senare.

Andersson inleder sin avhandlings sista stycke med en upprepning: "Min avhandlings raster skrivs, som nämnts, strid."⁴²⁷ Där Andersson talar om "strid" vill jag istället tala om detta tvivel. Teorins historiska inträde ter sig, från det hermeneutiska förhållningssätt som jag vill utveckla, alltför aggressivt, alltför övertygat om sin egen rättfärdighet för att kunna behålla sin kritiska potential. Så länge Teorin söker fullständigt herravälde över den litteraturvetenskapliga diskursen riskerar den också att dölja nödvändigheten av den empiriska ståndpunkt som alltid måste ligga till grund för en kritik. Eller mer precist: den empirism vars produkter Teorin i egenskap av en kritik, verkar på. Sådan Teori som strider om herraväldet får förvisso litteraturvetenskapens kunskapsteoretiska kris att komma framträda och komma till uttryck, men för samtidigt tankarna tillbaka till de ord som Lacan riktar till upproriska studenter vid ett seminarium vid Vincennes den tredje december 1969: "What you aspire to as revolutionaries is a master. You will get one."⁴²⁸ Så länge uppfattningen om ett herravälde som ska vinnas präglar vetenskapsutvecklingen kommer Teorin inte inse att den empiristiska föreställningen om ett positivt objekt är förutsättningen för dess kritik, det vill säga att kritiken alltid verkar på något och inte kan framträda ur tomma intet. De mest högljudda och övertygade av dessa Teoretiker kommer dessutom endast – om man drar analogin med Lacans uttalande till revolutionärerna ett steg längre – att, för den andra parten, utgöra goda exempel på och pekas ut som orsak till allt som är fel med det rådande tillståndet och således användas som verktyg för att befästa dess makt. Lika problematisk är naturligtvis den ensidigt empiristiska litteraturvetenskapen, som för att vinna herraväldet måste undertrycka varje kritiskt perspektiv, men vars begärda relation till verkligheten och verkliga objekt samtidigt endast är möjlig genom en kritik. Så länge vetenskapsutvecklingen betraktas som en strid om herraväldet kommer den renodlade empiristen göra allt för att undvika en dialektisk förståelse av det litterära objektet och därmed mota all, vad gäller de egna epistemologiska grundantagandena, väsentlig kritik i grind, för att sedan, enligt den stora lögnens princip, kalla sin verksamhet en strävan efter objektiv sanning. I denna situation blir det relevant att undersöka de möjligheter som en nyanserad hållning, mellan dessa radikala positioner, erbjuder.

⁴²⁷ Andersson, s. 202.

⁴²⁸ Jacques Lacan, "Analyticon", i förf:s *The Other Side of Psychoanalysis* (skriftserien The Seminar of Jacques Lacan, nr. 17, red. Jacques-Alain Miller), övers. Russell Grigg, New York/London 2007, s. 207. ("Ce à vous aspirez comme révolutionnaires, c'est à un maître. Vous l'aurez." Jacques Lacan, "Analyticon", i förf:s *L'Envers de la psychanalyse. 1969–1970* (skriftserien Le Séminaire de Jacques Lacan, nr. 17, red. Jacques-Alain Miller), Paris 1991, s. 239))

En väg mot en nyanserad krisförståelse kan man finna i en historisk utblick hos Kristeva, som beskriver den typ av text som hon med Bachtin kallar karnevalistisk, det vill säga den dialogiska och i förlängningen post-strukturalistiskt intertextuella texten par excellence, som genom historien censurerats av samma rörelse som den bestrider,⁴²⁹ det vill säga av den rörelse som hon senare menar präglas av den "episka logiken". Den karnevalistiska texten har, menar Kristeva, endast varit "present as an often misunderstood and persecuted substratum of official Western culture throughout its entire history".⁴³⁰ Ett förakt som visas och en förföljelse som i hög grad kan tänkas ske i såväl kritiken av, som i vetenskapen om, litteratur. Denna historia spårar Kristeva åtminstone tillbaka till de menippeiska texterna under århundradet före Kristus, och hon drar linjen ännu längre bak i tiden till Antisfenes. Bachtin väljer termen karnevalistisk just på grund av den kritiska funktion som karnevalen fyllde i det medeltida Europa och menar att detta kritiska moment finns i varje karnevalistisk text genom historien. Med detta börjar en bild av en konflikt *inom* det litterära verket och följaktligen *inom* interaktionen med det skönjas, som inte kan isoleras till ett segment av den västerländska kultur- och vetenskapshistorien utan verkar genomlöpa den som helhet. Den filosofiska hermeneutiken, i en specifik form, definierar tolkning av litteratur (och tolkning i allmänhet) som den spänningsfyllda (mellan "praktik" och "teori") interaktionen med ett sådant i sin essens konfliktfyllt objekt.

Trots den stora omfattningen av den litteraturvetenskapliga ämnesdebatten kommer explicita försök att betrakta krisen som produktiv som sagt sällan till uttryck i den. Få verkar, trots en relativt omfattande närvaro av hermeneutiken i ämnesdebatten, vara intresserade av att undersöka litteraturvetenskapens möjligheter med krisen som förutsättning, eller att försöka internalisera krisen i sin forskningsverksamhet. Den enskilde ämnesutövaren, forskaren, debattören, återvänder efter varje ouppklarad debatt till sitt skrivbord och fortsätter att utöva sin verksamhet. Den individualistiska men samtidigt förenande eklekticismen inom fältet fortsätter att råda. Tanken att konflikterna skulle kunna vara produktiva eller till och med vara villkor för litteraturvetenskapen kan i och för sig återfinnas i ämnesdebatten. I inledningen diskuteras Melberg, Palm och i viss mån T. Pettersson som representanter för en sådan linje. Redan där gör jag dock klart att det, som jag ser det, främsta försöket i denna riktning står att finna i Johanssons *Avhandling i litteraturvetenskap*. Där finner man ett försök att "bejaka

⁴²⁹ Kristeva, 1986, s. 36.

⁴³⁰ Kristeva, 1986, s. 48. ("Elle demeure comme substrat souvent méconnu ou persécuté de la culture occidentale officielle tout au long de son histoire" (Kristeva, 1967, s. 453)).

den dialektik som gör det både omöjligt och nödvändigt att hålla isär teori och läsande ['praktik']".⁴³¹ Försök att förverkliga ett sådant dialektiskt förhållningssätt framstår lätt som radikala då de förutsätter ett brott med logiken i den konventionella bemärkelsen. I och med sitt explicita syfte att överskrida den konventionella litteraturvetenskapens gränser odlar Johansson i någon mening bilden av en sådan radikalitet. I detta ligger för övrigt den huvudsakliga skillnaden mellan Johanssons och mitt projekt. Jag har överhuvudtaget ingen ambition att överskrida litteraturvetenskapens gränser. Snarare vill jag visa hur det finns möjlighet för något nytt att framträda med hjälp av de verktyg som redan stå litteraturvetenskapen till buds, som är och i vissa fall under lång tid har varit, delar av dess praktiker. Trots den skenbara radikaliteten hos Johanssons Teori hans litteraturtolkningar, som omfattar den större delen av hans avhandling, relativt konventionella. Johan Lundberg har lyft fram detta i sin understreckare om Johanssons avhandling, som dock samtidigt vilseleds av det sken av radikalitet som tidigare omtalats.⁴³² Om Teorin uppfattas som radikal gör man sig naturligtvis föreställningen att även de tolkningar som inspireras av den ska vara det. Jag menar dock att det vetenskapliga förhållningssätt som Johansson framställer inte är en renodlad formalism av det slag som Lundberg vill hävda, utan att det snarare är ett i praktiken möjligt nyanserat dialektiskt förhållningssätt *mellan* ett radikalt "praktiskt" och ett motsatt radikalt "teoretiskt" moment. Denna position vill jag, i och för sig till skillnad från Johansson, beskriva som hermeneutisk. En nyckel till hur en för tänkandet produktiv dialektik mellan ett "praktiskt" och ett "teoretiskt" perspektiv kan föreställas, finns alltså, menar jag, i hermeneutiken. Istället för att som Gustavsson koncentrera sig på det "oöverstigliga epistemologiska gap" som han finner mellan empirism och Teori kan man med hermeneutiken i en specifik form tala relativt klart och tydligt om det som sker i gapet, mellan "praktik" och "teori", i det mellanrum som även är tolkningens ort.⁴³³

Andersson frågar var hermeneutikens plats är i den litteraturvetenskapliga konflikt som presenterats i detta kapitel. Om detta råder en viss oenighet i ämnesdebatten. Bland annat gäller denna oenighet hur relationen mellan textanalys och tolkning ska förstås. Hos vissa ämnesföreträdare uppfattas den textcentrerade analysen som ett led i en tolkning, hos andra som ett

⁴³¹ Johansson, 2003, s. 27.

⁴³² Johan Lundberg, "Vilsen flykt från tråkiga analyser av litteratur", i *Svenska Dagbladet*, 2004-09-29.

⁴³³ Gustavsson, s. 545.

förhållningssätt för sig. För vissa ämnesföreläsare framhålls tolkningen som litteraturvetenskapens mest grundläggande verksamhet, medan andra tillskriver den en mindre framträdande roll.⁴³⁴ Johansson, Nordin och Gustavsson är inte överens om saken. För Johansson verkar hermeneutik beteckna en hopplöst affirmativ praktik som lider av traditionell meningsoptimism.⁴³⁵ För Nordin däremot framträder hermeneutiken som ett utmanande Teoretiskt, det vill säga kritiskt förhållningssätt parallellt med marxismen under 1960-talet.⁴³⁶ Det mest intressanta försöket att placera in hermeneutiken i litteraturvetenskapens konfliktfält finner man hos Gustavsson. Enligt hans formella gräns vid 1976 faller hermeneutiken egentligen utanför kategorin Teori. Hermeneutiken är inget "helt nytt" i svensk litteraturvetenskap under tidsperioden.⁴³⁷ Men genom att hävda att den "får ett genomslag i svensk litteraturvetenskap" under den tidsperiod han vill undersöka räddar han den dock för Teorins räkning.⁴³⁸ Enligt den tematiska uppdelning som snart kommer att överskugga den formella i Gustavssons framställning, och som man i själva verket kan säga börjar ta form i och med denna avvikelse vad gäller hermeneutikens position, tillhör hermeneutiken Teorin.⁴³⁹ Hermeneutiken verkar dock utgöra något av en stötesten för honom. Det faktum att den inte riktigt passar in i hans uppdelning mellan empiriska och Teoretiska förhållningssätt antyder en tvekan kring hermeneutikens specifika roll i den konfliktsituation som Gustavsson målar upp. Hermeneutiken kommer, trots det dualistiska system av motsägelser som Gustavsson ställer upp, i hans framställning ofta att framstå som ett tredje. Till exempel när han skriver: "Inte sällan förenas både hermeneutiska, poststrukturalistiska och empiristiska perspektiv i en och samma avhandling utan hänsyn till de oöverstigliga epistemologiska gap som finns mellan dessa perspektiv."⁴⁴⁰ Kanske är det resultatet av en tendentiös tolkning men jag finner det ändå anmärkningsvärt att vad som i detta ljus framstår som ett sista försök att passa in hermeneutiken i det dualistiska system som hans distinktion mellan empirism och Teori upprättar får avsluta Gustavssons text:

⁴³⁴ Andersson, s. 136f.

⁴³⁵ Johansson, 2003, s. 19f, 48f, 50, 251.

⁴³⁶ Nordin, 2008, s. 174.

⁴³⁷ Gustavsson, s. 452.

⁴³⁸ Gustavsson, s. 453.

⁴³⁹ Gustavsson, s. 593.

⁴⁴⁰ Gustavsson, s. 545.

Ett faktum är att många moderna litteraturteorier har ett godtyckligt förhållande till litteraturen, för poststrukturalismens del i meningen att hart när hela verkligheten kan "läsas" som "litteratur" eller "text"[...]; för hermeneutikens del, att litteraturen enbart illustrerar frågor om medvetandets och förståelsens natur. Frågan är i hur hög grad den moderna teorin, konsekvent tillämpad, utan traditionens och (den förmenta) vetenskapsnormens motstånd, skulle påverka ämnet i praktiken?⁴⁴¹

Så lyder de sista raderna i Gustavssons framställning. Hermeneutiken avskiljs från "poststrukturalismen" för att sedan, genom att samma fråga ställs till båda kategorierna, återföras under det gemensamma namnet, som aldrig bestämts annat än formellt och därefter implicit.

Oenigheten om hermeneutikens roll är talande. Jag tar denna oenighet och tvekan som ett tecken på att hermeneutiken har en viktig roll att spela i diskussionen om litteraturvetenskapens kris. Det är min tes att svårigheten att bestämma hermeneutikens roll i ämnesutvecklingen beror på att frågan om vilken ståndpunkt som har eller bör ha herraväldet i litteraturvetenskapen överskuggar frågor om det litterära objektets ontologiska status och hur kunskap om ett sådant objekt alls kan komma till stånd. Om man istället för att, som Gustavsson och Nordin, fråga hur det dualistiska system av motsättningar som målats upp här ska lösas till endera, i deras fall den empiriska, sidans fördel, om hur konsensus om endera perspektivet ska uppnås och istället, som Johansson, frågar hur litteraturvetenskapens kris kan vara produktiv för tänkandet och kunskapen, hur en vetenskapspraktik bäst relaterar till litterära objekt, så blir hermeneutikens potentiellt mycket viktiga roll i den vetenskapsteoretiska diskussionen mer framträdande. Hermeneutiken, i den specifika form som jag söker, utgörs nämligen i grunden av ett förenande av perspektiv som på ett produktivt och medvetet sätt internaliserar *både* ett "praktiskt" och ett "teoretiskt" perspektiv och sätter dem i spel med varandra, den kan förklara hur både Teorins kritiska moment och "traditionens [...] motstånd" kan internaliseras och omsättas i samma vetenskap.⁴⁴² I det följande kapitlet ska jag med hjälp av exempel från litteraturvetenskapliga praktiker successivt försöka närma mig denna förmåga hos hermeneutiken och därmed även närma mig den specifika hermeneutik som här gång efter annan omtalats.

⁴⁴¹ Gustavsson, s. 596.

⁴⁴² Gustavsson, s. 596.

II. Praktiker med krisen som förutsättning. Hermeneutiken, hermeneutikens problem och dess plats i den krisande litteraturvetenskapen

Inledning

I avhandlingens första kapitel presenterades litteraturvetenskapens problematiska situation, dess kris, genom en analys av främst Gustavssons och Nordins ämneskritiska framställningar. Gustavsson beskriver hur ett ”allt överskuggande” pluralistiskt förhållningssätt har fått fäste i litteraturvetenskapen.⁴⁴³ Empirismens antagande ”om ett givet positivt undersökningsobjekt” står i motsättning till Teorins kritiska negativitet, men båda perspektiven anläggs trots det ofta i en och samma studie.⁴⁴⁴ Detta är, menar Gustavsson, ett faktum som kommer att prägla litteraturvetenskapens verksamhet i grunden och försätta den i ett tillstånd av kris och även *inom* Teorins fält står väsentligen olika perspektiv i strid med varandra. Den pluralistiska forskarens ambition må vara att förena två perspektiv för att skapa en rikare förståelse av ett objekt men så länge de olika perspektivens epistemologiska grundantaganden är väsensskilda, menar Gustavsson att forskaren endast konstruerar två olika objekt som hon sedan försöker framställa som ett helt: ”Under det pluralistiska angreppssättet ligger ofta en outtalad textuppfattning: det är *en och samma* text som belyses ur olika perspektiv.”⁴⁴⁵

⁴⁴³ Gustavsson, s. 545.

⁴⁴⁴ Gustavsson, s. 457.

⁴⁴⁵ Gustavsson, s. 593.

Sådan pluralism innebär på en högre nivå, för litteraturvetenskapen som helhet snarare än för den enskilde forskaren, en brist på samsyn gällande vetenskapens objekt, eller med Nordin och Gustavsson: "kris". Krisen flammar enligt Nordin och Gustavsson upp då motsättningarna mellan empirism och Teori blir antagonistiska, då själva grundvalen för verksamheten, det vill säga respektive förhållningssätts epistemologiska grundantaganden gällande subjektets relation till objektet, står i strid med varandra och det "empiristiska identitetskriterium" som Gustavsson nämner är satt ur spel.⁴⁴⁶ Johansson visar i sin tur hur krisen flyttar in och blir en strid, inte bara mellan forskningsideal utan även inom dem. Pluralismen framträder hos honom som ett villkor för all vetenskaplig interaktion med litterära objekt. Utifrån denna förståelse av krisen har det blivit nödvändigt att ställa och försöka besvara frågan: Vad kan litteraturvetenskapen göra med krisen som förutsättning?

Detta kapitel grundas i analyser av tre litteraturvetenskapliga praktiker som tillsammans pekar mot ett svar på just denna fråga. I reflektionen över de analyserade praktikerna kommer ett hermeneutiskt förhållningssätt, som inte bara fungerar trots krisen, utan utifrån vilket den kan betraktas som ett produktivt villkor för tänkandet överhuvudtaget, att framträda med allt större klarhet. Hermeneutiken har i det föregående aktualiserats och använts som ett allmänt hållet och tentativt begrepp som, allteftersom undersökningen fördjupas, kommer att ges större skärpa, för att först i avhandlingens tredje och fjärde kapitel utvecklas tillfullo. Detta kapitel utgör med andra ord inte en renodlad eller rak framställning av en sådan Teori, men väl en väg dit.

Kapitlet tar sin utgångspunkt i de tre analyserna. Jag har i så stor utsträckning som möjligt försökt låta de analyserade praktikerna tala för sig själva; försökt undvika att anlägga ett bestämt perspektiv för att inte tvinga in dem i en i övrigt redan utarbetad teoretisk ram. Redan från början har jag haft som målsättning att undersöka vad som faktiskt görs i ett antal litteraturvetenskapliga praktiker, snarare än vad litteraturvetare säger sig göra, eller har sagts göra och det är utifrån en sådan ambition som analyserna i huvudsak utförts. Samtidigt är det så att varje önskan om en ren blick måste ges upp så snart man lämnar logikens värld och går in i en tolkningssituation, det vill säga så snart man ämnar interagera med faktiska yttranden. Analyserna utfördes förvisso i ett tidigt skede av detta arbete, men givetvis har en grundläggande föreställning om vad jag velat göra i avhandlingen funnits med redan från början. Redan tidigt var jag övertygad om att krisen, om den kunde återidentifieras i de faktiska praktikerna, skulle komma

⁴⁴⁶ Nordin, 2008, s. 192.

till uttryck i form av epistemologisk pluralism, men i det skede när analyserna först gjordes var denna föreställning vag och obestämd och den har därefter, i sin tur, kommit att informeras av analyserna. Denna dubbla rörelse, eller dialektik, snarare än ett naivt försök att etablera en helt ren och analytisk blick på de analyserade praktikerna, är vad jag i första hand önskat åstadkomma med kapitlet. Det analytiska draget i dessa undersökningar innebär förvisso att kapitlet får karaktären av ett pussel sammansatt av bitar som inte är skurna för att direkt passa varandra. Samtidigt har dessa udda bitar visat sig passa bättre samman än vad jag kunnat hoppas på. Man finner dock både överlappningar och luckor mellan analyserna. I görligaste mån har jag försökt täppa till sådana luckor i och med de syntetiska resonemang som förs mellan analyserna och jag har även försökt fila ned kanterna där överlappningar varit alltför påtagliga. Det är med hänsyn till detta dock viktigt att ha i åtanke att syftet med detta kapitel inte har varit att bestämma och begreppsliggöra krisen och det hermeneutiska förhållningssätt till den som jag menar är produktivt utan endast att successivt skissera och närma mig en bild av dessa företeelser.

Analyserna är fortgående sammanflätade med en teoretisk diskussion som erbjuder en motrörelse, från enskilt till allmänt, till analysernas rörelse från allmänt till enskilt. Denna diskussion griper tag i de enskilda praktiker som analyserna blottlägger och abstraherar dem till en teoretisk nivå där de framstår som något annat, om än något likt, det de säger sig vara. Framställningen är således ständigt stadd i en dubbel rörelse från allmänt till enskilt och samtidigt från enskilt till allmänt i den diskussion om litteratur och tolkning som förs i kapitlet. Detta med avsikten att öppna upp en spänningsfylld mellanposition mellan "teori" och "praktik" där den här eftersökta hermeneutiska Teori – genom vilken krisen är möjlig att betrakta som ett produktivt fenomen – som kommer att läggas fram i följande kapitel kan framträda på ett fruktbart sätt.

Urval

En huvudsaklig anledning till att ett bestämt begrepp om krisen och dess motsvarande hermeneutiska förhållningssätt inte kan göras här är att det potentiella materialet för detta kapitel, både vad gäller litteraturvetenskapliga praktiker och vad gäller teorier om litteratur och tolkning, i praktiken är oöverskådligt. Syftet med analyserna här är att undersöka vad som faktiskt kan göras och görs i litteraturvetenskapen, snarare än vad litteraturvetare hävdar att de gör, vilket studier som undersöker större material ofta tvingas nöja sig med. Analyser av faktiska praktiker är betydligt mer tidskrävande än analyser av

hävdade praktiker och det är därför praktiskt omöjligt för en studie av faktiska praktiker att täcka in ett material som är stort nog för att vara representativt för den litteraturvetenskapliga praktiken i allmänhet. Urvalet av analysobjekt här har på en generell nivå avgränsats av denna praktiska omständighet. På en mer specifik nivå har relevans fått styra urvalet. Efter att först ha arbetat med ett stort antal potentiella analysobjekt har några successivt framstått som mer relevanta i kontexten och andra mindre. Urvalet uppvisar således ingen allmän representativitet, även om viss historisk och tematisk spridning och en något så när jämn fördelning mellan kvinnliga och manliga forskare eftersträvats. Urvalet av primärtexter för analyserna har även en slagsida mot källor som kan betraktas som antihermeneutiska eller i alla fall hermeneutikkritiska källor. Att göra det motsatta och analysera endast utpräglat hermeneutiska vetenskapliga arbeten hade givetvis gjort mina resultat uddlösa och försvagat mitt resonemang. Man finner alltså här bristande representativitet i urvalet av analysobjekt, men jag kan heller inte se hur ett representativt urval skulle vara möjligt utifrån de begränsningar som en kvalitativ studie av detta slag ovillkorligen ställs under. Klart är att det utifrån dessa premisser varken varit möjligt att täcka in hela den litteraturvetenskapliga krisfält som kapitlet orienterar sig mot. De praktiker som jag lyfter fram i analyserna kan inte ens betraktas som specifika uttryck för de enskilda analyserade verkens generella praktiker. Utifrån den krisförståelse som jag framställer i avhandlingens första kapitel måste man ta för givet att litteraturvetenskapliga verk i allmänhet inom den krisande litteraturvetenskapen är fragmenterade och heterogena. Jag betraktar de ställen som jag analyserar som lokala yttringar av denna fragmentering i verken, som ställen där verkets heterogenitet ställs på sin spets, eller, med en term hämtad från Jameson, som ställen där lokala dialektiker framträder i en i övrigt ideologisk, systematisk, språkvärld.⁴⁴⁷

Bristen på representativitet i urvalet är dock inte av någon avgörande vikt eftersom avhandlingens slutsatser inte heller avser att säga något generellt om litteraturvetenskapen. Syftet med studien är endast att visa på vad man inom ramen för litteraturvetenskapens redan upprättade gränser, *kan* göra med krisen som förutsättning. Jag vill alltså med de analyser som utförs här varken visa på *allt* som görs i litteraturvetenskapen eller hävda att *alla* ämnesutövare bör göra på ett visst sätt. Det finns högst troligen fler möjliga vägar för litteraturvetenskapen att gå med krisen som förutsättning än den som jag ämnar pröva,

⁴⁴⁷ Jameson, 2009, s. 15.

en sådan har lyfts fram redan i diskussionen om Johanssons avhandling i avhandlingens första kapitel.

Vad gäller urvalet av hermeneutiska teorier för detta kapitel lider även det av en viss brist på representativitet. Utmaningen har i detta fall legat i att finna perspektiv som samtidigt som de knyter an till resultaten av analyserna, för diskussionen framåt mot den hermeneutik som i nästa kapitel ska introduceras som *ett* möjligt svar på litteraturvetenskapens problematiska vetenskaps-teoretiska situation, det vill säga som ett svar på krisen. Denna princip har i första hand fått styra urvalet av hermeneutiska tänkare här.

En av kapitlets viktigare källor faller dock mellan dessa två kategorier och behöver således diskuteras separat. Valborg Lindgärdes avhandling, *Jesu Christi Pijnos Historia Rijmvijs betrachtad*, är ett exempel på svensk litteraturvetenskaplig forskning och var inledningsvis avsedd som objekt för en fjärde analys.⁴⁴⁸ Det som jag slutligen kommit att hämta från denna avhandling är dock inte i första hand en litteraturvetenskaplig tolkningspraktik, utan en teoretisk diskussion om tolkning som historiserar det hermeneutiska förhållningssättet till litteratur och samtidigt placerar frågan om hermeneutikens möjligheter i kärnan av den litteraturvetenskapliga praktiken. Lindgärdes avhandling ställer, implicit, och besvarar åtminstone delvis frågan: Vad har det varit och vad är det att tolka litterära objekt? Det gör Lindgärdes avhandling särskilt lämplig för att visa både att och hur tolkningen av den säregna typ av texter som kan kallas litteratur är historiskt betingad, samtidigt som dess objekt verkar behålla grundläggande drag som vid återkommande historiska tillfällen försatt studiet av dem i ett krisliknande tillstånd. Således kan man med hjälp av Lindgärde visa att krisen inte är så ung som flera av ämneskritikerna i avhandlingens första kapitel ger vid handen.

Disposition

Detta kapitel är tredelat. Varje del är uppbyggd kring en analys. Analysen i kapitlets första del visar hur krisen kommer till uttryck i ett specifikt fall av litteraturvetenskaplig forskning. Det handlar om Birgitta Svanbergs *Sanningen*

⁴⁴⁸ Valborg Lindgärde, *Jesu Christi Pijnos Historia Rijmvijs Betrachtad. Svenska passionsdikter under 1600- och 1700-talet* (skriftserien Litteratur Teater Film, Nya serien, nr. 12, red. Per Rydén, Louise Vinge och Margareta Wirmark), Lund 1996.

om kvinnorna från 1989.⁴⁴⁹ Därefter kommer den specifika pluralism som kommer till uttryck i Svanbergs praktik att undersökas. I reflektionen över analysen visas dess pluralism vara av ett slag som avviker från de två som Gustavsson definierar. Bortom det fungerande respektive det icke-fungerande slaget av pluralism kan som sagt en tredje väg, utifrån en väsentligen annan vetenskapssyn än den konventionella som här kallats empiristisk, föreställas. Från denna position kan den kritik av den empiristiska kritiken av litteraturvetenskapen, som inleds i och med introduktionen av Johansson i det första kapitlet, fördjupas. I denna fördjupade kritik av kritiken blottläggs ytterligare empirismens problematiska begär efter helhet och pekas ut som ett problem i egen rätt för litteraturvetenskapen. Först därefter kan en möjlighet till en litteraturvetenskap med krisen som förutsättning lyftas fram.

I kapitlets andra del är kritiken av kritiken den huvudsakliga frågan. Möjligheterna för en tredje väg, genom krisen, kommer här att prövas ytterligare och den kommer allt starkare att knytas till en hermeneutisk praktik och teoribildning. Denna andra del av kapitlet inleds dock med en återkoppling till litteraturvetenskapens objekt, till det litterära verket och vardagsföreställningen om det som helt. Denna korta begreppsutredning föregriper den analys av A. Olssons *Ekelöfs nej* från 1983 som detta kapitel samlas kring.⁴⁵⁰ I den litteraturvetenskapliga praktik som här lyfts fram hos A. Olsson framträder ett begär efter objektet som en sådan helhet, som en fokalpunkt i vilken de många perspektiven i bästa fall sammanfaller. Men en sådan helhet visar sig vara omöjlig att uppnå. Den kan endast anas vid horisonten. Men hur är en sådan fortgående kris i tänkandet ens möjlig? Hur kan flera, väsentligen olika, perspektiv på samma objekt samsas i en och samma föreställning? Det avsnitt som följer på analysen försöker besvara denna fråga genom att diskutera det dialektiska tänkandets möjligheter och dialektiken etableras därefter som hermeneutikens särskilda logik. Hermeneutiken visas genom sin dialektiska logik ha förmågan att sammanställa motsägande perspektiv utan att reducera den till identitet. Den tredje vägen går här genom hermeneutiken, men föreställningen om helhet blir ett problem även för den. Helheten är fortfarande för det dialektiska tänkandet idealet, sanningen som hägrar vid horisonten. Krisen kan aldrig utgöra ett produktivt villkor för en praktik som drivs av föreställningen om objektet som ett helt att eftersträva om än aldrig uppnå. För en sådan praktik kan krisen endast framstå som ett negativt tillstånd som denna praktik tvingas att acceptera. Varje

⁴⁴⁹ Birgitta Svanberg, *Sanningen om kvinnorna. En läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pahlen*, Stockholm 1989.

⁴⁵⁰ Anders Olsson, *Ekelöfs nej*, Stockholm 1983.

led i en hermeneutik styrd av en sådan föreställning om objektet som en ouppnåelig helhet är endast en negativitet, en ständigt oförverkligad helhet.

Agambens hermeneutik, som introduceras i det följande, är ett försök att utveckla ett sätt att tolka som undviker att göra helheten till mål. I några avsnitt kommer de väsentliga aspekterna av denna hermeneutik att framställas och det är egentligen först i och med detta som hermeneutiken kommer att framstå som ett gångbart alternativ till både empiristiska och Teoretiska förhållningssätt; som en verklig möjlighet till en vetenskap med krisen som produktivt villkor. För att en sådan hermeneutik ska vara användbar inom litteraturvetenskapen måste det litterära objektet dock föreställas som något annat än den helhet av form och innehåll som den konventionella vetenskapssyn som här kallats empirism framställer.

En hermeneutik som har krisen som villkor måste alltså föreställa sig objektet på ett annat sätt. Här erbjuder intertextualitetsteorin, som den kommer att framställas i det följande, en lösning. Genom att tänka sitt objekt som intertextuellt, det vill säga som öppet och icke-helt, framträder en möjlighet till en annan typ av hermeneutik. Verket är utifrån en sådan förståelse en öppen möjlighet, inte ett ouppnåeligt helt och det måste hermeneutiken ta till sig. En tolkning som lyckas eliminera föreställningen om helhet som mål, som inte bara bejakar föreställningen om ett öppet objekt utan också får till synes hela objekt att öppna sig, har också gjort krisen till sitt produktiva villkor.

Diskussionen om Agamben syftar till att visa hur helhetstänkandet i tolkningen kan undvikas och diskussionen om intertextualitet ämnar visa på den typ av objekt som motsvarar en sådan hållning. Med en därpå följande diskussion av Vattimos hermeneutik blir det dock uppenbart att båda dessa lösningar på krisen riskerar att bli alltför radikala, att den föreställning om helhet som följer av en empiristisk konventionellt vetenskaplig ståndpunkt likväl måste bevaras som ett moment i tolkningen. Istället för att helt göra upp med hermeneutikens helhetstänkande vänder Vattimo på positionerna och gör helheten till utgångspunkt för tänkandet snarare än ett mål för det. Tolkningen börjar hos Vattimo i en stängd helhet, men bryter omedelbart ut en skillnad; den rör sig från stängdhet mot öppenhet; dess förverkligande ligger i upplösningen. För ett hermeneutiskt tänkande av detta slag blir krisen alltså mer än en accepterad oundviklighet. Den blir det produktiva villkor som bekräftar litteraturvetenskapens pluralistiska intuition, dess dragning till kris, som ett korrekt steg på vägen mot en förståelse av sitt komplexa objekt.

I analysen av Fioretos *Det kritiska ögonblicket. Hölderlin, Benjamin, Celan* från 1991 i kapitlets tredje del aktualiseras åter det, genom diskussionen om Vattimo framställda, mellanrum som uppstår då en skillnad bryts ut i tolkningen av ett

litterärt objekt som tidigare föreställts som helt och hur det därmed kommer att framträda som icke-identiskt med sig självt.⁴⁵¹ Frågan om vad detta mellanrum kan tänkas rymma hos Fioretos visar sig dock svår att besvara. I Fioretos framställning finns ett implicit avfärdande av hermeneutiken som ett perspektiv som inte tar någon hänsyn till de formella aspekterna av litterära verk. Det blir därmed ett av detta avsnitts huvudsakliga syften att visa på hur hermeneutiken i den utvecklade, självkritiska form som lyfts fram i det föregående inte är strikt innehållsorienterad, utan inkorporerar ett nödvändigt moment av formalism men att "något", om än något obestämt och obestämbart, trots allt rymms i mellanrummet.

Med Schuback kan det förhållningssätt som lyfts fram i analysen återföras på hermeneutiken. Tolkning av det slag som påträffats i analysen blir hos henne synonymt med att leva. Men livet som en tolkningsprocess är enligt henne tragiskt. Ett sådant liv lever endast i krisen och det enda alternativet till den är döden. Tragedin är i själva verket ett sådant livs främsta representationsform och det är till objektet, till litteraturen, som krisen måste härledas för att kunna förstås som litteraturvetenskapens produktiva villkor. Detta kommer dock bli det tredje kapitlets huvudsakliga uppgift att visa. Detta öde är direkt överförbart på den situation som i avhandlingens första kapitel visats råda i litteraturvetenskapen. Litteraturvetenskapen kan endast leva i krisen; att eliminera den, kunde det göras, vore lika med döden, det vill säga med att dess objekt slutade tala eller, kanske än värre, att det aldrig började tala.

1. Pluralismens varianter i praktiken

Pluralismen i praktiken. Analys

Svanbergs *Sanningen om kvinnorna* utgörs i första hand av en "närläsning" av Agnes von Krusenstjernas romansvit *Fröknarna von Pahlen*.⁴⁵² Sviten omfattar sju band och totalt mer än tretusen sidor så det handlar alltså om en studie av ett mycket omfattande verk.⁴⁵³ Svanbergs avhandling är i sin tur på dryga fyrahundra sidor. Av förklarliga skäl kan ingen helhetsbild av denna studie

⁴⁵¹ Aris Fioretos, *Det kritiska ögonblicket. Hölderlin, Benjamin, Celan*, Stockholm 1991.

⁴⁵² Svanberg, s. 25.

⁴⁵³ Svanberg, s. 15.

presenteras här. De teoretiska och metodiska perspektiv som kommer till uttryck över dessa sidor är också många. Den konventionella närläsningen lämnas ibland för biografiska och historiska utblickar, ofta för psykoanalytiska inblickar och ett så kallat ideologiskt, men kanske bättre beskrivet som ett kritiskt, feministiskt perspektiv är genomgående närvarande. Denna analys av Svanbergs förhållningssätt kommer att koncentreras kring några moment, som jag menar speglar den litteraturvetenskapliga kris som lyfts fram i första kapitlet.

Det empiriska momentet

De biografiska respektive historiserande tolkningspraktikerna är inte de mest framträdande i Svanbergs monografi men spelar ändå en viktig roll i hennes slutledning. Svanberg skriver:

Min undersökning är inte biografiskt inriktad. Men jag har, om än sparsamt med tanke på utrymmet, tagit med en del fakta som förankrar romandelarna i deras samtid och belyser den situation de koncipierats ur. I kapitel 2 sammanförs sådant bakgrundsmaterial som jag anser relevant för en *rätt förståelse* [min kurs.] av romanseriens tillkomst och utvecklingen av dess idévärld.⁴⁵⁴

Biografiska faktorer framträder i monografen, även utanför detta renodlade biografikapitel, här och där som stöd för tolkningen. Det kan till exempel gälla Krusenstjernas bekantskap med det "lantliv" hon ibland skriver om, hennes intresse för "vävning", huruvida hon "kommit i kontakt med surrealistisk konst", läst Birger Sjöbergs dikt "Konferensman" eller besökt "kyrkan Santa Maria della Vittoria i Rom".⁴⁵⁵ Det handlar i dessa fall inte om några strikt empiristiska iakttagelser, ofta är det rena spekulationer, som förvisso grundas på en omfattande insatthet i Krusenstjernas biografi och historiska kontext. Monografins andra kapitel utgörs i sin helhet av en mer vetenskaplig undersökning orienterad mot biografiska och historiskt kontextuella aspekter. Sammantaget finner man i detta en indikation på att Svanberg åtminstone inte ser någon direkt motsättning mellan å ena sidan de biografiska och historiserande perspektiven och å andra sidan den i övrigt psykoanalytiskt och feministiskt anstrukna tolkningen. Tvärtom verkar dessa perspektiv, som sägs i citatet, spela en mycket viktig roll. Genom att hänvisa till ett bakgrundsmaterial, till de biografiska och historiska källorna spåras romanseriens ursprung och en "rätt

⁴⁵⁴ Svanberg, s. 9.

⁴⁵⁵ Svanberg, s. 153, 180, 227, 228, 249.

förståelse” kan då erhållas. Genom en sådan tolkningspraktik försöker Svanberg kartlägga romanseriens tillkomst. Sanningsenligheten i hur detta förlopp återskapas i hennes arbete med romanerna, det vill säga hur väl hennes tolkning kan visas korrespondera mot författarintentionen, föreställs som avgörande för dess korrekthet. Tolkningen verifieras genom att den visas korrespondera med författarintentionen och den rätta vägen till verkets sanning föreställs korrespondera mot författarens väg till verket. Det är signifikativt att titeln på Svanbergs monografi: *Sanningen om kvinnorna* är ett biografiskt fragment, hämtat från ett av Krusenstjernas få uttalanden om det egna författarskapet. Krusenstjerna skriver i en artikel betitlad ”Jag debuterar” i *Svenska dagbladets* bokbilaga från 1933 följande: ”Nej, kanske snarare ville jag uppenbara sanningen för människorna – sanningen om kvinnorna.”⁴⁵⁶ Svanberg tillägger i sin tur: ”Detta uttryck har jag valt som titel på min avhandling, eftersom det anger riktlinjen för min egen läsning av Pahlen-serien. Jag vill utgå från Agnes von Krusenstjernas egen målsättning.”⁴⁵⁷ Det handlar alltså från detta perspektiv om vad författaren vill säga men detta verkar för Svanberg inte vara i motsättning till det verket säger eller det tolkningen säger om verket. Det närläsningsspektiv som Svanberg själv framhåller som monografins huvudsakliga verkar harmoniera väl med den biografiska och historiserande tolkningen. Redan här kan kanske, beroende på hur man tänker närläsningens kunskapsteoretiska grundantaganden, en problematisk pluralism likt den Gustavsson beskriver skönjas.

Det biografiska och historiserande perspektivet hänger ofta ihop i monografin och de är väl även kompatibla i en fungerande pluralism i Gustavssons mening. Till exempel i diskussionen om huruvida Krusenstjerna hör till primitivisterna eller inte blir detta påtagligt. I tolkningen ställs verket i relation till mellankrigstidens kulturella kontext. Svanberg skriver:

Kan en kvinnlig författares budskap utan vidare placeras inom denna [den primitivistiska världsbildens] referensram? Och om så inte är fallet – hur skiljer sig Agnes von Krusenstjernas kvinnosyn och tematiseringar av det sexuella från tidens gängse primitivistiska credo? Svaren på dessa frågor har en inte oväsentlig betydelse för en rätt värdering av Agnes von Krusenstjernas författarskap.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Agnes von Krusenstjerna enl. Svanberg, s. 26.

⁴⁵⁷ Svanberg, s. 26f.

⁴⁵⁸ Svanberg, s. 121.

Frågan ställer verket i sin historiska kontext för att kunna göra en "rätt värdering" av författarskapet. Termerna "rätt" och "värdering" är odefinierade, kanske medvetet opaka.⁴⁵⁹ Sammanhanget ger dock vid handen att det, kort sagt, handlar om att genom hänvändelse till historiska och biografiska fakta ge en korrekt bild av vad Krusenstjerna säger och vad hon inte säger med sitt verk, om att verifiera tolkningen genom att sätta den i relation till Krusenstjernas biografi och historiska kontext. I kontexten av den med Krusenstjerna samtida, manligt präglade, primitivismen framträder också Krusenstjernas brott med denna.⁴⁶⁰ En längre scen ur en av romanerna återges hos Svanberg, en scen i vilken ett natursceneri, förvisso i linje med den primitivismen, framställs med kvinnliga former. Men denna gestaltas inte i enlighet med den "manliga" primitivistens fantasi, inte som "den ljuva huldran som skakar ut sitt blonda hår och öppnar famnen för älskog" utan som ett "naturvidunder" av "farligare och mera hotfullt slag".⁴⁶¹ "Borta är sexualromantikernas kärlekshungriga och givmilda naturvarelse", skriver Svanberg.⁴⁶² I direkt anknytning till detta vidtar sedan en psykoanalytisk tolkning, där den kvinnokropp som Krusenstjerna beskriver tar formen av en arketyper, dock utan att relationen till Krusenstjernas historiska kontext upphör att vara aktuell. Svanberg formulerar sig nämligen som följer: "Med ett djärvt grepp för Agnes von Krusenstjerna i sexualdebatten in en gestalt som brukar kallas 'den arkaiska modern'".⁴⁶³ Genom att betrakta Krusenstjernas verk som en inlaga i en samtida samhällsdebatt av till viss del psykoanalytisk karaktär framstår övergången från biografisk och historiserande tolkning till psykoanalytisk tolkning förvisso som näst intill sömlös här. Men i detta döljs en grundläggande skillnad mellan de två perspektiven vilken blir mer påtaglig i den fortsatta tolkningen.

Ytterligare epistemologiska utgångspunkter

Tolkningen fortskrider längs det nya psykoanalytiska spåret: "Den väldiga kvinnokropp, som tar form inför ögonen på 'fyra rädda små män' i Krusenstjernas text och jagar dem på vild flykt i vinternatten, blir ett tecken för

⁴⁵⁹ Misstro och reservationer inför de biografiska och de historiska utblickar som görs är återkommande i framställningen. Kanske kan detta betraktas som ett tidens tecken, eller till och med som ett villkor för avhandlingsskrivande i Teorins tid.

⁴⁶⁰ Svanberg, s. 120–125.

⁴⁶¹ Svanberg, s. 126.

⁴⁶² Svanberg, s. 126.

⁴⁶³ Svanberg, s. 127.

männens hemliga bindning till denna mäktiga modersgestalt och därmed för deras aldrig övervunna kvinnoskräck.”⁴⁶⁴ I den psykoanalytiska tolkningen blir företeelser på textens yta tecken för något underliggande dolt. Den direkta relation som tas för given mellan Krusenstjernas verk och de biografiska och historiska källorna finns inte här. Verkets bokstavliga mening, dess explicita innehåll, måste utsättas för en kritisk läsning för att dess rätta mening ska framträda. Ytan misstänkliggörs genom den psykoanalytiskt inspirerade tolkningen till förmån för ett allegoriskt djup.

I nära anknytning till passagen där det hotande arketypiska kvinnoporträttet målas beskrivs ett brutalt mord. Det handlar om en av romanens manliga huvudkaraktärer, Tord Holmström, som stryper sin fru Adèle. Adèle beskrivs av Svanberg som ”den onda principen på Fröknarna von Pahlens Eka”, det vill säga på den gård där fröknarna tillsammans med Tord och Adèle bor.⁴⁶⁵ Enligt Svanberg kan den föregående bilden av den arkaiska modern betraktas som ”ett hotfullt förebud om den kamp [mellan Tord och Adèle] som snart kommer att äga rum i texten mot den onda kvinnobilden i mannens medvetande och allt vad denna representerar i form av hinder för en frigörande och jämlik kärlek mellan man och kvinna”.⁴⁶⁶ Snart återvänder dock tolkningen till den historiska kontexten för att söka stöd för den psykoanalytiska tolkningens slutsats. Svanberg skriver: ”*Fröknarna von Pahlen* kan läsas som en rundmålning av kärlekslivets villkor för kvinnor vid tiden före och under första världskriget. Att öppna sig för kärleken blir för romanens kvinnor inte någon enkel och livsbejakande handling som i de manliga primitivisternas böcker.”⁴⁶⁷ Romanens huvudkaraktär Petra von Pahlen har länge i Tords närhet, förvisso själv ovetande om sin kärlek till honom, gått ”ensam och kärlekshungrande” och hon har tidigare svikits av två män, förklarar Svanberg.⁴⁶⁸ Omedelbart efter mordet eller enligt den psykoanalytiska tolkningen: efter Tords uppgörelse med ”den onda kvinnobilden”, blommar dock denna kärlek, den ”fulländade kärleken”, upp och Petra förstår äntligen att det är Tord hon älskar och det hela beseglas med en ”kärleksakt”.⁴⁶⁹ Svanberg beskriver hur denna vändning varit svår för tidigare kritiker att acceptera, att den ansetts vara ”alltför makaber för att verka trovärdig”

⁴⁶⁴ Svanberg, s. 128.

⁴⁶⁵ Svanberg, s. 130.

⁴⁶⁶ Svanberg, s. 128.

⁴⁶⁷ Svanberg, s. 128.

⁴⁶⁸ Svanberg, s. 128.

⁴⁶⁹ Svanberg, s. 128.

och att den rimmar illa med den primitivistiska tradition i vilken tidigare tolkare skrivit in Krusenstjerna.⁴⁷⁰ Först genom den psykoanalytiska, kritiska tolkning, som kontrasterar mot den biografiska, historiserande empiriska tolkningen och genom vilken Krusenstjerna framstår som något annat än en primitivistisk sexualromantiker, blir Tords hustrumord, romanens våldsamma slut meningsfullt. De kritiker som inte förstår detta har enligt Svanberg "läst verket på en realistisk nivå och krävt yttre verklighetstrohet".⁴⁷¹ Men, hävdar Svanberg, "Fröknarna von Pahlen är ett mångskiktat verk som håller för läsning på flera plan".⁴⁷² Och det är detta som analysen av Svanbergs tolkningspraktik här har visat. Men inte bara det, Svanberg har visats sidoställa perspektiv som bygger på olika kunskapsteoretiska grundantaganden. Historiserande och biografiska, det vill säga konventionellt vetenskapliga perspektiv som här kallats empiriska, å ena sidan och ett psykoanalytiskt inspirerat, kritiskt perspektiv å andra sidan är samtidigt närvarande i hennes tolkning av verket. I nästa avsnitt ska denna "kris" i Svanbergs tänkande undersökas mer ingående.

Den fungerande och den icke-fungerande pluralismen samt en tredje väg

Gustavssons kritik av litteraturvetenskapen riktar sig mot en pluralistisk tendens som han menar splittrar litteraturvetenskapens objekt och därmed hämmar ämnets vetenskaplighet, det vill säga dess förmåga att producera vetande om litteratur. Hos Svanberg har en sådan pluralism, som öppnar för Gustavssons kritik, påvisats. I de följande avsnitten ska förståelsen av pluralismen fördjupas och dess roll i den litteraturvetenskapliga praktiken utredas utifrån exemplet Svanberg.

Bakom Svanbergs pluralistiska praktik ligger en specifik vetenskapssyn. Hon skriver: "Min metod i föreliggande studie har framför allt varit närläsningen. Att vilja ta reda på vad som verkligen står i texten har varit både min utgångspunkt och min målsättning."⁴⁷³ Ett sådant närläsningssperspektiv, centrerandet av texten som ett autonomt objekt, verkar dock gifta sig dåligt med den typ av pluralism som lyftes fram i föregående kapitel. Ett försvar för

⁴⁷⁰ Svanberg, s. 129.

⁴⁷¹ Svanberg, s. 129.

⁴⁷² Svanberg, s. 129.

⁴⁷³ Svanberg, s. 25.

pluralismen finner Svanberg i det litteraturbegrepp hon utgår ifrån: ”I enlighet med Atle Kittangs textbegrepp ser jag den skönlitterära texten som en intrikat väv av många olika trådar. Vad den individuella forskaren får ut av texten, beror på vilka trådar han väljer att följa.”⁴⁷⁴ För att förstå den pluralism som verkar hos Svanberg kan man med fördel undersöka hur relationen mellan de olika trådar som hon aktualiserar ser ut, det vill säga hur hennes objekt är sammanvävt av dem.

Svanberg fortsätter med hänvisning till Kittang: ”Att tolka en litterär text i dess helhet, med aktgivande på varje detalj i dess komplicerade menings-sammanhang, är i princip omöjligt.”⁴⁷⁵ I föreställningen om ”en litterär text i dess helhet” impliceras ett litteraturbegrepp enligt vilket den litterära texten är att betrakta som en helhet, och omöjligheten att uppnå denna helhet i sin tur implicerar en specifik tolkningsteori. Perspektiven på objektet skulle utifrån en sådan teori alltid kunna vara fler; tolkningen alltid vara otillräcklig, men de perspektiv som kommer till uttryck anläggs dock alltid på ett objekt som antas vara helt, om än inte fullständigt utforskat. Alltså står Kittangs teori om det litterära objektets rikedom och tolkningens följaktliga pluralism i motsättning till Gustavssons, enligt vilken många perspektiv med få undantag också konstruerar olika objekt, snarare än att ge en mer omfattande förståelse av ett och samma objekt. Något annat sker dock hos Svanberg. Det objekt som hennes pluralistiska tolkningspraktik framställer är varken ett helt objekt eller flera olika objekt. Det handlar istället om ett objekt i vardande, i en genom Svanbergs tolkning fortgående process av uppgörelse med den primitivistiska traditionen, eller kanske snarare med en primitivistisk världsbild eller verklighetsförståelse. Svanbergs objekt, som refererar denna värld i vardande, är både identiskt med och särskilt från sig självt. Det *liknar* endast, i sin fortgående process av tillblivelse, det som det varit. Det litterära objektets ontologi, föreställt på detta sätt, är svårgreppbar. Det är dock en bild av ett objekt av detta slag, av ett krisande objekt som framträder i en krisande tolkning, som denna avhandling fortgående ämnar teckna.

Eklekticism eller dialektik?

Om man vänder blicken mot Svanbergs teoretiska inspirationskälla Kittang, får man dock först en annan bild av det litterära objektet som något helt i vilket en mängd olika perspektiv kan förenas. En sådan harmonisk pluralism, en

⁴⁷⁴ Svanberg, s. 25.

⁴⁷⁵ Svanberg, s. 25.

eklekticism, verkar vid första anblicken genomsyra Kittangs tänkande. Gustavsson har dock förklarat hur en sådan harmoni i de flesta försök aldrig kan uppnås på grund av väsensskilda epistemologiska grundantaganden hos de olika perspektiv som anläggs på objektet. Perspektivens enhetlighet och objektets helhet är enligt Gustavsson endast en falsk föreställning hos eklektikern och det är, utifrån dessa första intryck, lockande att kalla Kittang för eklektiker. I ett tidigt skede av *Litteraturkritiske problem* gör han en etymologisk undersökning av ordet "läsa" som han sedan låter ligga till grund för uppställandet av de tre olika lässätt inom litteraturvetenskapen som han har för avsikt att undersöka och relatera till varandra, men först vill han följa ordet "läsa" till sin etymologiska rot:

Verbet "å lese" har sitt etymologiske opphav i ei indo-europeisk rot som betyr "å plukke ut, samle samman" (latinsk legere betyr såleis ikkje berre "å lese", men også "å velje ut, samle"). Denne etymologien viser oss noko vesentleg ved sjølve lese- og forståingsakta: Det skjer eit utval blant tekstens mangfald av element, og de i utvalde elementa blir så knyte samman til ein meningsbærande heilskap.⁴⁷⁶

Ett annat verb på ett annat språk: grekiskans *ekle'gein*, men med den liknande betydelsen att "utvälja", är i sin tur eklekticismbegreppets ursprung. Eklekticismen som filosofisk skola definieras i *Filosofisk uppslagsbok* som ett "försök att sammangjuta idéer från olika filosofiska riktningar till ett system".⁴⁷⁷ Men termen har tillämpningar även utanför den filosofiska kontexten och kan enligt en mer allmän definition sägas beteckna "egenskapen hos vissa läror, konstriktningar o.d. att vara tillkomna genom osjälvständigt sammanförande av element från olika håll".⁴⁷⁸ En utvecklad definition kan se lite olika ut beroende på om inställningen till företeelsen är välvillig eller skeptisk, varav det sistnämnda är betydligt vanligare förekommande. Både välvilliga och skeptiska definitioner av eklekticismen har dock det gemensamt att de beskriver en praktik som går ut på att bland flera element välja de som man utan att se till sammanhanget tycker verkar mest lämpliga och sedan försöka sammanställa dem till en harmonisk

⁴⁷⁶ Kittang, 1975, s. 16.

⁴⁷⁷ "Eklekticism", i *Filosofisk uppslagsbok*, red. Konrad Marc-Wogau, (3:e reviderade och utvidgade utgåvan) Lund 1984, s. 74.

⁴⁷⁸ "Eklekticism", i *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/eklekticism> [hämtad 2018-09-12].

helhet.⁴⁷⁹ Således kan orden "läsning" och "eklekticism" återföras till liknande ursprungsbetydelser. Kittangs monografi undersöker tre olika sätt att läsa, att "plukke ut" och "samle samman", som han finner verksamma i litteraturvetenskapen. Den sympatiska, den objektiviserande och den symptomala. Kittangs eventuella eklekticism beror dels på relationen mellan dessa tre lässätt, dessa tre "läror", men även på respektive lässätts perspektiv på det lästa, på sitt objekt, på verket.

De tre lässätten hos Kittang representerar tre olika regelverk enligt vilka läsningens urval och samlande av perspektiv sker inom litteraturvetenskapen, tre praktiker som "kviler på ulike syn når det gjeld forholdet mellom den litterære teksten og det poetiske subjektet, eller mellom litteratur og menneskeleg praksis reint allment".⁴⁸⁰ De tre lässätten är alltså vad gäller deras epistemologiska grundantaganden väsentligen olika men samtidigt är de "fundamentale" i den bemärkelsen att de alla spelat "ei viktig historisk rolle innanfor litteraturforskning".⁴⁸¹ De är "tause forutsetninger for det arbeidet som her blir utført".⁴⁸² I ljuset av denna analys av litteraturvetenskapens situation gällande en period i litteraturvetenskapen som föregår Teorins intåg, som föregår 1960-talets marxistiska strömningar och den stora förändring som med dem kom till västerländska universitet och lärosäten, är Gustavssons syn på Teorin som splittrare av en tid av enhet inom litteraturvetenskapen och Nordins föreställning om en bättre tid före Teorin, om en "guldålder" då empirismen utgjorde ett delat fundament för all litteraturvetenskaplig forskning, minst sagt problematisk. Snarare får man i ljuset av detta för ögonen en tid av undantryckande, där vissa fundamentala lässätt inte getts utrymme, där skillnader konsekvent reducerats till identitet. Från detta perspektiv kommer glansen över Nordins "guldålder" att mattas. Även under "guldålderns" empiristiska vetenskapsideal var varje föreställning om ett helt objekt lika falsk. Det finns ingen "guldålder" att återvända till.

Samtidigt som återvändandet till en tid av samsyn vad gäller litteraturvetenskapens objekt alltså inte är möjlig om man accepterar Kittangs teorier om tre fundamentala, epistemologiskt oförenliga lässätt, är dock, paradoxalt,

⁴⁷⁹ Arne Grøn, "Projektet. En konkret refleksjon", i Paul Ricœur, *Fortolkningsteori*, övers. Henrik Juel, Köpenhamn 1979, s.25, 92f; Joan Wallach Scott, "Against Eclecticism", i *Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies*, vol. 16 3:2005, s. 116.

⁴⁸⁰ Kittang, 1975, s. 17.

⁴⁸¹ Kittang, 1975, s. 17.

⁴⁸² Kittang, 1975, s. 17.

Gustavssons kritik av pluralismen till synes oavvislig. Pluralismen hos Svanberg kanske inte åstadkommer den av eklektikern önskade verkan, att ge flera perspektiv på ett och samma hela objekt, men det finns samtidigt, med Kittang, inget förhållningssätt före pluralismen att retirera till. Vad vi behöver göra som litteraturvetare kan med andra ord inte vara att lämna pluralismen, utan att hitta en icke-eklektisk, icke-harmonisökande väg genom den, ett sätt att handskas med litterära objekt och göra kunskap om dem med pluralismen som utgångspunkt snarare än som fiende. Denna väg, som i den föregående diskussionen om Johanssons avhandling, kallats den tredje är implicit hos Svanberg men antyds även i Kittangs framställning. Hos honom är pluralismen en utgångspunkt, vilket redan har gjorts klart, men relationen mellan de lässätt han beskriver bör ändå inte betraktas som eklektisk. Inom det symptomala lässättet står det sympatiska och det objektiviserande lässättet snarare i en dialektisk än en harmonisk relation till varandra.⁴⁸³

En som lyfter fram en sådan dialektisk pluralism och kontrasterar den mot ett eklektiskt förhållningssätt är Joan Wallach Scott. Hon kritiserar i sin artikel "Against Eclecticism" en eklektisk tendens bland humanister inom en amerikansk kontext.⁴⁸⁴ "In writing against eclecticism, I am endorsing neither dogmatism nor purism nor orthodoxy", skriver hon.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Kittang, 1975, s. 54.

⁴⁸⁴ Hon vill i själva verket jämföra situationen för amerikansk humaniora och den utveckling som den står inför med filosofins situation under den franska julimonarkin (1830–1848). Det vill säga den period då Victor Cousins eklekticism vann mark och blev dominant i Frankrike genom att sanktioneras av det nya styret som sökte balans i samhället. Hon betonar risken för politisk styrning av akademien åt ett konservativt håll genom stävjandet av den akademiska konflikten till förmån för en "formalist pluralism", en eklekticism reglerad och lagstadgad under en "academic bill of rights" (Wallach Scott, s. 117, 126). Utan möjligheten till konflikt, utan forskares och lärares engagemang för de egna perspektiven, skulle kreationistiska perspektiv ges samma utrymme som evolutionistiska, de som förnekar klimatförändringar under namn av en neutralitet skulle ges samma utrymme som de som erkänner dessa klimatförändringar menar Wallach Scott (Wallach Scott, s. 126). Inte för att det finns en lika stor mängd likvärdig forskning som förespråkar båda sidor, utan för att själva striden mellan perspektiv inte längre skulle vara en del av universitetets verksamhet. Den relativism som kritiken och Teorin anklagats för (i hög grad på felaktiga grunder då någon fullständig relativism sällan eller aldrig varit dessa skolors målsättning) har enl. Wallach Scott i USA istället blivit högerkrafternas bästa vän, ett verktyg för att föra fram en konservativ agenda (Wallach Scott, s. 126).

⁴⁸⁵ Wallach Scott, s. 115.

I do not want to suggest that we work exclusively within the confines of a single theoretical frame; indeed, I think selective use of several theories is fine. I am not issuing a call to the fallen to return to the faith. I am not denying the innovative potential of recombination, hybridity, or bricolage. I am in favor of transgressing disciplinary and theoretical boundaries and of confusing categories and I am not against change.⁴⁸⁶

Wallach Scotts avfärdande av eklekticismen är lika kraftfullt som Gustavssons men hon beskriver en annan väg ur den. Hon avvisar varje tanke på dogmatism, purism eller ortodoxi, vilket empirismens enhetliga epistemologi i Gustavsson och Nordins fall representerar. Wallach Scott i sin tur har ingenting emot pluralismen utan riktar istället blicken mot den eklektiska pluralismen specifikt och mot ett problem som den har gemensamt med empirismen. Hon skriver:

What I am against is the notion, implied in the uses of eclecticism I have cited, that we are no longer foregrounding conflict and contradiction in our work, no longer subjecting the foundational premises of our disciplines or, for that matter, our era to rigorous interrogation, no longer asking how meaning is constructed and what relations of power it supports, but instead applying so many useful methods in a common empirical enterprise in which even radical insight is presented simply as new evidence and the conceptual foundations of disciplinary practice are left safely in place. Eclecticism, in the highly specific usage I have referred to, connotes the coexistence of conflicting doctrines as if there were no conflict, as if one position were not an explicit critique of another. The aim is to ignore or overlook differences, to create balance and harmony, to close down the opening to unknown futures.⁴⁸⁷

Citatet är värt att återge i sin fulla längd då det fångar flera aspekter av en kritik av ämneskritiken (Gustavssons och Nordins) som i ljuset av Kittangs teoretisering av de tre fundamentala lässätten blivit nödvändig även inom den svenska litteraturvetenskapen. Eklekticismen är omöjlig, en icke-fungerande pluralism, vilket Gustavssons kritik visat. Den eklektiska tänkaren kommer endast att konstruera flera olika objekt som hon sedan felaktigt föreställer sig vara ett. Citatet styrker och förstärker Gustavssons grundläggande kritik som lyfter fram att eklekticismen, i själva ambitionen att avgränsa ett helt objekt, kan betraktas som en misslyckad empirism. Det vill säga en pluralism inom vilken

⁴⁸⁶ Wallach Scott, s. 116.

⁴⁸⁷ Wallach Scott, s. 116.

en skillnad mellan olika perspektivs epistemologiska grundantaganden föreligger och som således inte har ett helt objekt. Vad som främst blir tydligt med citatet är dock att problemet med eklekticismen från början enligt Wallach Scott inte alls är pluralismen, utan det enhetlighetsbegär gällande perspektiven och helhetsbegär gällande objektet som den lånat från den konventionella vetenskapssyn som här kallats empirism och som är källan till dess sökande efter harmoni mellan perspektiv.⁴⁸⁸ Det handlar alltså i förlängningen om den föreställning om möjligheten till "teorins" och "praktikens" identitet som redan i föregående kapitel lyfts fram hos den. Det är denna empiristiska grund hos eklekticismen som Wallach Scott finner vara problematisk. Dess pluralism är endast problematisk i förhållande till dessa empiristiska grundantaganden. Det av Gustavsson föreslagna återvändandet till empirismen, hade det alls varit möjligt, vore enligt Wallach Scott ingen lösning på pluralismens egentliga problem: den empiriska helhetsdogmen. Wallach Scott pekar i citatet ut detta mer grundläggande problem och indikerar en alternativ väg *genom* den eklekticistiska pluralistiska vetenskapligheten, snarare än tillbaka till en sådan vetenskapssyn som här kallats empiristisk.

Till skillnad från den organiska enhets- och helhetssökande empirismen och eklekticismen förespråkar Wallach Scott "foregrounding [of] conflict and contradiction" inom litteraturvetenskapen. Wallach Scott avfärdar eklekticismen och i förlängningen alltså empirismen för att den genom att harmoniera perspektiv "closed off the critical thinking typically associated with philosophy".⁴⁸⁹ Wallach Scott beskriver i sin artikel en amerikansk ämneskritisk hållning som, om man kan hålla Nordins och Gustavssons syn på den svenska litteraturvetenskapens brister för den gängse, måste sägas likna den svenska litteraturvetenskapliga ämneskritikens:

⁴⁸⁸ Gustavsson har även visat hur ett empiristiskt "identitetskriterium ligger till grund för den teoretiska förfelade pluralismen" i den grad den försöker harmoniera de många perspektiven och föreställa sig ett helt objekt (Gustavsson, s. 593).

⁴⁸⁹ Wallach Scott, s. 120.

The call for certainty and stability, long muttered, is now very confident and loud. Among historians, it takes the form of a renewed emphasis on empiricism and quantitative analysis, the rehabilitation of the autonomous willing subject as the agent of history, the essentializing of political categories of identity by the evidence of "experience," the turn to evolutionary psychology for explanations of human behavior, and the trivialization and denunciation of the "linguistic turn."⁴⁹⁰

Hennes kommentar till denna situation: "critique, is what's at stake: internal antagonism, the questioning of all the assumptions, categories, and explanatory models that we take for granted".⁴⁹¹ Eller med Derrida, "to abandon the field to empiricism" vore att överge det "to whatever forces are at hand".⁴⁹² Wallach Scott betonar här vikten av antagonismen för humanioras fortgående kunskapsproduktion. "The point of critique is to unsettle received wisdom and so provide an irritant that leads to unforeseen ideas and new understanding."⁴⁹³ Genom att förstå Teorin som en sådan kritik av empirismen, snarare än som ett nytt paradigm – sammanblandandet av synen på Teorin som ett kritiskt förhållningssätt med förståelsen av den som ett tillträdande paradigm är påtagligt både hos Nordin och Gustavsson men Teorin kan inte vara både och – framträder en annan bild av den litteraturvetenskapliga ämnesutvecklingen som mimande den för varje perspektiv och förhållningssätt interna konflikten mellan

⁴⁹⁰ Wallach Scott, s. 121. Rita Felski hävdar den motsatta situationen, det vill säga att Teorin, som hon med en hänvisning till Ricoeur sammanfattar som en misstankens hermeneutik, är dominant inom amerikansk humaniora (Jfr Rita Felski, *The Limits of Critique*, Chicago/London 2015, s. 1, 9 m.fl. ställen). I och för sig är Felskis analys tio år yngre än Wallach Scotts och detta skulle i så fall betyda att den eklektiska trend Wallach Scott lyfter fram, därefter skulle ha brutits abrupt och att utvecklingen sedan stormat i rakt motsatt riktning under dessa tio år. Rimligare vore kanske att hävda att det är en fråga om perspektiv. Båda dessa perspektiv, det helhetssökande avgränsande och det öppnande gränssprängande, är närvarande samtidigt. Jag menar också att litteraturforskningens objekt inte bara förorsakar, utan förutsätter detta dubbla perspektiv för att framträda i sin fulla potential, men att vetenskapen har svårt att acceptera den kris som genom en sådan dubbelhet kommer till uttryck, detta ständigt pågående trauma, och internalisera det. Spänningen mellan Wallach Scotts och Felskis analyser är inledningsvis mycket påtaglig. Samtidigt är denna radikalisering av positionerna hos Wallach Scott och Felski ett retoriskt grepp. De tillhör olika läger och vill inledningsvis göra detta klart. Allteftersom respektive forskares arbete framskrider nyanseras också deras inledande radikala hållningar. De närmar sig båda successivt mellanpositioner som till syvende och sist kommer att vara relativt närliggande.

⁴⁹¹ Wallach Scott, s. 122.

⁴⁹² Jacques Derrida enl. Wallach Scott, s. 134.

⁴⁹³ Wallach Scott, s. 122.

”teori” och ”praktik”. Teorin som en kritik snarare än som ett nytt paradigm erbjuder en möjlighet att betrakta den litteraturvetenskapliga pluralismen som produktiv.⁴⁹⁴ Medan ett tillträdande paradigm alltid tar formen av något radikalt nytt, är en kritik alltid sekundär. Den verkar på de gränser som helhetssökande, empiriska om man så vill, praktiker etablerar och utmanar sådana praktikers hegemoni, men kan samtidigt aldrig helt avfärda dem.⁴⁹⁵ Empirismen är i någon mening kritikens näring, den mylla i vilken den kan leva. Men hur ser då relationen mellan kritiserad och kritik, mellan empirism och Teori ut enligt ett sådant synsätt, när eklekticismens möjlighet avfärdas så bestämt från alla håll? Vilken typ av objekt studerar/konstruerar en sådan praktik? Hur skulle kunskapen om ett sådant objekt kunna definieras? Detta är frågor som genomgående kommer att diskuteras i detta kapitel.

Wallach Scott har indikerat att det finns ett sätt att förena de till synes oförenliga ståndpunkterna – de empiristiska med de Teoretiska – utan att flera väsentligen olika objekt konstrueras. Att det finns en, i motsats till Nordins och Gustavssons åsikter, progressiv potential i pluralismen. Vad Wallach Scott tycks indikera är möjligheten till ett tredje slag av pluralism inom litteraturvetenskapen som man med fördel skulle kunna kalla dialektiskt. Istället för att betrakta Svanbergs praktik som en bristfällig empirism, en icke-fungerande pluralism, det vill säga en eklekticism, kan man i ljuset av denna nya möjlighet, istället betrakta den som en tendens till en sådan dialektik. Eklekticismens, av Gustavsson påvisade, omfattande roll i litteraturvetenskapen skulle från ett sådant perspektiv kunna betraktas som ett intuitivt svar på en upplevd mångfald hos objektet som empirismen misslyckats med att visa fram, snarare än som, vilket Gustavsson och Nordin hävdar, ett empiristisk förhållningssätt korrumperat av Teori. Från mitt affirmativa perspektiv skulle eklekticismen således kunna betraktas inte som ett symptom på litteraturvetenskapens förfall, utan som en tendens till dess förverkligande. Analysen av Svanbergs praktik visar

⁴⁹⁴ Det kommer längre fram, med introduktionen av Vattimos kritik av hermeneutiken, bli uppenbart att Wallach Scotts bevarande av den empiristiska positionen i en spänningsfylld relation till kritiken är ett villkor för att den moderna hermeneutiken inte ska återfalla i ideologiskt helhetstänkande. Här kan det vara nog att helt kort konstatera att den relation mellan olika perspektiv som här kommer till uttryck endast kan formaliseras på bekostnad av sin öppenhet för det nya.

⁴⁹⁵ För den konventionella vetenskaplighet som här kallas empirismen däremot, vilket tas upp i avhandlingens första kapitel, verkar *en* kritisk tanke som utmanar dess epistemologiska grundantaganden vara nog för att vända den över ända. Sitt stora inflytande och sin dominans till trots framstår empirismen i Nordins och Gustavssons framställningar som en oerhört ömtålig konstruktion.

på denna möjlighet.⁴⁹⁶ Här kan det vara på sin plats att upprepa Ricœurs uttalande om eklekticismen som en "caricature of the dialectic".⁴⁹⁷

Analysen av Svanbergs tolkning visar på hur epistemologiskt skilda perspektiv kommer till uttryck i samma praktik. Den inneboende krisen visas där vara produktiv och leda in på den väg som här benämns den tredje. Den historiska och biografiska tolkningen – två olika perspektiv som samtidigt, genom sina gemensamma epistemologiska grundantaganden, utgör ett enhetligt sådant – knyter romanens erotiska innehåll till de primitivistiska idealen i Krusenstjernas samtid. Det psykoanalytiskt inspirerade perspektivet i sin tur visar hur det motsatta gäller, att Krusenstjernas roman i själva verket gör uppror mot primitivismen. Vid inträdandet av den psykoanalytiskt inspirerade tolkningen bryts en skillnad ut och objektet hålls öppet. Medan spänningen mellan historiskt-biografiskt och psykoanalytiskt perspektiv fortlever framträder en motsägelsefull bild av verket som både primitivistiskt och anti-primitivistiskt, som ett objekt nedsänkt i och samtidigt i en process av uppgörelse med den primitivistiska traditionen. Den icke-fungerande pluralismen hos Svanberg blir produktiv, misslyckandet (att uppnå helhet) blir här av godo, en nödvändighet för att det litterära verket ska framträda i sin rikedom på mening och i sin öppenhet. I eklekticismens ofta alltför väl maskerade, men hos Svanberg relativt tydligt framträdande misslyckande att etablera de många perspektivens enhet och objektets bestämda helhet döljer sig den internaliserade krisen, den strid mellan "praktik" och "teori" som allt tänkande om objekt är under inverkan av.⁴⁹⁸ Det objekt som analysen av Svanbergs tolkning visar har denna dialektiska potential. Den dialektiska vägen, ofta dold bakom eklekticismens karikerande fasad, är för Ricœur nödvändig. Men vad är då dialektiken? En mer ingående studie av den tredje vägens dialektiska karaktär kommer att läggas fram i relation till nästa analys och får således anstå något ytterligare.

⁴⁹⁶ Svanbergs praktik visar för övrigt fler tendenser mot en dialektisk praktik. Wallach Scott citerar Charles Baudelairens kritik av eklekticismen: "However skillful an eclectic is, he's a weak man, without passion. He has no ideal, no position – no star or compass" (Charles Baudelaire enl. Wallach Scott, s. 120). Denna positionslöshet, intresselöshet, kan inte sägas gälla för Svanberg, som inte utan "passion" låter det feministiska perspektivet dominera och styra hennes urval av perspektiv. Det finns således en stark tendens hos Svanberg att försöka bryta sig ur eklekticismens ideologiska helhetstänkande utan att återvända till empirismens ensidiga förhållningssätt till litteraturen. Men intresset, den etablerade positionen som utmanar eklekticismens neutralitet, faller till föga i harmonieringen av de perspektiv som hon valt ut och får dem att framstå som riktade mot ett helt objekt.

⁴⁹⁷ Ricœur, 2004a, s. 115. ("caricature de la dialectique" (Ricœur, 1969a, s. 119)).

⁴⁹⁸ Kritiken av helhetstänkandet kommer att fördjupas allteftersom kapitlet utvecklar sig.

2. Helhet som litteraturvetenskapligt problem

Litteraturvetenskapens objekt som det hela verket. En kritik

Först måste kontexten i vilken följande analys blir meningsfull klargöras. I kärnan för varje vetenskaplig interaktion med litteraturen står ett verkbegrepp, tydligt definierat i vissa fall men ofta obestämt i form av vad som kanske snarare bör kallas en litteratursyn, som genomsyrar interaktionen, det vill säga präglar praktiken.

A. Pettersson försöker i *Verkbegreppet* ringa in detta komplexa begrepp. De flesta objekt som betraktas som verk har, förklarar han, ett enkelt avgränsbart "concretum", det vill säga, det är "något fysiskt existerande".⁴⁹⁹ Ofta är de tryckta saker, materiellt avgränsade inom ett antal pappersark mellan två pärmar och en bokrygg. När man hör ordet verk gör man sig lätt en föreställning om en sådan diskret, hermetiskt avgränsad, materiell helhet. Samtidigt tillskriver man i "vardagsföreställningen" ofta detta concretum en abstrakt betydelse i och med vilken verket kommer att expandera och bli något mer omfattande.⁵⁰⁰ Verket tycks i vardagsföreställningen vara både form och innehåll.⁵⁰¹ Även på detta sätt föreställs dock verket i "vardagsföreställningen" som en helhet: form och innehåll föreställs vara "intimt samhöriga, som om de vore olika sidor av samma sak" eller "två aspekter av samma objekt".⁵⁰² Dessa föreställningar anknyter till ett klassiskt konstideal. Det är ett sådant ideal som präglar den "guldålderns" empirism som Nordin och Gustavsson sympatiserar med. Gustavsson idealiserar verket som ett helt och avgränsat när han tar avstånd från pluralismen. I ljuset av A. Petterssons kritik av verkbegreppet blir det uppenbart hur Gustavsson i och med detta endast upprättar en ny eklekticism, eller kanske snarare, ett eklektiskt objekt. Detsamma gäller för Nordin när han hävdar att all god humanistisk forskning

⁴⁹⁹ Anders Pettersson, *Verkbegreppet. En litteraturteoretisk undersökning* (Nordisk institutts skriftserie), Oslo 1981, s. 10.

⁵⁰⁰ A. Pettersson, 1981, s. 82.

⁵⁰¹ A. Pettersson, 1981, s. 83f.

⁵⁰² A. Pettersson, 1981, s. 83f.

fortgår ”eklektiskt och pragmatiskt”.⁵⁰³ A. Petterssons monografi om verk-
begreppet gavs ut i upptakten till det Teoritäta 1980-tal som i viss mån har lyfts
fram i avhandlingens inledning och det är inte orimligt att, likt A. Petterssons
tidigare diskuterade verk, betrakta den som en inlag i ämnesdebatten.⁵⁰⁴

A. Pettersson bekräftar alltså närvaron av föreställningen om verket som helt,
det vill säga av vad man här skulle kunna kalla det empiristiska verkbegreppet, i
litteraturvetenskapen. Han lyfter fram exempel på teorier som framställer verket
som helt, men dessa exempel är just teoretiska. För att få syn på föreställningar
om verket som faktiskt är verksamma i litteraturvetenskapen måste man
undersöka ställen där interaktioner med verk faktiskt sker, det vill säga den
litteraturvetenskapliga forskningen. I det följande kommer jag att åskådliggöra
det implicita verkbegreppet i A. Olssons *Ekelöfs nej*. Det kommer sedan att ligga
till grund för en fortsatt diskussion av föreställningen om verkets helhet i den
litteraturvetenskapliga praktiken.

Huruvida det är en helhet av just form och innehåll som avses är dock av
mindre vikt för analysen. Det är föreställningen om verket som en helhet
överbudtaget som är av intresse, eller kanske mer precist den slutenhet som en
sådan helhet konnoterar. För att något ska kunna föreställas som helt måste det
vara tydligt avgränsat från det omkringliggande. I det följande är betydelsen av
ett allmänt helhetstänkande för tolkningen central.

Strävan efter helhet i praktiken. Analys

För att kritisera föreställningen om det litterära verket som en helhet i
litteraturvetenskapen är A. Olssons avhandling *Ekelöfs nej* en god utgångspunkt.
Avhandlingen gavs ut 1983 och ligger bland annat enligt Gustavssons tidigare
diskuterade studie i främsta ledet när det kommer till bruket av Teori i svensk
litteraturvetenskap.⁵⁰⁵ A. Olsson var som sagt en centralfigur för introduktionen
av Teorin i Sverige, bland annat i egenskap av redaktör för tidskriften *Kris* och,
än viktigare i detta sammanhang, som en av redaktörerna för den redan nämnda

⁵⁰³ Nordin, 2008, s. 287.

⁵⁰⁴ A. Pettersson menar att verkbegreppet, från ett logiskt perspektiv, just på grund av sin
dubbelhet är dysfunktionellt och bör avskaffas i den vetenskapliga praktiken. Han är således
varken empirist eller Teoretiker, men väljer inte heller den dialektiska vägen. Därmed
försviner även möjligheten att betrakta litteraturvetenskapen som en egen disciplin, enad
kring ett gemensamt objekt.

⁵⁰⁵ Gustavsson, s. 494f.

antologin *Hermeneutik*. Således torde A. Olssons avhandling även ge goda möjligheter att återknyta diskussionen om helhet till frågan om krisens närvaro i de litteraturvetenskapliga praktikerna samt frågan om hermeneutikens eventuella roll i att göra den produktiv för tänkandet.

Redan i avhandlingens titel kan ett Teoretiskt engagemang skönjas. Här är det inte det av Gunnar Ekelöfs texter givna som ska undersökas, det är hans ”via negativa, hans väg bort mot en erfarenhet som tangerar det osägbara” som ska redogöras för.⁵⁰⁶

Denna analys kommer inledningsvis att röra sig kring A. Olssons teoretiska och kontextuella resonemang. Därefter kommer den att ta sikte på monografins direkta interaktion med sitt objekt, för att sedan successivt arbeta sig tillbaka till de huvudsakliga frågorna om verkbegreppet och helhetstänkandet, men denna gång gällande hur de framträder i den faktiska praktiken.

A. Olsson skriver inledningsvis:

Att skriva om ett författarskap som Gunnar Ekelöfs utmanar uppsåtet att följa en linje från början till slut. *Verket* [min kurs.] i sin mångfald av språkarter och betydelseskiftningar splittrar oupphörligt uttolkarens medvetande. Den enda möjliga metoden tycks vara att skifta perspektiv under framställningens lopp, att erövra ett slags prismatiskt seende.⁵⁰⁷

Ett mångfaldstänkande introduceras här, som vid en första anblick framstår som fragmenterat och ganska avlägset från det empiriska helhetstänkandet. Detta

⁵⁰⁶ A. Olsson, 1983, s. 19. Dock redogör A. Olsson inledningsvis, på ett ganska konventionellt sätt, för den biografiska och historiska kontext som han menar fick Ekelöf att slå in på denna väg (A. Olsson, 1983, s. 19). A. Olsson utvecklar, i samband med en studie av Meister Eckharts mystik, i *Läsningar av intet* den mystiska väg han kallar ”via negativa” i kontrast till en, tillika mystisk men trots det väsensskild, ”via positiva” (Anders Olsson, *Läsningar av intet*, Stockholm 2000, s. 64). Den senare ”förhärskande under kristendomens första millennium, innebär att det gudomliga i den kontemplativa erfarenheten beskrivs i positiva ordalag. Gud återges i termer av mänskliga, om än oändligt förstärkta attribut, som ’skönheten’, ’ljuset’ och ’kärleken’. Denna språksyn vilar i regel på antagandet, att det är möjligt att fatta Gud direkt i medvetandet, [...] med förnuftet, *nous*” (A. Olsson, 2000, s. 6). Den negativa väg som Ekelöf följer tillskrivs rakt motsatta egenskaper. Bland annat i de gnostiska texterna finner man exempel på detta, skriver A. Olsson. Där finner man ”övertygelsen att Gud är omöjlig för människan att nå kunskap om. [...] Gud är det helt Andra och för människan främmande. Det finns ingen naturlig väg till honom [...]”. På samma sätt är alla beskrivningar av det gudomliga behäftade med ett tillkortakommande. Attribut som ’stor’, ’hög’ eller ’god’ kan bara förstås i en mänsklig kontext, och för att återge det gudomliga är de i grunden otillräckliga” (A. Olsson, 2000, s. 64).

⁵⁰⁷ A. Olsson, 1983, s. 13.

första intryck är dock missvisande. Längre ned på samma sida återkommer A. Olsson till sin metod, det prismatiska seendet, och definierar det: "Denna bok vill vara prismatisk, den söker *helheten* [min kurs.] genom en följd av perspektivväxlingar."⁵⁰⁸ En eklektisk empiristisk ambition verkar således trots allt ligga till grund för avhandlingen.

"Verket" och "helheten" framställs i A. Olssons inledning som centrala begrepp för hans praktik. Men vad menar A. Olsson med "verk" respektive "helhet" och hur formar hans konception av dessa begrepp interaktionen med litteraturen i monografin? A. Olssons tolkning av Ekelöfs dikt "kosmisk sömngångare" börjar med påpekandet av ett antal formella element i Ekelöfs dikt, närmare bestämt om dennes tacksamhetsskuld till Robert Desnos, från vilken han sägs låna en "drömlig pratsamhet, fylld av refränger".⁵⁰⁹ Dikten är hos Ekelöf analog med drömmen. Likt drömmen är konsten "en kompensation för ett bristfälligt liv och därmed en nödvändig 'imaginär tillfredsställelse' i en oacceptabel och alienerad verklighet".⁵¹⁰ En rörelse från verkets struktur till vad som skulle kunna kallas dess värld initieras här. Relationen mellan form och innehåll framstår här som en av identitet. Den drömlika formen får representera ett drömskt innehåll. Verket framträder som en helhet av form och innehåll likt den A. Pettersson beskriver. Vid närmare granskning blir det dock tydligt att denna inledande föreställning om dikten som en helhet också utmanas i A. Olssons framställning, liksom hos Ekelöf själv i det handskrivna häftet *Cahier I*. Där framställs nämligen drömmen själv som en spänningsfylld entitet. Drömmen söker förvisso en förlorad klassisk helhet, som en bot mot livets bristfällighet, mot jagets kluvenhet: "Drömmens vision söker övervinna splittringen mellan själ och hjärta" i den unga Ekelöfs diktning, men "[d]enna romantiska längtan efter helhet måste emellertid förbli en dröm".⁵¹¹ En syntetiserande ambition finns i den romantiska drömmen, det vill säga dikten, men den lyckas på sin höjd mediera mellan sidorna – innehåll och form, "praktik" och "teori", känsla och förnuft, kropp och själ. En relation upprättas men det handlar inte om en identitetsrelation. Det är tolkningens oförmåga att finna helhet i dikten, i motsättning till den inledande indikationen på helhetssträvan, som diskussionen i det följande avsnittet ska handla om.

⁵⁰⁸ A. Olsson, 1983, s. 13.

⁵⁰⁹ Gunnar Ekelöf enl. A. Olsson, 1983, s. 55.

⁵¹⁰ A. Olsson, 1983, s. 52.

⁵¹¹ A. Olsson, 1983, s. 45.

Helhetens ouppnåelighet

Synen på dikten som en poetisk dröm är en "romantisk" föreställning som enligt A. Olsson löper genom hela Ekelöfs tidiga författarskap.⁵¹² Enligt denna föreställning är konsten känsla och erfarenhet men detta synsätt kontrasteras i Ekelöfs diktning mot en klassisk syn på konsten som förnuft och abstraktion.⁵¹³ "Dess 'klassiska' motpol gör drömmen till en fas i processen, som visserligen är nödvändig men blott ett moment i en komplex antitetisk rörelse", skriver A. Olsson.⁵¹⁴ Den romantiska konsten är den klassiskas antites men de två binds samman i Ekelöfs dikt, först i vad som framstår som en (klassisk) helhet men som sedan i tolkningen avslöjas som motsatser. Den romantiska drömmen, dikten, blir en paradoxal entitet: "Konstnärens förmåga att [...] syntetisera tankar och känslor till en enhet är här norm [...]. Men sedan börjar det svåra spelet mellan motsatser. Ekelöf erkänner de två konträra polerna 'romantik' och 'klassicism' som lika värdefulla men samtidigt oförenliga. Han söker samband mellan dem genom att se dem som två på varandra följande faser i en konstnärlig process."⁵¹⁵ Varje försök till syntes av tankar och känslor, kropp och själ, form och innehåll utmanas och ett spänningsfyllt moment som A. Olsson kallar det "svåra spelet mellan motsatser" inträder.⁵¹⁶ "Denna process beskrivs [dock] genomgående som en väg från omedvetet till medvetet, från mörker till ljus, från 'romantik' till 'klassicism'" hos Ekelöf.⁵¹⁷ Samma utveckling kan med fördel beskrivas som en rörelse från obestämdhet till begrepp i tolkningen, eller tydligare som "en uppåtstigande rörelse mot abstraktion och ordning".⁵¹⁸ Det är genom en sådan rörelse som innehållet finner sin till synes adekvata form.⁵¹⁹ I nästa stycke problematiserar A. Olsson dock detta ljusnande. Klassicismens ljus representerar enligt A. Olsson inte den sanna kunskapen utan endast en "förbleknad eller sublimerad 'romantik'".⁵²⁰ Ljuset är här ett sken; helheten något falskt. Med andra ord ryms här en implicit men kraftfull kritik av

⁵¹² A. Olsson, 1983, s. 46.

⁵¹³ A. Olsson, 1983, s. 46.

⁵¹⁴ A. Olsson, 1983, s. 51.

⁵¹⁵ A. Olsson, 1983, s. 47.

⁵¹⁶ A. Olsson, 1983, s. 47.

⁵¹⁷ A. Olsson, 1983, s. 47.

⁵¹⁸ A. Olsson, 1983, s. 48.

⁵¹⁹ A. Olsson, 1983, s. 48f.

⁵²⁰ A. Olsson, 1983, s. 47.

tillämpningen av det konventionella begreppet om sanning som helhet i tolkningen av litteratur. I den rörelse som A. Olsson beskriver finner förvisso innehållet en form, men inte sin sanna form. I denna rörelse, detta återförande av det nya enskilda på det allmänna, detta begreppsliiggörande, omvandlas innehållet till något annat, mindre rikt och falskt. Det är just ett sådant begreppsspråk, präglad av identitet mellan form och innehåll, socialt, gemensamt, kommunikativt språk, men därmed dessvärre även desto fattigare, som representeras av det klassiskas ljus i A. Olssons framställning. "Det 'klassiska' står för det språkarbete som lyfter romantiken ur mörkret och ger konsten dess bestående, universella struktur", skriver han.⁵²¹ Det nya, obekanta, obestämda återförs av det "klassiska" språkarbetet obönhörligen på ett redan etablerat språk, på ett etablerat "nätverk av betydelser" ["réseau déjà fixé des significations"].⁵²² Denna process kan inte undvikas, men kanske stävjas, och att försöka göra det verkar vara både poetens och tolkarens främsta uppgift. Mot "det osägbara" leder "Ekelöfs via negativa" en väg som även tolkaren måste följa.⁵²³

Ekelöf skriver: "Man skall bara vara innehåll, formen kommer av sig själv" och A. Olsson kommenterar: "detta 'innehåll' identifieras med ett liv som kräver uttryck och som inte får underkastas formella band. Innehållskonsten är konkret och sinnligt syntetisk, i motsats till 'formens' abstraktion och moraliska askes."⁵²⁴ Livet "kräver uttryck", det vill säga poesi, men får samtidigt inte "underkastas formella band". I spänningen mellan romantik och klassicism, mellan liv och död, är dikten levande. Där äger dikten såväl som tolkningen av den rum. A. Olsson citerar Ekelöf: "Det är den eviga dissonansen [mellan romantiskt och klassiskt] som är orgelpunkten till allt liv."⁵²⁵ Även om varje enskilt liv är dömt att en dag dö så framstår det hos Ekelöf som om en grundläggande, livsalstrande spänning ligger kvar. Varje dikt och tolkning verkar återupprätta den och fortgående instifta ytterligare något nytt. I detta finns den evighet som Ekelöf talar om.

Den helhet som A. Olsson inledningsvis säger sig söka ska alltså inte tänkas som uppnåelig. Det är inte empiristens eller eklektikerns helhet. Helheten dröjer kvar endast som ett sken i A. Olssons tolkning. Men dessa A. Olssons inledande

⁵²¹ A. Olsson, 1983, s. 47.

⁵²² Paul Ricœur, 1975, s. 378.

⁵²³ A. Olsson, 1983, s. 19.

⁵²⁴ A. Olsson, 1983, s. 52.

⁵²⁵ Gunnar Ekelöf enl. A. Olsson, 1983, s. 46.

utläggningar ligger långt ifrån Ekelöfs dikt. Frågan är i hur hög grad de har präglat den och A. Olssons tolkning av den i praktiken. I nästa moment lämnar A. Olsson Ekelöfs poetik för Ekelöfs dikt, tar ”steget från medvetande till text, från poetens till diktens intention”.⁵²⁶ Dikten frigörs och distanseras nu, i A. Olssons framställning, från diktare och tillkomstögonblick. Det Ekelöf sagt om sin diktning får förvisso fortsatt utgöra nycklar och rikta blicken i tolkningen men är inte längre det avgörande.

Drömmens, det vill säga diktens värld är mytisk. Dess objekt: snäckor, pärlor med flera är symboliska och dessa symboler är endast ”skenbart fixerade”.⁵²⁷ De är med andra ord mångtydiga och oprecisa; diktens mening är dynamisk, i rörelse. Genom att i tolkningen bejaka denna rörlighet och förneka dessa ord bestämning, blir de föremål för fantasin snarare än för förnuftet. Mening skapas, snarare än upptäcks, kontinuerligt i detta moment av tolkningen. Orden förlorar sin begreppslighet till förmån för en poetisk vaghet. Samtidigt utgör A. Olssons sökande efter stöd i Ekelöfs biografi, i brev och kommentarer av Ekelöfs hand ett kontrasterande moment i tolkningen, genom vilket den binds starkt till en förment verklighet.⁵²⁸ De drömmar som dikten skildrar knyts till den upplevda bristen i Ekelöfs värld.⁵²⁹ A. Olsson betraktar alltså dikten som mimetisk såtillvida att den tematiserar en brist, så att säga, negativt, i diktarens värld. Dikten är därmed inte mimetisk i bemärkelsen realistisk, den beskriver inte verkligheten utan snarare det som verkligheten inte är. Dikten refererar till något som inte är, men väl till något som skulle kunna vara. Genom att referera till det som inte är står ”kosmisk sömngångare” i negativ relation till verkligheten, den visar på dess brist, och därmed, negativt, även på vad den är. Men hur framställs då denna diktens negativa verklighet?

I dikten är framställningen poetisk, till synes mångtydig, svårbestämd med få beskrivande inslag. A. Olssons tolkning däremot, sätter diktens sekvenser i ett

⁵²⁶ A. Olsson, 1983, s. 52.

⁵²⁷ A. Olsson, 1983, s. 56.

⁵²⁸ A. Olsson, 1983, s. 55f.

⁵²⁹ Förvisso inte utan misstro mot denna typ av dokument som stöd för dikttolkning: ”Sådana små falsifikat kan man göra för att vara andra och naturligtvis först och främst sig själv till lags. Men surrealismen hade vid denna tid inte spelat någon större roll för mig, om jag undantar Robert Desnos’ ’Corps et Biens’” (Gunnar Ekelöf enl. A. Olsson, 1983, s. 55). Ekelöfs diskussion av det egna diktandet här kommenteras av A. Olsson så: ”Ekelöf synes här undervärdera surrealismens roll för hans diktning” (A. Olsson, 1983, s. 55). Ekelöfs utsägelser om det egna diktandet är alltså inte längre, då A. Olsson väl närmar sig själva dikten, av främsta intresse eller värde. Dikten ska själv tala, ”*diktens* [min kurs.] intention” uttrydas.

sammanhang som fixerar deras mening och får dem till att bli näst intill deskriptiva:

Vi känner igen det sammansatta natursceneriet vid skymningens inträde med sin Ekelöfska drömtematik: solnedgången framför havet, där "stjärnorna börjar falla". Men här är det ett brustet, apokalyptiskt färgat sceneri, med gulnade löv som "skräpar vid solnedgångens stora horisont". Löv faller ner, melankoliskt "sakta", markerande det långsamma Ekelöfska tempot. Löven faller ner över en förtingligad blick, över "brustna ögon som för alltid stirrar in i himlens undergång". Nästa bildsekvens låter löven falla över barnets ögon; en första markering av sömngångarmotivet följer: det blinda barnet trevar i sömnen efter snäckor "mellan strandens stenar". Men barnet är inte bara *någon annan*. I nästa sekvens förenas diktjaget med barnet genom det minne, som drömsceneriet kan locka fram, "av den tid då jag själv var blind som ett barn och mina drömmar var ett barns drömmar..." Första partiet kretsar kring blindheten, som först framställs i opersonlig förtingligad form, sedan tillordnas det sökande, sovande barnet, för att bli element i en minnesbild hos jaget.⁵³⁰

Passagen från A. Olsson översätter Ekelöfs dikt till en prosaversion, långt mer uttömmande, klar och entydig än diktversionen. De mångtydiga orden och ordföljderna expliceras. Det drömmande diktjaget "söker [...] efter den fördolda livshemligheten, men", och detta är väsentligt, "det är ett sökande som aldrig når fram till sitt mål".⁵³¹ Den värld som framträder i samlandet av tolkningens väsensskilda aspekter i språkarbetet, i samlandet av det prismatiska seendets många perspektiv, uppnår aldrig den helhet som dikten och A. Olssons tolkning av den begär. Den förblir ett sken. Dessa perspektiv kan inte förenas i fullständig harmoni:⁵³² "Det finns inget svar", skriver A. Olsson, "vi får nöja oss med den poetiska drömmen om en anad helhet."⁵³³ I aningen om en helhet, dit A. Olssons tolkning når fram, finner det helhetsbegär som driver tolkningen kanske vila, men utan att för den sakens skull helt släckas ut. I denna aning ligger en förväntan om ett "är", om identitet mellan språk (tanke) och värld, som alltså bevaras samtidigt som ett "är inte", den negativa vägen, framträder i tolkningen av dikten. Skapande och upptäckande, "praktik" och "teori", harmonieras inte

⁵³⁰ A. Olsson, 1983, s. 57f.

⁵³¹ A. Olsson, 1983, s. 58.

⁵³² A. Olsson, 1983, s. 13.

⁵³³ A. Olsson, 1983, s. 58.

till ett skenbart helt objekt i tolkningen, spänningen mellan dem får leva kvar i denna samtidigt affirmativa och misstänksamma aning.

Den poetiska drömmen i A. Olssons tolkning är "ett syntetiskt medvetande som formar intrycken till en estetisk helhet".⁵³⁴ Det litterära verket, i detta fall Ekelöfs dikt "kosmisk sömngångare", i form av en poetisk dröm upprättar fortgående sina gränser mot det omgivande, men helheten kan inte upprätthållas, gränserna för verket förblir oklara. "Drömmen förblir imaginär och ofullbordad, klyvnaden är ett faktum som inte kan överbryggas", skriver A. Olsson.⁵³⁵ Men i tolkningen av den poetiska drömmen, verket, finns ändå något. A. Olsson kallar det med Gaston Bachelard en "*oneirisk integration*", en drömlig förening som alltså inte uppnår någon identitet eller helhet, men väl "lyckas förbinda 'själ' och 'hjärta', individualitet och kropp, dag och natt, det synliga och det dolda".⁵³⁶ Verket uppstår mellan vakenhet och sömn. Den enda vägen för diktaren såväl som för tolkaren av dikten är drömmen, eller kanske snarare den somnambulism som diktens titel pekar ut.⁵³⁷ Somnambulismen representerar en tredje väg – för dikt såväl som för tolkning – "in i mystiken".⁵³⁸ Inte ett statiskt, passivt vilande tillstånd och inte heller en aktiv, medveten rörelse utan en paradoxal passiv aktivitet eller aktiv passivitet. Sömngångaren, diktaren på denna ekelöfska väg, är samtidigt passiv och aktiv, samtidigt bunden och fri.⁵³⁹ "Vad är mystiken?" frågar sig Ekelöf enligt A. Olsson. "Det är allt vad du har av frihet även om denna frihet skulle vara ett beroende. Det är att ge fan, att

⁵³⁴ A. Olsson, 1983, s. 47.

⁵³⁵ A. Olsson, 1983, s. 46.

⁵³⁶ A. Olsson, 1983, s. 46.

⁵³⁷ A. Olsson, 1983, s. 50.

⁵³⁸ A. Olsson, 1983, s. 19.

⁵³⁹ Denna karaktäristik av sömngångaren kan intressant nog skrivas in i ett större, mer allmänmänskligt sammanhang. För Kant är en sådan passiv aktivitet/aktiv passivitet själva förutsättningen för kunskap överhuvudtaget. Människan är å ena sidan genom sina sinnen receptiv (passiv) och genom denna egenskap "ges vi ett föremål" (Immanuel Kant, *Kritik av den rena förnuftet*, övers. Jeanette Emt, Stockholm 2004, s. 155f. ("uns ein Gegenstand gegeben" (Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*. I (Werkausgabe in 12 Bänden, nr. 3, skriftserien Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, nr. 55), red. Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main 1974, s. 97)). Å andra sidan är hon genom sitt förstånd spontan (aktiv). Genom denna egenskap i sin tur blir föremålet "tänkt", det blir ett ting-för-oss (Kant, 2004, s. 155f. ("gedacht" (Kant, 1974a, s. 97)). Hur man sedan föreställer sig relationen mellan dessa "två grundkällor i sinnet", dessa förmågor, är som bekant en annan fråga som kommer att ges ett allt mer ingående svar i det följande ("zwei Grundquellen des Gemüts" (Kant, 2004, s. 155. Kant, 1974a, s. 97)).

desertera.”⁵⁴⁰ A. Olssons prismatiska metod är pluralistisk, den framställer sitt objekt som både helt och öppet utan att konstruera ett skenbart helt objekt. Genom att inta sömngångarens förhållningssätt som både passiv och aktiv, genom att både upptäcka och skapa, har helhetsbegäret stävjats med endast en aning om helhet vid horisonten. Jag kommer efter en längre utveckling att återvända till A. Olsson och hans tolkning av ”kosmisk sömngångare”, närmare bestämt till hans sätt att dröja i öppenheten, vid den anade helheten.

Dialektiken som hermeneutikens logik

Men hur är det möjligt att hålla tolkningen oavslutad på detta sätt, att låta motsägende perspektiv samvara i tänkandet? Med denna fråga är det dags att återvända till diskussionen om dialektiken. Det dialektiska tänkandet inte bara tillåter, utan förutsätter nämligen denna dubbelhet. Hos Hegel får dialektiken ett bekant uttryck. Dialektiken hos Hegel är ett tänkande för vilket motsägelser blir fruktbara, genom vilket krisen alltså vid första anblicken kan förstås som intern för tänkandet om estetiska objekt. I Hegels föreläsningar om estetiken beskrivs konstens historiska utveckling från en symbolisk till en klassisk och slutligen till en romantisk konstform som ett historiskt sökande efter enheten av konstverkets form och innehåll.⁵⁴¹ Först då objektet är helt kan det bli ett med subjektet, det vill säga bli sann kunskap. Hegel beskriver därefter karaktären hos respektive epoks konst samt dessa konstformers misslyckande att uppnå sådan helhet.⁵⁴² Spänningen inom varje konstform kan betraktas som en kris som leder fram till *aufheben*, vilket betecknar, ungefär, ett upphävande av något i ett nytt väsentligen annat tillstånd som samtidigt inkorporerar det föregående. Eller med Hegels ord: ”det är samtidigt ett *negerande* och ett *bevarande*”.⁵⁴³ Dialektiken i

⁵⁴⁰ Gunnar Ekelöf enl. A. Olsson, 1983, s. 19.

⁵⁴¹ G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Ästhetik*, I, (Werke in zwanzig Bänden, nr. 13, skriftserien Wissenschaft Taschenbuch, nr. 613), red. Eva Moldenhauer och Karl Markus Michel, Frankfurt am Main, 1979; G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Ästhetik*, II, (Werke in zwanzig Bänden, nr. 14, skriftserien Wissenschaft Taschenbuch, nr. 614), red. Eva Moldenhauer och Karl Markus Michel, Frankfurt am Main, 1979

⁵⁴² En sammanfattning av denna process kan man finna i Hegels inledning till estetiken, men kommer även att läggas fram i viss detalj i avhandlingens nästa kapitel (G.W.F. Hegel, 1975, s. 75–90).

⁵⁴³ Hegel, 2008, s. 123. (”es ist ein *Negieren* und ein *Aufbewahren* zugleich” (Hegel, *Phänomenologie des Geistes* (Werke in zwanzig Bände, nr. 3, red. Eva Moldenhauer och Karl

denna bemärkelse betecknar en process genom vilken motsägelser inte avfärdas genom att ena parten förklaras vara sann och den andra falsk. I upphävandet medieras motsägelsen i en rörelse mot syntes.⁵⁴⁴ Således är den klassiska konsten en radikal utveckling och samtidigt ett bevarande av den föregående symboliska och den romantiska konsten har i sin tur samma relation till den klassiska i Hegels estetik. Den konventionella förståelsen av Hegel ger, samtidigt som Hegels tänkande i allmänhet har denna processnatur och aspekt av ofärdighet, vid handen en föreställning om ett universellt och totaliserande filosofiskt system drivet av ett begär efter identitet mellan objekt och subjekt. Målet för konstens utveckling inom det hegelska systemet, betraktat på detta sätt, är identiteten mellan form och innehåll vilken uppnås i en syntes då slutgiltigt den romantiska konsten upphävs genom att gå ”from the poetry of the imagination to the prose of thought”, det vill säga till filosofi, vilket för Hegel är sanningens medium: i filosofin kan motsättningen mellan objekt och subjekt medieras och upphävas till en helhet, en totalitet.⁵⁴⁵ ”Det sanna är det hela” lyder ett bekant och, i sin osedvanliga klarhet, svåravvisligt konstaterande i Hegels *Phänomenologie des Geistes*.⁵⁴⁶ Den föreställning om helhet som här visats vara så problematisk i den krisande litteraturvetenskapen finns med andra ord i allra högsta grad kvar i den hegelska dialektiken. Objektets gränser är sällan bestämda i tanken enligt Hegel, enheten mellan form och innehåll inte uppnådd, men helheten framstår trots det som en möjlighet, inte minst hos estetikens sene Hegel. Inte heller är identitet mellan subjekt och objekt alltid uppnådd, men objektet som Hegel framställer det är av en sådan beskaffenhet att dess gränser *kan* bestämmas, att dess form och innehåll *kan* sammansmälta och identitet mellan subjekt och objekt *kan* åstadkommas. Det föreligger här åtminstone en begränsad analogi mellan den

Markus Michel, skriftserien Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft), Frankfurt am Main 1970, s. 94)).

⁵⁴⁴ Hegel, 1975, s. 54f.

⁵⁴⁵ Hegel, 1975, s. 89.

⁵⁴⁶ Hegel, 2008, s. 67. (”Das Wahre ist das Ganze” (Hegel, 1970, s. 24)). Moderna försök till sådant avvisande, eller åtminstone till en nyansering av denna förståelse av Hegel är trots det inte ovanliga. Beskrivningen av sanningen som ”det hela” görs förvisso i fenomenologin men samtidigt verkar det först vara hos den sene Hegel, t.ex. i estetikens, som föreställningen om möjligheten att uppnå ”det hela”, om hans filosofiska systems möjliga fulländning, framträder (Jfr t.ex. Jameson, 2009, s. 8; Jameson, 2010, s. 4; Sally Sedgwick, *Hegel's Critique of Kant. From Dichotomy to Identity*, Oxford 2012, s. 64). Än så länge vill jag dock hålla mig till den reduktiva men relativt allmänna förståelse av Hegel som aktualiserats här. I det följande kommer jag hänvisa till denna förståelse som ”den konventionella”, men den skulle likaväl kunna kallas den vulgära, den traditionella eller den reduktiva.

historiska eklekticismen och Hegels filosofi. Wallach Scott beskriver hur "eclecticism necessarily followed a period of skepticism; its role was to restore belief in the possibility of achieving exact knowledge".⁵⁴⁷ Hegels filosofi utgör på liknande sätt ett svar på Kants kritiker och ett försök att visa på möjligheten till en filosofisk vetenskap.⁵⁴⁸ Hegel skriver: "Den sanna gestalt i vilken sanningen existerar kan inte vara något annat än dess vetenskapliga system. Att medverka till att filosofin närmar sig vetenskapens form – med målet att filosofin ska kunna lägga bort namnet *kärlek* till *vetandet* och bli *verkligt vetande* – är vad jag föresatt mig."⁵⁴⁹

Inte heller genom dialektiken verkar alltså föreställningen om helhet kunna undvikas och vad värre är: en sådan dialektik präglar även hermeneutikens rörelse, dess reciprocitet mellan del och helhet som är helt grundläggande för den. Målsättningen för varje sådan praktik blir således att slutgiltigt avgränsa och bestämma sitt objekt, det vill säga att göra det helt. När en dikts *hela* mening blivit blottlagd genom tolkning enligt ett sådant mönster uppnår den identitet med sin värld. Först då kan subjekt och objekt bli identiska. Helhet är en förutsättning för identitet och identitet ett intyg på att helhet har uppnåtts i en tolkning. Hermeneutiken blottar sig därmed för den huvudsakliga och mest grundläggande av de kritiska argument mot den som A. Olsson sammanfattar i *Den okända texten*. Det handlar alltså om den fjärde punkten, det vill säga helhetsproblemet;⁵⁵⁰ det är samma problem som Wallach Scott pekar ut hos eklekticismen och som även kan riktas mot den konventionella vetenskaplighet som här kallats empirisk. Nödvändigtvis är det en hermeneutik grundad i en

⁵⁴⁷ Wallach Scott, s. 120.

⁵⁴⁸ Hegel, 2008, s. 59ff.

⁵⁴⁹ Hegel, 2008, s. 59. ("Die wahre Gestalt, in welcher die Wahrheit existiert, kann allein das wissenschaftliche System derselben sein. Daran mitzuarbeiten, daß die Philosophie der Form der Wissenschaft näherkomme – dem Ziele, ihren Namen der *Liebe* zum *Wissen* ablegen zu können und *wirkliches Wissen* zu sein –, ist es, was ich mir vorgesetzt.") (Hegel, 1970, s. 14))

⁵⁵⁰ Är det inte så att samtliga de kritiska punkter som A. Olsson riktar mot hermeneutiken: 1) Det tendentiösa meningssökandet tar ingen hänsyn till verkets spänning mellan form och innehåll till förmån för en reduktiv helhetsförståelse av det; 2) Den ensidiga koncentrationen på receptionen underlåter att betrakta verket som inskrivet i en spänningsfylld kommunikationssituation till förmån för en reduktiv helhetsförståelse som förlägger det utanför diskursen; 3) Dess sätt att försöka klargöra det poetiska språket och försumma den rest av något otolkat och otolkningsbart i verket, återigen till förmån för en reduktiv helhetsförståelse av det; 4) Det helhetsproblem som diskuteras här och på vilket jag alltså menar att även de övriga kritiska punkterna kan återföras; 5) Dess oförmåga att betrakta verkets spänningsfyllda karaktär som produktiv till förmån för en reduktiv helhetsförståelse likt den som lyfts fram under de övriga punkterna, kan återföras på denna enskilda punkt?

annan typ av dialektik än den hegelska, som den beskrivits här som behövs för att lösa eklekticismens och empirismens helhetsproblem samt för att i förlängningen kunna visa på konfliktens produktivitet för tänkandet. Så länge begäret efter identitet och helhet lever kvar i tänkandet, i tolkningen, så hotas A. Olssons ”aning” av reduktion till falsk, eklektisk, helhet. Men på vilket sätt är den begärda helheten falsk? Den maskerar det enskildas sanning, förutsätter ett återförande av allt på en begreppsapparat, ett genom konsensus grundlagt och självunderbyggande språk genom vilket inget nytt kan representeras. Det är från ett helhetsbegär med dessa förtecken som tolkaren såväl som diktaren, med Ekelöfs ord, måste ”desertera” för att någon som helst frihet ska kunna vinnas och krisen erbjuder, rätt hanterad, en sådan möjlighet. Den kan göra litteraturvetenskapen till en plats i viss mån fri från bestämmningar, så pass fri från de överenskomna, språkliga ramar och de etablerade nätverk av betydelser som reglerar den konventionella vetenskapen att den tillåter något nytt att framträda. Detta förutsatt att ett förhållningssätt kan hittas som bejakar krisen utan att reducera aningen, tvivlet, till en helhet, det vill säga som stävjar instinkten att lösa krisen och begränsar det dialektiska tänkandets upphävande tendens.

Agamben, vars tänkande kommer att diskuteras mer utförligt längre fram men med fördel introduceras redan här, utför i sin essä ”*Infanzia e storia. Saggio sulla distruzione dell’esperienza*” en kritik av den hegelska dialektiken, som den framställts här, i ett försök att finna en dialektisk hållning som inte förutsätter ett tänkande av helhet.⁵⁵¹ Problemet med en hegelsk dialektik, som han framställer det, är att varje enskilt moment i den endast blir ett medel då helheten, identiteten, det allmänna, universella är ändamålet.⁵⁵² Hos Agamben blir det enskilda, fragmenterade istället det sanna medan Hegels identitets- eller, med andra ord, helhetsdrivna system gör varje enskildhet till en negativitet, en icke-helhet eller – enligt den konventionella förståelsen av Hegel är det samma sak – en icke-sanning.⁵⁵³ Denna kritik kan enligt Agamben, på grund av dess

⁵⁵¹ Giorgio Agamben, ”*Infanzia e storia. Saggio sulla distruzione dell’esperienza*”, i förf:s *Infanzia e storia. Distruzione dell’esperienza e origine della storia* (skriftserien Piccola Biblioteca Einaudi, nr. 78, red. Giulio Einaudi), (2:a utvidgade utgåvan) Turin 2001 (1978).

⁵⁵² Hur Agambens förståelse av dialektiken skiljer sig från Hegels kan knappast framställas tydligare än i titeln till hans verk *Means Without End* (Giorgio Agamben, *Means Without End. Notes on Politics* (skriftserien Theory Out of Bounds, nr. 20), övers. Vincenzo Binetti och Cesare Casarino, Minneapolis 2000. Giorgio Agamben, *Mezzi senza fine. Note sulla politica*, Turin 1996).

⁵⁵³ Giorgio Agamben, ”Barndom och historia. Essä om förstörelsen av erfarenheten”, i förf:s *Barndom och historia. Förstörelsen av erfarenheten och historiens ursprung* (skriftserien OEI undersökningar, nr. 7, red. Jonas J. Magnusson), övers. Gustav Sjöberg, Stockholm 2018, s. 33f. Hegel, 2008, s. 67. Det finns förvisso de som vill betrakta Hegel som en mystiker för

strukturlikhet med den hegelska dialektiken, även riktas mot vad han kallar den "romantiska" hermeneutiken som den kommer till uttryck hos tänkare som Friedrich Schleiermacher och Friedrich Ast. Den följer samma dialektiska rörelse mot helhet, identitet, sanning.⁵⁵⁴ Dialektiken är det tolkande tänkandets form. Genom att styra dialektiken bort från helhetstänkandet utvecklar Agamben en hermeneutisk metod i vilken helheten inte längre hotar, genom vilken varje reduktion av objektet till en falsk, eklektisk helhet kan undvikas och sanningen i det enskilda göras synligt.

Hermeneutiken och den omöjliga helheten

Vattimo utför i sin tur en kritik av hermeneutiken som liknar Agambens. Hermeneutiken måste även enligt honom göra upp med helhetstänkandet. Hermeneutiken, på detta sätt, avvisar föreställningen om sanning som korrespondens och erkänner endast existensen av tolkningar. Vattimos kritik av hermeneutiken bygger på insikten att hermeneutiska teorier ofta paradoxalt framhåller sig själva som sanna, samtidigt som de påstår att det inte finns någon sanning, utan endast tolkningar. Den hermeneutiker som håller sin egen teori om sanning, det vill säga teorin att det inte finns någon sanning utan endast tolkningar, för sann reducerar drastiskt kraften i sin egen argumentation. Vattimo framhåller hur den helhetssträvan som dessa hermeneutiker således återfaller i, hindrar dem från att till fullo lyckas göra upp med den, med Heidegger, falska föreställningen om "varat som *Grund*", vilken ligger till grund

vilken dialektikens mål är en utsläckelse, en intig identitet. En sådan syn på Hegel hade dock inte kunnat avfärda helhetskritiken. Varje enskildhet på vägen till denna intiga identitet, till utslöknandets fullbordan, vore likväl en icke-intighet, dvs. en positivitets som endast skulle kunna bestämmas negativt, det vill säga *mot* den fullbordade intighet som söks.

⁵⁵⁴ Giorgio Agamben, "What is a Paradigm?", i förf:s *The Signature of All Things. On Method*, övers. Luca D'Isanto och Kevin Attell, New York 2009, s. 27. Denna föreställning om den romantiska hermeneutiken har dock kritiserats bl.a. av Frank, som i sin nyläsning av den mest namnkunniga romantiska hermeneutikern Schleiermacher, har gjort en helt annan förståelse av den romantiska hermeneutiken gällande. Jag kommer därför i det fortsatta att tala om den helhetssökande hermeneutiken snarare än den romantiska, och denna helhetssökande hermeneutik är en företeelse som nog i högre grad bör förknippas med en handboksmässig förståelse av hermeneutiken i allmänhet – i varierande grad korrekt eller inkorrekt beroende av vilken hermeneutiker man talar om – än med den romantiska hermeneutiken specifikt. Detta är dock inte av bärande vikt här. Agambens kritik av den helhetssökande tolkningen är lika stark oavsett var man finner den. Också: en annan nyläsning av Schleiermacher som ger honom prägel av modern kritisk hermeneutiker kan man finna hos Schuback, som kommer att bli viktig för den teoretiska diskussionen i nästa del av detta kapitel.

för korrespondersteorin om sanning.⁵⁵⁵ Detta är för Vattimo ett exempel på hur den ideologi som präglar moderniteten tar sig uttryck. Han beskriver i *Oltre l'interpretazione* hur tänkandet i och med moderniteten binds till ett scientistiskt vetenskapsideal som undertrycker "den väsentligen interpretatoriska karaktären av våra kunskaper om sanningen", om inte i första ledet, så på den metanivå som här har lyfts fram.⁵⁵⁶ Det är med andra ord den dominanta konventionella vetenskapssyn som här kallats den empiriska som hos Vattimo framställs som radikalt anti-hermeneutisk. Empirismens sanningsteori är en korrespondersteori eftersom den bygger på föreställningen om en överensstämmelse mellan kunskap och erfarenhet, på den sökta identiteten mellan dessa entiteter. Heidegger lär oss, enligt Vattimo "att avvisa den stilla identifikationen mellan varats strukturer, strukturerna hos vår historiska grammatik och det faktiskt givna språket; alltså även den omedelbara identifikationen mellan varat och det som utan performativa motsägelser kan sägas inom det språk som vi just talar".⁵⁵⁷ Det är denna uppgörelse hos Heidegger med föreställningen om varat som Grund och sanningen som en korrespondens mellan påstående och sak, som den moderna hermeneutiken nu måste utvidga till att omfatta även de egna föresatserna. En helhet kan i enlighet med den egna teorin aldrig hävdas eller ens sökas utan att man återfaller i en föreställning om varat som Grund och om sanning som korrespondens. Vattimos såväl som Agambens kritik tar formen av uppgörelser med en typ av helhetstänkande som på olika sätt kommit att prägla hermeneutiken, men gör det, mest uppenbart i Vattimos fall, från hermeneutiska positioner. Det är inte orimligt att betrakta deras tänkande som led i en

⁵⁵⁵ Gianni Vattimo, *Utöver tolkningen. Hermeneutikens betydelse för filosofin*, Göteborg 1996, s. 19, 107 m.fl. ställen. ("dell'essere come Grund" (Gianni Vattimo, *Oltre l'interpretazione. Il significato dell'ermeneutica per la filosofia* (skriftserien L'avvenire della psicoanalisi e la causalità psichica, red. André Green), Rom/Bari 1994, s. 9f, 95f m.fl. ställen)).

⁵⁵⁶ Vattimo, 1996, s. 63. ("del carattere essenzialmente interpretativo di ogni nostra conoscenza del vero" (Vattimo, 1994, s. 55)).

⁵⁵⁷ Vattimo, 1996, s. 109. ("a rifiutare la tranquilla identificazione delle strutture dell'essere con le strutture della nostra storica grammatica e del linguaggio effettivamente dato; dunque, anche l'identificazione immediata dell'essere con ciò che è dicibile senza contraddizioni performative nell'ambito del linguaggio che ci troviamo a parlare" (Vattimo, 1994, s. 97)). Här finner jag en felaktighet i den svenska översättningen i vilken det italienska originalets "con" saknar motsvarighet. Om man tar Vattimo på orden är det således "strukturerna hos vår historiska grammatik" tillsammans "med", eller "och", det "givna språket" (företeelser som således bör betraktas som hörande till samma, logiska språksfär, som enl. Heidegger inte står i en identitetsrelation till "varats strukturer". Detta är dock främst avgörande för till vilket läger i detta spänningsfält som man enligt Vattimo ska förlägga den "historiska grammatik" som han talar om och inte för den här mer relevanta radikala spänning mellan "varats strukturer" och "det faktiskt givna språket" som framträder med tydlighet i båda versionerna.

hermeneutikens fortgående självkritik. Agamben riktar i första hand sin kritik mot den tidigare hermeneutiken då han tar Schleiermacher och Ast som exempel. Vattimo i sin tur lyfter ett varnande finger även mot mer samtida hermeneutiker, främst kanske Gadamer, vilken då han följer det här beskrivna mönstret riskerar att återfalla i just den typ av helhetstänkande som han vill undvika. Samtidigt är denna självkritik inte uteslutande modern, man finner liknande tendenser redan i den Bibelhermeneutik i vilken både den metodologiska och den filosofiska hermeneutiken finner en av sina viktigaste källor. Man kan med fördel diskutera hermeneutikens problematiska relation till helhet genom att skissera några linjer i dess äldre historia.

Tolkning och relationer mellan texter

Lindgärde diskuterar i *Jesu Christi Pijnos Historia Rijmvijs betrachtad* två slag av Bibeltolkning. Avhandlingen ämnar i första hand teckna 1600- och 1700-talets svenska passionsdikts historia och dess komplexa tillkomstsituation. Passionsdiktens huvudsakliga syfte var att tolka den bibliska passionsberättelsen.⁵⁵⁸ Lindgärde försöker i avhandlingen återskapa både de enskilda tolkningarna av evangeliernas passionshistoria och även, på en allmän nivå, de olika *typer* av tolkning som ligger till grund för dem. Det är i första hand dessa olika slag av tolkning som jag intresserar mig för här. Men jag vill även, genom att visa på passionsdiktens och hermeneutikens gemensamma historia göra klart att krisen och den mot krisen svarande hermeneutiken har varit närvarande i interaktionen med litteratur under betydligt längre tid än vad de synsätt som redovisas i första kapitlet givits vid handen.

I centrum för Lindgärdes monografi står alltså den svenska passionsdiktningen. Den konstitueras i Lindgärdes framställning av ett begränsat antal dikter som på olika sätt återger samma berättelse, eller delar av samma berättelse, om Jesu lidande. Passionsdikten, betraktad enligt den vardagsföreställning om vad ett verk är som här har gjorts tydlig med A. Pettersson, avgränsas vid första anblicken av sin materiella aspekt. Av tecknen på tryckbladet som tillsammans utgör diktens concretum. Dess innehållsliga aspekt är dock mer problematisk än vad vardagsföreställningen om verket tillåter och kan inte föreställas som sömlöst sammansmältande i harmoni med detta concretum. Vad gäller passionsdikten är det uppenbart att flera texter på något sätt är inblandade. Förvisso alluderar alla texter på andra texter – ingen text skrivs i ett vakuum – men detta sker på mer

⁵⁵⁸ Jfr Lindgärde, s. 8f.

eller mindre framträdande sätt. När det gäller passionsdikten blir denna typ av relation så uppenbar att till och med den dominerande vardagsföreställningen om verket, enligt vilken verket är att betrakta som en avgränsad och hel enhet av form och innehåll, svårligen kan undgå att problematisera sina gränsdragningar.

Passionsdikten utmanar alltså vardagsföreställningen om verket. Varje passionsdikt är en tolkning av passionshistorien. "Bevarade dikter över Jesu lidande och död förmedlar med andra ord en 'läsupplevelse' och en 'tolkning' av passionsberättelsen", skriver Lindgärde.⁵⁵⁹ Förvisso måste man som sagt tänka sig att tolkning av andra texter i någon mån ligger till grund för alla verk, men sällan i den direkta och uppenbara bemärkelse i vilken det gäller för passionsdikten. För att förstå de slag av tolkning som sker i passionsdikten behöver man undersöka de relationer som den upprättar till andra verk. Lindgärde ställer för detta ändamål upp ett nätverk av olika texter, för det mesta versioner av samma bibliska händelseförlopp. Lindgärdes arbete består till stor del i att härleda respektive dikt till de Bibelställen som de knyter an till. Men hon finner i detta arbete att passionsdikterna även kan ha en friare och mindre bestämd relation till passionshistorien. Passionsdikten är både en instans och en utveckling av denna berättelse. Denna dubbla karaktär hos passionsdikten kan knytas till de två olika slag av tolkning, två olika perspektiv på passionshistorien, som Lindgärde visar vara grundläggande för produktionen av passionsdiktningen: en "typologisk" respektive en "allegorisk".

Den typologiska tolkningen. Verkets gränser ifrågasätts och expanderar

I detta första skede vänds blicken mot vad Lindgärde kallar den typologiska tolkningen. När passionsdikterna återför evangeliernas passionsberättelse på det Gamla testamentet är de tolkningar av detta slag. Sådan tolkning implicerar att det Nya Testamentet kan förstås först genom det Gamla testamentets personer, föremål och berättelser. Mellan de två texterna föreligger typologiska relationer som då de uppmärksammas fördjupar det Nya Testamentets mening. Enligt ett sådant typologiskt mönster "prefigurerar" till exempel Adam och Mose den Kristus vars liv skildras i det Nya Testamentet.⁵⁶⁰ Den typologiska tolkningen är bokstavlig/historisk. A. Olsson, som även han studerat saken, skriver: "[D]är den förra händelsen föregår den senare – och förebådande – där den senare besvarar

⁵⁵⁹ Lindgärde, s. 9; Se även Lindgärde, s. 13, 130, 142 m.fl. ställen.

⁵⁶⁰ Lindgärde, s. 244ff.

den förra.”⁵⁶¹ Ett exempel finner man i Jöns Bernhard Santessons versrader: ”Som Isac weden bar til eget offer fram,/ Så får Jesus sielf frambära korsetz stam.”⁵⁶² Utbredningen av denna typ av tolkning är omfattande i Lindgärdes material. Relationen mellan Isak som bär fram veden till sitt eget offerbål och Jesus som bär det kors han senare ska fästas vid är etablerad och formaliserad genom en månghundraårig tolkningstradition. I de citerade verserna från Santesson är liknelsen inte överraskande okonventionell utan tydlig och självklar. Helheten, den föreställda sanningen, är där inte anad utan etablerad och varje spänning eliminerad. Formaliserade sammanställningar av detta slag är den typologiska tolkningens signum. Den typologiska tolkningen söker en identitet som kan liknas vid den som föreligger mellan typ och tecken eller med Lindgärdes exempel mellan sigillet och det märke som det lämnar i vaxet.⁵⁶³ Formuleringar som understryker identitet, till exempel ”det är” och ”på samma sätt” lyfts hos Lindgärde fram som typiska markörer av typologisk parallellitet i passionsdikten.⁵⁶⁴ Den typologiska tolkningen begränsar sig till att upprätta en relation mellan respektive texts ”bokstavsplan” och söker där den yngre textens ursprung i den äldre textens skeenden.⁵⁶⁵ ”[T]ypologi berör relationen mellan olika historiska fakta”, skriver Lindgärde, ”[b]okstaven lär om det som skett [...]”. Vad du bör tro lär den allegoriska [tolkningen].”⁵⁶⁶ I den typologiska tolkningen söker passionsdikten återskapa relationen mellan texter som ett historiskt förlopp av orsak och verkan. Den präglas med andra ord av en i grunden systematiserande, rationalistisk ambition.

Passionsdikten förefaller, genom att i den typologiska tolkningen dra in andra texter, utgöra en uppgörelse med helhetstänkandet: en väg mot ett mer kritiskt förhållningssätt till de egna verkgränserna, befästa genom vardagsföreställningen om verket som en helhet. Samtidigt förefaller det som om den skarpa verkgränsen genom den typologiska tolkningen endast förflyttas genom att inkorporera ett större objekt, det vill säga som om den endast konstruerar en

⁵⁶¹ A. Olsson, 1987, s. 20; Se även Tzvetan Todorov, *Symbolik och tolkning* (skriftserien Moderna franska tänkare, nr. 5, red. Brutus Östling), övers. Mats Rosengren, Stockholm/Stehag 1989, s. 128–135.

⁵⁶² Jöns Bernhard Santesson enl. Lindgärde, s. 246.

⁵⁶³ Lindgärde, s. 244.

⁵⁶⁴ Lindgärde, s. 247.

⁵⁶⁵ Lindgärde, s. 241, 238, 274.

⁵⁶⁶ Lindgärde, s. 241f. Det senare citatet är Lindgärdes översättning av en minnesramsa från 400-talet (Lindgärde, s. 241).

ny helhet, ett mer omfattande system, snarare än att luckra upp dess gräns. Inte minst det faktum att typologin som den betraktas här per definition är en relation mellan betecknande och betecknat som, som sagt, formaliserats genom hundratals år av tolkningstradition talar för detta. Med hjälp av denna tradition säkras den typologiska tolkningens förmåga till helhet och identitet, det vill säga till att åstadkomma formens och innehållets enhet. Man kan så konstatera att den typologiska tolkningen genom att etablera relationer till andra texter förvisso pekar ut en väg bort från helhetstänkandet, men att den till syvende och sist åter reducerar denna vägs möjligheter till att förbli oavslutad. Passionsdiktens verkgräns som bestämd genom textens concretum utmanas i och med den typologiska tolkningen men får omedelbart, på grund av tolkningens formaliserade och formaliserande karaktär, en ny bestämning vid gränsen för den nya ideala helhet som de två verk den drar in tillsammans konstituerar. Denna nya helhet kan med fördel och kommer i följande avsnitt att diskuteras från perspektivet av ett komparatistiskt vetenskapsideal.

Komparatismens helhetsproblem

Med analysen av den typologiska tolkningen hos Lindgärde har en möjlig väg ur tolkningens problematiska helhetsbegär genom öppnandet av verkets gränser mot andra verk pekats ut. I första hand är de följande avsnitten ett försök att utveckla och diskutera denna vägs möjligheter genom att knyta denna problematik till den mycket omfattande diskussionen om komparatism och intertextualitet i den moderna litteraturvetenskapen. I och med detta kommer även den allmänna relevansen av den ålderstigna diskussion om tolkning som här lyfts fram med hjälp av Lindgärde för dagens krisande litteraturvetenskap att bli än tydligare.

Komparatismen kan utifrån ett begränsat perspektiv helt enkelt betraktas som det vetenskapliga studiet av relationer mellan texter. Den typologiska tolkningen är en i någon mening komparatistisk praktik.⁵⁶⁷ Fehrman beskriver i sin artikel "Från komparatism till intertextualitet" hur komparatismen introduceras på den internationella historikerkongressen i Paris år 1900. Han sammanfattar:

⁵⁶⁷ Skillnaden mellan de två praktikerna verkar i första hand gälla graden av hängivenhet till en tolkningstradition. Av förklarliga skäl har den typologiska tolkningen av Bibeln starkare sådana traditioner att bygga på än vad den komparatistiska tolkningen av t.ex. en roman har. Tradition i form av ett historiskt kausalförlopp där texter föds genom andra texter är dock lika viktigt för båda tolkningsformerna.

Utom den kosmopolitiska inriktningen fanns bakom den tidiga komparatismen också en ny vetenskapsteoretisk syn. Mot den äldre retoriska och estetiska traditionen inom fransk humaniora, lanserades en faktainriktad vetenskapssyn. I det prospekt som sänts ut till deltagarna i den litterära sektionen hade angivits tre områden för de planerade föreläsningarna och diskussionerna. Det första gällde de litterära källorna, "les sources". Det andra gällde de litterära "inverkningarna", från det ena folkets litteratur till det andra, "influences". Det tredje området omfattade de kritiska metoderna "särskilt i vad mån man kan förena den egentliga historiens och naturvetenskapens metoder". Samtliga tre teman, mest explicit det sista, markerar forskningsläget kring år 1900, präglad av tidens positivistiska vetenskapsideal.⁵⁶⁸

Det är dock oklart hur det objekt som konstrueras i den komparatistiska praktiken, ska begreppsliggöras.⁵⁶⁹ Huruvida texter i de kausalförlopp som komparatisten ställer upp bör betraktas som sinsemellan tydligt avgränsade diskreta företeelser eller som "ympade" på varandra verkar vara en stridsfråga mellan komparatister och intertextualister.⁵⁷⁰ Utifrån en allmän intertextuell kritik är komparatismen väsensskild från intertextualiteten just genom dess syn på denna problematik. Det vill säga i det att komparatisten endast söker "mekanisk 'påverkan'" och externa relationer mellan texter medan intertextualitetsteorin betraktar sig själv som en Teori om alla texters integration med varandra som en för varje text intern förutsättning.⁵⁷¹ Från ett sådant

⁵⁶⁸ Carl Fehrman, "Från komparatism till intertextualitet", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1991, s. 3. Vad man finner ligga till grund för komparatismen inom litteraturvetenskapen är alltså samma vetenskapsideal som Nordin och Gustavsson visats ansluta sig till i avhandlingens första kapitel. Komparatismen är en metod för att "ge kausala, genetiska förklaringar" till texters uppkomst, skriver Fehrman och underbygger så ytterligare detta samband (Fehrman, 1991, s. 7).

⁵⁶⁹ Huruvida orsak och verkan bör betraktas som diskreta eller som integrerade företeelser i ett kausalförlopp är en gammal stridsfråga inom filosofin och problemet kan inte ställas upp eller redas ut här.

⁵⁷⁰ Fehrman, 1991, s. 6.

⁵⁷¹ Fehrman, 1991, s. 6. Fehrman vill dock problematisera denna uppdelning genom att visa hur komparatisterna historiskt inte skytt att använda den organiska ymnings-metaforen i beskrivningen av sina egna praktiker. Fehrman väljer i denna strid den mindre dogmatiska vägen: att inte betrakta klyftan mellan komparatism och intertextualitet som oöverstiglig. Komparatismen pekar enligt Fehrman ut vägen mot intertextualiteten, som, hur motsträvig den än är till denna beskrivning, enligt honom kan betraktas som en vidareutveckling av komparatismen (Fehrman, 1991, s. 7f), det vill säga som inskriven i ett kausalförlopp mellan texter i egen rätt. Det är dock nödvändigt att här för ytterligare en tid upprätthålla den starka distinktionen mellan komparatism och intertextualitet.

perspektiv, som kommer att framställas mer ingående i det följande, konstruerar den komparatistiska metoden endast väl avgränsade, diskreta objekt, som förvisso påverkas av andra objekt men som samtidigt föreställs vara hela i sig själva och detsamma gäller för de objekt som den typologiska tolkningen konstruerar. I det kausalförlopp som den komparatistiska metoden förutsätter och framställer befästs antingen varje verk som en hel text inom gränsen för sitt concretum, genom sin bestämda skillnad från ett annat verk, eller så skapas en ny abstrakt helhet genom upprättandet av en identitet med ett annat verk, det vill säga genom förskjutning av verkgränsen. Till grund för denna osäkerhet ligger, menar jag, en paradox som varken den typologiska tolkningen eller komparatismen vill erkänna. Den relation mellan två texter i passionsdikten, som framträder i och med den typologiska tolkningen, eller på en mer generell litteraturvetenskaplig nivå: den relation mellan texter som framträder i den komparatistiska praktiken är å ena sidan ett enkelt kausalsamband. Den ena texten är orsak till den andra. Å andra sidan berättar de två texterna samtidigt samma sak; passionsdikten är ett ypperligt exempel på detta. De är *både* olika och identiska. Denna dubbelhet i relationen mellan texter, som kommer att få ett adekvat namn i det följande, kan varken typologisk tolkning eller komparatism redogöra för.

Tolkning utan helhetstänkande

För Agamben går vägen bort från helhetstänkandet genom paradigmbegreppet. Termen "paradigm" har idag allmän spridning, men visar sig vid närmare studium av det verk i vilken det 1962 får sin moderna tolkning, Kuhns *The Structure of Scientific Revolutions*, vara svårdefinierad. En av de huvudsakliga kritiska invändningarna mot Kuhns verk hade också att göra med paradigmbegreppets mångtydighet. Margaret Masterman identifierar inte mindre än 21 olika betydelser av termen i Kuhns framställning.⁵⁷² Han uppmärksammar kritiken i ett postskriptum till en senare utgåva, från 1969, och sträcker sig till att medge att termen paradigm felaktigt refererar till två olika företeelser i originalutgåvan.⁵⁷³ Detta vill han i efterhand åtgärda genom att

⁵⁷² Margaret Masterman, "The Nature of a Paradigm", i *Criticism and the Growth of Knowledge. Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science, London 1965*, IV, red. Imre Lakatos och Alan Musgrave, (3:e reviderade utgåvan) Cambridge 1974 (1970), s. 61.

⁵⁷³ Thomas S. Kuhn, "Postscript. 1969", i förf:s *The Structure of Scientific Revolutions*, (3:e utgåvan) Chicago/London 1996 (1962), s. 181.

införa den nya termen, "ämnesschema" ["disciplinary matrix"], för att beteckna den mer omfattande av dessa företeelser: paradigmet i sociologisk bemärkelse.⁵⁷⁴ Ämnesschemat utgörs av de för en specifik specialistgrupp gemensamma föreställningarna och ska betraktas som en sammansättning av flera element, som tillsammans "form a whole and function together".⁵⁷⁵ Tillsammans utgör dessa element alltså det inkluderande men i gengäld även vagt definierade paradigmbegrepp som kommer till uttryck i *The Structure of Scientific Revolutions*. Då termen används i vardagligt tal är det oftast i denna breda bemärkelse. Det är i dessa sammanhang som Kuhn, i postskriptet till 1969 års utgåva, menar att termen ämnesschema är lämpligare. Ett paradigm ska istället betraktas som endast ett element hos den mer omfattande företeelse som termen ursprungligen betecknade. Det vill säga: paradigm betecknar något betydligt mer specifikt efter Kuhns postskript än vad det gjorde före. Kuhn kallar paradigmet i denna snävare bemärkelse för ett "idealexempel" ["exemplars"] och jag vill, för att följa Agamben, fortsatt använda termen paradigm för att beteckna denna företeelse, så länge inget annat anges.⁵⁷⁶ Sådana paradigm är enligt Kuhn varken teorier eller regler för att söka vetenskaplig kunskap, de är något annat. Av paradigmet lär forskaren sig att se "a problem as *like* a problem he has already encountered", det vill säga att se "likhet" ["resemblance"].⁵⁷⁷ Det vill säga att paradigmet sätter situationer i relation till varandra utan att systematisera dem. Vägen in till ett specialistområde för en forskare går enligt Kuhn genom paradigmet. Att lära sig teorier och lagar, att behärska ämnesschemat är förvisso viktigt, men först då forskaren kan se likheten mellan de problem och situationer som konstituerar fältet, först då hennes tänkande trätt in under paradigmet kan hon se på vilka situationer samma teorier och lagar kan appliceras.⁵⁷⁸ Dessförinnan betyder teori och lag ingenting, man måste med andra ord se något annat innan de ger mening. Detta andra är de likhetsrelationer man får tillgång till genom det förteoretiska, icke-systematiska paradigmet, idealexemplet. Först efter det kan han se "the situations that confront him as a scientist in the same gestalt as other members of his specialists' group".⁵⁷⁹ Först då har hon

⁵⁷⁴ Kuhn, 1996b, s. 175, 182.

⁵⁷⁵ Kuhn, 1996b, s. 182. De som diskuteras i Kuhns efterskrift är: symboliska generaliseringar, modeller och värderingar (Kuhn, 1996b, s. 183ff).

⁵⁷⁶ Kuhn, 1996b, s. 187.

⁵⁷⁷ Kuhn, 1996b, s. 189.

⁵⁷⁸ Kuhn, 1996b, s. 190f.

⁵⁷⁹ Kuhn, 1996b, s. 189.

”assimilated a time-tested and group-licensed way of seeing”.⁵⁸⁰ Först därefter kan hon producera normalvetenskap. Detta är dock inte Agambens målsättning när han aktualiserar paradigmet.

Agambens essä ”Che cos’è un paradigma?” aktualiserar den omdefinition av paradigmbegreppet som görs i Kuhns efterord från 1969.⁵⁸¹ Agamben sammanfattar Kuhns definitioner så:

[T]he term “disciplinary matrix”, designates the common possessions of the members of a certain scientific community, namely, the set of techniques, models, and values to which the group members more or less consciously adhere. The second meaning [“paradigm”] refers to a single element within the set [...] that serves as a common example and thus replaces explicit rules and permits the formulation of a specific and coherent tradition of inquiry.⁵⁸²

För att försöka lämna, snarare än att försöka uppnå, vad han kallar ”[t]he empire of the rule, understood as the canon of scientificity”, utgår Agamben från paradigmbegreppet i denna andra bemärkelse.⁵⁸³

Paradigmet är som sagt ett idealexempel och har, på detta sätt, enligt Agamben karaktären av ”a single case that by its repeatability acquires the capacity to model tacitly the behavior and research practices of scientists”.⁵⁸⁴ Paradigmet står enligt Agamben i det spänningsfyllda rummet-mellan det sinnliga och det intellektuella, det vill säga mellan det enskilda och det allmänna, mellan ”praktik” och ”teori”.⁵⁸⁵ Dessa spänningar är enligt Agamben irreducibla villkor

⁵⁸⁰ Kuhn, 1996b, s. 189.

⁵⁸¹ Giorgio Agamben, ”Che cos’è un paradigma?”, i förf:s *Signatura rerum. Sul metodo*, Turin 2008. Agamben, 2009, s. 11.

⁵⁸² Agamben, 2009, s. 11. (”[I]l termine ‘matrice disciplinare’ – il paradigma designa ciò che i membri di una certa comunità scientifica possiedono in comune, cioè l’insieme delle tecniche, dei modelli e dei valori a cui i membri della comunità più o meno consapevolmente aderiscono. Nel secondo senso, il paradigma è un singolo elemento di quest’insieme – i *Principia* di Newton o l’*Almagesto* di Tolomeo – che, fungendo da esempio comune, si sostituisce alle regole esplicite e permette di definire una particolare e coerente tradizione di ricerca.” (Agamben, 2008, s. 13))

⁵⁸³ Agamben, 2009, s. 11. (”[l’]impero della regola come canone di scientificità” (Agamben, 2008, s. 13f)).

⁵⁸⁴ Agamben, 2009, s. 11. (”un caso singolo che, attraverso la sua ripetibilità, acquista la capacità di modellare tacitamente il comportamento e le pratiche di ricerca degli scienziati” (Agamben, 2008, s. 13)).

⁵⁸⁵ Jfr Agamben, 2009, s. 18f, 23.

för paradigmatens existens.⁵⁸⁶ Genom att lyftas ur sin kontext och ta formen av ett exempel intar paradigmat den spänningsfyllda positionen mellan dessa poler och betecknar inte längre genus eller species, utan en tredje form av storhet: en singularitet. Paradigmat är singulariteten gjord tänkbar. En paradoxal entitet som, samtidigt som den är något helt och identiskt endast med sig själv ändå kan stå för andra singulariteter.⁵⁸⁷

Paradigmat, i egenskap av singularitet, får således ett komplext förhållande till helhet. Agamben skriver: "[T]o give an example is a complex act which supposes that the term functioning as a paradigm is deactivated from its normal use [...] to present the canon – the rule – of that use, which can not be shown in any other way."⁵⁸⁸ Den normala användningen av en term innebär dess deltagande i en språklig helhet, ett nätverk av betydelser etablerat och stängt under en allmän lag eller regel. Varje term är inom ett sådant nätverk, det vill säga då den används, det vill säga tolkas,⁵⁸⁹ konventionellt endast bestämd genom sin relation till helheten. Likt varje enskildhet då den ställs i förhållande till en helhet är termen i sin konventionella användning endast en negativitet, en icke-helhet. Den språkanvändning eller tolkning som inte kan bryta denna konvention, som inte kan inkorporera ett drag av originalitet i sin egen verksamhet, som endast bekräftar sina egna utgångspunkter och de föresatser som ligger till grund för den, kommer endast att lyfta fram negativiteter innanför sina egna ramar. En sådan tolkning kan aldrig nå fram till en positiv enskildhet, det vill säga till det nya utan endast till falska helheter.⁵⁹⁰ Det är ett helhetstänkande av detta slag, grundläggande för empirism och eklekticism och som fortfarande, vilket Vattimo visat, präglar mycket av hermeneutiken, som Agamben försöker komma

⁵⁸⁶ Agamben, 2009, s. 19.

⁵⁸⁷ Agamben, 2009, s. 19.

⁵⁸⁸ Agamben, 2009, s. 18. ("Fare un esempio è [...] un atto complesso, che suppone che il termine che funge da paradigma sia disattivato dal suo uso normale [...] per mostrare il canone di quell'uso, che non è possibile esibire in altro modo." (Agamben, 2008, s. 18))

⁵⁸⁹ Varje användning av ett ord i ett yttrande förutsätter tolkning. Mer om detta senare.

⁵⁹⁰ Då den föreställda helheten, den föreställda identiteten med objektet, framställs har dess gräns redan överskridits och expanderats. Den i och med tolkningen ständigt växande helheten är alltid något mer omfattande än det som kan beskrivas i bestämda utsagor. Dess objekt är aldrig identiskt med sig självt. Tolkningens arbete är inte i första hand att jaga denna ständigt undflyende helhet, utan att kritisera den falska helhet som tänkandet först postulerar. Om något handlar det om att följa den fortgående expansionen av objektet, att lyfta fram den positiva enskildheten i varje instans av det, inte att försöka bestämma en strikt gräns för det, då detta ovillkorligen leder till ett återfall i en falsk föreställning om helhet. Mer om detta senare.

ifrån. I tanken som söker paradigmets ser Agamben en möjlighet till en dialektik som undviker det allmänna, abstrakta, "teoretiska", eller med hans egna ord, där "the universal logic of the law is replaced by the specific and singular logic of the example" och det är denna möjlighet han vill utnyttja för sin hermeneutik.⁵⁹¹

Enskilt-till-enskilt-dialektik

Agamben finner hos Aristoteles, utöver de mer bekanta vetenskapliga förhållningssätten induktion och deduktion, ett tredje tillvägagångssätt för tänkandet: "[T]he paradigm does not function as a part with respect to the whole [*hōs meros pros holon*], nor as a whole with respect to the part [*hōs holon pros meros*], if both are under the same but as a part with respect to the part [*hōs meros pros meros*] but one is better known than the other."⁵⁹² På få ställen blir det mer uppenbart att diskussionen om paradigmets i "Che cos'è un paradigma?" är en inlaga i den hos Agamben mycket omfattande diskussion om hermeneutik som går tillbaka åtminstone till hans "Infanzia e storia" från 1978. Där aktualiserar, vilket tidigare lyfts fram, Agamben bland annat den kritik av den hegelska dialektiken som kommer att präglade hans hermeneutik och föra honom fram till paradigmets och den paradigmatiske metoden för tolkning i "Che cos'è un paradigma?" från 2008.

Men "Infanzia e storia" tar, på en mer övergripande nivå, även formen av en vetenskapskritik eller, mer precis, en kritik av den konventionella vetenskaplighet som här kallats empirism. Här beskriver Agamben den historiska utvecklingen av synen på erfarenhet: Hur erfarenhet i en ursprunglig bemärkelse var knutet till en mognadsprocess hos individen som ansågs nå fulländning i individens död. Hur erfarenheten sedan, i den moderna vetenskapen, kom att bli kunskapens plats, det vill säga hur erfarenhet och kunskap under denna tid kom att sammansmälta i föreställningen om ett helt Jag. Agamben beskriver hur vetenskapen snart kom till insikt om omöjligheten att uppnå denna helhet men behöll en föreställning om den som mål för tänkandet. Detta beskriver den historiska utvecklingen av relationen mellan erfarenhet och kunskap och samtidigt utvecklingen till den typ av vetenskaplighet som här kallats empirism. Genom knytandet av erfarenheten till kunskapen lär sig vetenskapen följa en

⁵⁹¹ Agamben, 2009, s. 11f. ("subentra così [...] alla logica universale della legge, quella specifica e singolare dell'esempio" (Agamben, 2008, s. 14)).

⁵⁹² Aristoteles enl. Agamben, 2009, s. 19. ("[I]l paradigma non funziona come una parte rispetto al tutto [*hōs méros pros hólon*], né come un tutto rispetto alla parte [*hōs hólon pros méros*] ma come parte rispetto alla parte [*hōs méros pros méros*], qualora entrambi siano sotto lo stesso, ma uno sia più conosciuto dell'altro." (Agamben, 2008, s. 20))

asymptotisk kurva. Den kommer därefter att bygga på kunskapens, genom erfarenheten, eviga närmande till sanningen, på en föreställning om "kunskapens oändliga process".⁵⁹³ Ett sista led i denna utveckling beskriver Agamben, i linje med Walter Benjamin, som en "fattigdom på erfarenhet".⁵⁹⁴ I den moderna fragmenterade tillvaron är erfarenheten något som inte kan ägas, erfarenheten blir aldrig färdig och är därmed inte tillgänglig som något helt, eller sant, det vill säga inte tillgänglig för tänkandet i form av kunskap.⁵⁹⁵ Empirismen framträder i ljuset av detta, inte som en metod som utgår från erfarenheten, utan snarare som en metod för att kontrollera den. Detta är samma historiska utveckling som Vattimo skildrar när han beskriver det kritiska uppvaknande ur vilket den moderna hermeneutiken föds, det förlopp genom vilket insikten föds att ingen sanning, endast tolkningar finns. Erfarenheten är alltså inte något man kan "ha" ["avere"], som kunskapen kan bestämma, utan endast något man kan "göra" ["fare"].⁵⁹⁶ Identiteten mellan sinnesintryck och tänkande, mellan "praktik" och "teori", mellan enskilt och allmänt som någon form av sann kunskap må vara ouppnåelig. Men det fortsatta begäret efter sådan kunskap, efter helhet ouppnåelig eller inte, reducerar som sagt varje moment, varje enskildhet, varje erfarenhet till en negativitet, till en osanning.⁵⁹⁷ Agambens paradigmatiske metod är ett försök att lösa denna problematik, ett försök att utifrån de dystra premisser som den historiska utvecklingen av erfarenheten erbjuder finna en framtid för den. I paradigmatets tillgängliggörande av singulariteter, varken

⁵⁹³ Agamben, 2018, s. 25. ("processo infinito della conoscenza" (Giorgio Agamben, "Infanzia e storia. Saggio sulla distruzione dell'esperienza", i förf:s *Infanzia e storia. Distruzione dell'esperienza e origine della storia* (skriftserien Piccola Biblioteca Einaudi, nr. 78, red. Giulio Einaudi), (2:a utvidgade utgåvan) Turin 2001 (1978), s. 17)).

⁵⁹⁴ Walter Benjamin enl. Agamben, 2018, s. 15. ("povertà d'esperienza" (Agamben, 2001, s. 5); "Erfahrungsarmut" (Walter Benjamin, "Erfahrung und Armut", i förf:s *Gesammelte Schriften. Aufsätze, Essays, Vorträge*, II, delband I (skriftserien Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft), red. Rolf Tiedemann och Hermann Schweppenhäuser, Frankfurt am Main 1977, s. 215)).

⁵⁹⁵ Agamben, 2018, s. 15.

⁵⁹⁶ Agamben, 2018, s. 33; Agamben, 2001, s. 29. Ordet "göra" ["fare"] måste här även ges den vidare innebörden "genomgå". Så blir det en nyckel för att förstå Agambens erfarenhetsbegrepp som han grundlägger det hos Heidegger. Han spårar det etymologiskt: "en erfarenhet (*ex-per-ientia*, ett 'komma-från och gå-igenom') som själv redan är vetenskap" (Martin Heidegger enl. Agamben, 2018, s. 33). ("una esperienza (*ex-per-ientia*, un 'provenire-da un andare-attraverso') che è già essa stessa scienza" (Martin Heidegger enl. Agamben, 2001, s. 29)).

⁵⁹⁷ Agamben, 2018, s. 33f.

allmänna eller enskilda, varken hela eller delar kan en möjlig framtid för erfarenheten anas.⁵⁹⁸

Agamben diskuterar den paradigmatiska metodens möjligheter i förhållande till Aby Warburgs *Mnemosyne*: ett konstverk som består av ett stort antal bilder av olika slag, samlade på ett antal paneler under olika teman. Temat för panel nummer fyrtiosex är nymfen, och under detta tema har Warburg samlat ett tjugotal bilder, monterade på samma panel. Agamben tar panelen som exempel för att illustrera den typ av paradigmatiska relationer som han talar om. Nymfen är som sagt temat för panelen, men tar inte formen av ett begrepp utan av ett paradigm. I relationen mellan det och de övriga bilderna är nymfen inte ett allmänt på vilket de övriga i egenskap av enskildheter återförs utan hon är just ett exempel, lika enskilt som de övriga men mer bekant, som håller samman de individuella bilderna.⁵⁹⁹ Bilderna i kollaget är inte original men de kan inte heller betraktas som kopior eller imitationer. Deras nya kontext ger dem drag av nyhet, något skapas. Nymfen, paradigmet självt, är en hybrid av "archetype and phenomenon, first-timeness (*primavolità*) and repetition", hon är "*undecideable* [min kurs.] in regards to diachrony and synchrony, unicity and multiplicity".⁶⁰⁰ Paradigmet, betraktat på detta sätt, får inta begreppets, eller helhetens plats i Agambens tolkning och detta förändrar hermeneutiken i grunden. Den blir ett medel utan mål.⁶⁰¹ För att återkoppla till "Infanzia e storia" skulle man kunna säga att den paradigmatiska metoden handlar om att separera kunskapsmomentet, "teorin", från erfarenheten, "praktiken", eller kanske snarare: att försöka producera en ursprunglig typ av erfarenhet, frigjord från kunskapens ok, som inte föds ur cartesiansk sanningsvurm eller hegelskt helhetsbegär.⁶⁰² En erfarenhet där öppna, det vill säga icke-hela, objekt

⁵⁹⁸ Agamben, 2018, s. 16f.

⁵⁹⁹ Agamben, 2009, s. 30.

⁶⁰⁰ Agamben, 2009, s. 29. ("archetipo e fenomeno, di primavolità e ripetizione", "è un indecidibile di diacronia e sincronia, unicità e molteplicità" (Agamben, 2008, s. 31)).

⁶⁰¹ I den korta inledningen till *Signature of All Things* väljer Agamben att kommentera just hur metodreflektionen inom humanvetenskaperna ofta kommer efter den praktiska tillämpningen, som ett uppsamlade av trådarna (Giorgio Agamben, "Preface", i förf:s *Signature of All Things. On Method*, övers. Luca D'Isanto och Kevin Attell, New York 2009, s. 7).

⁶⁰² Den erfarenhet som den agambenska tolkningen ger tillgång till betraktar han med Johann Wolfgang von Goethe dock som "of a higher type" (Johann Wolfgang von Goethe enl. Agamben, 2009, s. 30). ("di specie superiore" (Agamben, 2008, s. 31)). Det är inte någon vardagserfarenhet Agamben talar om, inte någon deskriptiv filosofisk hermeneutik han presenterar i "Che cos'è un paradigma?". I första hand är essän normativ och preskriptiv. Den beskriver inte hur tolkning sker utan hur den bör utföras.

framträder som positiva entiteter, som enskildheter och inte bara som tomma negativiteter. En sista gång vill jag återvända till passionsdikten och Lindgärde för att öppna upp för en fördjupad diskussion om sådana objekt.

Den allegoriska tolkningen. Verkets gränser luckras upp

Till skillnad från den typologiska tolkningen yttrar sig den typ av tolkning som Lindgärde kallar allegorisk som ett sökande efter något dolt, som ett försök att penetrera den yta som den typologiska tolkningen rör sig på. I den allegoriska tolkningen upprättas ingen relation mellan två händelser på Gamla respektive Nya Testamentets bokstavsplan. Den är inte reglerad på detta sätt, utan varje händelse tolkas där enligt Lindgärde ”i kraft av sitt eget liv”.⁶⁰³ Genom ett exempel förstår man bäst vad detta innebär. ”Jesu törst” i samband med passionsberättelsen förstås i flera av dikterna som ”en lekamlig törst, men också något mer” framhåller Lindgärde och citerar från Sophia Elisabet Brenner:⁶⁰⁴

Uttröttat, swång [mager] och swag, förblödd och utan wäska,
Åstundar han en dryck, sin törst att kunna läska;
Dock brånan [hettan], som hans safft förtorkar och förtar
Uppå lekamligt wijs, är icke här then största;
All werldens salighet; ther efter mond' han törsta,
Til thes then återstæld, och Gud förnögder war.⁶⁰⁵

Dess rader utgör en tolkning i egen rätt. I centrum för den står passionsberättelsen och, mer specifikt, berättelsen om Jesu törst, men något annat än en formaliserad relation till det Gamla testamentets händelser döljer sig bakom ordens bokstavliga betydelser. Eller med Santessons ord om samma företeelse: ”under thenna törst är någon hemlighet/ Förborgad”.⁶⁰⁶ Jesu kroppsliga törst, av uttorkning och blodförlust, ska i Brenners tolkning förstås som en förtäckt törst efter mänsklighetens kommande salighet. Den allegoriska tolkningen är inte godtycklig – det framstår i dikten som om Brenner, utifrån markörer på passionsberättelsens bokstavsplan och i enlighet med allegoresens principer, finner ett dolt sakled i passionsberättelsen som hon gör explicit i sin dikt – men den framstår, betraktad på detta sätt, som jämförelsevis obunden och originell.

⁶⁰³ Lindgärde, s. 274.

⁶⁰⁴ Lindgärde, s. 276.

⁶⁰⁵ Sophia Elisabeth Brenner enl. Lindgärde, s. 276.

⁶⁰⁶ Jöns Bernhard Santesson enl. Lindgärde, s. 276.

Den ”lägger något till Bibeltexten utöver den uppenbara meningen” skriver Lindgärde, det vill säga den lägger ett moment som framstår som kreativt till det bokstavstroga, upptäckande moment som får den ”uppenbara meningen” att framträda.⁶⁰⁷ Bokstavlig respektive allegorisk tolkning kan följaktligen betraktas som två på varandra följande moment i en och samma tolkning. Å ena sidan får den bokstavliga aspekten av passionsberättelsen aldrig falla i glömska eller på annat sätt gå förlorad i tolkningen.⁶⁰⁸ Förankrad i en stark tolkningstradition utgör det bokstavliga momentet en balanserande kraft, som hindrar det allegoriska momentet att ta överhanden och helt löpa åstad med tolkningen.⁶⁰⁹ ”Jesus var både Gud och människa, betonar man, också i sitt lidande, och därför var han verkligen törstig”, hans törst var inte enbart av andlig utan även ”av lekamlig art”.⁶¹⁰ Å andra sidan torde i så fall även det allegoriska momentet i tolkningen, dess förmåga att gå bortom bokstaven till en andlig mening, ha sin roll att spela. Någon motsättning mellan tolkningens bokstavliga respektive allegoriska moment verkar dock inte infinna sig i fallet med passionsdiktningen. I relation till det övriga materialet i Lindgärdes studie framträder den bundenhet till Bibelns bokstav som det allegoriska momentet i tolkningen i själva verket kom att lyda under. Jöns Bernhard Santesson, Christopher Tiburtius, Maria Gustava Gyllenstierna, Carl Georg Carelberg, Petrus Andreae Bliberg sägs av Lindgärde komma till slutsatser slående lika Brenners om betydelsen av Jesu törst i passionsberättelsen. Risker för en, från ett teologiskt perspektiv, ”felaktig, ’förandligad’ läsning av texten” ansågs helt enkelt vara för överhängande om man

⁶⁰⁷ Laurentius Petri enl. Lindgärde, s. 277.

⁶⁰⁸ A. Olsson beskriver hur Martin Luther förkastar den allegoriska tolkningen till förmån för bokstaven (A. Olsson, 1987, s. 17, 20).

⁶⁰⁹ För vad innebär bokstavlig tolkning om inte tolkning utifrån den starkast etablerade och formaliserade traditionen? Kopplingen mellan ord och betydelse och i förlängningen mellan sats och mening är arbiträr och i konventionella satser fastlagd endast genom bruk och konvention, det vill säga genom tradition. Det är denna typ av tradition som metaforen i form av logisk absurditet utmanar på det semiotiska planet.

⁶¹⁰ Lindgärde, s. 276f. En tolkning som sanktionerats av Haquin Spegel (Lindgärde, s. 277ff), tongivande teolog, hovpredikant, biskop och sedermera ärkebiskop under 1600- och tidigt 1700-tal, med vilken samtliga svenska passionsdiktare torde varit bekanta. Spegel bör här kanske betraktas som en särskilt viktig nod i det nätverk, den succession eller kanske snarare den tradition av tolkningar som passionsdiktaren verkar i. Exemplet kan verka synnerligen specifikt och det historiska sammanhanget alltför avlägset, men som exempel fungerar det väl. Parallellen till den samtida litteraturvetarens situation är omiskännlig. Även den moderna tolkaren av sekulära texter, inte minst litteraturvetaren, förhåller sig ständigt till tongivande föregångare och till en tolkningstradition.

lät den allegoriska tolkningen löpa fri.⁶¹¹ A. Olsson beskriver hur man inom katolska kyrkan hade för vana att med hjälp av allegorisk tolkning förvisso vända sig ifrån Bibeltextens bokstav, men endast för att bekräfta en annan "texts" giltighet, nämligen de delar av den kristna läran för vilka inget direkt textstöd kunde hittas i Bibeln. Därmed kom den allegoriska tolkningen att söka "en mening som den redan är uppfylld av" och den är därför att betrakta som lika "finalistisk, styrd av sitt föreskrivna mål" att finna allegorisk mening som den bokstavliga tolkningen styrs av den bokstavliga mening som den tar för givet att texten ämnar förmedla.⁶¹² Luthers avståndstagande från den allegoriska tolkningen till förmån för bokstaven var en reaktion på dessa förhållanden inom katolicismen.⁶¹³ Lindgärde finner förvisso exempel på tolkning som hon kallar allegorisk i det protestantiska Sveriges passionsdiktning, men dessa tolkningars grad av formalisering är, som här visats, så hög att de, trots sin kreativa potential, sin kapacitet för att lägga "något till Bibeltexten utöver den uppenbara meningen", inte kan sägas skapa ny mening, utan endast bekräfta vedertagen sådan. Man finner således att tolkningens allegoriska moment, åtminstone i den historiska kontext som den här lyfts fram och av vilken den i hög grad formats, i motsättning till denna sin potential för öppenhet, för det nya, och följaktligen för undvikandet av helhet istället kommer att användas för det rakt motsatta ändamålet: att återföra Bibelpassager, som enligt bokstaven inte passar in i den kristna läran på densamma. Det vill säga, med A. Olsson, hur den, genom att "– före själva utläggandet – tillskriva texten en figurativ innebörd", kommer att innebära "ett sätt att återställa textens rationalitet och motsägelsefrihet" snarare än att utmana den.⁶¹⁴ Todorov, från vilken A. Olsson i hög grad hämtat sin argumentation, skriver:

Bibelexegeten tvivlar inte ett ögonblick på vilken betydelse han slutligen ska komma fram till. Nej, denna betydelse är den fasta punkten i hans strategi: Bibeln uttrycker den kristna läran. Det är inte tolkningsarbetet som leder fram till en ny betydelse, utan det är tvärtom förlitan på den nya betydelsen som styr och vägleder tolkningsarbetet.⁶¹⁵

⁶¹¹ Lindgärde, s. 276ff.

⁶¹² A. Olsson, 1987, s. 19.

⁶¹³ A. Olsson, 1987, s. 17.

⁶¹⁴ A. Olsson, 1987, s. 18.

⁶¹⁵ Todorov, 1989, s. 125. ("L'exégète de la Bible n'a aucun doute quant au sens auquel il aboutira; c'est même là le point le plus solidement établi de sa stratégie: la Bible énonce la doctrine

Utifrån Bibelhermeneutikens problematiska förhållande till kreativ tolkning och ny mening lyfter A. Olsson, med Todorov, fram en allmän kritik av hermeneutiken. Han beslår den således med det helhetsproblem som jag menar att den kan och måste befria sig från för att kunna förklara krisens produktivitet.⁶¹⁶

Jag menar dock att det finns en oförverkligad potential, inte i tolkningens bokstavliga moment och inte heller i dess allegoriska moment som (hade det varit möjligt) separata tolkningspraktiker, utan i den pluralistiska tolknings-situation som de tillsammans upprättar och i vilken passionsdikten följaktligen skrivs och verkar. Den dubbelhet hos tolkningen som Lindgärde lyfter fram implicerar en skillnad mellan de två leden i tolkningen, även om Lindgärde i första hand koncentrerar sig på hur de bekräftar varandra och även om denna skillnad i praktiken uttraderas då det allegoriska momentet helt formaliseras. Om ingen skillnad förelåg skulle de, det säger sig självt, överhuvudtaget inte gå att skilja från varandra och deras respektive resulterande tolkningar hade varit

chrétienne. Ce n'est pas le travail d'interprétation qui permet d'établir le sens nouveau, bien au contraire, c'est la certitude concernant le sens nouveau qui guide l'interprétation." (Tzvetan Todorov, *Symbolisme et interprétation*, Paris 1978, s. 104))

⁶¹⁶ Jfr A. Olsson, 1987, s. 23f, 31ff. A. Olsson aktualiserar i samband med detta också ett tredje slag av Bibeltolkning som, åtminstone utifrån Lindgärdes studie, inte verkar kunna knytas till passionsdikten, nämligen den mystiska. Det handlar med andra ord om det slag av tolkning som enligt A. Olsson utspelar sig längs med Ekelöfs "via negativa" (Jfr A. Olsson, 2000, s. 44). Lockelsen i denna negativa väg, som alternativ till allt helhetssökande, som dissidentens (Steven E. Ozment, *Mysticism and Dissent. Religious Ideology and Social Protest in the Sixteenth Century*, New Haven/London 1973, s. 1–13), eller med Ekelöf desertörens, är stark. Så stark att den, då den uppenbarar sig för den kritiska tolkaren (eller tolkningskritikern), lätt får henne att, kanske alltför hastigt, vända blicken från möjligheten till en begränsad, mindre radikal öppenhet, dvs. från den väg från helhetstänkandet som det allegoriska momentet i relation (en specifik typ av dialektisk relation som kommer att utforskas i det följande) till det bokstavliga i en tolkning kan erbjuda. Förvisso skulle kanske den mellanväg som denna relation kommer visas erbjuda i sig kunna betecknas som mystisk. Termen verkar vara långt ifrån entydig; dess begrepp är (avsiktligt eller nödvändigt) vagt och här är inte platsen för att reda ut dess spetsföndigheter (för detta kan man istället med fördel vända sig till Ozments här refererade verk eller, för en ingående diskussion på svensk mark i en litteraturvetenskaplig kontext, fördjupa sig i A. Olssons sväröverträffade diskussion om saken i *Läsningar av intet*). Jag har valt att helt enkelt, med en term som om något är *mer* omfattande och obestämd men som till skillnad från "mystisk tolkning" inte heller implicerar någon specificitet eller idag konnoterar någon som helst radikalitet, kalla denna väg kritisk hermeneutisk för att sedan successivt tillskriva denna term innebörder allteftersom avhandlingen utvecklar sig. För detta klargörande måste jag dock be läsaren om tålmod, eftersom denna utveckling inte kommer att nå sin mest fullständiga omfattning förrän avhandlingen nått sitt slut. Avhandlingen är från detta perspektiv att betrakta som en (ofärdig) process av fortgående begreppsliggörande, som förvisso får sitt rent materiella avslut i och med denna avhandlings avslutande rad, men som därmed inte når någon slutgiltig bestämning.

identiska. En spänning mellan det bokstavliga och det allegoriska momentet i tolkningen är alltså implicit i den situation som Lindgärde beskriver. Om denna spänning istället för att maskeras bakom ett betonande av identitet (i den katolska kyrkan med läran, i den lutherska med Bibelns bokstav) lyftes fram skulle det allegoriska momentet i tolkningen inte längre betraktas som ett tillägg till den bokstavliga tolkningen utan som en kritik av den. Det vill säga som kritiskt i den dubbla bemärkelse av både affirmativt och negativt som i avhandlingens första kapitel tillskrivits termen. På detta sätt kommer den både att bekräfta och bestrida det bokstavligas riktighet. I spänningen mellan bokstavlig och allegorisk tolkning som, genom den krisförståelse som här etablerats i det första kapitlet med enkelhet kan överföras till den situation som den moderna litteraturvetenskapen befinner sig i, döljer sig en produktiv väg genom pluralismen, genom krisen, det vill säga en öppenhet.⁶¹⁷ Denna kritiska,

⁶¹⁷ Ricœur framhåller i sin artikel "La Crise" att den epistemologiska krisen är ett modernt fenomen såtillvida att den framträder först i en tid av splittring och, följaktligen, av manifest mångtydighet och motsägelsefullhet. Den får således sitt kanske mest utpräglade uttryck i striden mellan olika definitioner av moderniteten, samt i – i min egen översättning – "striden mellan modernitet och postmodernitet" ("la querelle entre modernité et postmodernité". (Paul Ricœur, "La Crise. Un Phénomène spécifiquement moderne?", i *Revue de Théologie et de Philosophie*, vol. 120 1:1988, s. 19)). Samtidigt gör han klart att kriser har kommit och gått genom historiens lopp men att "de tidigare kriserna" har visat sig vara "övergående" ("des crises du passé"; "transitoires" (Ricœur, 1988a, s. 19)). Huruvida den rådande krisen är "ändlös" kan man enligt Ricœur ännu inte säga något om ("interminable" (Ricœur, 1988a, s. 19)). Utifrån den krisdiskussion som förts i avhandlingens första kapitel, som förvisso tar just den moderna epistemologiska kris som Ricœur lyfter fram i sin artikel som utgångspunkt, önskar jag dock hävda att krisen är något konstant, snarare än något som uppstår och är övergående under historiens lopp, men att den under perioder kan vara mer eller mindre väl dold, eller förtryckt, av ett förhållningssätt som av en eller annan anledning vunnit herraväldet. Detta innebär dock inte krisens utslocknande på en ontologisk nivå. De tolkade objekten är inte mindre mångtydiga eller motsägelsefulla under dessa mellanperioder, men det subjektets kritiska uppvaknande som är den (själv-)kritiska hermeneutikens förutsättning har ännu inte skett. Litteraturens mångtydighet, dess inneboende kris, har varit ett bekymmer som ägnats stor tankemöda åtminstone sedan antiken (Jfr Kristeva, 1986, s. 48). Objektet äger denna krisalstrande tvivlande ontologiska status genom vilken den tillåter sin läsare att se saker på ett nytt sätt, den ligger till grund för dess subversiva potential, och är samtidigt, kommer det visa sig här, själva förutsättningen för dess historicitet. Detta må vara mer eller mindre framträdande under olika historiska skeden och epoker, varierande med subjektets förmåga till självkritik i en specifik tid. Detta gäller även när någon, som t.ex. i passionsdiktarens tid, som innehar det absoluta tolkningsföretäret i den rådande samhälleliga kontexten formaliserat ett verks mening och direkt eller indirekt genom sitt inflytande censurerar eventuella avvikelser i tolkningarna (vore detta nödvändigt eller ens möjligt om inte krisen på den ontologiska nivån var ett faktum?). Förutsättningen för krisen finns hela tiden där, immanent i de objekt som tolkaren vänder blicken mot och försöker förstå. Passionsdiktarnas problem kvarstår: hur ska Bibeln tolkas och förstås i en ny tid, för att ge mening till nya människor? Det är samma fråga

produktiva potential kan dock endast bli aktuell om tolkningen lyckas rikta sin kritik inte bara utåt, mot de skenbart hela objekt som produceras omkring den, utan även inåt mot sig själv och den självbekräftande natur som A. Olsson bland andra lyft fram hos den. Jag menar att spänningen mellan ett bokstavligt och ett allegoriskt moment i tolkningen i så fall kan bli en nyckel till att lösa hermeneutikens helhetsproblem överhuvudtaget. Genom att vara både ursprungssökande och nyskapande, både bokstavlig och figural, både affirmativ och misstänksam kan tolkningen göra den ursprungliga passionsberättelsen begriplig utan att helt lämna sin förankring i textens bokstav.

A. Olsson lyfter fram hur det "finns en stark kristen tradition alltifrån Tertullianus till Luther som hyser misstro mot allt för yviga tolkningar och som ser som sin uppgift att vårda den bokstavliga formuleringen", men han beskriver även hur man "[h]os andra finner subtila argument för att denna figurativa skrud är nödvändig".⁶¹⁸ Vad som saknas i den historiska situation som Lindgärde tecknar är en mellanposition. Den ena tolkningen värnar om bokstaven som om texten utan vidare avslöjade allt den kunde säga, den andra rusar åstad och finner meningar som alls inte är förankrade i texten. Men endast från mellanpositionen, från en tolkning som består av dessa båda moment och framställer en spänningsfylld, kritisk relation mellan dem, kan texten framträda i sin fulla rikedom, i sin essentiella dubbelhet som både identisk med och åtskild från sina förlagor. Där bokstavligt och allegoriskt perspektiv möts utan att endera reducerar det andra till identitet kan en synergieffekt, en förmåga som ingetdera momentet äger på egen hand, under vissa förutsättningar framträda. Istället för en helhetsdriven, identitetssökande tolkning kan man där finna ett motsättningarnas och tvivlets förhållningssätt. Den situation som Lindgärde beskriver implicerar en kamp mellan den starka, allmänna tolkningstradition som hörde till passionsdiktningens tid och ett subjektivt, enskilt begär efter det nya som skoningslöst trycks tillbaka av rådande ideologi (oavsett om det är katolsk lära eller luthersk bokstavstro). Men åtminstone för ett ögonblick verkar ändå, det är min mening, den allegoriska tolkningen i sin relativa obundenhet. Något måste öppnas upp innan det kan stängas, en skillnad måste brytas ut innan den kan reduceras till identitet. Det är detta ögonblick som tolkaren måste förlänga för att följa tolkningens tredje väg, vägen genom det öppna.

Liksom den typologiska tolkningen visats ha komparatistiska drag relaterar även det spänningsfyllda slag av tolkning som lyfts fram här till ett för

som leder Kristensson Uggle till att utveckla sin hermeneutiska vetenskapsteori för teologin fyrahundra år senare; samma fråga som ligger till grund för Kemps avhandling.

⁶¹⁸ A. Olsson, 1987, s. 20.

litteraturvetenskapen långt mer allmänt problemområde, nämligen intertextualiteten. Den typologiskt tolkande passionsdikten expanderar sin verkgräns bortom sina materiella ramar men etablerar där, genom en strikt reglerad metod, en ny rigid verkgräns. Här har den allegoriskt tolkande passionsdikten visats vara av väsentligen annan art. I och med dess kritiska moment kommer tolkningssituationen att präglas av motsättningar vilket skänker den en lägre grad av bundenhet, vilket i sin tur väl torde motsvara dess objekts obestämda verkgränser. Den tredje vägen leder mot det intertextuella, öppna objektet. Detta dock under förutsättningen att den bundenhet som A. Olsson visat att det allegoriska momentet i tolkningen ändå kan tillskrivas: dess helhetsbegär, dess sätt att endast bekräfta sin egen föresats att texten döljer en bestämd mening, kan undvikas och hur den endast så kan bli kritisk. Lite längre fram kommer jag, med hjälp av Vattimos nihilistiska hermeneutik, att visa hur en sådan verkligt kritisk tolkning paradoxalt nog endast är möjlig genom att, på ett medvetet sätt, bevara ett okritiskt helhetssökande moment, likt det bokstavstroga momentet i passionsdiktens tolkning, i tänkandet. Först, i det närmast följande, vill jag dock teoretisera det öppna intertextuella objekt som den konfliktfyllda tolkningssituationen, under vilken passionsdikten framträder, implicerar och visa på dess allmänna relevans även i en modern litteraturvetenskaplig kontext.

Det intertextuella objektet och influens

Passionsdikten är en ovanlig form av litteratur såtillvida att dess karaktär av tolkning av en föregående text framträder med sådan tydlighet. Med detta framträder även de problem som passionsdiktarens dubbla roll av förmedlare av en tradition och potentiell skapare av nytt innehåll innebär, det vill säga den kamp mellan ursprungssökande och nyskapande som hon måste förhålla sig till. På grund av de motstridiga perspektiv som passionsdikten internaliserar kommer dess möjlighet att upprätta en stark verkgräns att påverkas. Detta förhållande kan dock, och kommer i det följande, visas gälla för alla texter.

Den tidigare diskussionen om komparatismen avslutades med att dess objekts rigida verkgräns efter en tillfällig splittring och expansion återetableras. Även den intertextuella syn på texter som ska undersökas i det följande kan förvisso hävdas laborera med en föreställning om helhet. Intertextualiteten skulle dragen till sin spets kunna sägas expandera det enskilda verkets gräns till att omfatta alla texter. Enligt Kristeva, som introducerar intertextbegreppet i Frankrike, är termen text inte förbehållen skrivna ord. Även "history and society" är "texts read by the

writer, and into which he inserts himself by rewriting them”.⁶¹⁹ Det intertextuella objektets helhet skulle med andra ord alltså utgöra en absurd ”teoretisk” totalitet, omöjlig för tolkningen att inringa och avgränsa. Inte minst eftersom man måste utgå ifrån att antalet texter är evigt tilltagande. Det vill säga: denna hypotetiska totalitet skulle i sig aldrig vara identisk med sig själv. I detta första försök till definition av intertextualiteten framträder en bild av världen som en totalitet av texter som det är tolkningens yttersta mål att uppnå. Kristeva gör dock klart att så inte är fallet då hon diskuterar det begrepp hos Bachtin på vilket intertextualitetsbegreppet är modellerat, nämligen dialogiskheten:

The notion of dialogism, which owed so much to Hegel, must not be confused with Hegelian dialectics, based on a triad and thus on struggle and projection (a movement of transcendence), which does not transgress the Aristotelian tradition founded on substance and causality. Dialogism replaces these concepts by absorbing them within the concept of relation. It does not strive towards transcendence but rather toward harmony, all the while implying an idea of rupture (of opposition and analogy) as a modality of transformation.⁶²⁰

Intertextualiteten är med andra ord allt annat än en teori om hela objekt, trots att en rörelse mot harmoni är närvarande, den är en Teori om helhetens omöjlighet, om gränserna för tolkningens objekt vars gränser finns men endast i egenskap av att alltid vara uppluckrade och obestämda.⁶²¹ Objektet är både autonomt och heteronomt. I den faktiska tolkning som utgår från sådana premisser, torde varje föreställning om helhet och totalitet utgöra ett hot mot identitet, snarare än ett löfte om identitet eller korrespondens med sitt objekt.

⁶¹⁹ Kristeva, 1986, s. 36. ("l'histoire et [...] la société", "textes que l'écrivain lit et dans lesquels il s'insère en les réécrivant" (Kristeva, 1967, s. 439)).

⁶²⁰ Kristeva, 1986, s. 26. ("Le dialogisme, irès redevable à Hegel, ne doit pas pourtant être confondu avec la dialectique hégélienne supposant une triade, donc une lutte et une projection (un dépassement), qui ne transgresse pas la tradition aristotélicienne substance – cause. Le dialogisme remplace ces concepts, les absorbant dans le concept de relation et ne vise pas un dépassement mais une harmonie, tout en impliquant une idée de rupture (opposition, analogie) comme mode de transformation." (Kristeva, 1967, s. 464))

⁶²¹ Det kommer att göras klart i det följande att det litterära objektet hos Ricœur på ett liknande sätt är brustet, men (och därför) att rörelsen i tänkandet om ett sådant objekt enl. honom snarare ska betraktas som en rörelse från harmoni, än mot den.

Roland Barthes beskriver ett sådant förhållningssätt:

Det intertextuella, som består i att varje text har ett mellanhavande med en annan text, får inte förväxlas med textens ursprung: att söka efter ett verks "källor" eller "inflenser" är att tillfredsställa myten om härkomsten; citaten av vilka en text är gjord är anonyma, omöjliga att spåra och icke desto mindre *redan lästa* – de är citat utan citationstecken.⁶²²

Spåret av texter i andra texter är alltså enligt Barthes intertextuella förståelse oändligt och omöjligt att följa. Helhet torde från ett sådant perspektiv vara omöjlig att ens föreställa sig. Fehrman opponerar sig förvisso mot synsätt som Barthes. "Det är, trots allt, ett faktum, att alla citat inte behöver vara omedvetna, och att somliga källor låter sig spåras", skriver han.⁶²³ Problemet med Fehrmans resonemang här är att han inte tar hänsyn till den implicita kritiska aspekten av intertextualitetsteorin. Den markerade intertexten, det vill säga citatet, måste enligt mig snarare betraktas som ett försök att begränsa intertextualiteten, att skjuta fram verkgränsen förvisso, men att sedan göra den skarp igen. Det markerade citatet och texter som uppenbart redovisar sina influenser är med andra ord försök att kontrollera den skenande intertextualiteten, att etablera verket som en helhet (om än med förskjuten verkgräns) snarare än att visa på dess radikala och essentiella öppenhet. I detta skede måste passionsdikten, som generöst har lånat sig själv till exempel för att öppna upp diskussionen om komparatism, influens och intertextualitet här lämnas därhän. Inte för att den inte är intertextuell, om man accepterar intertextualitetsteorin måste alla texter betraktas på detta sätt. Även passionsdikten är infogad i en historisk och kulturell kontext som sträcker sig bortom den bibliska. Den roll som passionsdikten har fått spela här har dock i hög grad stängts in den i den komparatistiska fällan. Den intertextuella erfarenhet, den öppenhet som passionsdikten eventuellt

⁶²² Roland Barthes, 1984, s. 50. ("L'intertextuel dans lequel est pris tout texte, puisqu'il est lui-même l'entre-texte d'un autre texte, ne peut se confondre avec quelque origine du texte: rechercher les 'sources', les 'influences' d'une œuvre, c'est satisfaire au mythe de la filiation; les citations dont est fait un texte sont anonymes, irréperables et cependant *déjà lues*: ce sont des citations sans guillemets." (Roland Barthes, "De l'Œuvre au texte", i *Revue d'esthétique*, 3:1971, s. 229)) Termerna verk och text har omvänd betydelse för Barthes respektive Ricoeur. Hos Barthes betecknar termen text i grova drag det som Ricoeur kallar verk, det vill säga ett diskursivt fenomen, och Barthes använder termen verk för att beteckna det som Ricoeur kallar text, som snarare är att betrakta som en rent semiotisk entitet. Hos Barthes kan alltså, i motsats till Ricoeur, texten kallas intertextuell medan verket är en komparatistisk angelägenhet (Jfr Barthes, 1984, s. 50). Ricoeurs teori om verket kommer att utvecklas längre fram.

⁶²³ Fehrman, 1991, s. 8.

kunnat erbjuda denna diskussion är knappast möjlig efter att dess band till en specifik text formaliserats så strängt. En tolkning som inspireras av intertextualitetsteorin tar således, till skillnad från den komparatistiska metoden, inte formen av någon retroaktiv citeringskonst, utan tar helhetens omöjlighet som förutsättning, men ser i den istället en möjlighet till något nytt att framträda. Intertextualiteten bör betraktas som ett för varje verk essentiellt villkor som, komparatismens ansträngningar till trots, inte går att förbise, som ovillkorligen omfattar alla yttranden och endast kan maskeras, aldrig elimineras. Men hur tar tolkning och tänkande sig uttryck enligt dessa premisser? Vad är tolkningens roll och var utspelar den sig om inte inom bestämda gränser?

I Anders Mortensens artikel "Bidrag till en teori om litterär influens" lyfts en tolkningspraktik fram som skulle kunna sägas hantera citatets problematiska status inom intertextualitetsteorin.⁶²⁴ Komparatismen och intertextualitetsteorin representerar olika sätt att förhålla sig till frågan om influens mellan texter; influensbegreppet har traditionellt knutits till kausalitetsbegreppet och vidare till komparatismen, det vill säga till en komparatism av det slag som beskrivits i ett tidigare avsnitt. Mortensen beskriver, med Dionýs Ďurišin, hur "den positivistiska 'sogenannten Einflußforschung' genom sin dubiösa praxis så bringat influensbegreppet i vanrykte att det i stort sett tagits ur bruk".⁶²⁵ Begreppet är dock mer komplext och nyanserat än vad sådana praktiker och analyser ger vid handen. Det betecknar en typ av relationer, förvisso kausala, men av mer specifik karaktär, "en karaktär som är ickesensuell, ickemekanisk eller mindre påtaglig i någon mening" än den typ av relationer som den "positivistiska", slentriankomparatismen söker och upprättar.⁶²⁶ Utifrån ett sådant nyanserat influensbegrepp kan en ny form av komparatism, inspirerad bland annat av den moderna intertextualitetsteorin, utvecklas.⁶²⁷

Enligt Harold Bloom, vars tänkande är det huvudsakliga undersökningsobjektet i Mortensens artikel, präglas all god diktning av diktarens oro för influens, av dennes begär efter att åstadkomma något originellt och originalitet kan enligt Bloom endast uppstå genom en "fälläsning" av traditionen.⁶²⁸ Diktandet börjar som ett "epigoneri" och rör sig sedan mot den "originella

⁶²⁴ Anders Mortensen, "Bidrag till en teori om litterär influens", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1991.

⁶²⁵ Dionýs Ďurišin enl. Mortensen, s. 13.

⁶²⁶ Mortensen, s. 10, 12.

⁶²⁷ Mortensen, s. 10, 14.

⁶²⁸ Mortensen, s. 18.

skapelsen". "[F]öregångarens röst ljuder genom den vardande diktaren innan denne på ett smärtsamt sätt blir medveten om att han bara är en eftersägare, varefter han inleder sin mödosamma frigörelseprocess från sin poetiske fader."⁶²⁹ Oron för influens placerar den goda poetens arbete i samma spänningsfält mellan ursprungssökande och nyskapande som den allegoriska tolkningen hos Lindgärde upprättar.⁶³⁰ Bloom talar förvisso i första hand om diktarens arbete, men även den goda kritikern, eller dikttolkaren, felläser, det vill säga söker originalitet.⁶³¹ Men måste kritikern då vara poet? Ja, i någon mening eller till viss del.⁶³² Både poeten och tolkaren måste med Bloom ta strid mot traditionen och med så stor kraft som möjligt röra sig mot det nya. På samma sätt som det finns svaga dikter som inte lyckas bryta sin direkta relation till tidigare texter, till traditionen, i någon större utsträckning, och starka dikter som kan få dikten att verka originell,⁶³³ finns det svaga tolkningar som läser på diktens premisser och starka tolkningar som "anlägger sin egen vokabulär på texten, läser den utifrån sina egna retoriska syften och därvid nonchalerar författar- eller textintentionen".⁶³⁴ Mortensen karaktäriserar Blooms hållning så: "[D]en starke litteraturtolkaren föredrar att *skapa* mening framför att *finna* mening."⁶³⁵

Denna typ av diktande tolkning kommer dock med sin egen uppsättning problem. Om rörelsen mot det originella tillåts skena iväg för att, hypotetiskt, kulminera i en rent originell dikt, är man tillbaka i något som liknar vardagsföreställningen om verket. Ett hypotetiskt absolut originellt verk måste betraktas som autonomt, som fullständigt avskuret från traditionen, det vill säga från andra texter (i ordets vidaste bemärkelse) och därmed från all influens. Verket kommer på detta sätt att omgärdas av en bestämd verkgräns. Diktaren

⁶²⁹ Mortensen, s. 15.

⁶³⁰ Mortensen, s. 15.

⁶³¹ Mortensen, s. 18.

⁶³² Mortensen, s. 18.

⁶³³ Mortensen, s. 16.

⁶³⁴ Mortensen, s. 18.

⁶³⁵ Mortensen, s. 19. Klyftan mellan den typologiska och allegoriska tolkningen i passionsdiktningen kan från detta perspektiv inte betraktas som någon avgrund. Det som skiljer dem åt är graden av traditionsbundenhet, det vill säga hur mycket utrymme respektive tolkning ger för originalitet. Utifrån Blooms terminologi skulle den typologiska tolkningen kallas "svag" medan den allegoriska skulle betecknas, kanske inte som "stark", men som starkare. Det utrymme som den starka tolkningen lämnar för originalitet är helt avgörande för tolkningens möjlighet, det vill säga för att spänningen mellan tradition och originalitet ska komma till stånd.

kan dock, enligt Bloom, aldrig uppnå någon absolut originalitet. På sin höjd kan man som diktare maskera traditionen så väl att den inte är direkt uppenbar, varken för den egna blicken eller för läsarens. Mortensen skriver att diktaren använder både "nödvändigt självbedrägligt beteende, illusionsskapande effekter och faktiskt lyckade manövrar" för att ge sken, för sig själv och andra, av att uppnå originalitet.⁶³⁶ Det är med andra ord omöjligt att undvika ett visst mått av heteronomi, att helt undvika att citera traditionen och den starka diktens manifesta originalitet är alltid, åtminstone till viss del, inbillad och falsk. Tolkningen tillika, även den som Bloom kallar den starka, är, som A. Olsson konstaterat, ofta omedvetet styrd av antaganden om vad den ska leda fram till. Av ett dolt begär efter att bekräfta traditionen. Traditionens närvaro i varje dikt och tolkning är enligt Bloom ett faktum. Den är inskriven som en nödvändighet i Blooms system och det kvardröjande traditionella elementet i tolkningen hindrar den från att uppnå fullständig originalitet och verkgränsen förblir på grund av denna spänning oskarp. Samtliga moment: diktare, dikt och tolkare, starka som svaga, är alltid indragna i det intertextuella spel som spänningen mellan ursprungssökande och nyskapande drar upp reglerna för. Spänningen mellan ursprungssökande och nyskapande i diktande och tolkning förhindrar att verket får en tydlig gräns och etablerar ett öppet objekt. Ett objekt som alltså, mot sin vilja, öppnar sig för influens i någon mening. Poetens oro är således berättigad, men det handlar nu om influens av det mindre direkta slag som inledningsvis definierats med Mortensen. I diktandet och tolkningen studeras/konstrueras ett objekt som ligger mycket nära det intertextuella. Ett verk som förvisso döljer den tradition, det oändliga hav av texter ur vilket det springer men som samtidigt aldrig kan klippa banden till sina influenser, ett verk med obestämda gränser, ett öppet verk. Genom att åter rikta blicken mot Kittang och hans symptomala lässätt kan man utveckla föreställningen om denna typ av objekt ytterligare.

Det intertextuella objektet är öppet, det vill säga icke-helt, det är inte identiskt med sig självt; dess form och innehåll utgör ingen helhet. Kittang i sin tur beskriver förvisso först, i sin teori om litterära objekt, hur form och innehåll "nok" utgör en helhet för den symptomala tolkaren.⁶³⁷ Denna helhet ska enligt Kittang emellertid inte uppfattas som något annat än dialektisk. Vid första anblicken verkar alltså tänkandet under det symptomala lässättet, vilket hos Kittang är synonymt med förståelseform, ta formen av en hegelsk, i den

⁶³⁶ Mortensen, s. 15.

⁶³⁷ Kittang, 1975, s. 52.

konventionella förståelsen, finalistisk dialektik av upphävanden som leder till helhet. Kittang "nok" implicerar dock en tveksamhet inför inför föreställningen om helhet och reserverar sig genom att förklara att detta endast gäller för det symptomala lässättet så länge "ein da kan hevde at teksten sjolv er ein heilskap": en förståelse av objektet som intertextualitetsteorin här visats utmana och som även Kittang till syvende och sist kommer att korrigera.⁶³⁸ Han lyfter fram vad han kallar den symptomala förståelseformens "problematiske punkt".⁶³⁹ "Utan å nekte for at det litterære verket er ein heilskap, representerer den eit opprør mot einskapstenkinga."⁶⁴⁰ Man finner alltså i det symptomala lässättet en dubbel rörelse, ett tänkande av helhet som samtidigt utmanas av ett öppningstänkande. Det visar sig med andra ord att Kittangs lilla "nok" får betydelse.⁶⁴¹ Kittang betraktar, som sagt, detta tvivel som det symptomala lässättets problem, men jag menar och ämnar i det följande visa hur det samtidigt är dess produktiva villkor. Krisen har genom analyserna visats vara mer än en strid mellan perspektiv, att den kan betraktas som en strid inom ett i litteraturvetenskapen redan närvarande hermeneutiskt förhållningssätt. Krisen har flyttat in i de litteraturvetenskapliga praktikerna, ja det verkar, åtminstone att döma av exemplet med passionsdiktningen hos Lindgärde, som om den genom århundraden varit en faktor att räkna med när det kommer till interaktionen med litterära verk. Kittangs "nok" blir adelsmärket för denna typ av dialektiskt tänkande som bejakar krisen och gör motstånd mot reduktionen av det litterära verket till

⁶³⁸ Kittang, 1975, s. 52.

⁶³⁹ Kittang, 1975, s. 55.

⁶⁴⁰ Kittang, 1975, s. 55.

⁶⁴¹ Kittang aktualiserar intertextualiteten, med hjälp av bl.a. Barthes och Kristeva (Kittang, 1975, s. 49f), som ett villkor för att förstå litterära objekt. Texten blir aldrig "produsert i eit tomrom, men i eit tekstrom, med referanse innebygt i seg til andre tekstar, og med spor i seg av andre tekstar som utgjør dens produksjonvilkår" (Kittang, 1975, s. 50). I ljuset av detta är Kittangs slutsats om objektets dubbelnatur inom den symptomala förståelseformen, det faktum att hans arbete och mitt ställer fram liknande litteraturbegrepp, inte särskilt förvånande. Samtidigt verkar dock helhetstänkandet ha en starkare ställning hos Kittang än hos den hållning jag kommer att förespråka. I anknytning till sin diskussion av intertextualiteten för han in ett resonemang om överdeterminering som karaktäristiskt för det symptomatiska lässättets tillvägagångssätt. Termen härrör från psykoanalysen och betecknar ett "psykisk symptom [...] som eit resultat av fleire årsaker samstundes" (Kittang, 1975, s. 53). Överfört på litteraturtolkningen blir överdeterminering Kittangs begrepp för samlandet av de många perspektiven i en "overdeterminert heilskap" (Kittang, 1975, s. 54). Föreställningen om helhet framträder således hos Kittang som kontrafaktisk, men samtidigt som svår att undvika. Det tvivel som det lilla "nok":et implicerar verkar inte vara starkt nog för att bryta helhetstänkandets dominans i tolkningen till förmån för objektets öppenhet, men det finns trots allt där och skriver in en spänning i modellen.

helhet utan att helt lämna föreställningen om helhet därhän; för en typ av tolkning som tvekar om sitt objekts gränser. I den tvivlande tolkningens ifrågasättande av helhetstänkandet finner man ett hermeneutiskt förhållningssätt som motsvarar det intertextuella objektet med sina obestämda gränser.

Erfarenheten av sanningen som öppning och det öppna objektet

Detta avsnitt ska visa hur det tvivel som det öppna objektet föranleder blir ett aktivt moment i tolkningen. Hur det slag av tolkning som A. Olsson kritiserar, tolkningen som endast bekräftar sina egna föresatser, upplöser sig själv då den tillåts följa en fortgående självkritisk, tvivlande rörelse. Agamben menar som sagt att erfarenhet blivit omöjlig. Dels på grund av modernitetens splittring av erfarenheten, dels och i lika hög grad på grund av den konventionella vetenskaplighet som här kallats empirismen och dess försök att bemöta denna kris med en vetenskapspraktik som är oförmögen att göra den produktiv. En vetenskapspraktik vars föreställning om sanning som helhet, som något bestämbar och avgränsbart för kunskapen att äga, hämmar erfarenheten snarare än låter den ske. "Erfarenheten är [...] oförenlig med vissheten", skriver Agamben.⁶⁴² Den sanna erfarenheten har aldrig kunnat bestämmas. Erfarenhetens möjlighet går som sagt om intet så snart erfarenhet och kunskap blir ett. Den sanna erfarenheten är, enligt mitt synsätt, alltid ny och den vetenskapliga kunskapen i konventionell bemärkelse tar alltid begreppslik form. Kunskap som bestämt tänkande är således ett hot mot erfarenheten. Paradigmet är för Agamben nyckeln till avvisandet av den typ av kunskap under vilken erfarenheten reduceras. För att komma tillbaka till den förkartesianska, sanna, erfarenheten måste man enligt Agamben bestrida det hävdvunna starka bandet, den förmenta identiteten, mellan erfarenhet och kunskap, det vill säga inta en kritisk hållning till det egna tänkandet. Han vill intervensera "in the dichotomies of logic (particular/universal; form/content; lawfulness/exemplarity; and so on) not to take them up into a higher synthesis but to transform them into a force field traversed by polar tensions".⁶⁴³ Paradigmet som singularitet är varken enskilt eller allmänt utan försöker istället inta, finna "jämvikt" ["equilibrio"] och

⁶⁴² Agamben, 2018, s. 19. ("l'esperienza è incompatibile con la certezza" (Agamben, 2001, s. 11)).

⁶⁴³ Agamben, 2009, s. 20. ("nelle dicotomie logiche (particolare/universale; forma/contenuto; legalità/esemplarità ecc.) non per comporre in una sintesi superiore, ma trasformarle in un campo di forza percorso da tensioni polari" (Agamben, 2008, s. 22)).

vila i en mellanposition.⁶⁴⁴ Agamben bejaktar paradigmet ”indiscernibility” [”indiscernibilità”] och obestämbarhet.⁶⁴⁵ På detta sätt uppstår paradigmet då tänkandet finner vila i den spänningsfyllda positionen mellan erfarenhet och kunskap, mellan ”praktik” och ”teori”.⁶⁴⁶ Paradigmet är intelligibelt på gränsen

⁶⁴⁴ Agamben, 2009, s. 30; Agamben, 2008, s. 32.

⁶⁴⁵ Agamben, 2009, s. 30; Agamben, 2008, s. 22.

⁶⁴⁶ Det är något problematiskt med den jämvikt Agamben talar om, med paradigmet vilande status. På grund av risken för tolkningen att förföras av hegelskt helhetssökande söker Agamben en dialektik i stillastående, ett tänkande utan utveckling och process (Leland de la Durantaye, *Giorgio Agamben. A Critical Introduction*, Stanford 2009, s. 244). Process är för honom en föreställning alltför starkt knuten till den empiriska kunskapen, till det asymptotiska begreppet, det vill säga till det eviga närmandet av tänkandet till, och följaktiga reduktion av, den enskilda erfarenheten till allmän logisk helhet, vilket är vad Agamben önskar undvika (Agamben, 2018, s. 24f). Tolkning med helhetsbegäret som drivkraft är orsaken till den moderna människans ”fattigdom på erfarenhet”, som han beskriver med hjälp av Benjamin, därför måste tolkningsprocessen avstannas. Men är inte vila reserverat för ”det hela”? Paradigmet riskerar i så fall att ta formen av en redan uppnådd helhet, av en skenbar och falsk absolut sanning, i sig. Också: Det är inte helt klart hur Agambens paradigm som en singularitet bör förstås. Det finns indikationer både på att det bör betraktas som å ena sidan en paradoxal entitet av både enskilt och allmänt, som ”something like a relation between the sensible and the mental, the element and the form (‘the paradigmatic element is itself a relationship’)” (Victor Goldschmidt enl. Agamben 2009, s. 23). (”come un rapporto tra il sensibile e il mentale, l’elemento e la forma (l’elemento paradigmatico è esso stesso un rapporto)”) (Victor Goldschmidt enl. Agamben 2008, s. 25)). Samtidigt å andra sidan som något varken enskilt eller allmänt. Agamben vill istället neutralisera ”the dichotomy between the general and the particular” och föreställa sig paradigmet som ”beyond the opposition between generality and particularity” (Agamben 2009, s. 20, 30f). (”la dicotomia fra il generale e il particolare”; ”al di là dell’opposizione di generalità e particolarità”) (Agamben 2008, s. 32)). Paradigmet bör inte betraktas som ett bestämt tredje, då en sådan föreställning endast befäster dikotomierna och låser tänkandet i en binär logik (Agamben 2009, s. 31). Man finner dock även indikationer på att det skulle kunna betraktas som något enskilt i egen rätt. Det är aldrig ”possible to separate [paradigms] exemplarity from its singularity” (Agamben 2009, s. 20). (”possibile separare in esso esemplarità e singolarità”) (Agamben 2008, s. 33)). Paradigmet i egenskap av exempel kallas ”a peculiar form of knowledge that does not proceed by articulating together the universal and the particular, but seems to dwell on the plane of the latter” (Agamben 2009, s. 19). (”una forma peculiare di conoscenza che non procede articolando universale e particolare, ma sembra dimorare sul piano di questo”) (Agamben 2008, s. 21)). Det är relationen mellan del och helhet, mellan enskilt och allmänt, som han vill eliminera till förmån för en mellan del och del, mellan enskilt och enskilt (Agamben 2009, s. 19, 27). Agamben talar dock samtidigt om ”the paradoxical relation between paradigms and generality”, där paradigmet alltså intar det enskildas plats som motpart till det allmänna (Agamben 2009, s. 20). (”il rapporto paradossale del paradigma alla generalità”) (Agamben 2008, s. 22)). Bland dessa många sätt att förstå paradigmet och dess relationer hos Agamben finner jag dock starkast stöd för den negativa definitionen: paradigmet som varken enskilt eller allmänt. Samtidigt är det ju också ett karaktärsdrag hos negativa definitioner att de är långt mer öppna och inkluderande än positiva.

till sinnligt.⁶⁴⁷ Det är en aning av helhet, likt den A. Olsson beskriver men samtidigt även en föräning om en väntande fullständig splittring.

Även Vattimo söker möjligheten till erfarenhetens emancipation, men gör det genom en väsentligen annan kritik av vetenskapens fundament, det vill säga av helhetstänkandet, än den som Agamben utför. Vattimo inleder *Oltre l'interpretazione* med ett kapitel betitlat "Hermeneutikens nihilistiska kall".⁶⁴⁸ Han menar att hermeneutiken, åtminstone från och med Heidegger, verkar i en nihilistisk tradition och att man efter Nietzsche inte längre kan tänka sanning som korrespondens mellan påstående och sak, inte på grund av att detta på något sätt skulle vara en felaktig beskrivning av föreställningen om sanning, utan eftersom sådant tänkande förutsätter en förståelse av varat som Grund. Det vill säga att en sådan föreställning om sanning kräver en första princip för allt tänkande av varat som en given verklighet, med vilken det sanna omdömet sedan ska uppnå identitet och i förhållande till vilket varje ifrågasättande följaktligen tystnar.⁶⁴⁹ En sådan föreställning om sanning som korrespondens, som "det obestriddiga givandet av ett objekt fattat i en klar och distinkt idé och adekvat beskriver i en utsaga som troget speglar idén" bemöts enligt Vattimo hos Heidegger.⁶⁵⁰ Vad Heidegger vill göra är, enligt Vattimo, inte att hitta ett mer sant, bättre korresponderande sanningsbegrepp, utan bemöta den sanningskris som uppstår när man efter Nietzsche inte längre kan likställa sanning med korrespondens.⁶⁵¹

Vattimo betraktar alltså den självkritiska hermeneutiken som ett utpräglat modernt fenomen, sprungen ur ett nihilistiskt kall som blir framträdande först med Nietzsche.⁶⁵² Hermeneutiken måste besvara detta kall genom att betrakta

Paradigmet kan i själva verket, enligt en sådan definition, vara vad som helst, förutom allmänt eller enskilt.

⁶⁴⁷ Agamben, 2009, s. 26.

⁶⁴⁸ Vattimo, 1996, s. 13–27.

⁶⁴⁹ Vattimo, 1996, s. 20, 107f.

⁶⁵⁰ Vattimo, 1996, s. 114. ("il darsi incontrovertibile di un oggetto posseduto in un'idea chiara e distinta e descritto adeguatamente in una proposizione che rispecchia fedelmente l'idea" (Vattimo 1994, s. 103)).

⁶⁵¹ Vattimo, 1996, s. 109f.

⁶⁵² Detta måste problematiseras i och med Franks nyläsningar av Schleiermacher. Kanske kan man betrakta Schleiermachers inskrivning av det otolkade som en nödvändig rest i varje tolkning som en protonihilistisk uppgörelse med föreställningen om sanning som korrespondens. Men detta vore nog alltför radikalt. Av denna anledning har jag valt att, med Vattimo, fortsatt kalla den självkritiska hermeneutiken modern.

alla sina produkter och i slutändan även erkänna sig själv som en tolkning, det vill säga som något annat än ett påstående som korresponderar med en sak, som något annat än absolut kunskap, som essentiellt icke-hel.

Men vad ska då driva tolkningen om inte sanningsbegäret? Vattimo söker, likt Agamben, svaret på hur ett tänkande som inte begränsas av de rigida gränserna hos ett redan etablerat nätverk av betydelser, som avsvär sig varje anspråk på helhet. Det vill säga att de söker svaret på hur en hermeneutisk sanning skulle kunna se ut. För detta vänder han sig åter till Heidegger och skriver: "upplåtenhetens sanning [...] tycks [...] vara tänkbar endast på basis av boendets metafor".⁶⁵³ Att "bo" ["wohnen"], en term hämtad från Heidegger, tillhör ursprungligen föreställningen om sanning som korrespondens.⁶⁵⁴ Om jag bebor "ett bestämt språkuniversum eller ett paradigm" kan jag upprätta korrespondenser mellan påståenden och saker, bedriva epistemologi i Richard Rortys mening, det vill säga konventionell vetenskap, eller normalvetenskap med Kuhn, men så är inte fallet.⁶⁵⁵ Den erfarenhet som leder fram till nihilismen är

⁶⁵³ Vattimo, 1996, s. 114. ("la verità dell'apertura sembra pensabile solo in base alla metafora dell'abitare" (Vattimo, 1994, s. 103)). Termen "upplåtenhet" är en översättning av Heideggers "Erschlossenheit". I det italienska originalet står istället "apertura", det vill säga "öppning" och Vattimo beskriver där sanningen som öppning: "Della verità come apertura" (Vattimo, 1994, s. 98, 103). Även denna term är hämtad från Heidegger. Hos honom läser man: "'Upplåta' och 'upplåtenhet' används i det följande terminologiskt och betyder 'öppna' – 'öppnadhet'." (Martin Heidegger, *Vara och tid*, övers. Jim Jakobsson, Göteborg 2013, s. 94. ("Erschließen' und 'Erschlossenheit' werden im folgenden terminologisch gebraucht und bedeuten 'aufschließen' – 'Aufgeschlossenheit'." (Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Tübingen 1967, s. 75)) Jag har, i motsättning till Vattimos svenska översättare William Fovet, valt att fortgående tala om "öppenhet" snarare än "upplåtenhet" då jag finner att denna term bättre beskriver de aspekter av Vattimos (och i förlängningen Heideggers) tänkande som jag vill lyfta fram här. Också: Det är viktigt att här understryka att den föreställning om det öppna objektet som här kommer att framställas alltså inte i första hand står i relation till Ecos "open work" ["opera aperta"] (Umberto Eco, 1989, s. 3; Umberto Eco, *Opera aperta. Forma e indeterminazione nelle poetiche contemporanee* (skriftserien Portico critica e saggi, nr. 38), Milano 1962, s. 27). Likheter föreligger förvisso mellan de två begreppen, men det begrepp om öppenhet som jag vill ställa fram begränsar sig inte till att beteckna en egenskap hos en specifik typ av avantgardistisk litteratur, utan betecknar en mer grundläggande egenskap hos ett allmänt litteraturbegrepp. Fortsatt är det öppna verket, som det teoretiseras här, överhuvudtaget inte knutet till ett författarens intentionella öppethållande av verkets gränser. Min framställning riktar sig snarare mot tolkarens förmåga att bejaka och lyfta fram det litterära verkets grundläggande öppenhet och är att, förvisso i långt mindre grad, visa hur denna förmåga är relativt historiskt obetingad (Se t.ex. Eco, 1989, s. 1–23).

⁶⁵⁴ Heidegger, 2013, s. 73; Heidegger, 1967, s. 54.

⁶⁵⁵ Vattimo, 1996, s. 114. ("un determinato universo linguistico, o un paradigma" (Vattimo, 1994, s. 103)). Paradigm används hos Vattimo snarare i bemärkelsen ämnesschema (Jfr Vattimo, 1996, s. 111ff).

den historiska erfarenheten av "paradigmens och de heterogena kulturella universumens irreducibilitet".⁶⁵⁶ Boendet är "en första betingelse för mitt sanningssägande. Men jag kan inte beskriva det som en universell, strukturell och fast betingelse", det är att vara utsatt för förändring, för det nya, för öppenhet.⁶⁵⁷ Kristensson beskriver, med Heidegger, sanningen i denna konfiguration som inte bara "ett begrepp eller en logisk slutledning, utan snarare som något man befinner sig i".⁶⁵⁸ Till skillnad från att "visa och klargöra det man alltid redan är", det vill säga eliminera möjligheten att ifrågasätta något alls, innebär det att bo, i ordalag som påminner om den konflikt mellan den vetenskaplighet som här kallats empiristism och Teorin som den lyfts fram i avhandlingens första kapitel, "en interpretatorisk tillhörighet som medför såväl konsensus som möjligheten till en kritisk artikulering".⁶⁵⁹ Konsensus om de epistemologiska grundantagandena är, som tidigare visats, ett villkor för den konventionella vetenskapssyn som här kallats empirism, medan Teorin ofta riktar sin kritik mot just detta. Denna motsättning har här beskrivits som krisens källa men hos Vattimo framstår den istället som ett villkor för det hermeneutiska fortgående öppnandet av en värld. Vattimo skriver om att bo: "[D]et erkänner i alla fall, må så vara på ett paradoxalt sätt, den avgörande betydelsen av den medvetna anslutningen [...] och den alltid aktiva, interpretatoriska karaktären av att befinna sig i en tradition."⁶⁶⁰ Begreppen ursprungssökande och nyskapande återkommer således, om än i en annan skepnad, i Vattimos diskussion om en hermeneutik för öppenhet och därmed knyts det problemkomplex som avhandlas i denna del av kapitlet samman. Man finner denna dubbelhet i 1600- och 1700-talets passionsdiktning såväl som i den mer samtida utläggningen om influens och intertext och här, till syvende och sist, i den moderna hermeneutiken. Ett mer nyanserat traditionsbegrepp än det som expliceras i Lindgärdes diskussion av passionsdikternas sätt att tolka, eller det

⁶⁵⁶ Vattimo, 1996, s. 114. ("l'irriducibilità di paradigmi e universi culturali eterogenei" (Vattimo, 1994, s. 103)).

⁶⁵⁷ Vattimo, 1996, s. 114. ("la condizione prima del mio dire la verità. Ma non posso descriverlo come una condizione universale, strutturale, stabile" (Vattimo, 1994, s. 103)).

⁶⁵⁸ Kristensson, 1987a, s. 41.

⁶⁵⁹ Vattimo, 1996, s. 114. ("mostrare ed esplicitare [...] ciò che sempre già si è" (Vattimo 1994, 103); "un'appartenenza interpretativa, che comporta sia il consenso sia la possibilità di articolazione critica" (Vattimo, 1994, s. 104)).

⁶⁶⁰ Vattimo, 1996, s. 115. ("[C]omunque riconosce, sia pure in un senso paradossale, la portata decisiva dell'adesione consapevole [...] e il carattere sempre anche attivo, interpretativo, dello stare in una tradizione." (Vattimo, 1994, s. 104))

som kommer till uttryck i samband med diskussionen om intertextualitetsteorin kommer dock att framträda i och med Vattimos utveckling av hermeneutiken. Här är det tradition som "tradering" ["Überlieferung"] i Heideggers mening, som Vattimo talar om.⁶⁶¹ Det vill säga tradition som "det aktiva i arvtagandet av det förflutna såsom *öppen* [min kurs.] möjlighet, inte som stelt, bestämt och bestämbar schema", eller med andra ord: inte som en ren eller oförvanskad överföring av ett normativt idégods.⁶⁶² Ett kreativt moment är alltid närvarande i den fortgående tolkningsprocess som traderandet utgör, den är alltid ett samtidigt närmande till och fjärande från något föregående. Traditionen som sådan innebär förvisso en "tra-dering" men det är en "tra-dering av upplåtenheter [öppnadheter] vilka varje gång är olika".⁶⁶³ Det är redan bekant från den tidigare diskussionen att endast genom ett drag av originalitet i tolkningen kan en sådan variation av traditionen uppstå, endast i spänningen mellan tradition och originalitet kan nya öppningar genereras. Denna förståelse bekräftas i än mer heideggerska ordalag av Vattimo: "[K]astadvaron i en historisk upplåtenhet [öppenhet] är alltid oupplösligt också ett aktivt deltagande till dess konstituering, en kreativ tolkning och en transformation."⁶⁶⁴ Genom "tra-dering" framträder fler tydliga paralleller mellan erfarenheten av sanningen som öppning och tolkningen av intertextuella objekt. Vattimo talar till exempel om "ett aldrig avslutat nät av relationer, ett nät som består av de mångfaldiga [rösterna] från *Über-lieferung*, från tra-deringen" samt om hur dessa röster "talar som en irreducibel mångfald"⁶⁶⁵ På samma sätt framträder det intertextuella objektet i tolkningen som ett objekt med många röster, sammansatt av ett oändligt antal texter. Liksom i tolkningen av det intertextuella objektet bevarar "tra-deringen"

⁶⁶¹ Heidegger, 2013, s. 25, 42, 162 m.fl. ställen.

⁶⁶² Vattimo, 1996, s. 123. ("l'ereditare attivamente il passato in quanto possibilità aperta, non come rigido schema determinato e determinante" (Vattimo, 1994, s. 113)). Influent, i den utvecklade bemärkelse som man finner i Mortensens artikel, blir verktyget, motorn, för traditionen föreställd på detta sätt. En fördjupad diskussion och utveckling på svensk mark av traditions- och influensbegreppen kan man med fördel söka i Mortensens avhandling (Anders Mortensen, *Tradition och originalitet hos Gunnar Ekelöf*, Stockholm/Stehag 2000, s. 20–33).

⁶⁶³ Vattimo, 1996, s. 123. ("tra-mandamento di aperture di volta in volta diverse" (Vattimo, 1994, s. 114)).

⁶⁶⁴ Vattimo, 1996, s. 115. ("[L]'esser gettato in una apertura storica è sempre anche, inscindibilmente, un partecipare attivamente alla sua costituzione, interpretazione creativa, trasformazione." (Vattimo, 1994, s. 105); "Geworfenheit" (Heidegger, 1967, s. 135)).

⁶⁶⁵ Vattimo, 1996, s. 123. ("una rete di riferimenti mai conclusa, una rete che è costituita dalle molteplici voci della *Über-lieferung*, del tra-mandamento"; "parlano come una irriducibile molteplicità" (Vattimo, 1994, s. 113)).

i sitt öppnande av världen en aspekt av helhet: ”Att [...] breda ut de implicita och ofta bortglömda sammanhang och skikt som genljuder i varenda enskild sann utsaga, betyder att sätta igång ihågkommandet av ett *obestämt* [min kurs.] släktskapsnät [...] som även utgör grunden för den möjliga allmängiltigheten hos denna utsaga, det vill säga för dess förmåga att idealiskt övertyga *alla* [min kurs.].”⁶⁶⁶ Den teleologiska föreställningen om den universella giltigheten, om det begrepp som skulle inkorporera allt, är alltså närvarande som ett i den irreducibla mångfalden av röster kontrasterande moment även i ”tra-deringen”, likt den föreställning om en ständigt undflyende totalitet som knutits till det intertextuella objektet.⁶⁶⁷

I det spänningsfyllda rummet-mellan ursprungssökande och nyskapande sker tolkningen av det intertextuella, öppna objektet. Här framträder, enligt Vattimo, erfarenheten av sanningen som öppning. Men kan en sådan erfarenhet, i sin essens präglad av sitt spänningsfulla ursprung spela någon roll i en vetenskap? Enligt den vetenskapssyn som här kallats empirismen är det påstådda sant så länge det är allmänt accepterat bland ämnesutövarna, det vill säga så länge det svarar till det stora flertalets erfarenhet. Detta har konstaterats i det första kapitlet. Vetenskapen under ett sådant sanningsbegrepp tar formen av en begreppsliiggörande praktik som i första hand sysselsätter sig med ett återförande

⁶⁶⁶ Vattimo, 1996, s. 128. (”Dispiegare [...] i nessi e le stratificazioni che echeggiano, impliciti e spesso dimenticati, in ogni singolo enunciato vero, significa attivare la memoria di una indefinita rete di parentele [...] che costituisce anche la base della possibile universalità, cioè persuasività per tutti, idealmente, di quell’enunciato.” (Vattimo, 1994, s. 119))

⁶⁶⁷ Ytterligare kopplingar till den intertextuella praktiken finns. En minst lika direkt bild av intertextualiteten som använts här: det hav av texter inom vilket tolkning sker, eller hellre, som utgör tolkningens premiss, finner man i Vattimos utveckling av boende-metaforen som bild för hermeneutisk sanning: ”Man skulle kunna säga att boendet såsom metafor för att tala om den hermeneutiska sanningen borde uppfattas som boendet på ett bibliotek” (Vattimo, 1996, s. 115). (”Abitare, potremmo dire, in quanto metafora per parlare della verità ermeneutica, sarebbe da intendere come l’abitare una biblioteca” (Vattimo, 1994, s. 104)). Denna bild kan mycket väl beskriva relationen till kunskap inom den moderna hermeneutiken och den intertextuella praktiken tillika. Vattimo fortsätter: ”medan idén om sanning som överensstämmelse föreställer sig kunskapen om det sanna som, den säkra besittningen av ett ’objekt’ tack vare en adekvat föreställning, så är boendets sanning snarare kompetensen hos bibliotekarien, som inte helt och hållet i en punktuell akt av genomskinlig förståelse besitter totaliteten av innehållet i alla böcker bland vilka han lever” (Vattimo, 1996, s. 115). (”mentre l’idea di verità come conformità si rappresenta la conoscenza del vero come il possesso certo di un ’oggetto’ mediante una rappresentazione adeguata, la verità dell’abitare è piuttosto la competenza del bibliotecario, che non possiede interamente, in un puntuale atto di comprensione trasparente, la totalità dei contenuti dei libri tra i quali vive” (Vattimo, 1994, s. 104)). Det förutsätts med andra ord att detta bibliotek är stort nog att den totalitet som dess materiella gränser ger löfte om inte kan uppnås eller att det är under ständig tillväxt.

av enskilt på allmänt eller att söka det enskilda genom det allmänna och präglas således av en tilltro till det etablerade nätverket av mening. I begreppet formaliseras relationen mellan tänkande och ting. Det handlar med andra ord om den typ av kunskap som Nietzsche varnar för och vill ifrågasätta med all kraft, om den sanningskris som Heideggers tänkande bemöter såväl som om den typ av hermeneutik som rör sig från del till helhet och som Agamben försöker undvika i sin enskilt-till-enskilt-hermeneutik.⁶⁶⁸ Att förlita sig på känslan av korrespondens, eller för den delen på "konsensus", det vill säga på den gemensamma kunskapen eller en utvidgad intersubjektivitet, för att verifiera erfarenheten av något är, enligt Heidegger, endast möjligt till priset av reduktionen av "varat till det varande".⁶⁶⁹ Eller, i Vattimos ord, endast möjligt "till priset av att förbli fångna i ideologin utan att alls kunna distansera sig från den och att identifiera det paradigm [ämnesschema] eller det kulturella universum i vilket vi är kastade med den reella världen *tout court*".⁶⁷⁰ Ett påstående kommer efter en sådan process av verifikation genom begreppsspråket endast att gälla det som i allmänhet anses vara, inte det enskilda som är. Varats karaktär av vardande gör det utpräglat enskilt och denna enskildhet går förlorad i en sådan process av verifikation som beskrivits ovan. Erfarenhetens ständiga nyhet kan varken kommuniceras eller lagras i begreppsspråket. Genom det kommer det enskildas rikedom endast att reduceras till oigenkännlighet. På denna väg förblir tolkarna, enligt Vattimo, som sagt "fångna i ideologin". Svaret på den fråga om verifikation som inleder detta stycke måste alltså vara nej. Det är i själva verket det motsatta som gäller. Alla erfarenheter som verifieras genom det etablerade nätverket av mening kommer att reducera "varat till det varande". Vattimo skriver: "Upplåtenhetens [öppningens] sanning är inte något *objekt* vars besittande genom kunskap är bekräftat av den känsla av evidens, fullständighet och integration som vi upplever i ett givet ögonblick."⁶⁷¹ Erfarenheten av sanningen som öppning är något per definition obestämbart.

⁶⁶⁸ Vattimo, 1996, s. 116.

⁶⁶⁹ Martin Heidegger enl. Vattimo, 1996, s. 116. ("ridurre l'essere all'essente" (Vattimo, 1994, s. 106)).

⁶⁷⁰ Vattimo, 1996, s. 117. ("al prezzo di restare prigionieri dell'ideologia, senza poterne prendere alcuna distanza, e di identificare il paradigma o l'universo culturale in cui siamo gettati con il mondo reale *tout court*" (Vattimo, 1994, s. 106)).

⁶⁷¹ Vattimo, 1996, s. 116. ("La verità dell'apertura non è un *oggetto* il cui possesso conoscitivo sia attestato dalla sensazione di evidenza, compiutezza, integrazione che in un dato momento proviamo." (Vattimo, 1994, s. 106))

Detta är dock ett försanthållande i egen rätt. Genom att hävda detta som en allmän sanning öppnar sig Vattimo för sin egen kritik. Om sanning som korrespondens är omöjlig och endast sanning som öppning (hermeneutisk sanning) är möjlig kan varken Vattimo eller Heidegger hävda denna obestämbarhet hos öppningen som sann. "Om hermeneutiken vill vara trogen de avsikter (och de goda skäl) som drev fram Heideggers kritik av sanningen som överensstämmelse, kan den helt enkelt inte ge en annan förklaring av evidensupplevelsen" skriver Vattimo.⁶⁷² Det duger inte för hermeneutiken att postulera sanningens karaktär av tolkning, snarare än korrespondens, då detta i sig skulle förutsätta ett korresponderstänkande. Vattimo skriver: "Inte heller i detta fall [...] kan tänkandet inbilla sig att genomföra ett veritabelt övervinnande. Det måste i stället öva sig i en *Verwindung*, ett återupptagande och en förvridning, som här skulle innebära att överensstämmelsemodellen såsom sanningserfarenhetens sekundära moment bibehålls."⁶⁷³ Den lösning på hermeneutikens helhetsproblem som redan här kan skönjas, men som kommer att klargöras först i de följande kapitlen med hjälp av Ricœur, ligger således i ett kontraintuitivt *bevarande* av helhetstänkandet som *ett* moment i tolkningen, det vill säga i bevarandet av föreställningen om sanning som korrespondens som ett moment i den tolkningsprocess som leder till erfarenheten av sanningen som öppning. I detta menar jag att Agamben misslyckas. Han har i sin framställning av en metod för att göra upp med helhetstänkandet åtminstone inte gjort klart hur han själv undviker att tänka helt. Således riskerar hans egen metodutveckling att bli ett exempel på den typ av tänkande som han med sin metod vill göra upp med. Detta med konsekvensen att hans objekt blir alltför radikalt öppna, att de riskerar att inte längre framträda som mänskliga objekt. Föreställningen om sanning som korrespondens är immanent i tolkningens traditionsmoment. Detta ser Vattimo. En rest av föreställningen om varat som Grund finns alltså kvar "i en paradoxal, nihilistisk form av en kallelse till försvinnande", som ett incitament för den kritik som utgör tolkningens andra moment.⁶⁷⁴ Vattimo återkopplar till den estetiska erfarenheten när han förklarar:

⁶⁷² Vattimo, 1996, s. 120. ("se vuol essere fedele agli intenti (e alle buone ragioni) che hanno mosso la critica heideggeriana alla verità come conformità, l'ermeneutica non può semplicemente offrire un'altra spiegazione dell'esperienza dell'evidenza" (Vattimo, 1994, s. 110)).

⁶⁷³ Vattimo, 1996, s. 120f. ("Anche in questo caso [...] il pensiero non può illudersi di operare un vero e proprio oltrepassamento, dovrà esercitarsi invece in una *Verwindung*, in una ripresa e distorsione, che qui significherà il mantenimento del modello della conformità come momento secondario dell'esperienza della verità." (Vattimo, 1994, s. 110f))

⁶⁷⁴ Vattimo, 1996, s. 125. ("nella forma, paradossale, nichilistica, della vocazione al dileguamento" (Vattimo, 1994, s. 116)).

[P]å samma sätt som det är anakronistiskt, illusoriskt och definitivt *Kitsch* att uppfatta mötet med ett konstverk i de klassicistiska termerna av perfekt identifikation mellan form och innehåll och av verkets rundhet [*compiutezza*] [...] så är det ideologiskt och mystifierande att fortfarande uppfatta vetenskapsmannens "heureka" i hans laboratorium som huvudmomentet i, och själva modellen för, sanningserfarenhetens betydelse. Kanske *börjar* sanningserfarenheten härifrån, när man utgår från vissheten för att upptäcka de betingelser som möjliggör (och kanske vederlägger) den.⁶⁷⁵

Vetenskapens eureka-ögonblick, som skulle kunna beskrivas som (den falska) erfarenheten av sanningen som korrespondens, innebär inte tänkandets fulländning i en sann kunskap om objektet utan utgör endast tolkningens början, förklarar Vattimo. Den moderna hermeneutiken gör utifrån denna premiss den konventionella vetenskapens mål, det vill säga helheten, till sin utgångspunkt; dess uppgörelse med helhetstänkandet är således radikalt men inte fullständigt. Sätillvida som Vattimos hermeneutik vänder sig från helhetstänkandet är den förvisso lik den mystiska tolkningen, men den följer aldrig den negativa vägen till slutet, den uppnår ingen identitet med den intighet med vilken den bryter ut den inledande skillnaden hos sitt objekt och öppnar för tolkningen. Detta eftersom Vattimo till syvende och sist bevarar ett utbalanserat moment av helhetstänkande. Det är endast från ett tillstånd av föreställd helhet som erfarenheten av sanningen som öppning, som ett objekt i vardande kan inledas. Den utveckling inom filosofin som Vattimo beskrivit med Nietzsche, blir här ett nihilistiskt kall till kritiskt uppvaknande för varje enskild tolkning.

Tolkningen tar alltså utifrån dessa premisser formen av ett kritiskt uppvaknande, plågsamt men befriande, som övervinner en föreställd helhet, en föreställd korrespondens mellan tänkande och erfarenhet, men som samtidigt aldrig förlorar sin förankring i denna helhetsföreställning. En kritik kan aldrig uppstå ur intet eller verka i ett vakuum, den förutsätter ett stoff. Det är en truism

⁶⁷⁵ Vattimo, 1996, s. 121. ("Come [...] è anacronistico, illusorio, decisamente *Kitsch* il concepire l'incontro con l'opera d'arte nei termini classicistici della perfetta identificazione tra contenuto e forma, *compiutezza*, definitività dell'opera [...] allo stesso modo è ideologico e mistificante pensare ancora all'"eureka" dello scienziato nel suo laboratorio come al momento principe, al modello stesso del significato dell'esperienza di verità. Forse, l'esperienza della verità *comincia* di lì, quando si parte dalla certezza per intraprendere il viaggio di scoperta delle condizioni che la rendono possibile (e forse anche la smentiscono).") (Vattimo, 1994, s. 111)) Originalcitatets "compiutezza" bör, i sammanhanget av denna avhandling, snarare översättas till "fullständighet" eller, än hellre, "helhet" än till den svenska översättningens "rundhet", för terminologisk överensstämmelse.

att det alltid ett (föreställt) *något* som kritiseras. Det förment hela kommer alltid först, eller med Vattimos ord som dock inte sticker under stol med sitt heideggerska ursprung: "[T]illvaron är alltid-redan kastad i ett utkast, i ett språk, i en kultur som den *ärver*."⁶⁷⁶ Rita Felski för i *The Limits of Critique* en initierad diskussion om den typ av tänkande som inom amerikansk litteraturvetenskap kallas "critique" och som i hög grad är jämförbart med det som här kallats Teori.⁶⁷⁷ Här kommer jag att riskera ett resonemang som samtidigt utgör ett begränsat föregripande av den utläggning av Ricœurs tänkande som egentligen hör till nästa kapitel i denna avhandling.

Felski kallar en sådan kritik en "*hermeneutics of suspicion*", en term som hon hämtar från Ricœur men som hon inte ämnar göra någon ingående analys av utan endast önskar använda som "a stimulus to thought".⁶⁷⁸ Vad hon därmed inte visar, trots att hon reflekterar över denna ensidighet i sitt eget bruk av Ricœur och nämner vad hon kallar en "*hermeneutics of restoration*" eller "trust" som är misstankens direkta motsats och som även den hämtas från Ricœur,⁶⁷⁹ är att dessa två väsensskilda hermeneutiker hos honom inte kan betraktas som två separata förhållningssätt utan utgör två delar av en och samma motsägelsefulla tolkningsprocess. I Ricœurs hermeneutik har alltid ett radikalt affirmativt och bokstavligt moment redan konstruerat det positiva objekt som dess kritiska och figurala moment sedan kommer att verka på. Dessa två perspektiv motsvarar inte två olika möjligheter att interagera med litterära texter, utan utgör båda moment i ett och samma dialektiska förhållningssätt. En typ av affirmativ, sympatisk läsning, av okritisk läsning, likt den som Felski vill lyfta fram, ingår med andra ord som ett första moment i en sådan hermeneutik, men dess resultat måste enligt Ricœur i samma stund ovillkorligen genomgå en självkritik för att vara av något som helst värde. Hermeneutiken blir, föreställd på detta sätt, själva sinnebilden av ett självkritiskt tänkande, för en typ av tolkning som hela tiden ifrågasätter, inte i första hand andras tolkningar, utan sina egna premisser och resultat. Detta självkritiska dialektiska förhållningssätt är för Ricœur, vilket kommer att visa sig i det följande, vägen till den "stämning" ["mood", "Stimmung"] som kopplar läsaren till verkets värld *framför texten*, samma

⁶⁷⁶ Vattimo, 1996, s. 124. ("[D]ell'esserci; il quale si trova già-sempre gettato in un progetto, in una lingua, in una cultura, che *eredita*." (Vattimo, 1994, s. 114))

⁶⁷⁷ Jfr Felski, s. 135. Och ofta visar det sig det kritiska subjektet i själva verket är kritikens objekt (Felski, s. 131).

⁶⁷⁸ Felski, s. 1, 30, 32.

⁶⁷⁹ Felski, s. 9, 32, 107 m.fl. ställen.

erfarenhet av affektiv närvaro och nedsänkthet som Felski, för att göra den litterära texten rättvisa, uppmanar litteraturvetaren att bejaka istället för att avfärda som okritisk.⁶⁸⁰

Ruin (d.ä.) har i den andra utgåvan av *Poesiens mystik*, som svar på viss kritik, nyanserat sin tidigare position i förhållande till mystikens roll i poesin och i tolkningen av denna. Bland annat beskriver han där, på ett sätt som är upplysande i detta sammanhang, hur mystikern förvisso "är inriktad på tystnaden" men att detta inte spelar någon roll, "ty på vägen *till* och *från* sitt 'stumma samtal' med Gud talar han, och det är med denna talande mystiker jag i huvudsak jämfört poeten".⁶⁸¹ Detta är, med den begreppsapparat som A. Olsson etablerar i *Läsningar av intet*, vägen på vilken diktaren såväl som tolkaren pendlar mellan mystik och nihilism.⁶⁸² Jag instämmer med Ruins fras så när som på hans kursiveringar. Hellre hade där kunnat stå "på vägen till *och* från". Detta hade bättre beskrivit den spänningsfyllda mellanposition, den position mellan en initial helhet och intet på vilken min hermeneut verkar. På denna ort kan kanske helheten anas, men samtidigt riktas där blicken mot det otolkade. Objektet hålls öppet, verkets gränser luckras upp. I det följande ska jag återkoppla till A. Olssons tolkning av "kosmisk sömngångare" och visa hur han, genom en implicit kritik av de egna föreställningarna om sitt objekts helhet, intar en sådan position samt hur han tar ytterligare ett steg mot objektets öppnande och mot att förmedla den erfarenhet av sanning som öppning som ett sådant objekt föranleder.

Öppnandet av verket i praktiken. Analys

Jag har tidigare visat hur A. Olssons tolkning av "kosmisk sömngångare" ligger i spänningsfältet mellan vad som nu kan kallas ursprungssökande och nyskapande, mellan helhetssökande och öppnande, samt hur detta leder till att diktens verkgräns blir oklar. Genom studien av passionsdiktens tolkningspraktiker som de lyfts fram av Lindgärde och den teoretiska diskussion som i samband med det här företagits, har verktyg erhållits för att lyfta fram ytterligare en tendens till ett öppet objekt i A. Olssons tolkning.

⁶⁸⁰ Felski, s. 12f, 20.

⁶⁸¹ Hans Ruin, "Efterskrift", i förf:s *Poesiens mystik*, (2:a utgåvan) Stockholm 1960 (1935), s. 368.

⁶⁸² A. Olsson, 1987, s. 54f.

I A. Olssons avhandlings marginaler fortsätter hans tolkning. Här ryms till synes lösryckta, endast sällan kommenterade fragment ur vad som framstår som diktarens och följaktligen diktens tillkomsthistoria. Det handlar ofta om korta anteckningar utförda av Ekelöf själv, tagna från hans böckers och manuskripters marginaler och sedan inklippta i A. Olssons. Man finner där även små teckningar, vissa av Ekelöf själv, vissa av andras hand och även fotografier av Ekelöf som barn samt av hans föräldrar. "I marginalen" är samtidigt namnet på avhandlingens biografiska kapitel, vilket är anmärkningsvärt i detta sammanhang. A. Olsson har i samarbete med konstnären Jan Håfström samlat detta stora antal bilder och texter under, får man anta, ett tema som aldrig görs explicit men får antas anknyta till avhandlingens övriga tematik. Kanske utgör den första av dessa små detaljer en ledtråd. Det handlar om en avfotograferad detalj från den unge Ekelöfs *Lärobok i kyrkohistoria*. Där, i marginalen, har han med blyerts skrivit ordet "schrifw".⁶⁸³ Längre fram återges ett annat stycke klotter, från den nedre marginalen av en sida i samma lärobok. Här har Ekelöf skrivit orden "Jag är poet".⁶⁸⁴

Jag vill med utgångspunkt från de resonemang som förts här hävda att A. Olsson med dessa reproduktioner inte i första hand återger vad Ekelöf satt och tänkte på under sin ungdoms lektioner i kyrkohistoria. De bilder och korta texter som man finner i avhandlingens marginaler handlar inte om ett försök att teckna ett historiskt förlopp eller en bild av ett helt Jag. Urvalet är för det alltför slumpmässigt och ingen fullständig bild framträder. Marginalmaterialet är till viss del rent dekorativt, så tillvida att det inte har några konventionellt vetenskapliga ambitioner och tar heller inget vetenskapligt ansvar. Snarare har de just en motsatt funktion. Detaljerna gör motstånd mot systematisering och, vad intressantare är, har kapacitet att, om man tar dem på allvar, splittra den mer sammanhängande och fullständiga bild av Ekelöfs biografi som den övriga framställningen i avhandlingen förmedlar. Samtidigt är bilderna suggestiva. I direkt anknytning till tolkningen av "kosmisk sömngångare" finner man flertalet teckningar ur Carl August Ehrensvärds samlade brev – en volym som finns i Ekelöfs efterlämnade bibliotek – föreställande vad som skulle kunna vara kosmiska fenomen.⁶⁸⁵ Ett tema som återspeglas i en bild betitlad "Töcken i Stora Lejonet" ur Camille Flammarions *Vår himmel*, som avbildar vad som skulle

⁶⁸³ A. Olsson, s. 13, 288.

⁶⁸⁴ A. Olsson, s. 31, 288.

⁶⁸⁵ A. Olsson, s. 46, 54, 57, 289.

kunna vara en galax samt i ett fragment av Odilon Redons bild Sjustjärnan.⁶⁸⁶ I detta fall knyts den bok ur vilken bilden hämtas överhuvudtaget inte till Ekelöf. I den direkta närheten till tolkningen av "kosmisk sömngångare" finner man även ett citat i form av en kolonn från en av Guillaume Apollinaires calligrammes-dikter, "Écoutes s'il pleut écoute s'il pleut".⁶⁸⁷ Det kan vara värt att säga att av de bilder som finns i anslutning till tolkningen av "kosmisk sömngångare", är det endast den av Apollinaires dikt som kommenteras i den löpande texten och ges en referens i noterna. För att alls få reda på varifrån dessa bilder kommer och deras eventuella direkta anknytning till Ekelöf, en anknytning som i flera av fallen helt uteblir, måste man vända sig till källförteckningen, där den plats varifrån de hämtats förvisso, kanske på grund av de ofta kompromisslösa kraven på formalia som en avhandling underställs, dokumenterats. Genom sin okommenterade form indikerar bildernas närvaro i avhandlingen både närhet och distans till den dikttolkning som försiggår i brödtext och noter. Bildernas ofta kosmiska tema känns igen från dikten men inga anvisningar om hur de ska integreras i tolkningen ges. Bilderna tar i förhållande till tolkningen i övrigt formen av enskildheter men är samtidigt infogade i avhandlingens kontext, inte minst genom att de inlemmas rent materiellt och delar boksida med den, det vill säga att de står i relation till en allmän föreställning av något slag. Likt Warburgs *Mnemosyne*, i Agambens tolkning, verkar de enskilda bilderna vara bestämda på samma sätt. De är exempel, vart och ett relaterat till varandra men inte reducerade till identitet, det vill säga utan att återföras på något allmänt, utan att inordnas under ett begrepp. Varje bild intar således paradigmatets position såtillvida att de kan sägas utgöra själva relationen mellan allmänt och enskilt, ursprungssökande och nyskapande, helhetssökande och öppnande, kunskap och erfarenhet i tolkningen. Dess ort är mellanrummet, vilket i den följande delen av detta kapitel kommer att diskuteras och visas vara tolkningens ort.

A. Olssons tolkning försiggår i tre moment, varav de första två avhandlats i de föregående avsnitten av analysen av A. Olssons praktik. Den börjar begreppsliggörande, sökande helhet genom Ekelöfs biografi och historiska kontext, det vill säga genom ett traditionellt mimetiskt moment som söker det dikten "är". Tolkningen har därefter visats kontrastera det inledande momentets affirmativa helhetssökande rörelse med ett "är inte", genom att slå in på den mystiska

⁶⁸⁶ A. Olsson, s. 48, 51, 289.

⁶⁸⁷ A. Olsson, s. 49, 289. Citatet återges, markeras med citattecken och kommenteras dock i brödtexten och är dessutom hämtat från Ekelöfs skrifter, närmare bestämt från *Cabier I* vilket gör det mindre intressant i detta sammanhang.

negativa väg som avhandlingen kallar Ekelöfs ”via negativa, hans väg bort mot en *erfarenhet* [min kurs.] som tangerar det osägbara”.⁶⁸⁸ Det som sedan tagits upp i detta avsnitt skulle kunna betraktas som det avslutande moment som gör det spänningsfält synligt inom vilket A. Olssons tolkning verkar.⁶⁸⁹ Från ett mer allmänt perspektiv, som inte begränsar sig till Agambens paradigmatänkande, skulle man kunna säga att detaljerna i A. Olssons avhandlings marginaler vänder blicken mot det som lämnas otolkat i A. Olssons tolkning, att de får symbolisera alla de intertexter som inte explicerats i tolkningen (och inte heller kan systematiseras utan att objektets intertextuella mångfald reduceras och dess gränser fixeras). Bilderna i marginalen får med andra ord representera det oändliga och evigt växande hav av texter som utgör den bakgrund mot vilken dikten framträder, men som samtidigt är en del av den och konstituerar den. Den tolkning som kommer till uttryck i marginalen är en del av en nödvändigt paradoxal praktik hos A. Olsson. En intertext är som tidigare visats per definition fullt integrerad, den omgärdas inte av citattecken och utpekas inte genom explicita hänvisningar; den är osynlig. Komparatistiska element är däremot alltid markerade. De är synliga, de har bestämda platser och fixerar således genom sin närvaro den expanderade verkgränsen. I A. Olssons avhandlings marginaler tycker jag mig finna ett mellanting, ett försök att göra de osynliga intertexterna synliga, utan att omvandla dem till komparatistiska element. Framlyftandet av dessa osystematiserade detaljer i marginalen, på samma gång distanserade från och integrerade, i tolkningen av Ekelöfs dikt kan ses som ett försök att visa på diktens öppenhet och att luckra upp dess verkgränser.

Närheten mellan A. Olssons tolkning av ”kosmisk sömngångare” och Agambens paradigmatiska förhållningssätt är påtaglig. A. Olssons objekt intar samma kunskapsteoretiska plats som paradigmet, vilande mellan enskilt och allmänt, mellan erfarenhet och kunskap, som något vars helhet endast kan ”anas”. Föga överraskande finns förvisso även skillnader mellan de två praktikerna. En avgörande sådan är att A. Olsson till skillnad från Agamben inte helt avfärdar helhetstänkandet för att nå paradigmets ort, utan istället går *genom* det på ett sätt som snarare liknar det Vattimo talar om. Han etablerar först rigida kausala biografiska och historiska strukturer som tydliga ramar för tolkningen, skarpa gränser för sitt objekt. Det är en sådan bestämd och avgränsande marginal som det biografikapitlets rubrik betecknar i avhandlingen. Det är samtidigt

⁶⁸⁸ A. Olsson, s. 19.

⁶⁸⁹ Denna synlighet är dock ingen förutsättning för att tolkning av det slag som lyfts fram här ska komma till stånd, men gör A. Olssons avhandling till ett särskilt lämpligt exempel för att illustrera sådan tolkning.

denna bestämda gräns, denna skarpa marginal, som luckras upp med hjälp av bilderna i avhandlingens faktiska marginaler. I marginalerna återskapar han diktens oskarpa gräns och gör den egna tolkningens ofärdighet manifest. För att koppla till följande del av detta kapitel vill jag här låta ett citat från en av dess huvudsakliga interlokutörer göra en kommentar som, utan att vara direkt avsedd för detta ändamål, är passande i sammanhanget. Fioretos skriver i *Det kritiska ögonblicket*: ”En läsning inbegriper alltid frågor om sanning och lögn, men dessa kan bara besvaras i förhållande till den text som alstrade dem. Om texter är oändliga kan deras sanning aldrig vara definitiv, och därmed blir en förståelse av dem alltid oavslutad. Att de äger rum är likväl sant. Istället för att innebära läsningens ointetgörande gör denna omständighet den nödvändig.”⁶⁹⁰ Tolkningen måste innefatta sitt objekts brist på helhet. Den måste, för att återkoppla till Kristeva, präglas av ”sprickans [...] idé” snarare än av begäret att överbrygga den. Tolkningen måste ske i samma spricka, i rummet-mellan erfarenhet och kunskap, mellan ”praktik” och ”teori”, mellan enskilt och allmänt.

3. Intets ontologi och mellanrummet

Översättningens tragedi hos Friedrich Hölderlin

I Fioretos *Det kritiska ögonblicket* både teoretiseras och intas en liknande mellanposition. Att separera dessa två moment, teoretiserande respektive läsande, i Fioretos framställning av vad han vill kalla en ”litterär teori” är inte möjligt. Det går emot själva principen av vad Fioretos – som således tar hänsyn till ”praktikens” och ”teorins” nödvändiga men konflikfyllda samexistens – ämnar göra. Därför kan detta avsnitt inte heller vara en renodlad redovisning av Fioretos teoretiska ställningstaganden och den senare analysen av Fioretos tolkningspraktik kan inte heller avskärmats från Fioretos teoretiska diskussion.⁶⁹¹ Trots det har jag funnit det lämpligt att göra en tematisk, om än alltså inte strikt formell, uppdelning.

För Fioretos arbete, ”praktiskt” och ”teoretiskt”, spelar Friedrich Hölderlins översättningar av Sofokles tragedier en väsentlig roll. Hölderlins diskussion om

⁶⁹⁰ Fioretos, 1991, s. xix.

⁶⁹¹ Fioretos, 1991, s. xi.

sitt arbete med översättningen har väglett Fioretos sätt att läsa den samtidigt som Fioretos läsningar av översättningen har väglett de teoretiska resonemangen i avhandlingen. Hölderlins översättningar är allt annat än konventionella. Där frigörs, enligt Fioretos, ett "eget idiom" vilket han menar "är paradoxalt eftersom man hade kunnat vänta sig att just översättandet vore den språkliga utövning som mest självklart skulle lita till härmningen som princip".⁶⁹² Friedrich Hölderlins översättningar av Sofokles har således den paradoxala formen av "härmningar utan imitation eller märkvärdiga original med förlaga".⁶⁹³ Översättningen uppstår med andra ord, likt det slag av tolkning som tidigare diskuterats här, mellan en ursprungssökande och en nyskapande ambition. Hos Hölderlin radikaliseras översättarens uppgift och översättningsarbetet blir mer än en övning i imitation. Fioretos kallar det "ett praktiserande av lingvistisk överföring", om "transporten" av något "från en semiotisk ordning till en annan".⁶⁹⁴ Vad som skiljer denna transport hos Hölderlin från översättning i konventionell bemärkelse är att den enligt Fioretos är konfliktfylld, att den i någon mening inkorporerar ett tragiskt moment som lämpar sig för att överföra tragiken i det grekiska dramat, men som inte är förmöget att samtidigt imitera dess mening.⁶⁹⁵ Hölderlin ämnar, i sin översättning av *Antigone* till *Antigonä* (som är det namn Hölderlin ger sin översättning) "ge rum åt det i språket som inte kunde utsägas under Sofokles tid" och samtidigt lyfta fram något som "vår tids karaktär saknar och följaktligen behöver".⁶⁹⁶ Men detta är översättningen oförmögen till så länge den endast ser det som sin uppgift att "formulera originalet på annat sätt".⁶⁹⁷ Hölderlin tvingas följaktligen att i någon mening misslyckas i sin roll som översättare i konventionell mening, genom att översätta Sofokles *mot* honom själv.⁶⁹⁸ Endast genom skillnaden talar översättningen "om den inre beskaffenheten hos det tragiska" skriver Fioretos.⁶⁹⁹ Det tragiska i *Antigone* består i en klyvnad, en brist på enhetlighet i dess sätt att tala, i dess

⁶⁹² Fioretos, 1991, s. 30.

⁶⁹³ Fioretos, 1991, s. 30.

⁶⁹⁴ Fioretos, 1991, s. 34.

⁶⁹⁵ Fioretos, 1991, s. 34.

⁶⁹⁶ Fioretos, 1991, s. 36f.

⁶⁹⁷ Fioretos, 1991, s. 36.

⁶⁹⁸ Fioretos, 1991, s. 39.

⁶⁹⁹ Fioretos, 1991, s. 39.

form, som undflyr varje konventionellt försök till översättning.⁷⁰⁰ ”Utan att tillhöra vare sig original eller kopia”, skriver Fioretos, ”måste detta undflyende något därför bestämmas i förhållande till en tredje storhet: den relation mellan *Antigone* och *Antigonä* som består i deras förhållande till varandra såsom texter.”⁷⁰¹ Den fulländade konventionella översättningen, det perfekta överförandet av originalets mening, innebär för Hölderlin det fullständiga eliminerandet, ja döden, för varje tragisk, obestämd aspekt hos originalet. ”Döden förstås här”, enligt Fioretos, ”som baksidan av det som cirkulerar mellan människor och gör kommunikation möjlig: språk.”⁷⁰² Det är denna språkets dödande ”baksida” som dras till sin spets i konventionella översättningar. Översättarens uppgift blir för Hölderlin, i ljuset av detta, dubbel och mer komplex: ”Han [Hölderlin] ser inte översättningen enbart som en fråga om att föra över mening utan även form, inte bara det som betecknas utan även sättet att beteckna.”⁷⁰³ Genom att översättningen avlägsnar sig från originalets mening, kan originalets sätt att tala och ge mening istället framträda. Fioretos citerar Wolfgang Schadewaldt: ”Hölderlins konstnärliga felaktigheter för med andra ord inte bort från förlagans betydelse, utan dokumenterar snarare en skillnad mellan världsbilder.”⁷⁰⁴ På detta sätt ”bildar Hölderlins översättningar genom diktarens uppfattning och egen vilja, i deras ’språk’, i deras andliga och själsliga formfogning, den dialektiska extremen till den grekiske Sofokles”, fortsätter Schadewaldt.⁷⁰⁵ Översättningen som utbrytandet av en skillnad, snarare än en imitation, grundlägger en kris, en dialektik som i Fioretos tolkning kommer att visa sig vara produktiv. Han skriver: ”ju mer egen Hölderlins översättning är, desto trognare är den Sofokles; ju mera den tänjer det konventionellt tillåtna, desto sannare talar den om den inre beskaffenheten hos det tragiska.”⁷⁰⁶ Fioretos förtydligar och understryker med George Steiner det kärleksfulla i Hölderlins översättning *mot* originalet. ”Hölderlin ’förräder’ Sofokles, som Steiner anmärker, men det rör sig om ett ’älskande förräderi av sällsynt slag’. Detta förräderi är troget det tragiska väsen som finns nedlagt i *Antigone*, men som artikulerat under en senare epok och på en annan historisk plats – Germanien

⁷⁰⁰ Fioretos, 1991, s. 42f.

⁷⁰¹ Fioretos, 1991, s. 36.

⁷⁰² Fioretos, 1991, s. 61.

⁷⁰³ Fioretos, 1991, s. 38.

⁷⁰⁴ Wolfgang Schadewaldt enl. Fioretos, 1991, s. 39.

⁷⁰⁵ Wolfgang Schadewaldt enl. Fioretos, 1991, s. 39.

⁷⁰⁶ Fioretos, 1991, s. 39.

anno 1804 – måste söka ny fraserings.”⁷⁰⁷ Om sprickan, den tragiska, är det sanna, kan endast det spruckna tala sant. Identiteten ligger för det spruckna objektet i skillnaden och skillnaden i identiteten.

Översättningen är både en tolkning, i konventionell bemärkelse, *och* en överföring av en texts sätt att tala, men dessa två aktiviteter, nödvändigtvis samtidigt närvarande i en översättning av hölderlinskt slag, står samtidigt i konflikt med varandra. Formens intighet, erfarenheten av dess tomhet, reduceras av det hermeneutiska helhetsdrivna meningssökandet. En implicit kritik av hermeneutiken, lik den som redan lyfts fram hos A. Olsson, framträder i och med detta hos Fioretos. En konflikt mellan form och innehåll som den helhetssökande tolkningen inte kan acceptera, upprättas i och med Hölderlins översättning. Översättningen etablerar ett konfliktfyllt och essentiellt icke-helt objekt, samtidigt nytt och bekant, särskilt och identiskt, samtidigt autonomt och heteronomt, inom vilket form och innehåll står i en konfliktfylld relation till varandra, ett objekt som framträder i en spänningsfylld sublim erfarenhet.⁷⁰⁸ Fioretos knyter sitt synsätt till Steiner:

Steiner är tvivelsutan den som bäst förstått problemet. Han kan till och med skriva att ”den avleda autonomins’ mysterium i *Antigonä* på en gång klargörs och kompliceras av det faktum att Hölderlins modell för ’gudsutmanaren’ och den ’älskande-förstörande förening’ han syftar till sammanfaller med hans teori om och praktiserande av faktisk översättning’, och dra slutsatsen att ’det i Hölderlins Sofokles [finns] en ’översättningens tragedi’ och en suverän tragedi’ i översättning”. Likväl ägnar sig varken Schadewaldt eller Steiner åt just denna ”översättningens tragedi” som *Antigonä* följaktligen också tycks inscenera och utgöra. Att göra det skulle innebära att flytta uppmärksamheten från Hölderlins eventuella syfte med sin översättning och dess plats i en litterär tradition till en analys av *Antigonä* som text och det sätt på vilket denna *tematiskt och retoriskt* [min kurs.] undergräver den auktoritet som konventionellt tillskrivs distinktionen mellan original och översättning.⁷⁰⁹

Det är utförandet av en sådan komplex akt av interaktion med en text, erövringen av den skillnadens ort som Hölderlin upprättar mellan de två texterna och upptäckandet av den sublimes erfarenhet som gömmer sig där, som Fioretos arbete syftar till.

⁷⁰⁷ George Steiner enl. Fioretos, 1991, s. 40.

⁷⁰⁸ Jfr Fioretos, 1991, s. xii, 39.

⁷⁰⁹ George Steiner enl. Fioretos, 1991, s. 41.

Översättningen *mot* originalet ger, samtidigt som den gör originalets form synlig, vid handen "hur otillräcklig den föreställningsvärld som *Antigone* presenterar är för *Antigona*".⁷¹⁰ "[N]ågot som inte kunde utsägas under Sofokles tid" ges rum i språket genom Hölderlins översättning.⁷¹¹ Men dess främsta uppgift är enligt Hölderlin inte att "ge det antika originalet nya, andra eller förändrade betydelser" skriver Fioretos.⁷¹² Snarare gäller det

att öppna de semantiska kryptor i Sofokles språk där "vissa sanningar, vissa betydelseordningar och performativa möjligheter" ännu finns oförverkligade. "Detta förkroppsligande är i vissa avseenden endast ett – om än väl utarbetat – bebadande av varaformer ännu i annalkande." Det gäller, med andra ord, att artikulera det löfte om något kommande som vilar i det förgångna.⁷¹³

Ett drag av vardande präglar alltså den hölderlinska översättningen. Översättarens, Hölderlins, och i förlängningen tolkarens, Fioretos, uppgift blir att delta i detta vardande, utan att reducera det. Det betyder att lyfta fram och betona skillnaden, genom att "misslyckas" i sina respektive arbeten; att förstärka och göra explicit den spänning mellan form och innehåll, främmande och bekant, som den konventionella översättningen (likaväl som tolkningen) vill, men inte kan, undvika och därför försöker dölja. Enligt Fioretos är det endast för den som intar en sådan mellanposition, som den grekiska tragedin kan tala in i den moderna tid då människan inte längre har något öde, då hon (tror att hon) förstår sig själv och sin värld.⁷¹⁴ Jag kommer i det följande att visa hur Schuback expanderar synen på översättning hos Hölderlin till en tolkningsteori som inkorporerar den tragiska spänning, den spricka eller klyvnad, som den hölderlinska översättningen söker bevara.

⁷¹⁰ Fioretos, 1991, s. 38.

⁷¹¹ Fioretos, 1991, s. 36.

⁷¹² Fioretos, 1991, s. 37.

⁷¹³ George Steiner enl. Fioretos, 1991, s. 37.

⁷¹⁴ Fioretos, 1991, s. 56f. Hölderlins översättning från dött till levande språk är här endast ett privilegierat exempel som gör översättningens problem tydligt. Jag menar att samma sakförhållande gäller för översättningar mellan levande språk. Även om originalspråket inte är ett dött språk så skulle en hypotetisk översättning som uppnår identitet, förutsätta en formalisering och explikation av originaltexten innan någon överföring var överhuvudtaget var möjlig. Den skulle kräva en bestämning av originaltextens gränser till den grad att dess mening blir helt stabil. Detta, vilket kommer att göras klart längre fram, innebär samtidigt att ta ifrån verket dess dynamiska egenskaper, dess liv. Identisk översättning hade alltså, även i sådana fall, gett samma resultat.

Detta gör hon inte minst genom att sätta Hölderlins översättningspraktik i relation till Schleiermachers hermeneutik.⁷¹⁵

Översättningshermeneutik. Tolkning som intar mellanrummet

”Översättningen är för Schleiermacher hermeneutik *in actu* och det konkreta beviset på att förståelse i sig själv är ett över-sättande”, skriver Schuback i sin essä ”Översättning in nuce”. Schuback fortsätter att beskriva närheten mellan översättning och tolkning hos honom så: ”För Schleiermacher utgör översättningen från ett främmande språk till det egna modersmålet helt enkelt ett privilegierat exempel på förståelseprocessen, eftersom alla de ingående elementen här radikaliseras.”⁷¹⁶ För att undersöka översättningen som tolkning vänder sig Schuback först till just Schleiermacher, vars hermeneutik utvecklades i samband med hans översättningar av Platons verk.⁷¹⁷ Inte heller hos Schleiermacher är målet för översättningen att skapa fullständig överensstämmelse menar Schuback. Hos honom framträder i förlängningen hermeneutiken på ett sätt som skiljer sig väsentligt från det som kritiserats av Fioretos och A. Olsson.⁷¹⁸ Det handlar hos Schleiermacher inte om att tolkningen, i kraft av sitt omätliga meningsbegär, ska maskera det oöversättbara, utan istället om tolkningens svaghet, dess tvekan och bristfällighet; om att något otolkat, likt de tysta formella och oöversatta element hos det tolkade vilkas talan Fioretos för, alltid lämnas kvar. Oöversättligheter, det otolkade, sinneserfarenheten eller, med Schleiermacher, ”språkets irrationalitet”, dess icke-ideala aspekter såsom form och materialitet, omöjliggör översättningens/tolkningens ”fulländning”.⁷¹⁹ Tolkningen delar, enligt Schleiermacher, den tragiska oförmåga till identitet som Fioretos framställt hos Hölderlins översättningsteori och -praktik. Den inkorporerar den spänning som ger upphov till mellanrummet, snarare än att vara ett moment i den. En sådan hermeneutik lyfts

⁷¹⁵ Fioretos, 1991, s. 34.

⁷¹⁶ Marcia Sá Cavalcante Schuback, ”Översättning in nuce”, i förf:s *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik* (skriftserien Logos Pathos, nr. 5), Göteborg 2006, s. 29.

⁷¹⁷ Schuback, 2006a, s. 29.

⁷¹⁸ A. Olsson vänder sig ju också till Franks nyläsningar av Schleiermacher för att finna en hermeneutisk position som han i högre grad kan sympatisera med.

⁷¹⁹ Friedrich Schleiermacher enl. Schuback, 2006a, s. 31.

fram, inte minst i Franks nyläsningar av Schleiermacher, men som även kommer till uttryck hos Vattimo.

Istället för att föra den ursprungliga författaren till modersmålet bör översättaren, enligt Schleiermacher, "lämna författaren i fred och föra läsaren till originalspråket. Han kräver en aktiv läsare, som *erfar* [min kurs.] det andra språket *som främmande* [min kurs.]" skriver Schuback.⁷²⁰ På samma sätt måste tolkaren gripa an den text, översatt eller inte, som han studerar. Den, enligt Schleiermacher, lyckade (men enligt konventionella föreställningar om översättning/tolkning alltså misslyckade) översättningen/tolkningen låter ett "mellanspråk" växa fram genom att, istället för att försöka eliminera skillnaden mellan det främmande och det egna, låta den synas.⁷²¹ Översättarens uppgift enligt Schleiermacher: att "föra läsaren till originalspråket", förverkligas då översättaren lyckas "hitta en balanspunkt i vilken ursprungsförfattaren och läsaren förenas".⁷²² Samma balanspunkt måste tolkaren av en originaltext söka inta. Översättaren/tolkaren intar alltså enligt Schleiermacher en mellanposition som liknar den som Fioretos framställer med hjälp av Hölderlin. Men Schuback vidhåller att den mellanposition som översättningen upprättar, där tolkningen utspelar sig, trots allt är "en dimension som också är av avgörande kunskapsteoretisk betydelse".⁷²³ Det är "den plats där förståelsen *kan ske*".⁷²⁴ Att beskriva denna förståelsens ort som etablerad genom en i översättningen/tolkningen upprättad relation mellan författare och läsare är dock problematiskt. Författarintentionen är måhända tillgänglig i någon utsträckning för tolkaren, men de flesta hermeneutiker av senare datum är överens om att den inte kan vara det huvudsakliga målet för tolkningen. Översättningen/tolkningen bör, med Schuback, hellre förläggas på en position mellan "det egna och det främmande".⁷²⁵ Oavsett den problematiska karaktär som från många håll har tillskrivits Schleiermachers hermeneutik blir den,⁷²⁶ i och med Schubacks nyläsning, relevant i detta sammanhang:

⁷²⁰ Schuback, 2006a, s. 31.

⁷²¹ Schuback, 2006a, s. 31.

⁷²² Schuback, 2006a, s. 31.

⁷²³ Schuback, 2006a, s. 32.

⁷²⁴ Schuback, 2006a, s. 32.

⁷²⁵ Schuback, 2006a, s. 32.

⁷²⁶ Det handlar kanske först och främst om dess divinatoriska moment som av Dilthey tolkats som en förmåga till inlevelse vilken förutsätter subjektets, författarens respektive tolkarens, stabila individualitet (Marcia Sá Cavalcante Schuback, "Lovtal till intet", i förf:s *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik* (skriftserien Logos Pathos, nr. 5), Göteborg 2006, s. 156f; A. Olsson,

Det universella översätts till det individuella samtidigt som det individuella översätts till det universella. Det är just i termer av ett översättande som denna växelverkan mellan det utsägbara, unika och individuella och det sägbara, gemensamma och universella kan beskrivas i sin processuella karaktär. Den utsägbara individualiteten utmärker sig enligt Schleiermacher genom att den översätter det universella språket till sig själv och därmed sätter sig över sina egna begränsningar. 'Översättning' betecknar på så vis det språkliga som tankeaktivitet och tänkandet som ett språkligt skeende.⁷²⁷

Det är en position mellan allmänt och enskilt, mellan innehåll och form, mellan kunskap och erfarenhet, som återigen framträder här, hos Schleiermacher, i mötet mellan två tolkningsmoment med motsatta riktningar.⁷²⁸ Det är genom dessa rörelser, på den plats där de möts, som Schleiermacher menar att förståelse kan äga rum. Men hur är den kunskaperfarenhet och erfarenhetskunskap som framträder här möjlig utan begrepp? De följande avsnitten kommer att röra sig kring denna fråga.

***Antigone/Antigonä* och mellanrummet i praktiken.**

Analys

Det är i egenskap av privilegierat exempel på en allmän översättnings- och tolkningsproblematik som Fioretos väljer att vända sig till Hölderlins översättning av Sofokles *Antigone* i arbetet med sin "litterära teori". I Fioretos sökande efter vad han kallar det kritiska ögonblicket blir båda texterna, Sofokles *Antigone* och Hölderlins *Antigonä*, instrumentella.⁷²⁹ Relevansen av mellanpositionen för Fioretos har redovisats redan i det föregående och i ljuset av Schubacks återkoppling av denna position till Schleiermacher kan man kalla

1987, s. 38f). Hos Schuback avfärdas denna syn på Schleiermachers hermeneutik, vilket enligt A. Olsson även finner vara fallet hos två andra Schleiermacher-epigoner, nämligen Frank och Szondi (A. Olsson, 1987, s. 38f).

⁷²⁷ Schuback, 2006a, s. 29.

⁷²⁸ Detta slag av tolkning skiljer sig från Agambens genom att vara både och, snarare än varken eller. Agambens oro för denna dubbla rörelse är helt enkelt oron för att denna mellanposition ska förloras antingen i en föreställning om ideologisk harmonisk helhet, i föreställningen om en fullständig överensstämmelse och identitet eller i en fullständig splittring. Men en sådan tolkning, som söker vila på denna produktiva ort genom att försöka upphäva tolkningens båda rörelser sätter inget på spel och har därmed heller inget att vinna.

⁷²⁹ Fioretos, 1991, s. 34.

det sökande efter det kritiska ögonblick som *Antigone/Antigonä* ger upphov till i Fioretos tolkning hermeneutiskt. Tolkningen, betraktad på detta sätt, tar höjd inte enbart för innehållsliga aspekter av verket utan även för otolkade aspekter av verket såsom form, materialitet och för den sinnliga erfarenheten av det. En tolkningsteori, föreställd på detta sätt, kommer dock att läggas fram först i nästa kapitel av denna avhandling, men redan i det följande kommer ett sådant förhållningssätt att identifieras i den litteraturvetenskapliga praktiken hos Fioretos.

Bakgrunden till det förlopp som kommer att utspela sig i dramat är att Antigones bror Polyneikes har dödats i ett blodigt uppror mot Thebes nya kung Kreon, som därefter vägrat Polyneikes kropp kremering och jordfästning enligt seden, det vill säga i en grav innanför stadens murar. Utanför murarna ligger den oövertäckt, i linje med Kreons lag men samtidigt i strid mot gudarnas.⁷³⁰ Utan begravning enligt de religiösa riterna förnekas Polyneikes transporten till "de dödes folk" och det kan Antigone inte acceptera.⁷³¹ Fioretos skriver: "Antigone lever efter principen att överföring är möjlig och ett måste. I trots mot Kreons bokstavstroga lag väljer hon att utföra en handling som måste innebära hennes egen död."⁷³² Mot Kreons uttryckliga vilja beströr hon liket med jord för att Polyneikes avbrutna rörelse mot döden och de dödas rike ska fulländas.⁷³³

Antigone tolkas av Fioretos som ett "drama om språk", som alltså i någon mening vänder blicken mot sig själv och de egna förutsättningarna.⁷³⁴ Han skriver: "Dramat handlar så att säga om möjligheten – eller den tragiska omöjligheten – av överförd betydelse."⁷³⁵ På en bokstavlig nivå står Kreons ord mot Antigones, avbruten överföring mot lyckad, men dramat fungerar även som en allegori över den språkliga överföringens problematik i allmänhet, om möjligheten eller omöjligheten till det slag av "lingvistisk överföring" och "transport" som beskrivits i det föregående. "Denna transport är väsentligen figurativ och strävar efter att förvandla materialitet till andlighet, sensus litteralis till sensus spiritualis", skriver Fioretos om dramat.⁷³⁶ Det är denna "hermeneutiska intrig vars förutsättning visserligen finns hos Sofokles [...] som

⁷³⁰ Fioretos, 1991, s. 45, 48f.

⁷³¹ Sofokles i Björn Collinders övers. enl. Fioretos, 1991, s. 49.

⁷³² Fioretos, 1991, s. 50.

⁷³³ Fioretos, 1991, s. 50.

⁷³⁴ Fioretos, 1991, s. 42, 46.

⁷³⁵ Fioretos, 1991, s. 49.

⁷³⁶ Fioretos, 1991, s. 42.

Hölderlin metodiskt lyfter fram och tydliggör” genom sin översättning.⁷³⁷ Kreons kungliga språk är bokstavligt, Antigones motspråk är i kontrast till detta figurativt, står i relation till ”himlens ’oskrivna lagar’” och för Kreon är det därmed otydbart.⁷³⁸ Detta blir påtagligt inte minst i reaktionen på Antigones brottsliga handling. De vakter som vakat över Polyneikes lik finner en morgon att kroppen, utan att de lagt märke till det, har begravts och denna handling kan varken förstås av vakterna, eller av Kreon då den rapporteras. Brottet mot Kreons instiftande ord är omöjligt och därmed är dess resultat otydbara, och till och med ”otänkbara” [”undenklich”] i Hölderlins översättning som förstärker konflikten.⁷³⁹ Inte ens när Antigone, efter att Polyneikes kropp åter blottlagts, försöker igen och tas på bar gärning, kan Kreon riktigt begripa hennes överträdelse.⁷⁴⁰ Den spänning mellan tydbarhet och otydbarhet som där framträder och som enligt Fioretos präglar dramat i dess helhet, framställs i sin mest koncentrerade form i den del som Fioretos kallar dess cesur. Här menar Fioretos även att det blir som tydligast hur Hölderlin förstärker denna aspekt av dramat genom att översätta *mot* originalet.

Cesuren, en metrisk term som hos Hölderlin och Fioretos alltså får en utökad innebörd, infaller då Kreon får besök av siaren Tiresias som försöker ge honom råd.⁷⁴¹ Detta formella avbrott sker i ett avgörande skede i dramats kronologi, det mest avgörande enligt Hölderlin.⁷⁴² Antigone har precis blivit bortförd och fängslad av Kreons vakter och man kommer inte att få se henne igen. ”Konflikten mellan dramats båda principer har nu fullkomligt låst sig”, skriver Fioretos.⁷⁴³ ”Den katastrofala utgången börjar bli viss.” Tiresias uppgift i denna situation är att ”tyda tecknen” och han beskrivs av Fioretos som ”ett tolkningsproffs”.⁷⁴⁴ Detta i motsats till Kreon som är oförmögen att se bakom tecknen. Han förstår varken Antigones omöjliga, osynliga handling – ”[h]ennes situation och övertygelse kan inte uttryckas i det alfabet som formulerar Kreons och stadens

⁷³⁷ Fioretos, 1991, s. 51.

⁷³⁸ Fioretos, 1991, s. 49.

⁷³⁹ Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 52; Fioretos, 1991, s. 54.

⁷⁴⁰ Fioretos, 1991, s. 53.

⁷⁴¹ Fioretos, 1991, s. 43.

⁷⁴² Fioretos, 1991, s. 62f.

⁷⁴³ Fioretos, 1991, s. 63.

⁷⁴⁴ Fioretos, 1991, s. 63.

lag, och det är därför fullt logiskt att hon måste förbli 'teckenlös' (*asêmos*)" –⁷⁴⁵ eller det "tystnadens språk" som hans eget folk talar, det vill säga det missnöje som folkets tystnad inför honom representerar.⁷⁴⁶ Tiresias försöker erbjuda Kreon en spådom. Enligt Fioretos visar det sig dock, i originaltexten, att även Tiresias, sin överlägsna tolkningskompetens till trots, är oförmögen att förklara den situation som han ställs inför. När Tiresias försöker tolka "fåglarnas flykt" går de "till blodigt anfall och river ut varandras ögon" och offerelden går överhuvudtaget inte att antända, men "pyr utan låga".⁷⁴⁷ "Och där det inte finns någon innebörd finns heller inget att se eller säga", skriver Fioretos.⁷⁴⁸ Tiresias spådom omöjliggörs därmed i *Antigone*, meningen uteblir.⁷⁴⁹ I cesuren riktas så blicken istället mot det grekiska dramatets tomma form.⁷⁵⁰

I Hölderlins översättning finner Fioretos dock denna hållning vara omvänd. Här finner Tiresias en "de teckenlösa orgiernas dödliga förklaring" i offret utan tecken.⁷⁵¹ Själva frånvaron av mening, som Tiresias finner i dramatets cesur, "tycks i 'vår tid och vårt föreställningssätt' kräva en 'förklaring'" skriver Fioretos.⁷⁵² Det är detta som Hölderlins *Antigonä*, i kontrast till det grekiska dramat, erbjuder "när den tolkar det teckenlösa som sådant".⁷⁵³ Fioretos fortsätter: "I det grekiska

⁷⁴⁵ Fioretos, 1991, s. 59.

⁷⁴⁶ Fioretos, 1991, s. 55f.

⁷⁴⁷ Fioretos, 1991, s. 63.

⁷⁴⁸ Fioretos, 1991, s. 63.

⁷⁴⁹ Fioretos, 1991, s. 63.

⁷⁵⁰ Det är viktigt för det fortsatta resonemanget att redan här anmärka att form och innehåll i det grekiska dramatets cesur för den sakens skull inte ska betraktas som identiska, som tillsammans utgörande en negativ helhet. Cesurens tomma form återges inte perfekt i dess avsaknad av mening; form och meningslöshet sammanfaller inte i någon intighet. Här kan man med fördel aktualisera den skillnad mellan mystisk och nihilistisk intighet, mellan Gud och kaos som man kan finna framställd bl.a. i A. Olssons *Läsningar av intet*. Cesurens meningslöshet betraktad som identisk med den tomma formen, tillsammans utgörande ett helt, utgör en mystisk intighet, medan dess meningslöshet som icke-identisk med den tomma formen, utgör en kaosartad nihilistisk intighet (A. Olsson, 2000, s. 54). Relationen mellan form och innehåll i *Antigones* cesur kommer längre fram att med Hölderlin beskrivas som en av enighet men inte enhetlighet. Detta verkar indikera en tredje väg: en enig, varken kaosartad eller enhetlig, polyteism.

⁷⁵¹ "Der zeichenlosen Orgien tödliche Erklärung" (Sofokles i Friedrich Hölderlins övers. enl. Fioretos, 1991, s. 64).

⁷⁵² Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 65f.

⁷⁵³ Fioretos, 1991, s. 66. Fioretos kursivering markerar här den dubbla bemärkelse i vilken han använder uttrycket. Det handlar både om tolkningen av teckenlösheten i *sig*, men i lika hög grad om tolkningen av teckenlösheten som *teckenlös*.

dramat sliter fåglarna itu varandra, men denna blodiga händelse förblir omöjlig att omsätta till profetisk betydelse. Den är uttryckligen asemantisk. I det tyska dramat ges det djuriska blodbadet dock en förklaring som grundar sig *på just denna teckenlöshet*.⁷⁵⁴ Tolkningens misslyckande i originalets cesur, Tiresias misslyckade "översättning av en materiell händelse till en andemening",⁷⁵⁵ föranleder i sin tur Hölderlins översättnings misslyckande, dess nödvändiga avvikelser från originalet leder till utbrytandet av en skillnad. Den västerländska moderna människan (hermeneuten om man accepterar A. Olssons kritik av hermeneutiken), "vi hesperianer", skulle aldrig "kunna uthärda den överföringens sanning som grekerna kunde se": att ingen överföring äger rum.⁷⁵⁶ Det hesperianska ställs hos Hölderlin i kontrast till ett för den moderna västerländska människan främmande, orientaliskt drag, i den grekiska kulturen.⁷⁵⁷ Den hesperianska diktkonsten "måste vara fädernesländsk", menar Hölderlin enligt Fioretos, dess stoff måste vara "valt i enlighet med vår världsåskådning".⁷⁵⁸ Och det är i enlighet med denna världsåskådning, den dominanta i "Germanien anno 1804", som Hölderlin tvingas "dölja den överföring som *inte* [min kurs.] äger rum i originalet genom att avstå från att föra över den i sin översättning".⁷⁵⁹ "[V]år tid och vårt föreställningssätt" tycks "kräva en 'förklaring'" skriver Fioretos.⁷⁶⁰ Förklaringen av blotets teckentomhet i Hölderlins översättning, nödvändig i vår tid, inte bara bryter mot originalet, utan döljer något hos det: "Hölderlins text döljer [...] den överföring som *aldrig äger rum* i originalet", den döljer det otolkade i cesuren, den tomma formens oöversättbarhet.⁷⁶¹ Fioretos anför en passage från ett av Hölderlins brev till Casimir Ulrich Böhlendorff om hur detta begär efter hel och statisk mening, som innebär erfarenhetens död tar sig uttryck i vår tid: "detta är det tragiska hos oss", skriver Hölderlin, "att vi alldeles stilla, inpackade i en behållare, lämnar de levandes rike, och inte att vi förtärda i flammor pliktar för den flamma vi inte

⁷⁵⁴ Fioretos, 1991, s. 66.

⁷⁵⁵ Fioretos, 1991, s. 66.

⁷⁵⁶ Fioretos, 1991, s. 67.

⁷⁵⁷ Jfr Fioretos, 1991, s. 35.

⁷⁵⁸ Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 67.

⁷⁵⁹ Fioretos, 1991, s. 40, 67.

⁷⁶⁰ Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 65f.

⁷⁶¹ Fioretos, 1991, s. 66.

förmådde tämja”.⁷⁶² ”[H]uvudtendensen i vår tids föreställningssätt är att träffa något, att ha bestämmelse”, skriver Hölderlin, och det som inte kan bestämmas måste följaktligen döljas.⁷⁶³ Osäkerheten gällande möjligheten till ”den farliga kontakten mellan den sakrala och den mänskliga världen”, gällande möjligheten till kontakt mellan ”’tidens och naturens ande’ som är ren andlighet” och ”’det sinnliga föremålet’, som är ren materia”, eller kort sagt gällande överföringens möjlighet, döljs i det moderna gravskick som Fioretos beskriver.⁷⁶⁴ Där är tvivlet förbjudet. Kistans väggar, i Hölderlins bild, blir väggar av mening som uttrycker en falsk helhet, en falsk identitet, en falsk sanning och döljer en tragisk ovisshet om huruvida överföringen lyckats eller inte. Det är en sådan ovisshet som framträder i rummet-mellan originaltext och översättning i fallet *Antigone/Antigonä*, medan det är den konventionella översättningens såväl som den helhetssökande tolkningens öde att dölja den tragiska öppenheten, att i sin helhetssökande ambition maskera den nödvändiga skillnad som innebor det tragiska objektet.⁷⁶⁵ Hos Hölderlin blir verkets tragiska karaktär något att bejaka. Genom att, istället för att försöka dölja tvivlet gällande möjligheten till överföring mellan original och översättning, markera och göra skillnaden påtaglig, genom att *mot* originalet göra cesuren meningsfull, gör Hölderlin mellanrummet möjligt att vistas i och Fioretos förklarar hur vistelsen på denna ort i någon mening är produktivt, ja rent av nödvändigt för att förverkliga det löfte om något nytt som är nedlagt i originalet.⁷⁶⁶

Då det öde som Antigone redan accepterat stadfästs i och med att hon av Kreon spärras in levande i sin gravkammare, möts man i Hölderlins översättning av det följande: ”Antigones grav är bokstavligt talat ’oer-hörd’. Den tigande bädd där hon skall vila med döden ger inget ljud ifrån sig. Grekiskans *potainiou* betyder egentligen ’ny’, men i överförd bemärkelse även ’oväntad’, ’utan motstycke’ eller ’ohörd’. Det är till denna osedda, ohörda plats som dramats osälla hjältinna nu beger sig.”⁷⁶⁷ Grekiskans *potainiou* översätts hos Hölderlin till

⁷⁶² Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 45.

⁷⁶³ Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 57.

⁷⁶⁴ Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 44.

⁷⁶⁵ Man skulle kunna hävda att det hesperianska gravskicket, bakom liknande väggar av mening, döljer den tragiska öppenhet och brist på bestämning, det tolkningens ofrånkomliga och ständiga misslyckande, som är karaktäristiskt för människan i livet, det vill säga för subjektet i vardande.

⁷⁶⁶ Jfr George Steiner enl. Fioretos, 1991, s. 37.

⁷⁶⁷ Fioretos, 1991, s. 62.

”oer-hörd” [”unerhörte”]. Mellan original och översättning, mellan främmande och bekant, mellan bokstavligt och figuralt, det vill säga på tolkningens spänningsfyllda ort framträder det oer-hörda. Fioretos beskriver hur Kreon, efter att till sist ha övertygats att begrava Polyneikes och förlåta Antigone, går till graven och där uppfattar ett till synes meningslöst, klagande ljud. Nu, efter mötet med Tiresias, förstår Kreon att tolka och han blir varse ”den dödliga ironin i hans [Kreons] hermeneutiska senfärdighet”.⁷⁶⁸ Det klagande ljudet, detta ”*sêma asêmon*, ett tecken utan tecknets vanliga innehåll, vars tomma mening bara fadern kan förstå” är ljudet av hans son Haemons död.⁷⁶⁹ I detta ögonblick, just före döden, lyssnar Kreon plötsligt och hör. Därefter: tystnad. *Antigone/Antigonä*, tolkad som en allegori över språkets och tolkningens tragiska paradoxalitet, över dess inneboende strid mellan form och innehåll, mynnar ut i denna insikt. Det enskilda och sanna är tillgängligt genom språket före den fulländade överföringens tystnad, endast före talets död.

I den konventionella översättningens såväl som den helhetssökande tolkningens fulländning väntar endast en falsk identitet genom vilken textens tomma form döljs. I översättningens/tolkningens frånvaro, väntar endast en för den moderna människan oacceptabel tomhet. Meningslösheten i cesuren kan inte översättas, den är innehållslös, rent formell och därmed otillåten i Hölderlins tid (som i vår). Genom att översätta *mot* originalet och förstärka sin översättnings misslyckande gör Hölderlin, enligt Fioretos, skillnaden produktiv i någon mening. Endast genom ”gränslös åtskillnad” kan ”Hellas och Hesperiens sanningar förenas” skriver Fioretos.⁷⁷⁰ Således kommer tvekan inför överföringens möjlighet i *Antigone* trots allt att återges, men inte i *Antigonä*, utan i det mellanrum som översättningens misslyckande öppnar upp. Så, genom att ge cesuren mening, framhäver Hölderlin det grekiska originalets formalistiska avbrotts sätt att inte ge mening. I den tragiska sprickan mellan original och översättning som denna praktik upprättar kommer något, förvisso meningslöst men likväl något, hos originalet att framträda för den moderna läsaren. Ett kritiskt ögonblick uppstår i vilket något blir synligt, något nytt som, ögonblickets klarhet till trots, i tänkandet endast kan anas. För att ge en bild av vad detta något kan vara och diskutera huruvida den hölderlinska strategin för att få det att framträda är vällyckad eller inte, återvänder jag nu till den cesur i det grekiska dramat som rummet-mellan översättning och original visar.

⁷⁶⁸ Fioretos, 1991, s. 65.

⁷⁶⁹ Fioretos, 1991, s. 65.

⁷⁷⁰ Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 67.

Cesurens ”kritiska, uttryckslösa förmåga [...] framställer framställningens form. Denna formande men innehållslösa disjunktion” skriver Fioretos.⁷⁷¹ Cesuren ”synliggör så att säga det uttryckslösa”.⁷⁷² Det uttryckslösa som ges ett uttryck, en röd färg, i *Antigonä* men som i *Antigone*, och fortfarande i mellanrummet, är uttryckslöst.⁷⁷³ Över det ”teckentomma blotet” vilar en obestämd ”rödhet” skriver Fioretos. I det att fåglarna inför Tiresias sliter varandra i stycken uppstår en ”blodig asemantik”.⁷⁷⁴ Denna rödhet är enligt Fioretos identifierbar redan i originalet men förstärks och ges, likt det teckenlösa blotet, mening först genom Hölderlins översättning.⁷⁷⁵ ”Rödheten är [där] synlig, men bara som något som kan läsas figurativt.”⁷⁷⁶ Den bokstavliga tomheten, bristen på mening som representerar cesurens tomma form i det grekiska dramat, får i *Antigonä* ett figuralt uttryck. Den figurativa transporten från *sensus litteralis* till *sensus spiritualis* utverkas i översättningen. Rödheten verkar på detta sätt ha sitt synliga bildled i översättningen och osynliga sakled i originaltexten och skulle i så fall kunna betraktas som en metafor, eller med Fioretos kanske hellre en allegori, som gör själva skillnaden synlig och det mellanrum som Fioretos söker möjligt att vistas i.

Fioretos fortsätter, ”och det ord som den [rödheten] uttryckligen färgar i *Antigonä* står för det som inte äger rum i texten: den överföring som Antigone grunnar på men aldrig lyckas genomföra”, det vill säga den, enligt Kreons världsliga lag, olovliga begravning av Polyneikes som hon i linje med de gamla sederna trots allt ämnat genomföra.⁷⁷⁷ Det kommer således att vila en politisk rödhet över Antigones antagonistiska förhållande till monarken Kreon, ett ”republikanskt patos”, en revolutionär anda som lyfter verket ur antiken och placerar det i Hölderlins samtid, gör det relevant i den tid av revolution, före Napoleon Bonapartes statskupp, under vilken översättningarna förfärdigades.⁷⁷⁸ Fioretos citerar Hölderlin som när han talar om det grekiska dramas form skriver att den är ”lämplig just därför att det oändliga, liksom statens och

⁷⁷¹ Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 44.

⁷⁷² Fioretos, 1991, s. 102.

⁷⁷³ ”was ist’s, du scheinst ein *rothes* [min kurs.] Wort zu färben” (Sofokles i Friedrich Hölderlins övers. enl. Fioretos, 1991, s. 68).

⁷⁷⁴ Fioretos, 1991, s. 66.

⁷⁷⁵ Fioretos, 1991, s. 68f.

⁷⁷⁶ Fioretos, 1991, s. 69.

⁷⁷⁷ Fioretos, 1991, s. 69.

⁷⁷⁸ Fioretos, 1991, s. 48f, 67f.

världens ande, ändå inte kan *fattas* annat än från en vänstersynpunkt”.⁷⁷⁹ Men det är inte den meningsfulla rödhet som kommer till uttryck i *Antigonä* som Fioretos söker, utan den obestämda, förbegreppsliga som framträder i mellanrummet. ”Rödheten sätter en prägel på texten som inte kan tvättas bort, men som varken tillhör originalet eller kopian utan närmast deras skillnad från varandra. Det är en färg som i likhet med den osälla Antigone snarast är stadd i svävande”, skriver han.⁷⁸⁰ Tolkningen måste hållas tillbaka och begränsas *innan* rödheten reducerats genom att begreppsliggöras. Samtidigt måste även denna ”svävande” rödhet, som framträder reflexivt i mellanrummet, medieras för att alls framträda. Denna mediering sker, med Fioretos, ”figurativt”. Figuralitetens svaga begreppslighet, eller vad jag skulle vilja kalla dess tolkningsbarhet, är en ofta framlyft kvalitet hos litterära texter i allmänhet. Inte minst för hesperianen verkar figuraliteten, tolkningsbarheten, i förlängningen av Fioretos resonemang, vara av högsta vikt. Men den konventionella tolkningen maskerar det tvivel som är dess förutsättning snarare än lyfter fram det.⁷⁸¹ I Hölderlins översättning *mot* originaltexten, som gör rödheten manifest och bryter ut en skillnad, tillåts den tragiska sprickan i cesuren att fortleva för hesperianen. Hölderlin låter översättningen markera sin särart genom att, implicit, låta den ”reflektera över sitt eget förfarande och denna metakritiska vaksamhet hindrar texten från att neutraliseras av en läsning med sikte på ett mål vid tidens slut”.⁷⁸² Den lär tolkaren att tvivla. Detta reflexiva, självkritiska moment i Hölderlins översättning låter henne eliminera det teleologiska moment som ligger till grund för konventionella översättningar och tolkningar och gör det därmed möjligt för hesperianen att, trots sitt helhetsbegär, hålla sprickan, i vilken rödheten fortgående framträder som förbegreppslig, öppen. Översättningen gör således, genom sitt reflexiva, självkritiska moment, upp med ett helhetssökande teleologiskt moment likt det som här funnits vara så problematiskt för hermeneutiken såväl som för den konventionella vetenskapligheten i

⁷⁷⁹ Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. 68.

⁷⁸⁰ Fioretos, 1991, s. 69.

⁷⁸¹ Men hur är sådana texter i sin tur alls översättbara? Figuraliteten måste, samtidigt som den är tolkningens incitament, falla offer för varje begreppsliggörande, helhetssökande tolkning och därmed även för varje översättning som försöker överföra ett originals innebörd som något helt. Varje sådan översättning förutsätter en tolkning som begreppsliggjort originalverket. Först därefter kan den konventionella översättningen klä en text i ett annat språks ord. Detta är tolkningens tragedi. Den är, som helhetssökande, dömd att eliminera sina egna förutsättningar, det vill säga den spänningsfyllda figuralitet som är dess incitament, den konflikt som föder den.

⁷⁸² Fioretos, 1991, s. 69.

litteraturvetenskapen. Så blir Hölderlins översättning av *Antigone* och den tolkning av översättningen som Fioretos utför föredömliga för tolkningen av litteratur i allmänhet.

Om man betraktar figuraliteten som litteraturens främsta kännetecken, om graden av figuralitet är måttet på dess litteraritet, om litterära verk kan anses vara som figurer utan överförbara sakled,⁷⁸³ kan man även tala om en tragisk kvalitet, inte bara i den hölderlinska översättningen, utan i all litteratur. Denna kvalitet måste tolkningen i så fall lära sig att ta vara på. Den överföringsproblematik som Fioretos framställer och diskuterar blir, om litteraturen betraktas på detta sätt, giltig för all litteratur och gör det i litteraturtolkningen motsvarande tvivlet nödvändigt för varje interaktion med litterära verk. Den tragiska öppenheten, sprickan, tillhör litteraturen och den tragiska tolkningen är en möjlighet att undvika dess syntes. På denna väg blir Fioretos "litterära teori" en öppenhetens litteratur- och tolkningsteori.

Tolkningen och översättningen har samma premisser. Endast på sin väg mot döden, i sin respektive rörelse mot identitet och helhet kan de leva. Den skillnad som Fioretos tolkning inledningsvis bryter ut, när han i strid med den tid då *Antigone* skrevs lyfter fram rödheten som en bild för ett för hans samtid relevant "republikanskt patos", eller för en revolutionär anda hos Antigone, verkar ofelbart leda tillbaka till utgångspunkten. Den röda färgningen begreppsliggörs successivt och förs in i en ny ordning av identitet och helhet. Det är i detta skede som det intertextuella öppna objekt som här teoretiserats i ett tidigare avsnitt är av störst betydelse. Genom att föreställa sig sitt objekt på detta sätt, öppet och evigt expanderande, kan Fioretos omväg över enskildheter, denna typ av utbrytande av skillnad ur begreppet *Antigone*, där (tom) form och (bristen på) innehåll är identiska, som ligger till grund för översättning såväl som tolkning, förstås som produktivt. Antigone, i rummet-mellan original och översättning "stadd i svävande", blir en metonymi för verket *Antigone/Antigonä* (tillsammans utgör texterna det intertextuella verket par excellence, det samtidigt hela och öppna verk i vilket form och innehåll står i ett spänningsfyllt förhållande till

⁷⁸³ Detta må framstå som en historiskt specifik teori om litteratur, men jag menar att litteraturen, inte minst den religiösa, och tolkningen av den har präglats av figuralitet samt av de problem som figuraliteten för med sig sedan långt före Hölderlins tid. Inte minst diskussionen om bokstavlig kontra allegorisk tolkning hos Lindgärde och diskussionen om den mystiska tolkningen i A. Olsson framställning gör detta tydligt. Ricœurs teori om litterära verk, som kommer att framställas ingående i det följande, förstår litteraturen just som essentiellt figural – genom sin figuralitet visar litterära objekt fram sin historicitet, sin nedsänkthet i tidens kontinuum, sin oavslutadhet – men återknyter samtidigt detta moderna litteraturbegrepp, genom en nyläsning av främst Aristoteles, till ett antikt arv (Ricœur, 2003, s. 8–48).

varandra), en figur för något obestämt, osägbart och otolkat. Likt den rödhet som färgar henne kan hon av hesperianen endast läsas figurativt. Hon är obestämd och kan inte heller bestämmas utan att reduceras till något annat.⁷⁸⁴ ”Mera trogen de döda än de levande saknar hon [Antigone] plats i den härskande ordningen i Thebe”, skriver Fioretos. Hennes röst är som sagt teckenlös, den är inte hörd/förstådd.

Men fortfarande andas och talar hon och tillhör således inte underjorden. För henne finns, som Biörn Collinder översätter, ”ingen hemvist” – ”hos människor ej, / ej i dödens rike”. Antigone ställer varken in sig i de dödas eller de levandes led. Det förvånar alltså inte att hon i denna sin levande död, detta sitt döda liv, därför temporärt tvingas sväva mellan två semiotiska system: de levandes materiella och de dödas andliga. Den enda plats som kan vara hennes är en dold spricka mellan världar, den osägbara klyftan mellan språkliga ordningar.⁷⁸⁵

Det kommer i nästa kapitel att bli klart att det är synnerligen relevant att beskriva det mellanrum i vilket Antigone, *Antigone/Antigonä* och tolkningen av verken svävar som en klyfta ”mellan språkliga ordningar” samt att detta är den plats som litteraturen ger tillgång till.⁷⁸⁶ Det är i ett sådant mellanrum som litteraturen uppstår, ett sådant mellanrum som den ger tillgång till och det är följaktligen ett sådant mellanrum som tolkaren måste inta och försöka vistas i.

⁷⁸⁴ Fioretos, 1991, s. 59.

⁷⁸⁵ Fioretos, 1991, s. 62.

⁷⁸⁶ Detta gäller inte endast för översättning från döda till levande språk utan för översättning och tolkning överhuvudtaget. Så snart översättning eller tolkning ska komma till stånd måste originalet, eller tolkningens objekt, först begreppsliggöras. Identitetssökande översättning nöjer sig sedan med att föra över denna formaliserade, bestämda, explikation av originaltextens mening till ett annat språk. Vilket resulterar i en översättning i vilken själva litterariteten hos verket går förlorad. Likaså nöjer sig identitetssökande tolkning med den formaliserade, bestämda explikationen av verkets mening som den lyckats åstadkomma. Vad Hölderlin tillför är ett kritiskt moment. Han bryter, trots att det innebär att hans översättning ”misslyckas”, istället ut en skillnad mellan original och översättning som öppnar upp det mellanrum där ingen identitet, utan endast den levande tolkningen, tolkningen som skeende (Jfr Friedrich Hölderlin enl. Fioretos, 1991, s. xix), kan finnas. På samma sätt måste tolkaren av en originaltext applicera ett kritiskt moment på sin formaliserade läsning för att bryta ut en skillnad som gör det möjligt att upprätthålla verkets semantiska dynamik, som undviker att reducera det till falsk identitet, till begrepp. En skillnad som håller verket vid liv.

Intets ontologi

Mellanrummet

Schubacks essä "Mellan det egna och det främmande. Hölderlin och översättningens negativa ontologi" griper tag i och fortsätter diskussionen om den mellanposition som hon etablerat i essän om Schleiermachers översättningshermeneutik och som också lyfts fram i och med Fioretos tolkning av *Antigone/Antigonä*. Den hermeneutik som Schuback framlägger har som förutsättning den mellanposition mellan eget och främmande som essäns titel anvisar. I essän "Lovtal till intet" fördjupas de insikter om tolkning som Schuback hämtar från Hölderlin och Schleiermacher och den generella relevans de enligt henne har för hermeneutiken görs klar. Båda essäerna kommer i det följande att ligga till grund för en fördjupad diskussion av den hermeneutik som är implicit i Fioretos tolkning av *Antigone/Antigonä*.

Hos Schleiermacher upprättas som sagt skillnaden, mellanrummet, som tolkningens ort. "När Schleiermacher tar missförståelse eller oförståelse som sin utgångspunkt, erkänner han som ett grundantagande skillnaden mellan det egna och det främmande, mellan den som förstår och det som förstås. Just denna skillnad är emellertid den plats där förståelsen *kan* ske", skriver Schuback.⁷⁸⁷ Men relationen mellan det egna och det främmande är enligt Schuback rent komparatistisk hos Schleiermacher. Enligt ett resonemang som är analogt med det som här tidigare förts gällande komparatism respektive intertextualitet konstaterar Schuback att, på grund av komparatismen, "kommer det andra som en väv av krafter att ställas i bakgrunden, genom att det som fokuseras är det *konstruerade* andras gestalt och kontur".⁷⁸⁸ Komparatismen reducerar det potentiellt rika, andra, främmande och verifierar således en ny bestämd verkgräns. Den konstruerar således ytterligare ett bestämt objekt snarare än att luckra upp det ursprungliga objektets gränser. Schleiermacher framställer en teori om mellanrummet, om skillnaden som nödvändig och produktiv för tolkningen, men den komparatism som han föreslår kan enligt Schuback och i ljuset av den diskussion om komparatismen som tidigare förts i detta kapitel aldrig vara annat än reduktiv. "Att tänka är att förvandla sig själv. Hermeneutiken har upptäckt detta", skriver Schuback.⁷⁸⁹ Men en ren jämförelse med det främmande leder aldrig till förändring. Snarare tvärtom, menar hon.

⁷⁸⁷ Schuback, 2006a, s. 32.

⁷⁸⁸ Schuback, 2006b, s. 156f.

⁷⁸⁹ Schuback, 2006b, s. 156.

Vi har förmodligen aldrig talat så mycket om det andra, om det främmande, om differensen som idag, men vi har förmodligen heller aldrig varit så ovilliga att bli till andra. Vi talar ständigt i termer av jämförelser och söker därmed att hänföra differenserna till en måttstock av normalitet. På så vis rymmer många diskurser om differensen i själva verket ett tydligt anspråk på endimensionalisering, genom sin likgiltighet inför differensen. Grundförutsättningen för denna sorts normalisering av differensen är en blindhet inför det mellanrum som ligger mellan det egna och det främmande, och framför allt också redan *inom* det egna och det främmande. Det som inte kommer till tals är just detta "mellan" som utgör övergångens liv eller själva förvandlingens rum och tid.⁷⁹⁰

Schuback visar här att en mer komplex operation än den komparatistiska krävs för att få tillgång till mellanrummet. I sin ambition att närma sig och undersöka en sådan operation, som ett slag av tolkning, liknar Schubacks projekt Fioretos framställande av en "litterär teori".

Intet

Schuback förklarar, med Hölderlin, hur modernitetens människa har sitt ursprung i antiken, men att detta ursprung har blivit främmande för henne. Fioretos beskriver i sin tur hur kontinuiteten mellan Hellas och Hesperien undermineras av Hölderlin.⁷⁹¹ En analys som Schuback alltså verkar instämma i. Samtidigt framträder situationen som mer komplex hos henne än hos Fioretos. Hon uttrycker åtminstone denna den moderna människans komplexa belägenhet med större klarhet: "vi' [...] hör hemma i det främmande".⁷⁹² Mellanrummet verkar enligt Schuback inte behöva produceras genom en viss metod för översättning eller tolkning, den moderna människans plats är redan skillnaden. Schubacks hermeneutik är även en subjekt filosofi enligt vilken subjektet inte är identiskt med sig självt, vare sig hon är medveten om det eller inte. Att leva, precis som att översätta och att tolka är, enligt Schubacks förståelse av Hölderlin, på en gång "ett tillägnande av det främmande och ett

⁷⁹⁰ Schuback, 2006b, s. 158.

⁷⁹¹ Fioretos, 1991, s. 69.

⁷⁹² Marcia Sá Cavalcante Schuback, "Mellan det egna och det främmande. Hölderlin och översättningens negativa ontologi" i förf:s *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik* (skriftserien Logos Pathos, nr. 5), Göteborg 2006, s. 39, 50.

främmandegörande av det egna”.⁷⁹³ Livet lever både ”för och mot sig självt”.⁷⁹⁴ Denna dubbla, dialektiska process av tillägnelse och främmandegöring utgör livets hermeneutiska rörelse, subjektets yttersta tvivel, dess omväxlande passivitet och aktivitet, dess konstanta centrering och decentrering i mellanrummet. Hölderlin skriver: ”Livet är död och döden är också ett liv.”⁷⁹⁵ Livet framstår därmed som en spänningsfylld aktivitet, på gott och ont. Den handboksmässiga syn på tolkning som en ensidigt helhetssökande praktik, som mycket av kritiken av hermeneutiken inriktar sig på, har mycket litet att göra med en hermeneutisk verksamhet som den Schuback här talar om.

Denna hölderlinska spänning mellan liv och död, livet som finns endast i döden och vice versa, har av Fioretos redan visats ha ett framträdande exempel i *Antigone* och Schuback förstärker detta synsätt och håller det för karaktäristiskt för tragedin i allmänhet: ”Detta levande motsatsspel, som präglar människans öde i livets liv, definierar tragedin inte bara som den tragiska konsten utan som livets mest påtagliga framställning.”⁷⁹⁶ Schuback beskriver hur det enligt Hölderlin är den moderna människans lott att ”erfara den negativa grunden som den mest positiva grunden av alla grunder”.⁷⁹⁷ Detta att acceptera främmandeskaper som egna och ”egenskaper” som främmande, att aldrig bli identisk med sig själv, att aldrig förenas i ett helt Jag, är i själva verket upplösningen av varje föreställning om en enhetlig och hel Grund för varat. Livet i döden, erfarenheten av det främmande som det egna, obekantskapen med sig själv i tolkningen, är en vistelse i skillnaden som inte erbjuder någon sanning i form av helhet, men väl en samvaro med livets eget förlopp. Differensen är enligt Hölderlin och Schuback, orten för erfarenheten av livet som skeende och detta är samtidigt erfarenheten av att tolka.⁷⁹⁸ Varje aspekt av livet, varje enskilt perspektiv, etableras således inom ramen för vad som kan kallas en kris, om än av större omfattning än den vetenskapliga kris som här är av primärt intresse.

Verket, likt människan, får liv i och med tolkningen men att tolka innebär även att riskera döden. Det har gjorts klart att verket endast talar i skillnaden.

⁷⁹³ Schuback, 2006c, s. 47.

⁷⁹⁴ Schuback, 2006c, s. 48.

⁷⁹⁵ Friedrich Hölderlin enl. Schuback, 2006c, s. 48.

⁷⁹⁶ Schuback, 2006c, s. 44. Det kommer att visa sig i nästa kapitel, hur inte bara den tragiska konsten, utan all diskurs präglas av denna livets spänning mellan liv och död. Samtidigt som denna tragiska utveckling där även kommer att bjudas motstånd.

⁷⁹⁷ Schuback, 2006c, s. 44.

⁷⁹⁸ Schuback, 2006c, s. 40f; Fioretos, 1991, s. xix.

Den ”fullbordade” tolkningen – jag talar här om tolkning av det slag som drabbas av A. Olssons kritiska punkter – motsvaras på det tolkades sida av en skenbar fulländning, ett upprättande av rigida verkgränser, ett begreppslogiskt görande som samtidigt innebär verkets och tolkningens död. Tolkningens öde verkar, enligt en sådan modell, vara att genom sitt obevekliga identitets- och helhetssökande förgöra sig själv. Men genom sin okonventionella översättning förevisar Hölderlin människan sin plats i det öppna, i mellanrummet. Först då denna spänningsfyllda position blir synlig och därmed intagbar för henne, kan hon komma till insikt om att varken hon eller hennes objekt är identiska med sig själva och först då blir i sin tur livet som skeende möjligt för henne att erfara.

Intet som ändå är något

Likt hur man, enligt Schuback, i ”[d]et mest fullbordade verk” finner ”en avgrundslig intighet” finner man i ”erfarenheten av varat som en framträdelse i undandragelse” en ”varats negativa grund” komma till uttryck.⁷⁹⁹ En intighet vilar enligt Schuback i själva kärnan av livet, i den skillnad före döden inom vilken livet och tolkningen sker. Erfarenheten av det skeende som ryms där är tom form. ”[F]ormningens virtuella skeende” har inget bestämt innehåll.⁸⁰⁰ Denna livserfarenhetens intighet är samma innehållslöshet, samma brist på mening som Fioretos lyfter fram i *Antigones* cesur och följaktligen också i det rum-mellan *Antigone* och *Antigonä* som upprättas genom Hölderlins översättning.⁸⁰¹ Problemet är således inte intet, utan tvärtom, att intigheten i erfarenheten av livet som skeende, dess meningslöshet, liksom allt levande har en tendens att dö, det vill säga en tendens att reduceras till helhet, till *något* bestämt, till begrepp. Med detta vore livet inte längre liv, tänkandet i rörelse, erfarenheten, vore endast en tanke i form av en sådan ideal helhet eller totalitet som man finner vara målet för dialektiken i den konventionella förståelsen av Hegel och som reducerar varje erfarenhet på vägen mot detta mål till en icke-helhet, det vill säga en intighet. För att undvika döden, eller kanske snarare livserfarenhetens reduktion till helhet och begrepp, menar Schuback att man måste bejaka intigheten i livserfarenheten snarare än att försöka göra den till något positivt. En längre passage illustrerar Schubacks syn på tolkningens förutsättningar och möjligheter då den föreställs på detta sätt:

⁷⁹⁹ Schuback, 2006c, s. 44, 48.

⁸⁰⁰ Schuback, 2006c, s. 48.

⁸⁰¹ Det teckentomma blotet som först i Hölderlins moderna översättning får en positiv bestämning (begrepp) som teckentomt och så vidare.

De många olika formerna av komparativt och analogiserande sökande efter en assimilerande överensstämmelse mellan tänkandet och den tänkta tanken, mellan tolkaren och texten, liksom de oändliga diskussionerna kring förståelsens subjektiva och objektiva sidor, strävar alla efter att undvika detta mittemellanrum som är tänkandets, läsandets eget *skeende* [min kurs.]. Att den samtida hermeneutiken helst producerar diskurser om hermeneutik, att den utvecklar metahermeneutiker på bekostnad av själva läsandet och tänkandet, beror på att man förbiser just detta mellanrum, som måste beskrivas som en dimension av intet. Att vistas i övergångens rumslighet och tidslighet innebär i själva verket att utveckla en intimitet med intets öppna möjligheter. Detta mittemellan beskriver själva övergångens *skeende*, snarare än "något" som övergår från ett tillstånd till ett annat, eller från en position till en annan. På så vis är det tomt på innehåll och preciseringar. Det är en intighet.⁸⁰²

Den intighet som Schuback bejakar är alltså något, ett *skeende*, det vill säga något ständigt nytt och obestämt och därmed aldrig identiskt med sig själv. Den representerar livet i rörelse. Genom att i tolkningen uppmärksamma "formningens virtuella *skeende*", som enligt Schuback är både tolkningens rörelse och dess obestämda objekt (i bemärkelsen det som tolkningen rör sig i) menar hon att begreppet, döden, tolkningens förlopps fullbordan i helhet kan undvikas och "intets öppna möjligheter" bejakas. Schuback skriver hur det att tänka tolkande innebär "att tänka *ur* och *med* erfarenheten, snarare än att blott tänka *om* det som erfars".⁸⁰³ Tänkandet "om" är en manifestation av just det abstraherande och av allt reducerande helhetsbegär som Hölderlin enligt Fioretos talar om hos den moderna människan, av hennes oförmåga att tillåta intets tragiska intighet, hennes sätt att ge varje form ett innehåll, att kräva av varje rörelse att den når ett slut. Men man kan dock inte bortse från att detta i förbifarten nämnda tänkande "om" enligt citatet fortfarande är närvarande, även om tolkningen inte längre kan betraktas som "blott" sådant tänkande. Hos Schuback dröjer sig tänkandet "om" alltså kvar, om än förskjutet från den centrala position det tidigare intagit. Denna rest av ett tänkande "om" är, enligt mig, i själva verket en förutsättning för att erfarenhetens *skeende* alls ska kunna framträda för den som erfar. För att den rörelse och process som hör till tänkandet "*ur* och *med* erfarenheten" alls ska bli synlig för tolkaren, eller, vilket Fioretos tolkning av *Antigone/Antigonä* visat, för öppnandet av det mellanrum i vilket tolkningen sker, är både ett distanserande moment i form av ett sådant

⁸⁰² Schuback, 2006b, s. 158f.

⁸⁰³ Schuback, 2006b, s. 156.

tänkande "om" och ett kontrasterande moment av nedsänkthet i tolkningens skeende i form av ett tänkande "*ur* och *med*" nödvändigt. Den lösning på helhetsproblemet som hon framställer följer, i och med detta "inte blott" den linje för en (själv-)kritisk hermeneutik som jag lyft fram hos Vattimo, enligt vilken ett moment av helhetstänkande måste bevaras i kontrast till tolkningens kritiska, negativa moment för att själva tolkningsteorin i sig inte ska förfalla i helhet. Det vill säga för att helhetstänkandet inte ska återkomma på en metanivå. I linje med ett sådant resonemang verkar Schuback vilja föreslå en dialektisk förståelse av tolkningens objekt, vad än det kan vara, likt den som har utvecklats här tidigare, i avsnittet om intertextualitet. Ett objekt som är både öppet och stängt, som är både oändligt rikt och bestämt. Schuback finner möjligheten att tänka tolkningens objekt på detta sätt hos Hölderlin.

"Den hermeneutiska frågan efter möjlighetsbetingelserna för att återskapa en ursprunglig mening är för Hölderlin fel ställd, eftersom den förutsätter föreställningen om det ursprungliga som en identisk enhet", skriver Schuback.⁸⁰⁴ Hos Hölderlin omdefinieras den varats ursprungliga "enhet" som brukar härledas till grekerna och den identitet mellan form och innehåll, den helhet som ofta tillskrivs den klassiska konsten, istället till en "enighet".⁸⁰⁵ "Hölderlins paradoxala poetik kan sägas vara en erfarenhet av varats ursprungliga enhet *som* differens", skriver Schuback.⁸⁰⁶ Hölderlin skriver: "Att enig vara är gudomligt och gott; varifrån kommer då denna längtan / Bland människorna, att blott en enda och ett enda blott skall finnas?"⁸⁰⁷ Tolkningen ska alltså, enligt detta synsätt, inte ses som en vändning

tillbaka till en ursprunglig enhet, till en ursprunglig mening, till en ursprunglig identitet som skulle vara obefläckad av differens, av fränksiljande, av motsägelse, av negativitet. Vad det handlar om i denna tankefigur är i själva verket inte en vändning tillbaka till en ursprunglig identitet, utan en vändning i själva begreppet ursprung.⁸⁰⁸

Enighet innebär, till skillnad från enhet (eller helhet), varken en radikal identitet eller en radikal åtskillnad, det implicerar ett tredje slag av relation, en dialektisk

⁸⁰⁴ Schuback, 2006c, s. 51.

⁸⁰⁵ Även enl. Schuback, 2006c, s. 48.

⁸⁰⁶ Schuback, 2006c, s. 51.

⁸⁰⁷ Friedrich Hölderlin enl. Schuback, 2006c, s. 51.

⁸⁰⁸ Schuback, 2006c, s. 51.

sådan.⁸⁰⁹ Ursprunget som enigt är redan icke-identiskt med sig självt, det är ett instabilt dynamiskt mål för tolkningen, något som är och alltid varit stätt i vardande. När man talar om språkets ursprung, som väl är det ursprung som människan i första hand kan tänkas ha tillgång till, kan det öppna objekt som i det föregående har lyfts fram betraktas som en källa till denna produktiva enighet, och i följande kapitel kommer den eniga karaktären hos denna typ av objekt att återidentifieras i dess mest grundläggande beståndsdel, i metaforen. Hölderlin lär tolkningen hos Schuback att den tragiska intigheten, spänningen mellan det bekanta och det främmande, mellan tänkande och sinnlig erfarenhet, mellan ursprungssökande och nyskapande, har sitt ursprung i det objekt som tolkningen söker. Ett objekt som i sig konstitueras av spänningsfält mellan identitet och skillnad, innehåll och form, helt och radikalt öppet, och som i ljuset av detta aldrig kan fullbordas. Ursprunget som tolkningens objekt, förutsätter i så fall inte längre att någon identitet ska uppnås i tolkningen. Det är tragiskt, på det sätt som Fioreto exemplifierar med *Antigones* cesur, och möjliggör därmed för tolkningen att vistas i sitt eget skeende, att inte syntetisera till begrepp. Insikten om den initiala helhetens falskhet kan i bästa fall motivera till tolkningens öppethållande.

I föreställningen om tolkningens objekt som enigt, döljer sig en möjlighet, ja kanske till och med en nödvändighet, att samtidigt som man avfärdar varje möjlighet till identitet, ändå bevara ett moment av identitetstänkande. Föreställningen om ursprunget som enigt utmanar förvisso den moderna västerländska människans begär efter helhet, hennes förbud mot intighet, hennes tvingande begär efter att ge erfarenheten av livet mening, hennes tänkande ”om”, men gör det för den sakens skull inte till ett föremål av radikal skillnad. Risken är att framställningen här gjort ett så effektivt jobb med att avvisa varje form av helhets- och identitetstänkande att den i sig hotar att ta formen av en ny sanning, i bemärkelsen korrespondens, om en tolkningens radikalt öppna natur. Som sagt är det nödvändigt att bevara ett moment av helhetssökande för att hermeneutiken inte i sig ska ta formen av en sådan falsk sanning som korrespondens – av en bestämd, om än nu istället en negativ mystisk sådan, garanterad för identitet – som den från början hade för avsikt att göra upp med.⁸¹⁰

⁸⁰⁹ Schuback, 2006c, s. 50f.

⁸¹⁰ Schuback, 2006c, s. 51. Genom att grundas i en sådan förståelse av sitt objekt, som något enigt men inte enhetligt, som dialektiskt sammansatt, kan hermeneutiken räddas från den kritik som Vattimo riktar till systembyggande, sanningshävdande hermeneutik. Vattimos kritik av hermeneutiken verkar således ligga nära Hölderlins kritik av sådant tänkande vars premisser är ”att blott en enda och ett enda blott skall finnas”.

Genom Hölderlins omdefinition av ursprunget som enigt snarare än enhetligt kan en klarare teori om en dubbelhet inom intet, som tolkningens objekt, framställas. Klyvningen av ursprunget tillskriver detta ursprung en essentiell tragik och innebär för tolkningen en splittring av dess objekts negativa helhet. Tolkningen är, med Schuback, "formningens virtuella skeende", men formningen framträder och sker i tolkningen. Det vill säga: den fortgående tolkningen blir med Schuback sitt eget objekt. Tolkningen som sitt eget eniga, men inte enhetliga, det vill säga öppna objekt blir en bärare av en skillnad. Sådillvida kan den aldrig längre vara identisk med sig själv och därmed kan man heller inte göra kunskap, i konventionell bemärkelse det vill säga ställd under begrepp, om den. Dess intighet ligger i dess essentiella begreppsliga instabilitet. *Antigones* cesur må vara tom på mening, ren form, men mening är nödvändig för att få denna tomhet, denna begreppslöshet, att framträda för tolkaren. Den framträder då för henne som något *ständigt* nytt.⁸¹¹ Den är för det begreppsspråk, för det etablerade nätverk av betydelser som bär upp den moderna västerländska människans verklighets- och självförståelse, något som begärs och ska fångas, ägas, men som då den fångas alltid redan är något annat. Eniga objekt inkorporerar alltid ett moment av skillnad som gör dem omöjliga för begreppsspråket att fånga utan att det samtidigt reducerar dem till helhet ("enhetlighet"). De är främmande för sig själva och är på detta sätt alltid något (annat) för tänkandet. De är främmande för kunskapen, men ger samtidigt ett löfte om möjligheten för bestämd kunskap. Detta löfte är incitamentet för ett sådant slag av tolkning, dess motor, och det är för att kunna förstå detta löftes fortlevnad – hur är det möjlig i förhållande till ett objekt som litteraturen, som ständigt sviker detta löfte? – som en aspekt av tänkande "om" på något sätt måste bevaras i hermeneutiken (om än, och detta kommer visa sig i den avslutande diskussionen om Ricoeurs dialektik, inte i rollen som mål utan som minnet av en skenbar men alltid begärd helhet). Det är i själva verket i och med detta bevarade moment av helhetstänkande i tolkningen, som man kan kalla "formningens virtuella skeende" för en "erfarenhet av sanningen som öppning". En sådan erfarenhet förutsätter att *något* öppnas, men verkar här även förutsätta att *något* (annat) står för dörren. Men detta andra är något obestämt som inte kan bestämmas. Tolkningen kan förvisso inte beskrivas som "blott" ett tänkande "ur och med", det vill säga som fortgående identisk med erfarenheten utan måste även tillskrivas ett moment av tänkande "om" något (annat), "om" något obegreppsligt eller i alla fall något före begrepp, "om" den erfarenhet som aldrig

⁸¹¹ Dvs. som något som förvandlas till något annat så snart det ställs under begrepp.

är identisk med sig själv.⁸¹² Denna dubbelhet i tolkningen, det faktum att den paradoxalt är både ett tänkande "ur och med" och ett tänkande "om det som erfars", framträder så snart objektet fortgående föreställs som något annat, när det förstås som ursprungligen enigt snarare än enhetligt med sig självt.

Jag menar att huvudbetydelsen av *potainiou*: det "nya", som Fioretos lyfter fram i mellanrummet men snabbt lämnar för den andra, överförda bemärkelsen: det "ohörda", det vill säga det intiga, tillsammans betecknar den dialektiska företeelse som, enligt Fioretos tolkning av *Antigone/Antigonä*, framträder i mellanrummet. Det vill säga det "oer-hörda", det sublimala, som för denna dialektik utgör den tredje termen.⁸¹³ En vanlig förståelse av det sublimala är just ett "innehåll" som tänkandet försöker göra till sitt och göra till kunskap, men som det inte är förmöget att subsumera under begrepp. Det vill säga som, likt det ständigt nya (endast det ständigt nya är nytt), med sig själv icke-identiska objektet, inte kan ges en bestämd form. Gränserna för erfarenheten av formningens virtuella skeende i skillnaden är *obestämda*; tolkningen av intet, som Schuback beskriver som tom på "preciseringar", är ständigt oavslutad. Men dess potentiella innehåll är därmed endast desto rikare och desto mer omfattande. Vattimos beskrivning av tolkningserfarenheten som en "erfarenhet av sanningen som öppning" är således mycket relevant. Med Agamben har en sådan erfarenhet även kallats en erfarenhet av "barndom" och betraktas där inte som tom form för att den är tom på preciseringar: "Barndomens vågstycke är [...] att det är möjligt att göra en erfarenhet av språket som inte endast är en tystnad eller en avsaknad av namn, utan att det, åtminstone till en viss punkt, är möjligt att *indikera* [min kurs.] dess logik och *framvisa* [min kurs.] dess plats och formel" skriver han.⁸¹⁴ "Barndom" är en erfarenhet som ligger i skillnaden mellan *langue* och *parole* "eller snarare, i [Émile] Benvenistes termer, mellan semiotiskt och semantiskt", eller i Schubacks terminologi, mellan död och liv, eller enligt Ricœur en diskursiv företeelse.⁸¹⁵ Erfarenheten av "barndom" är såtillvida en erfarenhet av den paradoxala språkliga situation som varje yttrande sker i, av

⁸¹² Ett mångfaldsperspektiv som detta "blott" förvisso implicerat från första början men som i essän fått nöja sig med denna implicita framställning.

⁸¹³ Fioretos kallar till och med Hölderlins översättning monstreuös (Fioretos, 1991, s. 38, 67).

⁸¹⁴ Agamben, 2018, s. 10. ("La scommessa dell'infanzia è [...] che del linguaggio sia possibile un'esperienza che non sia semplicemente una sigetica o un difetto dei nomi, ma della quale sia possibile, almeno fino a un certo punto, indicare la logica ed esibire il luogo e la formula" (Agamben, 2001, s. xi)).

⁸¹⁵ Agamben, 2018, s. 10. ("o piuttosto, nei termini di Benveniste, fra semiotico e semantico" (Agamben, 2001, s. x)).

själva betingelserna för språket i bruk. Det kommer dock bli tydligt i det följande att det litterära objektet i allmänhet, om än här representerat av det tragiska dramat, är det som gör sitt motsägelsefulla ursprung till en dygd.

Ett visst stöd för förståelsen av intet som något (annat) går att finna hos Schuback. I ett citat från essän "Lovtal till intet" kan man skönja en svag eftergift till ett sådant synsätt som förvisso raskt motargumenteras, men indikationen kan vara värd att lyfta fram:

När vi försöker diskutera mellanrummets eller övergångens skeende [...] kan skeendets tidslighet bara beskrivas som ett intet eller en tomhet. Skeendet är inget ting, utan snarare är tinget, om vi följer [Maurice] Blanchots tanke, *den suddiga bilden* [min kurs.] av skeendets oavbildliga intighet. Skeendets intighet, dvs skeendet i dess skeende, i dess blixtrande tidslighet, är omöjligt att gripa genom vare sig bilder, begrepp, ord eller stabila kategorier, men likväl är den möjlig att erfara.⁸¹⁶

Skeendet kan inte "beskrivas", det manifesterar sig i en "blixtrande tidslighet" som inte går att "gripa". Samtidigt finner man här tinget som "[d]en suddiga bilden" som representerar "skeendets oavbildliga intighet", som representerar intigheten som mellanrummets innehåll, och föreställningen om denna bilds möjlighet säger något om det eniga intet som något (annat). "[S]keendets oavbildliga intighet" har beskrivits som "formningens virtuella skeende" men genom att representeras av en bild, om än suddig, så tar den formen av ett innehåll av något slag. Det ligger i detta sammanhang nära till hands att föreställa sig "den suddiga bilden" som en representation av ett sådant intertextuellt, öppet, ständigt expanderande objekt med sina uppluckrade gränser, som teoretiserats i detta kapitel. Ett sådant objekt kan inte "beskrivas" tolkas/översättas till ett mer korrekt, konventionellt, mindre suddigt språk utan att avgränsas och stängas. Det går inte att be-"gripa" utan att det reduceras till en falsk helhet. Det är, på grund av sina uppluckrade, suddiga gränser obestämt och dynamiskt. Den suddiga bilden representerar ett sådant objekt, som alltid är något (annat). Den klaraste representationsformen för det ständigt nya, för det främmande som fortgående framträder genom det bekanta, är just en sådan "suddig bild", eller med andra ord, en metafor: den litterära representationsformen per se. Det är detta ting som ska tolkas för att "formningens virtuella skeende", det intiga i livet, ska kunna framträda. I nästa kapitel kommer detta påstående att stärkas genom att en teori om metaforen och i förlängningen om

⁸¹⁶ Schuback, 2006b, s. 167f.

det litterära verket som ett språkfenomen som fortgående ger upphov till ny mening. En teori om litterära verk som bestående i just en sådan enighet, snarare än enhet (det vill säga helhet), som Hölderlin tillskriver översättningens och tolkningens objekt.

III. Paul Ricoeurs *La Métaphor vive*. Det krisande objektet och en hermeneutik med krisen som produktivt villkor

Inledning

I det föregående kapitlet aktualiseras det intertextuella, öppna objektet och premisserna för ett mot detta objekt svarande förhållningssätt, för ett förhållningssätt med krisen som produktivt villkor, etableras successivt genom en diskussion av flera olika hermeneutiska och andra teoretiska perspektiv. I detta kapitel ska en Teori framställas som samlar en teori om litterära objekt och en teori om hur man förhåller sig till dem, som förklarar den fortgående krisen inom litteraturvetenskapen och visar på dess produktivitet. Kapitlet utgörs i första hand av en analys och tolkning av Ricoeurs *La Métaphore vive* för detta ändamål, men är även tänkt att kunna läsas separat, som en introduktion till detta nyckelverk i Ricoeurs mycket omfattande produktion, som även måste betraktas som ett av den moderna hermeneutikens mest väsentliga.

Ett av problemen när man läser Ricoeur är att man, när han ställer upp de motsägelser som är helt grundläggande för hans tänkande, enligt ett konventionellt dialektiskt mönster, omedelbart börjar försöka syntetisera en tredje term i vilken de konflikter han aktualisera skulle kunna uppgå.⁸¹⁷ Men detta är att förklara Ricoeurs dialektik med logiska verktyg som är främmande för den och som inte ger tillgång till dess kritiska potential. Med Ricoeur kan man aldrig förvänta sig en bestämd tredje term. Det som i det följande kommer

⁸¹⁷ Det dialektiska tänkandets problem med helhet är bekant från diskussionen om Agamben och Vattimo.

att lyftas fram som en eftersträvad teleologi utan finalitet i Ricœurs tänkande förbjuder bestämningen av det tredje. Endast genom att undvika att bestämma det tredje kan den kritiska potentialen i Ricœurs sätt att tänka förverkligas. Ricœurs dialektik har förvisso ett syntetiserande moment, men när, i idealfall, aldrig syntes, eftersom detta moment i sådana fall hela tiden kontrasteras av ett kritiskt distanserande öppnande. Den tredje termen hos Ricœur betecknar inte något bestämt, utan representerar denna essentiella öppenhet i sig. Den kan, som essentiellt öppen, inte bestämmas utan att reduceras till något den inte är, något färdigt och helt.⁸¹⁸ Ricœurs metafor och tillika tolkningen av den, är dialektiska yttranden som uppstår, utspelar sig och endast kan existera i rummet-mellan dialektiskt relaterade extremer.

Hermeneutiken beskrivs av Vattimo som en teori om sanningens karaktär av tolkning. Den tar således, i Vattimos mening, först och främst formen av en uppgörelse med korrespondensteorin om sanning och med lagen om icke-kontradiktion. Den är med andra ord en uppgörelse med det slag av tänkande som här kallats helhets- eller identitetstänkande och som tillskrivits det konventionella slag av vetenskaplighet som här kallats empirisk. Den huvudsakliga anledningen till att Vattimo tagits upp i det föregående är dock inte för att underbygga en sådan allmän definition av hermeneutiken. Istället är det hans kritik av sådana hermeneutiska teorier som saknar ett självkritiskt moment som varit av huvudsaklig vikt för resonemanget här. Om hermeneutikens grundläggande insikt är att det inte finns sanning i form av korrespondens, det vill säga i form av korrekta beskrivningar av sakers egenskaper, att helhet och identitet är ouppnåeligt och att endast tolkningar är möjliga, så måste varje hermeneutik också förstå sig själv som en tolkning och inte som en utsaga som direkt korresponderar mot det verkliga sakförhållandet. Den måste därför behålla ett moment av samma helhets- och identitetstänkande som den har för avsikt att göra upp med, för att inte i sig stelna i ett helhets- och

⁸¹⁸ Ett vanligt argument för varför Ricœur är förhållandevis marginaliserad i den sena filosofihistorien är att hans tänkande inte kan systematiseras. Att varje verk verkar stå för sig i hans produktion (Se t.ex. David M. Kaplan, *Ricœur's Critical Theory* (skriftserien SUNY Series in the Philosophy of the Social Sciences), Albany 2003, s. 7; Kristensson Ugglå, 1994, s. 34). Men jag tror att hans förhållandevis ringa närvaro, åtminstone i den svenska litteraturvetenskapliga praktiken, i lika hög grad beror på att han, på grund av sin ständiga och ofta vällyckade strävan att hålla dialektiken oavslutad, inte kan radikaliseras och knytas till ett av lägren i den kris som lyfts fram i avhandlingens första kapitel och som även verkar prägla humaniora i allmänhet i Sverige såväl som internationellt. En sådan radikalisering som drabbat t.ex. Derrida i och med den amerikanska receptionen och approprieringen av dekonstruktionen, kan inte lyckas i Ricœurs fall. Hans obestämbarhet är alltför konsekvent, tydlig och obekväm.

identitetstänkande på metanivå. Hermeneutiken måste, likt det objekt som den teoretiserar, på så sätt hållas öppen. Ricœur låter i *La Métaphore vive* aldrig läsaren glömma det helhets- och identitetstänkande som hermeneutiken gör upp med utan gör det till ett aktivt och nödvändigt moment i tolkningen. Detta kapitel är ett försök att ringa in, utan att bestämma det tredje hos Ricœur. Förvisso ges det här namn såsom det öppna eller obestämda. Detta är en nödvändig eftergift till det språkliga tvång som varje framställning med kommunikativ avsikt lyder under. Men först och främst riktas denna språkliga, bestämmande kraft i kapitlet inte mot ett dialektikens tredje, inte mot det öppna eller obestämda i sig, utan mot de extremer som upprättar spänningsfälten inom vilka öppenheten, det obestämda, framträder. Således inkorporerar även min framställning av det öppna och obestämda hos Ricœur här, helt i linje med Ricœurs hermeneutik, både ett bestämmande moment och ett kontrasterande öppethållande, kritiskt.

Urval

Av flera anledningar har valet fallit på Ricœur för att slutgiltigt etablera det litteraturvetenskapliga förhållningssätt som har krisen som produktivt villkor. Till att börja med har, mig veterligt, ingen med större framgång än Ricœur undersökt krisens närvaro, de oförenliga perspektivens närvaro på varje plan av den mänskliga tillvaron och av hennes interaktion med verkligheten och samtidigt lyckats behålla den grundläggande affirmativitet som är en förutsättning för att betrakta denna situation som produktiv för tänkande och kunskap. I *La Métaphore vive* knyts denna diskussion till det litterära verket, som där kommer att framträda som den typ av objekt som med störst tydlighet visar fram sin kriskaraktär, och krisproblematiken samt frågan om krisens möjligheter kan därför med fördel förankras i själva kärnan av litteraturvetenskapen genom en fördjupad studie av detta verk specifikt. Ricœur erbjuder i *La Métaphore vive* en nyanserad hållning av just sådant slag som krävs för att mediera, utan att eliminera, en fortgående kris och göra den produktiv och knyter där denna möjlighet direkt till interaktionen med litterära objekt. Sällan tillskriver filosofer litteraturen större värde än vad Ricœur gör; få har lyckats lyfta fram det litterära språkets nödvändighet och preciserat dess funktion i det vetenskapliga tänkandet, i tänkandet om verkligheten, på ett mer övertygande sätt. Samtidigt kan man inte förringa det faktum att antalet potentiella teoretiska källor för en diskussion som den som förs här är svåröverskådligt. Därför har jag istället valt att gå till de filosofiska grundvalar som de flesta av dessa källor torde ha

gemensam, genom att inledningsvis återknyta den problematik som avhandlas här och *La Métaphore vive* som den huvudsakliga teoretiska källan för diskussionen i denna avhandling, till Kants och Hegels tänkande.

Det kan verka lockande att sätta *La Métaphore vive* i relation till Ricœurs hela produktion, för att på så sätt försöka göra sig en bättre och tydligare förståelse av den. Detta vore dock ett enormt åtagande, eftersom Ricœur skrivit omkring 30-talet monografier och cirka 500 vetenskapliga artiklar.⁸¹⁹ Dessutom är det inte säkert att ett sådant företag skulle vara fruktbart. Det skulle åtminstone stå i strid med Ricœurs syn på det egna tänkandet. För honom är varje verk ett självständigt sådant som behandlar ett specifikt problem och ska inte betraktas som en del av ett filosofiskt system. David M. Kaplan skriver om detta: "On his own self-interpretation, each book he [Ricœur] has written addresses a different problem, develops in conjunction with different dialogue partners, and is limited in scope. He claims only to deal with particular problems, and refuses to see the relationship between his different books as either continuous or discontinuous."⁸²⁰ Samtidigt vill jag vara försiktig med att ta alltför stor hänsyn till Ricœurs utsagor om det egna arbetet. Det finns tydliga linjer mellan Ricœurs verk. Detta gäller i än högre grad artiklarna, som ofta direkt kommenterar det som han gör i böckerna. Somliga artiklar har jag funnit vara nödvändiga för att alls förstå vissa moment i *La Métaphore vive*. I begränsad utsträckning har jag alltså tillåtit mig sådana utblickar i detta kapitel. Att försöka lyfta fram dessa svårfunna, stora linjer i Ricœurs tänkande har jag dock helt lämnat därhän. Inte minst eftersom Kristensson Uggle redan i sin avhandling, *Kommunikation på bristningsgränsen*, redan gjort ett vällyckat försök att teckna dessa linjer mellan Ricœurs verk på ett sätt som subtilt balanserar kontinuitet med diskontinuitet.

Disposition

I de avsnitt som avslutar denna inledning kommer jag att, i enlighet med Ricœurs självförståelse, positionera hans tänkande i en filosofisk estetisk kontext mellan Kant och Hegel. Däremellan sträcker det hermeneutiska fält som Ricœur

⁸¹⁹ Dessa siffror hämtade från Kaplan, s. 7. För en mer ingående bibliografi över Ricœurs författarskap fram till 2000 se Frans D. Vansina, *Paul Ricœur. Bibliographie systématique de ses écrits et des publications consacrées à sa pensée (1935–2000)*. Paul Ricœur. A Primary and Secondary Systematic Bibliography (1935 – 2000) (skriftserien Bibliotheca Ephemeridum theologicarum Lovaniensium, nr. 148), Leuven 2000.

⁸²⁰ Kaplan, s. 7.

verkar inom i *La Métaphore vive* ut sig, mellan en kantsk skillnads- och en hegelsk identitetsposition. Återigen återknyter jag alltså här till krisen genom att visa hur en av de huvudsakliga utgångspunkterna för Ricœurs filosofi är en kunskapsteoretisk konflikt som han betraktar som produktiv.

Därefter delas kapitlet in i två delar. I den första delen framställs det litterära objektet, hos Ricœur representerat av metaforen som han menar är ett litterärt verk i miniatyr, som krisande på en inomspråklig, det vill säga logisk formell, nivå. Här får man även en första glimt av det tolkande förhållningssätt som svarar mot ett sådant objekt. Dispositionen av framställningen i detta kapitel följer en ordning som korresponderar mot den tolkningsprocess som ska framställas. Tolkningen tar sin början inom språket men når sin fulla omfattning först i det att den sträcker sig utanför det. I den första delen är det med andra ord ett moment i tolkningen som föregår det moment som sträcker sig utanför språket som avses. Men det kommer att visa sig vara svårt att hålla framställningen till den inomspråkliga nivån. Det objekt som framställs i Ricœurs tänkande verkar kräva tolkningens överskridande av språkets gräns mot verkligheten. Det bryter sig ut ur försöken till formalisering och detta gör sig påmint fortgående genom framställningen i kapitlets första del.

Objektet, metaforen, verket, teoretiseras i den första delen i tre avsnitt som tar upp tre moment av kris som tillsammans konstituerar det: 1) Dess krisande betydelse, det faktum att det är logiskt absurt. 2) Krisen mellan två perspektiv i tolkningen av det (verket är enligt Ricœur också en tolkning, vilket diskussionen om intertextualitet i avhandlingens andra kapitel stödjer). 3) En kris inom den litterära kopulan (metaforens "är"), eller med andra ord en motsägelse mellan identitet och skillnad inom det metaforiska (och i förlängningen litterära) "är"-et.

Dessa moment av kris, på det litterära objektets inomspråkliga nivå, får, inte minst genom krisen i kopulan, ontologiska implikationer. Kopulan i litterära yttranden är inte ett enkelt "är" av identitet. Den implicerar alltid dessutom ett motsägande, kritiskt "är inte" av skillnad. Den påverkar därmed också det *sätt* på vilket litterära verk talar om något och samtidigt det om vilket de talar.

Den andra delen vänder blicken mot de utomspråkliga, verklighetsrelaterade aspekterna av det litterära verket. Detta är ett nödvändigt steg att följa i denna framställning eftersom vetenskapen är – Nordin har gjort detta klart – en fråga om sanning och en del av sanningen om litteraturen, det vill säga om litteraturvetenskapens objekt, är sanningen i det som den talar om.

Texter får endast ett utomspråkligt, verklighetsrelaterat moment genom att de komponeras med en intention. Då är de inte längre texter utan yttranden, diskurs. Varje yttrande, varje stycke diskurs, innebär en förhandling mellan

språkliga motsägelser; yttrandet framträder i ett spänningsfält, där det mest grundläggande sträcks ut mellan en semiotisk, inomspråklig, och en semantisk, utomspråklig och verklighetsrelaterad, nivå. Varje yttrande tar på sig den omöjliga uppgiften att mediera mellan dessa oförenliga, men samtidigt båda nödvändiga, språkliga nivåer. Ett verk är enligt Ricoeur i verkligheten alltid ett yttrande, det är diskursivt och vad mera är understryker verket alltid denna sin diskursivitet, det lyfter fram sin spänningsfylldhet. Enligt Ricoeur blir diskurs-, tolknings- och metafor-teori intrikat sammanflätade så snart man ska undersöka texter i verkligheten, det vill säga som intentionala yttranden. Varje verk är enligt honom både en tolkning och ett yttrande och framträder som yttrande först i tolkningen. Först i egenskap av yttrande, det vill säga först i tolkningen, framträder verket som öppet på ett sådant sätt som beskrivits i avhandlingens andra kapitel, först då blir krisen produktiv, men av vad? Vad öppnar sig verket för? I de följande avsnitten framställs så det öppna, krisande verkets krisande ontologi, tvivlet på dess vara, som den kommer till uttryck i tolkningen. Det tillskrivs här en krisande referens som talar en krisande sanning om en krisande verklighet. Eller med andra ord: dess splittrade referens talar en obestämd sanning om en verklighet i vardande. Denna förmåga hos det litterära språket, att tala om en verklighet i vardande framträder dock först då det, med en term från Ricoeur som kommer att få en mer ingående definition senare, "interanimeras" med det vetenskapliga språk som, till skillnad från litteraturen, söker (utan att finna) verklighetens vara. Allt språk, även det vetenskapliga som ofta försöker dölja detta faktum, har litterära drag enligt Ricoeur. För att slutgiltigen kunna göra en referens till verkligheten i vardande, måste samtliga språkets förmågor engageras – Ricoeur lyfter fram de viktigaste och kallar dem poetiska respektive spekulativa – trots att de är i grunden motsägande. Krisen framträder här återigen som produktivt villkor, denna gång för vetenskapen själv. Kapitlets avslutande avsnitt diskuterar det litterära språkets funktion i vetenskapen och lägger på så sätt grunden för nästa kapitels utredning av vad vetenskapen om litterärt språk i så fall skulle kunna vara.

Den hermeneutiska positionen mellan Kant och Hegel

Mellanrummet, den tolkning som upprättar mellanrummet och det objekt som framträder i det har samtliga aktualiserats i avhandlingens andra kapitel och har visats vara av stor vikt i diskussionen om krisen i litteraturvetenskapen och dess potentiella produktivitet för tänkandet. Därmed har vikten av mellanrummet,

av spänningsfylld tolkning och av föreställningen om ett öppet objekt för litteraturvetenskapen gjorts klar, såväl som den moderna hermeneutikens lämplighet för att etablera dessa föreställningar och praktiker. I det följande ska en specifik hermeneutik, som tillgodoser de villkor för litteraturvetenskapens kunskapsproduktion som ställts upp i föregående kapitel, en hermeneutik som, med krisen som förutsättning, är produktiv, lyftas fram. En sådan hermeneutik är Ricœurs, som den kommer till uttryck främst i hans stora verk om metaforen, *La Métaphore vive*. Rörelsen mot en förståelse av metaforen som ett öppet objekt i mellanrummet, som konstituerar och samtidigt konstitueras i en spänningsfylld tolkningspraktik, börjar i det stora perspektivet.

Ricœur har, med en term lånad från Éric Weil, ofta kallats och kallat sig själv en posthegeliansk kantian. Robert Piercey skriver att Ricœur för första gången verkar ha använt uttrycket om sig själv i artikeln "La Liberté selon l'espérance" i *Le Conflit des interprétations*.⁸²¹ Kaplan beskriver den posthegelianska kantianismen som ett av Ricœurs fyra huvudteman och förklarar det så: "He often describes himself as a 'post-Hegelian Kantian', which means that he accepts the Hegelian and post-Hegelian (namely phenomenological) critiques of Kant, yet retains a Kantian reluctance to reconcile the dualism that haunts our understanding of self, nature and God."⁸²² Spänningen mellan Kant och Hegel hos Ricœur kan, med andra ord och mycket förenklat, återföras på den spänning mellan ett formorienterat tänkande "ur och med erfarenheten", en närvaro i och med känslan, och ett innehållsorienterat tänkande "om det som erfars" som har lyfts fram här med hjälp av Schuback.⁸²³ För varje läsare av Ricœur torde det stå klart att både Kants och Hegels tänkande är viktiga källor för hans tänkande. Han beskriver uttryckligen, bland annat i artikeln "Appropriation", hur hermeneutiken måste placera sig *mellan* en kantsk reflexiv tradition å ena sidan

⁸²¹ Robert Piercey, "What is a Post-Hegelian Kantian? The Case of Paul Ricœur", i *Philosophy Today*, vol. 51 1:2007, s. 26; Paul Ricœur, "La Liberté selon l'espérance", i förf:s *Le Conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris 1969, s. 403. Detta är dock inte helt korrekt, eftersom artikeln som Piercey refererar till har en förlaga i ett publicerat föredrag från januari 1968 med titeln "Approche philosophique du concept de liberté religieuse" (Paul Ricœur, "Approche philosophique du concept de liberté religieuse", i *L'Herméneutique de la liberté religieuse* (skriftserien Actes du colloque organisé par le Centre international d'études humanistes et par l'Institut d'études philosophiques de Rome), red. Enrico Castelli, Paris 1968, s. 223). Ricœurs självkaraktäristik som en posthegeliansk kantian kan alltså spåras åtminstone till tillfället för detta föredrag.

⁸²² Kaplan, 2003, s. 12.

⁸²³ Schuback, 2006b, s. 156.

och en hegelsk spekulativ å andra sidan.⁸²⁴ Relationen mellan dessa, vad gäller de epistemologiska grundantagandena så väsentligen olika, filosofier i Ricœurs sammanställning av dem kan dock vara svår att utreda. Hur är ett sidoställande av dessa två filosofers tänkande alls möjligt?

Peter V. Zimas *Literarische Ästhetik. Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft* placerar denna fråga i centrum av en diskussion om litteraturvetenskapens vetenskapsteori.⁸²⁵ Enligt Zimas analys försummar merparten av samtida försök att förklara litteraturvetenskapen och dess metoder att lyfta fram dess grund i konflikten mellan kantsk och hegelsk estetik och därmed omsätter dessa framställningar alltför oproblematiserade konst- och litteraturbegrepp.⁸²⁶ Zima begreppsliggör den kantska och den hegelska extrempositionen, mellan vilka han menar att den moderna litteraturvetenskapens litteraturbegrepp ständigt oscillerar. Zima lägger stor vikt vid att beskriva denna oscillation som ett inom litteraturvetenskapen inte övervunnet metodologiskt dilemma. Ett dilemma som han menar manifesterar sig i konfliktfyllda relationer "mellan begrepp och form, signifikat och signifikant, innehållssida och uttryckssida [...] mellan att förmedla och att visa".⁸²⁷ Likheterna mellan den situation som Zima beskriver och den som här lyfts fram inom den svenska litteraturvetenskapen är således omfattande. De präglas båda av en grundläggande oenighet om vilka epistemologiska grundantaganden som ska ligga till grund för studiet av litteratur. Zima menar, som svar på den krissituation som han tecknar, att föreställningen om att ett perspektiv måste

⁸²⁴ Paul Ricœur, "Appropriation", i förf:s *Hermeneutics and the Human Sciences. Essays on Language, Action and Interpretation*, övers. och red. John B. Thompson, Cambridge/London etc. 1981, s. 183. Artikeln finns översatt till svenska men är ursprungligen skriven på engelska (Paul Ricœur, "Tillängelse", i förf:s *Homo Capax. Texter av Paul Ricœur om etik och filosofisk antropologi*, övers. Eva Backelin, red. Bengt Kristensson Uggla, Göteborg 2011). I enlighet med de principer som ställts upp i inledningen till denna avhandling har jag läst och citerat texten på originalspråket.

⁸²⁵ Peter V. Zima, *Literarische Ästhetik. Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft* (skriftserien UTB für Wissenschaft; Uni-Taschenbücher), Tübingen 1991. Huruvida han talar endast om tyskspråkig "Literaturwissenschaft" eller om studiet av litteratur i allmänhet är oklart i hans framställning, men detta spelar här mindre roll. Klart är att den mest relevanta kontexten för Zima är tyskspråkig litteraturvetenskap, men att hans framställning i allra högsta grad belyser de filosofiska grunderna för en krissituation lik den svenska litteraturvetenskapliga, som presenterats i det föregående och att den därtill är användbar för att contextualisera Ricœurs tänkande och knyta det till en kris av detta slag, är också klart.

⁸²⁶ Zima, s. 1.

⁸²⁷ Zima, s. 2. ("zwischen Begriff und Form, Signifikat und Signifikant, Inhaltsebene und Ausdrucksebene [...] zu vermitteln und zu zeigen").

segra i den strid som står inom litteraturvetenskapen, att ena parten i alla de spänningar som konstituerar dess undersökningar och objekt har rätt och den andra fel, bygger på ett flertal felslut gällande det estetiska objektets ontologi. I själva verket menar han att det estetiska objektets ”mångtydighet eller polysemi”, som en konventionell vetenskaplighet har så svårt att hantera, ”inte innebär godtycklighet och att öppenhet och stängdhet [hos det estetiska objektet] inte utesluter varandra, utan är dialektiskt relaterade”.⁸²⁸ Zima försöker utifrån sin utgångspunkt i Kant och Hegel inte restaurera estetiken som litteraturstudiets vetenskap, utan vill diskutera litteraturvetenskapens motsättningar som dess förutsättning. Det görs bäst, menar han, i det rum mellan Kants och Hegels estetiker i vilket även Ricoeurs hermeneutik skriver in sig.

Kantsk dualism

Zima förklarar att Kant, när det gäller förhållandet mellan verklighet och tänkande, objekt och subjekt, i allmänhet

utgår från objektets autonomi, från den ”empiriska verkligheten”, när han vägrar att identifiera föremålen för det mänskliga tänkandet med den. Det subjektiva tänkandet är begränsat då det endast kan få kunskap [erkennen] om föremålen som *sina* föremål, det vill säga som framträdelse [Erscheinungen] och aldrig som ”ting-i-sig”.⁸²⁹

⁸²⁸ Zima, s. 2. (”daß Vieldeutigkeit oder Polysemie nicht Beliebigkeit bedeutet und daß Offenheit und Geschlossenheit [...] einander nicht ausschließen, sondern dialektisch aufeinander zu beziehen sind”).

⁸²⁹ Zima, s. 21. (”von der Autonomie des Objekts, der ’empirischen Wirklichkeit’, ausgeht, als er sich weigert, die Gegenstände des menschlichen Denkens mit diesem zu identifizieren. Das subjektive Denken ist begrenzt, da es die Gegenstände nur als *seine* Gegenstände, d.h. als Erscheinungen, nicht jedoch als ’Dinge an sich’ [...] erkennen kann”). Verbet ”erkennen” blir i Kants bruk en svåröversatt term. I Markku Leppäkoskis inledning till den svenska översättningen av *Kritik der reinen Vernunft* sägs det följande om termen: ”Vebet *erkennen* översätts ’att få kunskap’, inte ’att ha kunskap’. Kant undersöker villkoren för att få, vinna (ny) kunskap överhuvudtaget och inte t.ex. villkoren för en enskild person att veta någonting. Det handlar om kunskapsprocessen, inte om ’färdig’ kunskap utan om att utvidga kunskapen.” (Markku Leppäkoski, ”Inledning. Hur ren är *Kritik av det rena förnuftet*”, i Immanuel Kant, *Kritik av det rena förnuftet*, övers. Jeanette Emt, Stockholm 2004, s. 39). Även hos Hegel är översättningen av termen problematisk. Översättarna till *Andens fenomenologi* skriver: ”Verbalsubstantivet *Erkennen* har [...] ingen direkt motsvarighet på svenska. Vi har valt att översätta *Erkennen* på olika sätt beroende på sammanhang: oftast med *kunskap*, men när det förefaller finnas en betoning på själva processen med ’få kunskap om’, ’nä kunskap’ eller liknande.” (Brian Manning Delaney och Sven-Olov Wallenstein, ”Om översättningen”, i G.W.F. Hegel, *Andens fenomenologi*, övers. Brian Manning Delaney och Sven-Olov

Med Kant kan vi alltså aldrig få kunskap om objekt som ”ting-i-sig” utan endast om framträdelsen av sådana saker.

Det transcendentala begreppet om framträdelserna i rummet är [...] en kritisk påminnelse om att överhuvudtaget ingenting som åskådas i rummet kan vara en sak i sig, och att inte heller rummet kan vara en tingens form som tillkommer dem sådana de är i sig själva, utan föremålen i sig själva är inte bekanta för oss, och det vi kallar yttre föremål är ingenting annat än blotta föreställningar hos vår sinnlighet [...].⁸³⁰

Kant drar här en gräns mellan det mänskliga tänkandet och tinget-i-sig men han framställer samtidigt en annan relation som möjlig, nämligen den begreppsliga relationen mellan kunskapen och den sinnliga framträdelsen av ett ting-i-sig. Föremålen som föreställs i denna relation är i allmänhet ändamål, de är danade av det tänkande a priori som syntetiserat erfarenhetens mångfald till ett ting-för-oss, snarare än absoluta, obetingade, ting-i-sig. ”[E]tt ändamål är föremålet för ett begrepp, i den mån som begreppet kan anses som orsak till föremålet”, skriver Kant.⁸³¹ Tänkandet beskrivs här som villkor för erfarenheten och inte vice versa.

Wallenstein, Stockholm 2008, s. 49) Eftersom Zima omväxlande talar om både Kant och Hegel har även jag, efter bästa förmåga, översatt termen med hänsyn till kontexten. Samtidigt avslutar översättningarna av *Phänomenologie des Geistes* sin diskussion om termen med en brasklapp: ”eftersom kunskap i Hegels dialektiska tänkande alltid är något rörligt, bör man alltid höra ’kunskapander’ i ’kunskapen’.” (Manning Delaney och Wallenstein, s. 49) Detta vill även jag be läsaren att hålla i åtanke. Likaså är substantivet ”Erscheinung” hos Kant svåröversatt. Leppäkoski påpekar upplysande: ”Kants mycket speciella användning av *Erscheinung*, som vanligtvis översätts som ’företeelse’, översätts här med ’framträdelse’. Enligt en av Kants förklaringar är framträdelse (*Erscheinung*) ’den empiriska åskådningens obestämda objekt’, medan samma objekt som begreppsligt bestämt är fenomen. Kant använder dock ofta *Erscheinung* även för objekt i den senare betydelsen.” (Leppäkoski, s. 39) Då det i detta citat är den entitet som först i nästa skede av kunskapsprocessen ska bestämmas till kunskap, är alltså ”framträdelse” den lämpliga översättningen.

⁸³⁰ Immanuel Kant, *Kritik av det rena förnuftet*, övers. Jeanette Emt, Stockholm 2004, s. 117. (”[S]o ist der transzendentale Begriff der Erscheinungen im Raume eine kritische Erinnerung, daß überhaupt nichts, was in Raume angeschaut wird, eine Sache an sich, noch daß der Raum eine Form der Dinge sei, die ihnen etwa an sich selbst eigen wäre, sondern daß uns die Gegenstände an sich gar nicht bekannt sein, und, was wir äußere Gegenstände nennen, nichts anders als bloße Vorstellungen unserer Sinnlichkeit sein [...].” (Kant, 1974a, s. 77f))

⁸³¹ Immanuel Kant, *Kritik av omdömeskraften*, övers. Sven-Olov Wallenstein, Stockholm 2003, s. 75. (”[S]o ist Zweck der Gegenstand eines Begriffs, sofern dieser als die Ursache von jenem [...] angesehen wird”) (Immanuel Kant, *Kritik der Urteilskraft* (Werkausgabe in 12 Bänden, nr. 10, skriftserien Suhrkamp Wissenschaft Taschenbuch, nr. 57), red. Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main 1974, s. 134f)).

Endast genom tillämpningen av för tänkandet aprioriska strukturer på de sinnliga framträdelserna kommer ett innehåll att kunna föreställas och den korrekta tillämpningen förutsätter intresse. Intresse kallas, enligt Kant, "det välbehag som vi förbinder med föreställningen om ett föremåls existens".⁸³² Begreppsliggörandet är för Kant vinnandet av ett ändamål, av ett innehåll. Men detta gäller enligt Kant inte för estetiska omdömen, för sådana har enligt Kant inte något ändamål, utan endast en ändamålsenlighet, det vill säga, en form.⁸³³ De är således alltid (för- eller) obegreppsliga.

"*Skönhet* är en form av *ändamålsenlighet* hos ett föremål, i den mån ändamålsenlighet varseblivs hos det utan *föreställning om ett ändamål*", det vill säga utan intresse, menar Kant.⁸³⁴ För Kant handlar estetiska omdömen om "den subjektiva ändamålsenligheten i föreställningen om ett föremål, utan varje [...] ändamål, det vill säga den blotta formen av ändamålsenlighet i den föreställning varigenom ett föremål *ges* till oss".⁸³⁵ Detta är Kants formalism. Man skulle kunna kalla ett sådant omdöme tankens fria lek, utan styrning av begrepp, utan ändamål, det vill säga utan intresse, men behållande av begreppets ändamålsenliga form.⁸³⁶ Det smakomdöme som "bara har formens ändamålsenlighet som bestämningsgrund, är ett *rent smakomdöme*".⁸³⁷ Det är i kontrast till en konventionell intresserad hållning som det estetiska omdömet definieras hos Kant. "Man får inte vara det minsta upptagen av sakens existens, utan i detta avseende helt likgiltig, för att kunna vara domare i smakfrågor", menar han.⁸³⁸ Den estetiska föreställningen relateras i omdömet endast till

⁸³² Kant, 2003, s. 58. ("wird das Wohlgefallen genannt, was wir mit der Vorstellung der Existenz eines Gegenstandes verbinden" (Kant, 1974b, s. 116)).

⁸³³ Kant, 2003, s. 75.

⁸³⁴ Kant, 2003, s. 92. ("*Schönheit* ist Form der *Zweckmäßigkeit* eines Gegenstandes, sofern sie, *ohne Vorstellung* eines *Zwecks*, an ihm wahrgenommen wird" (Kant, 1974b, s. 155)).

⁸³⁵ Kant, 2003, s. 76. ("die subjektive *Zweckmäßigkeit* in der Vorstellung eines Gegenstandes, ohne allen [...] Zweck, folglich die bloße Form der *Zweckmäßigkeit* in der Vorstellung, wodurch uns ein Gegenstand *gegeben* wird" (Kant, 1974b, s. 136)).

⁸³⁶ Ricœur reflekterar i "Appropriation", med hänvisning till Kant, över denna leks frihet. Han skriver: "Play is not determined by the consciousness which plays; play has its own way of being. Play is an experience which transforms those who participate in it" (Ricœur, 1981, s. 186).

⁸³⁷ Kant, 2003, s. 78. ("bloß die *Zweckmäßigkeit* der Form zum Bestimmungsgrunde hat, ist ein *reines Geschmacksurteil*" (Kant, 1974b, s. 139)).

⁸³⁸ Kant, 2003, s. 59. ("Man muß nicht im mindesten für die Existenz der Sache eingenommen, sondern in diesem Betracht ganz gleichgültig sein, um in Sachen des Geschmacks den Richter zu spielen" (Kant, 1974b, s. 117)).

subjektet och dess känsla av lust eller olust.⁸³⁹ När det kommer till estetiska omdömen är föremålets existens inte av intresse. Ett, med en terminologi som längre fram kommer att påvisas hos Ricœur, ontologiskt avståndstagande "är inte", blir således den kantska estetikens ledstjärna. "Vad man vill veta är huruvida den blotta föreställningen av föremålet i mig åtföljs av välbehag, hur likgiltig jag än må vara med avseende på existensen hos denna föreställnings föremål."⁸⁴⁰ Det är bedömningen av en föreställning av ett föremål som skön eller oskön, som sker i det estetiska omdömet, inte av detta föremåls sätt att vara.⁸⁴¹

När ett föremåls form [...] i den blotta reflektionen över den [...] bedöms som grund för en lust hos föreställningen om ett sådant objekt, då fattas också denna lust som nödvändigt förbunden med en sådan föreställning, inte bara för subjektet som uppfattar denna form, utan för var och en som faller ett omdöme. Föremålet kallas då skönt, och förmågan att fälla omdömen genom en sådan lust [...] kallas för smak.⁸⁴²

Smakomdömet befattar i sin intresselöshet, i sin rena formalism, sig inte med ändamål. Men vad är det då ett omdöme om? Den intresselöshet som ligger till grund för det rena smakomdömet kan med viss självklarhet synas vara oförenlig med den "vetenskaplighet" som namnet litteraturvetenskap refererar till. Att uppfatta ett ting med hjälp av sin kunskapsförmåga är något helt annat än att "vara medveten om denna föreställning med en förnimmelse av välbehag".⁸⁴³ En sådan förnimmelse, som alltid måste förbli subjektiv, kallas med fördel för en "känsla" ["Gefühl"].⁸⁴⁴ Det handlar med andra ord om just ett sådant

⁸³⁹ Kant, 2003, s. 58.

⁸⁴⁰ Kant, 2003, s. 59. ("Man will nur wissen, ob die bloße Vorstellung des Gegenstandes in mir mit Wohlgefallen begleitet sei, so gleichgültig ich auch immer in Ansehung der Existenz des Gegenstandes dieser Vorstellung sein mag." (Kant, 1974b, s. 117))

⁸⁴¹ Kant, 2003, s. 58.

⁸⁴² Kant, 2003, s. 43. ("Wessen Gegenstandes Form [...] in der bloßen Reflexion über dieselbe [...] als der Grund einer Lust an der Vorstellung eines solchen Objekts beurteilt wird: mit dessen Vorstellung wird diese Lust auch als notwendig verbunden geurteilt, folglich als nicht bloß für das Subjekt, welches dieses Form auffaßt, sondern für jeden Urteilenden überhaupt. Der Gegenstand heißt alsdann schön; und das Vermögen, durch eine solche Lust [...] zu urteilen der Geschmack." (Kant, 1974b, s.100f))

⁸⁴³ Kant, 2003, s. 58. ("sich dieser Vorstellung mit der Empfindung des Wohlgefallens bewußt zu sein" (Kant, 1974b, s. 115)).

⁸⁴⁴ Kant, 2003, s. 61; Kant, 1974b, s. 119.

formorienterat tänkande ”ur och med” snarare än ett innehållsorienterat tänkande ”om” en erfarenhet med den terminologi som etableras hos Schuback, eller med Kant, om en erfarenhet ”före alla begrepp”.⁸⁴⁵

Om inbillningskraften (som förmåga att åskåda a priori) [...] genom en given föreställning oavsiktligt [det vill säga intresselöst] bringas i samklang med förståndet (som begreppens förmåga), och en lustkänsla därigenom uppväcks, måste föremålet betraktas som ändamålsenligt för den reflekterande omdömeskraften. Ett sådant omdöme är ett estetiskt omdöme om objektets ändamålsenlighet, som inte grundar sig på något givet begrepp om föremålet, och inte heller förskaffar oss något begrepp om det.⁸⁴⁶

För Kant erbjuder föreställningen om ett konstverk något helt annat än kunskap. ”Det finns inte någon vetenskap om det sköna, utan bara en kritik, inte heller någon skön vetenskap, utan bara en skön konst”, skriver Kant.⁸⁴⁷ Den fulla innebörden av intresselösheten, av ändamålsenligheten frigjord från ändamål i det estetiska omdömet, innebär alltså formens oavhängighet från innehållet i föreställningen om ett konstverk. Den ”årtusendegamla platonska och hegelianska tesen” att ”en idé skulle manifesteras i varje form” har utifrån sådana grundförutsättningar, enligt Zima, inte längre bärlighet.⁸⁴⁸ Den kantska estetiken ”försvarar reduktionen av mångtydiga signifikanter till ett signifikat och av det mångtydiga konstverket till ett begreppsligt system”.⁸⁴⁹ Istället för att erbjuda möjligheten till identitetstänkande vidhåller denna hållning oförenligheten mellan signifikant och signifikat till den grad att den ”framställer en viss *dualism*

⁸⁴⁵ Kant, 2003, s. 45. (”vor allem Begriffe” (Kant, 1974b, s. 103)).

⁸⁴⁶ Kant, 2003, s. 42f. (”Wenn nun [...] die Einbildungskraft (als Vermögen der Anschauungen a priori) zum Verstande, als Vermögen der Begriffe, durch eine gegebene Vorstellung unabsichtlich in Einstimmung versetzt und dadurch ein Gefühl der Lust erweckt wird, so muß der Gegenstand alsdann als zweckmäßig für die reflektierende Urteilskraft angesehen werden. Ein solches Urteil ist ein ästhetisches Urteil über die Zweckmäßigkeit des Objekts, welches sich auf keinem vorhandenen Begriffe vom Gegenstande gründet, und keinen von ihm verschafft.” (Kant, 1974b, s. 100))

⁸⁴⁷ Kant, 2003, s. 163. (”Es gibt weder eine Wissenschaft des Schönen, sondern nur Kritik, noch schöne Wissenschaft, sondern nur schöne Kunst” (Kant, 1974b, s. 239)).

⁸⁴⁸ Zima, s. 8f. (”das jahrtausendealte Platonische und hegelianische These”, ”daß sich in jeder [...] Form eine Idee manifestiert”).

⁸⁴⁹ Zima, s. 8f. (”Sie erschwert die Reduktion des vieldeutigen Signifikanten auf ein Signifikat, des vieldeutigen Kunstwerks auf ein begriffliches System”).

mellan uttryck och innehåll”, det vill säga en grundläggande skillnad.⁸⁵⁰ Denna hållning kan man enligt Zima kalla ”kantiansk”.⁸⁵¹

Samtidigt rör sig dock *något* inom det estetiska omdömet hos Kant.

Medvetandet om den blott formella ändamålsenligheten i spelet hos subjektets kunskapskrafter inför en föreställning varigenom ett föremål ges är lusten själv, eftersom det innehåller en bestämningsgrund för subjektets aktivitet med avseende på befordrandet av dess kunskapskrafter, det vill säga en inre kausalitet (som är ändamålsenlig) med avseende på hur man får kunskap överhuvudtaget, men inte inskränks till en *bestämd* [min kurs.] kunskap.⁸⁵²

Ändamålsenligheten utan ändamål ”försätter sinnet i rörelse” och ”ger upphov till många tankar, men utan att någon *bestämd* [min kurs.] tanke, det vill säga ett *begrepp* kan vara adekvat för den, och följaktligen kan inget språk nå fram till den och göra den begriplig”.⁸⁵³ Trots de bestämda ordalag som Kant här talar i kan man, i och med den reservation som frasen ”utan någon *bestämd* tanke” utgör, skönja en öppning som Ricœur kommer att exploatera då han utvecklar sin föreställning om just en sådan ”skön vetenskap” och, i förlängningen, mot en sådan ”vetenskap om det sköna” som Kant förbjuder: en vetenskap om något obestämt. Det är i detta arbete som Hegel hos Ricœur blir en viktig dialektisk motpart mot Kants formalism.

Hegelsk identitet

Den andra polen i det spänningsfält som Ricœur skriver in sitt eget tänkande i är den hegelianska. Enligt Zima tillhör perspektiv utifrån vilka man ”försöker identifiera [...] konstverket med en begreppslig ekvivalent [...]” denna pol.⁸⁵⁴

⁸⁵⁰ Zima, s. 9f. (”stellt einen gewissen *Dualismus* zwischen Ausdruck und Inhalt her”).

⁸⁵¹ Zima, s. 9. (”kantianisch”).

⁸⁵² Kant, 2003, s. 77. (”Das Bewußtsein der bloß formalen Zweckmäßigkeit im Spiele der Erkenntniskräfte des Subjekts, bei einer Vorstellung, wodurch ein Gegenstand gegeben wird, ist die Lust selbst, weil es ein Bestimmungsgrund der Tätigkeit des Subjekts in Ansehung der Belebung der Erkenntniskräfte desselben, also eine innere Kausalität (welche zweckmäßig ist) in Ansehung der Erkenntnis überhaupt, aber ohne auf eine bestimmte Erkenntnis eingeschränkt zu sein” (Kant, 1974b, s. 137f)).

⁸⁵³ Kant, 2003, s. 172. (”die Gemütskräfte [...] in Schwung versetzt”; ”viel zu denken veranlaßt, ohne daß ihr doch irgend ein bestimmter Gedanke, d.i. *Begriff* adäquat sein kann, die folglich keine Sprache völlig erreicht und verständlich machen kann” (Kant, 1974b, s. 249f)).

⁸⁵⁴ Zima, s. 1. (”versucht, das [...] Kunstwerk mit einem begrifflichen Äquivalent [...] zu identifizieren”).

Den formalistiska kritiken av Hegel efter andra världskriget förhåller sig enligt Zima i första hand skeptisk till varje föreställning om konstverkets förmåga till "referens" ["Bedeutung"] eller "världsåskådning" ["Weltanschauung"].⁸⁵⁵ Förståelsen av konstverket som en mångtydig bild har varit rådande i dessa kretsar. I bästa fall har ett verks referens där setts som en fråga om reception och endast i den enskildes reception skulle man kunna tänka sig att ett verks referens skulle kunna framstå som något så när fixerad och då vara endast en möjlig tolkning. I dessa sammanhang blir själva frågan om ett verks referens ofta betraktad som ett uttryck för naivitet. För många blev istället vetskapen om "konstverkets mångtydighet, förändrade innebörd och funktionsförändring ett litteraturvetenskapligt topos".⁸⁵⁶ Hos Kant är konstverkets mångtydighet oinskränkbar, eller snarare: tankens fria lek i förhållande till föreställningen om konstverket, ändamålsenligheten utan ändamål, obundenheten till begreppet, innebär hos Kant en oducerad mångfald som leder till ett mertänkande. I den filosofiska estetiken hos Alexander Gottlieb Baumgarten, Immanuel Kant, G.W.F. Hegel, med flera är samma fråga, fast deras svar må vara väsensskilda, hela tiden närvarande. Frågan lyder för estetikern, enligt Zima: "Artikuleras bestämda referenser i det sköna? Och: kan dessa referenser som i den filosofiska diskursen återförs på begrepp, definieras begreppsligt?"⁸⁵⁷ Med Kant är svaret alltså nej, det estetiska objektets mångfald låter sig inte syntetiseras till ett begrepp som svarar mot något bestämt, men Hegel verkar vara av motsatt åsikt. Han skriver: "The centre of art is a unification, self-enclosed so as to be a free totality, a unification of the content with its entirely adequate shape."⁸⁵⁸

Hos Hegel går vägen till filosofin genom konstens enande strävan. Mot den, med Zima "kantianska", hållning som tidigare presenterats försvarar Hegel, bland annat i sina estetikföreläsningar, möjligheten till en tänkandets identitet med verkligheten och konstens viktiga roll i åstadkommandet av sådan identitet.

⁸⁵⁵ Zima, s. 15. Sammanställningen med "Weltanschauung" hos Zima och kontrasterandet mot "Sinn" längre fram i samma avsnitt (Zima, s. 17), ger vid handen att "Bedeutung" där står i den fregeska bemärkelsen, det vill säga i bemärkelsen "referens".

⁸⁵⁶ Zima, s. 15. ("Das Wissen um Vieldeutigkeit, Bedeutungswandel und Funktionswandel der Kunstwerke wird zu einem der Gemeinplätze der Literaturwissenschaft").

⁸⁵⁷ Zima, s. 16. ("Werden im Schönen bestimmte Bedeutungen artikuliert? Und: Können diese Bedeutungen vom philosophischen Diskurs auf den Begriff gebracht, begrifflich definiert werden?")

⁸⁵⁸ Hegel, 1975, s. 427. ("Den Mittelpunkt der Kunst macht die zu freier Totalität in sich abgeschlossene Einigung des Inhalts und der ihm schlechthin angemessenen Gestalt aus." (Hegel, 1979b, s. 13))

Trots kraften i Kants kritiker av förnuftet når han, enligt Zima, inte samma djup som Hegel. Kant går inte vidare från föreställningen och omdömet om det föreställda till det objekt som föreställs. Han vill med sin *Kritik der Urteilkraft* slå en bro mellan det rena och det praktiska förnuftet, mellan det "varigenom jag har kunskap om det som *är*" och det "varigenom jag föreställer mig det som *bör vara*" och således väva samman förnuftets enhet.⁸⁵⁹ Klyftan mellan tänkande och erfarenhet överbryggas således förvisso "till viss del" hos Kant, men kopplingen till verkligheten sätts samtidigt ur spel.⁸⁶⁰ Åskådningsformerna som rum och tid är för Kant "aprioriskt givna formella betingelser för hur man får kunskap" och kan därmed inte vara inneboende i objekten, man kan inte hävda deras "absoluta realitet".⁸⁶¹ Dualismen upprätthålls därmed och tänkandet förblir, enligt Hegel, ovetenskapligt. Enligt Hegel faller Kant tillbaka i "the fixed opposition between subjective thinking and objective things" i det att den enda försoning han kan tänka genom smakomdömet är den mellan ett subjektivt och ett objektivt omdöme.⁸⁶² Således kommer motsägelsen mellan tänkande och verklighet aldrig att upphävas hos Kant. Hegels kritik av Kants estetik springer ur denna insikt. Kant har "indeed brought the reconciled contradiction before our minds, but yet could neither develop its true essence scientifically nor demonstrate it as what is truly and alone actual".⁸⁶³ Sven-Olov Wallenstein förklarar den vetenskaplighet som Hegel söker: "Om Kant privilegierar omdömet, är det också för att han fattar det som väsentligen relaterat till föremålets *form*; för Hegel är estetiken snarare en vetenskap om verkens *innehåll*."⁸⁶⁴ För att kunna säga något på ett vetenskapligt sätt om konsten duger det inte att, som Kant, tala om en *föreställning* av ett ting-i-sig, det vore endast att vila i det subjektiva. Ett sådant vetande förutsätter just den försoning mellan subjekt och objekt, mellan allmänt och enskilt, som Kants tänkande avvisar. Hegel skriver: "The philosophical Concept of the beautiful, to indicate its true nature at least in a preliminary way,

⁸⁵⁹ Kant, 2004, s. 589.

⁸⁶⁰ Sven-Olov Wallenstein, "Efterord", i *Inledning till estetiken*, övers. Sven-Olov Wallenstein, Göteborg 2005, s. 112f.

⁸⁶¹ Zima, s. 22. ("a priori gegebene formale Bedingungen des Erkennens"); Kant, 2004, s. 144. ("absolute Realität" (Kant, 1974a, s. 85)).

⁸⁶² Hegel, 1975, s. 56. ("den festen Gegensatz von subjektivem Denken und objektiven Gegenständen" (Hegel, 1979a, s. 84)).

⁸⁶³ Hegel, 1975, s. 57. ("denn Kant den versöhnten Widerspruch wohl in die Vorstellung gebracht, doch dessen wahrhaftes Wesen weder wissenschaftlich entwickeln noch als das wahrhaft und allein Wirkliche dartun können" (Hegel, 1979a, s. 84)).

⁸⁶⁴ Wallenstein, s. 127.

must contain, reconciled within itself, both the extremes which have been mentioned, because it unites metaphysical universality with the precision of real particularity. Only so is it grasped absolutely in its truth".⁸⁶⁵ Hegels målsättning blir, utifrån denna kritik, att "försöka upphäva den kantska begränsningen av kunskapen liksom den kantska dualismen mellan subjekt och objekt".⁸⁶⁶ Zima skriver:

I motsats till Kant är Hegel, som John E. Smith med rätta anmärkt, en "realist", då han utgår från antagandet att subjektivt tänkande och objektiv beskaffenhet överensstämmer: "Det vi får kunskap om, det är tingen själva, deras egenskaper, enheter och relationer."⁸⁶⁷

Zima beskriver hur "[k]unskap och verklighet, tänkande och vara, subjekt och objekt sammansmälter till en enhet, blir identiska" hos Hegel.⁸⁶⁸ Den förlust som Kants dualism, den oöverskridliga klyftan mellan tänkande och verklighet, det vill säga abstraktionen av tänkandet från verkligheten, ger upphov till kan inte accepteras av Hegel. Sanningen ligger för honom i identiteten mellan de två och det abstrakta är alltid icke-identiskt osant. Detta är en hållning bekant inte minst från Baumgarten, den moderna estetikens fader, som frågar, retoriskt, vad abstraktion är om inte förlust?⁸⁶⁹

I den historik över konsten samt den taxonomi mellan konstarterna som Hegel upprättat i estetikföreläsningarna tänker han vad Jameson kallar ett "terminus", det vill säga en uppnådd identitet mellan subjekt och objekt, form

⁸⁶⁵ Hegel, 1975, s. 28. ("Der philosophische Begriff des Schönen, um seine wahre Natur vorläufig wenigstens anzudeuten, muß die beiden angegebenen Extreme in sich vermittelt enthalten, indem er die metaphysische Allgemeinheit mit der Bestimmtheit realer Besonderheit vereinigt. Erst so ist er an und für sich in seiner Wahrheit gefaßt." (Hegel, 1979a, s. 39))

⁸⁶⁶ Zima, s. 22. ("versucht, die Kantische Begrenzung der Erkenntnis sowie den Dualismus zwischen Subjekt und Objekt aufzuheben.")

⁸⁶⁷ John E. Smith enl. Zima, s. 22. ("Im Gegensatz zu Kant ist Hegel, wie John E. Smith zu Recht bemerkt, ein 'Realist', weil er von der Annahme ausgeht, daß subjektives Denken und objektive Beschaffenheit übereinstimmen: 'Was wir erkennen, das sind die Dinge selbst, ihre Eigenschaften, Einheiten und Beziehungen'.")

⁸⁶⁸ Zima, s. 22. ("Erkennen und Wirklichkeit, Denken und Sein, Subjekt und Objekt verschmelzen zu einer Einheit, werden identisch.")

⁸⁶⁹ ("Quid enim est abstractio, si iactura non est?"; "Denn was ist die Absonderung, wenn nicht ein Verlust?" (Alexander Gottlieb Baumgarten, *Ästhetik*, I (Lateinisch-deutsch, skriftserien Philosophische Bibliothek, nr. 572a), övers. Dagmar Mirbach, Hamburg 2007, s. 538f).

och innehåll, tänkande och ande, i filosofin.⁸⁷⁰ Hegel förklarar att "the content of art is the Idea, while its form is the configuration of sensuous material".⁸⁷¹ "[T]he loftiness and excellence of art", ja själva dess skönhet, är alltså avhängig "the degree of inwardness and unity in which Idea and shape appear fused into one" och "before reaching the true Concept of its absolute essence, the spirit has to go through a course of stages".⁸⁷² Dessa nivåer utgörs av konstens historiska försök till att manifesteras sin tids världsåskådning, samt den parallella utvecklingen av de olika konstarterna som är olika lämpade att ta sig an denna uppgift.⁸⁷³ Genom konstarternas utveckling rör sig konstverket som inadekvat form, utan att vara identiskt med sitt innehåll, och i den högsta av konstarterna, poesin, når det språket, som utgör bryggan mellan konsten och filosofin. I filosofin är formens identitet med innehållet, deras identitet, en möjlighet. Konsten, nu filosofin, uppnår där identiteten av form och innehåll, av allmänt och enskilt och vinner därmed sin konkretion.⁸⁷⁴ "Just i det lyriska, i diktningen, upplöses enligt Hegel konsten i den vetenskapliga prosan".⁸⁷⁵ Denna sista rörelse i konsten, den romantiska konstens upphävande i filosofin, korresponderar med en rörelse i poesins språk mot ett den vetenskapliga prosans och filosofins språk som kännetecknas av entydighet, identitet och totalitet. Hegel lyfter fram en historisk rörelse enligt vilken konsten genomgår tre stadier av utveckling och förvecklingar. Dessa stadier är, i kronologisk ordning: "det symboliska, det grekisk-klassiska och det kristet-romantiska" och inom dem har konsten väsentligen olika "modes of representation".⁸⁷⁶

⁸⁷⁰ Jameson, 2010, s. 1. Jameson använder begreppet då han beskriver den förståelse av Hegel som identitetstänkare som här kallats konventionell och som Jameson kritiserar och vänder sig emot.

⁸⁷¹ Hegel, 1975, s. 70. ("der Inhalt der Kunst die Idee, ihre Form die sinnliche bildliche Gestaltung sei" (Hegel, 1979a, s. 100)).

⁸⁷² Hegel, 1975, s. 72. ("[D]ie Höhe und Vortrefflichkeit"; "dem Grade der Innigkeit und Einigkeit abhängen, zu welcher Idee und Gestalt ineinandergearbeitet erscheinen"; "der Geist, ehe er zum wahren Begriffe seines absoluten Wesens gelangt, hat einen in diesem Begriffe selbst begründeten Verlauf von Stufen durchzugehen" (Hegel, 1979a, s. 103)).

⁸⁷³ Hegel, 1975, s. 72.

⁸⁷⁴ Hegel, 1975, s. 89.

⁸⁷⁵ Zima, s. 29. ("Gerade im Lyrischen, in der Dichtung, löst sich nach Hegel die Kunst in der wissenschaftlichen Prosa auf". "[W]issenschaftlichen Prosa" refererar här även till filosofin. Också: Zimas "löst" skulle här lika gärna, kanske hellre, kunna skrivas "hebt").

⁸⁷⁶ Zima, s. 26. ("das symbolische, das griechisch-klassische und das christlich-romantische"); Hegel, 1975, s. 312. ("anderer Darstellungsweisen" (Hegel, 1979a, s. 405)).

”The symbol, in the meaning of the word used here, constitutes the beginning of art”,⁸⁷⁷ så lyder den inledande frasen av Hegels utläggning om den första av konstformerna: den symboliska. Till den symboliska konsten hör det sublimala. Här är idén fortfarande ”measureless, and not freely determined in itself” och det yttre uttryck, den form som idén söker, kan därför aldrig vara fullständigt adekvat för den.⁸⁷⁸ Hegel gör en distinktion mellan den språkliga symbolen, det vill säga de symboliska och rent arbiträra relationer mellan betecknande och betecknat, som konventionellt språkbruk producerar och den konstnärliga symbolen i vilken innehållet finner ett uttryck som är mer adekvat för det, om än aldrig fullständigt så.⁸⁷⁹ I den symboliska konsten finner man alltså ett närmande till identitet mellan form och innehåll, ett närmande till det sköna genom etablerandet av en relation mellan mening och uttryck som dock bevarar sina respektive särarter. Det symboliska konstverket tvingar in sitt innehåll under en inadekvat form, i en bristfällig förment helhet. Innehållet kan ännu inte tänkas separat från form och kampen mellan dem, kampen för det sköna, är än så länge omedveten. Den symboliska konstens slut är samtidigt med att kampen mellan form och innehåll i konsten blir synlig för det konstnärliga medvetandet. Den tidigare omedvetna skillnaden framträder först då som symbolisk; den symboliska konstens bilder blir först bildlika då representationsförhållandet blir manifest. Det vill säga då den form genom vilken innehållet får sitt konkreta framträdande i konsten avslöjas som en bild med vilken innehållet jämförs.⁸⁸⁰ Själva uppdragandet av den symboliska distansen blir också den symboliska konstens slut. Hädanefter blir konstens själva drivkraft begäret att överskrida denna distans för att uppnå identitet i det sköna. Det är i denna mening som Hegel förklarar att den symboliska konsten är ”protokonst” [”Vorkunst”] samt att slutet för den symboliska konsten ”is the disappearance and dissolution of the symbolic”.⁸⁸¹

I den symboliska konstens historiska slutskede framträder form och innehåll som diskreta entiteter. Upplösandet av den symboliska distansen mellan form och innehåll, yttre och inre, sker istället i den klassiska konsten och innebär det

⁸⁷⁷ Hegel, 1975, s. 303. (”Das Symbol in der Bedeutung, in welcher wir das Wort hier gebrauchen, macht [...] nach den Anfang der Kunst” (Hegel, 1979a, s. 393)).

⁸⁷⁸ Hegel, 1975, s. 303. (”maßlose und nicht frei in sich bestimmte Idee” (Hegel, 1979a, s. 393)).

⁸⁷⁹ Hegel, 1975, s. 304f.

⁸⁸⁰ Hegel, 1975, s. 318.

⁸⁸¹ Hegel, 1975, s. 318.; Hegel, 1979a, s. 393, 408. (”ist das Verschwinden und Sichauflösen des Symbolischen” (Hegel, 1979a, s. 412)).

inres inträdande i det yttre och vice versa. I detta blir konstverket identiskt med sitt innehåll, en egen totalitet, fri och självständig. Den betyder inte längre något annat utan är sig självt nog. "This is spirit, which in general makes itself into an object to itself."⁸⁸² I denna förening framträder anden. I de grekiska skulpturerna uppenbarar sig anden i människokroppens form och detta är inte i första hand menat i någon överförd bemärkelse.⁸⁸³ Hegel förklarar hur "the external human form is alone capable of revealing the spiritual in a sensuous way".⁸⁸⁴ I den klassiska konsten finner det inre ett adekvat uttryck i det yttre och de formar en helhet. Konstverket har nu ingen annan mening än sig självt; "spirit has grasped itself as spirit".⁸⁸⁵ Det klassiska konstverket blir således det skönas begrepp men häri ligger även dess brist. Då anden växer och blir självmedveten upptäcker den att den är "absolute and eternal" och därmed större än den enskilda mänskliga formen, vars gränser den klassiska konsten aldrig kan överskrida.⁸⁸⁶

När anden väl blivit självmedveten och uppfattar sin egen storhet tvingas den dra sig tillbaka från den kroppsliga form vars begränsningar blivit uppenbara för den. I det att konsten försöker representera anden i en yttre sinnlig form tar den sig an en omöjlig uppgift, då anden i själva sin självmedvetenhet är något inre. Den klassiska konstens brist gäller "art itself and the restrictedness of the sphere of art".⁸⁸⁷ Hegel förklarar hur "spirit is the infinite subjectivity of the Idea, which as absolute inwardness cannot freely and truly shape itself outwardly on condition of remaining moulded into a bodily existence as the one appropriate to it".⁸⁸⁸ I förlängningen av detta måste den romantiska konsten, upphäva den klassiska helhetsprincipen. "[T]he romantic form of art cancels the undivided

⁸⁸² Hegel, 1975, s. 427. ("Dies ist das *Geistige*, welches überhaupt sich selbst zum Gegenstande seiner macht." (Hegel, 1979a, s. 13))

⁸⁸³ I förlängningen gäller detta dock även i överförd bemärkelse. Hegel skriver: "What we have said about the human body and its expression applies also to human feelings, impulses, deeds, events, and actions" (Hegel, 1975, s. 435). ("Wie mit dem menschlichen Körper und dessen Ausdruck verhält es sich nun auch mit den menschlichen Empfindungen, Trieben, Taten, Begebenheiten und Handlungen" (Hegel, 1979b)).

⁸⁸⁴ Hegel, 1975, s. 433. ("weil die Äußerlichkeit des Menschen allein befähigt ist, das Geistige in sinnlicher Weise zu offenbaren" (Hegel, 1979b, s. 21)).

⁸⁸⁵ Hegel, 1975, s. 434. ("wenn er sich [Geist] als Geist gefaßt hat" (Hegel, 1979b, s. 22)).

⁸⁸⁶ Hegel, 1975, s. 79. ("absoluter und ewiger" (Hegel, 1979a, s. 110)).

⁸⁸⁷ Hegel, 1975, s. 79. ("die Kunst selber und die Beschränktheit der Kunstsphäre" (Hegel, 1975, s. 111)).

⁸⁸⁸ Hegel, 1975, s. 79. ("der Geist ist die unendliche Subjektivität der Idee, die als absolute Innerlichkeit sich nicht frei für sich herauszugestalten vermag, wenn sie im Leiblichen als in ihrem gemäßen Dasein ergossen bleiben soll" (Hegel, 1979a, s. 111)).

unity of classical art because it has won a content which goes beyond and above the classical form of art and its mode of expression"; den måste söka en form av andens nyligen upptäckta frihet.⁸⁸⁹ Rörelsen från andens "sensuous immediate existence" i den klassiska konsten, till den ande som i sin självmedvetenhet söker ett uttryck för sitt inre i den romantiska konsten innebär en avsevärd förändring.⁸⁹⁰ Hegel jämför detta medvetandegörande med det tillfälle då människan blev medveten om att hon var ett djur och därmed i samma ögonblick förvandlades till något annat, det vill säga till människa. På samma sätt är "romantic art [...] the self-transcendence of art but within its own sphere and in the form of art itself".⁸⁹¹ Genom medvetandet om den absoluta, obetingade, beskaffenheten hos den ande som konsten vill uttrycka, den om sig själv medvetna, sker i den romantiska konsten en reträtt. Anden lämnar här det yttre sinnliga, som tidigare alltid varit dess ort, för tänkandet. Det kroppsliga lämnas därhän och andens innerlighet blir istället konstens objekt.⁸⁹² "Inwardness celebrates its triumph over the external and manifests its victory in and on the external itself, whereby what is apparent to the senses alone sinks into worthlessness."⁸⁹³ På samma sätt som den symboliska konsten i egentlig mening endast var den yttre sinnliga erfarenhetens rörelse fram till den klassiska konsten, är den romantiska konsten inget annat än konstens rörelse ur det yttre sinnliga in i tänkandet, vilket korresponderar med andens rörelse in i sig själv.⁸⁹⁴ Hädanefter är det i filosofin som helhet, identitet, försoning, sanning eller vad än denna företeelses namn kan vara, skall produceras.⁸⁹⁵ Konstens bidrag till det hegelska systemet blir med andra ord att den låter anden närma sig och slutligen

⁸⁸⁹ Hegel, 1975, s. 79. ("die romantische Kunstform hebt jene ungetrennte Einheit der klassischen wieder auf, weil sie einen Inhalt gewonnen hat, der über die klassische Kunstform und deren Ausdrucksweise hinausgeht" (Hegel, 1979a, s. 111)).

⁸⁹⁰ Hegel, 1975, s. 80. ("das sinnliche unmittelbare Dasein" (Hegel, 1979a, s. 112)).

⁸⁹¹ Hegel, 1975, s. 80. ("die romantische Kunst das Hinausgehen der Kunst über sich selbst, doch innerhalb ihres eigenen Gebiets und in Form der Kunst selber" (Hegel, 1979a, s. 113)).

⁸⁹² Hegel, 1975, s. 80.

⁸⁹³ Hegel, 1975, s. 81. ("Die Innerlichkeit feiert ihren Triumph über das Äußere und läßt im Äußeren selbst und an demselben diesen Sieg erscheinen, durch welchen das sinnlich Erscheinende zur Wertlosigkeit herniedersinkt." (Hegel, 1979a, s. 113))

⁸⁹⁴ Dock har även den romantiska konsten sin uttrycksform. Men eftersom andligheten inte längre kan manifesteras i det yttre lämnas formen åt sig själv, "abandoned to the adventures devised by [...] imagination" (Hegel, 1975, s. 81). ("den Abenteuern der Phantasie preisgegeben" (Hegel, 1979a, s. 113)).

⁸⁹⁵ Zima, s. 25f, 28.

gå upp i det begreppsliga tänkandet.⁸⁹⁶ Vid den romantiska konstens slutpunkt återfinns den högsta av konstarterna, det vill säga poesin, och det är just genom språket som konsten förbinds med filosofin.

Poesin är hos Hegel alltså en förform till filosofin. Vid den romantiska konstens slut lämnar anden det sinnliga för det begreppsliga tänkandet som, i egenskap av en högre form av medvetande, konsten inte har tillgång till och detta utgör hos Hegel samtidigt sammanfallandet av yttre och inre, med andra ord själva begripandet av sanningen.⁸⁹⁷ Man skulle kunna kalla det förverkligandet av fenomenologins löfte om försoning. Detta förverkligande sker förvisso inte (om alls) i konsten, utan i filosofin, men utvecklingen av förhållandet till anden som sker genom konsten visar sig alltså vara en förutsättning för filosofin. Poesins tragiska roll i slutet av konstens historia är enligt Hegel att erbjuda ett explosivt innehåll en framträdelseform, vars gränser detta innehåll måste spränga för att nå sin fullkomlighet i den absoluta anden.

Det måste avslutningsvis dock sägas att den radikala förståelse av Hegel som lyfts fram här har ifrågasatts från flera håll. Till exempel har Sally Sedgwick nyanserat Hegels ståndpunkt. Som för Baumgarten måste abstraktion förvisso även enligt henne förstås som upprättande av en distinktion mellan subjekt och objekt, det vill säga som ett avvisande av identitet. Hon finner dock i sin läsning att Hegel inte avfärdar denna distinktion i så stor utsträckning som förståelser av Hegel likt den här framlyfta ger vid handen. Vad gäller Hegels förståelse av vetenskapen om subjektet respektive vetenskapen om objektet skriver Sedgwick:

Hegel repeatedly asserts the importance of acknowledging their difference; separation, he says, must get its due. Hegel does, however, add the following warning: We are not to forget that any distinction we draw between the two sciences demands of us an act of *abstraction*. If we forget the role of abstraction [...], we misunderstand the proper relation of the sciences.⁸⁹⁸

För att förklara den motsägelsefulla bild av Hegel som därmed framträder måste man försöka föreställa sig tankens rörelse i Hegels system som ett spel mellan skillnad och identitet samt mellan (abstrakt) form och (partikulärt) innehåll; Hegel som en tänkare av process för vilken allt är i rörelse, för vilken identitet och helhet kanske är målet, men inte medlet. I Hegels system, från ett sådant

⁸⁹⁶ Zima, s. 28.

⁸⁹⁷ Zima, s. 28f.

⁸⁹⁸ Sedgwick, s. 64.

perspektiv, bildar en uppnådd helhet omedelbart den ena polen i en ny motsägelse i den process av upphävanden som utgör historiens gång och verklighetens utveckling. Identiteten, helheten, ligger först i historiens slut. Ett tillstånd som i hög grad kan jämföras med det positiva vetenskapliga tillstånd som i avhandlingens första kapitel visats vara positivismens utopiska mål. Radikaliteten i Hegels identitetstänkande nyanseras avsevärt hos Sedgwick. Identiteten är inget som ska förstås som närvarande i varje föreställning, utan endast som något tänkandet är i rörelse mot. Men genom att göra helhet och identitet till tänkandets ideal blir (vilket redan tidigare aktualiserats inte minst i samband med Agambens hermeneutik) varje enskildhet i tänkandet, varje steg på vägen mot helhetens fulländning ändå endast en negativitet, en icke-helhet. Denna kritik får dock verkan endast om man föreställer sig helheten som ouppnåelig. När Hegel ger skillnaden och abstraktionen "its due" erkänner han själv samma kritik som bland annat Agamben riktat mot honom långt senare. Varje steg på vägen är mycket riktigt en icke-helhet, en icke-identitet, en abstraktion, en osanning och det är därför som helheten för Hegel måste vara en möjlighet (om än kanske inte en nödvändighet) och sökas till varje pris. Varje vetenskap är helt avhängig helhetens möjlighet enligt en sådan förståelse av Hegels tänkande. Men denna möjlighet till helhet försvinner i och med Nietzsches tänkande, i vilket Vattimo visat att den moderna hermeneuten finner sin kallelse. Det är fortsatt med anledning av detta som Agamben finner det nödvändigt att fullständigt eliminera föreställningen om helhet i sin tolkningspraktik.

Detsamma gäller för flera samtida och mer utpräglade Hegel-läsare. En av de mer tongivande är Jameson. Han uttrycker i *The Hegel Variations* en önskan att "rescue the *Phenomenology [of Spirit]* from its stereotypical reading as an out-of-date teleology" och argumenterar för detta syfte för en förståelse av Hegels system som "open-ended".⁸⁹⁹ Genom att tala om det öppna, icke-totalitära systemet önskar han "rädda" Hegel för sina moderna läsare men förbjuder på samma gång den slutgiltiga försoningen mellan subjekt och objekt i absolut vetande.⁹⁰⁰ Ett

⁸⁹⁹ Jameson, 2010, s. 4. En i systemet immanent teleologi genom vilken den historiska utvecklingen endast kan gå från bra till bättre. Det är en sådan förståelse av Hegel såsom teleologisk tänkare som får hans filosofi att framstå som omöjlig i en tid av kris och erfarenhetens upplösning. Med modernitetens intåg kommer Hegel, i en sådan läsning, att framstå som hopplöst inaktuell. Det kommer längre fram bli tydligt att det är just denna föreställning om en finit och finalistisk teleologi som utmanas när man intar den nyanserade posthegelianskt kantianska position som Ricœur gör.

⁹⁰⁰ Sedgwicks och Jamesons nyanseringar och utvecklingar av Hegels tänkande bygger i första hand på nyläsningar av den tidigare Hegel och fenomenologin. Den konventionella hegelförståelse som detta avsnitt tidigare lyft fram, det vill säga identitetstänkaren Hegel i kontrast till

drag av dualism och öppenhet kommer att bevaras. I Sedgwicks och än tydligare Jamesons försök att nyansera förståelsen av Hegel kan den posthegelianskt kantianska position som Ricœur eftersträvar således skönjas.

Paul Ricœurs dialektiska mellanposition. Teleologi utan finalitet

De beskrivningar av den kantska respektive den hegelska position som lyfts fram ovan är som sagt i hög grad radikaliserade och ensidiga. Dels för att jag menar att man genom att etablera en så stark kontrastverkan som möjligt mellan dem också gör en inledande förståelse av respektive position lättare och dels för att spänningsrelationen mellan de två positionerna, som är det relevanta i detta sammanhang eftersom det är inom den som Ricœur skriver in sitt tänkande, på så sätt framträder med större klarhet. Man får inte glömma att man genom det systematiserande som varje deskription i någon mån nödvändiggör också ovillkorligen kommer att dölja något, att den nyanserade bilden går förlorad. Jag menar dock, och detta kommer visa sig vara i linje med denna avhandlings slutsatser, att en nyanserad, fördjupad, förståelse först kan vinnas i och med en kritik av de tydliga gränser som först upprättats i en reduktiv förståelse likt den av Kant och Hegel som redovisats ovan. Jag har redan, inte minst i och med redogörelsen för Sedgwicks och Jamesons nyläsningar av Hegel, påbörjat en sådan kritik. Även hos Ricœur, där i det kritiska ljuset av Kants tänkande, kommer Hegels tänkande att nyanseras. Han förklarar i sin utvecklade Hegel-läsning:

The example of Hegel is [...] illuminating in the sense that it allows us to dissociate teleology and finality, at least in the sense of final causes criticized by [Baruch] Spinoza and [Henri] Bergson. Teleology is not finality. The figures in a dialectical teleology are not final causes but meanings which draw their sense from the movement of totalization which carries them along and pushes them ahead of themselves.⁹⁰¹

dualitetstänkaren Kant, skulle däremot kunna beskrivas som mer förenlig med den sena Hegel. En Hegel som verkar ha fallit till föga för ett begär efter sin resas slutdestination, efter en sanning som vilar.

⁹⁰¹ Ricœur, 2004b, s. 171. ("L'exemple de Hegel est éclairant encore en ce sens qu'il nous permet de dissocier téléologie et finalité, du moins au sens des causes finales critiquées par Spinoza et par Bergson. Téléologie n'est pas finalité: les figures, dans la dialectique téléologique, ne sont pas des causes finales, mais des significations tirant leur sens du mouvement de totalisation qui les entraîne et les fait se dépasser en avant d'elles." (Ricœur, 1969b, s. 174f))

Till skillnad från Jameson, som helt vill göra upp med teleologin hos Hegel vill Ricœur, på ett sätt som är typiskt för honom, istället utveckla begreppet teleologi. I den följande placeringen av Ricœurs tänkande, mellan den hegelska och den kantska positionen, kommer denna nyansering att tydliggöras.

Ricœur anger inledningsvis i sin artikel "Appropriation" att dess "conclusion will sketch the place of hermeneutic philosophy in relation to the reflective Kantian tradition on the one hand, and the speculative Hegelian tradition on the other".⁹⁰² Han skisserar i artikeln en förståelse av hermeneutiken som "accepting as much from one tradition as from the other but opposing each with equal force".⁹⁰³ Kristensson Ugglar förtydligar: "Ricœurs posthegelianska kantianism lever i spänningen mellan Hegels totaliserande ambition och Kants insikt om att en sådan ambition med nödvändighet måste begränsas."⁹⁰⁴ Ricœur placerar sig med sin hermeneutik på denna centrala plats mellan Kants och Hegels tänkande genom att, å ena sidan, acceptera Hegels fenomenologiska kritik av Kant och inkorporera en föreställning om identitet i sitt tänkande. Å andra sidan behåller han samtidigt en kantsk ovilja gentemot föreställningen om en slutgiltig syntes. Kaplan skriver: "On the one hand, Hegel adds content to Kantian reflection, transforming a hermeneutics of the *cogito* into a hermeneutics of embodied existence. On the other hand, Kant limits the Hegelian pretensions to absolute knowledge by imposing a series of limits on the scope of reflection."⁹⁰⁵ Men hur är det möjligt för tänkandet att samtidigt låta sig ledas av två så radikalt olika hållningar? Hur kan den kantska dualismens distanserande hållning och det hegelska identitetstänkandet verka samtidigt hos ett och samma subjekt? Kaplan skriver om Ricœurs metod:

⁹⁰² Ricœur, 1981, s. 183.

⁹⁰³ Ricœur, 1981, s. 155.

⁹⁰⁴ Kristensson Ugglar, 1994, s. 60.

⁹⁰⁵ Kaplan, s. 13.

He tends to think in terms of opposites, pairs, and contrasts juxtaposed in such a way that highlights and preserves differences, while resisting the temptation to synthesize a new unity. Instead he claims only to draw a 'hermeneutic arc' between opposites, a metaphor that suggests a chastened, mitigated mediation. A hermeneutic arc, drawn between two antithetical positions, shows how they could go together by linking them together in a way that marks the place of one position in the context of the other. Ricoeur mediates philosophical debates like a good referee calls a game: he does not get in the way of the play and he usually makes the right call. His unique method of nonsynthetic mediation testifies to the uniqueness of his philosophical spirit. He respects the plurality of voices and questions of others while honoring the original philosophical impetus to find unity, reason, and clarity in history.⁹⁰⁶

Hos Ricoeur återfinner man oförenligheten mellan en kantsk och hegelsk hållning i form av en produktiv spänning som, om den kan appliceras, har förmågan att generera ett specifikt slag av tänkande som med fördel kan knytas till studiet av litteratur. Enligt Zima är spänningsfältet "mellan Kants kunskapsteoretiska skepsis och Hegels noetiska anspråk på absolutet" orten för en "kritisk litteraturvetenskap".⁹⁰⁷

Det som impliceras genomgående i denna kapitelinledning är en specifik typ av dialektisk relation. Kaplan skriver om den för Ricoeur typiska varianten av dialektik: "The third term he creates mediates without reconciling"; "teleologin" förvägras hos Ricoeur "finalitet".⁹⁰⁸ Genom att föreställa sig en dialektisk relation av det här slaget, mellan vad jag i avhandlingens första kapitel lyft fram som dess "praktiska" respektive dess "teoretiska" moment, finner man, menar jag, en möjlighet att förstå litteraturvetenskapens kris och göra den produktiv. Med hjälp av Ricoeurs metafor teori kan själva möjligheten till en sådan relation, denna tredje obestämda term, blottläggas och dess förutsättningar förstås.

⁹⁰⁶ Kaplan, s. 1.

⁹⁰⁷ Zima, s. 367. ("zwischen Kants erkenntnistheoretischer Skepsis und Hegels noetischem Absolutheitsanspruch"; "kritischen Literaturwissenschaft"). Både Zima och Ricoeur är övertygade om att dialektiken mellan Kant och Hegel är vägen framåt för studiet och förståelsen av litteraturen. Skillnad mellan Zimas och Ricoeurs tänkande ligger inte i föreställningen om relevansen för tolkningen att inta denna spänningsfyllda position, utan i att den anakronistiska uppställning det två polerna som sker i Ricoeurs posthegelianska kantianis inte finner någon motsvarighet hos Zima. Den bärande vikten av denna specifika ordning hos Ricoeur: Hegel först, Kant sedan, kommer att göras klar i avhandlingens fjärde kapitel.

⁹⁰⁸ Kaplan, s. 13.

Enligt Ricœur förenas den spekulativa, intresserade, hegelska, filosofiska (om än med sina förutsättningar i konsten) hållningen med den reflexiva, intresselösa, kantskt estetiska hållningen i tolkningen. Det handlar alltså om två väsentligen olika epistemologier som båda måste vara aktiva för att tolkningen ska fungera. Skillnad, dualism å ena sidan och identitet å andra sidan är båda nödvändiga moment i upprättandet av sådan likhet som metaforen, enligt Ricœur, visar på. Det som är likt är samtidigt identiskt och särskilt från det andra – en tanke som är helt grundläggande för Ricœurs metafor- och tolkningsteori och som kommer att få en mer ingående förklaring längre fram. Det som framträder i det spänningsfyllda mellanrum som likhetsrelationen befinner sig i kan jämföras med det som den kantska formella ändamålsenligheten utan ändamål upprättar, men hos Ricœur ställt i kontrast till ett hegelskt moment, är förvisso inte något bestämt begrepp, men inte heller en tom form. Där lever tanken i en sådan fortgående teleologi utan finalitet som inledningsvis i detta avsnitt lyftes fram med Ricœur. Något rör sig och är i vardande i den posthegelianska kantianismens mellanrum. Något framträder fortgående där, om än inte som något bestämt, utan som något öppet och stannat i vardande. Som svar på den fråga som Zima inledningsvis lyft fram som den, för estetikern, mest avgörande skulle Ricœur således svara nej. Bestämda begrepp artikuleras inte i det sköna, men däremot vad som skulle kunna kallas ofärdiga begrepp.

Nyanserande Hegel-tolkningar, som de som lyfts fram hos Sedgwick, Jameson och här hos Ricœur, gör avståndet mellan Hegel och Kant mindre. Det öppnar hegelska system som Jameson beskriver konstitueras av tolkningsprocesser som aldrig når bestämning. De är ändamålsenliga men utan (bestämt) ändamål. Samtidigt är det för Ricœur nödvändigt att markera skillnaden mellan dessa positioner, för att den produktiva likheten ska kunna bestå. Det är i ett sådant spänningsfält, *inför* en å ena sidan ständigt hotande kollaps i föreställd identitet och å andra sidan *inför* en ständigt hotande splittring som den tolkande människan står och i vilken hon måste placera sig i när hon möter litteraturen. Tolkningen trevar, å ena sidan naivt, å andra sidan kritiskt, å ena sidan mot ett mål som framstår som sant, å andra sidan från ett mål som visat sig vara falskt; tolkningen är ömsom "om" erfarenheten, ömsom "ur och med" den. Den är en erfarenhet av "formningens virtuella skeende", en "erfarenhet av sanning som öppning". Tolkaren ställd inför det litterära verket är och måste (för-)bli både aktiv och passiv, men för den sakens skull inte stå stilla, hon måste tveka, låta tolkningen oscillera och pendla. Det är att vistas på den omöjliga plats som hon alltid redan, om än omedvetet, befinner sig, att leva, det vill säga att tolka under de omöjliga förutsättningar som litteraturen erbjuder, som Ricœur kan hjälpa henne med.

Wallenstein citerar i efterordet till sin översättning av Hegels *Inledning till estetiken* Baumgarten, som frågar huruvida det inte är så att "den 'förvirring' (*confusio*, *Verworrenheit*) som tillkommer de poetiska idéerna är en *positiv* egenskap, ett slags *täthet* som är något principiellt annat än det distinkta hos de logiska idéerna, och att vi därför måste ge dem en självständig status".⁹⁰⁹ Med Ricœur kan det poetiska tänkandet och det logiska förvisso skiljas åt i teorin, men står i verkligheten, i varje enskilt yttrande, alltid i en spänningsfylld relation till varandra. Förvirringen hos "de poetiska idéerna", ger möjlighet att tänka något nytt eller, med Ricœur, förmågan till semantisk innovation, till att få syn på det oer-hörda, men endast i ett logiskt präglat språk framträder detta oer-hörda som något. Det poetiska språkets förmåga till det nya grundas, enligt Ricœur, i dess essentiella mångtydighet. Men det vetenskapliga, i sin grundläggande ambition entydiga, logiska språket intresserar sig just för det nya (som det poetiska språket har ett intresselöst förhållande till) och lånar därför, i strid mot sina egna föresatser, det vill säga i strid mot sitt krav på entydighet, denna förmåga till det nya från det poetiska språket, vilket det vetenskapliga språket snart åter kommer att reducera. Men före detta lever den "förvirrade" vetenskap som spänningen mellan dessa hållningar leder till, som en vetenskap om det nya. Det är i detta ögonblick som litteraturvetenskapen har sin möjlighet. Som en typ av vetenskap vars främsta uppgift måste vara att förlänga det förbegreppsliga ögonblick av förvirring i vilket det nya kan framträda. Förutsättningen för en sådan vetenskap är att den lyckas etablera andra, mer komplexa, dialektiska, förståelser av, för vetenskapen helt grundläggande, företeelser som sanning och verklighet än de konventionella samt en, för vetenskapen sällan bekant, hermeneutisk syn på kunskapsprocessen. Kort sagt förutsätter en sådan vetenskap en dialektisk vetenskapsteori med krisen som förutsättning och produktivt villkor. Det är en sådan Teori som jag i det följande kommer att lyfta fram ur Ricœurs *La Métaphore vive*.

⁹⁰⁹ Wallenstein, s. 112; Alexander Gottlieb Baumgarten enl. Wallenstein, s. 112.

1. Inomspråkliga aspekter av metaforen

My inclination is to see the universe of discourse as a universe kept in motion by an interplay of attractions and repulsions that ceaselessly promote the interaction and intersection of domains whose organizing nuclei are off-centred in relation to one another; and still this interplay never comes to rest in an absolute knowledge that would subsume the tensions.⁹¹⁰

Spänningen mellan två ord

Ricœur bygger i sitt stora verk om metaforen: *La Métaphore vive* vidare på en av de viktigaste teorierna om metaforen i modern tid, nämligen Monroe C. Beardsleys "kontroversteori" ["controversion theory"], som han framställer den i *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*.⁹¹¹ Man skulle kanske till och med kunna säga att Beardsleys metaforteori enligt Ricœur erbjuder en korrekt förståelse av metaforen, förutsatt att man, till skillnad från Beardsley själv, inte undviker att dra de yttersta konsekvenserna av den.⁹¹²

⁹¹⁰ Ricœur, 2003, s. 357. ("Pour ma part j'incline à voir l'univers du discours comme un univers dynamisé par un jeu d'attractions et de répulsions qui ne cessent de mettre en position d'interaction et d'intersection des mouvances dont les foyers organisateurs sont décentrés les uns par rapport aux autres, sans que jamais ce jeu trouve le repos dans un savoir absolu qui en résorberait les tensions." (Ricœur, 1975, s. 382))

⁹¹¹ Monroe C. Beardsley, *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*, (2:a utvidgade utgåvan) Indianapolis/Cambridge 1981 (1958), s. 138.

⁹¹² Detta gör han genom att visa vad Beardsleys teori, om man håller den för riktig, innebär på diskursens nivå och i förlängningen av detta för metaforens referentialitet. Litteraturkritiken, som är det perspektiv från vilket Beardsley studerar metaforen, stannar vid den inomspråkliga meningen och tar endast upp referensproblematiken i ljuset av explikationen av verkets inomspråkliga mening. Beardsley förklarar om verkets värld: "Since it exists as what is meant, or projected, by the words, the words are the things to consider first" (Beardsley, 1981, s. 115). Ricœur kommenterar: "The programme of literary criticism is expressed well by this statement. We see how a purely semantic definition of the literary work proceeds from splitting sense from reference and from reversing the priority between these two planes of meaning" (Ricœur, 2003, s. 106f). ("Cette déclaration exprime bien le propos du critique littéraire. Une définition purement sémantique de l'œuvre littéraire procède ainsi de la décomposition du sens et de la référence, et du renversement de priorité entre ces deux plans de signification." (Ricœur, 1975, s. 119)) Genom att visa hur Beardsley misslyckas med att hålla sig inom språkets gränser och

Det som skiljer Beardsleys interaktionsteori från andra interaktionsteorier, såsom I.A. Richards' och Max Blacks, är hans betoning av att en logisk absurditet ligger till grund för metaforen.⁹¹³ Den logiska absurditeten leder till en "krock" ["clash"] mellan två ords, ett "subjekts" ["subject"] och en "bestämmares" ["modifier"], "designation" ["designation"], det vill säga mellan två ords lexikaliserade, primära betydelser, som i attributionen kontextualiserar varandra på ett motsägelsefullt och, kommer det att visa sig, produktivt sätt. En attribution innehåller "at least two words, one of which denotes a class and also characterizes it in some way, and the other of which qualifies or modifies the characterization".⁹¹⁴ Det ord som designerar en "klass" ["class"] är attributionens subjekt och det som modifierar denna klass är dess bestämmande.⁹¹⁵ Den tydligaste metaforen är den som helt enkelt följer formen för en attribution: "x är y", men där det ena ordets (y) designation, trots den explicita kopulan "är", inte passar till det andra ordets (x) designation. Ett banalt men ständigt återkommande exempel i dessa sammanhang är attributionen "människan är en varg". I tolkningen av denna attribution tvingar själva inkompatibiliteten mellan termernas designation tolkaren att söka efter alternativa betydelser bland termernas konnotationer, det vill säga bland deras sekundära betydelser, till dess hon finner en eller flera applicerbara sådana som ger mening till attributionen som helhet.⁹¹⁶ Exempel på sådana konnotationer i detta fall skulle kunna vara "rovgirig", "hungrig" men inte "fyrbent" eller "pälsbeklädd". Vid det tillfälle som mening står att finna enligt detta mönster, det vill säga då attributionen är signifikant, kan den kallas metaforisk.⁹¹⁷ Man bör dock akta sig för att tänka den "semantiska olämpligheten" ["l'impertinence sémantique"], med en term som Ricœur hämtar från Jean Cohen, som metaforen i sig. Hos Beardsley framträder metaforen snarare i lösningen på denna olämplighet. Metaforen uppstår då en sekundär, med Ricœur "ny tillämplighet" ["nouvelle pertinence"], instiftas i

faktiskt tvingas, om än i undvikande ordalag, ta hänsyn till språkets förmåga till referens, något som Beardsley på grund av sin oro för relativism vill undvika (Ricœur, 2003, s. 109), drar Ricœur Beardsleys teori till sin spets.

⁹¹³ Ricœur, 2003, s. 109f.

⁹¹⁴ Beardsley, 1981, s. 138f.

⁹¹⁵ Beardsley, 1981, s. 139.

⁹¹⁶ Denotation respektive konnotation står inte för kognitivt respektive emotivt innehåll. Det är av största vikt för Ricœurs metaforsteori att konnotationerna inte enbart är emotiva utan även är kognitiva/inomspråkliga (Ricœur, 1976, s. 46).

⁹¹⁷ Ricœur, 2003, s. 110ff.

tolkningen.⁹¹⁸ Ricœur skriver om den logiskt absurda satsen: "In its literal sense, the expression constitutes an enigma to which the metaphorical meaning offers the solution."⁹¹⁹ Och fortsatt: "What constitutes the new pertinence is the kind of semantic 'proximity' established between the terms despite their 'distance' apart. Things that until that moment were 'far apart' suddenly appear as closely related."⁹²⁰ Hur denna närhet åstadkoms kommer i första hand att diskuteras under nästa spänning. Den mening som framträder genom denna nya tillämplighet vill Beardsley kalla en "nyhet" ["novelty"] i vår "verbala repertoar" ["verbal repertoire"], en "emergent mening" ["emergent meaning"], och det är möjligheten till sådan nyhet som Beardsley försöker redogöra för genom sin kontroversteori.⁹²¹ Frågan om det nyas möjlighet att komma till uttryck inom ramen för Beardsleys teori kommer dock att utgöra den punkt kring vilken Ricœurs kritik av Beardsley rör sig. Mer om detta senare.

Urvalet av de konnotationer som verkligen är giltiga och möjliga att applicera i tolkningen av metaforen måste regleras och Beardsley erbjuder två principer för detta. Den första är en princip för "passande" ["congruence"], det vill säga för en konnotations lämplighet i sitt sammanhang.⁹²² Denna första princip verkar således begränsande på bestämmarens spann av konnotationer. Den andra principen gäller bestämmarens potentiella "rikedom" ["plenitude"] på betydelser och är den princip som tillåter bestämmaren att betyda allt den kan betyda.⁹²³ Alla konnotationer hos bestämmaren som klarat urvalet enligt den förra principen måste enligt den senare principen tillskrivas subjektet i tolkningen av

⁹¹⁸ Ricœur, 2003, s. 229; Ricœur, 1975, s. 246.

⁹¹⁹ Ricœur, 2003, s. 225, 229. ("par son sens littéral, l'expression constitue une énigme dont le sens métaphorique offre la solution." (Ricœur, 1975, s. 246))

⁹²⁰ Ricœur, 2003, s. 229f. ("Ce qui fait la nouvelle pertinence, c'est la sorte de 'proximité' sémantique qui s'établit entre les termes en dépit de leur 'distance'. Des choses qui jusque-là étaient 'éloignées' soudain paraissent 'voisines'." (Ricœur, 1975, s. 246)) Denna nyfunna närhet mellan de två orden består i en likhetsrelation. Ricœur knyter för sin förståelse av likhet an till Aristoteles då han säger: "To see the similar [...] is to apprehend the 'same' within and in spite of 'difference'" (Aristoteles enl. Ricœur, 2003, s. 350f). ("Voir le semblable [...] c'est appréhender le 'même' dans et malgré la 'différence'" (Aristoteles enl. Ricœur, 1975, s. 376)), eller "to see sameness in what is different is to see similarity" (Ricœur, 2003, s. 232). ("voir le même dans le différent, c'est voir le semblable" (Ricœur, 1975, s. 249)). En fördjupad diskussion om likhet kommer att föras vid ett senare tillfälle.

⁹²¹ Monroe C. Beardsley, "The Metaphorical Twist", i *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 22 3:1962, s. 304; Beardsley, 1981, s. 131.

⁹²² Beardsley, 1981, s. 144.

⁹²³ Beardsley, 1981, s. 144.

metaforen. Denna rikedomsprincip särskiljer metafortolkningen från tolkningen av vetenskapliga eller filosofiska yttranden då den möjliggör och bejakar en mångfald av betydelser, det vill säga till ordens polysemi och maximeringen av attributionens mening.⁹²⁴ Det är grundläggande för till exempel naturvetenskaplig eller filosofisk diskurs att begränsa ordens polysemi för att stabilisera yttrandets mening. Det gör den genom en begreppsapparat, det vill säga genom ett etablerat nätverk av betydelser som befäster sig självt.⁹²⁵ På detta sätt försöker sådan diskurs isolera sig själv på den logiska nivå där identitet åtminstone är en språklig möjlighet och där inga avvikelser kan framträda. "Because it forms a system, the conceptual order is able to free itself from the play of double meaning and hence from the semantic dynamism characteristic of the metaphorical order", skriver Ricœur.⁹²⁶ Talarens uppgift kan, från ett begreppsligt perspektiv, te sig vara att styra och reglera ordets polysemi för att uppnå entydighet men detta kan alltså inte gälla för den som talar i metaforer där flera betydelser kan visa sig passa och därmed, enligt principen för metaforens rikedom, samtliga måste tillskrivas den. Metafortolkningen väljer inte mellan betydelser som är likvärdigt tillåtna i kontexten utan tillåter alla betydelser hos bestämaren som passar och adderar således till, snarare än subtraherar från, ordens polysemi. Denna addition av betydelse är det enda sättet för tolkningen att rädda den logiskt absurda attributionens mening, det vill säga att göra den signifikant.⁹²⁷ Så snart detta steg till polysemi tas och man lämnar det som bestämaren designerar därhän till förmån för ett urval av konnotationer som styrs av den språkliga kontexten, av satsen och dess mening i sin helhet, är det attributionen som helhet som tolkas. Metaforen blir större än det enskilda ordet.

I detta avsnitt har den grundläggande spänningen hos den metaforiska attributionen hos Beardsley framställts och dess särskilda sätt att betyda diskuterats. Det är inte orimligt att föreställa sig hur absurditeten, polysemin och mångfalden redan hos det som här framträder som det metaforiska ordet – en problematisk föreställning som kommer att kritiseras i det följande men som får duga gör tillfället – avlägsnat från sin utomspråkliga kontext, förutsätter en motsvarande mångfald, för att inte säga kris, hos det perspektiv från vilket detta

⁹²⁴ Ricœur, 2003, s. 111f.

⁹²⁵ Ricœur, 2003, s. 355f.

⁹²⁶ Ricœur, 2003, s. 357. ("Parce qu'il fait système, l'ordre conceptuel est capable de s'affranchir du jeu de la double signification, donc du dynamisme sémantique caractéristique de l'ordre métaphorique." (Ricœur, 1975, s. 382))

⁹²⁷ Ricœur, 2003, s. 153.

ord studeras. I nästa steg mot en fördjupad förståelse av metaforen som ett sådant objekt kommer den spänning som ligger i metaforens logiska absurditet att härledas till tillämpningen av två, i grunden motsägelsefulla, sätt att tolka den metaforiska satsen. Genom att här tala om tolkning föregriper jag redan den andra delen av detta kapitel; tolkningen placerar så att säga språket i världen och gör det diskursivt, men jag vill fortsatt i denna del av kapitlet begränsa mig till att tala om tolkning på en inomspråklig nivå.

Spänningen mellan bokstavlig och figural tolkning

Språk i bruk, intentionalt språk, eller med andra ord, diskurs är språk som gör en referens. Att tolka innebär i sin tur att inte hålla till godo med det som en sats säger, med dess mening, utan att istället försöka förstå det som den talar om. Mer om detta senare. Jag kommer, för framställningens klarhets skull, som sagt att hålla mig till att lyfta fram inomspråkliga aspekter av de slag av tolkning som jag diskuterar här och reservera diskussionen om metaforens referentiella aspekter till den andra delen av detta kapitel. Det kommer nämligen bli tydligt att Beardsleys teori, trots dess uttalade syfte att finna det nya, aldrig lämnar den inomspråkliga nivån. Denna insikt sammanfattar i själva verket Ricœurs huvudsakliga kritik av Beardsleys teori och det är först genom denna kritik, vars utläggning även den måste anstå något, som frågan om vad metaforen talar om, om dess eventuella referens och sanning, alls kan väckas.

Metaforen är alltså enligt Beardsley egentligen inte den logiskt absurda ordsammanställningen, utan den nya tillämplighet som instiftas i och med tolkningen av den. Den är den förverkligade möjligheten till, inte hindret för, mening hos den logiskt absurda sats genom vilken metaforen framställs. Dessutom är den logiska absurditeten inte grammatiskt markerad. Metaforen uppstår med andra ord i och med tolkningen. Här kan den spänning som först identifierats som en logisk absurditet mellan två ords betydelser återidentifieras som en spänning mellan å ena sidan ett bokstavligt sätt att tolka, som söker ”korrekt” [”proper”] mening och å andra sidan ett figuralt, som söker den framträdande meningen bortom ordens etablerade betydelser.⁹²⁸

Den logiska absurditet som föreligger mellan två ords betydelser i metaforen leder till en tolkningskris. Varje försök att tolka den metaforiska satsen bokstavligt är på grund av denna absurditet omöjlig. Samtidigt är tolkarens begär efter mening starkt och hon önskar till varje pris rädda den metaforiska sats vars

⁹²⁸ Ricœur, 2003, s. 112; I.A. Richards enl. Ricœur, 2003, s. 89, 109.

mening under trycket av den logiska absurditeten hotar att kollapsa. För detta ändamål krävs ett figuralt sätt att tolka som, genom att ignorera bestämmarens designation, dess primära betydelse, hittar en väg för tolkningen att gå vidare. Denna väg går som sagt över bestämmarens konnotationsräcka, dess sekundära betydelser, genom vilka satsens mening kan räddas. Detta sker dock inte utan att något måste offras. Enligt rikedomsprincipen kommer bestämmaren att tillskrivas flera betydelser och detta gör i sin tur satsens mening som helhet mindre stabil än vad bokstavliga satsers är. Eller: den metaforiska attributionen blir, genom den figurala tolkning som räddar dess mening, semantiskt dynamisk. Dess mening blir tänjbar. Bestämmarens, i någon bemärkelse nya, betydelser genererar vad som med Beardsley kan kallas en emergent mening och med Ricœur en "semantic innovation" och denna funktion hos metaforen är av avgörande intresse för Beardsley, såväl som för Ricœur.⁹²⁹ Den spänning som Beardsley identifierar på metaforens semiotiska nivå har enligt Ricœur inte sitt ursprung där. Eftersom den logiska absurditet mellan subjekt och bestämmare som uppstår först i försöket till bokstavlig tolkning, det vill säga tolkning som koncentrerar sig på ordens lexikaliserade betydelser, endast framträder *mellan* ord, i satsens och meningens kontext, är det också på den semantiska nivån, som har satsen snarare än ordet som enhet, som ursprunget till spänningen måste sökas. Inte minst eftersom det är från denna nivå som förändringen hos bestämmaren, alltså mångfaldigandet av dess betydelse, blir möjlig eftersom urvalet av konnotationer hos bestämmaren, det vill säga själva lösningen av den logiska absurditeten, endast kan ske från en position från vilken vissa konnotationer kan bedömas vara passande och andra icke-passande. Ricœur konstaterar: "The dictionary contains no metaphors."⁹³⁰ Även om vi kan identifiera metaforen på ordets nivå, genom att i tolkningen uppmärksamma polysemin hos bestämmaren, så måste metaforen följaktligen definieras som en i grund och botten kontextuell företeelse som utsträcker sig över åtminstone en sats. Metaforens "place in language is between words and sentences".⁹³¹ Tolkningen av metaforen utverkar på satsens nivå en förändring av mening som förvisso har sitt fokus på ordet: "Metaphorical meaning is an effect of the entire statement, but it is focused on one word, which can be called the metaphorical word", men de nya betydelser som således kommer till det "metaforiska ordet"

⁹²⁹ Beardsley, 1981, s. 131; Ricœur, 2003, s. 114.

⁹³⁰ Ricœur, 2003, s. 112. ("il n'y a pas de métaphore dans le dictionnaire" (Ricœur, 1975, s. 125)).

⁹³¹ Ricœur, 2003, s. 156.

är alltså inte, som Beardsley föreställer saken, dess egna.⁹³² Dessa betydelser distribueras från satsens högre nivå.⁹³³ Ricœur skriver:

[T]his gain in meaning is inseparable from the tension not just between the terms of the statement, but also between two interpretations – a literal interpretation restricted to the established values of words, and a metaphorical interpretation resulting from the ‘twist’ imposed on these words in order to ‘make sense’ in terms of the statement as a whole.⁹³⁴

Spänningen mellan en bokstavlig respektive en figural tolkning av metaforen fördjupar förståelsen av hur kopplingen mellan ordets semiotiska och satsens semantiska nivå kommer till stand i tolkningen. Tolkningen är i sitt första moment bokstavlig, det vill säga orienterad mot de enskilda ordens primära betydelser vars absurditet är det första som den uppdagar. Men då denna tolkning misslyckas att finna korrekt mening, då den identifierar den logiska absurditeten, tvingas den se bortom ordens primära betydelser för att rädda satsens mening. För att välja bland ordets sekundära betydelser applicerar tolkningen som sagt två principer, en princip för passande och en för rikedom, vilka tvingar tolkaren att se till den större kontexten. Det är det metaforiska ordets sammanhang som avgör vilka betydelser som är passande och ska appliceras. Den figurala tolkning som inträder avkräver det metaforiska ordet, från perspektivet av dess kontext, en polysemi. För att attributionens mening som helhet ska räddas tvingas ordet till mermening.⁹³⁵ En reciprocitet mellan språkliga nivåer etableras i tolkningen. Ordens primära betydelser initierar tolkningen av den metaforiska attributionen vars mening sedan fördelas över orden i form av vad man, med Ricœur, kan kalla ”ordmening” [”signification de mot”].⁹³⁶ En mening som härrör från, men är något annat än ordens betydelser. En ordmening existerar till skillnad från ordens lexikaliserade betydelser endast

⁹³² Ricœur, 2003, s. 154, 184. (”Le sens métaphorique est un effet de l’énoncé entier, mais focalisé sur un mot qu’on peut appeler le mot métaphorique” (Ricœur, 1975, s. 200)).

⁹³³ Den kritik av Beardsley som denna föreställning implicerar kommer att utvecklas längre fram.

⁹³⁴ Ricœur, 2003, s. 350. (”[C]e gain en signification n’est pas détachable de la tension, non seulement entre les termes de l’énoncé, mais entre deux interprétations, l’une littérale, bornée aux valeurs établies des mots, l’autre métaphorique, issue de la ’torsion’ imposée à ces mots pour ’faire sens’ avec l’énoncé entier.” (Ricœur, 1975, s. 375))

⁹³⁵ Ricœur, 2003, s. 350.

⁹³⁶ Ricœur, 2003, s. 150; Ricœur, 1975, s. 165. Det är utifrån en sådan hållning som man kan hävda att satsens mening är något större än summan av sina delar.

i en specifik kontext. Den är en "händelse" ["événement"] men har samtidigt mening i det att den kan identifieras som samma vid upprepning.⁹³⁷

Det är i tolkningens process enligt detta mönster, det vill säga i författarens aktivitet då metaforen produceras och tillika i läsarens aktivitet då hon konfronteras med denna produkt,⁹³⁸ som metaforen i egentlig mening kommer till stånd.⁹³⁹ Först i den stund den logiska absurditeten genom tolkningen framträder som intentional, det vill säga diskursiv, tillåts den att tala och den tolkningsteori som metaforen föranleder blir följaktligen en väsentlig del av metaforteorin. Ricœur förklarar med anledning av Beardsleys explikationsmodell: "The important point to be underlined in the subsequent discussion concerns what I will call the production of meaning [le travail du sens]. It is the reader, in effect, who works out the connotations of the modifier that are likely to be meaningful."⁹⁴⁰

Det har här visats hur den logiska absurditet, spänningen mellan två ords betydelser på metaforens semiotiska nivå, återkommer i spänningen mellan två motsatta, en bokstavlig och en figural, men på samma gång aktiva tolkningsstrategier, samt hur denna spänning samtidigt representerar och överskrider klyftan mellan en semiotisk och en semantisk ordning. Tolkningen är en process genom vilken: 1) Metaforens bestämda betydelse söks, men denna process misslyckas alltid i sitt sökande eftersom bestämmarens polysemi inte tillåter att en bestämd mening tillskrivs satsen. 2) En ny, obestämd figural mening kommer till stånd. Med denna obestämda mening kommer metaforens explicit hävdade "är", dess kopula, att bli tvetydig. Det som metaforen explicit och med bestämdhet hävdar "är" kan ju, i ljuset av spänningen mellan två ord och spänningen mellan bokstavlig och figural tolkning, *inte* vara något bestämt. En tvekan gällande det annars så bestämmande "är"-ets relation till det som faktiskt är, det vill säga verkan av det trauma som det utsätts för genom den

⁹³⁷ Paul Ricœur, "Metaphor and the Main Problem of Hermeneutics", i *New Literary History*, vol. 6 1:1974, s. 99; Paul Ricœur, "La Métaphore et le problème central de l'herméneutique", i *Revue philosophique de Louvain*, vol. 70 5:1972, s. 99.

⁹³⁸ Dessa tolkningar får dock aldrig tänkas som överensstämmande. Distansten mellan läsare och författare är i tolkningen av verket ofta oöverbryggbar (Ricœur, 2003, s. 260).

⁹³⁹ Endast från den enskilda tolkarens perspektiv kan diskursen som genomsyrad av spänningar sägas skapa ny mening som uppfyller meningens grundläggande krav på att vara identifierbar och återidentifierbar som sig själv samtidigt som den uppfyller diskursens krav på att vara en unik händelse (Ricœur, 2003, s. 114).

⁹⁴⁰ Ricœur, 2003, s. 111. ("Le point important à souligner pour la discussion ultérieure, concerne ce que j'appellerai le travail du sens: c'est en effet le lecteur qui *élabore* (*work out*) les connotations du modificateur susceptibles de faire sens" (Ricœur, 1975, s. 123)).

logiska absurditeten och den bokstavliga tolkningens fall, kommer att diskuteras i nästa avsnitt.

Spänningen mellan identitet och skillnad i den metaforiska kopulan

Den metaforiska kopulan i sin relationella funktion, det "är" enligt vilken bestämmaren hävdas vara identisk med subjektet, är explicit i tydliga, lättidentifierade metaforer, som i det föregående exemplet "människan är en varg". På grund av meningens obestämda karaktär i attributionen, på grund av dess logiska bristfällighet, blir dess "är" tvekande. Det blir lika mycket ett "är inte". Samma spänning mellan "är" och "är inte" finner man i metaforer som inte är av detta lättidentifierade slag, där kopulan är utskrivnen. Ricœurs exempel på en sådan metafor kommer från Gerard Manley Hopkins: "When Hopkins says 'Oh! The mind has mountains', the reader knows that, literally, the mind does not have mountains; the literal *is not* accompanies the metaphorical *is*."⁹⁴¹ Den logiska absurditet som detta "är", explicit eller implicit, föranleder läsaren av metaforen att förstå att den identitetsrelation som metaforen försöker upprätta mellan subjektets och bestämmarens betydelser, inte kan "vara". I tolkningen av ett metaforiskt yttrande utmanas det "är" som betecknar identitet av ett kritiskt och implicit "är inte", som betecknar skillnad. Denna spänning måste i samband med kopulans relationella funktion tänkas som logisk, det vill säga som en motsägelse mellan ord på den inomspråkliga nivån.⁹⁴²

⁹⁴¹ Ricœur, 2003, s. 253. ("quand le poète Gerald Manley Hopkins dit: 'Oh! The mind, mind has mountains' le lecteur sait que l'esprit n'a pas de montagnes; le *n'est pas* littéral accompagne le *est* métaphorique." (Ricœur, 1975, s. 271)) Eftersom den franska och den engelska texten återger raden från Hopkins på olika sätt har jag vänt mig till en kritisk utgåva av hans verk och där funnit en tredje variant: "O the mind, mind has mountains" (Gerard Manley Hopkins, [obetitlad dikt], i förf:s *The Poetical Works of Gerard Manley Hopkins* (skriftserien Oxford English Texts), red. Norman H. MacKenzie, Oxford 1990, s. 182). Skillnaden mellan dessa tre versioner är dock inte av någon betydande vikt för resonemanget här och denna not riktar sig därmed främst mot den läsare som uppmärksammar skillnaden och önskar gå till botten med saken.

⁹⁴² I detta skede av framställningen är det kanske värt att påminna om att jag, trots att jag fortsatt kommer att tala om tolkning, låter frågan om den metaforiska kopulans referentiella funktion, om dess eventuella förmåga att sträcka sig utanför sig själv, anstå till den andra delen av detta kapitel. När termen tolkning används här är det alltså, likt i det föregående, tolkning fram till frågan om existensen av det som i metaforen hävdas "vara", som avses.

Spänningen mellan "är" och "är inte" i metaforens kopula motsvaras och kan inte separeras från den tidigare avhandlade spänningen mellan en bokstavlig och en figural tolkning, där den föregående kan sägas vara "är-orienterad" och den senare "är-inte-orienterad". Genom dessa två motstridiga tolkningars samtidiga närvaro får metaforens "är" en ny karaktär. Ur den spänningsfyllda relationen "between a literal interpretation that perishes at the hands of semantic impertinence and a metaphorical interpretation whose sense emerges through nonsense" föds den tolkning av metaforen som, genom en "twist" av ordens betydelser räddar yttrandet då den låter instifta ett nytt, spänningsfyllt, "är".⁹⁴³ Detta är den metaforiska tolkningens "är", ett "likhetens" ["ressemblance"] "är", ett "vara (som)" ["l'être-comme"].⁹⁴⁴ Ett sådant "är (som)" bygger både på en rest av den föreställda identitet som hör till den bokstavliga tolkning som kollapsar, och en skillnad som tillkommer med den figurala tolkning som efterträder denna bokstavliga. Sökandet efter det som "är" misslyckas i den bokstavliga tolkningen, men i spänningen mellan detta tillbakaträdande "är" och det samtidigt inträdande "är inte" som byggs på dess ruiner uppstår ett "är (som)".⁹⁴⁵ Att "vara (som)" är både att vara och att inte vara identisk med något. Den metaforiska kopulan, kan endast utvecklad till ett "är (som)", bära det konfliktfyllda spel mellan identitet och skillnad som är karaktäristiskt för den relation mellan subjekt och bestämmande som metaforen upprättar. Det metaforiska yttrandet är endast absurt i den bokstavliga tolkningen. Den enda möjliga vägen för en sådan tolkning att inte förfalla till nonsens är att förutsätta ett "är inte", dolt bakom det explicita "är"-et. Med detta tvingas dock tolkningen samtidigt att ge upp varje anspråk på identitet mellan subjekt och bestämmande. Begäret hos läsaren efter att finna mening försvinner dock inte med detta. En andra ordningens tolkning infinner sig genom vilken absurditeten i yttrandet blir meningsfull, i vilken de två orden står i en annan typ av relation till varandra, en likhetsrelation. Ricœur finner sitt likhetsbegrepp hos Aristoteles: "To see the similar [...] is to apprehend the 'same' within and in spite of 'difference'".⁹⁴⁶ Det

⁹⁴³ Ricœur, 2003, s. 292, 357. ("entre une interprétation littérale que l'impertinence sémantique défait, et une interprétation métaphorique qui fait sens avec le non-sens" (Ricœur, 1975, s. 311)).

⁹⁴⁴ Ricœur, 2003, s. 272, 302; Ricœur, 1975, 293, 321.

⁹⁴⁵ Ricœur, 2003, s. 350. Likt hur den nya filosofi, den posthegelianska kantanism, som Ricœur vill utveckla måste bygga på ruinerna av Hegels totalitära system (Jfr Kristensson Uggla, 1994, s. 57).

⁹⁴⁶ Aristoteles enl. Ricœur, 2003, s. 350f. ("Voir le semblable [...] c'est appréhender le 'même' dans et malgré la 'différence'." (Ricœur, 1975, s. 376))

är detta man förstår när man säger att något "är (som)" något annat, att det "är" och samtidigt "inte är" något annat. Människan "är (som)", det vill säga både "är" och "är inte" en varg. Oavsett om detta "som" är explicit, som det är i en liknelse, eller inte, som i den mer radikala metaforen,⁹⁴⁷ så kommer identitetens "är" att konfronteras av skillnadens implicita "är inte", av den tvekan, som måste komma i varje tolkning av dessa språkliga företeelser.⁹⁴⁸ Metaforen bejakar dessa spänningar och genererar en sådan tolkning; den är "the site of the clash between sameness and difference"; den är ett krisande, obestämt och öppet objekt; ett objekt som alltid endast är likt sig självt.⁹⁴⁹ Ricœur skriver, med en referens till Husserl: "[W]herever things are 'alike', an identity in the strict and true sense is *also* [min kurs.] present."⁹⁵⁰ Detta "also" indikerar en mycket viktig aspekt av metaforen som redan antytts men som tål att understrykas. En rest av det "är" som träder tillbaka i den bokstavliga tolkningen, till förmån för ett implicit "är inte", bevaras. Endast tillsammans kan "är" och "är inte" upprätta den likhetsrelation, det "är (som)", som hör till metaforens särskilda representationssätt. Ricœur skriver:

[M]etaphor displays the work of resemblance because the literal contradiction preserves difference within the metaphorical statement; 'same' and 'different' are not just mixed together, they also remain opposed. Through this specific trait, enigma lives on in the heart of metaphor. In metaphor, 'the same' operates *in spite of* 'the different'.⁹⁵¹

Metafortolkningen blir därmed en motsägelsefull praktik. Dess uppgift är dels kritisk, att finna det som "inte är" i det som hävdas "vara", men aldrig till den grad att det hävdade "är"-ets affirmativa kraft helt omintetgörs. Dess uppgift är samtidigt att visa på det som "är" i det som man vid första anblicken inte tror

⁹⁴⁷ Ricœur, 2003, s. 302.

⁹⁴⁸ Ricœur, 2003, s. 350. Denna motsägelse är grundläggande för likhetsbegreppet och säkerligen en av källorna till begreppets snåriga historia inom filosofin.

⁹⁴⁹ Ricœur, 2003, s. 232. ("le lieu de la rencontre conflictuelle entre le même et le différent" (Ricœur, 1975, s. 250)).

⁹⁵⁰ Edmund Husserl enl. Ricœur, 2003, s. 356. ("Partout où il y a similitude, il y a quelque part une identité au sens rigoureux et vrai" (Edmund Husserl enl. Ricœur, 1975, s. 381)).

⁹⁵¹ Ricœur, 2003, s. 232. ("[L]a métaphore montre le travail de la ressemblance, parce que, dans l'énoncé métaphorique, la contradiction littérale maintient la différence; le 'même' et le 'différent' ne sont pas simplement mêlés, mais demeurent opposés. Par ce trait spécifique, l'énigme est retenue au cœur de la métaphore. Dans la métaphore, le 'même' opère *en dépit* du 'différent'." (Ricœur, 1975, s. 249ff))

kan "vara". Människan "är" ingen varg, men hon är "rovgirig" och "hungrig", hon "är (som)" en varg. För att metaforens "är" av andra ordningen, dess "är (som)" ska hållas vid liv, för att likhetsrelationen ska komma till stånd, behöver de spänningar som metaforen präglas av, på ett kanske kontraintuitivt sätt, bevaras, snarare än syntetiseras. Ricœur beskriver metafortolkarens uppgift så:

In order to elucidate this tension deep within the logical force of the verb *to be*, we must expose an 'is not,' itself implied in the impossibility of the literal interpretation, yet present as a filigree in the metaphorical 'is.' Thus the tension would prevail between an 'is' and an 'is not.'⁹⁵²

Likhetsrelationen, som ett resultat av metafortolkningen, har här beskrivits på en inomspråklig nivå, som en relation mellan ord och som en mening hos satsen. I detta har jag som sagt undvikit frågan om den referens som det metaforiska yttrandet, likt allt språk i bruk gör. Men man frågar sig i ljuset av det ovanstående vilken typ av referens som den metaforiska kopulans tveetydighet och satsens mångtydighet åstadkommer när man betraktar den som ett yttrande:⁹⁵³ hur relationen inte bara mellan ord och deras betydelser utan mellan det metaforiska yttrandet och de objekt och sakförhållanden som det genom sin intentionalitet refererar till skulle kunna se ut. Framställningen av Ricœurs metaforteori har hittills visats gå från ordets semiotiska nivå, genom attributionens semantiska, för att här, i diskussionen om den metaforiska kopulans relationella funktion, tänga frågan om metaforens potential för självtranscendens, om dess menings eventuella förmåga att referera. Det är från perspektivet av denna fråga som Ricœurs kritik av Beardsleys kontroversteori emanerar.

Formalismen. En kritik

När Beardsley i *Aesthetics* diskuterar det litterära verkets särdrag frågar han sig hur det tillskriver den värld som det i egenskap av yttrande refererar till egenskaper och svarar: "Only, I should suppose, by means of the secondary levels of meaning; only through connotation and suggestion. So that, if we start with

⁹⁵² Ricœur, 2003, s. 293. ("Pour porter au jour cette tension, intime à la force logique du verbe être, il faut faire apparaître un 'n'est pas', lui-même impliqué dans l'interprétation littérale impossible, mais présent en filigrane dans le 'est' métaphorique. La tension serait alors entre un 'est' et un 'n'est pas'." (Ricœur, 1975, s. 312))

⁹⁵³ Ricœur, 2003, s. 353.

the world of the literary work, we come back in the end to its language.”⁹⁵⁴ Denna passage föregår Beardsleys formulering av sin metafor-teori i *Aesthetics*, men relationen till den är direkt. Det som framträder här är hur metaforens aktiverande av ordens konnotationsräckor även gäller för litterära verk i allmänhet. Citatet illustrerar såtillvida en viktig premis för hela detta arbete, nämligen att metaforen, i både Beardsleys och Ricœurs mening, kan betraktas som en ”miniature poem”.⁹⁵⁵ Verket ska i enlighet med detta förstås som ett nätverk av metaforer eller en utvidgad metafor.⁹⁵⁶ Detta framstår vid första anblicken som ett uppenbart falskt uttalande. Kanske kan man i viss poesi finna ett staplande av metaforer som skulle kunna passa en sådan beskrivning av litterära verk och kanske kan man finna dikter som består av endast en metaforisk sats, men hur är det med den litterära prosan? Metaforens verkmässighet eller verkets metaforicitet är komplicerade företeelser. För att på enklast möjliga sätt förstå hur litterära verk och metaforer relaterar till varandra kan man med fördel vända sig till tidigare anförda exempel från Hopkins, på en mer svåridentifierad form av metafor. Även här handlar det förvisso om en dikt, men Ricœurs karaktärisering av dess metaforicitet kan väl sägas gälla även för till exempel romanen. I egenskap av fiktion i vidaste bemärkelse, av uppdiktad berättelse, så implicerar romanens ”är”, likt Hopkins dikt, alltid ett ”är inte”.⁹⁵⁷ Som läsare av romanen vet vi att det som den explicit hävdar ”är” faktiskt ”inte är”. Spänningen i den metaforiska kopulan är inte bara metaforens utan även det litterära verkets spänning, men denna blir uppenbar först då man betraktar kopulan i sin referentiella, det vill säga verklighetsrelaterade funktion, då man tolkar verket.⁹⁵⁸ Romanen, likt metaforen, är inte sann i konventionell mening, den korresponderar inte mot saker, utan är endast *lik* verkligheten. I och med denna utläggning har dock gränsen för vad denna första del av kapitlet ska handla om åter överskridits. Det blir i själva verket svårare och svårare att hålla sig inom denna gräns. Metaforen bryter sig i tolkningen ur sina inomspråkliga band och blir ovillkorligen diskursiv. Det är just det, det vill säga metaforens omöjlighet att i tolkningen upprätthålla sin gräns mot det utanförspråkliga, att upprätthålla sin karaktär av formellt språkfenomen, som framträder i Ricœurs kritik av Beardsley.

⁹⁵⁴ Beardsley, 1981, s. 128.

⁹⁵⁵ Beardsley, 1981, s. 144.

⁹⁵⁶ Ricœur, 2003, s. 287ff.

⁹⁵⁷ Ricœur, 2003, s. 253.

⁹⁵⁸ Jfr Ricœur, 1974, s. 100.

Ricœur pekar ut ett felslut hos Beardsley som kan spåras i det citat som inleder detta avsnitt. Tolkningens återvändande från verkets värld till dess språk hos Beardsley, till de redan etablerade betydelser (konnotationer) som Beardsley talar om, förvägrar nämligen metaforen och alltså i förlängningen litteraturen i allmänhet, att göra det som Beardsley, likt Ricœur, faktiskt vill visa att den gör, nämligen att föra ny mening till språket. För att överhuvudtaget kunna tala om ny, "emergent meaning" (med Beardsley) eller "semantic innovation" (med Ricœur) kan detta återvändande till redan etablerade betydelser av ord inte vara tolkningens väg. Ricœur menar att om man som Beardsley försöker förklara hur ny mening kommer till språket genom att tolkningen tillgängliggör ett ords spann av redan etablerade konnotationer, på ett felaktigt sätt återför språkets kreativa aspekt, det vill säga dess potential för att skapa ny mening, på en icke-kreativ aspekt av språket.⁹⁵⁹ Beardsley bemöter kritik av detta slag i artikeln "The Metaphorical Twist", som i stora drag kan sägas vara en utveckling av hans ursprungliga teori. Det gör han genom att hävda att metaforens bestämmande tillgängliggör, inte enbart sina etablerade konnotationer för tolkningen, utan även tidigare dolda "egenskaper" ["properties"] som tillhör det denoterade objektet och ännu inte är en del av ordets räckvidd av konnotationer. "When the word comes to be used metaphorically in a certain sort of context, then what was previously only a property is made, at least temporarily, into a meaning", skriver han.⁹⁶⁰ På vad han i *Aesthetics* kallar det litterära verkets "deep levels of meaning" menar han att man finner sådana egenskaper.⁹⁶¹ I "The Metaphorical Twist" kallar han dessa egenskaper en "potential range of connotations" i kontrast till reguljära "staple connotations".⁹⁶² Vad Ricœur frågar, i sin kritik av Beardsley, är *var* dessa egenskaper finns, vari dolda, potentiella, ännu inte verbaliserade konnotationer kan sägas existera. Ricœur anmärker:

⁹⁵⁹ Ricœur, 2003, s. 114.

⁹⁶⁰ Beardsley, 1962, s. 303.

⁹⁶¹ Beardsley, 1981, s. 129.

⁹⁶² Beardsley, 1962, s. 300; Ricœur, 2003, s. 112.

Are not newly invented metaphors just those metaphors that add to [...] this range of connotations? It is really not good enough to say that the properties of a word at a given moment in its history have perhaps not yet all been used, and that there are unrecognized connotations of words. [...] [O]ne should say that the first time that a metaphor is made up, the modifier receives a connotation that it *never had* [min kurs.] until then.⁹⁶³

Ricœur utvecklar sedan denna kritik: "[T]o speak of still unsignified properties of things or objects is to admit that the new, emerging meaning is not taken from anywhere, at least not from anywhere within language (since 'property' belongs to the sphere of things, not of words)."⁹⁶⁴ Ricœurs kritik beskriver hur Beardsleys ambition att undvika att tala om språkets referentialitet, där Beardsley menar att relativismen hotar,⁹⁶⁵ kollapsar vid den absoluta gränsen för hans formalism.⁹⁶⁶ Beardsleys teori dras till sin spets i Ricœurs kritik av denna. Ricœur drar de yttersta konsekvenserna av metaforens logiska absurditet som likt ringar på vattnet först sprider sig till dess semantiska nivå sedan till kopulans relationella

⁹⁶³ Ricœur, 2003, s. 112f. ("Les métaphores d'invention ne sont-elles pas plutôt [...] à cette gamme de connotations? Il ne suffit donc pas de dire que, à un moment donné de l'histoire d'un mot, toutes ses propriétés n'ont peut-être pas encore été employées et qu'il y a des connotations non reconnues des mots. [...] [I]l faut dire que, la première fois qu'une métaphore est construite, le modificateur reçoit une connotation qu'il n'avait pas jusque-là." (Ricœur, 1975, s. 125))

⁹⁶⁴ Ricœur, 2003, s. 114. ("[P]arler de propriétés de choses ou d'objets qui n'auraient pas encore été signifiées, c'est admettre que la signification neuve émergente n'est tirée de nulle part, du moins dans le langage (la propriété est une implication de choses et non une implication de mot)." (Ricœur, 1975, s. 126))

⁹⁶⁵ Sätillvida tar Beardsleys formalistiska litteratur- och metafor-teori formen av just en sådan skepsis inför litteraturens förmåga till referens som Zima beskriver som en reaktion på Hegels identitetstänkande. Ricœurs kritik av Beardsleys formalism är sätillvida ett återtagande, om än med omfattande reservationer, av ett hegelskt moment i förhållningssättet till litteratur.

⁹⁶⁶ Någon fullständig relativism blir det dock aldrig tal om. Principen för passande har en begränsande verkan på denna öppenhet. Klart är dock att relationen mellan språk och verklighet måste beskrivas som mindre bestämd eller, med termer hämtade från diskussionen om Comte i avhandlingens första kapitel, mindre säker och mer oprecis (Ricœur, 2003, s. 111f). Också: huruvida Beardsley i "The Metaphorical Twist" på ett reflekterat och medvetet sätt ger upp den formalism som präglar hans *Aesthetics*, eller försöker undvika att göra det men fastnar i själv motsägelser är oklart. Klart är dock att han, i det postskriptum som publiceras i den utvidgade utgåvan av *Aesthetics* från 1981 betitlat "Postscript 1980. Some old Problems in New Perspectives", i ljuset av bl.a. Ricœurs kritik (Beardsley, 1981, s. xxxvi), har bytt ståndpunkt. I "Postscript 1980" skriver han: "[C]ontrary to the position I proposed in the first edition (Chapter 3) I realize that the meaning of a metaphorical word cannot be limited to its preexisting connotations: the metaphor transforms what were previously contingent properties of the things referred to [...] into meanings (see 'The Metaphorical Twist')." (Beardsley, 1981, s. xxxiv.)

funktion och avslutningsvis till den referens som metaforen gör. Då ordet i tolkningen av metaforen tvingas öppna sig för ny ordmening, för egenskaper som ligger utanför dess räckvidd av etablerade konnotationer, går språket utanför sina egna gränser, dess formalistiska introverta karaktär träder i bakgrunden och det transcenderar sig självt.⁹⁶⁷ Det problem som Beardsley kämpar med, frågan om det nysa möjlighet att framträda inom ett stängt språkligt system, är även Ricœurs. Metaforens relevans för tänkandet i allmänhet blir med Ricœurs lösning på detta problem uppenbar. Det kommer att bli tydligt att tolkningen av metaforen, och i förlängningen det litterära verket, som en estetisk erfarenhet av det nya, hos Ricœur (och mycket av den övriga moderna hermeneutiken) kommer att utgöra en modell för erfarenheten överhuvudtaget. I ljuset av detta måste man framhålla *La Métaphore vive* som ett av Ricœurs viktigaste bidrag till filosofin, estetiken och, inte minst, menar jag, till litteraturvetenskapen. Det är från ett ricœurskt perspektiv denna möjlighet, möjligheten till att tänka nytt och i förlängningen att överhuvudtaget erfara verkligheten, som erbjuds och står på spel i litteraturvetenskapens kris.

Metaforen och varat

Inom den teori om metaforen som framställts här har fram till nu tre olika, men sammankopplade spänningar identifierats och presenterats. En första spänning mellan de två orden i det metaforiska yttrandet, en andra mellan två tolkningar av det metaforiska yttrandet och en tredje mellan explicit "är" och implicit "är inte" i den metaforiska kopulan. Denna framställning har i görligaste mån hållit sig till inomspråkliga aspekter av metaforen, men det ter sig nu, efter att Ricœurs kritik av Beardsley framställts, uppenbart att den likhetsrelation som genom kopulans relationella funktion etableras mellan de två verksamma orden i det metaforiska yttrandet även måste ha en referentiell aspekt. Ricœur skriver:

⁹⁶⁷ Den metaforiska referens som i och med detta upprättas är den yttersta konsekvensen av Beardsleys metaforteori och dess implikationer kommer att beröras längre fram, i avsnittet om den metaforiska kopulan, samt diskuteras mer ingående i ett särskilt avsnitt om metaforisk referens.

When the poet says that ‘nature is a temple where living columns ...’ the verb *to be* does not just connect the predicate *temple* to the subject *nature* along the lines of the threefold tension outlined above. The copula is not only relational. It implies besides, by means of the predicative relationship, that *what is* is redescribed; it says *that* things really are this way.⁹⁶⁸

Metaforen hävdar en referens till verkligheten,⁹⁶⁹ men hur kan ett så utpräglat motsägelsefullt och spänningsfullt språkligt fenomen som metaforen sättas i relation till varat? ”In the most radical terms possible, tension must be introduced into metaphorically affirmed being”, svarar Ricœur.⁹⁷⁰ Man måste med andra ord låta den inomspråkliga krisen i metaforen framträda som verklighetsorienterad i tolkningen av litterära objekt. I detta ligger nyckeln till förståelsen av metaforisk, och i förlängningen litterär, referens och sanning.⁹⁷¹

⁹⁶⁸ Ricœur, 2003, s. 292. (”Quand le poète dit: ‘La nature est un temple où de vivants piliers...’, le verbe être ne se borne pas à relier le prédicat ‘temps’ [sic] au sujet ‘nature’ selon la triple tension qu’on vient de dire; la copule n’est pas seulement relationnelle; elle implique en outre que, par la relation prédicative, est redécrit ce *qui est*; elle dit *qu’il* en est bien ainsi.” (Ricœur, 1975, s. 311))

⁹⁶⁹ Ricœur, 2003, s. 292.

⁹⁷⁰ Ricœur, 2003, s. 292. (”Pour l’exprimer le plus radicalement possible, il faut introduire la tension dans l’être métaphoriquement affirmé” (Ricœur, 1975, s. 311)).

⁹⁷¹ Ricœur, 2003, s. 293f.

2. Utomspråkliga och verklighetsrelaterade aspekter av metaforen

We must thus dismantle the reign of objects in order to let be, and to allow to be uttered, our primordial belonging to a world which we inhabit, that is to say, which at once precedes us and receives the imprint of our works.⁹⁷²

Diskursteori

En allmän definition av diskurs är helt enkelt språk i bruk, det vill säga att diskurser består av yttranden, av utsagor gjorda med en intention. Diskursen är alltid en specifik tillämpning av språket som utgår från en specifik uppsättning omständigheter och den är därmed alltid knuten till ett specifikt nu, det vill säga till yttrandets ögonblick. För att utveckla och förklara sitt allmänna diskursbegrepp söker Ricœur stöd hos Benveniste, och i första hand dennes *Problèmes de linguistique générale*, som i sin kartläggning av språkets arkitektur urskiljer dess grundläggande byggstenar: "tecken" ["signe"] och "satser" ["phrase"] och det kommer att visa sig att dessa enheter förvisso alltid i praktiken, i yttranden, är integrerade med varandra men att de samtidigt tillhör olika språkliga domäner.⁹⁷³ Tecknet utanför diskursen, som det framställs hos Ferdinand de Saussure, utgör en "two-sided unit" som på en teoretisk nivå kan delas i "betecknande" ["signifiant"] och "betecknat" ["signifié"].⁹⁷⁴ Tecknet upprättar den bestämda men arbiträra relationen mellan dessa sina två sidor. Den vetenskap som utvecklas utifrån Saussures teckenteori gäller i första hand "språkets" ["langue"] struktur, medan Benveniste i första hand intresserar sig för

⁹⁷² Ricœur, 2003, s. 362. ("Il faut donc ébranler le règne de l'objet, pour laisser être et laisser se dire notre appartenance primordiale à un monde que nous habitons, c'est-à-dire qui, tout à la fois, nous précède et reçoit l'empreinte de nos œuvres." (Ricœur, 1975, s. 387))

⁹⁷³ Émile Benveniste, "Saussure After Half a Century", i förf:s *Problems in General Linguistics* (skriftserien Miami Linguistics Series), Miami 1971a, s. 38. Émile Benveniste, "Saussure après un demi-siècle", i förf:s *Problèmes de linguistique générale*, I (skriftserien Bibliothèque des sciences humaines), Paris 1966, s. 43.

⁹⁷⁴ Benveniste, 1971a, s. 38. Benveniste, 1966a, s. 43; Émile Benveniste, "The Levels of Linguistic Analysis", i förf:s *Problems in General Linguistics* (skriftserien Miami Linguistics Series), Miami 1971, s. 104. ("l'unité à double face" (Benveniste, 1966a, s. 43)).

”diskurs” [”parole”], det vill säga för språket i bruk.⁹⁷⁵ Benveniste kommer att kalla den förra vetenskapen för ”semiotik” [”sémiologie”], som undersöker språkets grundläggande funktion att beteckna och rör en inomspråklig verklighet, och den senare för semantik [”sémantique”], som undersöker de kommunikativa aspekterna av språket och rör en utomspråklig verklighet, och det är denna semantiska vetenskap som Benveniste i första hand utvecklar.⁹⁷⁶ Distinktionen mellan dessa två vetenskaper är analog med distinktionen mellan deras respektive objekt. För semiologin är tecknen föremålet men för semantiken är istället satsen den grundläggande enheten. Generellt för satser gäller att de är predikativa, predikatet är en ”fundamental property of the sentence” skriver Benveniste, som inte kan spåras till de enskilda tecken som satsen består av.⁹⁷⁷ Något tillkommer satsen i och med dess yttrande, i och med att den blir diskurs, den blir större än summan av sina tecken. Den får en ”mening” [”sens”] som förvisso finner sin förutsättning i tecknens lexikaliserade, formaliserade ”betydelser” [”désignation”], men som inte kan reduceras till totaliteten av dessa betydelser.⁹⁷⁸ Satsen ”does not admit of segmentation into units of the type of the sign” skriver Benveniste.⁹⁷⁹ Tecken har designation i form av formaliserade, lexikaliserade betydelser men de äger ingen mening. Däremot kan de tillskrivas det som Ricœur kallar ”ordmening”, som hör till yttrandets specifika tillfälle och fördelas till tecknen i en sats, men de agerar då, det vill säga som diskursiva, inte

⁹⁷⁵ Benveniste, 1966a, s. 43.

⁹⁷⁶ Ricœur, 2003, s. 79; Benveniste, 1971a, s. 38; Benveniste, 1966a, s. 43; Émile Benveniste, ”Semantic Problems in Reconstruction”, i förf:s *Problems in General Linguistics* (skriftserien Miami Linguistics Series), Miami 1971, s. 249; Émile Benveniste, ”Problèmes sémantiques de la reconstruction”, i förf:s *Problèmes de linguistique générale*, I (skriftserien Bibliothèque des sciences humaines), Paris 1966, s. 289; Émile Benveniste, ”La Forme et le sens dans le langage”, i *Le langage*, II (Actes du XIIIe Congrès des sociétés de philosophie de langue française, Genève, 1966), Neuchatel/ La Baconnière 1967, s. 36.

⁹⁷⁷ Benveniste, 1971b, s. 109. (”propriété fondamentale de la phrase” (Émile Benveniste, ”Les Niveaux de l’analyse linguistique”, i förf:s *Problèmes de linguistique générale*, I (skriftserien Bibliothèque des sciences humaines), Paris 1966b, s. 129)). Därmed menar Benveniste att även enskilda tecken kan utgöra satser, förutsatt att de yttras predikativt (Benveniste, 1971b, s. 109). I detta är dock Ricœur oenig. Det kommer att göras klart längre fram att både subjekt och predikat, från en logisk position snarare än Benvenistes lingvistiska, är nödvändiga för att en sats ska komma till stånd (Ricœur, 2003, s. 81). Det blir därmed tydligare hos Ricœur än hos Benveniste att diskursen blir möjlig först i spänningsfältet mellan semiotik och semantik och att den alltså inte är ett strikt semantiskt fenomen.

⁹⁷⁸ Benveniste, 1971b, s. 108; Benveniste, 1966b, s. 127f.

⁹⁷⁹ Benveniste, 1971a, s. 38. (”la phrase comme telle n’admet pas la segmentation en unités du type du signe” (Benveniste, 1966a, s. 43)).

längre som betecknande med en bestämd, om än arbiträr, relation till sitt betecknade.⁹⁸⁰ Med Benveniste framhåller Ricœur att "[i]t is a consequence of their *being set together* [min kurs.], that words take on qualities they did not possess in themselves, which even contradict those they possess otherwise".⁹⁸¹

Det finns vid varje tillfälle ett finit antal tecken med lexikaliserad mening, därför är semiologin potentiellt avgränsbar och språket är utifrån dess perspektiv således systematiserbart i ett etablerat nätverk av betydelser, dess gränser kan bestämmas, men detta gäller inte för satsen och dess tillhörande vetenskap semantiken.⁹⁸² Satsen är "an undefined creation of limitless variety" enligt Benveniste, i den finner man möjligheten till en "infinite use of finite means" som Ricœur, med Wilhelm von Humboldt, menar är diskursens särskiljande karaktärsdrag, inte i tecknet.⁹⁸³ Benveniste skriver: "An inventory of the uses of a word might have no end; an inventory of the uses of a sentence could not even be begun."⁹⁸⁴ Vetenskapen om den stora omfattning i vilken denna oavgränsbarhet, denna öppenhet hos semantiken kommer att prägla Ricœurs vetenskap om det litterära språket som diskursivt.

För Benveniste är semiotik och semantik två väsensskilda vetenskaper. Han skriver:

There really are two different universes here even though they take in the same reality, and they give rise to two different linguistics, even though their paths cross all the time. On the one hand, there is language, an ensemble of formal signs, identified by rigorous procedures, ordered in classes, combined in structures and in systems, and on the other, there is the manifestation of language in living communication.⁹⁸⁵

⁹⁸⁰ Ricœur, 2003, s. 150f; Ricœur, 1975, s. 165; Benveniste, 1971b, 105.

⁹⁸¹ Émile Benveniste enl. Ricœur, 2003, s. 87. ("C'est par suite de leur coaptation que les mots contractent des valeurs que en eux-mêmes ils ne possédaient pas et qui sont même contradictoires avec celles qu'ils possèdent par ailleurs" (Benveniste, 1967, s. 38)).

⁹⁸² Benveniste, 1971b, s. 109; Jfr Ricœur, 2003, s. 352.

⁹⁸³ Wilhelm von Humboldt enl. Ricœur, 2003, s. 72; Benveniste, 1971b, s. 110. ("création indéfinie, variété sans limite" (Benveniste, 1966b, s. 129)).

⁹⁸⁴ Benveniste, 1971b, s. 110. ("Un inventaire des emplois d'un mot pourrait ne pas finir; un inventaire des emplois d'phrase ne pourrait même pas commencer." (Benveniste, 1966b, s. 129)).

⁹⁸⁵ Benveniste, 1971b, s. 110. ("Ce sont là vraiment deux unives différents, bien qu'ils embrassent la même réalité, et ils donnent lieu à deux linguistiques différentes, bien que leurs chemins se croisent à tout moment. Il y a d'un côté la langue, ensemble de signes formels, dégagés par des

Å ena sidan finner man i semiotiken en vetenskap som ensidigt låter formaliserade aspekter av språket, knutna till tecknet utanför bruk, stå modell för språket på samtliga nivåer. Å andra sidan finner man i semantiken en vetenskap isolerad på satsens nivå, helt utan hänsyn till de lärdomar som kan dras av en lingvistik orienterad mot tecknet. I gränssnittet mellan dessa två universum, där vetenskapen om det ena korsar vetenskapen om det andra, det vill säga på den plats som konstitueras och blir synlig först i och med spänningen mellan dessa två vetenskapliga perspektiv, söker Ricœur sin diskursteori samt i förlängningen även både sin metaforsteori och sin tolkningsteori.⁹⁸⁶ En tredje, med den terminologi som etablerats här, krisande, eller kanske än hellre hermeneutisk, vetenskap som låter språket transcendera sig självt, det vill säga referera, framträder i detta mellanrum: "a dualism of semiotics and semantics, where the semantics of the sentence is built on principles distinct from all operations with respect to signs" medan semiotiken i denna dualism omvänt "rules the semantics of the word and of the sentence".⁹⁸⁷

Begreppsparet semiotik/semantik i den diskursiva vetenskap som Benveniste inspirerar Ricœur till, uppvisar ett tydligt syskonskap med begreppsparet "teori"/"praktik" som det framställts med hjälp av Johansson i avhandlingens första kapitel. Semiotiken är "teoretisk" såtillvida att den rör språket som en allmän och abstrakt, formell företeelse och semantiken är praktisk såtillvida att den undersöker en instans av brukat språk: den enskilda, unika, diskreta, alltid intentionala satsen. Dessa två språkliga ordningar är, likt "teori" och "praktik", väsensskilda och således lätta att betrakta som sådana på en teoretisk nivå. I faktiska yttranden är de dock samtidigt alltid oskiljaktiga. De härskar över olika domäner, men står i diskursen samtidigt ständigt i relation till varandra.⁹⁸⁸ Varje tanke på radikal åtskillnad eller radikal identitet av "teori" och "praktik" kan endast betraktas som en reduktion av det verkliga förhållandet och detsamma gäller för semiotikens relation till semantiken. I den resterande delen av detta

procédures rigoureuses, étagés en classes, combinés en structures et en systèmes, de l'autre, la manifestation de la langue dans la communication vivante." (Benveniste, 1966b, s. 130)

⁹⁸⁶ Ricœur, 2003, s. 119. Hos Ricœur är dessa tre tankestrukturer intrikat sammanbundna i en och samma Teori och kan därför endast isoleras från varandra till priset av viss reduktion. Det kommer längre fram göras klart att allt språk i bruk enl. Ricœur även har ett metaforiskt (poetiskt) moment samt att varje yttrande för honom även är en tolkning.

⁹⁸⁷ Ricœur, 2003, s. 119. ("un dualisme du sémiotique et du sémantique, où la sémantique de la phrase se constitue sur des principes distincts de toutes les opérations sur les signes"... "sémiotique auquel se subordonne la sémantique du mot et de la phrase" (Ricœur, 1975, s. 131)).

⁹⁸⁸ Ricœur, 2003, s. 79f.

avsnitt ska karaktären hos den relation mellan semiotik och semantik, som utgör diskursens grundläggande villkor, lyftas fram från flera perspektiv.

Den utveckling av lingvistik som Ricœur här lyfter fram hos Benveniste påminner i hög grad om den utveckling av den ryska formalismen hos Bachtin som Kristeva visat i samband med sin introduktion av intertextualitetsteorin. Här tar hon upp Bachtins försök att "go beyond the formalists".⁹⁸⁹ Även Kristeva har, för sina iakttagelser om Bachtin, tagit intryck av Benveniste. Det handlar om ett språng från en formalistisk, semiotisk lingvistik till en semantik som ser nödvändigheten av att förhålla sig även till språket i bruk, till språk som har mening och där orden har kapacitet att betyda mer än en sak. Denna utveckling av lingvistik utgör, med Saussures terminologi, ett språng från langue till parole. Det är för övrigt ett motsvarande språng Beardsley, motvilligt, talar om i sin metafor-teori och som Ricœur blottlägger i sin kritik av den. Ricœur visar i denna kritik just hur formalismen, här i och för sig i den amerikanska traditionen snarare än den ryska, överskrids så snart den tvingas förhålla sig till frågan om hur ny mening kommer till språket. Denna kritik är relevant även här eftersom den säger något om teorin om diskursen i allmänhet. Diskursen befinner sig, med Ricœur, hela tiden, så att säga, i språnget mellan semiotik och semantik, mellan "teori" och "praktik", mellan allmänt och enskilt. Långt ifrån att vilja reducera eller syntetisera dessa spänningar till en ensidig semiotik alternativt en ensidig semantik, är Ricœurs hållning till detta sakernas tillstånd affirmativ. Han håller spänningen mellan dessa två ordningar för produktiv. Krisen är för honom inte av ondo, utan helt grundläggande för diskursens förmåga att föra ny mening till språket. Den för diskursen ursprungliga spänningen mellan semiotik och semantik är även produktiv i den bemärkelsen att den genererar flera andra spänningar i talsituationen, som alltså kan lyftas fram från flera olika perspektiv. För att beskriva den spänningsfyllda situation i vilken språket brukas tar Ricœur fasta på ett antal sådana spänningar som varje yttrande aktiverar.

Återigen med stöd från Benveniste lyfter Ricœur fram, som en första, för hans diskursteori grundläggande, spänning: att ett yttrande både är en händelse och har mening. Samtidigt som diskursen alltid är en unik språklig händelse som framträder i yttrandet av satsen, det vill säga motsatsen till språk som system (langue), något som enbart har "instantaneous existence, it appears and disappears",⁹⁹⁰ kan den upprepas och återidentifieras som samma. "There is meaning because there is sameness of meaning", skriver Ricœur och denna

⁹⁸⁹ Kristeva, 1986, s. 41. ("dépasser les formalistes" (Kristeva, 1967, s. 445)).

⁹⁹⁰ Ricœur, 1974, s. 97. ("qu'événement il a une existence fugitive: il apparaît et disparaît" (Ricœur, 1972, s. 95)).

förmåga till identitet måste snarare knytas till den semiotiska, systematiska, formaliserade språksfären.⁹⁹¹

Det andra paret finner man i distinktionen mellan en "identifikation" ["identification"] och "predikation" ["prédication"] i diskursen. Identifikation är en av språkets grundläggande funktioner. "Language is constructed so as to permit singular identification", skriver Ricœur och det handlar här om identifikationen av en "indivud" ["individus"], av något enskilt.⁹⁹² Denna funktions uppgift är "[t]o specify one thing and one alone" skriver Ricœur.⁹⁹³ För att åstadkomma identifikation, det vill säga för att bestämma något som något, har språket flera verktyg – däribland egennamn, demonstrativa ord, pronomen och bestämda beskrivningar. Vad gäller predikationen har språket en annan uppsättning verktyg: Man finner adjektiv som tillskriver något en kvalitet (snabb, djärv) även dessa adjektivs substantivformer (snabbhet, djärvhet). Tillika finner man de klasser som individer sägs höra till (mineraler, djur) och relationsord (X är bredvid Y) och ord för handlingar. Ricœur skriver: "What qualities, classes, relations, and actions have in common is that they are universalizable", det vill säga sådana ord som betecknar något allmänt.⁹⁹⁴ Enligt Benveniste är den predikativa funktionen i sig tillräcklig för ett yttrande, medan den identifierande enligt honom är sekundär.⁹⁹⁵ Detta vänder sig Ricœur mot. Med P.F. Strawson vill han istället hävda att språkets predikerande funktion snarare tillhör semiotiken och dess identifierande till semantiken samt att båda dessa funktioner är nödvändiga för att ett yttrande ska komma till stånd. Och för en sådan omkastning av polerna finner han åter stöd hos Benveniste.

⁹⁹¹ Ricœur, 2003, s. 80f. ("Il y a sens parce qu'il y a même sens." (Ricœur, 1975, s. 92))

⁹⁹² Ricœur, 2003, s. 81. ("Le langage est ainsi fait qu'il permet l'identification singulière" (Ricœur, 1975, s. 93f)).

⁹⁹³ Ricœur, 2003, s. 81. ("Viser une chose et une seule" (Ricœur, 1975, s. 94)).

⁹⁹⁴ Ricœur, 2003, s. 81. ("Qualités, classes, relations et actions ont en commun d'être des universalisables" (Ricœur, 1975, s. 94)).

⁹⁹⁵ Benveniste, 1971b, s. 109.

The Strawsonian distinction actually has an equivalent, if not even a justification, in the distinction between semiotics and semantics. In effect, semiotics has the generic or universal function and semantics the view to the singular: "The sign's value is always and only generic and conceptual. Therefore, it has nothing to do with any particular or contingent signified, and anything individual is excluded; circumstantial factors are to be regarded as irrelevant."⁹⁹⁶

Fortsatt preciserar Benveniste semantiken än tydligare: "The sentence, the expression that belongs to semantics; is only concerned with the particular."⁹⁹⁷ I spänningen mellan en semiotikens allmängörande, predikerande funktion å ena sidan och den identifierande semantikens vändning av blicken mot det enskilda å andra sidan, framträder diskursen enligt Ricœur.⁹⁹⁸

Det tredje paret ställer upp skillnaden mellan lokutionär och illokutionär talhandling samt hur de två handlingarna relateras till varandra i diskursen. Man gör flera saker när man talar. För det första utför man en lokutionär handling, det vill säga en talhandling som, i enlighet med föregående punkt, förenar språkets predikerande och dess identifierande funktion. För det andra kan samma talhandling, i vilken till exempel handlingen "stänga" och subjektet "dörr" kombineras ha olika modaliteter. Kombinationen av handlingen "stänga" och subjektet "dörr" kan utgöra ett påstående, en befallning, en önskan etcetera. Det är alltså i detta fall inte längre fråga om lokutionens innehåll utan om dess, med J.L. Austin, "kraft" ["force"], det vill säga vad man gör i sitt yttrande eller, med andra ord, om den illokutionära handlingen.⁹⁹⁹ Yttrandet upprättar med andra ord en spänning mellan vad som sägs och hur det sägs, mellan innehåll och form, eller, återigen, mellan semantik och semiotik.

Det fjärde paret aktualiserar skillnaden mellan "betydelse" ["sens"], det som sägs, och referens, det om vilket man talar i diskursen.¹⁰⁰⁰ Denna spänning utvecklas ur Gottlob Freges distinktion i "Über Sinn und Bedeutung". Det enskilda tecknet refererar endast till betydelser inom samma inomspråkliga

⁹⁹⁶ Émile Benveniste enl. Ricœur, 2003, s. 82. ("le signe a toujours et seulement valeur générique et conceptuelle. Il n'admet donc pas de signifié particulier ou occasionnel; tout ce qui est individuel est exclu; les situations de circonstance sont à tenir pour non avenues." (Benveniste, 1967, s. 35))

⁹⁹⁷ Émile Benveniste enl. Ricœur, s. 82. ("la phrase, expression du sémantique, n'est *que* particulière" (Benveniste, 1967, s. 36)).

⁹⁹⁸ Ricœur, 2003, s. 81f.

⁹⁹⁹ Ricœur, 2003, s. 83f; J. L. Austin enl. Ricœur, 2003, s. 84.

¹⁰⁰⁰ Ricœur, 1974, s. 98, 105; Ricœur, 1972, s. 96.

system medan yttrandets mening låter språket göra en referens till något utanför sig självt. Tecknets betecknande befattar sig endast med språkets inre, semiotiska värld, dess logiska nätverk av statiska betydelser.¹⁰⁰¹ Sammansättningen av ord i ett yttrande däremot görs med en intention. Intentionaliteten i yttrandet låter det sträcka sig utanför språket mot dess yttre värld, som på den semantiska nivån inte kan undvikas. I denna dubbla riktning måste varje yttrandes referens sökas.¹⁰⁰²

Ett femte par gäller diskursens självreferentiella funktion. Yttrandets referens är på grund av den dubbla rörelse i vilken den framträder en spänningsfylld företeelse, den har så att säga två riktningar. Å ena sidan gör varje yttrande, från sin semantiska nivå, en "utomspråklig" ["extralinguistique"] referens, en "verklighetsreferens" ["référence à la réalité"] som är "intentional" ["intentionnelle"] och "sakorienterad" ["tournée vers la chose"].¹⁰⁰³ Å andra sidan gör det, från sin semiotiska nivå, en "självreferens" ["auto-référence"] och är alltså även "reflexiv" ["réflexive"] och "självorienterad" ["tournée vers soi"].¹⁰⁰⁴ Denna spänning kan man med fördel uppmärksamma genom att begrunda ordet "jag", som inte betecknar något på den semiotiska nivån, det vill säga som enskilt tecken, men som i en sats gör en referens till den som komponerat satsen. Personliga pronomen, jag och du (men enligt Benveniste inte han/hon), refererar till något först på språkets semantiska nivå, när någon betecknar sig själv genom att säga "jag talar" och ett "jag talar" är implicit i varje yttrande.¹⁰⁰⁵ "I means the one who can apply I to himself in a sentence, as being the one who is speaking", skriver Ricœur.¹⁰⁰⁶ Denna spänning har bäring även för verbets former, i satsen (alltid diskursiv) alltid förankrade i dess "nu". Detta nu betecknar, precis som personliga pronomen, på en semiotisk nivå endast sig självt men refererar i satsen till själva yttrandets tillfälle. Ricœur förklarar: "The present is the very moment at which the discourse is being uttered."¹⁰⁰⁷ Detsamma gäller även flera adverb,

¹⁰⁰¹ Ricœur, 2003, s. 84ff.

¹⁰⁰² Ricœur, 2003, s. 353.

¹⁰⁰³ Ricœur, 1974, s. 98; Ricœur, 1972, s. 96f.

¹⁰⁰⁴ Ricœur, 1974, s. 98; Ricœur, 1972, s. 97.

¹⁰⁰⁵ Émile Benveniste, "The Nature of Pronouns", i förf:s *Problems in General Linguistics* (skriftserien Miami Linguistics Series), Miami 1971, s. 217f.

¹⁰⁰⁶ Ricœur, 2003, s. 86. ("Je", c'est celui qui, dans une phrase, peut s'appliquer à lui-même 'je' comme étant celui qui parle" (Ricœur, 1975, s. 98)).

¹⁰⁰⁷ Ricœur, 2003, s. 86. ("Le présent, c'est le moment même où le discours est prononcé" (Ricœur, 1975, s. 99)).

”[a]ll of them connected to the instance of discourse” och demonstrativa pronomen (den där, den här) som bestäms i förhållande till talaren.¹⁰⁰⁸ Genom att göra utsägelsspositionen manifest och tillskriva sig själv ett nu framträder på satsens semantiska nivå, till skillnad från ordets semiotiska, dess händelsekaraktär. Tillsammans etablerar dessa moment, i kontrast till den statiskhet som är kännetecknande för språkets semiotiska nivå, ett alltid nytt och enskilt ”absolute this-here-now”.¹⁰⁰⁹

Det avslutande och sjätte begreppsparet må ha utvecklats hos en av de mest framstående semiotikerna, nämligen Roman Jakobson, men är samtidigt det som gör den spänning mellan semiotik och semantik i vilken diskursen framträder mest synlig. Det handlar om paradigm och syntagm samt spänningen däremellan. Paradigmatiska relationer å ena sidan gäller selektionen av tecken och betydelser inom det språkliga systemet och tillhör alltså den semiotiska ordningen. Syntagm å andra sidan är den specifika kombination av ord genom vilken satsen i egenskap av ett yttrande kommer till stånd. Med andra ord kan man säga att semiotiken rör paradigmerna medan semantiken rör syntagmen och vid kompositionen av ett yttrande måste båda dessa moment vara närvarande om än i en spänningsfylld relation till varandra.¹⁰¹⁰ Syntaxen begränsar den paradigmatiske räckan av synonymer samtidigt som det begränsade antalet möjliga paradigm begränsar syntagmets kapacitet för att producera mening.

Metaforen, som det spänningsfyllda fenomenet den framställts som här, och i förlängningen också det litterära verket passar synnerligen väl in i den spänningsfyllda situation som diskursen befinner sig i, i den kris genom vilken varje yttrande framträder. För Ricœur är metaforens viktigaste funktion, vilket visats i och med hans kritik av Beardsley, knuten till dess semantiska dynamik, genom vilken den möjliggör för ny mening att komma till språket. Och endast betraktad som ett intentionellt språkelement större än ordet, som en sats som aktiverar samtliga de diskursiva spänningar som här sammanfattats under den övergripande spänningen mellan semiologiska och semantiska aspekter på språket, kan metaforen tillskrivas dessa sant menings-*skapande* egenskaper. I detta, om någonstans, blir nödvändigheten i de spänningar som konstituerar varje diskurs, det dialektiska spel som varje yttrande måste delta i, uppenbar och det blir, i ljuset av den metaforförståelse som etableras i detta kapitelns första del, klart att ingen språklig företeelse är mer involverad i detta spel, att ingen språklig

¹⁰⁰⁸ Ricœur, 2003, s. 86. (”tous reliés à l’instance de discours” (Ricœur, 2003, s. 99)).

¹⁰⁰⁹ Ricœur, 2003, s. 86. (”ceci-ici-maintenant absolu” (Ricœur, 2003, s. 99)).

¹⁰¹⁰ Ricœur, 2003, s. 87.

företeelse är en tydligare produkt av dessa kontrasterande positioner, än metaforen. Man kan utifrån Ricœurs allmänna diskursdefinition och hans metaforteori säga att allt språk i bruk, alla yttranden,¹⁰¹¹ är i kris, men att metaforen är det fenomen som i högst grad visar fram sin krisartadhet. Metaforen bör således inte, vilket ofta är fallet, betraktas som ett marginellt språkligt fenomen eller som ett undantag bland språkliga företeelser, utan snarare som själva typexemplet på diskurs.¹⁰¹² Det är också därför som tolkningen av metaforer utgör en förebild för tolkning överhuvudtaget.¹⁰¹³ Samtliga diskursens spänningar har direkt relevans för metaforen, men i den sjätte och sista blir denna relevans kanske som mest framträdande. Substitutionen, den regel som reglerar den paradigmatiske selektionen för kompositionen av en sats, tillhör alltså, enligt den sjätte spänningen, semiotiken. Äldre, retoriska metaforteorier brukar definiera metaforen som ett brott mot denna lag, som en felaktig substitution, det vill säga som en felaktig selektion, en katakres, isolerad på det enskilda ordets nivå där den endast får en retorisk, utsmyckande funktion. Dessa teorier samlas ofta under namnet substitutionsteorier, detta i kontrast till interaktionsteorier som Beardsleys, och har, trots idoga försök, visat sig svåra att utrota.¹⁰¹⁴ De lever kvar i vardagliga föreställningar av metaforen, och detta med viss rätt. Metaforen ter sig mycket riktigt som ett substitutionsfenomen så länge man endast betraktar den på den semiotiska nivå där, enligt Beardsleys förståelse, ett ords primära betydelse helt enkelt substitueras för en sekundär. Ricœur skriver:

¹⁰¹¹ Detta överensstämmer inte tillfullo med Ricœurs syn på saken. Den spänningsfyllda diskursiviteten tillhör enligt honom i första hand den nedtecknade diskursen, dvs. texter, och inte talad diskurs i form av dialog (Ricœur, 1976, s. 29–32). Här vill jag dock, delvis i linje med Mois kritik av Ricœur, hävda att denna hållning grundas i en alltför förenklad syn på talsituationen som ett rent och störningsfritt medium för kommunikation (Toril Moi, *Revolution of the Ordinary. Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell*, Chicago/London, s. 199). Det kan även vara relevant att här klargöra att varken för Agamben eller Vattimo är komplexiteten hos tolkningens objekt mediespecifik.

¹⁰¹² Det är i förlängningen av en sådan förståelse av estetiska objekt som den estetiska erfarenheten (framträdande i tolkningen av sådana objekt) kan utgöra en modell för all erfarenhet och, följaktligen, som metaforisk sanning kan utgöra en modell för hermeneutisk sanning (Jfr Vattimo 1996, s. 65f).

¹⁰¹³ Ricœur, 1974, s. 100.

¹⁰¹⁴ För en diskussion om substitutionsteorier se t.ex. Gerhard Kurz, *Metapher, Allegorie, Symbol* (skriftserien Kleine Vandenhoeck-Reihe, nr. 4032), (6:e reviderade utgåvan) Göttingen 2009 (1982), s. 7–14. Även Beardsleys metaforteori, som går så långt i sitt försök att lämna den retoriska substitutionsteorin bakom sig, återfaller enligt Ricœur till syvende och sist i substitution (Ricœur, 2003, s. 114).

Even if the remainder of the analysis tends to show that there are no metaphors, in the sense of metaphorical *words*, without certain contexts, therefore even if we shall have to speak of metaphorical *statements* requiring at least the length of a sentence or of a phrase, nevertheless the “metaphorical twist” (to speak like Monroe Beardsley) is something which happens to words; the shift of meaning which requires the whole contribution of the context affects the word; it is the word that has a “metaphorical use,” or a nonliteral meaning, or a novel, “emergent meaning” in specific contexts.¹⁰¹⁵

Metaforen kan således *identifieras* genom dess verkan på den semiotiska nivån. Utifrån den grundläggande förståelsen från Benveniste, att endast ord tillsammans med andra ord, att endast den medvetna kombinationen av ord i ett yttrande ger mening, drar Ricœur dock slutsatsen att metaforen i grunden tillhör och därmed endast kan *definieras* på den semantiska nivån.¹⁰¹⁶ Därifrån distribueras sedan ordmening,¹⁰¹⁷ det vill säga en mermening (i metaforen alltid ny) utöver ordets lexikaliserade betydelse, till orden. Den moderna utvecklingen av metafor-teorin, från substitutionsteori, över interaktionsteorin till Ricœurs metafor-teori, innebär alltså i hög grad en radikal, men inte fullständig, förskjutning av metaforens plats från språkets semiotiska nivå till dess semantiska nivå. Detta såtillvida att identifikationen av ”det metaforiska ordet” fortfarande både initierar tolkningen av metaforen (den tolkning i vilken metaforen framträder) och att en ny ordmening tilldelas detta ord i och med denna

¹⁰¹⁵ Ricœur, 1974, s. 96. (”Si la suite de la présente discussion vise à montrer qu’il n’y a pas de métaphore – au sens de mot pris métaphoriquement – en l’absence de certains contextes, par conséquent même si nous sommes contraints par la suite de substituer à la notion de métaphore celle d’énoncé métaphorique, impliquant par conséquent au moins la longueur d’une phrase, néanmoins, la ’torsion métaphorique’, pour parler comme Monroë Beardsley (*The Metaphorical Twist*), est quelque chose qui arrive au mot; le changement de signification qui requiert la contribution entière du contexte affecte le mot. C’est du mot que nous pouvons dire qu’il a un ’emploi métaphorique’ ou ’une signification non littérale’; c’est toujours le mot qui est le porteur de la ’signification émergente’ que certains contextes spécifiques lui confèrent.” (Ricœur, 1972, s. 94))

¹⁰¹⁶ Ricœur, 2003, s. 76ff. Med detta menas inte att metaforen inte påverkar de enskilda tecknets mening utan endast att ordens mening fördelas från satsens (i form av ett yttrande), det vill säga från diskursens nivå. Endast som en del av diskursen kan det enskilda ordet sägas ha mening (Ricœur, 2003, s. 87). En metafordefinition som utgår från det enskilda tecknets nivå fungerar endast nominellt, det vill säga som utgångspunkt för att identifiera metaforen, men inte reellt, det vill säga den visar oss inte hur förändringen i tecknets mening kommer till stånd (Ricœur, 2003, s. 74f).

¹⁰¹⁷ Ricœur, 2003, s. 150f.

tolkning. Metaforen blir således det diskursiva språkfenomenet per se, det fenomen som framhäver sin plats i rummet-mellan semiotik och semantik.

Diskursbegreppet hos Ricœur är, redan i sin mest allmänna bemärkelse, av en utpräglad dialektisk karaktär. De sex spänningarna ovan är endast ett urval av de många oppositioner som sätts i spel då ett yttrande görs. Själva bruket av språket, omsättandet av det i ett yttrande, har som villkor att man engagerar sig i dessa dialektiker. Under detta allmänna dialektiska diskursbegrepp sorterar dock specifika diskurstyper.¹⁰¹⁸ De ovanstående spänningarna gäller för diskurs i allmänhet och således måste varje enskild metafor, varje poetiskt yttrande såväl som varje vetenskapligt och filosofiskt, Ricœur kallar det spekulativt, yttrande inte gå utanför dessa ramar, utan får endast innebära en förskjutning eller en betoning av någon eller några element inom den spänningsfyllda allmänna diskursdefinition som dessa spänningar utgör. Generellt kan man säga att ett poetiskt yttrande i sin rikedom, mångfald, dynamik och obestämbarhet betonar diskursens grundläggande motsägelser och lyfter fram dem, medan ett spekulativt yttrande i sitt sökande efter identitet, korrespondens och helhet försöker reducera dessa skillnader, eller dölja dem för att göra sig mindre diskurslika och mer stabila. I ljuset av detta framstår föreställningen om en vetenskap om litteratur kanske absurd, men det kommer längre fram att bli tydligt hur spekulativ och poetisk diskurs tvärtom är intrikat sammanflätade och i själva verket villkor för varandra.

Om tolkningen av metaforen och dess förhållande till verkligheten

Referens

Ett yttrande kommer till stånd när någon säger något om något, det vill säga när någon säger något med en intention. När en sats komponeras med en intention realiseras språkets förmåga till självtranscendens, det vill säga dess förmåga att referera till något utanför sig självt. Ricœur skriver: "reference is the mark of the self-transcendence of language".¹⁰¹⁹ För att lyfta fram metaforens och, i förlängningen, det litterära verkets särskilda sätt att referera, vilket är nödvändigt

¹⁰¹⁸ Det kommer i det följande tydliggöras att olika diskurstyper förvisso kan särskiljas i "teorin" men i den reella praktiken, i den faktiska diskursen, kommer dessa abstraherade diskurstyper alltid att vara blandade.

¹⁰¹⁹ Ricœur, 2003, s. 85. ("la référence marque la transcendance du langage à lui-même" (Ricœur, 1975, s. 97)).

för att förstå dess sanningsbegrepp och följaktligen för att förstå dess särart som objekt för en vetenskap, ämnar jag inleda med en diskussion om referens i allmänhet.

Frege menar, och Ricœur är överens med detta, att vi som tolkare aldrig ”nöjer oss med meningen” hos ett yttrande ”utan vi förutsätter en betydelse”.¹⁰²⁰ Ricœur skriver att ”the question of reference is always opened by that of sense”.¹⁰²¹ ”[B]etydelsen [referensen] hos en sats är dess sanningsvärde”, skriver Frege och man kan enligt honom inte undvika sanningsbegäret som tolkare (läsare, författare etcetera).¹⁰²² Freges teori är utgångspunkten för Ricœurs referensbegrepp och för Frege innebär referens helt enkelt identifikationen av egennamn med verkliga objekt. Frege skriver: ”Betydelsen [referensen] hos ett egennamn är föremålet självt, som vi betecknar med ett namn.”¹⁰²³ Utifrån egennamnets referens byggs hos Frege sedan yttrandets referens som helhet. Det är påtagligt redan i Ricœurs här framställda diskursteori att detta referensbegrepp kommer att behöva utvecklas och formas om i *La Métaphore vive*, en utveckling som, förvisso baserat på de insikter som han gör där, kommer att fullföljas först i hans *Temps et récit*.¹⁰²⁴

Medan satsens referens, på språkets semantiska nivå, hos Frege helt enkelt är den sammanlagda referensen av de namn, på språkets semiotiska nivå, som den består av gäller för Benveniste det omvända förhållandet. De enskilda orden kan

¹⁰²⁰ Gottlob Frege, ”Om mening och betydelse”, i förf:s *Skrifter i urval*, övers. Daniel Birnbaum och Sven-Olov Wallenstein, Stockholm 1995, s. 39. (”nicht mit dem Sinne begnügen”, ”sondern wir setzen eine Bedeutung voraus” (Gottlob Frege, ”Über Sinn und Bedeutung”, i *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, vol. 100 1:1892, s. 31)). Frege kallar ett egennamns referens ”Bedeutung”, men utsträcker samtidigtermen egennamn till att gälla för alla påståendesatser som refererar till något (Frege, 1995, s. 41f).

¹⁰²¹ Ricœur, 2003, s. 257. (”la question de la dénotation est toujours ouverte par celle du sens” (Ricœur, 1975, s. 274)).

¹⁰²² Frege, 1995, s. 41. (”[D]ie Bedeutung eines Satzes sein Wahrheitswerth ist” (Frege, 1892, s. 35)).

¹⁰²³ Frege, 1995, s. 38. (”Die Bedeutung eines Eigennamens ist der Gegenstand selbst, den wir damit bezeichnen” (Frege, 1892, s. 30)).

¹⁰²⁴ Ricœur, 2003, s. 261; Kristensson Ugglå, 1994, s. 395. Kristensson Ugglå förklarar, med Jan-Ivar Lindén och Peter Kemp, att ”när Ricœur redan tidigt använder ordet ’referens’ så är det endast själva distinktionen mellan mening och referens han hämtar från Frege, medan själva begreppet referens hos Ricœur inte skall förstås i Freges mening av överensstämmelse. Det handlar inte om en enkel korrespondens-sanning. Med ’referensen’ försöker Ricœur istället fasthålla den kreativa och nytolkande spänningen mellan ’är’ och ’är icke’” (Kristensson, 1987a, s. 53f). Freges referensbegrepp blir således endast ett moment i det dialektiska referensbegrepp som Ricœur utvecklar.

enligt honom, så snart de är del av en sats, inte längre betraktas som egennamn med bestämd referens, utan kan endast tilldelas mening och följaktligen förmågan till referens från satsens, semantiska, nivå.¹⁰²⁵ Man skulle kunna säga att Ricœur under den fjärde och femte punkten i sin framställning av diskursens spänningar, visar hur Freges och Benvenistes referensbegrepp i själva verket kompletterar varandra för att framställa ett nytt slag av spänningsfylld referens som framträder i tolkningen av yttrandet, diskursen. Yttrandets referens, likt dess mening, får därmed även den både en semiotisk och en semantisk aspekt.

[W]hether one rises by synthetic composition from the proper name towards the proposition, or whether one descends by analytic dissociation from the sentence down to the semantic unit of the word [word-meaning]. At their intersection, the two interpretations of reference make apparent the polar constitution of reference itself, which can be called the *object* when the referent of the name is considered, or the *state of affairs* if one considers the referent of the entire statement.¹⁰²⁶

Båda förståelserna av referens är helt enkelt nödvändiga då "the pair of object and state of affairs corresponds, on the side of the world, to the noun-statement pair in language".¹⁰²⁷ Endast genom det produktiva relaterandet av dessa nivåer till varandra i språket kan verkliga objekt refereras till som i världen, det vill säga som befintliga i sakförhållanden.

Metaforisk referens

Frågan om referensen hos konventionella yttranden är enligt Frege en fråga om identifikationen av ords betydelser med verkliga objekt. När det kommer till det litterära verket kan dock situationen framstå som en annan. I egenskap av fiktion verkar dess ord enligt Frege inte referera till något överhuvudtaget.¹⁰²⁸ Det verkar

¹⁰²⁵ Ricœur, 2003, s. 257f.

¹⁰²⁶ Ricœur, 2003, s. 258. ("qu'on s'élève, par composition synthétique, du nom propre vers la proposition, ou qu'on descende, par dissociation analytique, de l'énoncé jusqu'à l'unité sémantique du mot. En se croisant, les deux interprétations de la référence font apparaître la constitution polaire de la référence elle-même, qui peut être appelée l'*objet*, si on considère le référent du nom, ou l'*état de choses*, si on considère le référent de l'énoncé entier." (Ricœur, 1975, s. 276))

¹⁰²⁷ Ricœur, 2003, s. 258. ("Le couple objet-état de choses répond ainsi, du côté du monde, au couple nom-énoncé dans le langage" (Ricœur, 1975, s. 176)).

¹⁰²⁸ Ricœur, 2003, s. 259.

alltså, utifrån en fregesk syn på referens, som om det litterära verkets mening "intercepts reference and [...] abolishes reality".¹⁰²⁹ Det litterära verket är således undantaget från hans postulat om att varje betydelse gör en referens.¹⁰³⁰ "När vi t.ex. lyssnar på ett epos fångslas vi, förutom av språkets välljud, endast av satsernas mening och de föreställningar och känslor som de uppväcker" och alltså inte, enligt Frege, av föremål utanför språket.¹⁰³¹ "Med frågan efter sanningen skulle vi lämna den konstnärliga njutningen och istället vända oss mot ett vetenskapligt betraktelsesätt. Därför är det oss likgiltigt huruvida t.ex. namnet 'Odysseus' har en betydelse [referens], så länge vi uppfattar dikten som ett konstverk."¹⁰³² Ett sådant intresse för verkets relation till verkligheten, till enskilda objekt eller sakförhållanden skulle enligt Frege förstöra varje estetisk erfarenhet genom att beröva den dess frihet och göra den heteronom och oren. Intresselösheten, den kantska estetiska dogmen, är alltså även hos Frege en förutsättning för den estetiska erfarenheten. Till detta säger Ricœur, sin vana trogen, både ja och nej. Han menar att den bokstavliga referensen i metaforen och i förlängningen i det litterära verket förvisso är satt ur spel, men samtidigt menar han att "[d]iscourse cannot fail to be about something".¹⁰³³ Sanningsbegäret är lika akut för tolkaren av metaforiska yttranden som för tolkaren av sakpåstående men sanningen är, vilket kommer att framgå senare, i tolkningen av ett metaforiskt yttrande av ett annat slag.¹⁰³⁴

Ett allmänt referensbegrepp handlar som sagt om yttrandets upprättande av en relation till ett utomspråkligt sakförhållande eller objekt. Vad gäller ett metaforiskt yttrandes referens är omständigheterna annorlunda. På grund av dess logiska absurditet som framträder i tolkningen av metaforen och den semantiska dynamik, det vill säga den förmåga till ny mening, som denna föranleder

¹⁰²⁹ Ricœur, 2003, s. 262. ("intercepte la référence, et [...] abolit la réalité" (Ricœur, 1975, s. 280)).

¹⁰³⁰ Ricœur, 2003, s. 260.

¹⁰³¹ Frege, 1995, s. 41. ("Beim Anhören eines Epos z.B. fesseln uns neben dem Wohlklange der Sprache allein der Sinn der Sätze und die davon erweckten Vorstellungen und Gefühle" (Frege, 1892, s. 33)).

¹⁰³² Frege, 1995, s. 41. ("Mit der Frage nach der Wahrheit würden wir den Kunstgenuß verlassen und uns einer wissenschaftlichen Betrachtung zuwenden. Daher ist es uns auch gleichgiltig, ob der Name 'Odysseus' z.B. eine Bedeutung habe, solange wir das Gedicht als Kunstwerk aufnehmen." (Frege, 1892, s. 33))

¹⁰³³ Paul Ricœur, "Writing as a Problem for Literary Criticism and Philosophical Hermeneutics", i *Philosophic Exchange*, vol. 8 1:1977, s. 10.

¹⁰³⁴ Ricœur, 2003, s. 260.

utmanas där det identitetsbegär som ligger till grund för tolkningen av konventionella yttranden och i och med detta öppnas dörren för en referens av ett annat slag. Ricœur beskriver hur metaforens spänningar på den inomspråkliga nivån får en verkan på den utomspråkliga nivån, på dess referens, dess värld, samt hur metaforens nya, spänningsfyllda mening utgör en brygga mellan dessa två världar. Det tidigare framlyfta steget från Beardsleys formalism över en ny mening till en metaforisk referens, samt den spänningsfyllda tolkningens roll i detta arbete, kommer till uttryck i följande resonemang:

We can start with the point that the meaning of a metaphorical statement rises up from the blockage of any literal interpretation of the statement. In a literal interpretation, the meaning abolishes itself. Next, because of this self-destruction of the meaning, the primary reference founders. The entire strategy of poetic discourse plays on this point: it seeks the abolition of the reference by means of self-destruction of the meaning of metaphorical statements, the self-destruction being made manifest by an impossible literal interpretation.

But this is only the first phase, or rather the negative counterpart, of a positive strategy. [...] [T]he self-destruction of meaning is merely the other side of an innovation in meaning at the level of the entire statement, an innovation obtained through the 'twist' of the literal meaning of the words. It is this innovation in meaning that constitutes living metaphor.¹⁰³⁵

Som den bokstavliga tolkningens fallerande mening kan knytas till en fallerande referens, kan även den nya, framträdande metaforiska mening som uppstår ur meningskrisen, knytas till en framträdande referens, men av ett särskilt slag. "[L]iving metaphor" är metaforer vars "innovation in meaning" gör en referens till en utomspråklig verklighet, som säger något *om* något, men metaforens spänningsfylldhet, obestämbarheten hos dess nya mening, kommer som sagt att påverka denna referens. Kristensson Ugglå redogör för Ricœurs hållning: "Språket kan inte annat än handla om verkligheten. Att den poetiska

¹⁰³⁵ Ricœur, 2003, s. 171f. ("Repardons de ceci que le sens d'un énoncé métaphorique est suscité par l'échec de l'interprétation littérale de l'énoncé; pour une interprétation littérale, le sens se détruit lui-même. Or cette auto-destruction du sens conditionne à son tour l'effondrement de la référence primaire. Toute la stratégie du discours poétique se joue en ce point: elle vise à obtenir l'abolition de la référence par l'auto-destruction du sens des énoncés métaphoriques, auto-destruction rendue manifeste par une interprétation littérale impossible. Mais ce n'est là que la première phase ou, plutôt, la contrepartie négative d'une stratégie positive; l'auto-destruction du sens, sous le coup de l'impertinence sémantique, est seulement l'envers d'une innovation de sens au niveau de l'énoncé entier, innovation obtenue par la 'torsion' du sens littéral des mots." (Ricœur, 1975, s. 289))

språkanvändningen har oskadliggjort en bokstavlig och beskrivande referens innebär visserligen att utpekandet har uppskjutits – men det har för den skull inte upphört. Istället har referensen till följd av ett medvetet kalkylerat kategorialt misstag fått en mer indirekt karaktär”, identiteten är inte längre dess huvudsakliga motivation.¹⁰³⁶ Den enskilda metaforen gör i egenskap av yttrande en referens av det mer indirekta slag som Kristensson Uggla talar om. Men den metaforiska referensens egenheter framträder dåligt när man betraktar enskilda metaforer. Först när metaforen ingår i större nätverk, i konstellationer mer omfattande än den enskilda satsen, framträder den metaforiska referensens specificitet med tydlighet. Sådana nätverk kan, med vissa specifikationer, enligt Ricœur kallas för ”verk” [”œuvre”].¹⁰³⁷ Metaforen är som sagt ett verk i miniatyr.¹⁰³⁸ Först i egenskap av verk får metaforen en värld präglad av dess särart.¹⁰³⁹ Därför vänder sig framställningen här, utan att lämna metaforen därhän, till det litteraturvetenskapliga objektet per se, till det litterära verket.

Paul Ricœurs Verkbegrepp

Enligt Benveniste kan satser, på grund av sin predikativa karaktär, inte integreras ”into a totality of a higher rank”.¹⁰⁴⁰ I detta är Ricœur både enig och oenig. Satsen uppstår enligt honom, i egenskap av yttrande, av diskurs, i spänningsfältet mellan semiotik och semantik och bevarar således en semiotisk aspekt som tillåter dess organisation och systematisering i en högre struktur, nämligen verket. Men verket är av en väsentligen annan natur än de satser som Benveniste talar om. I verket utmanas i själva verket föreställningen om totalitetens möjlighet på ett sätt som kommer att prägla Ricœurs tolkningsteori på ett avgörande sätt. Mer om detta senare. Verket får, likt satsen, i det att det först komponeras, ett arrangemang, det vill säga en medveten, intentionell, disposition. Ricœur skriver: ”I shall call a *work* the closed sequence of discourse which may be considered as a text.”¹⁰⁴¹ Komponerandet av denna sekvens gör

¹⁰³⁶ Kristensson Uggla, 1994, s. 396.

¹⁰³⁷ Ricœur, 2003, s. 259; Ricœur, 1975, s. 277.

¹⁰³⁸ Ricœur, 2003, s. 259; Ricœur, 2003, s. 109; Ricœur, 1974, s. 97; Beardsley, 1981, s. 144.

¹⁰³⁹ Ricœur, 2003, s. 240f.

¹⁰⁴⁰ Benveniste, 1971b, s. 109. (”une unité d’un ordre supérieur” (Benveniste, 1966b, s. 129)).

¹⁰⁴¹ Ricœur, 1974, s. 96. (”Appelons *œuvre* la séquence close de discours qui peut être considérée comme un texte.” (Ricœur, 1972, s. 94))

dock verket till något större än summan av sina delar.¹⁰⁴² När språket arrangeras utifrån en intention blir det till diskurs och får en referens. Verket har dock ytterligare några karaktärsdrag, utöver detta allmänt diskursiva. Det lyder därtill under formella regler i enlighet med en genre och, sist men av störst vikt i detta sammanhang, har det alltid en stil.¹⁰⁴³ Det är i och med stilen som verket blir något enskilt och därmed blir det även något ogripbart för "theoretical consideration", det vill säga för det allmänna begreppsliga tänkande som är rotat i ett etablerat nätverk av betydelser.¹⁰⁴⁴ Det är viktigt att här anmärka att det är det faktum att verket är arrangerat, tillhör en genre och har en personlig stil och inte *hur* dessa karaktärsdrag ter sig i det enskilda verket, som är av huvudsaklig vikt. Det kommer att göras klart i nästa avsnitt att distansen mellan författarens medvetna intention med verket och verket som det framträder för tolkaren, enligt Ricœur är oöverskridlig, att den värld som framträder i tolkningen av verket endast är dess egna. Genom att inkorporera dessa moment tar verket enligt Ricœur formen av en "ordered, generic and singular totality", av en helhet.¹⁰⁴⁵

Arrangemang, genre och stil är "the categories proper to the production of discourse as work" och de representerar, samtidigt som de är förutsättningar för verkets diskursivitet, element som nekar verket referens i bemärkelsen identitet, som nekar det begreppslik stabilitet.¹⁰⁴⁶ Litterära verk lyfter fram och förstärker dessa moment, medan till exempel konventionella filosofiska texter, och i än högre grad naturvetenskapliga texter, försöker reducera dem. Sådana texter kommer givetvis även de att vara arrangerade, men de kommer i allmänhet att försöka dölja detta arrangemang genom att följa en, skenbart obestridlig, "naturligt" kausal, skenbart rent empirisk, ordning. De kommer att uppvisa någon form av genretillhörighet, om än i svag bemärkelse, som helt enkelt

¹⁰⁴² Hur skulle en "organisk" vetenskap, som den som i avhandlingens första kapitel kallas empiristisk, överhuvudtaget kunna göra ett sådant objekt rättvisa?

¹⁰⁴³ Ricœur, 2003, s. 259.

¹⁰⁴⁴ Ricœur, 2003, s. 259. ("considération théorique". (Ricœur, 1975, s. 277)). Man kan i denna tredje karaktäristik i själva verket skönja grunden till hela den vetenskapsteoretiska problematik som utgör den axel som denna avhandling rör sig runt, alltså den vetenskapliga bristfällighet som ämneskritiken, från perspektivet av det vetenskapliga förhållningssätt som här kallats empiristiskt, tillskriver litteraturvetenskapen.

¹⁰⁴⁵ Ricœur, 2003, s. 262. ("totalité ordonnée, générique et singulière" (Ricœur, 1975, s. 262)). Denna föreställning om verket som en totalitet är något som kommer att diskuteras mer ingående längre fram.

¹⁰⁴⁶ Ricœur, 2003, s. 259. ("les catégories propres à la production du discours comme œuvre" (Ricœur, 1975, s. 277)).

innebär att de följer en uppsättning regler för och gemensamma föreställningar om hur ett budskap av ett visst slag ska eller bör förmedlas. Främst kommer dock stilen, i Ricœurs bemärkelse, att hållas för att vara den ickelitterära textens fiende, eftersom stil i denna bemärkelse gör texten till något enskilt, opakt, vilket hindrar den från att vara gripbar för konventionellt vetenskapligt begreppstänkande. Eller, med andra ord, stilen ger upphov till unicitet, en egenhet, som hindrar återförandet av det enskilda verket på det allmänna, inomspråkliga, redan etablerade nätverk av betydelser som ligger till grund för begreppsspråket.¹⁰⁴⁷ Det är dock bekant redan utifrån Ricœurs allmänna diskursdefinition, att inget yttrande helt kan reducera sin enskildhet, att det måste delta i diskursen på dess spänningsfyllda villkor, att det måste inta sin position i rummet-mellan semiotik och semantik.

Freges referensbegrepp behandlar, som förut påpekats, referens i bemärkelsen språkets förmåga till identifikation med verkliga objekt. De objekt som namnet, i hans mening, refererar till, är föremål som man kan föreställa sig ligger bakom texten, i författarens värld, om man så vill.¹⁰⁴⁸ Det litterära verket däremot är verket par excellence. Det framhäver sig självt som verk och bör således inte förstås utifrån sin relation till objekt i denna bemärkelse, vilket dock inte innebär att det inte refererar överhuvudtaget eller att det inte skulle innehålla någon sanning. Ricœur skriver: "My whole aim is to do away with this [Frege's] restriction of reference to scientific statements."¹⁰⁴⁹ Genom sin rikedom, i egenskap av en enhet större än satsen som inte är reducerbar till summan av sina delar, genom de särskilda karaktärsdrag, arrangemang, genre och främst stil som ger det mermening och enskildhet, gör verket i själva verket en referens till ett sakförhållande mer komplext och rikare än det som framträder i och med konventionella yttranden. Det gör en referens till en värld som är dess egen. Detta komplexa slag av referens och dess konsekvenser för varje försök till en vetenskap om litteratur kommer att diskuteras ingående längre fram. Först vill jag dock rikta blicken mot en relaterad konsekvens som föreställningen om verket som bärare av sin egen värld har för hermeneutiken.

¹⁰⁴⁷ Det finns givetvis avvikelser från denna regel, med Derrida och Deleuze som relevanta exempel. Så även Heidegger som troligtvis skulle vara Ricœurs exempel. I någon mån kan man även spåra detta till Hegel, vilket är synnerligen intressant i detta sammanhang där möjligheten till identitet genom begrepp ifrågasätts. I dessa fall handlar det om filosofer som grundar sitt sätt att skriva på i någon grad besläktade förståelser av det poetiska språkets möjligheter och/eller begreppsspråkets brister.

¹⁰⁴⁸ Ricœur, 2003, s. 260.

¹⁰⁴⁹ Ricœur, 2003, s. 261. ("Toute mon entreprise vise à lever cette limitation de la dénotation aux énoncés scientifiques." (Ricœur, 1975, s. 278))

Den hermeneutiska cirkeln mellan tolkaren och verkets värld

Den hermeneutiska cirkeln, som är så viktig för den helhetssökande hermeneutiken, har kommit att präglade vardagsförståelsen av hermeneutiken men får i och med Ricœurs tillskrivande av en egen värld till verket en ny gestalt. Cirkeln måste nu, istället för att föreställas som en tankens rörelse mellan tolkande subjekt och författare, förläggas mellan "my way (or mode) of being – beyond the knowledge which I may have of it – and the mode (or the way) of being disclosed by the text as the work's world".¹⁰⁵⁰ Det som kommer till språket i och med tolkningen av det litterära verket är alltså inte längre att betrakta som författarens värld, bakom verket, utan verkets värld som den framträder för det tolkande subjektet.¹⁰⁵¹ Distansen mellan läsarens och författarens värld må vara svåröverstiglig, men vad gäller relationen mellan tolkarens och verkets värld ser det annorlunda ut. Den hermeneutiska cirkeln förlagd mellan tolkare och verk beskriver en process av tillägnelse. Ricœur förklarar i "Appropriation" hur läsaren, genom verkets spänningsfyllda mening, tillägnar sig verkets värld som i sig spänningsfylld. Den spänningsfyllda karaktären av denna verkets referens och dess spänningsfyllda sanning kommer dock att diskuteras först i de följande avsnitten. Här är det istället spänningen hos den tillägnelse av verket som sker i tolkningen, som får dess värld att framträda, som ska diskuteras.

Ricœur hämtar termen "tillägnelse" ["appropriation"] från tyskans *Anneigen*, vars innebörd han anger som "'to make one's own' what was initially 'alien'".¹⁰⁵² Hermeneutiken har enligt Ricœur ofta anklagats för att vara approprierande enligt en sådan definition av ordet. Men varje sådan kritik utgår från ett subjektets primat, från ett "ego", som i relation till estetiska objekt, såsom det litterära verket, inte längre kan tänkas.¹⁰⁵³ I tolkningen av sådana objekt är subjektet inte längre sig själv som hon känner sig själv, utan ett lekande, decentrerat och i leken förvandlat subjekt.¹⁰⁵⁴ Appropriationen är för ett sådant subjekt inte ett görande till sitt, den innebär inte längre ägandet av det approprierade. Ricœur skriver: "Relinquishment is a fundamental moment of appropriation and distinguishes it from any form of 'taking possession'".

¹⁰⁵⁰ Ricœur, 1974, s. 107f. ("ma manière d'être – par delà la connaissance que je peux en avoir – et la manière ouverte et découverte par le texte en tant que monde de l'œuvre" (Ricœur, 1972, s. 109)).

¹⁰⁵¹ Ricœur, 1981, s. 182; Ricœur, 2003, s. 260.

¹⁰⁵² Ricœur, 1981, s. 185.

¹⁰⁵³ Ricœur, 1981, s. 189f.

¹⁰⁵⁴ Ricœur, 1981, s. 187.

Appropriation is also and primarily a 'letting-go'."¹⁰⁵⁵ Således är appropriationen i Ricœurs hermeneutik en dialektisk verksamhet, ett samtidigt närmande och distansnerande.¹⁰⁵⁶ Det är alltså, å ena sidan, inte så, vilket i den helhetssökande hermeneutiken är den gängse uppfattningen, att läsaren av verket projicerar sig själv in i det när hon tolkar. En sådan fullständig nedsänkning av subjektet i verkets värld skulle reducera verket till en lyckad lögn, till en myt, det vill säga till en fiktion som är så övertygande att läsaren inte kan undgå att läsa den som sakprosa eller rent dokumentärt. I en sådan läsning skulle varje logisk absurditet, alla verkets produktiva spänningar, omedelbart döljas och den för språket så väsentliga förmågan att producera ny mening hade gått förlorad.¹⁰⁵⁷ Men det är, å andra sidan, inte heller så att hon, som ett centrerat ego, upprätthåller en bestämd gräns mellan sig själv och verket. Vikten för hermeneutiken att upprätthålla ett lika stort avstånd till hegelskt spekulativt och innehållsorienterat identitetstänkande som till kantskt reflexivt och formalistiskt dualismtänkande blir sällan mer framträdande hos Ricœur än i denna syn på tilläggnelsen.¹⁰⁵⁸ Verket avslöjar sig för läsaren i det att hon ställer sig på den kritiska plats som dessa spänningar bereder inför det. I det att hon tänker både "om" och "ur och med" erfarenheten.

Med detta är dock inte sagt att läsaren inte gör en ny förståelse av sig själv i tolkningen av verket. I sin appropriation av verket, enligt det mönster som tecknats ovan, menar Ricœur att läsaren *förstår sig själv* framför dess värld. Han skriver: "To understand oneself before, in front of, a world is the contrary of projecting oneself and one's beliefs and prejudices; it is to let the work and its world enlarge the horizon of my own self-understanding."¹⁰⁵⁹ I tolkningen av det litterära verket framträder för tolkaren en ny verklighet, mer sann än den som hon känner som den vardagliga verkligheten. Ricœur skriver: "'what is' is no longer what we call everyday reality; or rather, reality truly becomes reality, that is, something which comprises a future horizon of *undecided* [min kurs.] possibilities, something to fear or to hope for, something *unsettled* [min

¹⁰⁵⁵ Ricœur, 1981, s. 191.

¹⁰⁵⁶ Ricœur, 1981, s. 191f.

¹⁰⁵⁷ Jfr Douglas Berggren, "The Use and Abuse of Metaphor", I, i *The Review of Metaphysics. A Philosophical Quarterly*, vol. 16 2:1962, s. 244f.

¹⁰⁵⁸ Ricœur, 1981, s. 193.

¹⁰⁵⁹ Ricœur, 1974, s. 107. ("Se comprendre en face de..., en face d'un monde, c'est tout le contraire de se projeter, soi, ses propre croyances et ses propres préjugés; c'est bien plutôt laisser l'œuvre et son monde élargir l'horizon de la compréhension que je prends de moi-même." (Ricœur, 1972, s. 109)).

kurs.].”¹⁰⁶⁰ Det är i denna mening, genom den verklighet som verket framställer, som verket, till syvende och sist, kan betraktas som öppet och obestämt. Och då tolkaren ställer sig själv i denna kritiska situation, inför denna nya verklighet, som samtidigt reflexiv och spekulativ, vinner subjektet en ny, mer sann självförståelse.¹⁰⁶¹ Ricœur skriver på ett annat ställe: ”I say that interpretation is the process by which the disclosure of *new modes of being* – or if you prefer [Ludwig] Wittgenstein to Heidegger – of *new forms of life* gives to the subject a new capacity of knowing himself.”¹⁰⁶² Tolkningen är den process genom vilken egot vinner ett själv.¹⁰⁶³ Det är först i en tolkning av detta slag som Ricœur kan definiera det litterära verket som en heuristisk fiktion.¹⁰⁶⁴ Mer om detta senare.

Den splittrade referensen

Efter att ha etablerat tolkarens position framför verkets värld, kan diskussionen om verkets referens föras till sitt slut. Med en utveckling av Freges referenspostulat beskriver Ricœur hur vi, när vi tolkar ett litterärt verk snarare än en enskild sats, ”instead of saying that we are not satisfied with the sense and so presuppose reference besides, we would say that we are not satisfied with the structure of the work and presuppose a world of the work”.¹⁰⁶⁵ Detta är språnget

¹⁰⁶⁰ Ricœur, 1981, s. 187.

¹⁰⁶¹ Ricœur, 1981, s. 191.

¹⁰⁶² Ricœur, 1974, s. 107. (”je dirais que l’interprétation est le processus par lequel la découverte de nouveaux modes d’être – ou, si l’on préfère Wittgenstein à Heidegger, de nouvelles ’formes de vie’ – donne au sujet une nouvelle capacité de se connaître lui-même.” (Ricœur, 1972, s. 109))

¹⁰⁶³ Ricœur, 1981, s. 193.

¹⁰⁶⁴ Ricœur, 1981, s. 185ff.

¹⁰⁶⁵ Ricœur, 2003, s. 260. (”nous ne nous contentons pas du sens, nous supposons en outre la dénotation, – nous dirons: nous ne nous pas la structure de l’œuvre, nous supposons un monde de l’œuvre” (Ricœur, 1972, s. 277f)). Jag har i det föregående ömsom använt termen värld, ömsom verklighet för att tala om det som ligger utanför språket. Dessa termer har använts synonymt men varierats beroende på terminologin hos det verk som jag för tillfället refererat till eller varit i dialog med. När det nu kommer till diskussionen om det litterära verkets värld blir dock frågan om i hur hög grad värld och verklighet kan sägas vara ett och samma mer pockande och risk för begreppsförvirring föreligger. Därmed denna utläggning här: när Ricœur talar om en verkets värld är den verklig såtillvida att den utgörs av ”a horizon of possibilities which constitute an environment for people... where we could dwell.” Världen som en plats för oss att ”bo” (en term som Ricœur hämtar från Heidegger som har diskuterats i det föregående) har alltid en horisont, dvs. ”something which recedes when we approach it and, therefore, which has always an inexhaustible capacity. In each experience there is something there but also something which is only potential. And all potentialities of all our experiences constitute, so to say, a world.” Världen är med andra ord den verklighet som människan erfar.

mellan semiotik och semantik, kontrasterandet av en bokstavlig tolkning med en figural, i tolkningen av verket. I denna analogi blir "[t]he structure of the work [...] in fact its sense, and the world of the work its reference".¹⁰⁶⁶ Tolkningens arbete blir att åstadkomma övergången mellan verkets struktur och verkets värld, det vill säga att låta tolkaren inta det mellanrum mellan en semiotisk och en semantisk språklig ordning som är diskursens och det litterära verkets ort, där den dubbla referens som lyfts fram i diskursteorin är möjlig. Detta är det levande språkets, metaforens och det litterära verkets, såväl som den levande människans ort. För att beskriva en sådan tolkning återvänder Ricœur till metaforen, nu alltså föreställd som verk, som en dikt i miniatyr.

Just as the metaphorical statement captures its sense as metaphorical midst the ruins of the literal sense, it also achieves its reference upon the ruins of what might be called (in symmetrical fashion) its literal reference. If it is true that literal sense and metaphorical sense are distinguished and articulated within an interpretation, so too it is within an interpretation that a second-level reference, which is properly the metaphorical reference, is set free by means of the suspension of the first-level reference.¹⁰⁶⁷

När en primär betydelse hos det metaforiska ordet suspenderas till förmån för ett urval av sekundära betydelser i dess konnotationsräcka; när en bokstavlig tolkning suspenderas för en figural; när explicit "är" suspenderas till förmån för ett implicit "är inte" i metaforens inomspråkliga moment, motsvaras detta på den utomspråkliga sidan av att en eftersträvad referens till något bakom verket, en fregesk bokstavlig referens till författarens värld, suspenderas till förmån för en metaforisk referens genom likhet till en värld framför verket. Denna värld är

Citaten är hämtade från en intervju med Ricœur som hölls vid University of Chicago 1982, i vilken han tar bladet från munnen och lägger fram några av de viktiga slutsatser som kan dras av bl.a. *La Métaphore vive* med, för honom, sällsynt klarhet och tillgänglighet (Philip Fried, "Poetry and Possibility", i Paul Ricœur, *A Ricoeur Reader. Reflection & Imagination*, red. Mario J. Valdés, New York/London etc. 1991, s. 453).

¹⁰⁶⁶ Ricœur, 2003, s. 260. ("[L]a structure de l'œuvre en effet [...] son sens, le monde de l'œuvre sa dénotation" (Ricœur, 1975, s. 278)).

¹⁰⁶⁷ Ricœur, 2003, s. 261. ("De même que l'énoncé métaphorique est celui qui conquiert son sens comme métaphorique sur les ruines du sens littéral, il est aussi celui qui acquiert sa référence sur les ruines de ce qu'on peut appeler, par symétrie, sa référence littérale. S'il est vrai que c'est dans une interprétation que sens littéral et sens métaphorique se distinguent et s'articulent, c'est aussi dans une interprétation que, à la faveur de la suspension de la dénotation de premier rang, est libérée une dénotation de second rang, qui est proprement la dénotation métaphorique." (Ricœur, 1975, s. 279))

i sin tur konstituerad av spänningen mellan ett verklighetsrelaterat, referentiellt, till skillnad från ett relationellt, "är"/"är inte".¹⁰⁶⁸ Inte bara metaforen, utan även den värld som den genom den splittrade referensen ger tillgång till, är motsägelsefull eller, hellre, öppen och ofärdig. I tidigare nämnda intervju klargör Ricœur att vi, genom metaforen, "are connected with this dimension of reality which is itself unfinished".¹⁰⁶⁹

För att göra föreställningen om en splittrad referens hos det litterära verket gripbar vänder sig Ricœur till Jakobson. Yttranden i allmänhet kan, enligt Jakobson, ha flera funktioner. Bland annat en referentiell funktion, som kopplar det till något utanför språket, och en poetisk, mellanspråklig, funktion, som utgör diktens självreferentiella aspekt. På en teoretisk nivå kan man undersöka en enskild funktion hos ett yttrande, men i verkligheten blandar yttranden alltid funktioner, så även dikten.¹⁰⁷⁰ Ricœur skriver: "[P]oetic genres themselves are distinguished by the way in which the other functions mix with the poetic function."¹⁰⁷¹ Detta är Jakobsons syn på saken, men den ligger nära Ricœurs egen. Diskurser med olika ändamål är enligt honom beroende av varandras funktioner; i faktiska yttranden är de alltid "interanimerade" ["interanimation"], det vill säga de befinner sig i en ömsesidigt livgivande spänningsfylld relation till varandra men är samtidigt autonoma entiteter.¹⁰⁷² I litterära verk må den, med Jakobsons terminologi, poetiska funktionen stå i förgrunden, men den referentiella funktionen såväl som den emotiva, konativa, fatiska och metaspråkliga kommer även de att vara närvarande. "[O]ne must not identify 'poem' with 'the poetic' in Jakobson", skriver Ricœur.¹⁰⁷³ I dikten kan den poetiska funktionen vara dominant men "[t]he supremacy of poetic function over referential function does not obliterate the reference but makes it ambiguous".¹⁰⁷⁴ Dikten kommer förvisso att referera till sig själv, det vill säga inåt mot något redan etablerat i språket, men den referentiella funktionen,

¹⁰⁶⁸ Ricœur, 2003, s. 260.

¹⁰⁶⁹ Fried, s. 462

¹⁰⁷⁰ Ricœur, 2003, s. 262f.

¹⁰⁷¹ Ricœur, 2003, s. 263. ("[L]es genres poétiques eux-mêmes se distinguent-ils par la manière dont les autres fonctions interfèrent avec la fonction poétique." (Ricœur, 1975, s. 280))

¹⁰⁷² Ricœur, 2003, s. 304; Ricœur, 1975, s. 324.

¹⁰⁷³ Roman Jakobson enl. Ricœur, 2003, s. 262f. ("Il ne faut donc pas identifier le poétique selon Jakobson et le poème." (Ricœur, 1975, s. 280))

¹⁰⁷⁴ Roman Jakobson enl. Ricœur, 2003, s. 264f. ("[I]a suprématie de la fonction poétique sur la fonction référentielle n'oblitére pas la référence (la dénotation), mais la rend ambiguë" (Ricœur, 1975, s. 282)).

riktningen mot en kontext, det vill säga utåt mot något utanför språket, kvarstår.¹⁰⁷⁵ Den samtidiga närvaron av dessa två funktioner är analog med närvaron av två sätt att tolka i interaktionen med det litterära verket. När den bokstavliga tolkningen av det litterära verket, som riktar sin blick utåt, misslyckas, då den logiskt absurda meningen misslyckas att göra en referens till något utanför sig själv, träder en figural tolkning, ointresserad av verkligheten, till. Det Ricœur kan säga med Jakobson är att den figurala tolkningen inte eliminerar den bokstavliga tolkningen då den inträder, utan kommer att fortgående kontrastera mot den och genom denna spänning upprätta ett "är" av andra ordningen, ett "är (som)", det vill säga en referens genom spänningsfylld likhet snarare än identitet. Det är detta Ricœur menar när han säger att metaforens figurala mening bygger på *ruinerna* av dess bokstavliga mening och när han säger att den figurala referensen byggs på *ruinerna* av ett misslyckat försök till att etablera en bokstavlig referens i tolkningen av metaforen.¹⁰⁷⁶ Med Jakobsons teori om yttrandets många funktioner kan man förklara hur den mångtydighet som tillkommer metaforen inte bara hör ihop med dess poetiska funktion, utan också kommer att påverka diktens samtliga funktioner, däribland den referentiella och den kontext som det refereras till.

Det som händer i dikten enligt Ricœur, "is not the suppression of the referential function but its profound alteration by the workings of ambiguity".¹⁰⁷⁷ Genom sin mångtydighet betonar det litterära verket spänningen mellan poetisk och referentiell funktion, likt hur det betonar och lyfter fram diskursens spänningar. Därmed måste det litterära verkets referens, snarare än att avfärdas som omöjlig, enligt Ricœur förstås på ett nytt sätt.

För att konkretisera innebörden av den kluvna referensen vänder sig Ricœur först till Northrop Frye. Hos honom finner Ricœur en stark invändning mot den metaforiska referensens möjlighet överhuvudtaget. Han tillskriver konventionell diskurs en centrifugal, referentiell utåtrörelse medan poetisk diskurs tillskrivs en centripetal, självreferentiell inåtrörelse.¹⁰⁷⁸ Till skillnad från Jakobsons förståelse enligt vilken referentiell och poetisk funktion blandas i yttrandet menar Frye att litterära respektive konventionella yttranden är

¹⁰⁷⁵ Ricœur, 2003, s. 290.

¹⁰⁷⁶ Ricœur, 2003, s. 272.

¹⁰⁷⁷ Ricœur, 2003, s. 264. ("ce n'est pas la suppression de la fonction référentielle, mais son altération profonde par le jeu de l'ambiguïté" (Ricœur, 1975, s. 282)).

¹⁰⁷⁸ Ricœur, 2003, s. 266.

väsensskilda.¹⁰⁷⁹ Den utåtriktade diskursen är vetenskaplig och den inåtriktade poetisk, den utåtriktade söker verkligheten som den menar att den beskriver, medan den inåtriktade konstruerar en fabel, en fiktion som Frye kallar hypotetisk. Den utåtriktade diskursen beskrivs fortsatt som empiristisk, kognitiv och relaterad till objekt medan den inåtriktade hålls för att vara emotiv och relaterad till subjektet.¹⁰⁸⁰ I denna emotiva aspekt finner Ricœur en möjlighet att kritisera Fries uppdelning. Frye förklarar hur poetiska bilder och ljud, genom att peka mot varandra, "suggest or evoke the mood which informs the poem" och Ricœur menar att Frye med sitt "stämningsbegrepp" ["mood"] omedvetet introducerar en utomspråklig, referentiell, aspekt på litteraturens fält.¹⁰⁸¹ På samma sätt som Beardsley misslyckades i sin strävan att hålla det utomspråkliga utanför litteraturen misslyckas även Frye. Känslan är kopplad till objektet; den är i världen i lika hög grad som i subjektet, menar Ricœur. Ricœur citerar Mikel Dufrenne då han skriver: "To feel is to experience a feeling as a property of the object, not as a state of my being."¹⁰⁸² Med referens till en kanske än större auktoritet på området utvecklar Ricœur resonemanget: "A mood or 'state of soul' [*état d'âme*] is a way of finding or sensing oneself in the midst of reality. It is, in the language of Heidegger, a way of finding oneself among things (*Befindlichkeit*)."¹⁰⁸³ I ljuset av detta måste man förstå varje strikt uppdelning mellan utåtriktad och inåtriktad diskurs som falsk. I ordalag som knyter an till den tidigare diskussionen om uppkomsten av en referens av andra ordningen i tolkningen av metaforen skriver Ricœur:

¹⁰⁷⁹ Ricœur, 2003, s. 266.

¹⁰⁸⁰ Ricœur, 2003, s. 268f.

¹⁰⁸¹ Northrop Frye enl. Ricœur, 2003, s. 271; Ricœur, 2003, s. 271.

¹⁰⁸² Mikel Dufrenne enl. Ricœur, 2003, s. 269. ("Sentir, nous dit celui-ci, c'est éprouver un sentiment non comme un état de mon être, mais comme une propriété de l'objet." (Ricœur, 1975, s. 286))

¹⁰⁸³ Ricœur, 2003, s. 271. ("Un état d'âme c'est une manière de se trouver au milieu de la réalité. C'est, dans le langage de Heidegger, une manière de se trouver parmi les choses (*Befindlichkeit*).") (Ricœur, 1975, s. 288f))

[T]he *epoché* of natural reality is the condition that allows poetry to develop a world on the basis of the mood that the poet articulates. It will be the task of interpretation to elaborate the design of a world liberated, by suspension, from descriptive reference. The creation of a concrete object – the poem itself – cuts language off from the didactic function of the sign, but at the same time opens up access to reality in the mode of fiction and feeling.¹⁰⁸⁴

I tolkningen av det litterära verket kan kognitivt innehåll inte tänkas som fullständigt separerat från emotivt, det litterära verket både beskriver något och representerar en värld genom stämning. Objekt kan inte, i det litterära verket, ses som fullständigt separerade från subjekt och verklighet är där inte en företeelse helt åtskild från fiktion. I ljuset av en sådan förståelse av metaforens och i förlängningen det litterära verkets referens kommer det verifikatoriska, mer eller mindre förgivettagna, sanningsbegreppet (minns att referensen, med Frege, är satsens sanningsvärde) som präglar konventionellt och även vetenskapligt språkbruk, det vill säga föreställningen om sanning som korrespondens, såväl som föreställningen om sakers sätt att ”vara”, att behöva förstås på ett nytt sätt.

Metaforisk sanning

Det är visserligen skillnad på bokstavlig och metaforisk sanning men metaforisk sanning uppvisar samtidigt större likhet med bokstavlig sanning än med falskhet, menar Ricœur. Att, med Ricœurs exempel, säga om tavlan som bokstavligen ”äger” [”possède”] gråhet, att den metaforiskt ”uttrycker” [”exprime”] sorg, är mer passande än att säga att den uttrycker glädje.¹⁰⁸⁵ Metaforen ”överför” [”transfert”] här egenskaper – här kan man med fördel återknyta till Beardsleys ”The Metaphorical Twist” – från en domän, här färgernas, till en annan, här

¹⁰⁸⁴ Ricœur, 2003, s. 270. (”[L]’*epoché* de la réalité naturelle est la condition pour que la poésie développe un monde à partir de l’état d’âme que le poète articule. Ce sera la tâche de l’interprétation de déployer la visée d’un monde libéré, par suspension, de la référence descriptive. La création d’un objet dur – le poème lui-même – soustrait le langage à la fonction didactique du signe, mais pour ouvrir l’accès à la réalité sur le mode de la fiction et du sentiment.” (Ricœur, 1975, s. 289))

¹⁰⁸⁵ Ricœur, 2003, s. 276, 282. Ricœur, 1975, s. 295. Metaforens passandegrad är den grad till vilken metaforen tillgodoser de motsägelsefulla kraven på att vara ”new but fitting, strange but evident, surprising but satisfying” (Ricœur, 2003, s. 280). (”neuve mais appropriée, étrange mais évidente, surprenante mais satisfaisante” (Ricœur, 1975, s. 298)). Metaforer, skriver Ricœur, är ”true’ to the extent that they are ‘appropriate’, that is, to the extent that they join fittingness to novelty, obviousness to surprise” (Nelson Goodman enl. Ricœur, 2003, s. 282). (”vraies’, dans la mesure où elles sont ‘appropriées’, c’est-à-dire dans la mesure où elles joignent la convenance à la nouveauté, l’évidence à la surprise” (Ricœur, 1975, s. 300)).

känslornas, genom en säregen tillämpning av predikat.¹⁰⁸⁶ Det faktum att målningens sorgsenhet inte är bokstavlig gör den inte mindre sann.¹⁰⁸⁷ De ljud, bilder och känslor som metaforen och i förlängningen det litterära verket uttrycker "are no less real than the descriptive traits that scientific discourse articulates; they belong to things over and above being effects subjectively experienced by the lover of poetry".¹⁰⁸⁸ Ricœur frågar sig:

Does not the fittingness, the appropriateness of certain verbal and non-verbal predicates, indicate that language not only has organized reality in a different way, but also made manifest a way of being of things, which is brought to language thanks to semantic innovation? It would seem that the enigma of metaphorical discourse is that it 'invents' in both senses of the word: what it creates, it discovers; and what it finds, it invents.¹⁰⁸⁹

Genom att metaforen använder språket på ett nytt sätt kommer ett nytt sätt för saker att "vara" att framträda i och med den. På ett liknande sätt fungerar vetenskapliga modeller enligt Ricœur. Genom ett resonemang om modeller och hur de används inom vetenskapen vill han åstadkomma en mer fullständig förståelse av relationen mellan metaforen och den verklighet som metaforen refererar till.

¹⁰⁸⁶ Ricœur, 2003, s. 274; Ricœur, 1975, s. 292.

¹⁰⁸⁷ Ricœur, 2003, s. 281.

¹⁰⁸⁸ Ricœur, 2003, s. 281f. ("ne sont pas moins réelles que les traits descriptifs que le discours scientifique articule; elles appartiennent aux choses avant d'être des effets subjectivement éprouvés par l'amateur de poésie" (Ricœur, 1975, s. 300)).

¹⁰⁸⁹ Ricœur, 2003, s. 282f. ("La 'convenance', le caractère 'approprié' de certains prédicats verbaux et non verbaux ne sont-ils pas l'indice que le langage a non seulement organisé autrement la réalité, mais qu'il a rendu manifeste une manière d'être des choses qui, à la faveur de l'innovation sémantique, est portée au langage? L'énigme du discours métaphorique c'est, semble-t-il, qu'il 'invente' au double sens du mot: ce qu'il crée, il le découvre; et ce qu'il trouve, il l'invente." (Ricœur, 1975, s. 301))

Ricœur skriver att teoretiska modeller föreställer

an imaginary object more accessible to description as a more complex domain of reality whose properties correspond to the properties of the object. As Max Black puts it, to describe a domain of reality in terms of an imaginary theoretical model is a way of seeing things differently by changing our language about the subject of our investigation. This change of language proceeds from the construction of a heuristic fiction and through the transposition of the characteristics of this heuristic fiction to reality itself.¹⁰⁹⁰

Syskonskapet mellan metafor och modell torde, då detta och det föregående citatet ställs bredvid varandra, framgå. Modellen, likt metaforen, gör tingen manifesta samtidigt som de omorganiserar den verklighet till vilken tingen som de ämnar tillgängliggöra hör. Ricœur inleder sin diskussion av Black så:

[W]ith respect to the relation to reality, metaphor is to poetic language what the model is to scientific language. Now in scientific language, the model is essentially a heuristic instrument that seeks, by means of fiction, to break down an inadequate interpretation and to lay the way for a new, more adequate interpretation. In the language of Mary Hesse, another author close to Black, the model is an instrument of redescription.¹⁰⁹¹

Den vetenskapliga modellen är alltså en fiktion som suspenderar en inadekvat tolkning och som på samma gång guidar tolkaren i sökandet efter en ny, mer adekvat tolkning. Det är i denna bemärkelse som modellen, som en fiktion, ändå är heuristisk. På samma sätt kan även metaforen, som bekant, sägas guida tolkaren genom suspenderandet av en inadekvat, eller till och med omöjlig bokstavlig tolkning som kollapsar till dess att en ny, adekvat, tolkning av den andra ordningen träder i förgrunden.

Föreställningen om en direkt relation mellan teoretisk modell och verklighet, mellan explanans, som innehåller förklaringen och explanandum, som är det

¹⁰⁹⁰ Ricœur, 1976, s. 67.

¹⁰⁹¹ Ricœur, 2003, s. 283. ("L'argument central est que la métaphore est au langage poétique ce que le modèle est au langage scientifique quant à la relation au réel. Or, dans le langage scientifique, le modèle est essentiellement un instrument heuristique qui vise, par le moyen de la fiction, à briser une interprétation inadéquate et à frayer la voie à une interprétation nouvelle plus adéquate. Dans le langage d'un autre auteur, proche de Max Black, Mary Hesse, le modèle est un instrument de re-description." (Ricœur, 1975, s. 302))

som behöver förklaras, i vetenskapen förutsätter en strävan efter identitet.¹⁰⁹² Men sådan identitet kan inte uppnås. Den faktiska relationen är snarare isomorf, det vill säga grundad i struktur-*likhet*.¹⁰⁹³ Isomorfin mellan modell och original ligger till grund för möjligheten till översättning av vetenskapliga påståenden "concerning the secondary domain into statements applicable to the original domain".¹⁰⁹⁴ Men som med översättningar i allmänhet är även denna bristfällig. Modellens beskrivning, dess försök att förklara originalet, misslyckas med att åstadkomma ett "strictly deductive relationship".¹⁰⁹⁵ Man kan som mest hoppas på en "approximate fit" eller som mest avkräva modellen en acceptabel grad av överensstämmelse.¹⁰⁹⁶ Modellen i sin bristfällighet får därmed även ett fiktivt drag. Den beskriver inte längre utan är, med en term som Ricœur hämtar från Mary Hesse, en "återbeskrivning" ["redescription"] av originalet.¹⁰⁹⁷ Det "condition of acceptability" som ligger till grund för en sådan återbeskrivning ligger enligt Ricœur närmare det krav på likhet som gäller för metaforens referens än det krav på identitet som ligger till grund för vetenskapens och det konventionella språkets påståenden.¹⁰⁹⁸ Man kan säga att med Blacks redogörelse blir problemet med metaforisk referens ett problem för det vetenskapliga användandet av teoretiska modeller. Ricœur skriver: "Not just our conception of rationality, but at the same time that of reality, is thrown open to question: as Hesse says, 'rationality consists just in the continuous adaptation of our language to our continually expanding world, and metaphor is one of the chief means by which this is accomplished'".¹⁰⁹⁹ Detta är den metaforiska kapaciteten hos modellen, men mer relevant i detta sammanhang är vilka egenskaper hos modellen som i förlängningen av denna förståelse av den vetenskapliga modellen kan tillskrivas metaforen.

¹⁰⁹² Ricœur, 2003, s. 286.

¹⁰⁹³ Ricœur, 2003, s. 284.

¹⁰⁹⁴ Ricœur, 2003, s. 285. ("portant sur le domaine secondaire dans des énoncés applicables au domaine original" (Ricœur, 1975, s. 304)).

¹⁰⁹⁵ Ricœur, 2003, s. 286.

¹⁰⁹⁶ Mary Hesse enl. Ricœur, 2003, s. 286.

¹⁰⁹⁷ Mary Hesse enl. Ricœur, 2003, s. 286; Ricœur, 2003, s. 283.

¹⁰⁹⁸ Ricœur, 2003, s. 286. ("condition d'acceptabilité" (Ricœur, 1975, s. 305)).

¹⁰⁹⁹ Mary Hesse enl. Ricœur, 2003, s. 287. ("Non seulement notre conception de la rationalité, mais simultanément celle de la réalité, sont mises en question: 'La rationalité, dit Mary Hesse, consiste précisément dans l'adaptation continue de notre langage à un monde en continuelle expansion; la métaphore est un des principaux moyens par lesquels cela est accompli'." (Mary Hesse enl. Ricœur, 1975, s. 305f))

Av vikt för Ricœurs metafor-teori är först och främst den koppling mellan heuristisk fiktion och återbeskrivning som teorin om modeller möjliggör. Modellen överensstämmer inte tillfullo med det den avbildar, den konstruerar endast ett föreställt objekt som ställföreträdande för en mer svårbeskriven "dimension of reality".¹¹⁰⁰ Dess beskrivande funktion har en fiktiv aspekt, som får Ricœur att tillskriva den återbeskrivningens, jämfört med beskrivningen, svagare karaktär. Samtidigt får den fiktiva aspekt som finns hos modellen låna drag av dess förmåga att beskriva och blir därigenom mer än en fiktion, den blir en heuristisk fiktion som hjälper tolkaren lära sig något om verkligheten. För att kunna tala om denna företeelse i, för den metafor-teoretiska kontexten, mer passande termer vänder sig Ricœur till Aristoteles begrepp tragisk poesis och den relation mellan mythos och mimesis som kommer till stånd under detta begrepp.¹¹⁰¹

Ricœur skriver: "The composition of a story or a plot – Aristotle speaks here of a *mythos* – is the shortest path to mimesis, which is the central ideal of all poetry. In other words, poetry only imitates reality by recreating it on a mythical level of discourse. Here fiction and redescription go hand in hand."¹¹⁰² Mimesis är, enligt Aristoteles, imitationen av mänskligt liv i dikt, men genom att ta formen av en "handling" ["fable"], en "intrig" ["intrigue"], ges den tragiska dikten en "composition and order lacked by the dramas of everyday life".¹¹⁰³ Mythos är enligt Aristoteles den fiktiva aspekt av tragisk poesis eller, i förlängningen, av det litterära verket, som åstadkommer denna organisation av mimesis som något skilt från det verkliga livets drama. De beskrivande dragen hos mimesis blir, under trycket av den fiktion som är mythos, återbeskrivande, samtidigt som de fiktiva dragen hos mythos under trycket av den beskrivning som är mimesis, blir en heuristisk fiktion.

Men vad är det som återbeskrivs i tragisk poesis? Snarare än verkligheten i vetenskaplig bemärkelse är det en mänsklig verklighet som man, genom den tragiska berättelsen, får tillgång till. "Tragedy teaches us to 'see' human life 'as' that which the *mythos* displays", skriver Ricœur och den lär oss således, som

¹¹⁰⁰ Ricœur, 1976, s. 68.

¹¹⁰¹ Ricœur, 2003, s. 288; Ricœur, 1974, s. 108.

¹¹⁰² Ricœur, 1976, s. 68.

¹¹⁰³ Ricœur, 2003, s. 289. ("composition et d'ordre qui manquent aux drames de la vie quotidienne" (Ricœur, 1975, s. 308)).

påpekats tidigare, något om oss själva.¹¹⁰⁴ Likt modell och metafor finner den en verklighet som den både upptäcker och skapar, som både "precedes us and receives the imprint of our works".¹¹⁰⁵ Ricœur framhåller i en intervju: "through this recovery of the capacity of language to *create* [min kurs.] and re-create, we *discover* [min kurs.] reality itself in the *process of being created* [min kurs.]", och denna egenskap knyter han direkt till det poetiska språket.¹¹⁰⁶ Tragedin och litterära verk i allmänhet är "attuned to this dimension of reality which itself is unfinished and in the making. Language in the making celebrates reality in the making".¹¹⁰⁷ Denna förmåga att genom mythos, som heuristisk fiktion, kunna tala om det ständigt nya i verklighetens tillblivelse, att guida sin tolkare till något utanför språket, är vad Ricœur utsträcker, från den vetenskapliga teoretiska modellen hos Black och Hesse, genom Aristoteles tragiska poiesis, till metaforen som en dikt i miniatyr.¹¹⁰⁸ I detta finner man, utöver en fördjupad förståelse av metaforisk referens, alltså även ytterligare en analogi mellan metafor och litterärt verk.¹¹⁰⁹ Ricœur beskriver den poetiska förmågan hos språket, på följande sätt:

A significant trait of living language [...] is the power always to push the frontier of non-sense further back. There are probably no words so incompatible that some poet could not build a bridge between them; the power to create new contextual meanings seems to be truly limitless. Attributions that appear to be 'non-sensical' can make sense in some unexpected context. No speaker ever completely exhausts the connotative possibilities of his words.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁴ Ricœur, 2003, s. 289. ("La tragédie enseigne à 'voir' la vie humaine 'comme' ce que le *mythos* exhibe" (Ricœur, 1975, s. 308)).

¹¹⁰⁵ Ricœur, 2003, s. 362. ("nous précède et reçoit l'empreinte de nos œuvres" (Ricœur, 1975, s. 387)).

¹¹⁰⁶ Fried, s. 462.

¹¹⁰⁷ Fried, s. 462.

¹¹⁰⁸ Ricœur, 2003, s. 289.

¹¹⁰⁹ Jfr Ricœur, 2003, s. 287ff.

¹¹¹⁰ Ricœur, 2003, s. 111. ("c'est un trait significatif du langage vivant de pouvoir reporter toujours plus loin la frontière du non-sens; il n'est peut-être pas de mots si incompatibles que quelque poète ne puisse jeter un pont entre eux; le pouvoir de créer des significations contextuelles nouvelles paraît bien être illimité; telles attributions apparemment 'insensées' (*non-sensical*) peuvent faire sens dans quelque contexte inattendu; l'homme qui parle n'a jamais fini d'épuiser la ressource connotative de ses mots." (Ricœur, 1975, s. 123))

Ricœur härleder således det språkliga spel som skapar ny mening till kärnan av den poetiska diskursen, till metaforen. Ett längre citat från Ricœur, där han i sin tur till stor del refererar Ullmann, inskräper hur metaforens polysemi och öppenhet, snarare än sådana försök att etablera statisk mening som tillhör den vetenskapliga och filosofiska diskursen, är av fundamental vikt för språkets funktionalitet då det gäller att säga något om verkligheten:

[A]ll that was said above about synonymy and about polysemy comes together and points to the same notion of open texture. It repeats itself on the level of the lexical whole, on the regional level of semantic fields, and on the local level of the single word. The vague character of the word, the indecision about its frontiers, the combined action of polysemy, which disseminates the meaning of the word, and of synonymy, which discriminates the polysemy, and above all the cumulative power of the word, which allows it to acquire a new meaning without losing its previous meanings – all these traits indicate that the vocabulary of a language is ‘an unstable structure in which individual words can acquire and lose meanings with the utmost ease.’ This renders meaning ‘of all linguistic elements ... [the one which] is probably the least resistant to change.’¹¹¹¹

Ricœur fortsätter: ”every gain in meaning is at one and the same time a gain in sense and a gain in reference”.¹¹¹² Denna förståelse bygger på den nödvändiga relation mellan betydelse och referens som postuleras hos Frege. Den semantiska dynamik och den polysemi som i det föregående knutits till metaforen kommer även att prägla dess referens. Ricœur beskriver den möjlighet till ordens polysemi som metaforen erbjuder som något nödvändigt för språket i allmänhet i den mån det överhuvudtaget ska kunna stå i relation till verkligheten. Utan semantisk

¹¹¹¹ Ricœur, 2003, s. 148; Stephen Ullmann enl. Ricœur, 2003, s. 148. (”[T]out ce qu’on a dit plus haut sur la synonymie et sur la polysémie concourt vers la même notion de texture ouverte, se répétant au plan d’ensemble du lexique, au plan régional des champs sémantiques et au plan local du mot isolé. Le caractère vague du mot, l’indécision de ses frontières, le jeu combiné de la polysémie qui dissémine le sens du mot et de la synonymie qui discrimine la polysémie, et surtout le pouvoir cumulatif du mot qui lui permet d’acquérir un sens nouveau sans perdre les sens précédents – tous ces traits invitent à dire que le vocabulaire d’une langue est une ‘structure instable dans laquelle les mots individuels peuvent acquérir et perdre des significations avec la plus extrême facilité’. Cette structure instable fait que la signification est ‘de tous les éléments linguistiques... celui qui probablement offre le moins de résistance au changement’.” (Ricœur, 1975, s. 163))

¹¹¹² Ricœur, 2003, s. 351. (”tout gain en signification est à la fois un gain en sens et un gain en référence” (Ricœur, 1975, s. 376)).

dynamik och polysemi hade, menar han, språkets ordförråd varit tvunget att växa med varje ny erfarenhet som skulle betecknas, eller som Ricœur uttrycker det:

A language without polysemy would violate the principle of economy, for it would extend its vocabulary infinitely. Furthermore, it would violate the rule of communication, because it would multiply its designations as often as, in principle, the diversity of human experience and the plurality of subjects of experience demanded.¹¹¹³

Språkets ekonomi kan helt enkelt inte tillåta monosemi eftersom människan inte kan hålla ett oändligt antal ord i minnet. Det är språkets nödvändiga polysemi som får sitt mest extrema uttryck i metaforen. I metaforens förmåga till polysemi finner man dess förmåga till att uppfinna ny mening och därmed att referera till ny erfarenhet. Metaforen erbjuder således språket en möjlighet att hela tiden skapa ny mening, utan att behöva utvidga sin vokabulär i oändlighet. Detta sker dock på bekostnad av möjligheten till en bestämd relation mellan språk och verklighet. Endast en referens, sprungen ur och präglad av metaforens semantiska dynamik, det vill säga i någon mån själv dynamisk och obestämd, grundad på likhet snarare än korrespondens, har kapaciteten att lyfta "the diversity of human experience" och "the plurality of subjects of experience" till språket, att referera till en värld i vardande. Det är en referens av detta slag, till något ständigt nytt, till verkligheten i vardande, som står på spel i litteraturvetenskapen. Således drabbar denna kritik varje vetenskaplig ståndpunkt, varje teoretiskt och metodiskt perspektiv inom litteraturvetenskapen som ensidigt ämnar bestämma sitt objekt som något helt, som begreppsliggör och formaliserar, söker identitet och korrespondens. *Ett* vetenskapligt perspektiv kan inte göra det litterära verket, förstått på detta sätt som absolut rikt, mångtydigt och öppet, rättvisa.

Jag har i det föregående talat om förmågan hos det litterära verket i form av tragisk poesis att göra en sådan referens, men i fallet med den lyriska poesis, till skillnad från den tragiska, är denna förmåga kanske fortfarande svår att föreställa sig. Kan man verkligen säga att lyrisk poesi tar formen av en berättelse som samtidigt lär något om människans liv, att den är både mimetisk och mytisk? Här finns det anledning att erinra sig Fries aktualisering av begreppet stämning.

¹¹¹³ Ricœur, 2003, s. 134. ("une langue sans polysémie violerait le principe d'économie, car elle étendrait à l'infini le vocabulaire; elle violerait en outre la règle de communication, car elle multiplierait les désignations autant de fois que l'exigeraient en principe la diversité de l'expérience humaine et la pluralité des sujets d'expérience." (Ricœur, 1975, s. 148))

När Frye talar om poesins, och i förlängningen litteraturens, inåtriktning, dess oförmåga till referens, tillskriver han den istället en förmåga att skapa stämning. Ricœurs kritik av Frye är, som sagt, att stämning inte alls avgränsar dikten från verkligheten, utan tvärtom, med Heidegger, måste betraktas som en möjlighet till närvaro i verkligheten för tolkaren. Här, i diskussionen om lyrisk poesis, blir detta argument åter relevant. Stämningen intar nämligen enligt Ricœur, i tolkningen av lyrisk poesis, samma position som *mythos* besitter i tragisk poesis. Han förklarar fortsatt hur en "lyric *muthos* is joined by a lyric *mimesis*, in the sense that the mood created in this fashion is a sort of model for 'seeing as' and 'feeling as'".¹¹¹⁴ Följaktligen kan man även föreställa sig en särskild typ av lyrisk återbeskrivning såväl som en lyrisk heuristisk fiktion som båda hör till lyrisk poesis. Angående den senare skriver Ricœur, i linje med den redan framlyfta heideggerska hållningen: "If this heuristic function of mood is so difficult to recognize, it is doubtless because 'representation' has become the sole route to knowledge and the model of every relationship between subject and object. Yet feeling has an ontological status different from relationship at a distance; it makes for participation in things."¹¹¹⁵ I Ricœur menar att känslan låter tolkaren träda in i verkligheten medan hon skapar den. Detta är vad idén om heuristisk fiktion, hämtad från Blacks teori om vetenskapliga modeller, slutgiltigt erbjuder till förståelsen av metaforen. Den är ett sätt att begränsa begreppspråkets och den konventionella vetenskaplighetens hegemoni och etablera närvaro och nedsänkthet i en värld i ständig tillblivelse, en närvaro och nedsänkthet som förstärks av de stämningar som tolkningen av lyrisk poesis producerar men som hör till det litterära verket. Litteraturen utmanar i en sådan förståelse själva distinktionen mellan inre och yttre, mellan subjektivt och objektivt likaväl som den mellan allmänt och enskilt, "teori" och "praktik".¹¹¹⁶ På få ställen blir det mellanrum inom vilket Ricœur placerar det litterära verkets sanning mer framträdande än här, och följaktligen blir frågan om hur detta mellanrum kan beträdas mer pockande.

¹¹¹⁴ Ricœur, 2003, s. 290. ("une *mythos* lyrique est jointe une *mimesis* lyrique, en ce sens que le *mood* ainsi créé est une sorte de modèle pour 'voir comme' et 'sentir comme'" (Ricœur, 1975, s. 309)).

¹¹¹⁵ Ricœur, 2003, s. 290. ("Si cette fonction heuristique du *mood* se fait si difficilement reconnaître, c'est sans doute parce que la 'représentation' est devenue l'unique canal de la connaissance et le modèle de tout rapport entre le sujet et l'objet. Or le sentiment est ontologique d'une autre manière que le rapport à distance, il fait participer à la chose." (Ricœur, 1975, s. 309))

¹¹¹⁶ Ricœur, 2003, s. 291.

Tolkning av verket

Jag har tidigare beskrivit metafortolkningens inomspråkliga moment; jag har visat hur de kan överföras till att gälla för det litterära verket samt visat hur de påverkar verkets sätt att referera. Efter att därefter ha lyft fram det litterära verkets särskilda slag av sanning, är det nu dags att undersöka hur denna sanning, dess värld i vardande görs tillgänglig genom tolkning i ordets fulla mening. Metaforen, likt den vetenskapliga modellen, återbeskriver något. Dess fiktion är heuristisk. Den lär tolkaren något om verkligheten och om varat självt. Ricœur skriver, i ljuset av sin framställning av den egna tolkningsteorin i *Interpretation Theory*:

Must we not conclude then that metaphor implies a tensive use of language in order to uphold a tensive concept of reality? By this I mean that the tension is not simply between words, but within the very copula of the metaphorical utterance. "Nature is a temple where living pillars..." Here "is" signifies both is and is not. The literal "is" is overturned by the absurdity and surmounted by a metaphorical "is" equivalent to "is like..." Thus poetic language does not tell how things literally are, but what they are like. Can we not then call insistent metaphors – those metaphors that are closest to the symbolic depths of our existence – metaphors that owe their privilege of revealing what things are like to their organization into networks and hierarchical levels?¹¹¹⁷

Den likhetsrelation som tillhör kopulans relationella funktion – en sammansatt företeelse som finns i spänningsfältet mellan identitet och skillnad – kan alltså utsträckas till att gälla även kopulans verklighetsrelaterade funktion.¹¹¹⁸ Metaforens, likhetens, "är (som)" som upprättar relationen mellan två inkompatibla ord har med andra ord en ontologisk aspekt; den betecknar ett särskilt, spänningsfyllt slag av vara. För att förstå föremålet för den metaforiska referensen, det vill säga det som metaforen hävdar har existens, måste man finna den verklighetsrelaterade motparten till den relationella spänningen mellan "är" och "är inte".¹¹¹⁹

På samma sätt som Ricœur ställer två sätt att tolka, bokstavligt och figuralt, mot varandra för att identifiera metaforens relationella "är (som)" på dess inomspråkliga nivå, ställer han återigen två sätt att tolka mot varandra för att

¹¹¹⁷ Ricœur, 1976, s. 68.

¹¹¹⁸ Ricœur, 1976, s. 68.

¹¹¹⁹ Ricœur, 2003, s. 291ff.

finna dess verklighetsrelaterade "är (som)". Det första av dessa två sätt att tolka hör ihop med den metaforiska kopulans explicita "är" och representerar såtillvida en radikalt affirmativt hållning till varat, en hållning som Ricœur kallar ontologiskt naiv. Det är ett sätt att tolka som föreställer sig vara rent "praktiskt" (och således i verkligheten aldrig uppnåeligt) och som dominerar i identitetssökande litteraturvetenskapliga praktiker såsom de som här kallats empiriska. Det andra, ontologiskt avståndstagande sättet att tolka förlorar helt det affirmativa "är" som hör till den metaforiska kopulan för att istället betona dess "är inte".¹¹²⁰ Detta är ett perspektiv som föreställer sig vara "teoretiskt" (och därmed i verkligheten omöjligt att åstadkomma i förhållande till verkliga objekt) och dominerar i sin tur i Teoretiska litteraturvetenskapliga förhållningssätt. Ett ontologiskt naivt "praktiskt" perspektiv och ett ontologiskt avståndstagande "teoretiskt" perspektiv hänger ovillkorligen samman i tolkningen av diskurs, och det litterära verket är det mest diskursiva av alla yttranden såtillvida att det framhäver sin egen diskursivitet, sin spänningsfyllda natur.¹¹²¹ Endast genom spänningsfylld tolkning kan det spänningsfyllda objektets sanning, referensen av dess "är (som)" framträda. I det följande ska först denna tolkningsteoris båda moment framläggas och därefter ska ett spänningsfyllt förhållningssätt som sidoställer dessa divergenta moment lyftas fram.

För att presentera det ontologiskt naiva momentet av metafortolkningen vänder sig Ricœur till Philip Wheelwright, som tänker en direkt korrespondens mellan metafor och verklighet. Det poetiska språket är förvisso spänningsfyllt och levande även för Wheelwright och på samma sätt tänker han den verklighet det refererar till.¹¹²² Verkligheten som, enligt Wheelwright, kommer till språket i metaforen är "närvarande" ["presential"] och "spänningsfylld" ["tensive"], framträdande, men samtidigt mångtydig och otydlig.¹¹²³ Dessa motsägelser, som

¹¹²⁰ Ricœur, 2003, s. 294.

¹¹²¹ Detta eventuellt med undantag för människan själv, i den mån hon kan betraktas som ett slag av yttrande. Subjektet skulle i så fall, när hon riktar blicken mot sig själv och får upp ögonen för spänningarna i sin egen natur, dvs. när hon blir ett självkritiskt tolkande subjekt, inte längre framträda som identiskt med sig självt. Detta synsätt har redan tidigare aktualiserats. Men nu, i ljuset av den teori om likhet som ligger till grund för Ricœurs "är (som)", kan man tänka detta med tillägget att hon samtidigt alltid är lik sig själv. Hon *är* sig själv, *som* (ständigt) en annan. Detta är grunden till hennes instabila men samtidigt reglerade identitet. Det är som sådant subjektet teoretiseras i Ricœurs *Soi-même comme un autre*. Den öppenhet som tidigare tillskrivits henne är i själva verket en begränsad och i viss mån reglerad öppenhet. Hon är enligt ett sådant synsätt aldrig identisk med sig själv, men "är" samtidigt ständigt "(som)" sig själv.

¹¹²² Ricœur, 2003, s. 295.

¹¹²³ Philip Wheelwright enl. Ricœur, 2003, s. 296.

präglar den verklighet som Wheelwright menar att metaforen refererar till, menar han dock i tolkningen kan inordnas under en totalitet. Wheelwrights studie koncentrerar sig å ena sidan på kraften i språkets spänningsfylldhet men hans intresse för "[w]hat is", för verkligheten som något som förs till och kan bäras av det metaforiska språket, följer ständigt hans framställning.¹¹²⁴ Trots sin grundläggande spänningsfyllda förståelse av språk och verklighet så är den sanning som till syvende och sist väntar vid horisonten enligt honom en helhet.¹¹²⁵ Wheelwright framställer metaforen som direkt mimetisk. Metaforen blir således, i förhållande till den ständigt nya, spänningsfyllda värld som den ämnar beskriva, inget annat än en lögn vilken tolkaren luras att tro på, eller med andra ord en myt.¹¹²⁶ "He who does so much to have the 'tensional' character of language recognized misses the 'tensional' character of truth, by simply substituting one notion of truth for another", skriver Ricœur.¹¹²⁷ Det implicita "är inte" som tillhör kopulan kan inte fortleva under sådana omständigheter.¹¹²⁸

För att presentera det ontologiskt avståndstagande momentet av tolkningen vänder sig Ricœur till Colin Murray Turbayne, som bygger sin hållning på en kritik som liknar den som Ricœur gör av Wheelwrights metafor-teori ovan. För honom är metaforen, enkelt uttryckt, "believed poetry".¹¹²⁹ Den föreställning om metaforens slutgiltiga identitet med verkligheten genom tolkningen, den ontologiska naivitet som präglar metafortolkningen till exempel hos Wheelwright, framställs hos Turbayne som mytologiserande. I motsättning till Wheelwrights förståelse är metaforen för Turbayne endast ett exempel på "missbrukat" ["abuse"], eller mytiskt språk.¹¹³⁰ Metaforer som producerar "tro" ["belief"] springer, enligt Turbayne, ur poetens intention att ge "sken" ["pretence"] av att något är på ett visst sätt, samtidigt som det inte är så.¹¹³¹ Från ett sådant perspektiv är metaforen inget annat än en "fantasi" ["make-believe"], ett påstående som hävdar att något "är" som "inte är", eller som, med Ricœurs

¹¹²⁴ Philip Wheelwright enl. Ricœur, 2003, s. 296. ("ce qui est" (Ricœur, 1975, s. 315)).

¹¹²⁵ Ricœur, 2003, s. 296.

¹¹²⁶ Berggren, s. 244f, 255.

¹¹²⁷ Ricœur, 2003, s. 301. ("Lui qui a tant fait pour reconnaître le caractère 'tensionnel' du langage, manque le caractère 'tensionnel' de la vérité, en substituant simplement une notion de vérité à une autre" (Ricœur, 1975, s. 320)).

¹¹²⁸ Ricœur, 2003, s. 294.

¹¹²⁹ Philip Wheelwright enl. Ricœur, 2003, s. 297.

¹¹³⁰ Philip Wheelwright enl. Ricœur, 2003, s. 297.

¹¹³¹ Philip Wheelwright enl. Ricœur, 2003, s. 297.

ord, döljer ett "som om" ["comme-si"].¹¹³² Metaforen är aldrig grammatiskt markerad och detta "som om" skriver den aldrig ut. På denna väg kan den inte urskiljas bland andra satser. Ricœur skriver, här utifrån Turbaynes exempel: "[G]rammar makes no distinction between Churchill's calling Mussolini 'That utensil' and the use of the same phrase in a frying-pan advertisement; only the impossibility of taking the algebraic sum of the two statements raises our suspicion."¹¹³³ Ett lögnaktigt yttrande av detta slag kan enligt Turbayne inte betraktas som oskyldig fiktion. "It tends to lose sight of its nature as fiction and take on the dimensions of perceptual belief."¹¹³⁴ Det "som om" som tillhör varje fantasi är dolt för tolkaren så länge hon tror på metaforen.

I linje med denna kritik av metaforen som mytisk intar Turbayne ett ensidigt kritiskt förhållningssätt i tolkningen av den. Problemet för honom är att han ser spår av myt och metafor i allt språk.¹¹³⁵ Det är helt enkelt inte möjligt att visa fram "the literal truth" eller att säga "what the facts are".¹¹³⁶ "We cannot say what reality is, only what it seems like to us", skriver Turbayne.¹¹³⁷ Turbayne utvecklar, som ett svar på denna situation, en demytologiserande tolkningspraktik, som ska "flush out the unmarked 'as-if'".¹¹³⁸ En renodlad kritisk praktik som förlorar ur sikte den metaforiska kopulans "är" till förmån för dess "är inte" och följaktligen, likt den ontologiskt naiva tolkningen hos Wheelwright men på motsatt väg, leder till upphävandet av den metaforiska sanningens spänningsfylldhet.

Enligt Ricœur har Wheelwright och Turbayne både rätt och fel i sina respektive förhållningssätt till metaforen. I sökandet efter den spänningsfyllda positionen mellan dessa två förhållningssätt vänder sig Ricœur till ytterligare en teori om metaforen och dess tolkning, nämligen till Douglas Berggrens. Mellan

¹¹³² Colin Murray Turbayne enl. Ricœur, 2003, s. 297f; Ricœur, 2003, s. 294; Ricœur, 1975, s. 313.

¹¹³³ Colin Murray Turbayne enl. Ricœur, 2003, s. 298. ("[E]ntre le mot de Churchill appelant Mussolini *that utensil* et celui de la publicité: 'la poêle à frire, cet ustensile', la grammaire ne marque aucune distinction; seule l'impossibilité de faire la somme algébrique des deux énoncés éveille le soupçon." (Ricœur, 1975, s. 317)) Här görs återigen klart att metaforen inte kan förstås som ett organiskt helt objekt; att den alltid är större än summan av sina delar.

¹¹³⁴ Ricœur, 2003, s. 298. ("elle tend à s'oublier comme fiction pour se faire prendre pour croyance perceptive" (Ricœur, 1975, s. 317)).

¹¹³⁵ Jfr Berggren, 1962, s. 245.

¹¹³⁶ Colin Murray Turbayne enl. Ricœur, 2003, s. 299.

¹¹³⁷ Colin Murray Turbayne enl. Ricœur, 2003, s. 299.

¹¹³⁸ Ricœur, 2003, s. 298. ("en faire surgir le 'comme-si' non marqué" (Ricœur, 1975, s. 317)).

Wheelwrights och Turbaynes förhållningssätt, mellan ontologiskt naivt respektive ontologiskt avståndstagande, är det Berggren som enligt Ricœur drar de yttersta konsekvenserna av metaforens inre spänningar till sin spets genom att han "dares to speak of the tension between metaphorical truth and literal truth".¹¹³⁹ Enligt Berggren har dikten både utåtriktade, deskriptiva, mimetiska och inåtriktade, fiktiva, mytiska aspekter. Dikten uppvisar samtidigt, enligt Berggren, "poetiska scheman" ["poetic schemata"] och "poetiska texturer" ["poetic textures"], där den förra visar ett "portrait of interior life" och den senare "the physiognomy of the world", i en spänningsfylld relation till varandra.¹¹⁴⁰ Dess referens är splittrad enligt det mönster som beskrivits i det föregående. Berggren stannar dock inte vid detta utan försöker även förklara hur denna spänning hos poetiska påståenden, som alltså både rör "inner life" och "textural reality", påverkar sanningsvärdet av denna referens.¹¹⁴¹ Ricœur skriver att poeter ofta verkar tro att deras påståenden i någon bemärkelse är sanna och Berggren verkar vilja veta i vilken.¹¹⁴² Han beskriver, i kontrast till Wheelwright, hur dikten underbygger spänningen mellan poetiskt schema och poetisk textur, och i kontrast till Turbayne hur poeten i sin dikt "[u]nlike the child and the primitive native [...] does not mythically confuse the textural feel-of-things [inner life] with actual things-of-feeling [textural reality]".¹¹⁴³ Endast genom poetiskt språk, som bevarar sina spänningar på varje nivå, kan "the poetic feel-of-things" alls frigöras eller särskiljas från "prosaic things-of-feeling".¹¹⁴⁴ Ricœur lånar från Wheelwright termen "presential reality" för att benämna den sanning som dikten, med Berggren, genom sin spänning mellan poetiskt schema och poetisk textur, talar. Detta för att beskriva det tillfälle då varat självt framträder som spänningsfyllt, ständigt nytt och i rörelse. I metaforens spänning mellan "textural reality" och "inner life" kommer en sådan "presential reality", som både "precedes us and receives the imprint of our works", som både är tolkningens ursprung och dess produkt att framträda.¹¹⁴⁵ Detta möte, eller kanske snarare

¹¹³⁹ Ricœur, 2003, s. 301. ("ose parler de la tension entre vérité métaphorique et vérité littérale" (Ricœur, 1975, s. 320)).

¹¹⁴⁰ Berggren, 1962, s. 248ff, 253ff; Ricœur, 2003, s. 301.

¹¹⁴¹ Berggren, 1962, s. 253.

¹¹⁴² Ricœur, 2003, s. 301.

¹¹⁴³ Berggren, 1962, s. 255.

¹¹⁴⁴ Berggren, 1962, s. 255.

¹¹⁴⁵ Ricœur, 2003, s. 301, 362. ("nous précède et reçoit l'empreinte de nos œuvres" (Ricœur, 1975, s. 387)).

detta tillfälle, då känslan träder in i världen som något objektivt är den metaforiska sanningens tillfälle.¹¹⁴⁶

Wheelwright och Turbayne erbjuder var sitt moment i den dialektik som leder fram till ett sådant vara: hos den förre det extatiska eurekaögonblicket och hos den senare det kritiska, demytologiserande.¹¹⁴⁷ Ricœur beskriver hur denna spänning i tolkningen hos Berggren "culminates in a reiteration of the thesis of the 'tensional' character of metaphorical truth".¹¹⁴⁸ Det är en sådan spänningsfylld sanning som likhetens "är (som)", det andra ordningens metaforiska "är" som säger att något både "är" och "inte är", talar.¹¹⁴⁹ Men hur skulle en vetenskap som söker en sanning av detta slag kunna se ut? Vad *kan* litteraturvetenskap vara med krisen som förutsättning, när den poetiska diskursens sanning föreställs som krisande? Ricœur ställer samma fråga på följande sätt: "By what feature will the speculative discourse on being answer to the paradox of the copula?"¹¹⁵⁰ Det är denna fråga om litteraturens roll i en vetenskaplig diskurs om varat som följande avsnitt ämnar besvara.

Metaforen i vetenskapen

I de följande avsnitten diskuteras metaforens roll i filosofin och vetenskapen. Genom att visa på metaforens funktion i dessa sammanhang, det vill säga på hur spekulativ och poetisk diskurs interagerar och vad som händer då, torde även några av litteraturvetenskapens problem och möjligheter i förhållande till sitt objekt kunna framträda. Hur påverkar den poetiska diskursen den spekulativa? Och omvänt: vad erbjuder vetenskapen om poetisk diskurs för kunskap?

Olika typer av diskurser refererar till olika typer av vara men den spekulativa diskursens specifika uppgift har historiskt varit, inte att söka ett enskilt vara i sig, utan att söka dessa varaformers enhet, varats allmänna begrepp.¹¹⁵¹ Ricœur beskriver hur frågan "[w]hat is being?" först öppnar upp fältet för det spekulativa

¹¹⁴⁶ Jfr Ricœur, 2003, s. 301.

¹¹⁴⁷ Ricœur, 2003, s. 295.

¹¹⁴⁸ Ricœur, 2003, s. 302. ("aboutit ainsi à réitérer la thèse du caractère 'tensionnel' de la vérité métaphorique" (Ricœur, 1975, s. 321)).

¹¹⁴⁹ Ricœur, 2003, s. 362.

¹¹⁵⁰ Ricœur, 2003, s. 362. ("Par quel trait le discours spéculatif sur l'être répondra-t-il au paradoxe de la copule" (Ricœur, 1975, s. 388)).

¹¹⁵¹ Ricœur, 2003, s. 307.

tänkandet samt hur det i och med detta kommer att distanseras från den poetiska diskursen.¹¹⁵² Eller med andra ord: den poetiska diskursens tvivlande ontologi, dess motsägelsefulla ”är”/”är inte”, tar formen av ett problem som den spekulativa diskursen om varat utifrån sina förutsättningar inte kan lösa.

Ricœurs definition av spekulativ diskurs är inte helt klar i *La Métaphor vive*, men jag menar att man åtminstone delvis kan förstå den genom den posthegelianska kantan till vilken Ricœur bekänner sig. Spekulativ diskurs kallas med Ricœur även transcendental diskurs,¹¹⁵³ och betecknar således en typ av tänkande starkt knutet till den kantska reflexiva filosofi enligt vilken tinget-i-sig är otillgängligt och det enda människan kan veta något om är förutsättningarna a priori för hur *erfarenheten* av tinget-i-sig kommer till tänkandet. Det spekulativa tänkandet är med Kant ett tänkande a priori, det springer inte ur erfarenheten och därmed hör det till, eller till och med är synonymt med, det rena förnuftet. Det är således, med Kant, ”teoretiskt” i ordets mest utpräglade bemärkelse, rent och icke-empiriskt.¹¹⁵⁴ Den spekulativa diskursen representerar det ordnande, kategoriska tänkande a priori som enligt Kant föregår varje syntes av erfarenhetens mångfald. Hos Kant kommer förvisso ett överskridande av tänkandets gräns mot erfarenheten till stånd, men tänkandets gräns mot verkligheten överskrids aldrig. Detta uteblivna överskridande utgör ett väsentligt moment i Hegels kritik av Kant, enligt vilken Kants dualism omedelbart återupprättas på en ny nivå. Det föreligger efter Kants kritik förvisso inte längre någon strikt uppdelning mellan tänkande och erfarenhet, men dualismen mellan tänkandet och verkligheten är därmed endast desto starkare befäst. Om denna dualism verkligen är tänkandets yttersta villkor, är ingen vetenskap möjlig enligt Hegel.¹¹⁵⁵

Hos Hegel tar det spekulativa tänkandet en annan form. Det blir där ett slag av tänkande som, genom begreppet, eftersträvar identitet med verkligheten. Jameson definierar det spekulativa tänkandet hos Hegel som ”this metaphysical gamble that the objective and the subjective [...] are one”.¹¹⁵⁶ Hans spekulativa tänkande begär (och uppnår enligt den konventionella förståelse av hans filosofi som presenteras i kapitlets inledning) med andra ord immanens, en identitet mellan subjektivt och objektivt, mellan form och innehåll, mellan tänkande och

¹¹⁵² Ricœur, 2003, s. 307. (”qu’est-ce que l’être?” (Ricœur, 1975, s. 326)).

¹¹⁵³ Ricœur, 2003, s. 313.

¹¹⁵⁴ Kant, 2004, s. 590.

¹¹⁵⁵ Hegel, 1975, s. 56ff.

¹¹⁵⁶ Jameson, 2009, s. 92.

verklighet. Det hegelska spekulativa tänkandet är (åtminstone inte enbart) en reflexion över möjlighetsbetingelserna för kunskap om verkligheten, utan ett tänkande om och i det verkliga och är således inte *transcendentalt* i den kantska bemärkelsen. Det som enligt Kant är *transcendent* (Gud, verkligheten, substansen) är för Hegel tillgängligt för tänkandet.¹¹⁵⁷ Ricœur kopplar i sin tur spekulativt tänkande till identitetstänkande i ett resonemang om Heidegger:

I agree with the principal commentators on Heidegger that the core of his thought in its last stage is the belonging-together of *Erörterung* and *Ereignis*. The first term designates both the search for the 'place' and also the 'commentary' on this search. The second term designates the 'thing itself' that is to be thought. The belonging-together of *Erörterung* and *Ereignis* as the 'topology of being' is what typifies speculative thought in its 'constitutive gesture'.¹¹⁵⁸

Där skriver han även: "By moving towards *Ereignis*, *Erörterung* moves towards a 'same', an 'identical', by which it is defined as speculative thinking".¹¹⁵⁹

Redan själva utgångspunkten för definitionen av den spekulativa diskursen hos Ricœur är med andra ord motsägelsefull. Den kantska, transcendentala dualismpositionen respektive den hegelska immanenta identitetspositionen, utgör två väsensskilda filosofiska ståndpunkter. Spänningen mellan "teoretiskt" "är inte" och "praktiskt" – enligt den förståelse som framläggs i avhandlingens första kapitel, det vill säga ett perspektiv relaterat till objekt och därmed inte till Kants *rena* praktiska förnuft eller praktiska lagar –¹¹⁶⁰ "är" är redan inherent i den. Jag menar, trots att det inte är helt tydligt i *La Métaphore vive*, att Ricœur sin vana trogen bejakar båda dessa motstridiga hållningar och söker den spänningsfyllda positionen mellan dem i sitt begrepp om den spekulativa diskursen. Den spekulativa diskursen framträder, förutsatt att man godtar denna premiss, som en typ av tänkande som är kastrerat genom sitt dubbla begär, å ena

¹¹⁵⁷ Hegel, 2008, s. 78f.

¹¹⁵⁸ Ricœur, 2003, s. 365f. ("Le nœud de la pensée heideggerienne à son dernier stade est, j'en conviens avec ses principaux interprètes, la co-appartenance de l'*Erörterung* et de l'*Ereignis*. Le premier terme désigne la recherche du 'lieu' et en même temps le 'commentaire' de cette quête, le deuxième désigne la 'chose même' qui est à penser. La co-appartenance de l'*Erörterung* et de l'*Ereignis*, comme 'topologie de l'être', est ce qui désigne la pensée spéculative dans son 'geste constitutif.'" (Ricœur, 1975, s. 393))

¹¹⁵⁹ Ricœur, 2003, s. 366. ("L'*Erörterung*, en se dirigeant vers l'*Ereignis*, se dirige vers un 'même', un 'identique', qui la qualifie comme pensée spéculative." (Ricœur, 1975, s. 394))

¹¹⁶⁰ Jfr Immanuel Kant, *Kritik av det praktiska förnuftet*, övers. Fredrik Linde, Stockholm 2004, s. 39f.

sidan det efter entydighet gällande varats allmänna begrepp och å andra sidan det efter identitet med det varande. Den spekulativa diskursens transcendentala och formalistiska grundförutsättningar a priori går inte ihop med dess strävan efter identitet och innehåll. Samtidigt kan dessa oförenliga ståndpunkter i verkligheten inte separeras från varandra.¹¹⁶¹ En fortgående kris präglar således den spekulativa diskursen i grunden, men Ricœur ser i detta inte vetenskapens oundvikliga slut, utan möjligheten till en ny vetenskaps början. Möjligheten till en mediering (inte syntetisering) av dessa positioner, nödvändig för den spekulativa diskursen och förmågan till kunskap överhuvudtaget, finner Ricœur på vad som, om man inte hade hans metafor teori i färskt minne, framstår som den mest osannolika av platser. Nämligen i den poetiska diskurs som gör spänningen mellan "är" och "är inte" till en dygd.

Det nya

Den spekulativa diskursen begär identitet med det som "är", samtidigt som dess krav på entydighet och stabilitet gällande varats begrepp förbjuder den att öppna sig för något utanför sig själv. Den tar till sin uppgift att avskaffa mångtydighet, det vill säga att den ålägger sina begrepp att vara entydiga och stabila. I sin fulländade form, vore den möjlig att uppnå, eliminerar en sådan filosofi helt det levande språkets, det vill säga diskursens spänningar och upphäver, i motsats till den poetiska diskursen, på denna väg sin egen diskursivitet. Samtidigt står språket endast i relation till det som "är", till verklighetens objekt i sin karaktär av enskildheter, endast i språket i bruk. Endast intentionella yttranden har som bekant referens.¹¹⁶² Referens markerar hos Ricœur som sagt språkets förmåga att överskrida sig själv och det är denna typ av överskridande som den spekulativa diskursen begär men som den omöjligen kan uppnå utifrån sina förutsättningar, sin bundenhet i begreppsspråket.¹¹⁶³ Då den poetiska, mångtydiga diskursen träder in och blir synlig i filosofin och vetenskapen i form av till exempel metaforer, som betonar sin diskursivitet och spänningsfylldhet snarare än avfärdar den, låter den filosofin och vetenskapen spränga sina bojar. Den blir ett medel för att spränga ramarna för det allmänna regulativa nätverk av betydelser inom vilket filosofin och vetenskapen tagit form. Denna möjlighet erbjuder metaforen genom den okonventionella användning av språket som är dess

¹¹⁶¹ Jfr Johansson, 2003, s. 18.

¹¹⁶² Jfr Ricœur, 2003, s. 314.

¹¹⁶³ Ricœur, 2003, s. 85.

främsta karaktärsdrag.¹¹⁶⁴ Den spekulativa diskursens sökande efter det allmänna, efter helhet, avfärdas dock inte helt, trots denna med hjälp av det poetiska språket producerade diskurs – här i ordets mest ursprungliga bemärkelse: att löpa hit och dit – genom det som är enskilt.¹¹⁶⁵ Det den poetiska diskursen erbjuder den spekulativa är en möjlighet att bygga något nytt, men inte från ingenting, utan på ruinerna av den spekulativa diskurs som kollapsat under insikten om sin oförmåga att förverkliga sin strävan efter sanningen om verkligheten. Varje spekulativ tanke måste då den ställs i ljuset av en sådan självinsikt vara medveten om sin egen omöjlighet, men trots det behålla något av begäret efter det mål den i sin ensidighet omöjligt kan nå.¹¹⁶⁶

Ricœur beskriver, med Benveniste, hur varje yttrande är kopplat till ett ”particular present”, till en ”unique combination of circumstances” och varje yttrande är således enskilt och unikt.¹¹⁶⁷ Detta är också passande eftersom varje yttrande som önskar säga något om det som ”är”, åläggs att kunna klä något enskilt och nytt i ord. Ricœur säger med stöd av Alfred North Whitehead: ”[C]onstancy of meaning is never anything but the constancy of contexts. And this constancy is not a self-evident phenomenon; stability is itself something to be explained. (Something more likely to be self-evident would be a law of process and of growth, like that which Whitehead postulated as the principle of reality.)”¹¹⁶⁸ En vetenskap om ett objekt stannar i konstant förändring, av en sådan rikedom att det aldrig är identiskt med (utan alltid endast likt) sig självt, förutsätter en motsvarande dynamik hos språket.¹¹⁶⁹ Eftersom människohjärnan inte kan minnas hur många ord som helst, kan som sagt inte varje ny erfarenhet, omständighet, företeelse, objekt, egenskap eller sakförhållande ges ett nytt namn.¹¹⁷⁰ Språket måste hitta ett sätt att vara ”an infinite use of finite means” och det är detta som den poetiska diskursen, genom sin semantiska dynamik

¹¹⁶⁴ Ricœur, 2003, s. 308.

¹¹⁶⁵ Ricœur, 2003, s. 314.

¹¹⁶⁶ Jfr Ricœur, 2003, s. 314f.

¹¹⁶⁷ Émile Benveniste enl. Ricœur, 2003, s. 83, 429. (”certain présent”; ”un ensemble [...] unique de circonstances” (Benveniste, 1967, s. 37)).

¹¹⁶⁸ Ricœur, 2003, s. 89f. (”[L]a constance du sens n’est jamais que la constance des contextes; et cette constance ne va pas de soi; la stabilité est elle-même un phénomène à expliquer. Ce qui irait plutôt de soi, ce serait une loi de procès et de croissance comme celle que Whitehead mettait au principe du réel.” (Ricœur, 1975, s. 102))

¹¹⁶⁹ Ett sådant begär efter sanning ligger till grund för talarens koppling mellan mening och referens som varje yttrande innehåller (Ricœur, 2003, s. 429).

¹¹⁷⁰ Ricœur, 2003, s. 134.

erbjuder den spekulativa.¹¹⁷¹ Den sammahet som inom vetenskapens begreppsliga system, dess etablerade nätverk av betydelser, skulle vara en garant för identitet blir, utifrån en sådan förståelse av verkligheten snarare ett problem än en lösning. Säg vad man vill om detta. Vad gäller vetenskapen om människan, om hennes kultur och hennes uttryck, är naturens ontologiska beskaffenhet som tur är av mindre intresse. Men resonemanget kan med lätthet överföras. Genom att, likt Ricœur, förstå litteraturen som mångtydig och rik och genom att föreställa sig denna rikedom som refererande till en värld i vardande framför verket, blir krisens produktivitet för tänkandet inom litteraturvetenskapen uppenbar. Det tänkande som relaterar till ett krisande verk bör själv vara krisande.

Den poetiska diskursen medierar en konflikt inom den spekulativa diskursen, men denna nya relation mellan spekulativ och poetisk diskurs är för den sakens skull inte i sig motsägelsefri. Den spekulativa respektive den poetiska diskursens diametralt motsatta syften står fortsatt i strid med varandra trots att den diskontinuitet som tidigare förelåg mellan dem har eliminerats. De är fortfarande autonoma företeelser men nu, med Ricœurs terminologi, interanimerade.¹¹⁷² I denna interanimering av spekulativ och poetisk diskurs uppstår det specifika slag av tolkning som tidigare lyfts fram av Berggren som en dialektik mellan ett ontologiskt naivt respektive ett ontologiskt avståndstagande moment i tänkandet. I följande citat beskrivs en sådan tolkning på ett annat sätt. Det beskrivs som ett slag av diskurs som söker en värld av det specifika slag som beskrivits i det föregående, en värld i vardande framför texten:

Interpretation is then a mode of discourse that functions at the intersection of two domains, metaphorical and speculative. It is a composite discourse, therefore, and as such cannot but feel the opposite pull of two rival demands. On one side, interpretation seeks the clarity of the concept; on the other, it hopes to preserve the dynamism of meaning that the concept holds and pins down.¹¹⁷³

¹¹⁷¹ Ricœur, 2003, s. 72.

¹¹⁷² Ricœur, 2003, s. 304ff.

¹¹⁷³ Ricœur, 2003, s. 358. ("L'interprétation est alors une modalité de discours qui opère à l'intersection de deux mouvances, celle du métaphorique et celle du spéculatif. C'est donc un discours mixte qui, comme tel, ne peut pas ne pas subir l'attraction de deux exigences rivales. D'un côté elle veut la clarté du concept – de l'autre, elle cherche à préserver le dynamisme de la signification que le concept arrête et fixe." (Ricœur, 1975, s. 383))

Värdet av den intresselösa poetiska diskurs, som inte har några vetenskapliga intentioner, för tänkandet om verkligheten, blir synligt först i ljuset av den spekulativa diskursens intresse. Den poetiska diskursen medierar då den träder in i den spekulativa diskursen de motsägelsefulla anspråk som hämmar den spekulativa diskursens självförverkligande genom att låna den det "är" av andra ordningen, det "är"/"är inte" eller det likhetens "är (som)" som har visats vara metaforens adelsmärke. I ett slag av tolkning föreställd som en sådan sammansatt diskurs, finner Ricœur en potential för en annan sorts vetenskap om världen som ständigt ny. Genom den poetiska diskursen och dess semantiska dynamik får den spekulativa diskursen möjlighet att tala om det enskilda, unika och alltid nya och den spekulativa diskursen ger i sin tur den poetiska riktning genom att låna den ett intresse för varat. I detta närmande mellan två väsensskilda språkliga ordningar finner man en möjlighet till en poetisk vetenskap, synlig först i och med den intresserade blick som den spekulativa diskursen ställer till den poetiska diskursens förfogande. Först i och med detta blir metaforens och det litterära verkets spänningsfyllda "är" av andra ordningen, dess "är (som)", förmöget att referera till verkliga objekt och sakförhållanden. Det betecknar nu inte längre den inomspråkliga relationen mellan två ord i metaforen, inte den kopulans relationella funktion som kan lyftas fram med det banala exemplet "människan är en varg", utan det diskursiva språkets förmåga att transcendera sig självt och referera till verkligheten. Detta närmande till det poetiska språket innebär förvisso att den spekulativa diskursen tvingas ge upp föreställningen om begrepp genom identitet, men den poetiska diskursen lär den samtidigt, menar jag, att tänka ett begrepp genom likhet, ett ofärdigt begrepp, istället.¹¹⁷⁴ Den likhetsrelation som framträder i och med den poetiska diskursens interanimering med den spekulativa äger likt metaforen på en inomspråklig nivå både kvaliteten identitet och den motsatta kvaliteten skillnad. Genom den får man tillgång till verkligheten som genom ett frostat glas, som äger både egenskapen klarhet och den motsatta egenskapen oklarhet och en sådan opacitet kommer även att präglade en krisande litteraturvetenskap med ett krisande objekt.

¹¹⁷⁴ Dock kommer begreppsligheten att fortsätta spöka för den spekulativa diskursen som hela tiden riskerar att falla tillbaka i sin reduktiva originalkonfiguration och dölja den poetiska bilden.

Interanimationen av poetisk och spekulativ diskurs i faktiska yttranden

I ljuset av det ovanstående frågar man sig hur denna interanimation mellan spekulativ och poetisk diskurs skulle se ut i verkligheten. Vetenskapen och filosofin använder sig väl ytterst sällan av poetiskt språk och poesin framstår väl i sin tur sällan som begreppslig? Det finns förvisso både poesi som undersöker sina egna förutsättningar och poetisk filosofi. Ricœur aktualiserar exemplen Hölderlin och Heidegger då han diskuterar saken. Sådana typer av uttryck är för Ricœur i första hand inte specialfall, utan snarare fall där den interanimering av diskurser som han håller för oundviklig blir särskilt tydlig.¹¹⁷⁵ Ricœurs allmänna diskursdefinition placerar som sagt alla yttranden och alla specialiserade diskurser i samma spänningsfält, nämligen det mellan semiotik och semantik. Alla yttranden deltar i det dialektiska spelet däremellan och spänningsslöst språk är inte diskursivt. Men vad innebär detta för vetenskapens och filosofins yttranden? Är sådana språkhandlingar inte diskursiva? Jag tror att man bör betrakta saken så: rent spekulativa yttranden känner inte sig själva som diskurs, utan försöker istället dölja de spänningar som hör diskursen till, utan att någonsin helt lyckas. Den spekulativa diskursens nödvändiga erkännande av den poetiska diskursen är, menar jag, inget annat än dess erkännande av sig själv som diskursiv, ett kritiskt, hermeneutiskt uppvaknande.¹¹⁷⁶ All reell diskurs, det vill säga allt faktiskt tal, alla yttranden och all tolkning uppstår först då en föreställd identitet utmanas av ett skillnadsperspektiv. Tolkningen kan alltid bryta ut en skillnad ur sådana yttranden och således visa på deras diskursivitet och, följaktligen, på deras begrepps brist på stabilitet. Hos metaforen är denna spänning, detta "grasping of identity within differences", som mest framträdande.¹¹⁷⁷ Den visar, till skillnad från den spekulativa diskursens yttranden, skamlöst upp den spänningsfylldhet som i grund och botten präglar allt språk i bruk och belönas i samma ögonblick med en förmåga att representera den ständigt nya och unika verklighet som den inte efterfrågat förrän den sammanfördes med den spekulativa diskursen. Döda, det vill säga formaliserade, metaforer, som *ett* exempel på begreppsligt språk, är i motsats till detta "metaphor that is not declared but *hidden* [min kurs.] in the 'elevation' of the

¹¹⁷⁵ Ricœur, 2003, s. 367ff.

¹¹⁷⁶ Liket det som beskrivits med hjälp av Vattimo i avhandlingens andra kapitel.

¹¹⁷⁷ Ricœur, 2003, s. 236. ("saisie de l'identique dans les différences" (Ricœur, 1975 s. 253)).

concept” skriver Ricœur.¹¹⁷⁸ Till och med sådant språk kommer så snart det tar formen av ett yttrande, det vill säga så snart det yttras intentionellt om något, eller så snart det tolkas som ett yttrande, tvingas in under de spänningar som är diskursens villkor. Varje stycke diskurs slits mellan dessa motsägelsefulla aspekter av språket och därmed även varje tolkning. De är bara olika benägna att bejaka respektive reducera eller försöka dölja dessa spänningar. Det har i det föregående sagts att den spekulativa diskursens ändamål endast kan förverkligas genom att dra in den poetiska diskursen.¹¹⁷⁹ Endast genom att interanimeras kan dessa två diskursslag bli produktiva och framställa någon form av kunskap. Själva uppdelningen mellan dem var, enligt Ricœur, i själva verket falsk redan från början. Med Ricœur är diskursernas interanimering nödvändig och produktiv. Poetisk och spekulativ diskurs måste tänkas som alltid interanimerade, som tvungna att utnyttja varandras styrkor för att uppnå sina ändamål.¹¹⁸⁰ Även inom den typ av vetenskap som vill hävda sanningens stabilitet och därför döljer denna interanimering, är krisen en förutsättning. Även sådana yttranden måste inta en position inom diskursens spänningsfält. Eller kanske snarare: dessa spänningar utgör problem på vilka varje sådant yttrande är ett försök till en lösning, ett svar.¹¹⁸¹ Därför kan den spekulativa diskursen aldrig undvika den rörelse mot det poetiska som beskrivits här. Ricœur går så långt som att säga att ”speculative discourse has its condition of *possibility* in the semantic dynamism of metaphorical utterance”.¹¹⁸² Tvivlet hägrar alltid vid den spekulativa diskursens horisont, eftersom dess funktion inte lever upp till dess intention.¹¹⁸³ Förr eller senare måste det spekulativa tänkandet komma till insikt om sin oförmåga att leva upp till sina egna föresatser, förr eller senare måste ett kritiskt uppvaknande komma till stånd. Vetenskapens undantryckta kris kommer att göra sig hörd.

¹¹⁷⁸ Ricœur, 2003, s. 305. (”celle qui ne se dit pas, mais qui se dissimule dans la ’relève’ du concept” (Ricœur, 1975, s. 325)).

¹¹⁷⁹ Jfr Ricœur, 2003, s. 314f.

¹¹⁸⁰ Ricœur, 2003, s. 367.

¹¹⁸¹ Dessa svar, präglade av den utpräglat dialektiska språksituation som den allmänna diskursdefinitionen presenterar, kan givetvis aldrig vara några slutgiltiga svar. Varje nytt yttrande, varje ny tolkning, tvingas att ge sig in i samma strid. Dessa problem skall alltså förstås som produktiva snarare än hämmande för språkbruket.

¹¹⁸² Ricœur, 2003, s. 349. (”le discours spéculatif a sa possibilité dans le dynamisme sémantique de l’énonciation métaphorique” (Ricœur, 1975, s. 375)).

¹¹⁸³ Motpolen till denna utveckling ligger i det som Ricœur kallar entropin i tolkningen av den metaforiska satsen och som i korthet innebär den, i vår tid, i längden lika oundvikliga systematiseringen och slutgiltiga begreppsliggörandet av det poetiska. Det enda tolkaren kan hoppas på och föresätta sig att göra, är att hålla tolkningen ofärdig så länge som möjligt.

IV. Vetenskapen om litteratur.

Det öppna objektet och dess begrepp

Inledning

I föregående kapitel har en teori om litterära objekt som öppna och om ett slag av tolkning av sådana objekt som har en epistemologisk kris som produktivt villkor lyfts fram. Där har det gjorts klart att även den spekulativa, vetenskapliga diskursen har sitt möjlighetsvillkor i den poetiska diskursen, det vill säga att det förhållningssätt som i avhandlingens första kapitel kallats empiriskt och sådana förhållningssätt som kallats Teoretiska hör ihop trots att de är direkt väsensskilda vad gäller sina epistemologiska utgångspunkter. I Ricœurs Teori framstår krisen i själva verket inte som ett produktivt villkor endast för tolkningen av litterära verk, utan som ett möjlighetsvillkor för allt tänkande om objekt. Med detta har det poetiska språkets roll i vetenskapen avhandlats, men vad innebär dessa iakttagelser för vetenskapen om det poetiska språket, för litteraturvetenskapen? Hur blir Ricœurs hermeneutiska Teori en möjlig vetenskapsteori för litteraturvetenskapen specifikt och vilken typ av kunskap ger den i så fall tillgång till? I det följande kommer den krisande litteraturvetenskapen som en vetenskap om ett objekt som "är" och "inte är", som ständigt är icke-identiskt med, men samtidigt alltid likt, sig självt, ett objekt i vardande, att lyftas fram och särarten hos en sådan vetenskaps begrepp att diskuteras.

Disposition

Avhandlingens avslutande kapitel inleds med en återkoppling till den krisdiskussion och de faktiska uttryck för krisen som lyfts fram i dess första och andra kapitel. Därefter kommer en mer ingående kritik av Ricœurs verkbegrepp,

som lyfter fram och understryker dess essentiella men inte radikala öppenhet genom att ställa det i ljuset av andra hermeneutiska teorier och teorier om litterära verk. Dessa kritiska diskussioner hör i en mening snarare till den teoretiska introduktionen i föregående kapitlet, men för att bevara det kapitlets karaktär av introduktion snarare än kritik av Ricœurs *La Métaphore vive*, har jag istället valt att lyfta ut dem och förlägga dem här. I avhandlingens andra kapitel har den vardagsföreställning enligt vilken det litterära verket föreställs som en helhet visats vara problematisk, men hos Ricœur finner man en förståelse av det litterära verket som undviker helhet utan att helt avfärda föreställningen om den. Det kommer i det följande visas att *verket*, betraktat på detta sätt, blir ett incitament för en *tolkning* som, genom krisen, leder till en *erfarenhet av sanningen som öppning*. Den avslutande diskussionen här utgörs av en reflektion över litteraturvetenskapens *objekt*, dess *förhållningssätt* och dess *produkt* under dessa tre rubriker: "Verket", "Tolkningen" och "Erfarenheten av sanningen som öppning", som konstitutiva för en litteraturvetenskap för vilken krisen kan betraktas som ett produktivt villkor, som företeelser inom ramen för en dialektisk vetenskapsteori under vilken ett stort antal av den krisande litteraturvetenskapens många, mer eller mindre motstridiga, perspektiv kan samlas i spänningsfylld synergi.

Återkoppling till litteraturvetenskapen och den epistemologiska krisen

I avhandlingens tredje kapitel har den spekulativa och den poetiska diskursen beskrivits som sinsemellan direkt motsatta typer av språkbruk, men samtidigt som nödvändiga för varandra. Med Ricœurs terminologi är de autonoma men samtidigt interanimerade. Filosofins uppgift är enligt Ricœur, som Arne Grøn sammanfattar den, i allt väsentligt samma som den Hegel åtog sig: att "inordne de forskellige erfarings- og virkelighedsplaner i en systematisk helhet".¹¹⁸⁴ Varje sådan strävan blir dock djupt problematisk efter det absoluta vetandets sammanbrott, som hos Vattimo får representeras av Nietzsches proklamation av Guds död. Idag står vi inför "opsplitningen af den ene menneskelige virkelighed i forskellige, tilsyneladende autonome områder" för vilka tolkningens regler skiljer sig åt.¹¹⁸⁵ En tolkningarnas konflikt råder, situationen är krisartad. Den

¹¹⁸⁴ Grøn, s. 23.

¹¹⁸⁵ Grøn, s. 23.

hermeneutik som Ricœur talar om är således ingen "general hermeneutics, no universal canon for exegesis, but only disparate and opposed theories concerning the rules of interpretation. The hermeneutic field, whose outer contours we have traced, is internally at variance with itself."¹¹⁸⁶ Varje tolkning inom detta fält föreställer sig vara total. Detta är Vattimos kritik och även enligt Ricœur grundar sig varje sådan föreställning på ett felslut.¹¹⁸⁷ Oundvikligen leder denna fragmentering av perspektiven till en fråga om helhetens uppnåelighet och konstitution.¹¹⁸⁸ Ricœur ställer, i *La Métaphore vive*, frågan om metaforens roll i filosofin och vetenskapen, om poesins roll i det spekulativa tänkandet och därmed, implicit, frågan om "praktikens" roll i "teorin": den spänning inom den spekulativa diskursen som den poetiska diskursen visats mediera (utan att syntetisera) och göra produktiv. Litteraturvetenskapens kris består, sedd från ett sådant perspektiv, av en konflikt mellan olika sätt att tolka. Flera olika sätt förvisso, men vilka rimligen till stor del kan återföras på samma grundläggande konflikt mellan "praktiskt" och "teoretiskt" perspektiv som lyfts fram i avhandlingens första kapitel. Det är en sådan konflikt som kommer till uttryck i den ämneshistoriska studien i avhandlingens första kapitel. Konflikten mellan spekulativ och poetisk diskurs är inte en fråga som kan undvikas genom ett korrekt teori- eller metodval; den kan i längden aldrig undvikas och är i själva verket nödvändig för produktionen av kunskap. På samma sätt som "teori" respektive "praktik" står i opposition till varandra samtidigt som de förutsätter varandra i människans sätt att interagera med sina objekt (såväl som i hennes relation till sig själv), förutsätter spekulativ och poetisk diskurs varandra. Själva uppdelningen är falsk. Det hermeneutiska fältet är således förvisso brutet, men allt är inte förlorat så länge konflikten bejaskas.¹¹⁸⁹ Frågan om Sanningen blir utifrån dessa premisser en i grunden filosofisk (spekulativ)/litterär (poetisk) fråga.

Krisen i litteraturvetenskapen grundas, vilket visats i avhandlingens första kapitel, i en konflikt mellan "teori" och "praktik" inom varje enskild epistemologisk utgångspunkt. Johansson visar att det som glöms bort i denna strid är att dessa företeelser, samtidigt som de står i konflikt med varandra i

¹¹⁸⁶ Ricœur, 1970, s. 27. (il n'y a pas d'herméneutique générale, pas de canon universel pour l'exégèse, mais des théories séparées et opposées concernant les règles de l'interprétation. Le champ herméneutique, dont nous avons tracé le contour extérieur, est en lui-même brisé." (Ricœur, 1965, s. 35))

¹¹⁸⁷ Grøn, s. 25.

¹¹⁸⁸ Grøn, s. 24.

¹¹⁸⁹ Grøn, s. 23.

vetenskapen och filosofin, inte kan skiljas från varandra. Det handlar inte om det slag av konflikt i vilken man kan eller bör välja sida. Ricœur erbjuder en förståelse av hur relationen mellan "teori" och "praktik" som motsatta, men sammanbundna företeelser kan tänkas och hur ett spänningsfält mellan de två kan föreställas – genom metaforens "är" av andra ordningen, likhetens "är (som)" – som produktivt för tänkandets relation till verkligheten. Litteraturvetenskapen är således, oavsett om den vill det eller inte, åtminstone i någon mån en vetenskap om detta förhållande.

Det litterära verkets begränsade öppenhet. Minnet av helheten i Paul Ricœurs hermeneutik

Vägen till Ricœurs syn på helhet och dess eventuella roll i hermeneutiken kan med fördel sökas i hans verkbegrepp. Detta verkbegrepp framträder tydligt då det ställs i relief mot det som A. Pettersson kallar vardagsföreställningen om verket. Enligt denna vardagsföreställning är verket en klassisk helhet av form och innehåll. Är det då rimligt att tänka den estetiska erfarenhet som med Ricœur är en modell för all erfarenhet som en erfarenhet av ett sådant verk? Det torde vara uppenbart att detta, med den framställning av Ricœurs Teori som görs i avhandlingens tredje kapitel som premiss, inte kan vara fallet; att det i själva verket är just synen på verk som harmoniska entiteter, som enhetligt hela, som Ricœur vänder sig mot när han tar avstånd från Beardsleys formalism och utvecklar en teori om metaforisk och i förlängningen litterär referens och sanning. Den klassiska synen på verket rimmar för övrigt dåligt med moderna hermeneutiska teorier i allmänhet.¹¹⁹⁰ Detta blir tydligt till exempel i Vattimos kritik, där han menar att ett verk av sådant slag under moderniteten endast kan betraktas som kitsch eller rent av som falska uttryck.¹¹⁹¹ Vattimo konstaterar att en hermeneutik som skulle utgå från estetisk erfarenhet i form av "en klassicistisk bild, en bild av integration, harmoni och rundhet" till slut kommer "att mot sanningöverensstämmelsen bara sätta en idealisering av den sköna sedligheten", det vill säga med att reducera "varat till det varande".¹¹⁹² Detta torde vara grund

¹¹⁹⁰ Se t.ex. Vattimo, 1996, s. 80f.

¹¹⁹¹ Vattimo, 1996, s. 119f, 121.

¹¹⁹² Vattimo, 1996, s. 119. ("una immagine classicistica, di integrazione, armonia, rotondità", "finirà per opporre alla verità-conformità soltanto una idealizzazione della bella eticità" (Vattimo, 1994, s. 109)).

nog för att avfärda verkbegreppet ytterligare en gång men kritiken kan utvecklas ytterligare.

Trots den förmenta harmoni som etableras i vardagsföreställningen om verket är det enligt A. Pettersson ett i grunden paradoxalt begrepp. Han skriver: "Min tes går ut på, att begreppet 'verk' inte har något betydande mått av rationalitet och vetenskaplig användbarhet".¹¹⁹³ "[V]ardagsföreställningen om verk är ohållbar", "förnuftsvidrig" och "begreppet 'verk' är överflödigt".¹¹⁹⁴ Enligt SAOB, som är en av A. Petterssons källor för etablerandet av vardagsföreställningen om verket, är "formen och innehållet två aspekter av samma objekt. Hos en bok uppmärksammar vi ibland särskilt formen, ibland särskilt innehållet, men det är likväl ett och samma objekt, boken, som vi riktar vår uppmärksamhet mot."¹¹⁹⁵ Detta har gjort att "[m]ånga har uppfattat verkbegreppet som förbryllande. Ett verk [...] kan än framstå som ett bestämt objekt, än som flera var för sig unika objekt. [...] Än mer problematiskt har det verkat, att verk än kan framstå som materiella ['praktiska'] objekt [...], än som abstrakta ['teoretiska'] [...]. Man har diskuterat vilket slag av existens, vilken ontologisk status, som verk egentligen har."¹¹⁹⁶ Man kan fortsätta citera ur A. Petterssons långa uppgörelse med verkbegreppet, men poängen torde vara gjord. Från A. Petterssons perspektiv är den grundläggande motsägelsen hos verkbegreppet grund nog för dess avskaffande.¹¹⁹⁷ Kritiken är i flera aspekter analog med Gustavssons av litteraturvetenskapen, vilken bygger på dess oförmåga att enas om sitt objekts karaktär och den eklekticism som detta leder till, vilken han menar gör litteraturvetenskapen oduglig. Gustavsson beskriver hur en falsk harmoni mellan praktiker med olika kunskapsteoretiska utgångspunkter upprättas i litteraturvetenskapen och man kan säga att A. Pettersson (givetvis utan att vara medveten om Gustavssons kritik eftersom hans studie publicerades närmare ett kvartssekel före Gustavssons arbete) härleder en icke-fungerande eklekticism lik den Gustavsson lyfter fram i litteraturvetenskapen till en paradoxal föreställning om dess objekt.¹¹⁹⁸

¹¹⁹³ A. Pettersson, 1981, s. 79.

¹¹⁹⁴ A. Pettersson, 1981, s. 83, 102.

¹¹⁹⁵ A. Pettersson, 1981, s. 84.

¹¹⁹⁶ A. Pettersson, 1981, s. 101.

¹¹⁹⁷ A. Pettersson, 1981, s. 102.

¹¹⁹⁸ A. Pettersson, 1981, s. 178f. Mer förvånande är att Gustavsson, som tar upp flera andra texter av Pettersson på sin litteraturlista, inte nämner *Verkbegreppet*. Det är dock rimligen så att A. Petterssons kritik av verkbegreppet genomsyrar även hans andra texter och att den således indirekt inspirerat Gustavssons studie av litteraturvetenskapen. Båda kritiker verkar även i hög

Gemensamt för de två kritikerna är att de avvisar paradoxens möjlighet att vara produktiv. Paradoxalt är för A. Pettersson lika med ontologiskt såväl som epistemologiskt omöjligt. Den samtidiga närvaron av motsägelsefulla perspektiv är för Gustavsson lika med en improduktiv ämneskris. A. Pettersson skriver: "som logiken lär oss: om man tar konjunktionen av två varandra motsäggande påståenden 'p och icke-p' som premiss, kan man med den premissens hjälp bevisa vilken sats man än önskar".¹¹⁹⁹ Jag menar att man i den moderna hermeneutiken, inte minst hos Ricœur, finner ett kraftfullt svar på kritik av detta slag.

Omedelbart efter föregående citat från A. Pettersson kommer dock en brasklapp: "Använder man verbbegreppet i ett litteraturteoretiskt resonemang utan att förmå kontrollera dess inre motsägelser [min kurs.], kan resonemanget leda vart som helst."¹²⁰⁰ Varje yttrande och varje tolkning är med Ricœur just ett försök att utöva en sådan kontroll. I tolkningen är verket varken en "teoretisk", allmän företeelse eller en "praktisk", enskild företeelse, varken ren form eller rent innehåll, utan både och. Litteraturvetenskapen handlar, från ett hermeneutiskt förhållningssätt som det som etablerats här, till syvende och sist inte om att bevisa satser utan om att förstå litterära yttranden och i förlängningen det egna jaget, människan i allmänhet och hennes spänningsfyllda tillvaro.¹²⁰¹ Varje

grad vara riktade mot den eklektiska syn på litteraturvetenskapens objekt som torgförts av E. Lagerroth under 1970-talet. Det ska även sägas att A. Pettersson och Gustavsson pekar ut motsatta vägar ur problemet. Gustavsson menar, som visats i avhandlingens första kapitel, att ett gemensamt kunskapsobjekt är nödvändigt för varje vetenskap och intar därför en konservativ hållning enligt vilken litteraturvetenskapen och dess aktörer måste enas kring ett rent empiristiskt förhållningssätt till de verk som studeras om litteraturvetenskapen ska kunna räddas. A. Pettersson å sin sida bejakar ett avskaffande av verbbegreppet och därmed en splittring av det kring vilket litteraturvetenskapen hållits samman. I en kommentar till E. Lagerroths et al. vetenskapssyn skriver han: "Det otillfredsställande i deras ståndpunkt ligger i, att de ser litteratortolkning och litteraturvetenskap som ett i grund och botten enhetligt projekt, en studie (ur skiftande synpunkter) av *ett* bestämt, specificerbart kunskapsobjekt. När verbbegreppet upplöses blir det tydligt, att den enhetlighet som de tänker sig bara är nominell. [...] Förenklingen som synsättet innebär, förefaller mig skadlig för förståelsen av relationerna mellan olika tolkningsmässiga eller generellt litteraturvetenskapliga aktiviteter" (A. Pettersson, 1981, s. 179). Båda dessa sätt att bemöta litteraturvetenskapens kris som den framställs i avhandlingens första kapitel har dock sina brister, men jag menar dock att det finns en tredje väg: den väg som jag ämnat dra upp riktlinjerna för här.

¹¹⁹⁹ A. Pettersson, 1981, s. 176.

¹²⁰⁰ A. Pettersson, 1981, s. 176.

¹²⁰¹ En pockande följdfråga till A. Petterssons föreslagna avfärdande av verbbegreppet från en logisk ståndpunkt blir om man, förutsatt hans slutsatser giltighet, inte måste avfärda allt mänskligt som otillgängligt för vetenskapen. Att tolka är med Ricœur att leva och vilken är den levande människans ontologiska status egentligen? Är hon materiell eller ideal, är hon en identitet eller

tolkning av verk är utifrån ett sådant förhållningssätt ett försök att förhandla mellan flera motsägelser, att balansera inom flera spänningsfält. Varje yttrande uppstår enligt Ricœur i det spänningsfält mellan semiotik och semantik som diskursen sträcker ut. Varje verk är enligt Ricœur ett yttrande och såtillvida en del av den levande diskursen. Verket positionerar sig inom diskursens spänningsfält, men samtidigt behåller det drag av en sådan enhetlighet och helhet som vardagsföreställningen tillskriver det. I avhandlingens tredje kapitel har verket beskrivits som en företeelse inom vilken ett innehåll får form genom att ges disposition, genre och främst stil. En sådan syn på verket divergerar inte uppenbart från vardagsföreställningen.

Ricœur verkar med andra ord inte helt vilja avfärda den vardagsföreställning om verket enligt vilken det betraktas som ett enhetligt helt, men avvisar inte heller den typ av kritik av verkbegreppet som A. Pettersson utför. Snarare framstår det som att uppgiften i varje enskild tolkning är att utsätta verket, först föreställt som ett enhetligt helt, för en kritik som likt A. Petterssons visar på dess motsägelsefullhet och luckrar upp dess gränser. På detta sätt blir vardagsföreställningen om verket, det vill säga helhetstänkandet, och kritiken av den båda verksamma moment i tolkningsprocessen hos Ricœur. Den enskilda tolkningen kommer genom dessa två moment, ett (ontologiskt naivt) förment "praktiskt" som tar verkets bestämda gränser för givna och ett (ontologiskt avståndstagande) förment "teoretiskt" som sedan utmanar dem att ta formen av en kris. Varje tolkning kommer således att följa samma utveckling som det kritiska uppvaknande som Vattimo visar ligger till grund för den moderna hermeneutikens historiska utveckling. Det handlar med andra ord om ett dialektiskt förhållningssätt som både studerar och konstruerar sitt objekt, som får sin näring ur den paradoxala omständighet som bland annat intertextualitetsteorin som den diskuterats i avhandlingens andra kapitel ger vid handen: varje helt verk är samtidigt en (ofärdig) tolkning.

en komplex entitet sammanfogad av flera väsensskilda tillstånd, är hon ens samma från ett ögonblick till nästa eller hela tiden en ny? Klart är att man, förutsatt att man accepterar en sådan förlängning av A. Petterssons kritik som gjorts här, genom den logiska hållning som Pettersson föreskriver inte kan förstå någonting alls om människan och hennes kultur som paradoxala företeelser. Istället för att se det paradoxala i det mänskliga borde man kanske försöka se det mänskliga i det paradoxala. Hur människans liv hela tiden är i rörelse inom ett oräkneligt antal paradoxer, mellan ett oräkneligt antal extremer av vilka några av de viktigaste torde vara just dem mellan handlande och tänkande och verklighet och fiktion. Just detta teoretiserar Ricœur och gör synligt. Det tolkande förhållningssättet tar, enligt Ricœur, å ena sidan formen av ett upptäckande och å andra sidan av en skapelse, det är å ena sidan mimetiskt och å andra sidan mytiskt.

Verkbegreppet är, som A. Pettersson hävdar, alltså verkligen paradoxalt men, och här kommer en andra brasklapp, ”praktiskt att använda i en mängd sammanhang där teoretisk stringens är av underordnad betydelse”.¹²⁰² Sådant är också fallet i den tolkningssituation som Ricœur framställer. För Ricœur, som för Baumgarten 200 år tidigare, verkar ensidig ”teoretisk” stringens, logik, systematik endast reducerande på verket då det innebär ett återförande av det på något allmänt: en abstraktion och därmed en förlust. Varje sådant försök måste därför i tolkningen kontrasteras med ett ”praktiskt” moment för att verket ska kunna framträda i sin rikedom. Detta kan heller inte undvikas (om än mer eller mindre vällyckat döljas), vilket gjorts klart med Johansson i avhandlingens första kapitel, men det kan göras på ett mer eller mindre medvetet och produktivt sätt. Verkbegreppet måste med andra ord återtå inte trots att det visar upp denna paradoxala dubbelnatur utan just för att det gör det. Verket är *både* ”teoretiskt” och ”praktiskt”, *både* allmänt och enskilt. Det intar genom dessa spänningar samma plats som Agamben anvisar paradigmet, samma plats på vilken översättningen/tolkningen sker enligt Schuback, nämligen den i rummet-mellan tänkande och erfarenhet.

Men vad är vad kunskapens status på denna ort? Utifrån Ricœur skulle jag vilja tillskriva den en status som ofärdig. Man skulle inte kalla något ofärdigt för vilket ett färdigt tillstånd inte kan föreställas. Tiden är inte ofärdig från ett tidsligt oändlighetsperspektiv, inte heller kan en hypotetiskt oändlig linje kallas ofärdig. Däremot är den öppna, ännu ej fulländade cirkeln ofärdig. En öppen cirkel som försöker sluta sig kring något som samtidigt fortgående expanderar är, snarare än den oändliga linjen, den bättre bilden för den typ av tolkning som Ricœur teoretiserar, en tolkning som börjar i en punkt av upplevd helhet, men som genom att bryta ut en skillnad, sätts i rörelse *från*, om än med ett minne om, den föregående föreställningen om helhet. Glömskan av det tidigare förgivettagna ideologiska helhetstänkandet i tolkningen är i själva verket intimt sammanbunden med minnet av helheten.¹²⁰³ Detta minne av en helhet kröker så att säga tolkningens bana. Den tar således formen av en från tolkningens början ofärdig tanke som försöker inringa ett öppet, ständigt expanderande objekt: det litterära verket.

¹²⁰² A. Pettersson, 1981, s. 102.

¹²⁰³ Jfr Paul Ricœur, *Minne, historia, glömska*, övers. Eva Backelin, Göteborg 2005, s. 521–554.

Slutord. Verket, tolkningen och erfarenheten av sanningen som öppning

Verket

När A. Pettersson lyfter fram verkbegreppets paradoxala mångtydighet framträder, utifrån ett hermeneutiskt förhållningssätt, snarare än en allmän brist i begreppsspråket än en brist på logisk konsistens gällande ett specifikt begrepp. Bristen består, närmare bestämt, i det spekulativa begreppsspråkets bestämda tro på att det är förmöget att, givet de rätta förutsättningarna, korrespondera med verkligheten, vilket enligt moderna hermeneutiska teorier som Ricœurs, eller de övriga som aktualiseras här, endast kan betraktas som ett allvarligt felslut. A. Pettersson lyfter fram verkbegreppet som paradoxalt men kan i denna, förvisso med Ricœurs tänkande fullt överensstämmande, förståelse av verket inte se de möjligheter för produktionen av ny erfarenhet och nytt tänkande som verkets obestämbarhet, på alla nivåer, erbjuder. Det kritiska arbete som A. Pettersson utför utgör förvisso en rörelse mot verket som yttrande, som ett stycke diskurs. Men först då steget tas fullt ut och den motsägelsefullhet som A. Petterssons kritik kommer fram till bejakas, kan verkets, varje verks, paradoxala natur framstå som produktiv, som en nödvändig funktion i språket. Detta steg tas som bekant aldrig hos A. Pettersson som istället kommer att avfärda verkbegreppet som en logisk omöjlighet. Men även om ett "sant" verkbegrepp hade kunnat konstrueras, hade dess entydighet och logik endast garanterats av det etablerade nätverket av mening och hade därmed aldrig kunnat vara något annat än en "teoretisk" konstruktion utan förankring i den "praktiska" interaktionen med ett objekt. Verk hade enligt en sådan definition endast varit mening och inte händelse, de hade inte tagit formen av yttranden utan stått utanför diskursen. Hermeneutiken å sin sida tillåter inte, vilket Vattimo har visat, att hålla ens sina egna slutsatser för sanna, korrekta, identiska, korresponderande. Hermeneutiken som den läggs fram här vill förstå verket som en diskursiv företeelse som alltid är både "teoretisk" och "praktisk", alltid är både formaliserad mening och diskursiv händelse, alltid är koncipierat i en paradoxal diskurssituation mellan semiotik och semantik vars motsägelser det dessutom lyfter fram och betonar. Man måste därmed erkänna ett mått av irrationalitet i hermeneutiken, förklarar Vattimo.¹²⁰⁴ Separationen av "teori" från "praktik" är falsk men användbar i abstrakta

¹²⁰⁴ Vattimo, 1996, s. 132f.

resonemang där positionerna kan renodlas. De är mycket riktigt väsensskilda och deras skillnad kan teoretiseras. Men så snart det kommer till tolkningen av faktiska yttranden och i än högre grad av litterära verk, av verk som framhäver sig själva som verk, är de samtidigt ovillkorligen förenade. Enhet, för vilket helhet och stängdhet måste betraktas som ett villkor,¹²⁰⁵ tillhör den semiotiska sfären, den sfär som "Dasein" enligt Heidegger alltid redan finner sig kastad in i. Man måste gå *genom* "det hela" för att öppna upp tänkandet för det nya och från detta perspektiv istället kunna betrakta tolkningens objekt som "enigt" i Hölderlins bemärkelse. Erfarenheten av sanningen som öppning tar endast sin början i det enhetliga, det vill säga hela, i eureka-ögonblicket, det är inte dess mål. En föreställning om helhet, en centerande och avgränsande "är"-orienterad hållning som tolkningens inledande moment, men som sedan kollapsar i och med tolkningens kritiska uppvaknande, under det kritiska trycket av ett tillträdande poetiskt "är inte", dröjer kvar. Men, och detta har visats vara av yttersta vikt, endast som en rest, ett minne. En relation mellan form och innehåll upprättas förvisso i verket, men relationen är inte att betrakta som harmonisk på det sätt som den framträder i vardagsföreställningen. Begreppet om det öppna verket måste från ett sådant perspektiv bli obestämt, ofärdigt, likt det som A. Pettersson beskriver men utifrån sitt logiska perspektiv sedan måste förkasta.

Alla verk är tolkningar av andra verk. De är både hela och öppna. Verket utgör å ena sidan, utifrån *ett* epistemologiskt perspektiv, en isolerad och diskret helhet bland ett mycket stort men avgränsbart antal sådana. Å andra sidan är det, utifrån ett annat epistemologiskt perspektiv, genomskuret av ett oräkneligt och evigt tilltagande antal andra texter. Verket försöker konstituera sig självt som helt, vilande inom en skarp gräns, men detta moment konfronteras hela tiden med den oändliga mångfald av texter inom ramen för vilken detta *försök* till avgränsning överhuvudtaget blir möjligt och nödvändigt. Allmänt och enskilt, form och innehåll, kontrasteras konstant mot varandra inom ett sådant objekt. Intellekt och sinne, kunskap och erfarenhet, stöter emot varandra i tolkningen av det. Det öppna verket har sin ort i mellanrummet, men vilar inte där, som Agambens paradigm gör. Karaktäristiskt för det öppna verket är en ständigt oscillerande rörelse som gör dess, i tolkningen, ständigt framskjutna gräns oskarp. Föreställningen om hermeneutiken som en rörelse från del till helhet i en konventionell hermeneutisk cirkel, det kausalförlopp som en sådan föreställning bygger på, avvisas med andra ord här. Genom att förstå objektet på detta sätt kan man alltså undvika både den negativitet som kommer att prägla

¹²⁰⁵ Jfr Agamben, 2018, s 53.

det enskilda i Hegels dialektik (i den radikaliserade, konventionella framställning som gjorts i avhandlingens tredje kapitel) och den falska helhet som bygger på föreställningen om sanning som korrespondens och vara som Grund, utan att, som Agamben, behöva göra avkall på tänkandets processuella karaktär. Målet är inte längre en hel utan en ständigt ofärdig förståelse av verket, som erkänner sin historicitet, sin nedsänkthet i tidens kontinuum, sin karaktär av att vara statt i vardande. Det är "det hela" endast som fortgående kritiserat. Man måste enligt en sådan tolkningsteori erkänna den roll som den ideologiska föreställningen om helhet spelar i tolkningen, som något som inte går att avfärda eller undvika, samtidigt som tolkningen måste bryta ned denna helhets gränser.¹²⁰⁶ Med en blinkning till Ekelöf och A. Olssons tolkning av "kosmisk sömngångare" kan man förtydliga: man deserterar *från*, inte *till*, något.

Föreställningen om absolut kunskap hos en tolkare, om "det hela" som något man kan uppnå, eller i denna kontext kanske hellre om en perfekt återgivning av ursprunget är alltid falsk, det är utgångspunkten för denna diskussion. Men Bloom förklarar hur föreställningen om fullständig originalitet hos en diktare, om en, med Johann Wolfgang von Goethe, ren erfarenhet, är lika falsk.¹²⁰⁷ Liksom vetenskapliga, begreppsliga yttranden försöker dölja sina poetiska aspekter, sina spänningar, försöker poetiska, förment originella yttranden dölja sina vetenskapliga aspekter. Med Rorty skulle man kunna tala om ett epistemologisk respektive ett hermeneutiskt förhållningssätt som två väsensskilda tolkningspraktiker. Med Ricœur skulle man istället tala om spekulativ respektive poetisk diskurs, men hos honom står de två i en nödvändig men samtidigt konfliktfylld relation till varandra i varje yttrande. De kan aldrig separeras från varandra utan att yttrandet förlorar sin diskursivitet, det vill säga, sin förmåga att referera till den ständigt nya erfarenheten av sanningen som öppning. Den enda verkliga existerande positionen är en mellanposition där

¹²⁰⁶ Ideologi är för Ricœur en förutsättning för all mänsklig aktivitet (Paul Ricœur, *Lectures on Ideology and Utopia*, red. George H. Taylor, New York 1986, s. 7f). Kritiken förutsätter och måste bevara något av den helhet som den verkar på för att alls kunna existera och undvika att själv ta formen av en helhet. (Se Ricœur, 1986, s. 5f för Ricœurs definition av "ideologi" samt, vilket är intressant i sammanhanget, hur denna ingalunda kan betraktas som motsats till vetenskap utan till praxis. Den spänning mellan "teori" och "praktik" som varit så relevant för detta arbete, återkommer här på en samhällslevelle nivå, vilket naturligtvis säger något om de långt mer omfattande implikationer som den tolkningsteori som Ricœur framställer har. Dessa utvecklar han dock i första hand i andra verk än *La Métaphore vive*, såsom det här refererade *Ideology and Utopia*.)

¹²⁰⁷ Johann Wolfgang von Goethe enl. Agamben, 2009, s. 30.

dess två diskursslag fortgående konfronterar varandra, rummet-mellan en semiotisk och en semantisk språklig ordning, diskursens position.

Tolkningen

Istället för att avfärda verket, enligt den vardagsförståelse som A. Pettersson utvecklar, som irrelevant i sin obestämbarhet, utnyttjar hermeneutiken sakernas tillstånd och finner det produktiva i situationen, hur verket genom sin obestämbarhet, det vill säga mångtydighet, ger det nya möjlighet att framträda. Verkets obestämda gränser hålls öppna, om än begränsat av den kvardröjande föreställningen om helhet, i tolkningen och det erbjuder således en möjlighet till ständigt ny erfarenhet och nytt tänkande. Tolkningen av verket undviker i och med sitt kritiska uppvaknande, det vill säga genom att *börja* i föreställningen om verket som helt, den fälla som den hegelska dialektiken, enligt den konventionella förståelsen, faller i. Den undviker att göra alla enskildheter som den därefter vidrör till negativiteter genom att göra "det hela" till utgångspunkt snarare än mål. Det helhetsbegär som enligt Agamben hotar människans förmåga till erfarenhet sätts således ur spel, utan att rörelsen, processen i tänkandet, för den sakens skull behöver avstannas (vilket i själva verket endast skulle innebära att hotet om en ny helhet infrias). Målet för tolkningen är inte längre identitet eller helhet, inte längre det den inte är, utan upprätthållandet av den skillnad genom vilken den obegreppsliga och begreppslösa nya erfarenheten kan anas. Tolkningen enligt ett sådant mönster har tvärtom alltid redan lämnat det den inte är, vaknat upp från den falska föreställningen om "det hela" och lämnat denna bakom sig.¹²⁰⁸ Här har polerna inverterats. Det ofärdiga är i

¹²⁰⁸ Men hur kommer då detta uppvaknande, denna motivation till att erfara sanningen som öppning, som står i motsättning till begäret efter sanningen som korrespondens, till stånd om människan är helt låst i ett ideologiskt språk som utgörs av ett stängt nätverk av betydelser? Hur kan hon, hämmad av logikens tvång, alls lära sig något som inte ryms inom ramen för detta system? Svaret är att det kan hon inte, men systemet är heller inte sådant som det framställer sig självt. Jag har tidigare visat på paradoxerna inom den spekulativa diskursen såväl som inom den typ av konventionell vetenskaplighet som här har kallats empiristisk. Möjligheten att "desertera" har alltid funnits inbyggd i systemet. Kapaciteten att öppna upp detta system, för att komma i kontakt med verkligheten utanför språket, är en nödvändighet för språket i vardagligt såväl som vetenskapligt bruk, hur gärna brukaren än önskar dölja detta för att bevara sitt begrepp om sanningen som korrespondens och, därmed, möjligheten att kunna hävda att det hon säger också verkligen är så. Det poetiska språkbruket har här visats tillåta konstruktionen av satser som är större än summan av sina delar: $1+1 \neq 2$. Denna möjlighet till absurditet möjliggör samtidigt för en främmandegöring av språket som logiskt system utifrån systemets egna premisser, med hjälp av satser uppbyggda av dess egna komponenter.

tolkningen av verket inte längre det ännu inte hela utan snarare det som en gång betraktat sig självt som helt, det är erfarenheten av sanningen som öppning, inte som något förbegreppsligt, utan som något postbegreppsligt. Detta är en föreställning som kan ge ytterligare djup till den övertygelse som är grundläggande för Simon Critchleys tänkande: "Philosophy begins in disappointment", snarare än i aristotelisk förundran inför något ännu inte förstått.¹²⁰⁹ För Ricœur finns det förvisso alltid hopp, men om vad? Den besvikelse som Critchley talar om är för Ricœur ett produktivt tillstånd; hoppet här är ett hopp om öppenhet och liv, trots ständigt hotande stängdhet och död. Här finner man inget löfte om en förverkligad sanning som korrespondens, om sann helhet, men väl ett minne av en erfarenhet av sådan sanning, av något fullbordat (om än endast skenbart så), i vilket tolkningen tog sin början. Om det att leva autentiskt är att vara medveten om sin egen ändlighet, så måste även den autentiska tolkningen ha den ständigt förestående risken för sitt eget plötsliga utsläckande i åtanke, om än inte som målsättning, för att kunna leva.

Det följande skulle kunna utgöra en bild av tolkningens ofärdiga, icke-syntetiserande hermeneutiska cirkel: Att tolka är att vistas på den plats där pennan möter pappret, den punkt vars rörelse tecknar cirkeln som försöker sluta sig kring det ständigt expanderande objektet. Att följa denna rörelse i tolkningen är i så fall att fortgående erfara sanningen som öppning; livet som något som fortgående utspelar sig på gränsen mellan det bekanta och det anade men alltid okända andra. Ett problem med denna bild är att den riskerar att få tolkningen att framstå som alltför orelaterad till det objekt kring vilket den rör sig. Samtidigt möjliggör den att kunna betrakta öppenheten i sig, som tolkningens objekt.¹²¹⁰

En annan möjlig bild, mindre poetisk och därmed kanske även alltför bestämmande, är den följande: På tvärs av den axel som kan tecknas mellan, å ena sidan, det allmänna och, å andra sidan, något enskilt föreställt som något

Det kritiska uppvaknandet är således inte så mycket något man lär sig, som det är ett avlärande, ett fortgående glömmande av (som har sin förutsättning i minnet om) en helhet. Litteraturen kan i bästa fall vara ett verktyg för ett sådant avlärande.

¹²⁰⁹ Simon Critchley, *Very Little... almost nothing. Death, Philosophy, Literature* (skriftserien Warwick Studies in European Philosophy), London 1997, s. 2–4.

¹²¹⁰ Ett annat problem är att bilden inte problematiserar tidens roll i sammanhanget. Den psykologiska, inre tiden ställs inte i relation till den fysiska, yttre. Den får karaktären av en ren medlöpare till tolkningen. Frågan om tidens roll i tolkningen är omfattande nog för en avhandling i sig, men ett tentativt försök att finna ett förhållningssätt till detta görs i följande not.

bestämbart, löper tidens axel.¹²¹¹ Den levande tolkningen kan i detta system skrivas in i form av en kurva *från* det allmänna, *mot* det enskilda. Men detta enskilda är något långsamt med tidsaxeln ständigt undflyende och växande; något som, i och med tidens lopp, i sig aldrig är identiskt med sig självt. Den levande tolkning som rör sig mot ett sådant okänt, essentiellt icke-helt och ständigt expanderande objekt kommer att teckna en kurva som avviker i riktning med tidsaxeln, mot oändligheten. Kanske bör man, med utgångspunkt i dessa bilder, hellre tala om en hermeneutisk kurva, eller båge, än en hermeneutisk cirkel. En sådan kurva kan endast återvända till det allmänna, det vill säga teckna en full cirkel, genom återförandet av det objekt som den följer på det bestämda nätverket av betydelser, det vill säga genom reduktionen av det till något stillastående med bestämda gränser, lyft ur tiden och dött. För att en sådan tolkning ska kunna leva måste drivkraften vara att lämna den helhet som avslöjats som falsk, snarare än begäret efter en ny helhet, eftersom detta begär endast förleder tolkaren till reduktion.

I och med dessa bilder aktualiseras frågan om möjligheten att uppnå vad Ricœur i *La Symbolique du mal* kallar en "andra naivitet" ["seconde naïveté"], i relation till den helhet som tolkningen utgår från och som han i samma bok beskriver som en "primär" eller, i samband med tolkningen av symboler och myter kanske hellre, "primitiv naivitet" ["première naïveté"].¹²¹² Den primära naiviteten överensstämmer i allt väsentligt vad gäller dess epistemologiska grundantaganden med den ontologiska naivitet som i föregående kapitel har aktualiserats som platsen för litteraturtolkningens början. Kristensson redogör

¹²¹¹ Frågan om en sådan tids beskaffenhet blir för Ricœur ett av de huvudsakliga föremålen för diskussion i *Temps et récit*, där en "historical time" kommer att framträda i spänningsfältet mellan en "inre", "mortal", dvs. existentiell tid och en "yttre", oändlig, "cosmological time" (Kristensson Uggla, 1994, s. 407; Paul Ricœur, *Time and Narrative*, III, övers. Kathleen Blamey och David Pellauer, Chicago/London 1988, s. 96. ("temps historique"; "mortel"; "cosmique" (Ricœur, 1985, s. 143). Denna historisk-fiktiva (narrativa), mänskliga tid (ej att förväxla med Heideggers ensidigt fenomenologiska sådana) är således varken att betrakta som något ensidigt illusoriskt, psykologiskt eller som något ensidigt verkligt, i ontologiskt naiv bemärkelse (Uggla, 1994, s. 432f; Kemp, 1987, s. 85f). Ricœur "skriver in fenomenologins upplevda tid i kosmologins obönhörliga tid" skriver Kristensson Uggla, men detta är inte en överinskrivning som skapar identitet (Kristensson Uggla, 2014, s. 230). Istället leder det fram till en syn på historien som i sig själv "a fractured zone" (Ricœur, 1988b, s. 95. ("une zone de fracture" (Ricœur, 1985, s. 142)). Så, med en radikal och reduktiv förenkling som jag funnit mig tvungen till i detta sammanhang, förläggs tidsaxeln till det mellanrum som den bild av tolkningsprocessen som jag framlägger här tecknar.

¹²¹² Paul Ricœur, *The Symbolism of Evil*, övers. Emerson Buchanan, Boston 1967, s. 351; Paul Ricœur, *Finitude et culpabilité. La Symbolique du mal*, II (förf:s serie *Philosophie de la volonté*, II och skriftserien *Philosophie de l'esprit*, nr. 11), Paris 1960, s. 326.

för termen i artikeln "På väg mot 'en andra naivitet'".¹²¹³ Han talar här om den andra naiviteten som "en ny och bättre förståelse" som man kan "nå fram till" via "kritiken och distanseringen" från den primära naiviteten.¹²¹⁴ Den andra naiviteten utgör, föreställd som sådan, ett hot mot den teori om en ständigt ofärdig tolkning, med krisen som produktivt villkor, som jag framlägger. Artikelns korta format tillåter förvisso inte Kristensson att göra en mer omfattande kritik av begreppet, men det gör den samtidigt desto mer lämplig för att illustrera de risker som föreställningen om en andra naivitet skulle kunna innebära i detta sammanhang. Dessvärre kan jag inte bemöta dessa risker på ett tillnärmelsevis uttömmande sätt här, då jag fruktar att det skulle förutsätta ett arbete med *La Symbolique du mal* av en omfattning i paritet det som ligger till grund för det föregående kapitlet om *La Métaphore vive*, men jag tillåter mig ändå ett försök till en kritik av begreppet.

Om man vänder sig till Ricœurs diskussion om den andra naiviteten finner man att han talar i ordalag av något som är "aimed at", som man kan "get near to", något att "await" och, än viktigare, som framträder "in [min kurs.] and through criticism".¹²¹⁵ Detta överensstämmer i högre grad med det teleologiska "[p]å väg mot" som nämns i titeln på Kristenssons artikel, än med dess finalistiska "nå fram till". Men även en sådan teleologi vore problematisk inom det slag av tolkning som jag teoretiserar här, som, förvisso utan att helt avfärda föreställningen om helhet, måste problematisera den för att överhuvudtaget åstadkomma det kritiska uppvaknande som jag menar sätter den i rörelse. Där jag talar om ett kritiskt minne av en falsk helhet som, så att säga, skjuter tolkningen framför sig mot något okänt talar Ricœur i *La Symbolique du mal* istället om en "vadslagning" ["pari"] att tolkaren kommer att vinna "a better [min kurs.] understanding" i form av en andra naivitet som tolkningens incitament.¹²¹⁶ Men föreställningen om möjligheten till något bättre har en besvikelse, likt den som jag hävdar i första hand driver tolkningen, som förutsättning. Det kritiska uppvaknandet är nödvändigt för att den övertygelse om att det överhuvudtaget finns något annat, bättre, som får tolkaren att riskera

¹²¹³ Bengt Kristensson, "På väg mot 'en andra naivitet'", i *Res Publica. Tidskrift för politisk kultur och kulturpolitik*, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, 9:1987.

¹²¹⁴ Kristensson, 1987b, s. 186.

¹²¹⁵ Ricœur, 1967, s. 351f. ("visé"; "s'approchera"; "attendons"; "dans et par la critique" (Ricœur, 1960, s. 326f)).

¹²¹⁶ Ricœur, 1967, s. 355; Ricœur, 1960, s. 330. ("que je comprendrai" (Ricœur, 1960, s. 330)).

en vadslagning vars slutgiltiga utfall hon aldrig kan vara säker på, ska komma till stånd.

Fortsatt förutsätter föreställningen om tolkningen som en vadslagning en risk för förlust, för en *sämre* förståelse, som jag finner problematisk. Tolkningen är enligt den teori som framläggs här alltid en vinst, i det att den får tolkaren att tänka mer. Samtidigt är föreställningen om tolkningen som initierad genom en vadslagning lockande, i det att den problematiserar den tolkningens lek/spellogik som man finner hos Gadamer. Tolkningen föreställd som en lek blir en alltför ensidigt, med den terminologi som etablerats här, identitetssökande och naiv tilldragelse, som är alltför avfärdande av den kritiska distans som dualismen erbjuder. Den kritiska tolkningen präglas inte enbart av den lätthet med vilken det passiva subjektet blir lekt med i leken,¹²¹⁷ utan även av ett, i många fall plågsamt, aktivt uppbrytande från det egna, från det som är bekant, helt och tryggt, men som därmed även kunnat avslöjas som falskt. Detta behöver dock inte innebära att man inte kan finna någon glädje i tolkningen, utan endast att denna glädje är av en paradoxal natur, präglad av arbete, anspänning och ibland rent outhärdlig förväntan på det okända mot vilket det tolkande subjektet är i rörelse. Det är i själva verket mycket arbetsamt att finna glädjen i det fortgående uppbrott som tolkningen enligt det mönster som föreslås här utgör, eftersom det förutsätter ett kritiskt arbete av det tolkande subjektet på sig självt. Människans öppenhet, i och med vilken hon verkligen kan kallas levande, är arbetsam att upprätthålla eftersom den ständigt hålls tillbaka av minnet om den vilsamma helhet ur vilken den föddes. Det som jag tror att Ricœur i första hand vill ha sagt när han gör vadslagningen till en bild för tolkningen, är att leken/spelet måste tas på allvar. Detta sympatiserar jag med i allra högsta grad. Föreställningen om den andra naiviteten däremot, som ett möjligt utfall av denna vadslagning, måste för att vara acceptabel här fortgående präglas av spänningsfylldhet och öppenhet, snarare än ta formen av en ny helhet som endast är lite mindre naiv, eller av en naivitet som endast är lite yngre.

När Ricœur i *Symbolique du mal* använder orden "aimed at", "get near to", "await" och "in and through" förskjuts samtidigt föreställningen om ett bestämt och bestämbar mål för tolkningen till bakgrunden och tillåter därmed "the prior understanding" – den primära naivitet som i *La Métaphore vive* snarare skulle kallas förklaringen – att framstå som det som, genom att vara kritiserbart, "gives life to the interpretation".¹²¹⁸ Det viktiga för tolkningen är således, om man

¹²¹⁷ Kristensson Ugglå, 2014, s. 221.

¹²¹⁸ Ricœur, 1967, s. 352. ("anime l'interprétation" (Ricœur, 1960, s. 327)).

tillåter sig att betona dessa passager hos Ricœur, att den primära naiviteten framställs i sin fulla kritiserbarhet, snarare än att den nya, den hägrande andra naiviteten, bestäms, det vill säga begreppsliiggörs.

Utifrån detta kan man säga något om vad den "bättre förståelsen" innebär. Den andra naiviteten innebär förvisso ett fasthållande, men det är ett fasthållande av "människans historicitet".¹²¹⁹ Denna historicitet är, menar jag, hennes egenskap av att vara nedsänkt i det historiska fölloppet, i tidens kontinuum, det vill säga, den ligger i hennes öppenhet. Denna öppenhet är dock alltid är begränsad av ett distanseraende moment. Det är i själva verket så att en sådan distans, konstraintuivt, är nödvändig i tolkningen för att öppenheten hos subjektet och hennes objekt ska framträda för henne. Kristensson skriver: "Genom att distanseringen görs produktiv vill han [Ricœur] försöka 'häva upp' (i Hegels bemärkelse av 'Aufhebung') naiviteten till en andra naivitet."¹²²⁰ I citatet aktualiseras spänningen mellan kantsk dualism och hegelskt identitetstänkande, men Kristensson gör ingen poäng av Ricœurs anakronism, det vill säga den posthegelianska kantianismen, vilket leder till att det hegelska momentet framstår som alltför dominant. Man får intrycket av att rörelsen i Ricœurs hermeneutik helt enkelt följer det filosofihistoriska förlopp enligt vilket, mycket förenklat, Kants dualism framstår som ett problem för Hegel som han försöker lösa genom att applicera en finalistisk dialektik. Men det finns en poäng med att Kant ställs efter Hegel i Ricœurs karaktärisering av det egna tänkandet. Det är först då den distansering som tillhör det kantska momentet verkar på det hegelska identitetstänkandet, inte vice versa, som utbrytandet av en skillnad i den primära naiviteten kan ske, först då som den kritiska tolkningen kan ta sin början. Den andra naiviteten framstår, enligt ett sådant mönster, inte som ett mål för tolkningen att uppnå i form av en slutgiltig syntes. Tolkningen framstår i själva verket, enligt detta mönster, överhuvudtaget inte som en finalistisk strävan efter en slutgiltig syntes, helhet, identitet, utan som ett aktivt arbete för att undvika den, det vill säga för att hålla tolkningen öppen och levande. Det är i själva verket så att den invertering av ordningen som sker i den posthegelianska kantianismen, betonandet att den ena följer på den andra, endast ger mening om Ricœurs dialektik betraktas som icke-finalistisk och endast svagt, om alls, teleologisk. För föreställningen om en syntetiserande, teleologisk, finalistisk dialektik mellan Kant och Hegel hade ordningen i vilken de väsensskilda epistemologiska perspektiven aktiverades överhuvudtaget inte spelat någon roll.

¹²¹⁹ Kristensson, 1987b, s. 186.

¹²²⁰ Kristensson, 1987b, s. 187.

På det ställe där föreställningen om en andra naivitet aktualiseras i *La Métaphor vive* så skrivs den in mellan två gränser. Å ena sidan en vetenskap som genom ett bruk av modeller enligt Ricœur eventuellt och i så fall genom stora ansträngningar skulle kunna åstadkomma den och, å andra sidan, poesin, som överhuvudtaget inte bryr sig om att försöka.¹²²¹ I någon mening är väl dessa gränser, som även är *litteratur-vetenskapens*,¹²²² analoga med de som det hegelska identitetstänkandet – enligt vilket den andra naiviteten hålls för möjlig att uppnå – respektive det kantska dualismtänkandet – enligt vilket den är att betrakta som omöjlig att uppnå – utgör i denna diskussion. I själva verket är det så, menar jag, att det är mellan dessa två poler, i den öppna tolkningen, som den bättre förståelse som i *La Symbolique du mal* kallas en andra naivitet, kan erhållas. Den andra naiviteten syftar enligt Kristenssons artikel till en ”ny förståelse” av det tolkade ”i den nya kontexten”, men en sådan förståelse kan, enligt den tolkningsteori som jag lägger fram, endast vara ”bättre” om den är ofärdig, om den är *ständigt* ny, det vill säga *aldrig* naiv.¹²²³ Den andra naivitetsens ”är”, är enligt en sådan syn på tolkning ett ”är (som)”, som inkorporerar skillnaden och håller den vid liv.

Här kan det vara lämpligt att aktivera äldre konnotationer hos ordet ofärdig och tala i termer av en handikappad, hämmad tolkningspraktik. Ofärdig i denna bemärkelse, är den som avviker från den etablerade normen, från ett bestämt begrepp om hur hon borde vara. Det är som ofärdig, i denna bemärkelse, man finner litteraturvetenskapen i till exempel Nordins och Gustavssons ämneskritik. Denna ofärdighet hos verket och dess värld görs i hermeneutiken, enligt det mönster som framställts här, till en dygd.

Hos Bloom kan man se hur denna tolkningens ofärdighet kodas om till en styrka. I vetenskapsvurmande tider, det vill säga tider av svaga kritiker enligt Blooms synsätt, söker människan vila i den falska helhetspositionen, inom det etablerade nätverk av betydelser där inga nya erfarenheter hotar. I en sådan tid vilar människan i en föreställd helhetsposition, i traditionen i form av ett etablerat nätverk av betydelser grundat på föreställningen om sanning som korrespondens, det vill säga i en upplevd identitet – här alltså inte i form av den ”tra-dering” av öppenhet som Vattimo hämtar från Heidegger – är tolkarens uppgift att observera den reduktiva naturen hos det etablerade nätverket av

¹²²¹ Ricœur, 2003, s. 300.

¹²²² Det blir följaktligen svårt att föreställa sig en vetenskap som har bättre förutsättningar att tala om människans och hennes världs öppenhet än litteraturvetenskapen.

¹²²³ Kristensson, 1987b, s. 186.

betydelser, transcendera nätverkets, språkets, rigida gränser och bryta ut skillnader, söka enskildheter, nya erfarenheter och så långt det är möjligt hålla dessa presenta utan att reducera, det vill säga begreppsliiggöra dem. Att vistas i mellanrummet, att "misslyckas" i sitt vetenskapliga värv, är, som man kan konstatera utifrån Hölderlin, den goda tolkarens öde. Omvägens metod, ett bekant begrepp hos Ricœur, tar formen av just ett sådant utbrytande. "[O]ne must detour through discourse", "through the sensible" när man tolkar, skriver Ricœur.¹²²⁴ Från den rena, ideala helhetspositionen är det med andra ord tolkningens uppgift att öppna upp, ta en omväg genom mellanrummet där det sista vetbara som Agamben talar om framträder. Eftersom antalet potentiella enskildheter är ständigt tilltagande, eftersom verkligheten, eller i alla fall verket är satt i ständig förändring och det potentiella antalet nya erfarenheter därmed är oändligt, kommer den tolkande människan inte att finna någon sann helhetsposition. Jag har tidigare, i samband med diskussionen om Schubacks hermeneutik, frågat hur litteraturens löfte att vara "om" ett bestämt innehåll fortsatt kan utgöra incitament för tolkningen, när litteraturen ständigt sviker detta löfte. Den omkastning av tolkningens poler som diskuterats här, tolkningen som har helheten som utgångspunkt snarare än mål, erbjuder ett svar. Tänkandet "om" något bestämt, nödvändigt att bevara för att hermeneutiken inte i sig ska ta formen av sådant helhetstänkande som den vill göra upp med, återfinns i de bilder för tolkning som ställts fram här inte i form av ett mål, utan i form av ett minne av en helhet som avslöjats som falsk. Tolkningen tar med Ricœur således formen av en strävsam, inte alltid glädjefylld, kamp för att lämna detta falska helhetstänkande bakom sig, trots den starka lockelse det utgör för människan. "Philosophy begins in disappointment" och den besvikelse som väcker tänkandet till liv är inte alltid lätt att uthärda, men detta kritiska moment skjuter så att säga tolkningen framför sig, den drivs, vill jag hävda, på bakifrån, snarare än genom strävan mot ett mål. Kanske bevaras ett naivt hopp om en sann helhet, sådan som till exempel A. Olssons kritik av hermeneutiken ger vid handen, men jag menar att alltför stor vikt i så fall har lagts vid detta moment i den allmänna synen på den kritiska hermeneutiken. Den tolkning som ensidigt drivs av ett sådant hopp utsätter sig, i enlighet med A. Olssons kritik, för en överhängande risk att förgöra sig själv genom att återfalla i helhetstänkande. Tolkning enligt de premisser som ställts upp här befattar sig inte med sanning av detta slag, det vill säga med sanning som korrespondens eller helhet, utan med erfarenheten av sanningen som öppning. Men detta är på sätt och vis en plågsam

¹²²⁴ Ricœur, 2003, s. 146, 172.

erfarenhet av ovisshet. Med en term från Leon Festinger skulle man kunna kalla denna spänningsfyllda erfarenhet, som en produkt av en konflikt mellan tolkningar, en erfarenhet av "kognitiv dissonans".¹²²⁵ Det falska helhetstänkandet är således lockande för den som alltså, föga klandervärt, inte mäktar axla den starka kritikerns mantel, som inte kan uthärda den fortgående process av självkritik som det innebär att tolka. Man kommer förr eller senare

¹²²⁵ Festinger ger två exempel på tillfällen då kognitiv dissonans uppstår, men ett är särskilt relevant i detta sammanhang. "New events may happen or new information may become known to a person, creating at least a momentary dissonance with existing knowledge. Since a person does not have complete and perfect control over the information that reaches him and over events that can happen in his environment, such dissonances may easily arise." (Leon Festinger, *A Theory of Cognitive Dissonance*, (2:a utgåvan) Stanford 1962 (1957), s. 4) Närheten till den tolkningssituation som framträder i förhållande till ett objekt som är öppet för det nya torde vara klar. Festinger beskriver sedan hur människopsyket konsekvent försöker utsläcka sådan kognitiv dissonans. Han liknar denna drift vid den som är kopplad till hungerkänslan: "Cognitive dissonance can be seen as an antecedent condition which leads to activity oriented toward dissonance reduction just as hunger leads to activity oriented toward hunger reduction." (Festinger, s. 3) Hur kommer då denna reduktion (ett passande ord även i kontexten här) till stånd? Festinger använder sig av exemplet med en rökare som förstått att rökning är dåligt för honom (exemplet är kanske inte helt aktuellt när det kommer till hur beroenden fugerar, men låt gå). På denna situation kan han svara på två sätt. Festinger skriver: "He might change his 'knowledge' about the effects of smoking. [...] He might simply end up believing that smoking does not have any deleterious effects" (Festinger, s. 6). Motsvarigheten till denna typ av reduktion i tolkningen av litteratur vore att gå den ideologiska, ensidigt "teoretiska", vägen till ett tillstånd av behaglig, med Festingers term, "konsonans" ["consonance"] som människan enligt honom söker (Festinger, s. 3). Det andra möjliga svaret på rökarens kognitiva dissonans är, enligt Festinger, helt enkelt att han ändrar sitt handlande och slutar röka (Festinger, s. 6). Detta kan förvisso göra rökaren gott, men inte heller denna ensidigt "praktiska" väg är rimlig i litteraturtolkningen (det utgör inte en väg för rökaren att bättre förstå sin situation). Poängen som jag försöker göra är att tillståndet av kognitiv dissonans, detta kristillstånd, åtminstone i litteraturtolkningen är ett produktivt kritiskt tillstånd som är en förutsättning för att det öppna objektet ska framträda som sådant. Jag menar likaledes att detta sinnestillstånd trots det obehag som det orsakar kan vara produktivt, om än kanske inte i fallet med rökaren, även i människans förhållande till sin värld i allmänhet. Denna diskussion kan förvisso inte föras till sitt slut här, men jag vill i och med detta säga att litteraturtolkningens roll i danandet av kritiskt tänkande och i första hand självkritiska subjekt, utifrån den modell för tolkning som ställts fram här, knappast kan överskattas. I detta finner kanske även litteraturundervisningen, som i övrigt inte behandlas i denna avhandling, ett av sina huvudsakliga berättiganden. Också: inom vetenskapen skulle eklekticismen kunna betraktas som ett uttryck för denna psykologiska funktion. Wallach Scott beskriver hur "it is not pleasant to have one's premises called into question; it is destabilizing, disorienting" (Wallach Scott, s. 122). Hon beskriver vidare hur eklekticismen följaktligen, i enlighet med Cousins förståelse, "necessarily followed a period of skepticism; its role was to restore belief in the possibility of achieving exact knowledge" (Wallach Scott, s. 120). Detta menar Wallach Scott gäller även för den mer samtida eklekticismen som "will serve to efface critique. This time, it is an effort to assuage the anxiety produced, by antifoundationalist philosophies in the last decades of the twentieth century" (Wallach Scott, s. 120).

med största sannolikhet att acceptera lögnen för att tanken ska få vila en stund, för att dess lek inte längre känns lekfull, för att den ständigt nya verkligheten inte alltid ska verka alltför främmande och hotfull, det vill säga för att reducera den kognitiva dissonansen åtminstone tillfälligt.¹²²⁶ Från ett metodiskt perspektiv är tolkarens uppgift i så fall att, genom att vara medveten om och inspireras av tolkningens filosofiska premisser, för en stund utsätta sig för denna plåga, att åter bryta ut en skillnad och vistas i det obestämda och beständiga mellanrum som tolkningen sträcker ut och att där vara mottaglig för ny erfarenhet. Med en annan term förankrad i de kroppsliga åkommornas värld blir hermeneutiken, på ett metodiskt plan, i tillämpningen, så att säga palliativ. Det är också ett sådant slag av tolkning som man som litteraturvetare närmar sig när man, likt A. Olsson, begränsar sig till aningen av en helhet och det är samtidigt från en sådan position som litteraturen framträder i sin öppenhet och rikedom för sin tolkare. Sådana erfarenheter kan inte förmedlas utan vidare utan att man riskerar att reducera dem till bestämda begrepp, men man kan redogöra för deras premisser, för de motsättningar genom vilka dessa nya erfarenheter kommer till stånd. Dessa premisser är specifika för varje tolkning, men de skriver in sig i det diskursiva spänningsfältet mellan semiotik och semantik. De kan underställas ofärdiga, i den utvecklade bemärkelse som redogjorts för ovan, begrepp.

Det Teoretiska, kritiska förhållningssättets intåg i litteraturvetenskapen beskrivs hos Nordin som ett paradigmskifte, som en vetenskaplig revolution men följer snarare mönstret hos det historiska kritiska uppvaknande som av Vattimo visats vara ett av den moderna hermeneutikens ursprung.¹²²⁷ Det är med andra ord samma utveckling som skett i litteraturvetenskapen som, i och med ett sådant hermeneutiskt förhållningssätt som lyfts fram här, träder in i och upprepas *inom* varje tolkning. Den fortgående krisen bejakas *i* tolkningen som ett fortgående produktivt moment. Som två lika väsentliga moment i interaktionen mellan tolkare och litterära objekt, måste "praktik" och "teori" samexistera i spänningsfylld synergi inom det litterära objektet då det tolkas och samma synergetiska samvaro blir följaktligen möjlig mellan empirism och Teori i litteraturvetenskapen.

¹²²⁶ Minns den sena Hegel, som i estetikföreläsningarna slutgiltigen stänger det öppna system som han bl.a. enl. Sedgwick och Jameson, ställt fram i *Phänomenologie des Geistes*, i sitt tänkandes barndom.

¹²²⁷ Nordin återkommer som visats i avhandlingens första kapitel ständigt till Nietzsches inflytande på den Teori som han menar korrumperar litteraturvetenskapen och humaniora i allmänhet. Också: den etymologiska närheten mellan ordet kris och ordet kritik har utretts tidigare.

Genom tolkningens kritiska uppvaknande kommer den process som här beskrivits från flera olika perspektiv till stånd. Den ontologiskt naiva tolkningen kollapsar och den kritiska, ontologiskt avståndstagande tillträder. Dock utan att den ontologiskt naiva tolkningen helt glöms bort. Minnet av den ligger kvar och hindrar kritiken från att skena iväg. Den falska föreställningen om helhet är paradoxalt nog nödvändig för erfarenheten av sanningen som öppning, det vill säga för att ny erfarenhet överhuvudtaget ska komma till stånd. Vattimo skriver: "Nietzsches 'misstankeskola' kan visserligen bara leda till en så radikal avmystifiering att den avmystifierar misstanken själv."¹²²⁸ Det är det ontologiskt naiva, traditionsbundna tänkandets uppgift i tolkningen att undvika denna utveckling, denna skenande demystifikation, genom att förankra det kritiska momentet i tolkningen i ett etablerat nätverk av mening, i språkgemenskap och traditionen i ordets konventionella bemärkelse, alltid ideologisk normativ. "Den hermeneutiska *Erörterung* placerar visserligen det sanna mot bakgrund av den irreducibla mångfald av röster som möjliggör det sanna; men i sin tur åstadkommer den denna placering som ett svar på ett tilltal som här-stammar från *Über-lieferung* [tra-deringen] och som fråntar denna mot-bak-grund-placering (*sfondamento*) dess rent orediga eller i alla fall godtyckliga karaktär".¹²²⁹ Diskursen kan inte helt bryta med sin förankring i traditionen utan att förlora sin sociala funktion, det vill säga förmågan till kommunikation mellan subjekt som är beroende av gemensam kunskap, men den måste samtidigt inkorporera ett element av originalitet och konventionsbrott för att kunna fylla sin andra funktion, att ge det enskilda subjektet tillgång till ny erfarenhet.¹²³⁰ Således är

¹²²⁸ Vattimo, 1996, s. 120. ("La 'scuola del sospetto' nietzscheana, certo, non può condurre che ad una demistificazione così radicale da demistificare il sospetto stesso." (Vattimo, 1994, s. 110)) Det är inte orimligt att hävda att det är ett uttryck för sådan radikal avmystifiering – en avmystifiering av avmystifieringen själv – som man finner hos Felski. Något som hon själv förvisso avvisar men som jag ändå menar präglar hennes utgångspunkter och angreppssätt (Jfr Felski, s. 9).

¹²²⁹ Vattimo, 1996, s. 124. ("La *Erörterung* ermeneutica colloca bensì i veri sullo sfondo della molteplicità irriducibile delle voci che li possibilizzano; ma esperisce questa collocazione come risposta, a sua volta, ad un appello che pro-viene dall *Über-lieferung*, e che toglie a questo sfondamento il suo carattere puramente confusivo, o comunque arbitrario" (Vattimo, 1994, s. 115)).

¹²³⁰ En dialektisk utveckling av traditionsbegreppet likt Mortensens tidigare diskuterade av influensbegreppet är nödvändig. Ricœur tar upp detta i *Temps et récit*, där han skriver att traditionen inte är "the inert transmission of some already dead deposit of material but the living transmission of an innovation always capable of being reactivated by a return to the most creative moments of poetic activity" (Paul Ricœur, *Time and Narrative*, I, övers. Kathleen McLaughlin och David Pellauer, Chicago/London 1984, s. 68). ("la transmission inerte d'un dépôt déjà mort, mais la transmission vivante d'une innovation toujours susceptible d'être

empirismens, eller andra helhetssökande praktikers, roll i litteraturvetenskapen inte överspelad. Tvärtom etablerar dessa en utgångspunkt i vilken varje litteraturvetenskaplig tolkning är fortsatt förankrad. Konflikten mellan perspektiv kan på en metanivå betraktas som ett produktivt tillstånd i förhållande till det faktum att varje verk samtidigt är en tolkning, det vill säga samtidigt ett avgränsat fenomen å ena sidan och ett radikalt öppet fenomen å andra sidan. Krisen i litteraturvetenskapens förhållande till sitt objekt är från detta perspektiv inget annat än ett resultat av dess objekts paradoxala natur, ett passande svar på dess obestämbarhet.

Erfarenheten av sanningen som öppning

Inom de spänningsfält som diskursen i sin fortgående kris sträcker ut, i mellanrummet, kan varken helhet eller begrepp rymmas, men dessa spänningsfält är trots det inte tomma. Tvärtom inrymmer dessa spänningar varje enskilt subjekt, den samlade kulturen och det mänskliga livet självt eftersom all tolkning rör sig genom dem. Allteftersom tolkningen sker i spänningsfälten konstituerar den en kunskaperfarenhet och en erfarenhetskunskap som här, med Vattimo, kallats erfarenheten av sanningen som öppning. Men kan en kunskaperfarenhet och erfarenhetskunskap vara föremål för en vetenskap?

Inom samma diskursiva spänningsfält lokaliserar Agamben paradigmet eller, med Goethes term, urfenomenet och han beskriver detta som något *vetbart*; mer precist som det sista vetbara. Agamben skriver: "Even though it never crosses into the generality of a hypothesis or law, the *Urphänomen* is nevertheless *knowable* [min kurs.]; it is indeed in the single phenomenon the last knowable element."¹²³¹ Rörelsen från enskilt till allmänt, från erfarenhet och objekt till tänkande, kontrasteras här av tankens rörelse mot erfarenheten och objekten och denna tolkande verksamhet finner, enligt Agamben, vila i dessa rörelser skärningspunkt, i det sista vetbara. Jag menar dock, att denna essentiellt mänskliga position, mellan tänkande och verklighet, inte är någon vilsam ort, utan den plats där någonting kan framstå som i vardande, den är ett möjlighetsvillkor för livet. Således kan den inte enbart vara orten för det sista

réactivée par un retour aux moments les plus créateurs du faire poétique" (Ricoeur, 1983, s. 106)).

¹²³¹ Agamben, 2009, s. 30. ("Benché non trapassi mai nella generalità di un'ipotesi o di una legge, l'*Urphänomen* è, tuttavia, conoscibile; esso è, anzi nel singolo fenomeno, l'ultimo elemento conoscibile." (Agamben, 2008, s. 32))

vetbara, utan även den plats där förståelsen tar sin början. Temporaliteten i människans och hennes objekts vardande framstår, vilket tidigare aktualiserats i försöket att ställa upp en bild för tolkningens rörelse i en båge snarare än en cirkel, som en rörelse på tvärs mot den linje som spänningsfältet mellan enskilt och allmänt tecknar. Världen framför verket är en ofärdig värld, i vardande.

Föreställningen om det sista vetbara hos Agamben kan spåras till hans "Infanzia e storia". Man återfinner det där, i en "situation vid gränsen" mellan semiotik och semantik, under en annan term, nämligen "barndom".¹²³² "Barndomen" pressar mot språkets gräns,¹²³³ den är det unga, nya, hos Agamben fruset i sin rörelse mot mognad/död: förvisso tänkande men i sin mest konkreta form. Agamben konstaterar att eftersom jaget är språkligt kommer en erfarenhet ren från tanke aldrig att vara möjlig, men samtidigt, menar jag, är inte heller ett rent förnuft möjligt i *erfarenheten* av sanningen som öppning.¹²³⁴ Själva uppdelningen är, i vanlig ordning, falsk. Erfarenheten av "barndom" slår, genom att placera sig i mellanrummet, en bro över bråddjupet mellan språkets semiotiska och dess semantiska ordningar.¹²³⁵ Diskursens spänningsfält är orten för "barndomen", för paradigmet, för urfenomenet men kanske helst, och mest allmänt gångbart, för det sista vetbara på gränsen mellan intellekt och sinneserfarenhet. Agambens tolkning vill med sin hermeneutik fånga in detta sista vetbara och konservera det genom att avbryta varje process, genom att försöka uppnå det vilande tillstånd, det tillstånd av "jämvikt" som redan omtalats. Helheten hotar och det öppnade avståndet från den måste upprätthållas. Men vila är, enligt mitt synsätt, reserverat för det hela. Agambens syn på saken har kritiserats på flera ställen i denna avhandling, men det kan här vara relevant att sätta den i relation till den bild av tolkningen som en rörelse från en falsk helhetsförståelse, av och omkring ett öppet objekt som hela tiden expanderar, som här framlagts. Utifrån ett sådant synsätt skulle man kunna hävda att denna erfarenhet av vad som med Agamben kallas "barndom", snarare är att betrakta som rörelsen hos något som varar åtminstone fram till döden, det vill säga till det tillfälle då livet, likt en bok vid sista raden, till sist underställs sitt rent materiella ändlighetsvillkor. Från ett perspektiv är den levande människan, till skillnad från boken, ett dåligt lagringsmedium, åtminstone i den bemärkelsen att livet inte kan levas om medan boken kan läsas om och om igen. Här är det

¹²³² Agamben, 2018, s. 59. ("*situazione al limite*" (Agamben, 2001, s. 62)).

¹²³³ Agamben, 2018, s. 38f, 45f.

¹²³⁴ Agamben, 2018, s. 43ff, 44, 47.

¹²³⁵ Agamben, 2018, s. 58f.

dock värt att anmärka, att boken vid nästa läsning inte är den samma som i den föregående. Den är – samtidigt som dess strukturella aspekter kan återskapas – likt den levande människan som läser den aldrig identisk med sig själv. Tolkningen av det öppna objektet följer en väg som inte leder fram till sanning i form av korrespondens, men längs vilken man erfår sanningen som öppning. Innehållet i denna kunskaperfarenhet och erfarenhetskunskap; detta kan man ta med sig från Agamben, är erfarenheten av "barndom", men det är en "barndom" som endast *börjar* i det sista vetbara, det är begreppet i sin linda. "Barndomen", för bygga vidare på Agambens bild, är ingen punkt i tiden, den är en dynamisk företeelse som utgörs av en ständig rörelse från ett föregående tillstånd av icke-liv, mot det alltid okända, enskilda under ständigt hot om bråd död. Tolkningen jagar inte det sista vetbara, utan jagas av det, den är begreppet i sin upplösning, i sin ofärdighet i den utvecklade bemärkelse som explicerats i detta kapitel.

Litteraturvetenskapen är, om den betraktas som en hermeneutisk vetenskap för vilken krisen är ett produktivt villkor, en vetenskap om och genom ofärdiga begrepp. Det ofärdiga begreppet erbjuder ingen bestämd kunskap, det sista vetbara är alltid steget efter, men dess dialektiska premisser kan i bästa fall ställas upp och ett moment av tolkningens rörelse, av förståelsen, kan därmed kommuniceras. Den dialektiska likhetsrelation som impliceras i den här ständigt återaktualiserade aningen om en helhet (man anar någon identiskt i skillnaden) är möjlighetsvillkoret för det ofärdiga begrepps kommunikabilitet. Exempel på hur en kommunikation under sådana begrepp skulle kunna se ut finner man i det urval av krisande litteraturvetenskapliga praktiker som analyseras i avhandlingens andra kapitel. Genom att anlägga epistemologiskt oförenliga perspektiv och låta dem interanimeras gör de, var och en på olika sätt, bilden av sitt objekts gränser suddig. Svanberg framställer en primitivism under utveckling, icke-identisk med, men samtidigt lik, sig själv, i Krusenstjernas romansvit. A. Olsson framställer Ekelöfs "kosmisk sömngångare" som ett oavslutat objekt vars gränser fortgående endast kan anas i tolkningen och Fioretos läser, genom att undersöka relationen mellan *Antigone* och *Antigonä*, verket som ett objekt under nödvändig utveckling, inskrivet i den mänskliga kulturutvecklingen; som ett objekt som för oss endast kan framträda i sin fulla, tragiska prakt i spänningen mellan original och översättning. Något går i den utveckling som Fioretos beskriver förlorat, nämligen kapaciteten att bejaka intet, och Fioretos talar om vad litteraturen och tolkningen av den kan göra för att hjälpa den moderna människan handskas med förluster av detta slag. Alla tre placerar sig vid dessa tillfällen i det hermeneutiska mellanrum i vilket erfarenheten av sanningen som öppning framträder, samma mellanrum som

utgör den mänskliga verklighetens ort på vilken hon framträder som aldrig identisk med, men samtidigt alltid lik, sig själv; där hennes objekt framträder som stadda i vardande; där de ställs under ofärdiga begrepp.

Efterskrift. Självkritik

Vattimo gör klart att en modern hermeneutik som bestrider möjligheten till sanning som korrespondens inte kan placera sig själv i rollen av en sådan sanning utan att i samma ögonblick vederlägga sig själv. Den Teori som framställer sanningen som öppen måste därför själv bevara ett drag av öppenhet. Enligt Ricœur verkar förvisso vetenskapliga texter under, i viss mån, andra förutsättningar än poetiska, öppna texter. Men även vetenskapen förutsätter som sagt moment av poeticitet och öppenhet som den måste bejaka, snarare än undertrycka, för att bli produktiv. I den mån som denna avhandling kan anklagas för att vara alltför bestämmande av den hermeneutiska vetenskapsteori som den söker, behöver en möjlig kritik enligt Vattimos mönster föregripas och således istället göras till en självkritik. Avhandlingen kan utifrån Vattimos perspektiv angripas på flera punkter.

I det andra kapitlets analyser av litteraturvetenskapliga praktiker finner man en, i allt väsentligt, med empirismens epistemologiska grundantaganden överensstämmande metod, som präglas av ambitionen att avgränsa och bestämma dessa praktiker. Detta arbete bör dock endast betraktas som ett grundläggande av en utgångspunkt för avhandlingens fortsatta, kritiska diskussion. I de teoretiska diskussioner som flätas samman med analyserna finner man en kritik som åter öppnar de analyserade praktikerna och försätta tänkandet om dem i rörelse. Således står inte analyserna i strid med det kritiska arbete som avhandlingen, på en övergripande nivå, ämnar utföra, utan är själva dess förutsättning. Ricœurs Teori visar på nödvändigheten av ett kvardröjande moment av helhetstänkande, av mig beskrivet som ett minne snarare än ett mål, för att tolkningen ska kunna upprätthålla sin karaktär av ofärdighet.

Ett större problem är den teoriframställning som sker i avhandlingens tredje kapitel som även den, i de fall den läses som en nödvändig "lösning" på de vetenskapsteoretiska problem som krisen orsakar, lägligt placerad i avhandlingens slut, skulle kunna bli föremål för en kritik enligt Vattimos mönster. Den helhetliga och bestämmande karaktären av detta kapitel kan inte avisas. Denna helhetlighet kan i första hand skyllas kapitlets dubbla syfte: dess ambition att, samtidigt som det erbjuder en Teori för den krisande

litteraturvetenskapen i den inre kontexten av denna avhandling, också utgöra en introduktion till *La Métaphore vive*. De flesta teoriintroducerande texter har det gemensamt att de, snarare än att vara kritiska, erbjuder en helhetlig grund, en förklaring, på vilken deras läsares kritik sedan, i bästa fall, kommer att verka. Samtidigt måste det helhetsskapande förhållningssättet i detta kapitel i lika hög grad skyllas min egen bristande förmåga att undvika det ideologiska helhetstänkandets lockelse. Samtidigt är bevarandet av ett moment av helhetstänkande, som sagt, det kontraintuitiva villkoret för tolkningens upprätthållande och därmed har kapitlet en viktig roll att spela. För att möta den bestämmande och helhetssökande karaktären hos teorikapitlet har jag i detta fjärde och sista kapitel vinnlagt mig om att, samtidigt som jag återkopplar Ricœurs tänkande till diskussionen av krisen i avhandlingens första kapitel samt till analyskapitlet, förhålla mig kritisk till Teorin som jag därförinnan framställt den. Detta gäller inte minst för den kritik av verkbegreppet som inleder detta kapitel samt denna avslutande reflektion och kritik. Samtidigt finner man även i detta kapitel spår av bestämmande och helhetssökande. Uttryck för detta är bland annat de två bilder av tolkningsprocessen som jag ställer upp här. Därför är det viktigt att betrakta dem som just bilder, som öppna för tolkning och kritik, snarare än som rent ideala diagram i någon matematisk mening, eller som skalenliga eller perfekta återgivelser av ett faktiskt sakförhållande.

Den avsaknad av konsekvent kausal utveckling mellan verken i Ricœurs författarskap, som gör hans tänkande svårt att syntetisera till ett sammanhängande system, är, vill jag hävda, ett resultat av en filosofisk metod för öppenhet. Varje nytt verk följer, som Kaplan tidigare upplyst om, inte ensidigt positivt, som en förlängning av det föregående, utan även negativt, i den bemärkelsen att det sällan bygger vidare på det som sagts i det föregående verket, utan snarare tar utgångspunkt i det som inte kunnat sägas utifrån det perspektiv som det föregående verket anlagt. Det nya verket undersöker den otolkade, främmande rest som det föregående nödvändigtvis lämnat efter sig. Denna metod är, i sin dubbla rörelse, samtidigt negativ och affirmativ, kritisk i ordets riktiga bemärkelse. Helhetstänkandet kan och bör inte heller undvikas enligt Ricœur, det viktiga är snarare att fortgående utmana de föreställningar om helhet som man ställs inför som tolkare av ett verk såväl som de som man själv målar upp som författare till sin egen berättelse. Till syvende och sist är det upp till läsaren av denna avhandling att, till sin egen tolkning, ställa och försöka besvara frågan: hel eller ofärdig?

Summary

The Unfinished Science. On the Crisis of Swedish Literary Studies and the Conditions of Literary Interpretation

This study presents an investigation into the lack of consensus in the academic study of literature in Sweden regarding the nature of its object and its proper mode of interaction with said object, and furthermore into the particular notion of “crisis” that results from this situation. This study will thereby consider the question: is there a way to understand this crisis as productive of knowledge and if so, what form of knowledge would this be?

In the last half century, Swedish Literary studies has been enriched by a vigorous debate regarding the basic epistemological suppositions of the previously hegemonic, empiricist study of literature. Crisis in this conception, as an apparent conflict between essentially different epistemological positions, has been omnipresent in the metacritical and metascientific debates in Swedish Humanities since the late 1960's. More recently however, this debate seems to have been locked into a stale mate. A long awaited shift of paradigms has not materialised, nor has any general shift back to empiricist practices. Failing to see the productivity of this conflict in its own right the actors within the field have instead turned towards external symptoms of crisis. One such symptom is the inequitable distribution of funding for research and researcher positions between the soft sciences on the one hand, and the hard sciences on the other. In my view the reasons for such external manifestations of crisis, for Swedish Literary studies in particular, can be associated with a general inability among literary scholars to defend their own research and to theorise its value. Beginning with the supposition that the academy and its constituent disciplines produce knowledge as value, a problem of comparison appears. The financial forces to which the academy is beholden demand that a comparison be made between the knowledge produced for instance by Literary studies, on the one hand, and hard sciences, on the other. I argue that the knowledge resulting from The Humanities cannot compete with the verifiability of, for example, such knowledge that is produced

by physicists regarding the infinitesimal particles of natural reality through experiments in The Large Hadron Collider. In fact, I argue, that the type of knowledge produced by such experiments, and the type of knowledge that can be gained by the study of literature is difficult even to compare.

In a short publication from 1972 on the then rapidly evolving field of Literary studies, Swedish professor of Literature Carl Fehrman called for the inclusion of a “humanist minimum” in whatever new form the field was to take. It has been a guiding principle for this thesis that there must be such a thing as human truth about human things and that such a notion of truth is to be found along a path that leads *through* the tensions of the epistemological crisis, which can be considered an essentially human condition. This leads me to propose that there is an epistemological force in the crisis of the study of literature, in the conflict between essentially different perspectives on one and the same object that, pending a “scientific theory” of sorts that can relate these perspectives without reducing them, can be productive of truths of the aforementioned kind. This thesis consists of a search for such a theory within the field of critical hermeneutics.

The introductory chapter of this thesis is in part a conventional discussion of its general purpose, outline and its theoretical and methodological premises. But at the same time it attempts, from a delimited but comprehensive material, to historicise the introduction of new theories in Swedish Literary studies and the parallel discussion of the epistemological crisis that they bring into view. The chapter pays particular attention to the introduction of hermeneutics specifically which, in turn, brings me to Paul Ricoeur and the Swedish reception of his thought. Throughout the chapter any prior attempts to regard the crisis as a state of affairs that is productive of knowledge are discussed in detail.

The first chapter is an attempt to delimit the concept of epistemological crisis from which the entire effort of this work springs. By engaging with four works in particular, Hanne-Lore Andersson’s *Doxa & debatt* (2008), Michael Gustavsson’s “Litteraturteorins expansion” (2005), Svante Nordin’s *Humaniora i Sverige* (2008) and Anders Johansson’s *Avhandling i litteraturvetenskap* (2003), I develop a negative concept of crisis that will gradually be repositioned as a positive concept as the thesis proceeds. The first work is mainly a descriptive presentation of the epistemological multiplicity within Swedish Literary studies, suitable to open up the field for discussion. The following two works however, arguing that essentially different perspectives can *only* result in a non-functional, non-productive, pluralistic scientific approach that fallaciously presupposes that differing epistemological perspectives can coincide in one and the same object, clearly adopts a sceptical stance towards crisis. In other words, the field of

Swedish Literary Studies is described, in these works, as an uninformed and non-scientific eclectic mish-mash of theories and methods. Both works draw from this critique of pluralism, the conclusion that we must return to the epistemologically unified empiricist paradigm that they hold to have been in place before the introduction of theory on the Swedish scene. This regressive solution is to no small degree based on an idealisation of the pre-theoretical era, but it is representative for much of the leading disciplinary criticism in Swedish Literary studies of later years. However, the fourth work takes a position similar to mine. It too wishes to explore the productive potential of the epistemological crisis and furthermore identifies, in a critical move, the source of the crisis resulting from the incompatibility *between* different epistemological perspectives, on a more basic level, as a crisis of the incompatibility between “theory” and “practice” *within* every singular epistemological perspective. From the perspective of this relocation of crisis to a more basic level, any attempt at a return to a seemingly more unified era of Literary studies would be futile. Any interaction with objects is, in this regard, in a state of crisis: practice necessitates theory and theory necessitates practice in dealing with objects of any kind, but one can, at the same time, never be reduced to the other. The crisis underlying any epistemological perspective cannot be reduced, but it can be hidden, in more or less successful ways, by means of an ideological scientific language that relies solely on a formalised network of meaning fully abstracted from language as discourse. But such is not the object of Literary studies. The literary work, according to Ricoeur, accentuates its discursivity in all its aspects. It is language in use presenting itself as used language; an expression of a particular kind of dialectic between theory and practice that lies at the heart of man’s interaction with objects on the whole. This dialectic of the literary object however, will be theorised in another chapter concerning the hermeneutic theory that Ricoeur develops in response to an object of this kind.

The second chapter of the thesis traces the epistemological crisis in a small number of actual interpretive practices from Swedish Literary studies and relates these practices to a school of (self-)critical hermeneutics, found in Gianni Vattimo’s and Giorgio Agamben’s philosophical works among others, but of which I consider Ricoeur to be the most important voice. The chapter contains three sections, the first of which is centred around an analysis of the interpretive practice of Birgitta Svanberg in her doctoral thesis *Sanningen om kvinnorna*; the second around an analysis of the interpretational practice of Anders Olsson in his doctoral thesis *Ekelöfs nej* and the third around an analysis of the interpretational practice of Aris Fioretos in his doctoral thesis *Det kritiska ögonblicket*. All three analyses attempt to be as purely analytical as possible. They

were all made in the early stages of this project and do not draw on any other sources than the works themselves. However, any notion of analytical purity goes out the door as soon as one leaves the world of logic and enters into a situation of interpretation, into real interaction with real utterances. There was always an idea of what I wanted to do, where I wanted to go with this project, but at the time when the analyses were made this perspective was not fully formed and it has indeed, in turn, been informed by the work of the analyses. This productive double movement or dialectic is what I intended to achieve with this chapter. The analyses are all intertwined with theoretical discussions that provide a movement from particular to universal to counter the movement from universal to particular in the work of the analyses. This in order to prepare a tensive middle ground between theory and practice in which the sought after hermeneutic theory – by which it is possible to regard the crisis as a productive state of affairs – can appear in a way that renders it fruitful. This hermeneutic theory will then be theorised in the following chapter.

In the analysed practices, in which the state of crises is internalised, the object of study appears as an open entity, as something unfinished, but this openness seems to be limited rather than radical. The object of these practices indeed appears as an object in a state of becoming, an object that has a structural core but no decided limit. This notion of a limited openness of the object and the corresponding unfinished nature of any interpretation that attempts to make sense of it will follow the discussion throughout the thesis, until its end. The other important point to take away from the second chapter of the thesis is a reversal of the poles in the (self-)critical hermeneutics that it is to present. By this reversal, explication becomes the path to understanding and not the other way around; the conceptualised version of the work becomes that from which interpretation attempts to escape, the false notion of the whole work, entire in itself, by the same token becomes the starting point and not the goal of the interpretation of an object in the tensional position of being in the process of becoming. Only as such can the literary object be realised as a representation, or rather with Ricœur a redescription, of man and her world. From such an understanding of the literary object and of the mode of interpretation it adheres to, Ricœur's hermeneutics is able to make sense of the epistemological crisis deemed senseless by contemporary disciplinary criticism.

Chapter three provides the promised hermeneutic theory – by which one is able to think of the epistemological crisis as a productive state of affairs – by means of a descriptive account of its three main elements: the theory of metaphor (and by extension that of the literary work), the theory of discourse and the theory of interpretation, as proposed in *La Métaphore vive*. The chapter is split

in two sections, one regarding the intra-linguistic aspects of metaphor (the literary work) and its explication, while the other concerns extra-linguistic, discursive aspects of metaphor (the literary work) and its interpretation. Exploring Ricœur's critique of Monroe C. Beardsley's formalistic approach to metaphor I demonstrate that epistemological crisis is not only compatible with the interpretation of literary objects, but a prerequisite for it. As soon as the literary work is considered a discursive object, open and in a state of becoming, it will no longer be identical with itself, which means that any formalist practices, as such relying solely on conceptual networks removed from language as discourse, will be unable to tap into the potential richness of the open work, or make the connection between the open nature of the work as discourse and the unfinished, human, dimension of reality that it redescribes. The answer to the literary work conceived as such must, in turn, be continuously critical, dynamic and prone to change. The open work, however, is, as I have previously stated, not radically open, but owns only a limited openness. Its dynamic and tendency towards change is reined in. In order for the critical moment of interpretation to contain itself and not fully do away with the object of criticism, that at the same time is the condition for its existence, a memory of the identity, of the false notion of the object as whole from which the critical interpretation started, must be retained. Otherwise the productive tension of interpretation, that is necessary for the work to appear as open, will falter and die out.

The final chapter of the thesis shows how the state of affairs on the level of the particular interpretation of a work, described in the previous chapter, translates directly into the need for preservation, rather than elimination, of the state of epistemological crisis on the level of literary studies in general. The preservation of crisis is in fact, from such a perspective, the condition of possibility for gaining access to the potential richness of the literary work as an, with itself continuously non-identical, open entity. This however, as I have demonstrated by the analyses of the second chapter, should not be considered an anti-doxic development of the practices of Literary studies. It is in fact something that can be, and already is done within the framework of the field in crisis. It can, however, be done in a more conscious and efficient way. Ricœur's hermeneutics is in itself inscribed in a tensional field between description and normativity, between philosophy and methodology. It both describes what interpretation is and how we are to behave in order to do it more. In other words it demonstrates how to do away with the scientistic ideology that has hidden its internal crisis by maintaining its hegemony in the pre-theoretical era.

The fourth and concluding chapter of the thesis makes an attempt at gathering up the threads: the epistemological crisis as it is conceptualised in

disciplinary criticism, the crisis as externalised in the actual practices and the theory by which you can understand the crisis as a state of affairs productive, rather than inhibitory, of knowledge. But the question of what type of knowledge is produced by practices in a state of crisis goes as of yet unanswered. The fourth chapter provides a tentative answer. Interpretation of literary objects provides an essentially human knowledge of the experience of truth as an opening; human truth about human things and of man as in a state of becoming; knowledge mediated by unfinished concepts.

Referenser

Otryckt material

Vinge, Louise, *Litteraturvetenskaplig tolkningsteori* (Läskurs för doktorsexamen), Lund 1974 [opublicerad kursplan; kopia i författarens ägo].

Tryckt material

Adorno, Theodor W., *Aesthetic Theory*, övers. Robert Hullot-Kentor, red. Gretel Adorno och Rolf Tiedemann, London/New Delhi etc. 1997

Agamben, Giorgio, *Mezzi senza fine. Note sulla politica*, Turin 1996

Agamben, Giorgio, *Means Without End. Notes on Politics* (skriftserien Theory Out of Bounds, nr. 20), övers. Vincenzo Binetti och Cesare Casarino, Minneapolis 2000

Agamben, Giorgio, "Infanzia e storia. Saggio sulla distruzione dell'esperenza", i förf:s *Infanzia e storia. Distruzione dell'esperienza e origine della storia* (skriftserien Piccola biblioteca Einaudi, nr. 78, red. Giulio Einaudi), (2:a utvidgade utgåvan) Turin 2001 (1978), s. 3–66

Agamben, Giorgio, "Che cos'è un paradigma?", i förf:s *Signatura rerum. Sul metodo*, Turin 2008, s. 11–34

Agamben, Giorgio, "Preface", i förf:s *Signature of All Things. On Method*, övers. Luca D'Isanto och Kevin Attell, New York 2009, s. 7–8

Agamben, Giorgio, "What is a Paradigm?", i förf:s *The Signature of All Things. On Method*, övers. Luca D'Isanto och Kevin Attell, New York 2009, s. 9–32

Agamben, Giorgio, "Barndom och historia. Essä om förstörelsen av erfarenheten", i förf:s *Barndom och historia. Förstörelsen av erfarenheten och historiens ursprung* (skriftserien OEI undersökningar, nr. 7, red. Jonas J. Magnusson), övers. Gustav Sjöberg, Stockholm 2018, s. 15–61

Agrell, Beata, *Frihet och fakticitet. Om oordning, ordning, lydnad och frihet i Sven Delblancs roman Prästkappan. Hjältar, bragder, myter; läsare, läsakt text*, I, Göteborg 1982

- Agrell, Beata, "Teori och läsning. Till frågan om den teoretiska praktiken", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:2002, s. 37–50
- Andersson, Hanne-Lore, *Doxa & debatt. Litteraturvetenskap runt sekelskiftet 2000*, Göteborg/Stockholm 2008
- Aspelin, Kurt, *Textens dimensioner. Problem och perspektiv i litteraturstudiet*, Stockholm 1975
- Aspelin, Kurt, Liedman, Sven-Eric och Ling, Jan, "Förord", i *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. En antologi*, red. Tomas Forser, Stockholm 1978, s. 7
- Barthes, Roland, "De l'Œuvre au texte", i *Revue d'esthétique*, 3:1971, s. 225–232
- Barthes, Roland, "Från verk till text", i *Kris. Kritik, estetik, politik*, övers. Thomas Andersson och Aris Fioretos, vol. 28 1984, s. 48–52
- Baumgarten, Alexander Gottlieb, *Ästhetik*, I (Lateinisch-deutsch, skriftserien Philosophische Bibliothek, nr. 572a), övers. Dagmar Mirbach, Hamburg 2007
- Beardsley, Monroe C., "The Metaphorical Twist", i *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 22 3:1962, s. 293–307
- Beardsley, Monroe C., *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*, 2:a utvidgade utgåvan Indianapolis/Cambridge 1981 (1958)
- Benjamin, Walter, "Erfahrung und Armut", i förf:s *Gesammelte Schriften. Aufsätze, Essays, Vorträge*, II, delband I (skriftserien Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft), red. Rolf Tiedemann och Hermann Sweeneyhäufer, Frankfurt am Main 1977, s. 213–219
- Benveniste, Émile, "Saussure après un demi-siècle", i förf:s *Problèmes de linguistique générale*, I (skriftserien Bibliothèque des sciences humaines), Paris 1966, s. 32–45 [vid hänvisning i noterna 1966a]
- Benveniste, Émile, "Les Niveaux de l'analyse linguistique", i förf:s *Problèmes de linguistique générale*, I (skriftserien Bibliothèque des sciences humaines), Paris 1966, s. 119–131 [vid hänvisning i noterna 1966b]
- Benveniste, Émile, "Problèmes sémantiques de la reconstruction", i förf:s *Problèmes de linguistique générale*, I (skriftserien Bibliothèque des sciences humaines), Paris 1966, s. 289–307 [vid hänvisning i noterna 1966c]
- Benveniste, Émile, "La Forme et le sens dans le langage", i *Le langage*, II (Actes du XIIIe Congrès des sociétés de philosophie de langue française, Genève 1966), Neuchatel/ La Baconnière 1967, s. 27–47

- Benveniste, Émile, "Saussure After Half a Century", i förf:s *Problems in General Linguistics* (skriftserien Miami Linguistics Series), Miami 1971, s. 29–40 [vid hänvisning i noterna 1971a]
- Benveniste, Émile, "The Levels of Linguistic Analysis", i förf:s *Problems in General Linguistics* (skriftserien Miami Linguistics Series), Miami 1971, s. 101–111 [vid hänvisning i noterna 1971b]
- Benveniste, Émile, "Semantic Problems in Reconstruction", i förf:s *Problems in General Linguistics* (skriftserien Miami Linguistics Series), Miami 1971, s. 249–264 [vid hänvisning i noterna 1971c]
- Benveniste, Émile, "The Nature of Pronouns", i förf:s *Problems in General Linguistics* (skriftserien Miami Linguistics Series), Miami 1971, s. 217–222 [vid hänvisning i noterna 1971d]
- Berggren, Douglas, "The Use and Abuse of Metaphor", I, i *The Review of Metaphysics. A Philosophical Quarterly*, vol. 16 2:1962, s. 237–258
- Brask, Peter, *Tekst og tolkning. Bidrag til den litterære semantik*, I, Roskilde 1974
- Brask, Peter, *Tekst og tolkning. Bidrag til den litterære semantik*, II, Roskilde 1974
- Bredsdorff, Thomas, Larsen, Mihail och Thyssen, Ola, *Till Glädjen. En stridsskrift om humanism och humaniora*, Stockholm 1981
- Comte, Auguste, *Système de politique positive. Ou Traité de sociologie. Instituant la Religion de l'humanité*, I, Paris 1851
- Comte, Auguste, *Cours de philosophie positive. Les Préliminaires généraux et la philosophie mathématique*, I, (3:e utgåvan med tillägg av förord av É. Littré) Paris 1869 (1830) [vid hänvisning i noterna 1869a]
- Comte, Auguste, *Cours de philosophie positive. La Philosophie chimique et la philosophie Biologique*, III, (3:e utgåvan med tillägg av ett förord av É. Littré) Paris 1869 (1838) [vid hänvisning i noterna 1869b]
- Comte, Auguste, *The Essential Comte. Selected from Cours de Philosophie Positive*, övers. Margaret Clarke, red. Stanislaw Andreski, London 1974
- Comte, Auguste, *System of Positive Polity. Or Treatise on Sociology. Instituting the Religion of Humanity*, I (skriftserien Burt Franklin: Research and Source Works, nr. 125), New York 1875
- Critchley, Simon, *Very Little... almost nothing. Death, Philosophy, Literature* (skriftserien Warwick Studies in European Philosophy), London 1997
- Critchley, Simon, *Continental Philosophy. A Very Short Introduction*, Oxford/New York 2001

- "Critical", i *Websters New World Dictionary. Of American English. Third College Edition*, (3:de reviderade utgåvan) New York/London etc. 1994 (1953), s. 329
- Czerny, Robert, "Translator's Introduction", i Paul Ricœur, *The Rule of Metaphor. The Creation of Meaning in Language* (skriftserien Routledge Classics), övers. Robert Czerny, Kathleen McLaughlin och John Costello, (ny utgåva) London/New York 2003 (1977), s. viii–ix
- Dahlberg, Leif, "Vad vill litteraturvetenskapen? En intervju med Ebba Witt-Brattström", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1993, s. 85–93
- Durantaye, Leland de la, *Giorgio Agamben. A Critical Introduction*, Stanford 2009
- Eco, Umberto, *Opera aperta. Forma e indeterminazione nelle poetiche contemporanee* (skriftserien Portico critica e saggi, nr. 38), Milano 1962
- Eco, Umberto, *The Open Work*, Cambridge (Mass.) 1989
- "Eklekticism", i *Filosofisk uppslagsbok*, red. Konrad Marc-Wogau, (3:e reviderade och utvidgade utgåvan) Lund 1984, s. 74
- "Eklekticism", i *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/eklekticism> [hämtad 2018-09-12]
- Engdahl, Horace, Lysell, Roland och Olsson, Anders, "Den okända verkligheten. Anteckningar till Peter Hallbergs vetenskapssyn", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1976, s. 313–319
- Engdahl, Horace, *Beröringens ABC. En essä om rösten i litteraturen*, Stockholm 1994
- "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1993, s. 85–98
- "Enkät om litteraturvetenskaplig validitet", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1994, s. 107–111
- Fehrman, Carl, *Forskning i förvandling. Män och metoder i svensk litteraturvetenskap*, Stockholm 1972
- Fehrman, Carl, "Från komparatism till intertextualitet", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1991, s. 3–9
- Felski, Rita, *The Limits of Critique*, Chicago/London 2015
- Festinger, Leon, *A Theory of Cognitive Dissonance*, (2:a utgåvan) Stanford 1962 (1957)
- Fioretos, Aris, *Det kritiska ögonblicket. Hölderlin, Benjamin, Celan*, Stockholm 1991
- Forser, Tomas, "Till frågan om den goda metodiska tråtan", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1976, s. 5–34
- Forser, Tomas, "Svar", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1976, s. 184–187

- Forser, Tomas, "En helig och allmännelig kyrka...", i *Humaniora på undantag*, red. Tomas Forser, Stockholm 1978, s. 125–176
- Frege, Gottlob, "Über Sinn und Bedeutung", i *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, vol. 100 1:1892, s. 25–50
- Frege, Gottlob, "Om mening och betydelse", i förf:s *Skrifter i urval*, övers. Daniel Birnbaum och Sven-Olov Wallenstein, Stockholm 1995, s. 34–57
- Fried, Philip, "Poetry and Possibility", i Paul Ricœur, *A Ricoeur Reader. Reflection & Imagination*, red. Mario J. Valdés, New York/London etc. 1991, s. 448–462
- Furberg, Mats, "Mer om träta", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1976, s. 173–183
- Furberg, Mats, *Säga, förstå, tolka. Till yttrandets och textens problem*, Bodafors 1982
- Gadamer, Hans-Georg, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen 1960
- Gadamer, Hans-Georg, *Sanning och metod. I urval*, övers. och red. Arne Melberg, (2:a utgåvan) Göteborg 2002 (1997)
- Götselius, Thomas, "Den teoretiska texten", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:2002, s. 19–36
- Grøn, Arne, "Projektet. En konkret reflektion", i Paul Ricœur, *Fortolkningsteori*, övers. Henrik Juel, Köpenhamn 1979, s. 8–30
- Gulldal, Jesper, "Tolkning", i *Litteratur. Introduktion till teori och analys*, övers. Sven-Erik Torhell, red. Lasse Horne Kjelldgaard, Lis Møller, Dan Ringgaard, Lilian Munk Rösing, Peter Simonsen och Mads Rosendahl Thomsen, Lund 2015, s. 25–35
- Gumbrecht, Hans Ulrich, *Production of Presence. What Meaning Cannot Convey*, Stanford 2004
- Gumbrecht, Hans Ulrich, *Atmosphere, Mood, Stimmung. On a Hidden Potential of Literature*, övers. Erik Butler, Stanford 2012
- Gustavsson, Michael, "Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976–1975", i *Universitetsämne i brytningstider. Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1947–1995* (skriftserien Historia litterarum, nr. 25), red. Bengt Landgren, Uppsala 2005, s. 451–623
- Hættner Aurelius, Eva, "Om blodförluster. En kommentar till Peter Lutherssons paranoiakritik i 11 punkter", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 57–62
- Hættner Aurelius, Eva, "Begreppsscheman och skepticism", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:2002, s. 65–76

- Hallberg, Peter, Hansson, Gunnar, Hermerén, Göran, Rosengren, Karl Erik och Thavenius, Jan, "Förord", i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, red. Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, Stockholm 1966, s. 7
- Hallberg, Peter, "Statistik i den litterära analysens tjänst", i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, red. Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, Stockholm 1966, s. 9–36
- Hallberg, Peter, "Vem är 'positivist'?", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1976, s. 162–172 [vid hänvisning i noterna 1976a]
- Hallberg, Peter, "Det vetenskapliga språkets kris", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1976, s. 156–161 [vid hänvisning i noterna 1976b]
- Hallberg, Peter, "Tre män i en båt. Anteckningar om innanläsning m.m.", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1976, s. 320–327 [vid hänvisning i noterna 1976c]
- Hallberg, Peter, "Hermeneutik", i *Sammlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, vol. 99 1978, s. 122–139
- Hansen, Peter, "Retorik och imperialism i litteraturvetenskapen. En intervju med Arne Melberg", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1993, s. 94–102
- Hegel, G.W.F., *Phänomenologie des Geistes* (Werke in zwanzig Bände, nr. 3, red. Eva Moldenhauer och Karl Markus Michel, skriftserien Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft), Frankfurt am Main 1970
- Hegel, G.W.F., *Hegel's Aesthetics. Lectures on Fine Art*, I, övers. T.M. Knox, Oxford/New York 1975
- Hegel, G.W.F., *Vorlesungen über die Ästhetik*, I, (Werke in zwanzig Bänden, nr. 13, skriftserien Wissenschaft Taschenbuch, nr. 613), red. Eva Moldenhauer och Karl Markus Michel, Frankfurt am Main, 1979 [vid hänvisning i noterna 1979a]
- Hegel, G.W.F., *Vorlesungen über die Ästhetik*, II, (Werke in zwanzig Bänden, nr. 14, skriftserien Wissenschaft Taschenbuch, nr. 614), red. Eva Moldenhauer och Karl Markus Michel, Frankfurt am Main, 1979 [vid hänvisning i noterna 1979b]
- Hegel, G.W.F., *Inledning till estetiken*, övers. Sven-Olov Wallenstein, Göteborg 2005
- Hegel, G.W.F., *Andens fenomenologi*, övers. Brian Manning Delaney och Sven-Olov Wallenstein, Stockholm 2008, s. 48–52
- Heidegger, Martin, *Sein und Zeit*, Tübingen 1967
- Heidegger, Martin, *Vara och tid*, övers. Jim Jakobsson, Göteborg 2013
- Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977
- Hirsch, E.D., *Validity in Interpretation*, New Haven/London 1967

- Holm, Birgitta, Holmgren, Ola och Melberg, Arne, "Hermeneutik på svenska. Introducerande reflektioner föranledda av Erland Lagerroths *Romanen i din hand*", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1976, s. 277–295
- Holm, Birgitta, "Litteraturhistoria, litteraturvetenskap, litteraturkritik. Likhet eller särart?", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:1998, s. 30–34
- Holm, Birgitta, "Slutreplik", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:1998, s. 39–39
- Holmgren, Ola, "Språkfilosofi och texthermeneutik hos Paul Ricoeur", i *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977, s. 127–134
- Hopkins, Gerard Manley, [obetitlad dikt], i förf:s *The Poetical Works of Gerard Manley Hopkins* (skriftserien Oxford English Texts), red. Norman H. MacKenzie, Oxford 1990, s. 182
- Hultén, Pernilla, Hultman, Jens och Eriksson, Lars Torsten, *Kritiskt tänkande*, red. Ola Håkansson och Mia Ljunggren, Malmö 2007
- Humaniora på undantag? Humanistiska forskningsstraditioner i Sverige. En antologi*, red. Tomas Forser, Stockholm 1978
- Häggglund, Bengt et al., "Vad är tolkning? En studie i H. G. Gadamers hermeneutik", i *Svensk teologisk kvartalskrift*, 2:1970, s. 119–128
- Jameson, Fredric, *Valences of the Dialectic*, London/Brooklyn 2009
- Jameson, Fredric, *Hegel Variations. On the Phenomenology of the Spirit*, London/New York 2010
- Johannesson, Eric och Skuncke, Marie-Christine, *Lathund för doktorander och uppsatsförfattare*, (3:e reviderade utgåvan) Uppsala 1994 (1985)
- Johansson, Anders, "Projektfieringen. Litteraturvetenskapen som vara", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:2014, s. 53–61
- Johansson, Anders, "Till vad behövs litteraturvetenskap? Om en fråga frånvaro i svensk litteraturforskning", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:2000, s. 5–12
- Johansson, Anders, *Avhandling i litteraturvetenskap. Adorno Deleuze och litteraturens möjligheter*, Göteborg 2003
- Jonsson, Inge, *Idéer och teorier om ordens konst*, (2:a reviderade utgåvan) Lund 1978 (1971)
- Jonsson, Inge, *Den sköna lögnen*, Stockholm 1986
- Jonsson, Inge, "Text och textkritik", i *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter* (föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 september 1990), red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 1991, s. 27–41

- Kant, Immanuel, *Kritik der reinen Vernunft*. I (Werkausgabe in 12 Bänden, nr. 3, skriftserien Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, nr. 55), red. Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main 1974 [vid hänvisning i noterna 1974a]
- Kant, Immanuel, *Kritik der Urteilskraft* (Werkausgabe in 12 Bänden, nr. 10, skriftserien Suhrkamp Wissenschaft Taschenbuch, nr. 57), red. Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main 1974 [vid hänvisning i noterna 1974b]
- Kant, Immanuel, *Kritik av omdömeskraften*, övers. Sven-Olov Wallenstein, Stockholm 2003
- Kant, Immanuel, *Kritik av det praktiska förnuftet*, övers. Fredrik Linde, Stockholm 2004
- Kant, Immanuel, *Kritik av det rena förnuftet*, övers. Jeanette Emt, Stockholm 2004
- Kaplan, David M., *Ricoeur's Critical Theory* (skriftserien SUNY Series in the Philosophy of the Social Sciences), Albany 2003
- Kemp, Peter, "Indledning", i Paul Ricœur, *Sprogfilosofi* (skriftserien Stjernebøgernes kulturbibliotek), övers. Grete Karl Sørensen och Peter Kemp, red. Peter Kemp, Köpenhamn 1970, s. 7–24
- Kemp, Peter, *Théorie de l'engagement. Pathétique de l'engagement*, I, Paris 1973 [vid hänvisning i noterna 1973a]
- Kemp, Peter, *Théorie de l'engagement. Poétique de l'engagement*, II, Paris 1973 [vid hänvisning i noterna 1973b]
- Kemp, Peter, "Indledning", i Paul Ricœur, *Filosofiens kilder* (skriftserien Stjernebøgernes kulturbibliotek), övers. Vagn Andersen, Lis Kræmmer, Karen Røndal Lauritsen, Laurits Lauritsen, Grete Karl Sørensen och Lisbeth Østergaard, red. Peter Kemp, Köpenhamn 1973, s. 7–15 [vid hänvisning i noterna 1973c]
- Kemp, Peter, *Nye franske filosoffer 1940–1970* (skriftserien Stjernebøgernes kulturbibliotek), (2:a reviderade utgåvan) Köpenhamn 1977 (1971)
- Kemp, Peter, "Symbol och tolkning. Paul Ricœur", i förf:s *Språk och existens. Moderna franska filosofer* (skriftserien Ansikten, red. Trygve Carlsson), övers. Svante Hansson, Stockholm 1979, s. 124–141
- Kemp, Peter, "Etik och narrativitet. På spaning efter den implicita etiken i Ricoeurs verk om "Tid och berättelse", i *Res Publica. Tidskrift för politisk kultur och kulturpolitik*, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, 9:1987
- Kemp, Peter, *Paul Ricœurs filosofi. Om tid og fortælling*, (3:e utgåvan) Köpenhamn 1990 (1987)

- Kemp, Peter, *Tid og fortælling. Introduktion til Paul Ricœur* (skriftserien Socialanalytik), (3:e utgåvan) 1999 (1995)
- Kittang, Atle, *Litteraturkritiske problem. Teori og analyse*, Bergen/Oslo/Tromsø 1975
- Kittang, Atle, "Hermeneutikk og litteraturvitskap", i *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977, 15–55
- Kjørup, Søren, *Människovetenskaperna. Problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*, övers. Sven-Erik Torhell, Lund 1999
- Kristensson, Bengt, "Paul Ricoeur i tolkningarnas konflikt", i *Res Publica. Tidskrift för politisk kultur och kulturpolitik*, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, 9:1987, s. 37–66 [vid hänvisning i noterna 1987a]
- Kristensson, Bengt, "På väg mot 'en andra naivitet'", i *Res Publica. Tidskrift för politisk kultur och kulturpolitik*, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, 9:1987, s. 185–189 [vid hänvisning i noterna 1987b]
- Kristensson, Bengt och Kemp, Peter, "Från hermeneutik till etik", i Paul Ricœur, *Från text till handling. En antologi om hermeneutik* (skriftserien Moderna franska tänkare, nr. 1, red. Brutus Östling), övers. Margareta Fatton, Peter Kemp och Bengt Kristensson, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, (4:e reviderade utgåvan) Stockholm/Stehag 1993 (1988), s. 9–27
- Kristensson Uggla, Bengt, *Kommunikation på bristningsgränsen. En studie i Paul Ricoeurs projekt* (skriftserien Moderna franska tänkare, nr. 19, red. Brutus Östling), Stockholm/Stehag 1994
- Kristensson Uggla, Bengt, *Slaget om verkligheten. Filosofi, omvärldsanalys, tolkning*, Stockholm/Stehag 2002
- Kristensson Uggla, Bengt, "På seglats med en tremastad farkost", i Paul Ricœur, *Minne, historia, glömska*, övers. Eva Backelin, Göteborg 2005, s. 15–31
- Kristensson Uggla, Bengt, *Gustaf Wingren. Människan och teologin*, Stockholm/Stehag 2010
- Kristensson Uggla, Bengt, "Ricoeur. Hermeneutikens metamorfoser och självet hermeneutik", i Paul Ricœur, *Homo Capax. Texter av Paul Ricœur om etik och filosofisk antropologi*, övers. Eva Backelin, red. Bengt Kristensson Uggla, Göteborg 2011, s. 7–34
- Kristensson Uggla, Bengt, *Gränspassager. Bildning i tolkningens tid*, Stockholm 2012
- Kristensson Uggla, Bengt, "Vad är det som står på spel i den hermeneutiska erfarenheten?", i *Hans-Georg Gadamer och hermeneutikens aktualitet*, red. Anders Burman, Stockholm 2014, s. 213–234

- Kristensson Ugglå, Bengt, "The Hermeneutics of Creativity and Innovation in Knowledge Society. Between Structuralism and Pragmatism", i *Philosophy of Management*, vol. 16 3:2017, s. 253–264
- Kristeva, Julia, "Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman, , i *Critique: revue générale des publications françaises et étrangères*, vol. 33 1967, s. 438–465
- Kristeva, Julia, "Word, Dialogue and Novel", i förf:s *The Kristeva Reader*, övers. Alice Jardine, Thomas Gora och Léon S. Roudiez, red. Toril Moi, Oxford 1986, s. 34–61
- Kuhn, Thomas S., *The Structure of Scientific Revolutions*, 3:e utgåvan Chicago/London 1996 (1962) [vid hänvisning i noterna 1996a]
- Kuhn, Thomas S., "Postscript. 1969", i förf:s *The Structure of Scientific Revolutions*, (3:e utgåvan) Chicago/London 1996 (1962), s. 175 – 210 [vid hänvisning i noterna 1969b]
- Kurz, Gerhard, *Metapher, Allegorie, Symbol* (skriftserien Kleine Vandenhoeck-Reihe, nr. 4032), (6:e reviderade utgåvan) Göttingen 2009 (1982)
- Jacques Lacan, "Analyticon", i förf:s *L'Envers de la psychanalyse. 1969–1970* (skriftserien Le Séminaire de Jacques Lacan, nr. 17, red. Jacques-Alain Miller), Paris 1991, s. 227–240
- Lacan, Jacques, "Analyticon", i förf:s *The Other Side of Psychoanalysis* (skriftserien The Seminar of Jacques Lacan, nr. 17, red. Jacques-Alain Miller), övers. Russell Grigg, New York/London 2007, s. 197–208
- Lagerroth, Erland, "En fenomenologisk hermeneutik. Ett bidrag till litteraturtolkningens teori" [recension av Erwin Leibfried, *Kritische Wissenschaft vom Text. Manipulation, Reflexion, transparente Poetologie*], i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3:1972/1973, s. 175–181
- Lagerroth, Erland, "Närstudium, funktionsanalys, tolkning", i *Forskningsfält och metoder inom litteraturvetenskapen*, red. Lars Gustafsson, (2:a reviderade och utvidgade utgåvan) Stockholm 1974 (1970), s. 64–106
- Lagerroth, Erland, *Romanen i din hand. Att läsa, studera och förstå berättarkonst*, Stockholm 1976
- Lagerroth, Erland, "Hermeneutisk teori och praktik eller *Romanen i din hand* om bakfoten", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1977, s. 87–106
- Lagerroth, Erland, *Litteraturvetenskapen vid en korsväg. Traditionell forskning, marxism, strukturalism, hermeneutik, humanism, finalism*, Stockholm 1980

- Lagerroth, Ulla-Britta, "Intermedialitet. Ett forskningsområde på frammarsch och en utmaning för litteraturvetenskapen", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 26–35
- Landgren, Bengt, "Vad är en litterär text?", i *Litteraturvetenskap. En inledning*, red. Staffan Bergsten, (2:a reviderade och utvidgade utgåvan) Lund 2002 (1998)
- Leppäkoski, Markku, "Inledning. Hur ren är *Kritik av det rena förnuftet*", i Immanuel Kant, *Kritik av det rena förnuftet*, övers. Jeanette Emt, Stockholm 2004, s. 19–41
- Liedman, Sven-Eric, "Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv", i *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. En antologi*, red. Tomas Forser, Stockholm 1978, s. 9–78
- Lindgärde, Valborg, *Jesu Christi Pijnos Historia Rijmwijs Betrachtad. Svenska passionsdikter under 1600- och 1700-talet* (skriftserien Litteratur Teater Film, Nya serien, nr. 12, red. Per Rydén, Louise Vinge och Margareta Wirmark), Lund 1996
- Linnér, Sven, *Litteraturhistoriska argument. Studier i en vetenskaps metodpraxis*, Stockholm 1964
- Lönnroth, Lars, *Litteraturforskningens dilemma*, Malmö/Lund 1961
- Lönnroth, Lars, "Literary History and Literary Criticism. A Renegades View", i *Scandinavica. An International Journal of Scandinavian Studies*, vol. 7 1:1968, s. 31–38
- Lönnroth, Lars, "Särart och korsbefruktnings. Svar till Birgitta Holm", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:1998, s. 35–38
- Lundberg, Johan, "Vilsen flykt från tråkiga analyser av litteratur", i *Svenska Dagbladet*, 2004-09-29
- Luthersson, Peter, "Humanioras blodförlust. 11 punkter i en paranoiakritik", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4:2000, s. 28–32
- Lysell, Roland, *Erik Lindegrens imaginära universum*, Stockholm 1983
- Manning Delaney, Brian och Wallenstein, Sven-Olov, "Om översättningen", i G.W.F. Hegel, *Andens fenomenologi*, övers. Brian Manning Delaney och Sven-Olov Wallenstein, Stockholm 2008, s. 48–52
- Masterman, Margaret, "The Nature of a Paradigm", i *Criticism and the Growth of Knowledge. Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science, London 1965, IV*, red. Imre Lakatos och Alan Musgrave, (3:e reviderade utgåvan) Cambridge 1974 (1970), s. 59-89

- Melberg, Arne, "Inledning", i *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977, s. 7–14 [vid hänvisning i noterna 1977a]
- Melberg, Arne, "Hermeneutiska problem i receptionsetetiken", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2:1977, s. 119–147 [vid hänvisning i noterna 1977b]
- Melberg, Arne, *Realitet och utopi. Utkast till en dialektisk förståelse av litteraturens roll i det borgerliga samhällets genombrott*, Stockholm 1978
- Melberg, Arne, *Mimesis. En repetition*, Stockholm/Stehag 1992
- Melberg, Arne, *Försök att läsa Montaigne*, Stockholm/Stehag 2000
- Melberg, Arne, *Försök att läsa Nietzsche*, Stockholm/Stehag 2001
- Melberg, Arne, "Inledning och läsanvisning", i Hans-Georg Gadamer, *Sanning och metod. I urval*, övers. och red. Arne Melberg, (2:a utgåvan) Göteborg 2002 (1997), s. 7–21
- Moi, Toril, *Revolution of the Ordinary. Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell*, Chicago/London
- Mortensen, Anders, "Bidrag till en teori om litterär influens", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1991, s. 10–35
- Mortensen, Anders, *Tradition och originalitet hos Gunnar Ekelöf*, Stockholm/Stehag 2000
- Nordin, Svante, *Interpretation and Method. Studies in the Explication of Literature*, Lund 1978
- Nordin, Svante, *Ricoeur på den svenska scenen* [recension av Bengt Kristensson Ugglå, *Kommunikation på bristningsgränsen. En studie i Paul Ricoeurs projekt*, Stockholm/Stehag 1994], i *Signum. Katolsk orientering om kyrka, kultur och samhälle*, vol. 20 9/10:1994, s. 301–302
- Nordin, Svante, *Humaniora i Sverige. Framväxt, guldålder, kris*, Stockholm 2008
- Nordin, Svante, "Att begreppsliggöra historien och definiera nyttan", i *Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter*, red. Tomas Forser och Thomas Karlsohn, Göteborg 2013, s. 75–80
- Ohlsson, Anders, "Vad kommer efter 'författarens död'? Om den biografiska kontexten", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:1994, s. 15–26
- Olsson, Anders, "Fenomenologi och hermeneutik", i *Hermeneutik. En antologi*, red. Horace Engdahl, Ola Holmgren, Roland Lysell, Arne Melberg och Anders Olsson, Stockholm 1977, 59–75
- Olsson, Anders, *Ekelöfs nej*, Stockholm 1983

- Olsson, Anders, *Den okända texten. En essä om tolkningsteori från kyrkofäderna till Derrida*, Stockholm 1987
- Olsson, Anders, "Irrandet och hemkomsten. Paul Ricœurs dialogiska förnuft", i *Göteborgs-Posten*, 1995-01-15
- Olsson, Anders, *Läsningar av intet*, Stockholm 2000
- Olsson, Ulf, "Teorins delning. En kritik av den hermeneutiska gemenskapen", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2002:4, s. 77–91
- Ozment, Steven E., *Mysticism and Dissent. Religious Ideology and Social Protest in the Sixteenth Century*, New Haven/London 1973
- Palm, Anders, "Arte(f)akten. En formel för diktverkets ontologi", i *Teori och pedagogik. I litteratur och mediestudier* (skriftserien Absalon. Skrifter utgivna vid litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, red. Birthe Sjöberg), Lund 1997, s. 43–65
- Palm, Anders, "Att tolka texten", i *Litteraturvetenskap. En inledning*, red. Staffan Bergsten, (2:a reviderade och utvidgade utgåvan) Lund 2002 (1998)
- Palm, Anders, [obetitlad recension av Torsten Pettersson, *Dolda principer. Kultur- och litteraturteoretiska studier*], i *Sammlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, vol. 124 2003, s. 422 – 428
- Palm, Anders, "Egenart, egenskaper, egenvärden. Bidrag till en litterär värdeteori", i *Litteraturens värden*, red. Anders Mortensen, Stockholm/Stehag 2009, s. 281–309
- Pettersson, Anders, *Verkbegreppet. En litteraturteoretisk undersökning* (Nordisk institutts skriftserie), Oslo 1981
- Pettersson, Anders, "Värden i litteratur och i litteraturvetenskap", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3:2001, s. 16–34
- Pettersson, Torsten, *Literary Interpretation. Current Models and a New Departure*, Åbo 1988
- Pettersson, Torsten, "Kampen om kontexten", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2–3:1993, s. 201–205
- Pettersson, Torsten, *Dolda principer. Kultur- och litteraturteoretiska studier*, Lund 2002
- Piercey, Robert, "What is a Post-Hegelian Kantian? The Case of Paul Ricœur", i *Philosophy Today*, vol. 51 1:2007, s. 26–38
- Radnitzky, Gerhard, *Contemporary Schools of Metascience, Anglo-Saxon Schools of Metascience*, I, Göteborg 1968
- Radnitzky, Gerhard, *Contemporary Schools of Metascience, Continental Schools of Metascience*, II, Göteborg 1968

- Ricœur, Paul, *Finitude et culpabilité. La Symbolique du mal*, II (förf:s serie *Philosophie de la volonté*, II och skriftserien *Philosophie de l'esprit*, nr. 11), Paris 1960
- Ricœur, Paul, *De l'Interprétation. Essai sur Freud*, Paris 1965
- Ricœur, Paul, *The Symbolism of Evil*, övers. Emerson Buchanan, Boston 1967
- Ricœur, Paul, "Approche philosophique du concept de liberté religieuse", i *L'Herméneutique de la liberté religieuse* (skriftserien *Actes du colloque organisé par le Centre international d'études humanistes et par l'Institut d'études philosophiques de Rome*), red. Enrico Castelli, Paris 1968, s. 215–234
- Ricœur, Paul, *Le Conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris 1969
- Ricœur, Paul, "Le Conscient et l'inconscient", i förf:s *Le Conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris 1969, s. 101–121 [vid hänvisning i noterna 1969a]
- Ricœur, Paul, "Une Interprétation philosophique de Freud", i förf:s *Le Conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris 1969, s. 160–176 [vid hänvisning i noterna 1969b]
- Ricœur, Paul, "La Liberté selon l'espérance", i förf:s *Le Conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris 1969, s. 393–415 [vid hänvisning i noterna 1969c]
- Ricœur, Paul, *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*, övers. Denis Savage, New Haven/London 1970
- Ricœur, Paul, "La Métaphore et le problème central de l'herméneutique", i *Revue philosophique de Louvain*, vol. 70 5:1972, s. 93–112
- Ricœur, Paul, "Metaphor and the Main Problem of Hermeneutics", i *New Literary History*, vol. 6 1:1974, s. 95–110
- Ricœur, Paul, *La Métaphore vive*, Paris 1975
- Ricœur, Paul, *Interpretation Theory. Discourse and the Surplus of Meaning*, Fort Worth 1976
- Ricœur, Paul, "Writing as a Problem for Literary Criticism and Philosophical Hermeneutics", i *Philosophic Exchange*, vol. 8 1:1977, s. 3–15
- Ricœur, Paul, *Fortolkningsteori*, övers. Henrik Juel, Köpenhamn 1979
- Ricœur, Paul, "Appropriation", i förf:s *Hermeneutics and the Human Sciences. Essays on Language, Action and Interpretation*, övers. och red. John B. Thompson, Cambridge/London etc. 1981, s. 182–193
- Ricœur, Paul, *Temps et récit*, I, Paris 1983
- Ricœur, Paul, *Temps et récit*, II, Paris 1984
- Ricœur, Paul, *Time and Narrative*, I, övers. Kathleen McLaughlin och David Pellauer, Chicago/London 1984

- Ricœur, Paul, *Temps et récit*, III, Paris 1985
- Ricœur, Paul, *Lectures on Ideology and Utopia*, red. George H. Taylor, New York 1986
- Ricœur, Paul, "La Crise. Un Phénomène spécifiquement moderne?", i *Revue de Théologie et de Philosophie*, vol. 120 1:1988, s. 17–19 [vid hänvisning i noterna 1988a]
- Ricœur, Paul, *Time and Narrative*, III, övers. Kathleen Blamey och David Pellauer, Chicago/London 1988 [vid hänvisning i noterna 1988b]
- Ricœur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Paris 1990
- Ricœur, Paul, *Oneself as Another*, övers. Kathleen Blamey, Chicago/London 1992
- Ricœur, Paul, *Från text till handling. En antologi om hermeneutik* (skriftserien Moderna franska tänkare, nr. 1, red. Brutus Östling), övers. Margareta Fatton, Peter Kemp och Bengt Kristensson, red. Peter Kemp och Bengt Kristensson, (4:e reviderade utgåvan) Stockholm/Stehag 1993 (1988)
- Ricœur, Paul, "The Crisis of the *Cogito*", i *Synthese. An International Journal for Epistemology, Methodology and Philosophy of Science*, vol. 106 1:1996, s. 57–66
- Ricœur, Paul, *The Rule of Metaphor. The Creation of Meaning in Language* (skriftserien Routledge Classics), övers. Robert Czerny, Kathleen McLaughlin och John Costello, (ny utgåva) London/New York 2003 (1977)
- Ricœur, Paul, "Consciousness and the Unconscious", i förf:s *Conflict of Interpretation. Essays in Hermeneutics*, övers. Willis Domingo, red. Don Ihde, 2004 (1989), s. 97–118 [vid hänvisning i noterna 2004a]
- Ricœur, Paul, "A Philosophical Interpretation of Freud", i förf:s *Conflict of Interpretation. Essays in Hermeneutics*, övers. Willis Domingo, red. Don Ihde, 2004 (1989), s. 157–173 [vid hänvisning i noterna 2004b]
- Ricœur, Paul, *Minne, historia, glömska*, övers. Eva Backelin, Göteborg 2005
- Ricœur, Paul, "Tillängnelse", i förf:s *Homo Capax. Texter av Paul Ricœur om etik och filosofisk antropologi*, övers. Eva Backelin, red. Bengt Kristensson Uggla, Göteborg 2011, s. 41–55
- Rosengren, Karl Erik, "Innehållsanalys", i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, red. Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, Stockholm 1966, s. 63–77
- Rosengren, Mats, *Doxologi. En essä om kunskap*, (2:a reviderade utgåvan) Åstorp 2008 (2002)
- Ruin, Hans, "Efterskrift", i förf:s *Poesiens mystik*, (2:a utgåvan) Stockholm 1960 (1935), s. 365–391

- Schuback, Marcia Sá Cavalcante, "Översättning in nuce", i förf:s *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik* (skriftserien Logos Pathos, nr. 5), Göteborg 2006, s. 15–36 [vid hänvisning i noterna 2006a]
- Schuback, Marcia Sá Cavalcante, "Lovtal till intet", i förf:s *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik* (skriftserien Logos Pathos, nr. 5), Göteborg 2006, s. 155–172 [vid hänvisning i noterna 2006b]
- Schuback, Marcia Sá Cavalcante, "Mellan det egna och det främmande. Hölderlin och översättningens negativa ontologi", i förf:s *Lovtal till intet. Essäer om filosofisk hermeneutik* (skriftserien Logos Pathos, nr. 5), Göteborg 2006, s. 37–53 [vid hänvisning i noterna 2006c]
- Schönström, Rikard, "Språk och existens i Paul Ricoeurs tolkningsteori", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 4:1979, s. 228–235
- Schönström, Rikard, "'Skapande falskhet'. Till metaforens teori", i *Radix. Tidskrift för humanism*, 3–4:1980, s. 18–59
- Sedgwick, Sally, *Hegel's Critique of Kant. From Dichotomy to Identity*, Oxford 2012
- Snow, C.P., *The two Cultures* (skriftserien New American Library, nr. 557), (reviderad och utvidgad utgåva) Cambridge 1998 (1959)
- Sontag, Susan, i "Against Interpretation", i förf:s *Against Interpretation. And other Essays*, New York 1966, s. 2–10
- Stanford, William Bedell, *Greek Metaphor. Studies in Theory and Practice*, Oxford 1939
- Svanberg, Birgitta, *Sanningen om kvinnorna. En läsning av Agnes von Krusenstjernas romanserie Fröknarna von Pahlen*, Stockholm 1989
- Svedjedal, Johan, "Utanför marginalen", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 3–4: 2000, s. 52–59
- Taylor, Keith, "Introduction", i Henri Saint-Simon, *Henri Saint-Simon (1760–1825). Selected Writings on Science, Industry and Social Organization*, övers. och red. Keith Taylor, London 1975, s. 13–61
- Teologins kriser till debatt*, övers. och red. Laurits Lauritsen, Köpenhamn 1974
- Thavenius, Jan, "Kvantitativa metoder i stilistiken", i *Litteraturvetenskap. Nya mål och metoder*, red. Peter Hallberg, Gunnar Hansson, Göran Hermerén, Karl Erik Rosengren och Jan Thavenius, Stockholm 1966, s. 37–62
- Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter*, red. Tomas Forser och Thomas Karlsohn, Göteborg 2013
- Todorov, Tzvetan, *Symbolisme et interprétation*, Paris 1978
- Todorov, Tzvetan, *Symbolik och tolkning* (skriftserien Moderna franska tänkare, nr. 5, red. Brutus Östling), övers. Mats Rosengren, Stockholm/Stehag 1989

- Torell, Örjan, "Humaniorakrisen i ett bärplockarperspektiv", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 63–66
- Tyrberg, Anders, "Estetik och etik. Kommunikation och läsarposition", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 19–25
- Vansina, Frans D., *Paul Ricœur. Bibliographie systématique de ses écrits et des publications consacrées à sa pensée (1935–2000). Paul Ricœur. A Primary and Secondary Systematic Bibliography (1935 – 2000)* (skriftserien Bibliotheca Ephemeridum theologicarum Lovaniensium, nr. 148), Leuven 2000
- Vattimo, Gianni, *Oltre l'interpretazione. Il significato dell'ermeneutica per la filosofia* (skriftserien L'avvenire della psicoanalisi e la causalità psichica, red. André Green), Rom/Bari 1994
- Vattimo, Gianni, *Utöver tolkningen. Hermeneutikens betydelse för filosofin*, Göteborg 1996
- Vinge, Louise, "Litteraturens uppgift och ansvar", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1:2001, s. 52–56
- Wallach Scott, Joan, "Against Eclecticism", i *Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies*, vol. 16 3:2005, s. 114–137
- Wallenstein, Sven-Olov, "Efterord", i *Inledning till estetiken*, övers. Sven-Olov Wallenstein, Göteborg 2005, s. 109–138
- Wellmer, Albrecht, *Zur Dialektik von Moderne und Postmoderne. Vernunftkritik nach Adorno* (skriftserien Suhrkamp taschenbuch wissenschaft, nr. 532), Frankfurt am Main 1985
- Wellmer, Albrecht, *Dialektiken mellan det moderna och det postmoderna. Förnuftskritik efter Adorno* (skriftserien Samhällsvetenskapligt bibliotek, red. Brutus Östling), övers. Joachim Retzlaff, Stockholm/Lund 1986
- Zima, Peter V., *Literarische Ästhetik. Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft* (skriftserien UTB für Wissenschaft; Uni-Taschenbücher), Tübingen 1991

Personregister

- Adorno, Theodor W., 27, 44, 70, 93, 98, 105, 106, 107, 108, 127, 129
- Agamben, Giorgio, 29, 35, 56, 74, 145, 173, 174, 175, 176, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 201, 202, 203, 204, 208, 209, 214, 215, 223, 242, 245, 267, 299, 346, 348, 349, 350, 357, 361, 362, 363, 369
- Agrell, Beata, 71, 74
- Andersson, Hanne-Lore, 27, 88, 89, 91, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 121, 124, 132, 134, 136, 137, 368, 398
- Antisfenes, 135
- Apel, Karl-Otto, 24, 25
- Apollinaire, Guillaume, 214
- Aristoteles, 44, 185, 232, 275, 282, 320, 321
- Aspelin, Kurt, 25, 30, 38, 39
- Ast, Friedrich, 174, 176
- Austin, J.L., 296
- Bachelard, Gaston, 169
- Bachtin, Michail, 110, 111, 135, 195, 294
- Bacon, Francis, 112
- Barthes, Roland, 27, 98, 196, 200
- Baudelaire, Charles, 160
- Baumgarten, Alexander Gottlieb, 259, 261, 266, 272, 346
- Beardsley, Monroe C., 67, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 284, 285, 286, 287, 288, 294, 298, 299, 300, 305, 306, 315, 316, 342, 371
- Benjamin, Walter, 186, 202
- Benveniste, Émile, 242, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 300, 302, 303, 306, 334
- Berggren, Douglas, 310, 327, 328, 329, 330, 335
- Bergson, Henri, 268
- Black, Max, 274, 318, 319, 321, 324
- Blanchot, Maurice, 243
- Bliberg, Petrus Andreae, 189
- Bloom, Harold, 197, 198, 199, 349, 356
- Bonaparte, Napoleon, 230
- Bourdieu, Pierre, 98
- Brask, Peter, 23, 24
- Bredsdorff, Thomas, 21
- Brenner, Sophia Elisabet, 188, 189
- Bubner, Rüdiger, 26, 44
- Böhlendorff, Casimir Ulrich, 227
- Carelberg, Carl Georg, 189
- Cohen, Jean, 274
- Comte, Auguste, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 287
- Costello, John, 84
- Cousin, Victor, 65, 155, 358
- Critchley, Simon, 115, 351

- Czerny, Robert, 84
 Dahlberg, Leif, 50
 Deleuze, Gilles, 70, 93, 98, 105, 106,
 107, 108, 129, 308
 Derrida, Jacques, 26, 34, 44, 46, 105,
 158, 246, 308
 Descartes, René, 9
 Desnos, Robert, 164, 167
 Dilthey, Wilhelm, 62, 222
 Dufrenne, Mikel, 315
 Durantaye, Leland de la, 202
 Āurišin, Dionýs, 197
 Eco, Umberto, 23, 27, 204
 Ehrensvärd, Carl August, 213
 Ekelöf, Gunnar, 163, 164, 165, 166,
 167, 168, 169, 170, 173, 191, 213,
 214, 215, 349, 363
 Engdahl, Horace, 25, 27, 30, 40, 41,
 42
 Eriksson, Lars Torsten, 118
 Fehrman, Carl, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
 38, 39, 47, 64, 70, 179, 180, 196,
 368
 Felski, Rita, 158, 211, 212, 360
 Festinger, Leon, 358
 Fioretos, Aris, 27, 48, 49, 50, 145, 146,
 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222,
 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229,
 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236,
 237, 238, 240, 242, 363, 369
 Flammarion, Camille, 213
 Forser, Tomas, 15, 16, 37, 38, 39, 40,
 42, 44, 122
 Fovet, William, 204
 Frank, Manfred, 26, 28, 35, 174, 203,
 221, 222, 223
 Frege, Gottlob, 296, 302, 303, 304,
 308, 311, 316, 322
 Freud, Sigmund, 9, 43, 102
 Fried, Philip, 312, 313, 321
 Frye, Northrop, 314, 315, 323, 324
 Furberg, Mats, 39, 40
 Gadamer, Hans-Georg, 15, 23, 24, 25,
 26, 28, 45, 56, 176, 354
 Goethe, Johann Wolfgang von, 187,
 349, 361
 Goldschmidt, Victor, 202
 Goodman, Nelson, 316
 Grøn, Arne, 32, 154, 340, 341
 Gulddal, Jesper, 27
 Gumbrecht, Hans Ulrich, 27
 Gustavsson, Michael, 88, 90, 91, 92,
 93, 94, 95, 100, 101, 102, 103, 104,
 105, 107, 108, 109, 111, 118, 119,
 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126,
 127, 128, 129, 130, 131, 132, 136,
 137, 138, 139, 140, 144, 148, 151,
 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158,
 159, 161, 162, 180, 343, 344, 356,
 368
 Gyllenstierna, Maria Gustava, 189
 Götselius, Thomas, 12, 74
 Habermas, Jürgen, 23, 25
 Hættner Aurelius, Eva, 12, 13, 22, 74,
 398
 Hallberg, Peter, 18, 19, 26, 39, 40, 41
 Hansen, Peter, 45, 46
 Hansson, Gunnar, 18, 19
 Hegel, G.W.F., 46, 65, 83, 116, 170,
 171, 172, 173, 174, 195, 237, 248,
 250, 251, 253, 254, 258, 259, 260,
 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267,
 268, 269, 270, 271, 272, 282, 287,
 308, 331, 332, 340, 349, 355, 359
 Heidegger, Martin, 25, 56, 65, 174,
 175, 186, 203, 204, 205, 206, 208,
 209, 308, 311, 315, 324, 332, 337,
 348, 352, 356

- Hermerén, Göran, 18, 19, 378
- Hesse, Mary, 318, 319, 321
- Hirsch, E.D., 23, 24
- Holm, Birgitta, 17, 25, 30, 42, 43, 44, 47, 50, 51, 76
- Holmgren, Ola, 25, 29, 30, 41, 42, 43, 44, 51, 76, 77
- Hopkins, Gerard Manley, 281, 285
- Hultén, Pernilla, 118
- Hultman, Jens, 118
- Humboldt, Wilhelm von, 292
- Husserl, Edmund, 65, 283
- Hägglund, Bengt, 24
- Hölderlin, Friedrich, 145, 146, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 337, 348, 357
- Jakobson, Roman, 298, 313, 314
- Jameson, Fredric, 29, 34, 35, 46, 142, 171, 261, 262, 267, 268, 269, 271, 331, 359
- Jauß, Hans Robert, 26, 44, 45, 74
- Johannesson, Eric, 85
- Johansson, Anders, 13, 14, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 144, 155, 293, 333, 341, 346, 368
- Jonsson, Inge, 12, 48, 50
- Kant, Immanuel, 15, 65, 115, 169, 172, 248, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 268, 269, 270, 271, 331, 332, 355
- Kaplan, David M., 246, 248, 251, 269, 270, 365
- Karlsohn, Thomas, 15
- Kemp, Peter, 10, 30, 31, 32, 35, 36, 62, 193, 302, 352, 353
- Kittang, Atle, 30, 76, 152, 153, 154, 155, 156, 199, 200
- Kjørup, Søren, 12, 15, 16, 22
- Kristensson Uggla, Bengt, 9, 10, 15, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 77, 193, 205, 246, 248, 269, 282, 302, 305, 306, 352, 353, 354, 355, 356
- Kristeva, Julia, 50, 51, 110, 111, 122, 135, 192, 194, 195, 200, 216, 294
- Krusenstjerna, Agnes von, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 160, 363
- Kuhn, Thomas S., 38, 39, 42, 181, 182, 183, 204
- Kurz, Gerhard, 299
- Lacan, Jacques, 102, 134
- Lagerroth, Erland, 24, 25, 26, 28, 30, 42, 51, 75, 344
- Lagerroth, Ulla-Britta, 48, 51, 74
- Landgren, Bengt, 96, 97, 99
- Larsen, Mihail, 21
- Leibfried, Erwin, 24
- Leppäkoski, Markku, 253, 254
- Liedman, Sven Erik, 38
- Lindén, Jan-Ivar, 302
- Lindgårde, Valborg, 143, 176, 177, 178, 179, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 198, 200, 205, 212, 232
- Linnér, Sven, 17, 18
- Lundberg, Johan, 136
- Luther, Martin, 189, 190, 193
- Luthersson, Peter, 11, 12, 13
- Lysell, Roland, 25, 30, 40, 41, 42, 49, 50, 51
- Lönnroth, Lars, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 64

- Man, Paul de, 44, 45
- Manning Delaney, Brian, 253, 254
- Margolis, Joseph, 55
- Marx, Karl, 43, 109
- Masterman, Margaret, 181
- McLaughlin, Kathleen, 84
- Meister Eckhart, 163
- Melberg, Arne, 25, 30, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 51, 76, 77, 135, 398
- Merleau-Ponty, Maurice, 109
- Moi, Toril, 299
- Mortensen, Anders, 67, 197, 198, 199, 206, 360
- Nietzsche, Friedrich, 45, 110, 115, 128, 203, 208, 267, 340, 359, 360
- Nordin, Svante, 11, 12, 16, 63, 64, 65, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 101, 102, 103, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 138, 139, 140, 154, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 180, 249, 356, 359, 368
- Ohlsson, Anders, 50, 398
- Olsson, Anders, 25, 26, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 46, 55, 63, 65, 66, 67, 75, 76, 77, 79, 144, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 177, 178, 189, 190, 191, 193, 194, 199, 201, 203, 212, 213, 214, 215, 219, 221, 222, 223, 226, 227, 232, 237, 349, 357, 359, 363, 369
- Olsson, Ulf, 75, 76, 127
- Ozment, Steven E., 191
- Palm, Anders, 56, 67, 68, 69, 70, 74, 75, 135
- Petri, Laurentius, 189
- Pettersson, Anders, 71, 72, 73, 161, 162, 164, 176, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350
- Pettersson, Torsten, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 67, 69, 70, 73, 135
- Piercey, Robert, 251
- Platon, 221
- Radnitzky, Gerhard, 23, 29
- Redon, Odilon, 214
- Richard, Jean-Pierre, 26, 49
- Ricœur, Paul, 9, 10, 13, 15, 24, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 74, 76, 77, 80, 81, 82, 84, 93, 107, 110, 111, 133, 154, 158, 160, 166, 192, 195, 196, 209, 211, 232, 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 258, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 360, 361, 362, 364, 365, 368, 369, 370, 371
- Rorty, Richard, 204, 349
- Rosengren, Karl Erik, 18, 19
- Rosengren, Mats, 98
- Ruin, Hans [d.ä.], 119, 212
- Saint-Simon, Henri, 111, 112

- Santesson, Jöns Bernhard, 178, 188, 189
- Saussure, Ferdinand de, 290
- Schadewaldt, Wolfgang, 218, 219
- Schleiermacher, Friedrich, 23, 26, 28, 35, 56, 174, 176, 203, 221, 222, 223, 234
- Schuback, Marcia Sá Cavalcante, 35, 146, 174, 220, 221, 222, 223, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 251, 257, 346, 357
- Schönström, Rikard, 30, 31, 33, 34, 398
- Sedgwick, Sally, 171, 266, 267, 268, 271, 359
- Simonsen, Karen-Margrethe, 27, 104, 377
- Skuncke, Marie-Christine, 85
- Smith, John E., 261
- Snow, C.P., 133
- Sofokles, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 224, 226, 230
- Sontag, Susan, 27
- Spiegel, Haquin, 189
- Spinoza, Baruch, 268
- Stanford, William Bedell, 107
- Steiner, George, 218, 219, 220, 228
- Stenström, Thure, 47
- Strawson, P.F., 295
- Svanberg, Birgitta, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 159, 160, 363, 369
- Svedjedal, Johan, 73, 74
- Szondi, Peter, 26, 28, 35, 223
- Taylor, Keith, 112, 349
- Tertullianus, Quintus Septimius Florens, 193
- Thavenius, Jan, 18, 19, 378
- Thyssen, Ola, 21
- Tiburtius, Christopher, 189
- Tjäder, Per Arne, 38
- Todorov, Tzvetan, 23, 178, 190, 191
- Torell, Örjan, 13
- Turbayne, Colin Murray, 327, 328, 329, 330
- Tyrberg, Anders, 74
- Ullmann, Stephen, 322
- Wallach Scott, Joan, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 172, 358
- Wallenstein, Sven-Olov, 253, 254, 260, 272
- Vansina, Frans D., 248
- Warburg, Aby, 187, 214
- Vattimo, Gianni, 29, 35, 74, 145, 159, 174, 175, 176, 184, 186, 194, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 215, 222, 239, 240, 242, 245, 246, 267, 299, 337, 340, 341, 342, 345, 347, 356, 359, 360, 361, 364, 369
- Weibull, Lauritz, 17
- Weil, Éric, 251
- Wellmer, Albrecht, 106, 107
- Wheelwright, Philip, 326, 327, 328, 329, 330
- Whitehead, Alfred North, 334
- Vinge, Louise, 23, 24, 25, 73, 76, 77
- Wingren, Gustaf, 61
- Witt-Brattström, Ebba, 50
- Wittgenstein, Ludwig, 311
- Zima, Peter V., 252, 253, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 270, 271, 287
- Zimas, Peter V., 270

CRITICA LITTERARUM LUNDENSIS

Skrifter utgivna av Avdelningen för litteraturvetenskap,
Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.
Redaktionskommitté: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius,
Anders Ohlsson och Rikard Schönström.

1. Paul Tenngart, *Jag spelar er förväntan. Självdramatisering i Paul Anderssons diktverk Berättarna*, 2002.
2. Daniel Sandström, *Tvinga verkligheten till innebörd. Studier i Kjell Espmarks lyrik fram till och med Sent i Sverige*, 2002.
3. Helene Ehriander, *Humanism och historiesyn i Kai Söderhjells historiska barn- och ungdomsböcker*, 2003.
4. Eivor Persson, *C.J.L. Almqvists slottskrönika och det indirekta skrivsättet*, 2003.
5. Maria Nilsson, *Att förhålla sig till moderniteten. En studie i Gertrud Liljas författarskap*, 2003.
6. Wiveca Friman, *Växandets gestaltning i Peter Pohls romansvit om Micke*, 2003.
7. Anders Marklund, *Upplevelser av svensk film. En kartläggning av genrer inom svensk film under åren 1985-2000*, 2004.
8. Jon Helgason, *Hjärtats skrifter. En brevkulturs uttryck i korrespondensen mellan Anna Louisa Karsch och Johann Wilhelm Ludwig Gleim*, 2007.
9. Jonas Asklund, *Humor i romantisk text. Om Jean Pauls estetik i svensk romantik: C.F. Dahlgrens Mollbergs epistlar (1820), C.J.L. Almqvists Amorina (1822) och C. Livijns Spader Dame (1825)*, 2008.
10. Immi Lundin, *Att föra det egna till torgs. Berättande, stoff och samtid i Kerstin Strandbergs, Enel Melbergs och Eva Adolfssons debutromaner*, 2012.
11. Elisabet Björklund, *The Most Delicate Subject. A History of Sex Education Films in Sweden*, 2013.
12. Carolina Ignell, *Du och jag men inte vi. Om omöjliga möten och deras orsaker i J.M. Coetzees fiktion*, 2013.
13. Johan Edlund, *Modernitet och myt. Avförtrollning och återförtrollning i Knut Hamsuns Sult, Mysterier och Pan*, 2015.
14. Jimmie Svensson, *Versform & ikonicitet. Med exempel från svensk modernistisk lyrik*, 2016

15. Erik Erlanson, *Ordkonst och levnadskonst. Det skrivande subjektet i John Ashberys, Yves Bonnefords och Inger Christensens diktning*, 2017

